

**FENYÍTŐ ELJÁRÁS ÉS
BÜNTETÉSI RENDSZER
PESTMEGYÉBEN
A XIX. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN.**

ÍRTA

IFJ. DR. DOMBÓVÁRY GÉZA

ÜGYVÉD.

BUDAPEST
RÉNYI KÁROLY KIADÁSA
1906.

ATYJÁNAK

A SZERZŐ.

ELŐSZÓ.

Apotheosist írni a 48 előtti megyei táblabírógyakorlatról, szembeállítani azt az 1896-ki bűnvádi perrendtartás nyomán fejlett gyakorlattal — ez a cél lebegett szemem előtt, midőn e munka megkezdésére a „Vezérvármegye“ levéltárába bevonultam.

Nem sikerült.

Még csak azzal sem dicsekedhetem, hogy a régi eljárást a maga teljes egészében mutatom be az olvasónak.

De nem is lehetett volna, mert — a mint ez az 1839/40-ki *Deák-Hertelendy* követjelöntésből kitűnik — 48 előtti fenyítő gyakorlatunk megyéenként — de merem állítani: úriszékeként is eltérő volt.

Ennek dacára, munkám nem volt meddő, mert a kor megyei fenyítő gyakorlatát tárgyzó művek közt ez az első.

*

A mű — mely, melleleg megjegyezve, évek munkája — az 1798. évtől 1849. évig terjedő időből fennmaradt összes közgyűlési, kisgyűlési és törvényszéki határozatok és helytartótanácsi és kancelláriai „intéző levelek” áttanulmányozása után készített jegyzeteim alapján íródott.

VI

Különböző okokból a jegyzeteknek csak egy része volt a mű keretébe illeszthető.

A források megnevezésénél, különösen a törvényszékről szóló részben, rendszerint az illető csomó külzetén található számot vettem irányadónak.

Ennyit a műről magáról.

Kedves kötelességet vélek teljesíteni, mikor megragadom az alkalmat, hogy köszönetemet fejezzem ki, *Kőszeghi Sándor* úrnak, a megye levéltárosának azért a szíves előzékenységéért, melylyel munkaközben támogatott.

Budapest, 1905 december havában.

Ifj. D. G.

TARTALOMJEGYZÉK.

I. KÖNYV: FENYÍTŐ ELJÁRÁS.

Bevezető rész.

Lap

I.	A Nyáry-féle 1842-ki „Büntetőtörvényszolgáltatási eljárás.“	
1.	Az 1832/6-ki országgyűlés.....	1
2.	Az 1840. évi 5. t.-cikk.....	3
3.	Jegyzetek a 43-ki javaslatához	3
4.	Nyáry Pál fellépte és a pesti ügyvédek.....	5
5.	A törvényszékek országszerte	7
6.	Bíróválasztás iránti mozgalom országszerte	9
7.	Állandó törvényszék	11
8.	Az alaki védelem kérdése.....	13
9.	A nyilvánosság kérdése.....	16
10.	Nyáry „Indítványba a novemberi közgyűlésen	18
11.	Királyi tilalom.....	22
12.	Az 1842-ki januári közgyűlés. Táblabíróválasztás.....	22
13.	Az 1841. évi márciusi közgyűlés. Pótválasztás	27
13.	A büntetőtörvényszolgáltatási eljárás	33
I.	A törvényszék szerkezete és alakja.....	37
II.	A bírói eljárásról	37
14.	A Kossuth—Hindy-ügy	42
15.	Katonai karhatalom.....	45
16.	„In tyrannos“.....	46
II.	Vádelviségen alapult-e 48 előtti eljárásunk?.....	49
	Első rész. (A hatáskörrel és hatóságokról.)	
I.	Hatáskör.....	53
II.	Hatásköri és illetőségiösszeütközések	55
III.	A vérhatalmú úriszékek (SedesDominales).....	58
IV.	A szolgabírói ítélőhatalom.....	66
I.	Az 1835. évi nov. 17-ikikerületi ülés.....	68
II.	Adalékok.....	71
V.	A nyombanítélőhatalmú (talpon álló, rögtönítélő) törvényszék.....	82

VIII

Lap

VI. A kir. Egyetem törvényszékének hatásköre (Sedes Iudiciariae Universitatis Hungariae)	89
VII. A kir. tábla, mintelsőfokú bíróság.....	89
VIII. A hadbírótság	97
IX. A kir. udvari kamarahatósága	100
X. A helytartótanács	101
XI. A kancellária	104

Második rész. (Megelőző eljárás.)

I. Nyomozás	107
II. A vizsgálat elrendelése	110
III. A vizsgálat foganatosítása. Elvek.....	114
IV. Adalékok a kínvallatáshoz	118
V. A vádlott kihallgatása (Benevolisatio és declaratio spontanen).....	129
VI. A tanúvallatás	134
VII. Szembesítés a vizsgálat során	139
Vm. A vizsgálatot rendelő (kiküldő) végzés esetleges tárgyai.....	139
IX. Lefoglalás és megtérítés	140
X. Az eltiltások.....	141
XI. Fölfüggesztés	145
XII. A letartóztatás (vizsgálati fogság) és a körözés.....	146
XIII. A letartóztatás, vizsgálati fogság felfüggesztése.....	104
XIV. A vigyázó szem	174

Harmadik rész. (Közbenső eljárás.)

I. Határozás	178
II. Pótlás. Néhány szó a sértett fél jogköréről.....	186
III. Határozat	188
IV. Dorgálás (intés, improbatio).....	191
V. A perbeidéztetés (perbefogás, vádalahelyezés, inactionatio) és következményei.....	196

Negyedik rész. (Törvényszéki eljárás.)

I. A törvényszék tagjai, székhelye, ideje és teendői	201
II. Közvetlenség és nyilvánosság	207
III. A törvényszéki eljárás fajtái	212
IV. A sommás per. (Hitelesítés; Sedria.).....	213
V. Hitelesítés más hatóság útján	220
VI. Az írott (fiskálisi) per.....	222
VII. A vizsgálati fogságban töltött idő betudása	232
VIII. Nem illetékes hatóság fogházában töltött időbetudása.....	238
IX. Az ítélet	239

IX

	Lap
X. Szigor, enyhesség	250
XI. Válgjon függetlenek voltak-e a megye táblabirái?	251
XII. Kegeyelem (Adgratiatio)	262

II. K Ö N Y V : B Ü N T E T É S I R E N D S Z E R .

Bevezető rész.

I. Szemere, Eötvös-Lukács, Bállá.....	271
II. A 43-ki börtönügyi javaslat	279
III. Fogházügy a 40-es években.....	293
IV. írók a fogházról.....	288

Első rész. (A fogságbüntetés.)

I. Fogházfelügyelet	302
II. A szegedi javítóház. (Domus Gorrectoria Szegediensis.).....	305
III. Pestvármegye fogháza 1845-ig.....	307
IV. Kedélyesség	311
V. Szökések a fogházból.....	314
VI. Erkölcsi oktatás, írás, olvasás	316
VII. Egészségügyi viszonyok. (Különösen a friss levegő kedvezménye; fürdés. Elmebetegek.).....	316
VIII. A rabélemezés, a böjt és a szeszes italoktól való eltiltás.....	321
IX. Rabruházás	328
X. Fegyelmi fenytítékek	329
XI. A fogságnak Ítéleti súlyosítékai. (Különösen a vas.).....	329
XII. Közmunka. (Operae publicae.)	330
XIII. A rabdolgoztató intézetek ügye országszerte	337
XIV. A rabdolgoztató intézet ügye Pestmegyében (1810—1845.).....	343
XV. A Nyáry-féle rabdolgozóház (1845—1849.).....	350

Második rész. (Testi büntetés.)

I. Az u. n. testi büntetés (angarica, poena corporalis) a törvény- szék ítélete alapján	363
II. Testi büntetés helyett fogság.....	370
III. A testi büntetés ellen.....	375

Harmadik rész. (A halálbüntetés, magánjogi büntetés és az erkölcsi büntetések.)

I. A halálbüntetés	383
II. A magánjogi büntetés.....	386
III. Erkölcsi büntetések, (Dorgálás, perbenállás, kitiltás, illetőségi- községbe utalás, felfüggesztés, pellengér, katonaság).....	392

NÉVMUTATÓ.

- Adonyi Mihály 155.
Ágoston József 95.
Andrássy 103, 207, 282.
Appel József 341.
Appert 297, 325.
Apponyi György gr. 291.
- Balla Károly 7, 65, 72, 274, 334, 335,
348, 352, 353, 360, 366, 371, 376.
Balogh 69, 70.
Balogh Antal 103.
Bánffy Pál br. 27, 346.
Bárczay István 109, 154.
Bárczay Pál 154.
Batta Sámuel 7, 24, 28, 143, 348.
Batthányi Lajos 23.
Bechtold 87.
Bedikovich Lajos 105.
Beleznay gr. 136, 158, 159, 238, 333,
336.
Bellagh Antal 221.
Beniczky Ádám 346.
Beniczky Ágoston. 237.
Beniczky Flórián 28.
Beniczky Péter 15.
Benyovszky Péter 24, 25, 93, 95.
Beöthy 69, 70, 97.
Bereczky Antal 46, 66.
Beretvás István 144.
- Bernáth 375.
Bernáth György 24.
Bezerédy 282, 283.
Bitskey Illés 103.
Bitskey Imre 154.
Böd János 93, 160.
Bogáthy Antal 387.
Bonis Sámuel 220.
Borsiczky 68.
Bölöni Farkas 299.
Braunecker br. 256.
Bucsán Hermann 282, 284.
- Crettier 355—361.
Csanády Sándor 15.
Csáky Zsigmond gr. 162.
Csányi 17.
    Császár Sándor 1, 89, 148, 376.
    Csehfalvy József 24.
Cseh Miklós 13.
Czindery 12.
- Dankovich Miklós 95.
Deák Ferenc 30, 69, 75, 101, 109, 112,
134, 167, 207, 273, 279, 280, 282,
283, 299, 376, 380, 381.
DessewíTy Aurél 23, 26, 29, 49, 259,
279, 293.
Detrich Lajos 24.

- Dicskei Kovács György 224.
 Dobozy István 13.
 Dorcsányi Pál 34G.
 Dóry László 325.
 Dubraveczy Simon 7, 27, 144, 193,
 273, 283, 350, 355, 363, 376.
- Egressy Sámuel 44, 65, 234, 248, 334,
 350, 351.
 Eötvös József br. 16, 23, 27, 30, 134,
 257, 273, 280, 283, 300.
 Eötvös-Lukács 272, 273, 299, 322, 335.
 Esterházy 61, 62.
 Esterházy Leopoldina hgnő 224.
 Esterházy Pál Antal gr. 381.
 Étre—Karesai—Geórh Illés 367.
- Fabinyi Teofil 179, 273.
 Farkas János 341.
 Fáy András 93, 145, 180.
 Fáy István 24.
 Ferdinándy Jgnác 341.
 Fleischmann József 374.
 Foktűi János 280, 283.
 Forgács Ferenc 106.
 Forgó György 325.
 Földváry Gábor 128, 154, 202, 256,
 257, 260, 261, 348.
 Földváry Pál 24, 28.
 Frank Ignác 89.
- Gál János 28.
 Gál József 336.
 Gciszler József 105.
 Gozony Dániel 6.
 Gozsdál Manó 341.
 Glosius Dániel 325.
 Grassalkovich 61, 62, 224.
 Grosser János 113.
- Haberle Károly 87.
 Hainer Ignác 294.
 Hajnóczi József 267.
 Halász Balázs 66.
 Halász Boldizsár 7, 24, 348.
- Halász Gusztáv 66.
 Halász Miklós 109.
 Halász Zsigmond 142.
 Hangyás Dávid 221, 325.
 Hegedűs Sándor 282, 300.
 Hegyessy Péter 28.
 Hertelendy Miksa 288, 299.
 Hindy János 42, 111, 113, 181, 246.
 Hircgaisz 264.
 Hiros Ignác 24.
 Horváth Simon 98.
 Hrabovszky 25, 87, 256.
 Hunyadi János ügyvéd 5.
- Ilkey Sándor 45, 103, 346.
- Jakab Mihály 13.
 Jankóvics János 154,
 Jankovics Miklós 346.
 Jéký Mihály 92.
 Jókai Mór 258.
 Jósika 283.
 József nádor 28, 83, 84, 86, 101, 257,
 191.
- Kallauz Pál 295.
 Kandó József 24.
 Kar vas sy 376.
 Kazinczy Ferenc 264.
 Kádár Antal 106.
 Káliz Ádám 106.
 Károlyi György 23, 95.
 Kecse Péter 28.
 Keglevich István gr. 245.
 Kemnitzer Zsigmond 371.
 Kendelényi Károly 24, 45, 350.
 Kenessey Kálmán 340, 377.
 Keresztes Károly 341.
 Khón Márk 106, 112, 254, 256, 258,
 260, 262.
 Kiss László 24.
 Klauzál Gábor 9, 89, 232, 273, 282.
 Knyilanecz 229.
 Koburg 61, 62.
 Koháry 61, 62.

- Koháry Ádám 106.
 Koháry Ferenc 106.
 Kohn lásd Khón.
 Kollánk István 280.
 Kossuth Lajos 3, 7, 15, 16, 18, 21,
     25, 26, 29, 30, 73, 75, 81, 92—97,
     111-113, 116, 145, 155, 162,
     167—181, 202, 246, 257, 258, 259,
     273, 294, 295, 338, 348, 363, 375-
     377, 379.
 Kossuth Lajosné 246.
 Kovács Ferenc 74.
 Kovács György 224.
 Kovács József 24, 45.
 Kovács Lajos 50.
 Kölcsey Ferenc 300.
 Körmötzy János 46.
 Kubinyi Ferenc 93.

 Laczkovics János 267.
 Leitinger 145.
 Lengyel Pál 280.
 Légrády 136.
 Liphay Sándor 24, 93, 346.
 Lisznyay Gedeon 28.

 Hladarassy László 87, 128.
 Majláth Antal 372.
 Majláth János 27.
 Majláth György 279, 283.
 Makk Antal 221.
 Malonyai 106.
 Martinovich 267.
 Már János 111.
 Mednyánszky Alajos 283.
 Menger Gáspár 105.
 Meszlényi Teréz 145.
 Meszlin Viktor 126.
 Mészáros János 142.
 Michel Károly 841.
 Miskey Rudolf 245.
 Montesquieu I.
 Moravcsik György 87.
 Muslay István 174, 223, 234, 324,
     367.

 Hagy 376.
 Nagy és Crettier 355—361.
 Nagy József 27.
 Nagy Lajos 94.
 Naiser János 43, 113, 246.
 Nikléczy Magdolna 103.
 Nivenot 94.
 Nyáry László 24, 28.
 Nyáry Pál. Bevezető rész. I. fejezet,
     59, 72, 81, 99, 111, 115, 149, 162,
     167, 170, 183, 210, 211, 222, 239,
     255, 257, 258, 259, 348, 349-355,
     355-361, 380.
 Nyilassy Dániel 24, 28.

 Olgyay Titusz 280.
 Orczy György 23.

 Pajor Titusz 45, 357.
     Palóczy László 98, 232, 283,
     291,
     361.
 Pap Antal 92.
 Patay Pál 346.
 Pattay József 29, 20, 346.
 Pálffy Fidél 94.
 Pejachevich János 282, 283.
 Perczel Móricz 99, 186.
 Pillér János 341.
 Piret 87.
 Platthi Mihály 372.
 Polgár József 24, 29, 30.
 Posfay Pál 341.
 Prónay Albert 3, 8, 19, 21, 23, 25,
     27, 45, 59, 202, 256, 346.
 Puky Mihály 128.
 Pulszky Ferenc 263, 282, 283, 382, 383.

 Ragályi 97.
 Rakovszky Adolf 290.
 Ráday Gedeon 23, 24, 27, 29, 95, 145,
     257, 289, 379.
 Remellay Gusztáv 17, 341.
 Reviczky 128.
 Réső Ensel János 136.
 Réső Ensel Sándor 6, 15, 24, 27, 257.

XIII

- Rosthy Albert 24.
Rultkay János 24, 28, 174.
- Sasváry József 111.
iSántha István 24.
Sárközy Albert 1, 24.
Sárközy Ábrahám 103.
Sáros József 341.
Schaffer János 341.
Schimmer György 263.
Schmidt György 221.
Sebő György 12.
Segesváry István 24, 154.
Sigrái Jakab gr. 267.
Seyfrid Boldizsár 221.
Somsich 97.
Stancsics Mihály 172.
Steinbach Ferenc 27, 93, 95, 258, 350.
Stermagó Henrik gr. 265.
Stettner József 165.
Strojka Emil 290.
Szabó János 156.
Szalazár Károly 111.
Szapáry József 23.
Széchenyi István gr. 19, 23, 27, 29,
30, 45, 72, 126, 257, 260, 375.
Szemere Bertalan 75, 83, 85, 87, 271,
289, 295, 298.
Szemerényi Károly 359.
Szentiványi Antal 358.
Szentkirályi Adalbert 246.
Szentkirályi László 346.
Szentkirályi Móric 27, 29, 30, 45, 72,
83, 93, 95, 98, 145, 257, 261, 263,
289, 358, 379.
Szentmáriai Ferenc 267.
Szilassy György 7, 24.
Szilassy László 24.
Szombathelyi Antal 145.
Szögyén-Marich László 294.
Sztrokay Antal 15, 24, 45.
- Szucsánovics 264.
Szutnyánszky 128.
- Tahy József 28.
Tahy Károly 346.
Tallián István 325.
Tallián Károly 24.
Táncsics Mihály 172.
Tassy Betz László 46.
Teleky József 280.
Teleky Sámuel 24, 27.
Tipula Péter 89.
Toldy Ferenc 337.
Tormássy István 156.
Tóth Lőrinc 15.
Túróczy József 228.
Tüköri József 254.
- Várady 69, 70 105.
Veres Pál 198.
Virozil Antal 89.
Vizkeleti Ferenc 89.
Vörös István 160.
Vukovieh 97.
- Wágner Béla 113.
Weisz Márton 341.
Wenckheim Béla 378.
Wesselényi Miklós br. 101, 210, 294.
- Zarka János 291.
Zenthál 203, 214.
Zichy Ödön 27, 283.
Ziegler József 162.
Zitterbarth 354.
Zlinszky János 46, 99, 113, 114, 159,
326.
Zrinszky Aurél 24.
Zsedényi Eduárd 27, 29, 97, 98, 151,
283.
Zsoldos Ignác 97, 126, 289, 300.

IDEGEN TÖRVÉNYHATÓSÁGOK MUTATÓJA.

- Arad 10, 50.
Bács 133, 296, 369.
Baranya 4, 12, 132, 296.
Bars 4, 10, 20, 74, 296, 340, 362.
Békés megye 12, 17, 340, 370.
Bereg 10, 17, 340.
Bihar 8, 11, 13, 132,
Borsód 8, 9, 11, 75, 230, 296, 340.
Buda 132, 188, 319.
Csanád 4, 9, 10.
Csongrád 132, 340, 347.
Cegléd 76.
Debrecen 132.
Esztergom 10, 74, 296, 340.
Fejér 132.
Gömör 4, 6.
Győr 4, 132, 341.
Hajdúkerület 9, 16.
Heves 4, 11, 132.
Hont 73, 296.
Jászkunckerület 7, 132, 246, 340.
Kassa 340.
Kolos 10, 199.
Komárom 132, 340.
Középszolnok 75.
Krassó 4, 17.
Krasna 10.
Liptó 4, 10.
Máramaros 10.
Mosony 4.
Nagykörös 132.
Nógrád 20, 291, 339, 362.
Nyitra 4, 10, 11, 16, 73, 133, 340, 378.
Pest város 76, 133, 188, 297, 320, 341.
Pozsony 4, 10, 12, 20, 133, 296, 297,
340.
Sáros 4, 72.
Somogy 11, 133, 340, 362.
Sopron 10.
Szabadka 17, 133.
Szabolcs 8, 75, 220, 296, 339, 378.
Szatmár 8, 10, 50, 163, 296, 340.
Szeged 17, 305.
Székelyföld 10, 75, 244, 340.
Szepes 10.
Temes 4, 9, 340, 369.
Tolna 4, 6, 73, 133, 338, 340, 362.
Torontál 4, 74, 133, 296.
Trencsén 10, 75, 296.
Ugocsa 4, 16, 340.
Ung 73, 81.
Vas 8, 10, 156, 301, 340, 342.
Verőce 10, 11, 12, 362.
Veszprém 10, 132, 369.
Zala 11, 156, 290, 362.
Zemplén 10, 11.
Zólyom 10, 296.

I. KÖNYV
FENYÍTŐ ELJÁRÁS

BEVEZETŐ RÉSZ.

I. A Nyáry-féle 1842-ki „Büntetőtörvényszolgáltatási eljárás“.

(Felolvasott a Magyar Jogász Egylet 1905. évi dec. 30-ki teljes ülésében.)

1. Az 1832/6-ki országgyűlés.

Már az 1832/6-iki országgyűlésen foglalkoztak a RR. a törvényszékek ügyével. Követelik a bírói hatalomnak a közigazgatástól külön választását,¹ hogy a bírakat a közgyűlések választhassák² ne a főispánok nevezzék ki, végül, hogy a törvényszéki tárgyalások teljes nyilvánossága törvényüeg biztosíttassék.

E követelmények közül az első az *Esprit des lois*-ra vezethető vissza, melyet — minthogy szerzője annak idején hazánkat is beutazta — széltiben-hosszában olvasnak vagy legalább idéznek, és pedig a közgyűlési jegyzőkönyvek tanúságaként mindig helyesen; a másodiknak oka a főispánok jobban mondvá főispáni helytartók iránti ellenszenv; végül a harmadik, a nyilvánosság a német, kiadásban hazánkban is elterjedt *Code d'instruction*-ra vezethető vissza.

Ám a nyilvánosság, a mint ezt az összehasonlító jogtörténet igazolja, soha sem áll oly gyenge alapon, mint mióta törvényileg akarják biztosítani.

Az említett országgyűlés irományai közt elfekvő javaslat a megyék törvényszékéről a központ és a megyék óhajait egyiránt szem előtt tartja, mert e szerint az alispán a főispán, illetve helytartójának akadályoztatása esetén elnököl a törvényszéken; a közbírói tisztet pedig 6 rendes, 6 tiszteletbeli tábla-

¹ Császár Sándor Temesvármegye követe 1834 ápr. 24.

² Sárközy Adalbert és Deák Ferenc az 1834. évi ápr. 7-ki országos ülésen.

bíró és alegalis testimonium (törvényes bizonyság, azaz a szolgálóbíró esküdtársával együtt) töltik be. A rendes táblabírák és a törvényes bizonyság mindenestre, a tiszteletbeliek „ha csak akadályozva nincsenek” megjelenni tartoznak. Előadója a bíróságnak a közgyűlés által a megye jegyzőiből választandó jegyző (szavazati jog nélkül). A táblabírákat a közgyűlés választja, ám csak a kijelöltek sorából. A kijelölés joga, a rendes táblabírákat illetően; a főispánt és közgyűlést egyenlő arányban illeti; minden helyre 3—3 táblabírót jelölhetnek. Minden megüresedett tiszteletbeli táblabírói helyre a közgyűlés, a főispáni helytartó kizárásával, hat táblabírót jelöl.

A közfelfogásra mi sem jellemzőbb, mint a törvényszéki táblabírótól megkívánt kellékeknek a javaslatban előforduló sorrendje. Első kellék a javaslat szerint, hogy *jólelkűségéről ismeretes legyen*. Csak második kellék, hogy „*elegendő törvényismerettel bírjon*”. Végül „a mennyiben megtörténhet”, hogy mások feletti elsőbbséggel *birtokos* legyen. Az *ügyvédlőket* csak a saját megyéjükbeli törvényszéki tagságtól tiltja el a javaslat. Nagy haladás ez oly korban, midőn, hogy messzebb ne menjünk, Pestmegyében még 1841-ben is a legtöbb táblabíró a gyakorló ügyvédek sorából kerülvén ki, nem lehet rossz néven venni, hogy kisebb replikákat a törvényszéki kihallgatás alatt, bírói széken ülve, készítik, mert egy időben két urnák szolgálni, bírói tisztet lelkiismeretesen betölteni, az ügyvédi gyakorlatot is folytatni csak így lehet.² A tárgyaláson meg nem jelenő bírák büntetése tárgyában a javaslat nem intézkedik. Pedig ez időben kellő számú megjelenés némely megyében³ csak alispáni ebéd napján volt biztosítva.

A nyilvánosságot tulajdonképen csak a tiszteletbeli táblabírák intézménye biztosítja.

Hét tag jelenléte elég az ítélelhozáshoz; a szavazatok pedig, az elnököt is beleértve: non ponderantur séd numerantur.

¹ Bárha Robespierre is jólelkűség hírében állott, mert a francia forradalom kitörése előtt viselt bírói tisztét azért kell vala letennie, mert nem volt képes egy halálos ítéletet aláírni.

² L. Pesti Hírlap 1841. évi január 27-én névtelen táblabíró tollából eredő cikk.

³ Ugyancsak nevezett cikkíró szerint.

2. Az 1840. évi 5. t.-c.

A büntetőjogi reformatörökvéseknek az 1832|36-iki országgyűlés feloszlásával elejtett fonalát újból felvenni, az 1791. évi 12. te. tilalma ellenére, királyi helytartótanácsi intéző levelekkel szabályozott, de ennek dacára megyénként eltérő, fenyítő eljárási gyakorlatot szentesített törvénnyel egységesíteni, ez a cél lebeg az 1839—40-iki országgyűlés rendjeinek szeme előtt, midőn az 1840. évi 5. t.-c. által kiküldött büntetőjogi bizottságot utasítja, hogy az eljárási rész tekintetében az 1803-iki osztrák bp. nyomdokait követő 1827-iki javaslatot vegye figyelembe.

A bizottságnak mint tudjuk, nem kell a német. Minden ízében magyaros és magyar munkát terjeszt a törvényhozás elé.

S ha a korának színvonalát messze meghaladó művet viszontagságai le is szorítják a szentesítés alá kerülő javaslatok napirendjéről, lelkünket világító és melegítő szövekként hirdetendni az önmagukból merítő magyar jogászok eszének iónsleges erejét, elméjének élet, alkotó képességét. Sínig korunk „törvénycsinálási művészete” teljesen kimerül az idegenszerűségeken alapuló 96-iki bperrendtartás „összeszerkesztésében”, amaz, memento mori-ként emlékeztessen és figyelmeztessen bennünket, *hogy magyar törvénybe iktatott bperrendtartásunk, magyar törvény fink, egységes magya r bírői gyakorlatnknk nem volt, hanem lesz.*

5. Jegyzetek a 45-iki javaslatához.

A mikor Pestmegve 1843 december 16-iki közgyűlésen *liúday Gedeon* követjelentéséből kiténik, hogy a 43-iki büntetőjogi reformatörökvések nem vezettek célra, *Kossuth Lajos* éles szavak kíséretében egyenesen a kormányt teszi e mulasztásért felelőssé, mert — úgymond — ennek iridolenliáján múlt. Indítványozza egyúttal, hogy a követjelentés adassék át az országgyűlési tárgyakkal megbizolt*küldöttségnek, liogy az, áttanulmányozás után, a megye rendéinek a haza javára leendő intézkedések tárgyában előterjesztést tehessen, mert — úgymond — csakis a megyék kényszeríthetik a kormányt, hogy a nemzet szellemét kövesse.’

¹ *Prónay Albert*, az egykorú följegyzések szerint, rendreutasítja *Kossuthot* az „indolens” kitételért. *Kossuth* tiltakozik a rendreutasítás ellen és visszautasítja azt.

A RR. egyhangú éljennel veszik tudomásul az országos közhangulatnak amúgy is megfelelő indítványt.

A küldöttség jelentését nem találtam.

Érdemes volna e javaslatokat illetően országszerte kutatásokat eszközölni. Az országgyűlési tárgyakat minden megyében a többiektől elkülönítve kezelték, így hát aránylag kis fáradság is nagy sikerrel kecsegtet, fi tekintetben a szaklapokat, már eddig is, eléggé nem ostorozható mulasztás terheli, mert az ország különböző megyéiben lézengő jogászfjúságnak jogtörténelmi kutatásokra való serkentésére, a levéltári foglalkozás lélekemelő izgalmainak mogkedveltetésére nincs szavuk. Pedig az ifjak lelke könnyen hévül.

A munkálat által célbavett esküdszék behozatala tekintetében a legtöbb megye, a *halálbüntetés* eltörlése tárgyában pedig kivétel nélkül minden megye nyilatkozik vagy pro vagy contra.

A *bot eltörlése* mellett nyilatkoztak részben a 40:5. t-c. által kiküldött bizottság munkálatainak befejezte előtt tartott kerületi v. országos tárgyalás alatt, részint az után: Sáros, Krassó, Bács, Ugocsa, Pozsony, Liptó, Csanád, Temes, Mosony (3 szó hijján egyhangúlag), Baranya egyhangúlag.

A *halálbüntetés eltörlése ellen* Sáros, Bács, Pozsony, Liptó, Győr, Mosony és Heves.

A *halálbüntetés eltörlése mellett* Krassó és Iógocsa (egyhangúan), Tolna (3 szó hijján egyhangúan), Csanád, Temes, Baranya (egy szó hijján egyhangúan), Bars (egyhangúan), Gömör (egy szó hijján egyhangúan).

Érdekes egyébként *Torontál* 43-iki követutatisása. Meghagyja követeinek, hogy az országos bizottság munkálatainak törvénybeiktatását sürgessék, ámde a szabadelvű különvéleményekben foglalt módosításokkal. Kivétel csak a kegyelmezési jogra vonatkozó különvélemény, Ezt el nem fogadják. A közgyűlés kimondja, hogy a munkát helyesség és emberséges szellem tekintetében a polgárosodott Európának egy btó rendszere sem múlja fölül s egyik legjelesbike lesz az alkotmányos országok btó codexeinek, de mégis csak 6 év múlva lépjen életbe, hogy — a célbavett újítások becsületesen lévén megvalósítandók — életbelépte előtt kellő börtönök építhetessenek.

A javaslatokat egyébként, a *Fayer* által közölt különvéleményekkel együtt, több megye, így Sáros, kinyomatja, miután a nádort több megye hiába kérte volt fel a kinyomatásnak országos költségen való eszközzésére. — (Itt megjegyezzük, hogy *Nyitrában* úgy átdolgozták a javaslatot, hogy rá sem lehetett ismerni, a P. H. levelezője szerint). — E tekintetben a kutatás még végtelenül hiányos.

Legelterjedtebb az a kiadás, mely Budán 1843-ban „a kir. Egyetem betűivel“ nyomott. Címe: „*Az 1840:5. t-c. által a bitkvel válhatlan kapcsolatban levő büntető s javító rendszer behozása iránt kimerítő véleményadás végett kiküldött orsz. választmány Jelentése*“. A mű, a munkálatnak megfelelően, három részre oszlik, ismertette a külön véleményeket és a felszólalásokat is.

Az országos RR. tárgyalásait kimerítően közli *Kovács Ferenc*. A *gömöri követjelentés* reményli, hogy bíráink a büntetésekre nézve továbbá is reájok hagyott hatalmat az országos választmány rendszeres munkálataiban kifejtett, nagy részben országgyűlési határozatokba ment elvek szerint gyakorlani s a büntetéseknek mind megállapításában, mind alkalmazásában jövőre azok szerint a lehetőségig eljárni igyekezendnek.

Miben nyilvánult e kijelentések hatása a megyében, milyen volt a jogszolgáltatás a 40-es években egyebütt, mindezzel most senki sem törődik, mert korunk történései hangyszorgalommal kutatják micsoda nyakkendőt viselt ez vagy az a grófocska 1575-ben, milyen szinti keszkenőt hordott ez vagy az a bárócska 1726-ban, minderre van idejük is kedvük is. De hogy milyen volt az igazságszolgáltatás, akár csak a most lefolyt évszázad első éveiben — holott ebből megtudhatnák, mily szabályok alatt éltek apáik — arra nincs érdekükük.

4. Nyáry Pál fellépte és a pesti ügyvédek.

Az 1841 május 5-én Prónay Albert főispáni helytartó előlétele alatt megtartott tisztujítás örökké emlékezetes marad a Vezérvármegye¹ történetében. A lelépő Földváry Gábor helyébe a volt főjegyző Szentkirályi Móríc kerül a másodalispáni székbe. Szentkirályi helyét Nyáry Pál főjegyzővel töltik be.

Nyáry, ki már évek óta elkeseredéssel szemléli az igazság szolgálói által elkövetett igazságtalanságokat, szakítva korának évezredes előítéleteivel, nem a közgyűlési ellenőrzés szigorításával véli megszoríthatni a visszaéléseket, hanem az *alaki védelemnek a kötelezővé tételével*. S míg tisztviselő - társainak egy része csak gyűlölettel és bizalmatlansággal tud viseltetni a *zugrabuláknak* csúfolt ügyvédek iránt, ő, sem ezekkel, sem a rideg modoráért tapasztalt ellenszenvvel nem törődve, lánggra lobbant lelke egész melegével száll síkra eszményiért.

* * *

Nem védi a védőt a jog. A Corpus Júris intézkedései (1567: 27, 1574:34) homályosak, hézagosak, ki nem elégitőek. A magyar törvényhozás, szemben az angollal, minden intézkedésével csak üt az ügyvéden. Az 1486. évi 60. t.-c. szerint: minthogy szokása az ügyvédeknek, hogy haszonlesésből minél több egyednek ügyeit vállalják el, és azok védelmében meglehetősen hanyagul járnak el és ha ügyfelüket egyszer-más-szor megbírságotják, azzal mitsem törődnek . . . rendeltük, hogy ezután egy ügyvéd se merészelje tizennégy személynél többnek az ügyét átvenni és vinni. Az 1563: 49, 1723:38, 1729:43. t.-c. 11. §-a és az 1792:16. t.-c. azt mondja ki, hogy a bíró az ügyvédnek haszontalan üres szóbeszédét és cselvetéseit ne vegye figyelembe.² Az 1655: 61. t.-c. eltiltja a követségtől az ügyvédet, ki az országgyűlés folyama

¹ Ez a kifejezés azonban egykorú, és nem a mostani zsumnaliszta urak hozták be.

² A rendeleti jog sem más. Az 1769. évi február 10-i kir. parancs szerint: *Advocati plures causas, ac quibus promovendis respondere possunt, non assumant, assumentes verò ad certum numerum Causarum restringi ordinantur.* Az 1727. évi A *assles* I. K 6 J. k. rendelet szerint pedig: *Advocatorum fusae et confusae allegationes in subterfugium, elisionem ant protractionem tendentes nullatenus admittantur.* Az 1801-ki ügyvédtartásról, mely 1875-ig volt érvényben, később szólunk.

alatt pörököt vinni merészel. Az ügyvéd jogait védő törvényeket nem ismeri a gyakorlat. Némely hatóság valóságos embervadászatot rendez az ügyvédek ellen. Gömörben a közgyűlés függeszti fel¹ az ügyvédet gyakorlatától, ki a szász-köburg-góthai herceg uradalmát élénk szavakkal merte bepanaszolni. Utóbb kisül az ügyvéd ártatlansága, de kárterítés helyett csak a bűnügyi költségek megtérítésében marasztalják a házi pénztárt.

Ha az ügyvéd fele nevében feljeleníti a helytartótanácsnál v. a kancelláriánál a kinvallató szolgabíró, a részrehajlóan ítélezett úriszék, vagy tisztí ügyészséget, a világnak ezt a legkésedelmesebb hatóságát, a megye: szolgabírája vagy közgyűlése útján, a feljelentés által pedig „vérig sértett” uradalom: úri széke által dorgáltatja meg a mindig „mintaszerű” hatóságot nyilván rágalmozási szándékból támadó „zugfiskálist”. Gyűlöltetni a hatóságok által akkor még tisztelet. *Hunyadi János* prókátor úr, ki 1842 szept. havában lett pesti táblabíró, valamint *Gozony Dániel*, Buda fővárosában lakó ügyvédek versengnek Pestmegyében az elsőségért. Egyiránt rémei a megye úriszékeinek és hatalmaskodó tisztviselőinek. *Gozony* híre még *Tolna* és *Bács* megyékbe is eljár. Don Quijotteként három megye területét utazza be önköltségén patvaristájának kíséretében, s — mint hiszem önzetlenül küzd a negyedik rend jogaiért, miglen a szegény nép részére készített tömeges panaszbeadványok által elkövetett „izgatás” címén több hatóság, különösen úriszék területén eltiltják az ügyvédség gyakorlatától. Annál elszántabban küzd a közgyűlésen a népnek a tisztviselők által bitangolt jussiórt *Réső Ensel Sándor*, a „Corpus Júris élő promptuariuma”, a mint őt, a Pesti Hírlap 1841 évi 651 l. szerint, nevezni szoktak.

Ezen üldöztetések dacára meg nem rettenő kart kívánja *Nyáry* sorompóba állítani a bírói hanyagság és önkény meggátlására, midőn 1841 *junius 8. vagy 9-én* oly határozat hozatalát indítványozza a közgyűlésen, hogy a szóbelileg tárgyalt u. n. rövid útu sommás perek csak *védő közben jöttével* legyenek letárgyalhatók. [A kötelező védelem intéz-

¹ Pesti Hírlap 1842. évi 188. l.

ménye eddig csak a „forma szerinti”, más szóval fiskalisi perekben ismert.

Nyáry indítványát csak fél siker koronázza. Sem el nem fogadják, sem vissza nem utasítják, hanem kimondják, hogy az indítvány, fontosságánál fogva, csak írásbeli bejelentés, illetőleg indokolás és bizottsági véleményezés után fogja közgyűlési döntés tárgyát képezhetni.

A véleményező bizottság tagjai: *Kossuth Lajos, Földvály Gábor, Szilassy György, halász Boldizsár, Batta Sámuel és Bulla Károly udvari kapitány, Dubruviczky Simon első-, Földvály Gábor másodalispán, végül*, nyilván mert a kérdést némelyek törvényhozás elé tartozónak vélik: az országgyűlési tárgyakkal megbízott küldöttség tagjai.

Indítványának írásbafoglalásával, ill. megindokolásával Nyáry csakhamar elkészül. Csakhogy ezen indítványnak már csak a címe maradt az; valójában vádirat az a főnnálló rendszer ellen. De a „szolgabírói gesslerkalaposság” megszüntetését is előkelő, művelt hangja dacára, agitatori tüzzel követeli.

Kívánja: 1. hogy a büntető törvényszék a polgáritól személyileg is különválasszassék;

2. hogy a táblabírák választassanak a közgyűlés által, és ne csak negyedévente, hanem hetente ülésezzenek fenyítő ügyekben;

3. rövid útú perben az alaki védelem kötelezővé tétessék;

4. a büntető törvényszéknek, részben már most is létező, teljes nyilvánossága ítélethozatalig, szemérmert sértő bűncselekmény tárgyalását kivéve, biztosittassék;

5. a szolgabírói hatalom a megyében létesítendő kerületi törvényszékekre ruháztassék és

6. hogy a börtönügy szabályoztassék.

5. R törvényszékek országszerte.

I. *A őriszék* elnöke a legtöbb megyében az alispán, némely megyében a főispán.¹ — 1613 óta, mikor a bíróválasztási elvét törvénybe iktatták, lépien-nvomon változik a gyakorlat e tekintetben, a szerint, a mint a központi államhatalomnak a megyei önkormányzat ellen vivott küzdelmében, hol

¹ A jászkerületben az alkapitány, Udvarheisyszéken az alkirálybíró.

az egyik, hol a másik fél bizonyul erősebbnek. A főispánok az 1723. évi 26. t.-c-re hivatkozhatnak, nevezetesen annak ama kitételére: „*justitiae administrationis curam habeant*”, továbbá arra, hogy a ki törvényszéki táblabírákat nevezhet ki (már pedig kétségtelen, hogy a főispánt megilleti e jog) attól annyi jogot a mennyit a kinevezettek gyakorolnak, t. i. az Ítékezésben való részvétel jogát *nem* lehet elvitatni. A rendek az 1613: 24. tc-re hivatkozhatnak, mely szerint a bírák *választandói*’.

Itt megjegyezzük, hogy p. o. Pestmegye főispánja, a nádor, egy Ízben sem elnökölt a törvényszéken, a helytartója Prónay Albert báró pedig¹ csak egy Ízben elnökölt (úgy látszik vélt és vitatott jogainak épségben tartása céljából).

Az évnegyedes törvényszék országos szokás. Az 1615: 14. te. szerint óvakodni kell, nehogy az ország lakosai a törvénykezési időszakokon kívül törvénytállásra ne kényszeríttessenek. — Ugyancsak országos szokásnál fogva az eljárás a legtöbb esetben voltaképen letartóztatással indul. E két körülmény egybevetéséből fogjuk megérteni, miért van, hogy sok esetben csak évek múlva engedik ill. mentik fel, sokszor „próbák hiányossága okából” a „rab”-ot. Vegyük ehhez a törvénytelen visszaéléseket, melyek ostorozását a „Pesti Hírlap” már megalakulásakor feladataul tekintő.²

¹ Ki 1837-ben elvállalt hivataláról lemondani kénytelenül, *Galgóczy* szerint a megye idegenkedése folytán 1846-ban.

² *Biharban* (P. H. 1841. évi 665. 1.) a fogház egy rabja 4 év óta minden irat nélkül van letartóztatva. Ugyanitt egy másik, szintén irat nélkül fogva tartott rab, négy havi vizsgálati fogság után teljesen ártatlannak találtatott, *húr ódban* 30 év után hitelesítik (hallgatják ki) a vádlottakat és a tanukat. Harminc év múlva — írja a Pesti Hírlap — időközben köztisztletbe került, öszfűrű családapákat ragadnak el hivatali elfoglaltságuk és családjuk köréből. *S-atmárhavi* (így írja Kovács Lajos 1841. évi 718. 1.) a törvényszék 8-as tanácsban ítélt és 60 éves atya, fia helyett állja ki a törvényszék által kimondott IL's évi börtön és 50 palca-büntetést, négy ártatlan jelenik meg vasban a törvényszék előtt, régibb fogság után, míg kisül, hogy ezek csak tanuk, a tettes pedig még most is szabad. Egy vagyonos zsidó, lólupás gyanúja miatt, tömlőre vettetik, több mint 4 hónapot szenved, időközben vagyonából kifosztják, mire megkerül a valódi tolvaj; egy rabot 10 évvel ezelőtt vettek büntető kereset alá s még mindig nincs Ítélet. A rabok jegyzéke évente kétszer felküldetik a helytartótanácsnak, ez azonban nem vehette (!) észre a mulasztást, mert abban — helyesen-e v. sem, az más kérdés --- a rab neve mellett az a megjegyzés foglaltatott: „Szabolcs megye a vádlottat illető irományok megküldése iránt megkeresett.” (A rab egyébként már több év óta kezességben van.) *Vas*-ban több megítélt katonának adnak (Világ 1841. évi 222.) Egy tolvajt a csendőrbiztos és jegyző vizsgálat alá vétel és bebörtönzés helyett pénzért katonának soroztát, (itt megjegyezzük, hogy Szatmárban joggyakorlat (P. H. 1842. évi 242.), hogy a kisebb bűncselekmény elkövetője katonának adassák beleegyezése esetén) *Borsod* törvényszéki elnökén egy Ízben annyira erőt vesz a buzgóság, hogy a tárgyalás során a kihallgatásoknak már rég vége volt és ő még mindig aludt. Bevett szokás szerint a tárgyalás végén reasumálni kellett volna az elnöknek a történeteket, de ki közelítse meg a tisztetes alvót? Hosszas tanácskozás után a legidősebb tábla bíró reasumálta az ügyet, mire az alvó föl-

Főoka annak, hogy még az u. n. rövid útu perek is végtelenségig elhúzódhatnak, nem abban keresendő, hogy törvényszéket negyedévente, azaz évnegyedes közgyűlés idején tartanak, amikor a táblabíró urak amúgy is fölös számban időznek a megye székhelyén, hanem abban, hogy a törvényszékben való részvételre senki sem kényszeríthető. Vannak ugyan egyesek, így *Klauzál Gábor*, ki a „P. H.“ egykorú levelezője szerint, Csanádban 16 éven át egyhuzamban vett részt a törvényszéki évnegyedes sedriákban, de ily tüneményszerű kötelességszeretet ritkaságát mi sem igazolja inkább, mint az óriási lelkesedés, melyet Klauzálnak ezen önfeláldozás tevékenysége annak idején fakasztott.

A *táblabírói rangot* főispáni kinevezés útján lehet elnyerni és így a legtöbb megyének 3—400 táblabírója van. De ép ez okból, a táblabírói nimbus súlyed és gyakran azért nem lehet megtartani a tárgyalást, mert a szükséges számú táblabírói megyénként (3 és 11 közt váltakozik) nem lehet összehozni, vagy ha össze is hozták, azok ott hagyták a tárgyalást.

6. Bíróválasztás iránti mozgalom országszerte.

Ugyanez időben — nagyrészt a „P. H.“ izgatásai folytán — mozgalom indul a főispáni kinevezések ellen. A legtöbb megye *választás útján* kívánja, betölteni a törvényszéki táblabírák helyét, elejét véve annak, hogy a tárgyaláson a megye tisztviselői — a mint ez p. o. Pestben legalább még a 30-as évek végén általános szokás volt — fölös számban jelenvén meg, a közigazgatást érdeklő ügyekben leszavazzák az igazságot. A táblabírák ill. a szavazatra jogosultak számát egyszer s mindenkorra megébredt és szerencsésen eltalálta, hogy a felolvasott iratokból semmi sem tűnik ki. (P. tí. 1841. évi 699. 1.) A *Hajdúkerületben* P. H. 1845. évi II. 335.) egy jab a bezáratását követő 7. esztendőben kap csak ítéletet. *Borsod-ban* (P. H. 1841. évi 698.) egy rab 4 ló tolvajlásának gyanúja címen 2½ év óta lakja a fogházat a nélkül, hogy rövid útu (?) perét felvették volna. Az e miatt haragra lobbanó RR-et a főiiskálisnak azzal sikerül megbékíteni, hogy ki akarta engedni a rabot kezességre, de nem tehette, mert a vizsgálat nem volt befejezve Előveszik hát a szolgabíró. Ennek is kislül azonban ártatlansága, mert hivatalbeli elődje nem adott át neki annak idején kellő számú iratokat. A közgyűlés egyébként megteszi a magáét, a mennyiben kimondja, hogy jövőben a szolgabíró a rab átvételétől számított 8 nap alatt tartozik a species factit betérjeszteni. Ellenesetben, minden egyes nap után tartási díjat fizet a megye házi pénztárának és tartási és szenvedési díjat a rabnak — kivéven persze azt az esetet, melyben igazolni tudja a késedelmet (!). *Temesben* (P. H. 1842. évi 700. 1.) Koszta Udrestye rabot a t. ügyész tévedéséből bent felejtette a fogházban, jöllehet 3 év telt el, a törvényszék felmentő ítélete óta. A RR, a köztiszteletnek örvendő, 20 év óta hivataloskodó t. ügyészintő, majd ismét korholó, végül szánó szónoklatokkal illetik, mire az elérzékenyedett a házi pénztár kármentesítését önkényt ajánlja fel. A RR, hasonló esetek elkerülése céljából, állandó választmányt rendszeresítenek a bűnügyek ellenőrzésére.

határozni óhajtják, nehogy a vádlott, barátaiból álló táblabírákat hozván a tárgyalásra, felmentését eleve biztosíthassa.

A bíróválasztás eszméjét egyébként *Pest*, már a Nyárv fellépte és a P. H. vonatkozó izgatásait megelőzően óhajtá megvalósítani, mert a közgyűlés már 1841 febr. 5-iki határozata értelmében kérte meg a nádort, (bizonyos visszaélések alkalmából) hogy a *megyei bíráskodás választási elven alapulván* — ezentúl a tiszteletbeli szolgabírókat is választthassák a RR.

Némely megyék, mint *Bács*, még 45-ben is elzárkóznak a reform elől. Mások, mint *Pozsony* és *Szatmár*, már 1840-ben, tehát a lap izgatásait megelőzően, választották a törvényszék táblabíráit. *Szatmár* kimondja, hogy nem — táblabíró — nemes is választható. Végtelenül büszke, hogy a bíróválasztás kérdésében csak Pozsonymegye előzte meg, de szó nélkül tudomásul veszi a helytartótanács tiltó rendeletét. Csudálatosképen a táblabíróválasztás tekintetében igen sok megye, így *Liptó*, *Pozsony*, *Kraszna*, *Nyitva*, *Trencsén*, *Esztergom*, *Bars*, nem vélik a nyilvános szavazást megvalósíthatni, mivel az atisztválasztásokból jól ismert korteskedésekre vezetne. A választás ily esetekben vagy cédulára írással, vagy pedig úgy történik, hogy a választó az összes választhatók nevét tartalmazó papírlapon a közbírónak óhajtott egyed nevét *egyszer*, az elnökhelyettesét *kétszer* húzza alá.

A titkos választásnak azonban, a levelezők szerint, sok helyütt csak az az eredménye, hogy a korteskedés titkos. A korteskedési visszaéléseket különböző rendszabályok útján akarják meggátolni. *Trencsén* tiszti fenyték útján, *Zólyom* a választásnak közfelkiáltás útján való megtartásával. *Udvar helyszék* a főkirálybíró fokozott éberségével.

Szepesben, *Zólyomban* és *Veszprémben* indítványt nyújtanak be, hogy alispáni kijelölés előzze meg a választást és a közgyűlés a kijelöltekkel szemben csak kifogásolási jogot gyakorolhasson. *Beregien* a bíróválasztó közgyűlés napja titkos és az alispán tetszése szerinti napon váratlanul liivja össze a közgyűlést. A P. H. levelezője azonban felveti a kérdést: helves-e, ha a nemes önmagának választhat bírót?

A *hivataloskodás ideje* és az egyszerre választandó bírák száma tekintetében is megvénkint nagy az eltérés.

Bars, *Kraszna* és *Arad* például ¹¹A évre, *Nyitva*, *Vas*, *Csanád* és a legtöbb megye 1 évre választ.

Sopron, *Trencsén*, *Zemplén* és *Nyitva* 24, *Csanád* előbb 8, majd 12 bírót, *Verőcze* 24, *Arad* 6 bírót választ.

Mínhogy pedig a táblabírói címhez merőben főispáni kinevezés útján jutott táblabírákat a bíráskodástól még sem lehet szabályrendeleti úton eltiltani, *Máramaros* példájára a legtöbb megye, így *Kolozs* kimondja, hogy a csak kinevezett, de meg nem választott táblabíró jelen lehet ugyan a tárgyaláson, részt is vehet a tanácskozásban, de szavazati jogot az elnöklő

alispánon vagy helyettesén kívül csak megválasztott és felesketett táblabíró gyakorol.

A bírák hol *fizetést*, hol *napidíjat* húznak. *Zemplénben* a megválasztottak fele kap *napidíjat*.

Választható a megyék legnagyobb részében minden kinevezett táblabíró, a megye vagy uradalmi tisztviselők vagy uradalmi ügyészek, egyik-másik megyében általában az ügyvédek kivételével. Egyházi rend tagja is választható.¹

Minden megyében lakó vagy birtokos nemest csak egy-két megye tett megválaszthatóvá. így Bihar, az elnöklő főispáni helytartó tiltakozása ellenére. A helytartótanács azonban 42-ben értesíti a RR-et, hogy csak a kinevezett táblabírót hajlandó elismerni, miért is a megye sérelemnek tekinti az ügyet, de bonyodalmak elkerülése céljából belenyugszik a leiratba, bárha 1791-ig korlátlanul gyakorolta bíróválasztási jogát.

Csak az iránt egyező a gyakorlat országszerte, hogy a táblabíró többször egymásután is megválasztható. Érzik hogy ez a demokratikus elv sérelmével valósítható csak meg, de e nélkül a gyakorlat egyöntetűségét nem vélik biztosíthatni.

Nyitni közgyűlése is kimondja, hogy minden, a megyében lakó nemes ember választható. A helytartótanács egy pár hóval utóbb betiltja ugyan a határozat végrehajtását, mire B. J. bíró azt indítványozza, hogy a helytartótanácsnak, sűrűlódások elkerülése céljából Írják, hogy „a megyében lakó nemes” alatt ők megválasztható nemest azaz táblabírót értettek. De a RR. többsége sem a kibúvásnak sem a meghunyászkodásnak nem barátja, és a leirat dacára a 24 táblabírót, ezek közt egy kanonokot és 2 nem táblabírót is választanak, (mert az ily választást legalább közgyűlési határozat indokolja, de a főispánok ama szokását, hogy a megyében sem nem lakó, sem birtokkal nem bíró egyénekké töltsék be a táblabírói tiszteket, csak az önkény). *Hevesben* 45-ben indítványozzák, hogy a ki nem nevezett is választható legyen, de a többség, a helytartótanács ismert álláspontjára tekintettel, elutasítja.

Zalában az alispánokat is megválasztják, mert a törvény csak elnöki jogukat biztosítja, mért is választás útján döntendő el, ki legyen polgári és ki büntető törvényszéki elnök.

7. Állandó törvényszék.

Az állandó törvényszék hiánya is országszerte érzett.

Borsód, Somogy levelezői a „P. H.” hasábjain sürgetik annak rendszeresítését. Szilágymegeye már 1832-ben kéri a helytartótanácsot, hogy a negyedévente tartatni szokott egy hetes törvényszéki időt két hétre

¹ Torontáliban 45-ben már nemtelen is.

felemelhessek, illetőleg a bírák a fölemelt időnek megfelelő díjban részesülhessenek; de a helytartótanács 1841-ben sem intézte el az ügyet.

Ezért *Sebő György* a „P. H.” 1841. évi 456. lapján azt indítványozza, hogy a cselekmény elkövetése után nyomban a szolgabíró több a vádlottal hasonsorsu, esetenként választandó egyed közreműködése mellett állapítsa meg a tényállást, melynek alapján a törvényszék (persze a közvetlenség sérelmével) Ítéletet hozand. *Veröcze* 1841-ben állandó törvényszéket tart. *Czindery* táblabíró *Baranya vármegye* közgyűlésén azt indítványozza, hogy a törvényszék tárgyalást a jövőben „gyakorta* tartson s hogy a törvényszéket előkészítő sedriák előzzék meg melyeken a rabok hiábavaló hosszas börtönöztetését elkerülendő, csak a bűnösség vagy nembűnösség kérdése döntendő el. Indítványa, minthogy a főügyész ebben bizalmatlanságot látna a fiskalátus iránt, nem részesül megérdemelt pártfogásban. Egy nyitrai kollegája sem jár jobban. Már 41-ben azt indítványozza, hogy minden letartóztatást követő napon üljön össze a törvényszék. Elutasítják, másrészt bár kimondják, hogy ha megszaporodnak a rabok úgy rendkívüli ülésszakot fognak tartani.

Pozsonyban már 41-ben gyakran (úgy hisszük havonta egyszer) ül össze a törvényszék. A többi megyékben jobbára csak évnegyedente. Hol 3—4 hétig hol pár napig. Békésben 32-ben egy ízben csak egy napig.

* * *

Ugyanez időtájt a megyék számos más törvényhozási hatáskörbe eső kérdést szabályoztak törvényhatósági határozati úton. A sok közül csak a nemtelen honorátióroknak szavazati jogát említjük.

A hatalmát féltő *helytartótanács*, a honszerte észlelt forrongás láttára, már 1842-ben körrendeletileg figyelmezteti a megyéket a király parancsából, hogy Ő Felsége megtartandja az alkotmányra letett esküjét, de nem tűrendi, hogy a megyék a törvényhatósági hatáskört általlépjék. A leirat, mini látjuk, általánosságokra szorítkozik. Hatása vegyes. Sokan nem tudva vagy nem akarva tudni, miféle törvénysértésre céloz, megsértődnék a meg nem érdemlett „insinuátió”. Ennek dacára a legtöbb megye mély hálával veszi ő Felségének abbéli kijelentését, hogy az alkotmányra letett hitét megtartani szándékozik és tudomásul veszi Ő Felsége abbéli kijelentését, hogy a R.R-től is elvárja, hogy a törvényeket a jövőben is megtartják.

A kijelentés súlypontja az „is”. A 1623. év 14. tc.-ből könnyen kimutatható, hogy a RR-et illeti meg a bíróválasztás joga. A bírák választásának jogát afféle nemesi kiváltságnak tekintik, melyből a megyéket csak jogbitorló szokás fosztotta meg. A hivatkozott törvény szerint: „*Ut autem justitiae administratio meliori modo possit procedere: ultra*

ordinarios assessores, deligendi sunt per comitatum el ex potioribus nobilibus piures assessores, qui ad júrium, administrationem juramento sint adstridi; iique sedibus judicariis intersint I §: „Extra hos juratos autem nullus alius in lievisioue Causarum vocem habeat

Az „*altra ordinarios assessores*“ kitételnél fogva ugyan helytartó-tanácsnak és megyének első sorban az 1613. évi 24. te. életbeléptekor divó gyakorlatot kellett volna megállapítani, de egyik sem bíbelődik ezzel. Igazait mindenik fél a törvény merő hivatolásával véli beigazolhatnak. Csak Bihar „vetemedik“ jogtörténelmi kutatásokra.¹

Közöltem az adatokat egykorú hírlapi feljegyzések különösen a P. H. nyomán, minthogy a központnak a megyék elleni harcát világitják meg.

8. Az alaki védelem kérdése.

Követeli továbbá Nyáry a *védők* alkalmazását a sommás (rövid útú, szóbeli, fenyítő vagy kriminális) perben. A gyakorlat csak az Írásos (más szóval rendszerinti, formás, ügyészi vagy fiskális) perben ismeri a kötelező védelmet. Sommás eljárás alá azok a bűncselekmények tartoznak, melyek büntetése 3 évi szabadságvesztésnél nem súlyosabb. Nemtelenek, ily elő-

¹ Bizottságot küld ki a levéltári anyag átkutatására. A bizottság ill. *Jakab Mihály* főlevéltáros munkássága (*Jelenkor* 1842. évf. 20. 1.) a kívánt eredményre nem vezet, de még sem sikertelen, bár az 1613. és azt közvetlenül követő évek gyakorlatát, kiselejtezésük következtében, meg nem állapíthatja. Kétségtelenül kitűnik azonban, hogy 1688-tól 1774-ig a RR. a táblabírákat tisztújító vagy rendes közgyűlésen, főispáni kijelölés nélkül választották. Az 1711. évi május fi-iki *legyzokönyvből* kivehetőleg pedig az határozottat, hogy, ha a választottak meg nem jelenének, helyettük más törvénytudók választandók. Első nyomára a főispáni kinevezésnek 1774-ben bukkantak. Ekkor mondatik, hogy a főispán többeket nevezett táblabírának. Figyelmet érdemel azonban az akkori levéltárnoknak a jegyzőkönyvbe írt következő megjegyzése: „Ezen hely nem jegyzői, hanem idegen kéz által íratott“. 1775-ben Cseh Miklós táblabíróvá választott. 1777—1782 a táblabírákat a főispán „kinevezi“ ugyan, ámde a RR. a kinevezést „elfogadják“. 1782 és 1783-ban elmarad az elfogadás megnevezése. 1785-ben a főispán által kijelöltek közül választanak. 1790 febr. 4-én kimondják, hogy ezentúl választják a táblabírákat és hozott határozatukat ki is nyomatják. Idővel a kijelölési jogot az 1. alispán gyakorolja; majd ismét főispáni kinevezés jó divatba.

A bizottság egyébként az adatokból a bíróválasztás törvényességét véli megállapíthatni és azt javasolja a RR-nek, hogy egy évre válaszzák a bírákat.

Az indítvány köztetszére talál. Csak kevesen ellenzik a dolgot, az *Előb.* 4.§-ára hivatkozással, mely szerint *consuetudo habet virtutem derogativam, quia derogat legi, quando est contra legem.* Ezen kívül a korteskedés veszélyére hivatkoznak. A főispánhelyettes meg jogainak csorbítása ellen tiltakozik Felpattan erre a székéről tábla bíró Dobozy István uram, hogy pure et simple megkérdezze a helyettest hajlandó-e v. sem a többségnek törvény szerint hozott határozatát kihirdetni? Ez válaszul ott hagyja a termet. A határozatot a helyébe ült alispán hirdeti ki.

feltétel mellett feltétlenül, nemesek: csak beleegyezésük esetén vonhatók ily eljárás alá.

Kívánatos volt nagyon az alaki védelemnek ily esetekben is való biztosítása, mert ha egyszerűen szívesen tekintik is nem főbenjárónak és büntetik, esetleg merőben testileg, a nagyobb súlyú bűncselekményt is, mert a hosszú tartamú bűncselekmények csak a kiadásokat növelnék, másrészt sommás ügyekben nem ad felebbezést a jog. Ehhez járul, hogy a legtöbb bűncselekmény esetén *arbitraria poena*, azaz maximum és minimum tekintetében merőben a bíró bölcs belátásától függő büntetés rovandó ki, némely bűncselekményt pedig, mint p. o. a fajtalanság s a papirpénzhamisítást, törvény híjján, a gyakorlat tett büntetendővé. De a törvényileg szabályozott jognak is bizonytalanság a főjellemvonása. Az Árpád-házi királyok törvényeire vagy a Praxis Griminalisra kell hivatkozni igen sok bűncselekmény iránti eljárás megindítása esetén, jóllehet bizonyos, hogy előbbiek legalább az alkalmazandó büntetési tétel tekintetében elavultak, utóbbi pedig még a XVIII. században sem birt teljes törvényerővel. A bűn cselekmények „ismérveiről“ szóló tan elvész a teljes ismeretlenség homályában, miért is a jog bünteti ugyan a »tolvajság«-ot és gyilkot, különös intézkedéseket tartalmaz a rablással szembeállított haramjaság és a haramjaságtól jól megkülönböztetendő útonállásra vonatkozólag, saját fajtájú bűncselekmény gyanánt kezeli az erőszakos tolvajtságot, de mik kívántainak meg ahhoz, hogy akár a legegyszerűbb tolvajtség vagy ugyancsak nem ritkán sújtott paráznság büntethető legyen, annak kipuhatólását a kései kor jogtörténetseire bízta.

A jogi írók pedig élükön a *Beccariára* is hivatkozó *Wuchetich*-chel, felsorolják ugyan a *favorra*-nek az ősrómaiak által is elismert eseteit, ám csak azért, hogy aztán annál meggyőzőbben érvelhessenek a büntetőtörvény kiterjesztő magyarázatának szükséges volta mellett.

E bajokat csak a merőben jogszokásokon alapuló és az anyagi igazság biztosítékainak összes előfeltételeit nélkülöző eljárási gyakorlat volt képes hatványozni. Elvben — már t. i. elméletileg — ugyan csak a törvényszéken meghitelesített vallomás bír bizonyító erővel, a vizsgáló szolgabíró előtt tett vallomás pedig csak bíróságon kívüli beismerésnek tekintetik. De a tanú a szolgabíró előtt is megeskettetvén, fejével játszik, a a törvényszék színe előtt visszavonná a vallomását, mert hamis tanúzás miatt vonják felelősségre, a vádlott pedig, a szép elmélet dacára igazolni köteles az esetleg kicsikart és előtte lel sem olvasott alá sem íratott jegyzőkönyvben foglalt beismerés visszavonásának okát. Ehhez járul, hogy a törvényszék *törvényes bizonyosság* (szolgabíró és esküdt) nélkül össze sem ülhet. A visszavonás leggyakoribb oka — a kínvallatás — így, még

csak elő sem adható, mert a kínvallatási vád a szavazati joggal bíró törvényes bizonyosságot sértené.

Ezek azon okok, melyek minden gondolkozó agyban a kötelező alaki védelem eszméjét kellett, hogy megérleljék.

* * *

A pesti ügyvédek (ifj. Palugyay Imre: Ügyvédek című, ugyancsak 1841-ben megjelent művének 65. L) 1841. évi június 19-én a Cúria kapujára kifüggesztett hirdetmény folytán tanácskozássra gyűltek egybe. *Réső Emel Sándor* itt a vitás jogkérdéseknek koronként a testület által való eldöntését kívárna elhatároztatni, de — mint látszik — leszavaztatott. Január 21-én *Beniczky Péter* elnöklete alatt az ügyvédek a kar érdekeiknek istápolására, egyesületté alakulnak 21 tagú választmányal, melynek tagjai közt szerepelnek: *Kossuth, Emel, Sztrókay Antal, Csanády Sándor* és *Tóth Lőrincz*, ki 1848-ban megjelent röpiratában több, máig is megszívlelendő ügyvédi reform megvalósítását sürgeti.

Kossuth hát több okból is érdeklődhetett az ügyvédi, illetőleg védőkérdés iránt. A *Nemzeti Múzeum* levéltárában őrzött, a Pesti Hírlap első számának megjelenése után irt levelének tanúságaként, már ekkor is a lap egyik főcéljául a büntetőjogi reformok sürgetését tekinti. A lap iránya eddig is már teljesen megfelelt a tervbe veti irányynak; de *Nváry* indítványának és *Kossuth* újabban történt megválasztásának hatása alatt fokozottabb mérvben tereli a közfigyelmet az alaki védelem kérdése felé, 1841. évi június 27. vezércikkben pedig nyíltan pálcát tör *Nváry* mellett.

Lapjának már július 7-ki számában azt írja, hogy *Nváry* indítványa oiv elven alapszik, mely Istennek kedves, ember előtt, szent, július 10-iki cikkében felveti a kérdést, sértené-e a megye a öi vényhozás hatáskörét, ha *Nváry*nak a kötelező védelemre vonatkozó indítványát elfogadná. Semmi esetre sem — úgy véli — hisz még a *Dózsa* csordáinak vérengzése fölött felbőszült 1514-iki törvényhozás is kimondta, hogy ártatlanok ne bűnlotlessenek. A casuistica korában — így folytatja — a Rota Rontana kérdést kapott, vajjon, ha megtörténhetnék, hogy az ördög törvényszék elé kerüljön, keltene-e neki védelmezőt adni, miután tudva van, hogy egész lénye vétek és gonoszság. És a kérdést igennel felelték meg, mert úgymondanak — a beszámításnak is lehetnek fokozatai; igazság szerint, tehát tőle sem lehet megtagadni a védelmezőt. Hivatkozik az 1791: 41. tc.-re mely a védelem elvét, általában elismeri, és az 1830: 10. te.-re, mely a nemteleneket nem csak a földesúri önkény ellen megvédeni kívánta. A védelmei *Kossuth*. a tisztí ügyészekkel kívánja végeztetni; ezenkívül csak az önkéntes jelentkezésük folytán a védő lajstromba felvett ügyvé-

deket óhajtaná védői székbe engedni, nehogy a pervadászó „zugrabírták“ a polgári társaságban oly fontos ügyvédi kart mélyebbre süllyeszthessék. A védőnek ügyfélegyenlőséget látván, mit úgy fejez ki: „mindenütt jelen lehessen hol a vádló, és kérdések feltételét csak úgy indítványozhassa az elnöknél mint az. A vallatást vád és vódbeszéd kövesse. Majd sikra száll az ügyvéd személye ellen táplált idegenkedés ellen. Az angol ügyvéd kiváltságos állására utal, melynek főelőnye, hogy az ügyvéd jellem kifejlődését vonta maga után. Kívánatos, úgymond, hogy a védő a befogatás után szabadon érintkezessék a védencével. A ki ezt ellenezni tudja, az az ügyvéd alatt szőrszállhasogató furfangrabulát képzel”. *Αυτός έφα ...*

Nyitra még 41-ben határozta el, hogy a törvényszéken az egyik ügyész sommás perben védő legyen. *Ugo*ca pedig ugyanez év december 13-án t. főügyészének indítványára mondja ki, hogy a hitelesítés után az iratok a t. ügyészre terjesztendők be, hogy másnap a védő ügyész által a védelem előterjeszhető legyen (P. H. 1841. évi 495. és 855 1.). Alkalmasint sok más megyében is történik ez iránt intézkedés, de a kormány beavatkozásától való félelem folytán a legritkább esetekben kerül a dolog a lapokba. Csak a *Hajdúkerületben* nem válik szükségessé az intézkedés, a mennyiben ott a perek mind írásosan a levelező szavaival élve „formásán” tárgyaltnak. *Ezért* kötelező a védelem. (P. H. 1842. évi 80. 1.)

Itt megjegyezzük, hogy a „*Falu jegyzője*“ szerint — bárha szerzője tényleg létező állapotokat akar jellemezni — a vádlottat védő védi. A mű 1845-ben jelent meg.

Hol volt szokásban védő meghallgatása a rövid útú perekben, hol nem, annak megbízható megállapítása sok nehézségbe ütközik, miután a szónak mai értelmében vett jegyzőkönyvezés a hitelesítési, azaz törvényszéki tárgyalás során akkori időben nem dívott: de különben is a helytartótanács álláspontját ismerő megyéknek nem állhatott érdekében a törvény által amúgy sem kívánt formáság betartása, illetőleg a védő közbenjöttének jegyzőkönyvi kitüntetése.

9. A nyilvánosság kérdése.

Harmadik követelménye *Nyárynak* a törvényszéki tárgyalásoknak sommás ügyekben való *nyilvánossága*. Már ez a körülmény önmagában véve untig elég lett volna *Kossuth* jóindulatának biztosítására. Hisz már régtől fogva alig volt száma a Pesti Hírlapnak, melyben az igazságszolgáltatás vagy közigazgatás nyilvánossága nem követeltetett volna. Majd vezércikkek, majd vidéki levelezők közgyűlési jelentései, majd a szerkesztőnek a cikkekhez irt széljegyzetei tartják ébren az érdeklődést a *Kossuth* párt főelve gyanánt hirdetett, egyedül üdvözítő óvszer iránt. A közgyűlés előtt egy hét alatt, három vezércikk zengedezi a nyilvánosság dicséretét, zászlót

lengetve az indítványnak, egyszerre országos hírvé lett szerzője előtt. A nyilvánosság — úgymond *Kossuth* egy már korábban megjelent esztergomi tudósításhoz irt szerkesztőségi csillagjegyzetben — meg a katonai sorozáson tapasztalt visszaélések ellen is védelmi eszköz. Sértené ugyan a szeméreméretet, de kedvenc írójára *Benthamre* hivatkozik, ki szerint a nyilvánosság az igazságszolgáltatásnál is fontosabb.¹

Egyébként *Kecskemét* városának főbírája² több mint 100 év óta teljes nyilvánosság mellett tárgyal.

1841. évi tavaszutó 3-ról kelt számában lelkendezve hirdeti a Pesti Hírlap, hogy *Szeged* városának közgyűlése kimondta a nyilvánosságot, és nyomban nyitott ajtók mellett folytatta a tárgyalást. A *brassói* közgyűlés elutasítja egy táblabírónak a törvényszéki nyilvánosság iránti indítványát, mert a miveletlen oláh megtudván, ki hogyan szavazott, boszut állana a véleménye szerint igazságtalan bírón. *Kossuth* 1842. évi 10. számban megrója a megyét, mert az igazságos bíró ellen nem forral boszut az oláh. 1841. évi 605. lapjában megjelent vezércikkben *Kossuth* kijelenti, hogy közzététetvén *Nyárt*) Indítványa a meglepetési taktika ki van zárva, *Szabadka* már 1841-ben behozza a nyilvánosságot a szóbeli perek tárgyalásánál. Az első napra kitűzött egyik pert a három legelőkelőbb szabadkai ügyvéd elveszti, de — teszi hozzá a Pesti Hírlap levelezője (368. 1.) — arcukról le lehetett olvasni, hogy a pervesztésért a nyilvánosság által kárpótoltnak érzik magukat. *Kossuth* hozzáteszi, hogy ily újításoktól függ a városok jövője. *Beteg* is életbelépteti a nyilvánosságot, bárha a helytartótanácsnak pár hóval utóbb (1842-ben) érkezett leirata folytán megszünteti azt. *Békésben* csak követelik a nyilvánosságot; a bizottságot csak 1842-ben küldik ki a részletek tekintetében irányadó javaslat elkészítésével. *Nagybánya* közgyűlése kötelezővé teszi, a helytartótanács betiltja a nyilvánosságot. A közgyűlés a helytartótanácsból (!) keres orvoslást, jóllehet a *Krassó* által csak elvben elfogadott törvényszéki nyilvánosságot is betiltó intéző levél követte (1842. évi 336. és 584).

¹ Az u az évi 506. lapon *Jleniellay Gusztáv* a pestvárosi fenyítő bizottmányról értekezve sérelmezi, hogy a rendelet 4 a nyilvánosságot képviselő polgár kötelező jelentését nem irta elő. Itt megjegyezzük, hogy a szolgabírói ítélő hatalmat szabályozó htanácsi intéző levél szerint a szolgabírónak Ítélezéséhez is, és az általa kirótt testi büntetésnek szabályszerű végrehajtásához is, legalább 2—3 tanú jelenléte szükséges. De a. pestvgyei RR. annak idején felírtak volt a közhatósági tekintély csorbítását eredményező rendelete ellen is végrehajtásáról a kormányzék újólagos parancsára sem gondoskodtak.

² A Világ ez évi 207. lapján Csányi tollából megjelent cikk szerint.

10. Nyáry „Indítványba a novemberi közgyűlésen.

(Széchenyi és Kossuth.)

A bizottság pártolólag terjeszti az 1841. évi novemberi közgyűlés elé Nyáry „Indítvány“-át. A közgyűlés azonban csak hosszabb vita után tud a *védelem*, különösen pedig a *nyilvánosság* tárgyában határozatot mondani.¹

A pártoló jelentést maga Nyáry Pál készíti, a ki a bizottság jegyzője, de lelke is, mert — a mint ezt a Pesti Hírlap 597. lapjából megtudjuk — a bizottsági ülés II. napján már csak a két alispán és egy bírósági tag vesz részt a tárgyalásokban. Ezen nemtörődömség ellen Nyáry az augusztus 31-iki közgyűlésen szót emel. (A jelentést már itt kellett volna beterjeszteni.) A közgyűlés rosszsalását fejezte ki a tagok eljárása fölött és abbéli reményét, hogy a tagok végre is hozzálátnak a munka véleményezéshez, de a P. H., mely a történekről siet szétlibbenteni a közgyűlési titok fátyolét, hozzáteszi: Vederemo.²

A közgyűlésen elhangzott beszédek velejét, az egykorú lapok különösen a *Világ* és *Pesti Hírlap* gyér tudósításai és a gyakran még ezeknél is kevesebb támpontot nyújtó közgyűlési határozatok szövege alapján állapíthatni meg.

November 19-én tárgyalták. Ellenzői is, pártolói is akadtak a javaslatnak fölös számban.

Leghevesebben támadta *Széchenyi* a Nyáry javaslatot, illetőleg a közgyűlési hatáskört a törvényhozói jogkör sérelmére kiterjeszteni akaró RR-et. Legelszántabban védé e többség álláspontját *Kossuth*. A „Kossuth-ligá“-val szemben használt éles szavaiért *Széchenyit* naplótöredékeiből kivehetőleg — fiskálisi actio alá akarják vonni. *Kossuth* Liga kommt in grösserer Anzahl — írja naplója 31. lapján. — Ich rede passable. Es war ueber die Offentlichkeiten in den' Comitatsgerichten . . . proces verbal . . . ich: Es mag gut seyn, gehört nicht in die Comitats-Competenz. Es sprechen allégégén mich . . . *Hegedűs* u. *Nyáry*. Ich rede das 2-te Mai.

¹ A bizottság véleményét közli Fayer (id. mű 1. K. 62. 1.)

²A bizottság, az eredeti margós fogalmazvány tanúságaként, csak két helyütt eszközöltet, de ott is csak lényegtelen változtatásokat.

Mache sie passable herunter.¹ Bekomme beinahe Fiscal Action . . . Ich modificire nicht, bleibe ruhig . . . wiederhole noch einmal . . . Es wird nichts daraus. — *Kossuth* . . . den ich gelobt, reprimandirt mich ála lettre. Er würde sich anders benehmen, wenn er beleidigt... A. *DessewíTy*, *Zsedényi* und *Hegedüs* u. *Gyarmathy* sprechen allein in meinem Sinne, alles uebrige in Opposition ... Es aergert mich sehr. Aergere mich seit 3 Tagen wegen alles; desto schlechter gehts

Pedig ezen a közgyűlésen nevezte el Széchenyit *Kossuth* a „*legnagyobb magyar*“-nak . . .

Nov. 20-ról azt írja: Wollte mich wegen gestem excusieren, aufklaren. — *Ráday* wird (2 olvashatlan szó) sich was nach. Derselbe Gegenstand, nach *Nyáry's* Antrag mit grosser Majoritat angenommen. *fróiuuy*... im *gestern* gégen mich nur [um Popularitat (olvashatlan szó)] macht Vorschläge: Das Ganzé dér Wiener Regierung. Tch spreche dagegen; (két olvashatlan szó)² Inconsequent, wenn die Majoritat entschieden, auf die Aenderung (két olvashatlan szó) dasMunicip nicht. E napon³ (*Zichy Antal* szerint: állást foglalt *Széchenyi* az ellen, hogy a megye, hozott határozatától eltérően, a cancelláriának terjessze fel az ügyet, minthogy egy Ízben már kimondták a RR., hogy az ügy törvényhatósági hatáskörbe tartozik, mért is közvetlenség volna a cancelláriához (Pronay indítványához képest) felterjesztteni. Az illető részeket egyébként, úgylátszik, *Zichy* sem tudta kibetűzni.

* * *

A javaslat ellenzői az 1791:12. t.-c.-re hivatkozhattak, azt vitatván, hogy a törvényhozó a jogszolgáltatás szabályzását kivette a megyék statutariális hatásköréből. Pártolói, ezzel szemben, arra, hogy ezen, *József* halálát követő évben hozott törvény a királyi önkényt akarta korlátozni, nem a megye hatáskörét és különben is csak a bírói szervezetről szól, nem az igazságszolgáltatás rendjéről.

¹ *Zichy Antal* szerint, a ki *Széchenyi* naplóját többnyire csak fordításban közli: „Derekasen lerántom őket“.

² Talán ihn auslaehond.

³ *Széchenyi* eredeti napló-feljegyzései után (Akadémiai képirattár).

A kérdés ugrópontja: kötelező védelem a rövid útban és különösen a nyilvánosság eszméje megvalósítható-e a jogfolytonosság sérelme nélkül? Más szóval: tiltják-e vagy parancsolják törvényeink a védelmet s a nyilvánosságot?

A jogot mindenik fél a maga szája íze szerint vélte értelmezhetni. Pedig hát *Werbőczy* hallgat, a *Corpus Juris* pedig mindkét félnek ad igazat.

Hivatkozni négy törvényre lehet:

1. az 1492. évi 79.-re,
2. Albert király 23. cikkére,
3. az 1791. évi 67.-re,
4. az 1486. évi 68.-ra.

Lássuk ezeket egyenkint.

Az 1492-iki szerint tilos a törvényszék előtt fegyveresen és jobbágyok kíséretében megjelenni, nehogy az igazság szava a fegyvercsörtetés közben elnémuljon. Ebből ép úgy lehet a nyilvánosság mellett, mint ellen fegyvert kovácsolni.

Albert király törvénye szerint a királyi ügyész ne a bírák közé üljön, hanem a perlekedők közt foglaljon helyet. Ebből Nyáry hívei azt vélik kimutathatni, hogy a feleken kívül közönség is volt jelen a tárgyaláson.

Az *1791-iki* előkészítő bizottságokról szól. Legsikerültebbnek látszik a negyedik, Mátyás törvényére való hivatkozás, melynek 8. §-a szerint: Hogy a törvényszéket tisztességgel, méltósággal és komolysággal, t. i. minden lármá, zaj, zűrzavar nélkül és háborítatlanul lehessen megtartani, határoztatik, hogy a törvényszék épületének ajtaji mindenkor nyitva álljanak és hívatlanul senki sem merjen belépni. (*Nemo nisi vocatus intrare audeat*). De ez sem bizonyít, vagy mindkettőnek bizonyít; mert „a törvényszék épületének ajtaji nyitva álljanak,” ez a nyilvánosság mellett szól, de „hívatlanul senki se merészeljen belépni” ez ellene szól.

Tehát bármi szívesen vontuk volna is le az ellenkező következtetést, az írott jog, a közgyűlési többségnek ellenkező felfogása dacára is, inkább lett volna a nyilvánosság törvényessége ellen felhozható, mint mellette.

Törvénynyel nem győzik egymást.

Kutatják hát az élő jogot. *Pozsony, Nógrád és Békés*

megyékre hivatkoznak némelyek, hangsúlyozva, hogy a megyék nyilvánosság mellett tárgyalnak, állítólag már régtől fogva.

De vájjon — kérdik ellenzői — két-három megyének az országostól eltérő gyakorlata bir-e bizonyító erővel, különösen ezen megyében, a hol tudva van, hogy a táblabírák és patvaristák is csak titoktartási eskü mellett lehetnek jelen a törvényszék hallgatóinak sorában, és — kérdik — jogában állhat-e a megyének az eljárás kérdéseit szabályozni, ha az 1840. évi V. t.-c. által kiküldött országos bizottság maholnap már el is készül büntető munkálataival?

De hát — felelik ezek — tilalmas-e a törvény által nem tiltott rendelkezések életbeléptetésével a hon felvirágoztatásán munkálkodó országos bizottságot a nyilvánosság és védelem körét érintő gyakorlati adatokkal ellátni, midőn köztudomású, hogy az országos bizottság első sorban a célirányosnak már bebizonyult intézkedéseket akarván életbeléptetni, csak hálával veendi a vezér vármegyének a haladás eszméivel összhangban álló intézkedéseit?

És hangsúlyozzák, hogy a nádori bíróság, az *octavale judicium*, az isten szabad ege alatt tárgyalt és a nép a körülévő halmokról hallgatta őket és e halmokat még most is Hallomhalmoknak nevezik, miből kivehetőleg a nyilvánosságot az ősi alkotmány nyál igazolhatónak vélik.

Mi sem természetesebb, mint, hogy a közgyűlési teremnek nagyszámú hallgatósága sem nézheté tétlen a „hegyek vajúdását” és sok ízben, a szónokok mindenkori pártállása szerint, éljenzéssel vagy zavaró közbekiáltásokkal ad kifejezést rokon- vagy ellenszenvének.

A hallgatóság fanatizálása, ha bűn, *Kossuth* Lajos bűne, ha érdem, *Kossuth*, Lajos érdeme. A Pesti Hírlap már megalakulásának első percétől kezdve hitelyként hirdette a nyilvánosság érvényre emelését az igazságszolgáltatás és közigazgatás egész területén. Alig telt el hét, hogy arra vissza nem tért volna. „Adjatok bírákat nekem, a minőket akartok” szöveg egykor a marseilliek nevében valaki — mondja az 1841. évi január 27-iki, aláírás nélkül megjelent vezércikk — „legyenek hanyagok, legyenek részrehajlók, legyenek megvesztegetve, legyenek ellenségeim, nem bánom, csak azt engedjétek meg, hogy semmit se tehessenek másképp, mint a közönség előtt.”

A közgyűlés, *Kossuth* agitatója folytán, elfogadja az

Indítványt és a rendek közt való szétosztás céljából ki is nyomatja (1841-ben Trattner és Károlyi betűivel).¹

11. Királyi tilalom.

A helytartótanács névtelen feljelentés útján, avagy tán egyszerűen a hírlapokból, értesülvén a hozott határozatról, még a közgyűlés szétoslása előtt felkéri az iratokat, megsemmisítés és illetőleg hatályon kívül helyezés céljából, mert a határozat a fenyítő eljárásra nézve irányadónak tekintendő 1791. évi 67. t.-c.-be ütközvén, törvénytelen, különösen miután az 1840:5. t.-c. által kiküldött országos bizottság már megkezdte munkáját. A leírás a nádor akarására vezethető vissza, a ki az országos bizottság munkálatait a legéberebb figyelemmel kíséri és a megye határozatában elítélendő praecipulási szándékot lát.

Az ennek folytán még november 25-én hozott végzés (6191. sz. a.) egyezik a felírással.²

A felírás tartalmát röviden a következőben adjuk: nem lehetett nem meglepő a helytartótanács intézményében foglalt azon gyanúsítás, mintha a törvénykezésnek és bíraskodásnak törvények által megállapított rendszerét törvényhozáson kívül akarnók megváltoztatni, mert az indítvány célja törvényes, mert törvényeink parancsolják, hogy elítéltetése előtt mindenki meghallgattassék védelmére nézve. A védelem mellőzése a gyakorlat által „csúszott be“ a jogszolgáltatásba, miért is a gyakorlat által a mellőzés meg is szüntethető. Alkotmányszerűleg hozott határozatukban magukat gátoltatni pedig a RR. nem engedik.

12. Rz 1842.-ki januári közgyűlés. Táblabíróválasztás.

(Széchenyi Isi.vári, a Pesti Hírlap. Kossuth és Dessewffy Aurél.)

A *főírás folytán* V. Ferdinánd *sajátkezű aláírásával* ellátott leiratban 1842 január 27-én, nehezteléssel veszi *tudo-*

¹ Megjelent Fayer anyaggy. I. k. 48. és köv. I. is a mű utolsóelőtti lapján olvasható következő megjegyzés híjján: „Ki e tárgyban kimerítő egészét kíván annak, ha nem ismerné, ajánlom a munkát: „Das Deutsche Strafverfahren in rler Fortbildung durch Gerichtsgebrauch u. Particulargesetzbuicher in genauer Vergleichung mit dem engl. u. franz. Stmfprozesse von Mittermaier II. Theil 1839—1840“. Bűnbírónak. szolgabírónak, tisztii ügyvédnek mellőzhellen szükségű olvasmány. Bár honi nyelven is bírnök.” A kitűnő mű ismerete dacára, mint tudjuk Nyáry teljesen önálló maradt és magyar.

² Fayer nem szó szerint közli. (I. köt. 43.)

másul, hogy a RR. november 20-án (igazában november 25-én) kelt határozatukkal az újítás szellemétől áthatva az 1791:12. és 67., az 1635:18. t.-c. a IIk. III. R. 2. és II. R. 3. Címének sérelmére a törvényhozói hatalmat magukhoz ragadni akarják és a megye törvényes hatáskörét meghaladó tumultuáris úton kelt határozatokat hoznak. Várják be az 1840:5. t.-c. által kiküldött országos bizottság munkálatainak befejeztét. Ne akarják semmibe sem venni a helytartótanács parancsait. A király a felvilágosító felírás dacára, nemcsak hogy nem helyesli, de ezennel meg is semmisíti a megyének jogsérelmes határozatát.

Az 1791. évi 12. t.-c.“ a helytartótanács hatáskörét határozza meg. Az ugyanez évi 67. t.-c. a büntető törvénykönyv készítését *országos* bizottságra bízta. Az *1635. évi 18. t.-c.* a Hk. II. R. 3. és II. R. 2. Címét tartja fenn. Előbbi a fejedelem és a törvényhozás, utóbbi a megyei hatáskört szabja meg. — Mind e szabályok úgynevezett „valódi érteiméből centrális!a is decentralista is azt hozhatja ki, a mit pártállásánál fogva kihozni „kötelességeinek tekint.

A nádor főispán 1842 január 28 ra rendkívüli közgyűlést hirdet. Itt olvastatott fel a király leirata. A közgyűlésen jelen voltak közül főlemlíti a jegyzőkönyv: báró *Prónay* Albert elnök, *Dessewffy* Aurél, *Batthányi* Lajos, *Szapáry* József, *Ráday* Gedeon, *Károlyi* György grófokat, *Eötvös* József, *Orczy* György bárókat és sok más táblabírákat, tisztviselőket és nevezetességeket.

Széchenyi István, naplója szerint,¹ nem szólt, csak az élceket szórta jobbra-balra.

Kár, hogy a közgyűlésen elhangzott beszédek nem jegyzik vala.

A hozott határozathoz képest a helytartótanács útján figyelmeztetni rendeltetik a király, hogy az 1840:5. t.-c. által kiküldött bizottság munkálatai távol állván a befejeződéstől, a RR. eljárása nem törvénytelen; a helytartótanácsnak pedig az 1791. évi 14. t.-c. figyelmébe ajánlatik a nádor főherceg útján. E törvényből kivehetőleg a királynak a megyei határozatok épségbentartását lett volna hivatva ajánlani, sat. sat. A tárgyalások nyilvánosságáról szólva, jobbágyi hódolattal bár, de megdöbbenő határozottsággal utalnak azon körül-

¹ Zichy Antal: , Széchenyi Beszédei “ 206. 1.

ményre, hogy ez hazai intézeteinkkel egykorú és pedig a törvényszékeké nem kevésbé, mint a megyegyűléseké. Minthogy az 1486. és 1492. évi 79. te. a törvényszékeken való megjelenés jogát mindenkinek biztosítják a csend és rendbontás tilalmával: figyelmezteti a felirat, hogy különösen a törvényszéki nyilvánosságot, a leirat ellenkező felfogása dacára is, kétségenkívülinek kell tekinteni, mert világos, hogy a megye kebelében a nyilvánosság 1777 május 26-án minden megszorítás nélkül, szakadatlanul fennállott s akkor sem a közgyűlés, hanem a törvényszék helyezte azt hatályon kívül, jóllehet, hogy, a közjog szerint, az általános határozatok hozatala csak az előbbit illeti meg. Azon későbbi 1784. évi február 4-iki határozat, mely szerint a törvényszék ajtai csak titoktartási eszkövel kötelezett egyedeknek rendeltettek kinyitni, törvénytelen visszaélés, minek igazolására utalnak arra, hogy a törvényszéki nyilvánosság az ország többi megyéiben megvan, a hol pedig nincs meg, ott határozatilag behozatott.

E közjogi fejtegetésekkel telített, felette határozott és önérzetes hangú felirati tervezetnek elfogadása után kimondja a közgyűlés, hogy a megyének a felsőbbség által kifogásolt végzését végre kell hajtani, hogy a törvényszéki bírakat már 31-ikén fogják megválasztani, ugyanazoknak kötelességül tévén, hogy a bűnvádi eljárás tárgyában megállapított előleges elvek gyakorlati alkalmazására nézve javaslatot készítvén, azt a márciusi közgyűlésen mutassák be.¹

A közgyűlés e határozatához képest, három nappal utóbb (január 31-én) megejtették a táblabíró-választást. A főispánnal kinevezettek közül 34 táblabírót választottak meg.²

E 34 tagú bizottságra kettős feladat hárul: büntető eljárási elvrajstrom készítése, melyet a közgyűlés fog jóváhagyni,

¹ L. e. i. Pestmegye 1842. évi gyűlési jkveinek 287. sz. a. bejegyzését.

² Pest törvényszéke részére 29-et gf. Teleky Sám. gf. Ráday Ged., Patlay Józ., Szilassy László és György., Kovács Józ., Balta Sám., Kiss László, Csehfalvai Józ., Bernálh György, Zlinszky Aurél, Segesváry Istv., Nyáry László, Sántha István, Halász Boldizsár, Hírós Ignác, Ruttkay Ján., Földváry Pál, Kandó Józ., Benyovszky Péter, Sztrokay Ant., Liptlaiy Sánd., Fáy Istv., Knsel Sánd., Kendelényi Kár., Rosthy Alb., Detrich Laj., A *kecskeméti úriszék* részére pedig Sárközy Ábr., Polgár József., Halász Pál, Káldy Kálin., Tallián Kár.

és ítélezés. Kimondja a közgyűlés, hogy az új bírák február 28-án vegyék át hivatalukat. *Elnök, Pesten*, a megye régi szokásaihoz képest, a másodalispán, *Kecskeméten Benyovszky Péter*, akadályoztatásuk esetén a legidősebb táblabíró. Meghagyatott egyúttal a pesti bírának, hogy lajstromot készítsenek, melyből kitűnik, ki mikor fog Pesten tartózkodni és illetve ítélezni, hogy az állandó törvényszék tartása lehetővé váljék. Kecskemétre nézve ez intézkedés, könnyen érthető okokból, mellőztetett.

E harminenezgyes bizottságnak nem volt tagja a mozgalom lelke: *Nyáry és Kossuth*.

A mellőzés oka a RR. egy korábbi határozata, melynél fogva merőben csak a közgyűlésnek táblabírói ranggal felruházott tagjaira szorítottassék a választás, nyilván abból indulván ki, hogy így a nádorfőispán, illetőleg helytartótanács a tett intézkedést nem egykönnyen fogják sérelmesnek tekinthetni.

* * *

A közgyűlés egyébként Szolnokmegyének egy *Nyáry* által előterjesztett átiratából, arról győződve meg, hogy annak helytartója *Kossuth Lajos* már múlt évi 160. sz. a. megyéjökbeli táblabírának kinevezni méltóztatott. *Vrónay Albert* főispáni helytartó utján megkérettetni rendeli a nádort, mint ezen törvényesen egyesített vármegyéknek hivatalánál fogva örökös főispánját, hogy *Kossuth Lajos* és *Nyáry Pál* urakat érdemeik elősmeréseül a megye táblabíráinak sorába kinevezni ne terhelhessen,

* * *

Már a „Törvényhatósági Tudósítások“ szerkesztése alkalmával súlyt helyezett rá *Kossuth*, hogy az országgyűlési ifjak ügyében tartott beszédeknek a védői titoktartási esküt ostorozó része kellőleg kiemeltessék. Csak önmagához marad hű, ha a „P. H.“-ban is a nyilvánosságot érintő tárgyalások domborodnak ki. A lap 41. évi 352. számában „Válasz Zempléniek“ feliratú „P. H. Szerkesztősége“ aláírású cikk, több vezércikk és sok szerkesztőségi széljegyzet gáncsot nem tűrő következetességgel tartja ébren a nyilvánosság iránti érdeklődést. A „napfényre uraim napfényre“ jeliséje lesz csakhamar mindazoknak, kik a lap állal sötétség lovagjai vagy éjmadaraknak elkeresztelt konzervatívok ellen tömörülnek. A 41-iki mukatársak közül leginkább *Urabovszky* (723) a 42-iki évi levelezők közül pedig *Nyilasy Dániel*, utóbbi *Montesquieu*, *Bentham*, *Arretin*, *Rotteck*, *Feuerbach*, *Luden* és *Tocqueville*-re hivatkozással sürgetik az

égető reform megvalósítását. A *Bentham*-re hivatkozást *Kossuth* alkalmul használja, hogy kedvenc írójának magyarra fordítását sürgesse. A „Nemzeti Újság” és az inkább csak hivatalos „Ofen-Pesther Zeitung” nem igen foglalkoznak a kényes ügygel; az előrelátóbb „Világ” ellenben, híven *Dessewffy* politikájához, 1841. évi március 1. számában elismeri, hogy korunk a nyilvánosság kora; 1841. május 15-iki számában hangsúlyozza, hogy baj, ha a törvények által, egy-két bűncselekményt kivéve, meg nem kötött bíró hatalmát a nyilvánosság súlyegyenben nem tartja, de elvi álláspontot a megye határozatával szemben csak november 24-én foglal el, midőn X. Y. Z. (*Dessewffy Aurél*), áthatva a meggyőződéstől, hogy az újításokra bár, csak nagynehezen kapható kormány hozzájárulása nélkül egy reform sem valósítható meg, tartalmas vezércikkben bírálja a javaslatot törvényesség és célszerűség szempontjából.

„Mi köze” — azt kérdi — „nemes Pest vármegyének a nyilvánosság azon nemével, mely néhány megyében p. o. Pozsonyban és Nógrádban létezik?” A *Mátyás* király törvényére való hivatkozásra azt feleli: legyen áldott a nagy király emléke, de elfelejtették megírni róla a historio-graphok, vájjon végig hallgatta-e az ügyvédet, mikor a nép szenvedélyéhez szólt annak indulatait izgatta vagy a fennálló rend ellen mérgesen kikel, stb.” „Poroszországban — úgy folytatja — „alapos tanácskozás tárgyát képezi e kérdés. Pest ezzel szemben *Kyáry* /Wnak 28 lapos röpirata alapján 5—6 órai választmányi és mindössze 7 órai közgyűlési tanácskozás után változtatta meg a fennálló eljárási gyakorlatot. Mily szigorú Ítéletet mondanának a legalkotmányosabb király felett, ki alattvalóinak legfontosabb érdekeit így kezelné. Az ily hallatlan törvényhozói rögtönzés a legjobb institutiókat megfosztja azon feltételektől, melyek jótékonyágát biztosítják, így p. o. a jelen esetben, ha pl az ügyvéd a hallgatóságot a bíró vagy a törvény ellen ingerli, lehet-e majd rendreutasítani. Nem tudjátok — kérdi — hogy a mi törvényhozásunk a nemzet és a korona közreműködésére van alapítva s hogy veszedelmes alkotmányt állapít meg az, a ki a törvényhozási tényezőknek” egyikét mellőzni akarja? Mit szólnátok ti, hogyha egyszer megfordítva állana elő a sors, hogyha a korona tenné azt, a mit most ti tenni akartok, hogy t. i. a maga jószántából, a maga egyoldalú akaratából, a nemzet közreműködésének mellőzésével, akarna törvényeket alkotni?!

Ám néki csak a szántás-vetés adatott az — a mint látni fogjuk — utóbb győzelemmel vitt ügyben. Az aratás nem.

¹ Ferenczy József, gr. Dessewify Aurél összes művei 90. és köv. l. Meg jelent ezenkívül az „X Y Z” könyvben is.

13. Az 1841. évi márciusi közgyűlés. Pótválasztás.

(Eötvös József, Ráday Gedeon, Széchenyi és Kossuth.)

Jelen voltak a báró *Prónay Albert* főispánhelyettes előtilése alatt megtartott 1842 évi március 15-iki közgyűlésen (többek közt)

Széchenyi István, Teleky Sámuel, Ráday (í odron, Máj fáik János és Zichy Ödön grófok; Eötvös József, Bánfi Pál bárók, Nagy József kamarás, Steinbach Ferencz királyi tanácsos, Zsedényi Edvárd helytartó-tanácsos, Réső Ensel Sándor táblabíró és prókátor. A tisztviselő urak közül felemlítendőek Dubraviczky Simon I., Szentkirályi Mórícz II. alispán, Nyáry Pál főjegyző és többen. Ezenkívül Buda, Pest, Kecskemét és Nagykőrös küldöttei; számos ügyészek és ifjak.

A kiküldött bizottság elkészült munkálatával. Mielőtt azonban azt elővehették volna, a közgyűlésen felolvastatott a nagyméltóságú udvari cancelláriának március 10-én kelt¹ leirata. E szerint a Fölség a RR. felirata folytán megengedni méltóztatott, hogy törvényszéket ne csak évnegyedes közgyűlés idején, de, a mindenkori szükséghez képest, bármikor tartssanak, hogy a szolgabírák a saját hatáskörükben megítélt ügyekről pontos jegyzőkönyvet vezessenek, hogy a rabkísérés alkalmával a vashegedűk elmellőztessenek, hogy a „forma szerinti” (fiskális) perek állásáról a fiskalatus időnként kimerítő jelentést tegyen a megyének, de szigorúan meghagyja, hogy a RR. a törvényes hatáskört általhágni ne akarják.

A leirati „engedély” inkább boszant, mint békit. A *vns-hegedűk* tárgyában megengedett újítást nem kérték a királytól. Az ügyészi jelentéstétel kötelezettsége nem kedvezmény a RR.-nek; a szolgabírói jegyzőkönyvezés pedig, már korábban kelt helytartótanácsai intéző leveleknél fogva, amúgy is kötelező volt s csak hanyagságul tudható be a megyék jó részének, hogy az intéző levél végrehajtását elődázták. Az „engedélyezés” tehát, megyei felfogás szerint, „nesze semmi fogd meg jól”.

Elsőnek *Eötvös József* báró emelt szót, finom „tapintata megkülönböztetéssel véve tárgyalás alá a régi feliratot”. — a mint a *Jelenkor* 1842. évi 107. 1. kifejti, és maradni kívánt az első végzésnél s azt végre is hajtani javasolta, Ő Fölségének pedig e nézeteket megfejtő alázatos felírást az eljárás

¹ 4203|243. canc. sz. 827. levéltári sz.

szabályokkal együtt felterjeszteni javasolja. *Eötvös* indítványát, *Ráday Gedeon*, *Pattay József*, valamint *Nyáry Pál* másod-alispán felszólalása után elfogadta a közgyűlés.

De a RR. álláspontját minden Demosthenesnél ékebben szólva jellemzi a tett. Nyomban a leirat felolvasása után jelentés tétetvén arról, hogy a január 31-én megválasztott táblabírák közül *Benitzky Flórián*, *Ruttkay János*, *Butin Sámuel*, *Földvárjy Pál* és *Nyáry László* lemondottak, helyökbe, ugyancsak közfelkiáltással *Tahy József kamarás*, *Kecse Péter*, *Gál János*, *Lisznyay Gedeon* és *Hegyessy Péter* táblabíró urakat választják meg törvényszéki táblabírákúl. A választásnak ezen, a megyében szokatlan módját — úgymond a jegyzőkönyv — az időkimélés célzata indokolja.¹

Olvastatott ez után a fenséges nádorispán urnák, mint Pestmegye hivatalánál fogva örökös főispánjának, egy atyafiságos bizodalommal írott levele, az első, mely szakítva a kor eddigi szokásaival magyar nyelven van fogalmazva. Rendes körülmények közt balzsamos írként hat a nyelvének elismeréséért titáni harcot vívó nemzet fiaira. Most is leírhatatlan lelkesedést szül, miről a dörgedelmes éljeneknek közgyűlési határozattal elrendelt jegyzőkönyvezése tanúskodik.

Egyébként azonban téved, a nádor. A rendek érdembeli magoktartása változatlan marad.

„Nem azért“ — így szól a jegyzőkönyv — „örülnek a RR., mintha a nádor Ő Fenségének ebbeli tette váratlan vagy meglepő lett volna — hiszen a nemzet őt szabadon választá első tisztviselőjének; hanem csak azért, hogy ő a hon tisztviselőinek követésre méltó példát adott, miként kell a törvényeket tisztelni.“

Eddig a határozat. S most lássuk mit mond a nádori levél:

Kedves atyámfiai . . . Minek utána tudniillik tisztelt Uraságtoknak azon határozatokra nézve, melynél fogva a bűnvádi eljáráson javítani szándékoznak ő Felsege, a törvények megtartásáról gondoskodva, ismételve kegyesen meghagyni méltóztatott, hogy tisztelt Uraságtok hatóságuk törvényes korlátái közt maradván, olyanokba mik a törvényhozás körébe tartoznak ne bocsátkozzanak, mint főispánjok és az ország első tisztvise-

¹ (828. levéltári sz.) Hegyessy is lemond utóbb, miért is a RR. helyébe 21-én (851. levéltári szám) Markos Mihály táblabíró ural választják.

lőjének, arra kell felszólítanom tisztelt uraságtokat, hogy azon legfelsőbb gondolkodás szükséges voltát kötelesség szerint elismervén, ennél fogva a határozatok hozásában a törvény, nevezetesen az 1790. évi 12. cikkely és a III. R. 2. című rendeletét követni ne késsenek. Egyébiránt tartós jólétet kívánva maradok tisztelt Uraságtoknak Budán március 15-én 1842. jóakarója József Náporispány.

A dörgedelmes éljenek megörökítése után a jegyző-könyv szerint:

hogy a RR. törvény tisztelete s azon méltatlan vád alaptalansága mintha törvény tulajdonította hatóságuk körén túlterjeszkedvén, akár a törvényhozás, akár a végrehajtóhatalom jogait sértették volna meg, minél világosabban hitessék, mielőtt a t. rendelő levél aggasztó irányzatának bővebb fejtegetésébe bocsátkoztak volna, a munkálatnak pontonkénti tárgyalása elhatározatok, az idő előrehaladott voltára tekintettel azonban csak más napra tűzetik ki.

* * *

A közgyűlés csak lényegtelen dolgokban változtatott a bizottsági tervezeten.

Másnapra tűzték ki a javaslat tárgyalását.

Ráday Gedeon indítványára kimondja, hogy a másod-alispán akadályoztatása esetén a törvényszék bíráit, a helyettes elnököt kivéve, válasszák ugyan, de ne titkosan, nehogy ezzel a kormány bizalmatlanságra lásson okot.

A náporispán levele folytán hosszabb megbeszélés tárgyát képezi a közgyűlésen a nyilvánosság és az alaki védelem tárgyában tett intézkedések törvényes volta. *Dessewfy* fellépte óta merőben politikai pártállásuk szerint tömörülnek a kérdés körül. A centralisták a kormány álláspontját tartva helyesnek, tagadják e tekintetben a megye szabályalkotási jogát. A megye ifjúsága által „zajosán pártolt” többségben lévő ellenzék, ezzel szemben, a megyei álláspont elismerését követeli. A több napon át folyó vita a *Széchenyi* és *Kossuth* közti ellentétet nagyban kiélesíti. A 16-ki közgyűlésről naplójába *Széchenyi* azt írja: Decret gelesen, mit ung. Brief des E. H.¹ Das erste Mai Zsedényi eincn Triumph *Sz királyi* — *Nyáry* Miserabel — *Eötvös* langweilig. *Patay* schwach. Er will bosszút a Mészárosok ellen. Ich gégen

¹ Erzherzogs.

Kossuth, nach ihm, sehr láng aber nicht sehr gut. Politikai b nt követett el a megye. — Most lakolni fogunk. Gravaminalis Diéta.  n nem vettem részt benne — vezessenek ki azok, qui nobis haec otia fecerunt. A 17-ki közgyűlésről azt írja: Ich theile starke Hiebe aus, *Kossuth* wird wehm thig (tentával utóbb bemázolt sz ) gelb. (olvashatatlan sz ). — Lache mit *Zsedényi* viel. Wir machen Off. u. Defensallianz. Martius 18.: Starke Kopfweh — Congress — Rede láng u. viel. — *Eddig Sz chenyi nek* az Akadémiában  rzt t sajátke z  feljegyzései.

A martius 19-ki k zgy lésen¹ heves f f j sa dacára is részt vesz a tanácskozásokban. Határozottan támadja *Kossuth*ot,  gy hogy ez, dacára pár nap előtt tett nyilatkozatának és dacára *Deák* csittit  szavainak, hevesen kikel ellene és azzal fenyegetődzik, hogy ezentúl már mint ellenséget fogja nyilván megtámadni.

A 31-ki vitában *Szentkirályi*, *Nyáry*, *Eötvös*  s *P t y* vesznek részt. Ezeken kívül természetesen *Széchenyi*  s *Kossuth*. A javaslat pártolói hivatkoznak arra, hogy a törvényszék m g a XVIII. század végén is teljes uyilv nosság mellett tárgyalat, és hogy az u. n. patvarist k már t rv nygyakorlatuk bebizonyítása v gegt, a mezei biztosok és  r k meg régi szokásnál fogva, mindig benn tartózkodtak a tárgyaló teremben.

 gy h t az elnök, kinek részrehajlatlans g t p itk l nbs g nélkül el kell vala ismerni k, megkérdi a rendeket, ki emlékszik arra, hogy a törvényszéki tárgyalás helyéről kitiltattak volna a hallgatóságnak nem hivatalnok, illetve hallgatási esküt nem tett tagjai?

Siri csend. — Az elnök megismételte a kérdést: jelentkezők, a ki tud esetet. Senki sem jelentkezett. Követeltek-e hallgatási esküt, akár csak egyszer is a hallgatóság tagjaitól? Avagy tán csak a biztosokt l, az  r kt l. „Soha sem“ volt a válasz. K telezt k-e hallgatásra, akár csak az ügyben eljárt táblabírákat...? Galamb szfej  táblabírák sorra sz lálnak fel, hogy meggy z d s k erejétől ihletett hangon mutassák ki, hogy erre, sem félszázados k zp ly juk ideje alatt, sem apáik

¹ Zichy Antal Széchenyi Beszédei 217. l. szerint.

emlékezete szerint, példát nem tud a nemes megye joggyakorlata.¹ Majd *Ráday Gedeon* gróf és *Bánffy Pál* báró is kijelentik, hogy ők eskü nélkül ültek törvényt.²

Ennek folytán kimondani kénytelen a közgyűlés, hogy nem a megye tiszteletlen a törvény iránt, és hogy Ő Felsége által méltatlanul vádoltatnak törvény iránti tiszteletlenséggel. Ezenkívül pedig *Eötvös József-nek* előző nap elfogadott indítványához képest, hogy Ő Felsége iránti fiúi bizodal-
mukat bebizonyítsák, mindezeket, a felhívott jegyzőkönyvi kivonatok felküldése mellett, Ő Felsége elé, jobbágyi hódolattal terjesztendő alázatos felírásukban, kimerítőleg kifejezni határozták.

Meg is történt. A jegyzőkönyv kimerítő volt. De különösen kimerítően tükrözte vissza a közgyűlési többségnek, különösen *jogi* meggyőződését és — hogy úgy mondjuk mindenre kész elszántságát. A sok oldalra kiterjedő hatalmas felirat,³ az akkori kor szokásaihoz mérten ismét „*jobbágyi hódolattal és alázatossággal*“ oktatja ki a királyt és azokat, kik a neki való tanácsadással vannak megbízva, hogy a nyilvánosság az alkotmány alkatrésze, megszüntetése rés az alkotmányon, megőrzése nemzeti jog, királyi kötelesség, mórt is apostoli királyi felségének válasza a RR. 287. sz. alázatos felírására váratlanul lepte meg a RR-et, és a tisztelt udvari rendelvény egyszersmind aggasztó alakban tűnt élénkbe.

Az udvari rendelet az eljárás némely pontját „legfelsőbb kegyelmes helybenhagyást nyerteknek” nyilvánítja, kijelentvén, hogy az sem a király akaratjával, sem a fennálló kegyelmes királyi rendeletekkel nem ellenkezik. Ezt is megválaszolták . . . „Váratlanul lepett meg és aggasztó alakban tűnt élénkbe . . .“

Azután jött 1848., aztán 18(57. és az 1869. évi IV. te., mely . . . előmenetel tekintetében a kormánytól függő független bírákra bizza a nyilvánosság védelmét. —

A felirat elragad világos okfejtése, hangjának tisztelet-

¹ U. o. i közgyűlési jegyzőkönyvei.

² „Világ .

³ 837, 889, 843|42.

teljes volta, de leginkább önérzetességével. „Örömmel készek volnánk” — így szól egy helyen — „attól mi határozatunkban törvénysértőnek kimutattatnék azonnal elállani. De másrésből épen az 1790. évi 12. te. és legszentebb polgári kötelességeink ellen vétenénk, ha csak hallgatva is, megismernek azt, hogy megyénk törvényes határozatai felsőbb jóváhagyásból nyerik erejüket”.

Annak igazolására, hogy a bűnvádi eljárás tárgyában hozott határozat törvénybe ütközőnek akkor sem volna tekinthető, ha új törvényen nem alapuló szabályt alkotna, hivatkoznak mindenekelőtt a megyének 1088 óta hozott eljárást szabályozó határozataira, melyek legnagyobb része az uralkodó királynak is tudomására jutottak.¹ A legfelsőbb végrehajtó hatalom pedig a jogalkotást egyenesen meg is kívánta volt a megyéktől. (Ennek igazolására, egy királyi rendeletet be is csatoltak eredetben.) Ezenkívül az 1715. évi 24. t.-c. által kiküldött országos küldöttségre is hivatkoznak. Ez a különböző helyhatósági rendeletek alapján akart az igazságügyi törvények javítása tekintetében az országgyűléstől kapott megbízatásnak megfelelni.

A szóbeli eljárás, illetőleg *védők* tekintetében kijelentik, hogy csak az esetekben kívánják a védőket alkalmazni, illetőleg a szóbeli védelmet megengedni, melyekben a vádló szóbelileg terjeszti elő a vádat, tehát a nem nemesek ellen indított azon perekben, melyekben halál vagy 3 évi rabságnál nagyobb büntetést nem szab a törvény, megjegyeztetvén, hogy a nemesek ellen ily per csak akkor volt folytatható, ha ők is, a közvádló tiszti ügyész is beleegyeztek. Majd így folytatják: „Hogy ily vádlottaknak, kiktől a törvény a felebbvitelt megtagadta, legalább azt, mit a törvény nem tilt, igazság és emberiség pedig parancsol, t. i. a védelmet megengedtük, azt törvényszegésnek, a törvényszabta korlátok áthágásának el nem ismerhetjük. Az, hogy a midőn Írott perekben a nem nemeseknek is közönségesen megadatik a védelem, miért legyen az egyedül a feljebbviteli jótékonyságtól is megfosztott szóbeli eljárásnál megtagadva, teljességgel megfoghatatlan”.

¹A „tudomására hozattak” kifejezési szántszándékkal kerüllek el.

Végezetül azt hangsúlyozzák, hogy ők, koronás fejedelmek és a törvény iránti kötelességeiket egyaránt híven akarják teljesíteni.

Ugyanaz nap¹ kimondja a közgyűlés, hogy „a büntető törvény szolgáltatási eljárás” a megyei törvényszéki ügyekben követendő, de az úri székekre, nyilván célszerűségi okokból, nem kötelező.

A szabályzatot vegyi úton lesokszorosítatják és megküldik az alispáni, jegyzői és tisztii ügyészi hivatalnak, a fő- és alszolgabírárnak, községi előjárónak és táblabírárnak, mihez tartás végett. A közgyűlés végül azt is kimondja, hogy a királynak is meg kell küldeni. Itt azonban, kételyek elkerülése végett, hozzáteszik, hogy nem helybenhagyás végett küldik meg, mert ilyet még a III. R. 2. Címe sem kíván, hanem pusztán azért, hogy kimutassák, hogy a megye rendéinek nem közhatósági túlterjeszkedés a célja, hanem a rend elérése és a rendtelenségek elkerülése.

A határozatoknak a szabályzatot életbeléptető része ellen *Prónay Albert főispánhelyettes óvással élt*. Ezt még nyugodtan vették. Így hát megindokolta. „A végrehajtás” — úgy mond „törvénybe ütköznék”. Ezt már — hiába volt elnök — nem tűrték nyugodtan. Szavaztak, bejelentését tudomásul vegyék-o? Kisütötték, hogy nem is lehet. Hisz törvény szerint a többség dönt a megyegyűlésen is. így hát az óvának nincs gyakorlati jelentősége.²

De az ügy végleg nem volt elintézve.³

13. A büntetőtörvény-szolgáltatási eljárás.

Térjünk vissza a bizottság munkálatára.⁴

Tárgyalásának menetére, a tanácskozás, szavazás módjára nézve nincs feljegyzés, kétségtelen azonban, hogy a főnnebb érintett *Nyáry-féle „Indítvány”* vonatkozó részének felolvasatása nélkül egy kérdést sem döntenek el. Meglát-

¹ 843/1842.

² Érvénytelen lett.

³ Március 31-én kijelentik a RR. hogy a főispáni helyettes esetleges újabb óvása még csak a jegyzőkönyvbe sem lesz vehető, miért abba nem beszédek, csak határozatok valók.

⁴ A bizottság a jegyzői tisztet a nem tag *Nyáryval* töltötte be.

szik ez úgy az „*Indítvány*“ és „*Eljárás*” irányának, sok helyütt szavainak azonosságából, mint a két mű azonos felosztásából, eljárási részeinek azonos elnevezéséből, különösen a vizsgálatot szabályozó részeknek megegyező szövegéből.

A szabályzat címe „*Büntetőtörvény szolgáltatási Eljárás*”. Ám csak a rövid utú pert szabályozza.

1. *A törvényszéki bírák számát* egyszer s mindenkorra 7-ben állapítja meg. Ezek közül négyen táblabírák, kikhez járul az elnöklő alispán és a törvényes bizonyság (szolgabíró és esküdt). Utóbbi háromnak kötelező részvétele törvényen alapul. így bölcs előrelátással vétetett eleje annak, hogy a tárgyalásokon az alispánok közül ketten jelenvén meg, a hivatalnok személyétől külön nem választható hivatali érdek is figyelembe vétessék az Ítélethozatalnál. A bírói létszám megszorítása azért is üdvös újításnak volt tekinthető, mert az előtt határozatlan számú, de legalább tizenegy vagy tizenhárom tagú tanács kivántatván meg az Ítélethozatalhoz, a törvényszék megalakulása, meg nem jelenés folytán gyakran lehetlenné vált.

2. *Állandó törvényszék* tartását teszi kötelezővé, midőn a törvényszék nem csak a megyében, de országszerte is csak negyedévente körülbelül 4 hétig szokott ülésezni (*négyhetes igazság*).

3. *A törvényszéki táblabírák választását* a közgyűlésre bízza, a főispán által kinevezett táblabíráknak a részvételt csak a megválasztott táblabírák akadályoztatása esetén engedvén meg. (A választási elv ily mérvű érvényreemelését az 1832/6-iki országgyűlés irományai közt elfekvő törvényjavaslatban sem találjuk.)

4. *A kínvallatásnak*, ártatlanok meghurcoltatásának a vizsgálatnak céltudatos kimerítő körülírásával kívánja elejét venni.

5. *A végtelenségig tartó letartóztatásokat*, a törvényszék állandósításán kívül, azzal kívánja megszüntetni, hogy a törvényszéket, az alispán felelősségének terhe mellett, az ügynek, a vizsgálat befejeztétől számított 8 nap eltelte előtti lotárgyalásra utasítja.

6. *A nyilvánosságot* részben kiterjeszti (a mennyiben a

jelenléteit a nem jogászközönségnek is megengedi, és ezektől sem kíván hallgatási esküt), részben pedig megszorítja (a mennyiben a tanácskozás és szavazás, valamint szemérmes sértő ténynek tárgyalása alatt tiltja még ezeknek is a jelenlétét). A közgyűlés többségének véleménye szerint ugyan, a tett intézkedés tételes jog szempontjából nem újítás, mégis szükségesnek tartják e helyütt az 1492. 78. tc.-re való utalást.

7. Az *alaki védelem* tekintetében „törvény által nem tiltott” álláspontra helyezkedik a javaslat. Az alaki védelem — mely az írásos u. n. fiskálisi perekben volt csak kötelező — ezentúl, a javaslat tárgyát képező rövid útú sommás perekben is elengedhetetlen. A közgyűlés elfogadta az eredeti, bizottsági tervezetnek ama kitételét, miszerint a befogatás után nyomban rendelendő ki a védő, de szükségesnek tartja hozzátenni, hogy a védőnek védencével a hitelesítés megtörténte azaz a vádlott törvényszéki kihallgatásának befejezte előtt védencével érintkeznie nem szabad.

Bármennyire is hangsúlyoznunk kell ez intézkedésnek, első sorban az anyagi védelem érdekeire nézve sérelmes voltát, nem lehet el nem ismernünk, hogy a törvény előtti egyenlőséget e rendelkezés inkább közelíti meg, mint a XX. század bűnvádi perrendtartása, mely lehetővé tette, hogy törvényszékeink a védőrendelés iránt csak a tárgyalás kitűzése, tehát a per sorsának tényleges eldőlte után keressék meg az ügyvédi kamarákat, minek folytán kellő védelemben a jogkereső közönségnek ép leggyámoltalanabb, mert legszegényebb osztálya nem részesül.

Megjegyzendő egyébként, hogy a 18. §. e megszorító intézkedését bajosan lehetett volna végrehajtani, minthogy a közgyűlés a védőügyvédekről rendelkező 84. §-t törölni elmulasztá. E szerint pedig a 18. §-ban foglaltaknak épen az ellenkezője van kimondva, mert kifejezetten felhatalmaztatnak a védők, hogy mindannyiszor, valahányszor csak kívánják, a törvényszék elnökének teendő jelentés következtében, és az általa rendelendő hivatali egyed jelenlétében értekezhesenek védettjükkal.

8. Az *anyagi védelem* elvét széles, mondhatni a legszélesebb alapon juttatja érvényre. Bizonyos személy elleni eljárás,

de sőt vizsgálat sem foganatosítható próbák (= bizonyítékok) vagy legalább jelenségek nélkül. Már a vizsgálat során kötelezővé teszi a vizsgálóbíróra nézve, hogy a följelentő nevét és a vádlott ellen szóló bizonyítékokat, illetve adatokat a vádlottal, esetleg ellenbizonyítás illetve megerősítés céljából közölje; a vizsgálatot foganatosító tisztviselőt arra is utasítván, hogy a vizsgálatot a vádlott védelmére szolgáló irányban is lefolytassa.

Hiánya, a javaslatnak, hogy törvényszéki beismerés esetén nincs helye további kihallgatásnak, s hogy az ügyészt csak részbeni vagy teljes tagadás esetén utasítható vádjának beigazolására, hogy nem intézkedik az iránt, hogy a vádló elejthesse a vádat, szóval nem vádelviséget biztosít, csak a per formáját teszi vádalakúvá; végül hogy nem intézkedik az illetékesség és hatáskör tárgyában. Ámde ezeket megyei úton bajos is lett volna szabályozni. — Nem tette kötelezővé a perbeszédek és indítványok jegyzőkönyvezését. Ámde ennek végeredményben amúgy sem lett volna fontossága.

A tárgyalás ugyan a vád előterjesztésével veszi kezdetét, minek folytán a bíróság a vádlott terhére befolyásolható, de ezen, a kor akkori gyakorlatának és a francia pernek megfelelő intézkedés élet vesztí a javaslat ama rendelkezésénél fogva, mely, a *favor rei* elvéhez képest, a védőnek nemcsak ez utolsó szó jogát, hanem azt is biztosítja, hogy a tárgyalásnak védbeszéd előkészítése céljából való elnapolását, a törvényszéket jogkötelezően indítványozhassa. (Perrendtartásunk szerint ez csak vádváltoztatás esetén lehetséges). Ezenkívül a javaslat 20. §-ához képest a vád a vádlottal közlendő.

* * *

A javaslat összesen 36 §-ból áll és 4 fejezetre oszlik: I. fejezet (11—6. §§.) a törvényszék tartásáról és alakjáról szól; a nyilvánosságra vonatkozó rendelkezések is itt foglalnak helyt. A II. fejezet (7—18 §§.) a bírói eljárásról szól és két részre oszlik *a)* elő vagy vizsgálati eljárás (7—18. §§.) *%* érdemlegi vagy törvényszéki eljárás (19—31. §§.) A III. fejezet (32—34. §§.) a védőügyvédekről. A IV. a szolgabírói hatáságról és annak köréről (35. és 36. §§.).

Az egyes §§. tartalmát kimerítően adjuk az alábbiakban.

I. A TÖRVÉNYSZÉK SZERKEZETE ÉS ALAKJA.

1. §. A *törvényszék* minden héten, rendszerint hétfőn, ünnep vagy közgyűlési napon: a rákövetkező napon ül össze.¹

2. §. *Elnök* az alispán, akadályoztatása esetén a táblabírák legidősbike (a bizottságnak a közgyűlés által el nem fogadott tervezete szerint: az, kit a törvényszék a közgyűlés által megválasztott két legidősb táblabíró közül választ.)

3. §. *Tagok* a közgyűlés által megválasztott 4 táblabíró a tisztí ügyvédek és a törvényes bizonyság, valamint a jegyzők. Szavazattal azonban, a javaslat külön is kiemeli, hogy: *a megye gyakorlatához képest* csak a törvényszéknek bírói esküt telt tagjai, tehát: a táblabírák és törvényes bizonyság bírnak.²

A tagokat az elnök hívja meg a tárgyalásra.

Az igazolatlan meg nem jelenést a javaslat nem rendeli büntetni.

4. §. Ha a beidézettekől tanácsot alakítani nem sikerülne, ugv az elnök helyettök más megválasztott táblabírákat rendel be. Ezek híjján a törvényszéket kellő számú kinevezett táblabírákból alakítja meg.

Az 5. és 6. §§. a *nyilvánosságot* tárgyazzák

II. A BÍRÓI ELJÁRÁSRÓL.

a) *Elő vagy vizsgálati eljárás.*

A 7. és 8. §§. a *nyomozatot és vizsgálatot* tárgyazza a Nyáry-főle indítvány „Péter”-féle példájával.

9. §. A községi előljárók és a mezei *comissariusok* hatásköréről a nyomozat során, az 1794. évi közgyűlési határozathoz képest.

E határozatnak nyoma veszett. Az 1840-ben Nyáry által készített *Javallat* is szám nélkül idézi, kétségtelen azonban, hogy e határozat alapjául ugyanaz évi országszóki rendelet szolgál, mely a fő és alispánok és kerületek kapitányaiból álló parlament meghallgatása után hozatott s az ország rablóbandáinak kiirtását célozza. E határozathoz képest a javaslat előírja, hogy a nyomozó közeg lapszámozott, zsinórral átfűzött és lepecsételt naplót vezetni köteles, melyben törlésnek és vakarásnak előfordulnia nem szabad. E tilalmat azonban a gyakorlat még az ítéleteket illetően sem tudja megvalósítani.

10. §. A tulajdonképeni *vizsgálatot* a kerületi szolgabíró foganatosítja nemtelenek ügyében, mihelyest a dolgról értesült. Ha azonnali

¹ Az utóbbi megszorítás, mint tudjuk, Ferenc király rendeletén alapul.

² Báliának 1840-ben megjelent „*Vélemény*“-e (111. 1) szerint fiskálisi perben, az elnökön és előadóként szereplő ügyészen kívül 6, rövid útú perben az előadó és ügyészen kívül 3 közbíró elég.

eljárásában gátolva volt úgy az okot a törvényszéknek a vizsgálat befejezése után jelenteni köteles a maga igazolására.

11. §. A vizsgálatot a szolgabírónak mindig azon körülménynél kell kezdeni, mely a tény felvilágosítására legfontosabb s a minek elhalasztásából az egészre nézve kipótolhatatlan hiány következik.

A 12. §. a vizsgálat foganatosítására alapul szolgáló gyanuokkal foglalkozik, de ellentétben az Írókkal, nem sorolja fel őket tüzetesen, minthogy azok meghatározása az eljáró szolgabíró tapintatától függ. *Nemleges eredményű vizsgálat* során megái api tott adatokat a szolgabíró lapszámozott könyvébe jegyzi. *Eredményes vizsgálat* adatait a törvényeséki elnöknek adja át.

A 13. §-t szószerint adjuk: Ha a feladó, vagy károsított fél tettesül személyt nevez is, ezen pusztá kijelölés még nem jogosítja a tisztviselőt arra, hogy egyenesen a nevezett ellen intézze a vizsgálatot; s ez csak az után történhetik meg, ha a feladó vagy károsított állításának bebizonyítására próbákat szolgáltat, vagy legalább oly jelenségekre hivatkozik, mely az általa kijelölt személyre alapos gyanút hárítanak. Ekkor a vizsgálatot végrehajtó kötelessége előbb a feladott tény megtörténte s aztán a feladó által idézett jelenségek minősége, vagy próbák érvényessége iránt vizsgáldni s ha a tényt valóságosnak, a próbákat alaposaknak, vagy ha ezek nincsenek a „jelenségeket“ figyelemre méltóknak találta: a nem nemes vádlottat a feladó vagy vádló nevének is közlésével kihallgatni és valamint a feladó próbáit megvizsgálta, úgy a vádlott által maga menségére felhozottak iránt is vizsgálatot tenni. Egyébiránt a vizsgálati eljárás ez esetben is mind a nemes, mind, a nem nemes vádlottat illetőleg többire nézve épen az, mely az előbbi §-ban foglaltatik. (Anyagi védelem elve.)

14. §. *Tettenért nemes* ellen közhatározat nélkül is foganatosítható az eljárás. A tanúk ez esetben is hit alatt hallgatandók ki.

¹ A nemes és nemtelenek közti különbséget különböző okokból fentartani kénytelen a javaslat., miért is (12. §j nemtelenek ellen gyanú esetén hivatalból, nemes ellen csak az illető gyanúsított megyéjebeli közhatározat alapján foganatosítható a vizsgálat. De — teszi hozzá ugyanez a § — a gyanúba vett személy kihallgatása soha és semmi esetben sem mellőzhető.

Nagy horderejű demokratikus újítás az, midőn tudva van, hogy a nemesek, különösen főnemesek előjogaikra hivatkozással sok esetben ut át állják kihallgatásuknak, minek folytán vagy csak levélieg (esetleg ügyvéd által készített beadványban), vagy egyáltalán nem felelnek. Az ítéldő tábla ugyan több ízben új eljárást rendel a nemesek kihallgatása nélkül befejezett ügyekben, de e felfogás meg sem bir általánosan elismertetni. A nemesség hatalma nagyobb a táblánál. A tábla és nemesség különböző felfogásának alkalmasint gravamen a vége, ha csak a szolgabírói találékonyaság a „véletlenség“-et ki nem eszeli. E szerint az oly esetekben, melyekben a nemeset szóval vallatták, a jegyzőkönyvét a szolgabíró a kérdések kitüntetése nélkül fogalmazza, sőt néha úgy kezdi: „X. Y. nemes úrral véletlenül találkozáván, elmondtam neki, hogy N. N. úrnak a lova eltűnt, Ő azt felelte erre, hogy a terhére rótt lólopást nem ő követte el, hanem Z. sat.“

Tettenérés esetén, a *Primae Nomus* vonatkozó intézkedéséhez képest, a 15. §. is hangsúlyozza, hogy nemtelen bárki magános által is befogható, csakhogy erről a szolgabírónak kell azonnal jelentést tenni. A szolgabíró (inquisitorius elv), ez esetben, ha a tett hatáskörét meg nem haladja, a nemtelen tettet azonnal megítéli.

16. §. *A vizsgálat befejezte után* a vádlott akár nemes, akár nemtelen (24 kr. napi fizetést húzó) ör kíséretében az iratokkal együtt Pestre a törvényszék elnökéhez kísérendő.¹

17. §. A Pestre kíséri vádlottal beszélni büntetés² terhe alatt senkinek sem szabad.

18. §. *Az udvari kapitány*, a vádlottól a pénzt és kést, elismervény ellenében, elveszi, a tiszti soros ügyvéd jelenlétében; beérkeztének napját feljegyzi és a vádlottnak *védő* választás céljából a védők lajstromát átadja. A közgyűlés ehhez hozzátétetni rendeli, hogy a védővel azonban a vádlottnak a törvényszéki tárgyalás illetőleg vallásának meghitelesítése³ előtt értekeznie nem szabad. A vizsgálati foglyoknak a többiektől való elkülönítése iránt is intézkedik a javaslat.

b) Érdemleges vagy törvényszéki eljárás.

19. §. *A törvényszéki elnök* osztja ki az ügyeket az illető tiszti ügyésznek.⁴

20. §. A tiszti ügyész az iratok átvételétől számított 48 órán belül a vádat Írásban átnyújtja az elnöknek.⁵

21. §. *Tárgyalási határnapot* az elnök, ünnepnapot kivéve, az átvételtől számított egy hét letelte előtt minden körülmények közt kitűzni köteles.⁰

22. §. *A törvényszéki vizsgálat*⁷ a vádlott személyadatainak megállapításával és a vádnak a tiszti ügyész által szóbelileg való előterjesztésével kezdődik.⁸

Nemes sommctson (28. §.) csak a saját és vádló tiszti ügyvéd beleegyezésével Ítéltető meg. Ellen esetben a per a fiskalisi (írásos) perekre nézve fennálló szabályok szerint folytatandó le.

¹ A kecskeméti törvényszék úgy látszik megszüntettetni céloztatott, mert erről sehol sincs említés.

² Nyilván arbitraria büntetés.

³ A vádlott törvényszéki kihallgatása.

⁴ Folyománya ez azon, régi jogunkban gyökeredző felfogásnak, mely szerint a tiszti ügyész tagja a törvényszéknek.

⁵ Az uralgó gyakorlat szerint csak „véleményt” készít. A közgyűlés által elfogadott szöveg szerint a vádkivonat és tanuk jegyzete a vádlottal is közlendő.

⁶ Lényeges újítás ez oly korban, midőn a vádlottnak „rab” az általánosan elfogadott neve.

⁷ Így nevezi a szabályzat a főtárgyalást.

⁸ Az eredeti tervezet szerint a vádkivonat felolvasásával a vádlott indítványát a háláskor vizsgálata illetőleg megalapítása vagy leszállítása követi.

A védő jelenléte mellőzhetetlen (23—25. §§.) a törvényszéki eljárásban pártfogót szükség esetén a törvény rendel.

*Ha a bűn meghaladja a sommás hatáskört,*¹ úgy a vádlott letartóztatásba helyezendő és a vádkereset írásba foglalva nyomban felvételik.²

A védő ennek megtörténte után védencével korlátlanul érintkezhetik.

Ha megáll a sommás hatáskör, az ügy nyomban és pedig vádlott jelenlétében³ letárgyalandó.

Beismerés esetén nincs helye további tárgyalásnak, illetőleg a javaslat szavaival élve „vizsgálatnak”, de a védő meghallgatása itt is kötelező.

Részbeni vagy teljes tagadás esetén az elnök a t. ügyészt a vádkereset (vádkirovat) bebizonyítására utasítja. Ezt követi a „tárgyalás” a tanuk nevének felolvasásával. Ennek megtörténte után az elnök felhívja a vádlottat, hogy esetleges kifogásait a tanuk ellen adja elő (25. §.).

Az érvényesíthető kifogásokat a javaslat nem sorolja fel. a bírói bölcs belátásra bízván azoknak esetenként való megállapítását. A *tanuk* a törvényszék előtt is előeskiüt tesznek.

26. §. A *tanuk* kihallgatásánál a *vádlott vagy védője* kell, hogy jelen legyen.⁴

27. §. A *jegyzőkönyvbe* egész terjedelemben csak a vizsgálat során ki nem hallgatott tanú vallomása kerül; már kihallgatott tanú vallomásából csak az eltérés.

A szembesítés nem minden esetben kötelező.

Vizsgálat befejezte előtt megkérdi az elnök a vádlottat, kíván-e védelmére valamit felhozni (27. §.).

28. §. Mint az írott, forma szerinti perekben, úgy a szóbeli rövid vádkeresetekben⁵ is az utolsó védelem, avagy szó mindig a vádlott pártfogójáé⁶ és a védő nemcsak a bíróság illetősége — *competentia fori* — hanem, sértegetés nélkül annak egyes tagjai ellen is élhet kifogásokkal. A kifogások fölött a törvényszék ítéletileg dönt.⁷

¹ A gyakorlat szerint ez az eset 3 évnél súlyosabb fenyítéssel sújtandó cselekmények esetén áll be.

² Ez intézkedés célja nyilván az, hogy elejét vegyék az írásbeli perekben divó, szinte közmondásossá lett huzavonának; mert a vádlevél kikézbésítése és ill. hiteles igazolása nélkül nem lehetvén a feleselést megkezdeni, a vádlott már a kézbésítés elé gördített akadályokkal hátráltathatja a pör lebonyolítását.

³ A javaslat következetesen mellőzi „a rab” kitétel.

⁴ Az eredeti tervezetnek ama rendelkezését, hogy a tanúhoz a vádló és vádlott vagy ennek védője is tehet kérdéseket, informatív kérdéseket azonban mindketten csak az elnök útján tehessen — kihagyják.

⁵ Rövid útú perek.

⁶ Favor defensionis elve.

⁷ A közbenszóló határozatokat is, mint tudjuk, ítéletnek nevezi a gyakorlat.

A 9. §. *magánjogi igény*¹ tekintetében intézkedik.

30. §. Az *ügyész* az elnöknek hetenkint egyszer a nemtelenek és havonta egyszer a nemesek, pereinek állásáról jelentést tenni tartozik.

A 31. §. a *végrehajtás* nyilvántartásáról és a helytartótanácsnak negyedévente beküldendő táblás kimutatásról szól.

A 36. §§. A *szolgabírói ítélőhatalom* jogkörét vonja meg a vonatkozó megyei gyakorlat és helytartótanácsi leiratokkal egyezően.²

*

A forrongásra okul szolgáltnyilvánosságát és az alaki védelmet szabályozó §§ szövegét itt adjuk szó szerint:

A nyilvánosságról:

5. §. A törvényszék ülési a 1492. évi 79. tc. rendeletéhez képest nyilvánosan tartatnak, azonban szigorú feltétel a hallgatóságot illetőleg a csend és rend sértetlensége annyira, hogy még a tetszésnek vagy nem tetszésnek nyilvánítása is csend és rendzavarásnak tekintetik, mely esetben joga. sőt kötelessége az elnöknek nemcsak a csend s rendzavaró egyedekeket, hanem magát a hallgatóságot is, ha egészen rendetlenkedett, eltávolítani.

6. §. Az előbbi §-ban érdeklött nyilvánosság szemérmét sértő tények előterjesztése alkalmával, a midőn és a meddig a hallgatóság eltávolíttatik és akárminemű esetben az Ítélethozatalakor, megszűnik. A hozott Ítélet végeredményét a jegyző az u. n. ítéletkönyvbe azonnal bejegyzi, abból az elnök az Ítéletet szóval nyomban kihirdeti, a jegyző által okokkal támogatva szokott módon szerkesztve jegyzőkönyvbe iktatva másnap egész terjedésében felolvasandja.³

¹ Vérdíj, fájdalom illetőleg szenvedési díj, orvosi és gyógykezelési díj. bűnügyi cs rabtartási költségek. Be akarta vétetni a bizottság, hogy a vádlott csak a vád bebizonyítása esetén legyen ezekben elmarasztalható, úgy véve elejét annak, hogy a bizonyítékok híján felmentett rab az esetleg ártatlanul szenvedeti vizsgálati fogság költségeiben elmarasztaltassék, de leszavazták. Így a javaslat a bírák mindenkori bölcs belátására bízva a dolgot és nyitva hagy oly kérdést, melynek megnyugtató szabályozását már az 1816. évi 23,974. számú helytartó tanácsi rendelet sem véli elodázhatónak.

² L e i. „A szolgabírói ítélőhatalom című fejezetet.

³ Okokkal támogatása az ítéletnek eddig csak uralgó szokás, de nem kötelező, mert az egyszerűbb, kisebbszerű esetekben, néha elmarad.

A bizottsági tervezet szerint: „Akár forma szerinti perek Írásban, akár szóbeli vádak szokott úton; megjegyezve, hogy mindig a íogvalévő vádlottak ügyének fetvétele terjesztetnek elő azok jegyzéke, különösen a pereké, (= írásos pereké) legalább 48 órával előbb, a megyeház kapujára kifüggesztetik azért, hogy azok is, kik szabadságban védelmezik magukat, pereik előterjesztésekor akár személyesen, akár ügyvédek által jelen lehessenek. Egyébiránt a íogvalévő vádlottaknak védőjükkel együtt, akár tisztí, akár magánügyvédek legyenek azok, a teremben számokra kijelölt helyen a bírói eljáró egész folyamata alatt jelen kell lenniük.

7. §. A törvényszék akárminemű esetben ítélethozatal végett a mellékterembe vonul. Egyébként úgymint a fentközlött 6. §.

A v é d ő ü g y v é d e k r ő l .

32. §. Védők vagy a megye tiszti ügyvédeiből, vagy más a törvényszék által e végre felhatalmazott magánügyvédekből állanak.

33. §. Magánügyvédek akár önként iratják be magukat a védő ügyvédek jegyzékébe, akár a vádlott által választatnak és a védelmet felvállalják, a törvényszék által e végre lett felhatalmaztatások után a számukra kidolgozott esküt letenni tartoznak. Minek megtörténtével:

34. §. Védettjeikkel mindannyiszor, valamennyiszor kívánják a törvényszék elnökének teendő jelentés következtében és az által rendelendő hivatali egyed jelenlétében szabadon értekezhetnek és a vizsgálati irományokat térítvény mellett eredetiben is kezekhez vehetik.

* * *

14. A Kossuth—Hindy-ügy.

A conservatívek régtől fogva sanda szemmel nézték az eszméi körül egyre több tért hódító *Kossuthnak* és lapjának a működését.

A Pesti Hírlap megalapulása óta egy alkalmat sem mulasztottak el a fogsága óta mártírként ünnevelt Kossuth Lajos személyének a meghurcolására. Mig ellenben a „Világ” című lap nyílt sisakkal, hírlapi úton támadja a csatára mindig készenálló vezért, addig a „Kultsár István táblabíró úr Özvegyéinek tulajdonát képező *Nemzeti Újság*, nem győzven tollal, kicsinyes módon tölti ki haragját a „népet jelszavakkal elbolondítás” ellen. Éjszakánként, ki nem puhatolható bérencei hosszabb idő óta bejárják a várost, és a házak falát Kossuthot gyalázó rajzokkal és kitételekkel maszatolják be. Különösen *Kossuth Lajos* szép-utcza lakásának környéke és az Almási-kert fala szolgál ez üzelemnek célpontjával.

Özv. *László József*lt sem kímélik meg a támadásoktól. *Kossuthéknak* ez a háziasszonya. Női becsületét is súlyosan támadó levélben ismeretlen levélíró figyelmezteti *Kossuthnak* veszedelmes voltára, rendbontó, felforgató terveire és tudomására hozza, hogy a házban kő kövön nem fog maradni, mert *Kossuth* lakik benne.

A Kossuth-házaspár *Neuser János* inasukat bizza meg a lettes kipuhatólásával. Pár heti figyelés után *Neuser* jelenti, hogy a cselekményt hetente szerdára és péntekre virradó éjjel szokták elkövetni. *Kossuth* meghagyja néki a további őrtállást, azzal, hogy tettenérés esetén hozza haza (a Lászlóházba), reggel pedig adja át a hatóságnak a tettest. *Neusert* most már *Mór István*, az Almási-kert házmestere is segíti a vigyázásban. 1841 nov. 27 én, tehát szerdai napon, rajtaérik és csakhamar üzőbe veszik a tettest. Ez kőbe botolván, hanyattvágódik. Mi sem természetesebb, mint, hogy *Neuser János*, a ki tíz évet töltött a gránátosoknál, nem szalaszthatja el a jó alkalmat és készenlétben tartott fütykösével katonásan elagyabugyálja az éjmadarat. Majd pedig arra készleti „az ügy befejeztével” feltápáskodó ismeretlent, hogy kövesse a *László* házba. Most jött a bökkenő. A csöngetésre kaput nyitó házmester a „fogoly”-ban

a ház egyik lakóját, *Hindy János* ügyvéd és a *Nemzeti Újság* című clerikális lap segédszerkesztőjét ismeri fel, a kívül *Kossuth* soha életében szót sem váltott.

A *Hindy* támadásai által vérig sértett *Kossuth* szóval sem tett volna említést az esetről, ha a conservatívek Hindynek megbotoztatását nem használták volna fel a *Kossuth* elleni agitatio céljaira. Ilyen — úgymondnak — a bot ellensége! Ez az a szilárd elvhűség, melyet a *Kossuth*-párt lépten-nyomon hangoztat! Az útlegevőket vezércikkekben támadja, de ha ő a sértett, akkor önmaga sem különb, mint bármely szolgabíró.” *Kossuth* hat napig némán túri az úton-útfélen hangoztatott gyanúsításokat; midőn azonban veszedelmesebb mérveket ölt a gyanú, akkor a december 4-iki *Pesti Hírlap* hasábjain kénytelen kijelenteni, hogy a napokban (a névleg meg nem nevezett) úr megverésére utasítást a *Pesti Hírlap* szerkesztője nem adott.

E kijelentés folytán az ügy még nagyobb port vert fel. *Hindy*, boszúért lihegve, adja be följelentését — nem ugyan a megyénél, mely az ügy elbírálására illetékes lett volna — hanem a *helytartótanácsnál, mely politikai bűncselekmények esetén a királyi ügyészt királyi táblai per megindítására szokta utasítani.* Félreértések elkerülése céljából nem Neuser János, hanem „*Kossuth Lajos Úr Inasa*“ ellen adja be a feljelentést, nyilván azt remélvén, hogy a királyi kinevezéstől függő táblabírák rásütik a bűncselekményre való felbujtás bélyegét *Kossuthra.*

Mert a tábla, a „*királyi törvényes tábla*“ hogy a hivatalos beadványokban használatos kifejezéssel éljünk, az állam, jobban mondva kormány érdekében sok törvényteleniséget követett el a 40-es években. Pénzhamisításnak minősíti a papírpénz és bankjegyhamisítást, jöllehet a törvény csak az ércpénzhamisítást bünteti, de attól sem írtózott, hogy a váltócédula-kobolást (váltóhamisítást) is annak vegye. Különös súlyt helyezvén arra, hogy törvénykiterjesztési joga elismertessék, a lázadás és egyéb politikai bűncselekmények fogalmát is kiterjesztőleg magyarázza és minden községi zenebona, minden utcai csetepaté, 8—10 embernek a közt édeskevessé érdeklő csoportosulására rásüti a lázadás bélyegét.

De csaldódik *Hindy.*

A helytartótanácsnak több oka volt a „*Kossuth Lajos Úr Inasa*“ elleni ügyet önhatáskörében el nem intézni. A királyi tábla, de a helytartótanács tekintélye is, az utolsó évek politikai perei folytán lényeges csorbát szenvedett. *Wesselényi Miklósnak* az 1834-iki szathmári, *Balogh Jánosnak* az 1835-iki országos gyűlésen mondott beszédéért, a pozsonyi 1836-iki országgyűlési ifjúságnak a legártatlanabb cselekedetekért, a formák megsértésével, tehát törvénytelenül, *Kossuth Lajosnak* az 1837-ben betiltott *Törvényhatósági Tudósításokért* való perbefogatása és elítéltetése a végletekig fokozta ezen — mint hitték osztrák zsoliban álló — hatóság iránti gyűlöletet. Ehhez járul *Kossuthnak* a népszerűsége, a *Pesti Hírlap* megalapítása óta pedig politikai pártvezérsége. Szóval újlagos táblai perbefogatása nem lett volna észszerű.

Lehet azonban, hogy később kívántak dönteni a táblai perindítás tárgyában. Erre mutat, többek között azon körülmény, hogy a helytartótanács gyors eljárást rendel „*Kossuth Lajos Úr Inasa*“ ellen, s hogy az iratok felküldését az ügy befejeztével elrendelte. Ha az volt a terv, mit részemről valószínűnek

partok, úgy tanácsosabbnak látszott a közbizodalomnak örvendő vármegyét bízni meg a Neuser elleni eljárással, minthogy alig tétélezhető fel, hogy Neuser nem védekezik urának megbízásával (tekintettel különösen arra a körülményre, hogy a jobbság idejében, ez, köztudomás szerint a legfontosb enyhítő körülmény. Ha aztán, a Kossuth iránti ellenszenvvel meg nem vádolható megye törvényszéke állapította meg a Neuser elleni ügyben *Kossuth* felbújtási cselekményét, akkor Kossuthal szemben könnyebb a helyzet, mert akkor, a *Kossuth* ellen a tábla által még mindig lefolytatható eljárást igazolja a megyének *Neuser* ellen hozott, de Kossuthot is érintő Ítéletc.

Ha pedig netán a megyét bízzák meg a *Kossuth* által elkövetett felbújtási cselekmény megboszulásával, az is csak nehezen fog kitérhetni az elítélés elől, minthogy . . . végre is önmagával jutna ellentétbe, ha a Neuser elleni ügyben, ha csak enyhítő körülményként is, de végre is megállapítja, a *Kossuth* elleni ügyben pedig *nem* állapítja meg *Kossuth* reábirási cselekményét.

A számítás azonban nem vált be.

Hindy, a ki, alkalmasint boszúért epedve várja a törvényszéki tárgyalás napját, *Egressy főügyész* nem hogy megesketni, hanem még csak szóhoz jutni sem engedi a tárgyaláson. Az ítélet *Neusert* „helytelen és világos megbízatásán túl vitt rendetlen tettéért, méltó figyelembe vétetvén, hogy tíz évi katonasága alatt, elbocsátó levele bizonyítása szerint, semminemű fenytékkal illetve nem volt, 1841 dec. 14. napjától számítandó s mindenkori elzárás mellett, hetenkint két napon böjttel, a maga költségén tölendő egy hónapi fogsággal rendeli fenytetni, elmarasztalván egyúttal 5 ezüst forint fájdalomdíj és a végrehajtás során bebizonyítandó orvosi kezelési és gyógyítási díjakban, utasítván *Zlinszky János* központi főszoigabírórt, az ítélet kiadásával, a végrehajtás foganatosítására”.

A kérdés súlypontja a „világos megbízatáson túl“ kitételekben van. Ezzel a törvényszék a *Kossuth* terhére róni kívánt felbujtásnak még a lehetőségét is kizárta.

A törvényszék tagjai azonban tudják, honnan fú a szél. Felbősztülve a *Kossuth* elleni hajszáán, *Egressy* főügyészt kötelezik, hogy a közgyűléstől kérje *Hindy János* vád alá helyezését.

Egressyt a törvényszék határozata feltétlenül köti ugyan, de másrészt sem *Kossuth*, sem *Lászlóné* nem adtak be indítványt. Az uralgó jogfelfogás szerint pedig a *Hindy* terhére rótt cselekmény indítványi jellegű. Alkalmasint csak hosszas vajudás után érlelődik meg *Egressy* agyában a gondolat, hogy vádját a gyakorlat által teljes törvényerejűnek soha el nem ismert „Praxis Criminalis“-ra alapítsa, mely szerint „qui famosus chartis ac picturis in alicujus honorem proscindit, in levioribus quidem rebus a suo magistratu, in gravioribus a domino jurisdictionis puniatur”.

Így merőben attól függ a vádáláhelyezés kimondása: érvényben állónak tekinthető-e az egykor törvényt helyettesítő *Praxis Criminalis* vagy sem. A cselekmény elkövetése, *Hindy* tettessége, a jogerős törvényszéki Ítélettel szemben, immáron nem képezhetta vita tárgyát.

A. sors úgy akarta, hogy ép azon közgyűlésen indítványozzák a Criminalis Praxis elfogadását, melyen a Nyáry-féle reformindítványt tették magukévá a RR.

Kossuth, ki igazságszereteténél fogva, alkalmasint a reakciós indítvány elutasítását szorgalmazta volna, nem jelenik meg a közgyűlésen, a Pesti Hírlap szerint egészségi okokból.

Ennek dacára, heves vita és illetve, *Széchenyi Istvánnak* békítő szavai után, nem látják helyét a vád alá helyezésnek és elutasítják a főügyészt.

A közgyűlési tárgyalásról az összes lapok többé-kevésbé bő, de egymástól eltérő tudósításban emlékeznek meg. A neveket mind elhallgatják és a Pesti Hírlap is csak Neuser nevét említi. Érdekes egyébként, hogy a *Széchenyi*hez közelálló *Jelenkor* szerint szolgabírói ítélet hozott Neuser ügyében, és szolgabíró kötelezte volna Egressyt is a Hindy bevádlására (!). — A *Széchenyi* beszédére vonatkozó följegyzések úgy látszik elkerülték *Zichy Antal* fígyelmét.

15. Katonai karhatalom.

Térjünk vissza a Büntetőtörvényszolgáltatási eljárás sorsára.

A rendek, a mint ez előrelátható volt, nem engedték. De a cancellária sem. A helytartótanács, cancellár és nádor már eljártak a megyénél, de hiába. így hát ismét a király személyét tolják előtérbe.¹ Bécsben ápr. 26-án² kelt, a király aláírásával ellátott leirat, mely³ értesíti a RR.-ket, hogy a király felírásukban érintett törvénytelen eljárásuknak megakadályozására megtette a szükségeseket, újólaj megsemmisítetteknek nyilvánítja a határozatot és törvénytiszteletre inti a RR.-et.

Március 25-ki kelettel ellátott⁴ királyi leirat *Prónayhoz* is érkezik.⁵ Ez kötelességévé teszi, hogy az alispánokat tisztviseleket, megválasztott és kijelölt táblabírákat, katonai karhatalom alkalmazásának terhe alatt, tiltsa el az új szabályok alkalmazásától. *Prónay* márczius 29-én már másolat alakjában küldi el a levelet *Szentkirályi Móricz* másodalispánnak, a fenyítő törvényszéknek a szabályzat szerint is állandó elnöknek mihez tartás céljából. Meddő erőlködés volt.

A kitűzött napon, március 19-én, *Szentkirályi Móricz* másodalispánnak mint fenyítő törvényszéki elnöknek vezérlete alatt 4 törvénybíró, *Kovács József*,⁵ *Sztrókay Antal*, *Ilkey Sándor*, *Kendelenyi Károly*, a törvényes bizonyág

¹ 1880/1842.

² 6941/404. cancelláriai szám alatt.

³ 1880/42.

⁴ 5085/305. cancellári szám.

⁵ 1081/1842.

(*Zlinszky János* főszolgabíró¹ és *Tassy Becz László* esküdt), *Pajor Titus* megyei aljegyző, mint törvényszéki jegyző, *Bereczky Antal*, első alügyész és a *védő Körmötzy János* táblabíró alügyész, a kijelölt helyen találkozáva közeledtek a törvényszéki tárgyaló terem felé, a büntető törvényszolgálatási eljárás szerint tárgyalandók.

A történetekről szóljon a most nevezettek által aláírt következő levél:

Tekintetes Vármegye! Alóliroltak részint a f. évi január 31-én, részint u. e. évi március 15-én és folytatva tartatott közgyűlésben a tekintetes karok és rendek által fenyítő törvényszékre választott táblabírák és tisztviselők, a másodalispán által a mai alólirott, Húsvéti ünnepeket követő első köznapra, törvényszék tartása végett összehívattatván, történt, hogy a terem ajtajánál a II. alispánnak, azonnali kinyitattás végett, az ide mellékelt hivatalos levél adatott kezébe, melyben a főispáni helytartó Ő Nagysága által másolatban közlőit királyi decretum megküldése mellett tudtára adatik is II. alispánnak, hogy ő Felsége a törvényszéknek a megye által megállapított módjoni tartását az e részben felterjesztett felírásra érkezendő egfelsőbb válasz vételéig katonai erő alkalmazásával is akadályozni rendeli. Ezen és a foglalatban mellékelt Decretum mindenekelőtt felolvastatván, erőszakkali fenyegetések között a törvényszék kiszolgáltatását lehetetlennek véltük, úgy lévén meggyőződve, hogy azon pillanatban, midőn nem törvényszék, hanem erőszak alkalmazásáról van szó, hivatásunk rögtön megszűnt, mert lelki csend és béke nélkül eljárásunk annál veszélyesebb, minthogy polgári jogok és a vádlottak személyei vannak kérdés alatt.

E körülmény, hogy ekképen történt a ts ns vármegyének bejelenteni kötelességünknek tartottuk, egyszersmind ünnepélyes óvást teszünk, hogy mint bírakat, mind a törvény, mind a közállomány parancsoló, szükségse bennünket bárhonnét eredhető, bármily kényszerítésen felül emel, hogy e függetlenségünket megóvni legszentebb kötelességünknek tartjuk s hogy egyedül csak épen az erőszak által akadályozva léptünk vissza.

Következnek a főnivezettek aláírása.²

16. „In tyrannos.”

Május 2-án tanácskoznak a közgyűlésen a teendők felől, a mint előrelátható volt, épen nem nyugodtan. A *Világ*³

¹ Ugyanaz, ki 1837-ben Kossuth letartóztatása alkalmából oly dicstelen szerepet viselt.

² 1883, 1882 és 1000|42.

³ Május 7-iki.

és a *Pesti Hírlap*¹ egykorú feljegyzése után ítélve, az idősebbek sem emlékezhetek viharosabb közgyűlésre. A szónokok szenvedélye ezerszeres visszhangra talált a nyilvánosságot „hivatalból pártoló” hallgatóság zsúfolt soraiban, mely éljenzéssel jutalmazta az ellenzéket és közbekiáltásokkal sujtá a kormány védelmezőit. A hozott határozat tartalma is megfelel e leírásnak.

A közgyűlés² egyenesen törvénytelennek mondja a Felséges Úr eljárását, mert az alkotmány szerint nemcsak a király bir jogokkal, de az alattvaló is és nemcsak a RR-et kötik a törvények, de a királyt is, a kinek ép a sokszor hivatkozott *1791. évi 12. tc.-nél* fogva a RR-nek a büntető eljárást törvénybe nem ütköző módon meghatározó végzését végrehajtó hatalmi tényével megváltoztatni nem szabadott volna. A hosszas fejtegetés többi része az 1791:14. és 1723:58. t.-c.-et s a HK. III. R. 2. Címét fogadja el kiindulási alapul. Tiltakoznak a RR. az ellen, hogy a megyék királyi rendeletekkel kormányozzassanak. Ismételten alkotmányellenesnek nevezik a tett intézkedést, formájára tekintettel is, mert a főispánhoz és illetőleg helyetteséhez volt címezve, s nem a megyéhez. Erélyesen tiltakoznak az ellen is, hogy a főispánokat az 1805. évi 5. t.-c. által nem ismert kormánybiztosi teendők elvégzésére szorítsák. „*Egyáltalában alkotmány kívüli és törvény elleni ténynek kénytelenek tekinteni*“ a Felség abbéli tényét, melynél fogva a katonai erőt nem rendeltetésszerű céljainak megfelelően, a haza önállóságának védelmére, hanem a független állású törvényszék tagjai ellen kívánja alkalmaztatni. Az ezek szerint, mind alakjára, mind tartalmára nézve törvény és alkotmányellenes cancelláriai leiratot, ezek szerint el nem fogadhatják, s ünnepestélyes óvásuknak jegyzőkönyvbe iktatásával egyidejűleg kijelentik, hogy merőben csak az anyagi akadályok, t. i. a katonai erőre tekintettel állnak el a Büntetőtörvényszolgálati eljárás életbeléptetésétől.

A kormány törvénytelen eljárása ellen az országgyű-

¹ 1842. évi 325. l.

² 1882|1842.

lésnél fogják a maguk igazát keresni, mért is az ügyet a sérelemek közé föl jegyeztetni rendelik, a követeknek pedig utasításul adandják, hogy a megye közhatósági életerőn ejtett sérelemnek az előlegesek közé felvételét országgyűlésileg elérni igyekezzenek. Igyekezetük sikerének biztosítása céljából Nyáry-nak meghagyják, hogy az ország összes megyéit a történetek minden részletéről pontosan, magán-, de biztos úton értesítse.

Egyúttal kimondják, hogy *a törvényszék az eddigi gyakorlathoz minden legkisebb változtatás nélkül alkalmazkodjék.* Érzik annak az igazságtalan voltát, de nem övék a felelősség, mert csak az erőszaknak engedtek.

* * *

A *Pesti Hírlap*, a Büntetőtörvény szolgáltatási eljárás ügyét legmelegebben pártoló lapnak hasábjain kevés szó esik a megyéknek e tárgyban elfoglalt álláspontjáról. Ennek dacára bizonyos, hogy a remélt pártfogás elmarad. Máramaros közgyűlése¹ p. o. megtagadja e tekintetben a követutasítást.

Így történt, hogy *az országgyűlési sérelmi küldöttség* nem látja sérelem fenforgását, mert a HK. III. R. 2. és II. R. 3. címével az 1635:18. és 1791:12. t.-c. tartalmával a küldöttség összeegyeztetni nem tudja, hogy a megye által alkotott büntető eljárási szabályok királyi jóváhagyás nélkül foganatba vétessenek, különösen miután a megyei bűnvádi eljárási szabályok készítésének ideje az 1840:5. l.-c. által kiküldött országos bizottság munkálkodásának idejével összeesett.²

A kerületi ülés sem látja sérelem fenforogását. A *megyének országgyűlési tárgyakkal megbízott küldöttsége* abban látja az országos RR. a kerületi ülésen elfoglalt álláspontjának okát³ hogy sajtószabadság híjján, a többi megyék közönsége előtt a való tényállás kellőleg megvilágítható nem volt, minek folytán, a küldöttségi jelentés szerint, a megyék követei, a leadandó szavazat tekintetében, kellő

¹ Pesti Hírlap 1843. évi 386. l.

² L. e. i. a sérelmi bizottságnak nyomtatásban is megjelent hivatalos jelentését.

³ Pestmegyei levéltár 1844-iki országgyűlési csomó.

utasítást nem kaptak. Minthogy pedig alig remélhető az országos bizottság büntető javaslatainak a közel jövőben törvényerőre emelkedése, és a közbátorság azt kívánja, hogy a 3 évnél rövidebb időre ítélték is védő útján védekezhessenek, a megyéket pedig nem lehet arra szorítani, hogy a törvényszék bíráit a főispáni helytartó által kinevezettek közül válassza, igazság szerint mindazok közül jogában állván a választás, kiket a közbizalom képeseknek tart:

a megyének országgyűlési tárgyak előleges megfontolásával megbízott küldöttsége azt találja, hogy a mennyiben az országgyűlés többsége a dolgot sérelmesnek elismerni nem volna hajlandó, még ezen az országgyűlésen követ urak e két pont tekintetében javaslatot nyújtsanak be.¹

A hatalom legyőzte az anyagi igazságot.

Dessewffy-nek 1842-ben, pár nappal a *Büntetőszolgáltatási eljárás* tárgyában tartott márciusi közgyűlés előtt bekövetkezett halála legnagyobb ellenfelének, *Kossuth-nak* szeméből könnyeket fakasztott² és a *Kossuth-tal* egy táborban küzdő *Vörösmarthyt* az igaz részvét hangján szólaltatják meg:

Nem vesztenék e nagyot? kérjük most aggva magunkban,
S a szent nemzetiség angyala súgja: Igen.

Most mások a viszonyok... társadalmi és politikai állás döntő első sorban — — még a becsület elismerésénél is.

II. Vádelviségen alapult-e 48 előtti eljárásunk?

A vádelviség kellékei, véleményem szerint:

1. *különválasztása a perbeli* (nyomozó, vizsgálóbírói, vádlási, vádalahelyezési, ítélezési és védői) *hatásköröknek közegek szerint*, azaz hogy egy-egy perbeli közeg csak egy perbeli hatáskör elvégzésére legyen hivatva;

2. *a vádló függetlensége a bírótól, a bíró függőségi viszonya a vádlótól.* Itt hangsúlyoznunk kell, hogy „bíró“ alatt nem csak ítéelő bírót értünk;

¹ A bizottságnak természetesen Nyáry Pál volt a jegyzője.

² „Oly férfiu sírjánál” — Írja a Pesti Hírlap 1842. évi 116.1. — „jeges kezekkel ragadja ineg az ember kebelét a semmiségnek érzete és a merész lélek, származeggetten törpül el a múlandóságnak mutatójja előtt”.

3. last non least: *személy és tett azonosság* vád és ítélet közt.

Kiselejtezve a kiselejtezendőket:

Nem kelléke a vádelviségnek sem a szabadlábbon védekezés joga, sem a nyilvánosság, mert ezek a fõnt felsorolt kellékekhez semmiféle viszonyban sincsenek.

Pestmegye levéltárában õrzött periratok tanúságaként az eljárás fõbb mozzanatai a következõk:

I. Elõkészítõ eljárás (nyomozat, vizsgálat); Elõfeltétele följelentés, nem vád. Rendszerint alispáni, kisgyûlési, nemesek ügyében közgyûlési rendelet folytán foganatosítják, sürgõsség esetén hivatalból is, azaz rendelet nélkül.¹

II. Közbensõ (vádalahelyezési) eljárás: a t. ügyész a vizsgálat befejeztével véleményes jelentést terjeszt akisgyûlés, az ügy minõségéhez képest a közgyûlés elé. E vélemény szerint 1. vádalahelyezésnek (perbeidéztetésnek), vagy 2. eljárás megszüntetésének (levelestárbatételnek) látja helyét. De igen gyakori az eset, hogy nem nyilatkozik, hanem egyszerűen a ts. KK. és RR. bírói bölcs belátására bízza a továbbiakat. A RR. e két utóbbi esetben is végérvényesen kötelezhetik az ügyészt az eljárás folytatására, azaz vádképviselőre, határozatuk ellen nincs perorvoslatnak helye.

III. szaka a pernek a törvényszéki eljárás: A bizonyítékok fel illetve újrafelvétele fiskális perekben ezenkívül

¹ A Pesti Hírlap 1841. ÓYI 718. lapján *Kovács Lajos* tollából *Adalék a büntetőjogi eljárás ismertetéséhez* cím alatt megjelent közlemény tanúságaként, Szatmárban kimondta a törvényszék, hogy feljelentés híján, hivatalból eljárásnak nincsen helye. Az eset előzményei Kovács szerint a következõk. A törvényszék ülésén a megye íójegyzoje „elmesélte“, hogy egy leány a rája kirótt botok hatása következtében megõrült. Az ülésen jelen volt Kovács Lajos a tettes megbüntetését követeli a törvényszéktõl, a törvényszék azonban tekintettel azon körülményre, hogy, „ha mi keressük a bûnt, nem 12, hanem 100 szolgabíró sem elég“, elveti Kovácsnak közérdekû indítványát. Ettõl kezdve, Kovács cikke szerint, vaskövetkezetességgel alkalmazzák a „vádélviséget“ (!) és még rablógyilkossági kísérlet esetén sem járnak el feljelentés nélkül.

„Világ“ 1842. március 30-iki közgy. 255. *Arad*. V. szolgabíró Cs. nevû pozsonymegyei fiatal nemes legényt udvari ispánjának és egyúttal fia nevelõjének fogadván, ugyanaz több hónapi szolgálat után egy barátjának 2 itce bort kívánván a pincébõl hozni, úrasszony által meglepetvén, a szolgabíró megpofozta, fizetését lefogta, korábbi gazdától nyert bizonyítványaiba beleírta a lopást és megyei pandúrok által kísértette a szomszéd helységig. Az alispán indítványához képest, nem helyezik vád alá, mert nem kérte, csak útlevelet kért.

írásbeli felelések után a tiszti ügyész, a RR. határozatának megfelelően, kéri a vádlott megbüntetését.

*

I. A vádelv iség első kelléke, a perbeli hatáskörök különválasztásainak elve nem érvényesül.

Ezen állításom igazolására hivatkozom a következőkre:

1. *Az alispán illetve a kisgyűlés vagy közgyűlés* nemcsak megelőző eljárást, hanem közbenső eljárás során perbeiktetést is rendelnek el.

2. *Az alispán* rendszerint nemcsak kis- és közgyűlésen elnököl és szavaz, hanem a törvényszéknek is elnöke és szavazati joggal bíró tagja.

3. A szolgabíró és esküdt nemcsak az eljárás elrendelése és a vádalahelyezés tárgyában döntő kis- vagy közgyűlésen vesznek részt, hanem a vizsgálatot is foganatosítják és ezenkívül a törvényszéki tanácsnak is szavazati joggal bíró tagjai.

4. *Tábla bírák* nélkül a törvényszék még csak nem is határozatképes. De ugyané törvényszéki táblabírák egy része részt vehetett a fõnt érintett kis és közgyűlési határozatok meghozatalában — végül a legfontosabb:

5. *A tiszti ügyész* nemcsak a törvény képviselõje, hanem a megelőző és közbenső eljárás tárgyában döntő kis- vagy közgyűlésnek és pedig szavazati joggal bíró tagja. Ezen kívül a törvényszéknek elõadója, jegyzõje, s ha itt nem is szavaz, de úgy a kriminális (rõvid út), mint az Írásos (fiskális) perekben befolyik az ügyek elintézésére.

“

A vádelviség második kelléke, a vádló függetlensége nem érvényesül, mert a vádló nem független, amennyiben a megelőző eljárás és vádalahelyezés tárgyában tartott gyűléseken jelenléte mellõzhetlen ugyan, de szavazata csak oly súlyú, mint a többi tagoké, miért is a RR. vizsgálatot, vagy perbeiktetést rendelhetnek ott, hol a közvádlo tiszti ügyész nem látja eljárásnak helyét, és „levelestárba tétettetni“ rendelhetik az ügyet ott, hol a tiszti ügyész szigorú eljárásnak látja helyét. (Hogy az összeférhetlenség elvét nem ismerték, s hogy így az ügyészt a legtöbb esetben ugyanazok a tábla-

bírák kötelezték a per megindítására, a kik az ügyben ítélni fognak, azt főntebb kifejtettük.)

Arra is van eset, a mint ezt a „*Kossuth—Hindy-ügy*“ című fejezetben láttuk, hogy maga a törvényszék kötelezi az ügyészt arra, hogy a közgyűlésen valakinek vádalahelyeztetését kieszközölni igyekezzék.

Ezenkívül hangsúlyoznom kell azt is, hogy nem találtam egy oly esetet sem, melyben az ügyész a vádat a törvényszék előtt elejtette volna. Véleményem szerint az ügyész ily eljárásának nem is lett volna joghatálya. Ámde a vádló függetlenségének alfája és ómegája, hogy a vádló az eljárás bármely szakában és pedig joghatályosan elejthesse a vádat.

A vádelviség harmadik kelléke a személy és tettazonosság viszonya vád és Ítélet közt érvényesül úgy a kriminális, mint a fiskális perekben, amennyiben csak oly személy és csak oly tett mondható bűnösnek a törvényszék által, mely miatt a vádló vádat emelt.

*

A megye levéltárában elfekvő nagyszámú megkeresések mellett elfekvő periratok tanúságaként a többi megyékben is nagyjában a főntebbiekkel egyező az eljárás.

Az eddigiekből levonva a következtetést: a vádelviség három kelléke közül csak egy érvényesülvén: vádelviség nincsen.

*

Majláth országbírónak az 1840. évi 5. t.-c. által kiküldött országos bizottság ülésén tett abbeli kijelentése tehát, hogy *régi eljárásunk vádelviségen alapul*; nyilván téves, és pedig úgy az egykorú, mint a mai jogfelfogást tartva szem előtt.

Az egykorú felfogást illetően csak *Középszolnok megyének 1841. évi októberi* követutasítására utalok, mely fölhívja a megyebeli követ urakat, hogy „a most divő mc\ms,\Vvör\us per^u helyébe a vádpert behozni törekedjenek. Egykorú hírlapi följegyzések tanúságaként, mintegy 30 megye látta el egyidőben követeit ilyértelmű utasítással.

Ennek dacára, a most is még uralgó tévhit szerint vádelviségen alapult a régi eljárás.

ELSŐ RÉSZ.

I. A hatáskörről és hatóságokról.

I. Hatáskör.¹

A vármegye törvényszékének, illetve törvényszékeinek hatásköre, júrisdictiója alá tartoznak általában a vármegye területén lakó vagy tettenért bűnösök, illetve gyanúsítottak által elkövetett bűncselekmények, kivéven:

1. a megye kebelébe tartozó szabad királyi *Pest és Buda* városok törvényszékének hatásköre alá tartozó nem nemesek, (polgárok) által elkövetett bűncselekményeket;

2. a megye kebelébe tartozó vérhatalmú *fővesztő hatalmú úriszékek* hatásköre alá tartozó jobbágyok és zsellérek által elkövetett bűncselekményeket;

3. a szabad királyi városok és fővesztő hatalommal bíró úriszékek hatásköre alá nem tartozó nem nemesek által elkövetett kisebb súlyú vétségeket vagy kihágásokat, melyeket *szolgabíró* ítél meg;

4. a „*nyombanítélőhatalmú törvényszék*“-et szabályozó „*Norma*” által a megye hatásköre alól kivett főbenjáró eseteket;

5. az *egyetemi* hallgatók által elkövetett bűncselekményeket;

6. a kir. *ítélő tábla*, mint I. fokú bíróság hatásköre alá

¹ 117|1798, 1508|1801, 2308|1805, 841(1830, 84(1838, 2794(1831, 3124|1834, 810|1805. 56(1816, 5124/1830, 1682 1826, 1917|18u5, 341(1831, 5246(1804, 2037(1811, 3079(1794, 2707(1821, 2575|j“24, 1756|1812, 445/1836, 417(1812, 1501/1811, 608(1830, 236/1840, 1789/1840, 1208/1804, 3180/1823, 22281 1808, 3741,1835, 3280“1823. 3741(1835, 2738(1830, 534611831, 28(1810, 175411832, 4374|1834, 457 1827. 1295/1811, 1295(1811, 4470|1816, 442/1798, 498411839, 918|1817, 3516(1837, 3282/1817, 1753|1845, 714(1814, 488(1817, 2252(1840, 30(1820.

eső, akár nemesek, akár nemnemesek által elkövetett politikai bűncselekményeket;

7. ugyancsak nemesekre és nemnemesekre egyaránt kiterjedőleg: a *hadbíróságok* elé tartozó eseteket.

*

Az *egyházi rend* tagjainak területenkívüliségét nem ismerik el, bárha a Kassics által közölt 1799. december 10-iki 17.481. sz. rendelet szerint: „*Deliquentes Personae Ecclesasticae Romano Catholicae in Oausis Criminalibus Episcopali Consistorio subsunt*“.

Egy esetben 3031/28. az esztergomi szentszék előtt lefolytatott per iratai szolgálnak további eljárás alapjául. A szentszék jogerős Ítélettel testi büntetést rótt ki és annak végrehajtására a megyét kereste meg. A szentszék büntető hatásköre ekkor még vitás. Az 1807-iki országgyűlés nem tudván e tárgyban megállapodásra jutni, az eddigi, megyónkint divó gyakorlatot tartja fenn. Minthogy pedig Pest vármegye eddig sem ismerte el az egyházi fenyítő hatalmat, a büntetés végrehajtását megtagadja. De az iratokat, ennek dacára, bizonyítékul fogadván el, *Mudat*) t. ügyészt utasítja a perindításra.

Ugyanígy 812|1801. Lásd még 1621/1837. és 9781816.

“

A „*vármegye területe*“ alatt a „Kiskunság” nem értendő, mivelhogy ez szabad kerület.

“

A vármegyei törvényszék székhelye *Pest*, 1840 után ezenkívül *Kecskemét*, 1848-ban¹ *Kalocsa*, 1848-ban *Cegléd* is.

“

Mielőtt az eljárási rész tulajdonképeni tárgyára áttérnénk, röviden foglalkozni fogunk a hatásköri összeütközésekkel, majd:

- I. a *vérhatalmú úri székek*,
- II. a *szolgabírák*,
- III. a *nyombanítélőhatalmú törvényszékek*,
- IV. a *kir. Egyetem*,
- V. a *hadbíróságok*
végül

¹ 3955. számú végzésnél fogva.

az udvari kamara, helytartótanács és királyi kancellária hatáskörével.

Mindenek előtt azonban a hatásköri és illetékességi összeütközésekkel.

II. hatásköri és illetőségi összeütközések.

A törvényes hatáskör betartására szorgosan ügyelnek. Hatáskörrel nem bírt (nem illetékes) hatóság előtt lefolyt eljárás nem bír érvénnyel, illetőleg bizonyító erővel. Ezenkívül minden hatásköri sérelem egyúttal közjogi is. Első sorban áll ez, ha nemest városi hatóság von perbe, illetve tart fogságban. Több ízben esik ez meg, különösen azokban az esetekben, melyekben a pesti hatóságok a gonosztevő nemességét nem látják beigazoltnak. Ilyenkor a megyei átiratoknak és a királytól, illetve kancelláriától megtorlást követelő feliratoknak hangja gyakran ingerült.

Ha a bíróságnak nincs tudomása a bevádolt személy nemesi voltáról, úgy igazolandó a nemesség. Nemességet igazoló bizonyítvány kiadására a törvényes bizonyság, tehát a szolgabíró esküdtársával együtt van hivatva. Illetékes a vitás nemességű személynek lakhelye szerint illetékes törvényes bizonyság. Az 1827: 20. t.-c. meghagyja, hogy az ily bizonyáglevelek coram foris civicis et quibusvis júrisdictionibus probare possint probaque haec pro sufficienti acceptari debeat — tellát: *kötelesek* a hatóságok az ily bizonyágleveleket bizonyítékként elfogadni.

Itt megjegyezzük, hogy a nemesség nemcsak szolgabíró útján, hanem nemességet igazoló per útján is bizonyítható.

A kétes nemességüket illetően a szabad királyi városok ítélőszékéről szóló 1832j 1836. évi III. t.-e. 7. §-a azt mondja, hogy a kik nemességük gyakorlatát az 1827. évi 20. t.-c.-ben megszabott módon bebizonyítani nem tudják, városi bíróság alá tartoznak. E törvényes intézkedés dacára, nemcsak a szolgabírói bizonylattal, hanem alispáni bizonyítványyyal is lehetett igazolni a nemességet, a most említett nemességet igazoló perekről nem is szólva.

A nemességet igazoló per ismertetése nem tartozván e munka keretébe, itt, röviden csak annyit, hogy a nemesi

terhek viselése is elégnek tekintett Pestmegyében sok esetben a nemesség igazolására.

Kétes nemességű egyénekkal szemben az előzetes kérdés eldőltségéig az in dubio mitius elve alkalmazandó a helytartótanácsnak több¹ rendelete szerint, azaz ily személyek a nemességet igazoló per kedvezőtlen eldőltségig oly bánásmódban részesítendőek, mintha nemesek volnának, de mint-hogy a helytartótanács meghagyásainak végrehajtását kényszerhatalom útján biztosítani nem tudja, a hatáskör állítólagos megsértésének száma évről-évre csak nő.

Ezért, midőn Pest város tanácsa, nem ismervén el a vármegye megállapítását, *Spetkó György* nemességét illetően, és azt több éven át tartja fogva, a közgyűlés a városi tanácsnak ezen, merő tusakodásból származó tettét, a határozat szerint, a törvény által neki adott hatalomnál fogva, meghosszabbíthatná ugyan, mégis, minthogy a városi tanácsot és tisztviselőit e törvénytelen cselekedetre tudatlansága indította, a tudatlanság pedig nem annyira megboszulásnak, mint inkább kemény dorgálásnak tárgya, a történekről királyt értesítik. a 2109|1811, 3111812.

Hogy miféle következményeket vonhatott maga után a hatáskörnek akár csak tévedésből is való megsértése, annak megvilágítására szolgáljon a következő eset:

Az 1811-dik évben a jászkúnerület Kecskemét városát megkereste az iránt, hogy Bebök-öt adja ki a kerületnek megítélés végett. Kecskemét, melynek, mellesleg megjegyezve, ekkor már külön megyei törvényszéke van, a közgyűlés megkérdezése nélkül átszállítja az, a mini később kisül: ártatlan Bebököt. Beböknek azonban hosszú fogságideje alatt, a kerületnek állítólag teljesen fűtetlen fogházában, lábai a szó szoros értelmében lefagynak. A RR. ennek folytán a Bebököt a közgyűlés megkérdezése nélkül kiadott táblabírákkal szemben állapítja meg az anyagi felelősséget.²

*

Vitás kérdést képez egy ízben, mi teendő akkor, ha a pestvárosi hatóság rendeli el valamely nemes embernek letartóztatását, tekintettel pedig azon körülményre, hogy

¹ 1730. évi Szentmihály hó 2-án, 1795. évi, Szentiván hó 26-án, 13474 és 1803. évi Kisasszony havának 16-án 7666. sz. a.

² Jóllehet, a nádor parancsára, még a RR. feljelentése előtt, ez ügyből kifolyólag fogatosított vizsgálat tanúságaként, a kerület fogháza elég jó karban van, dogozóbáza is van és a lábelfagyás nem a börtön hibája folytán következett be.

nemes megítélésére csak a vármegye bír hatáskörrel, átkísérteti azt? A közgyűlés úgy döntött, hogy a közgyűlés döntésének bevárása nélkül az ily nemes csak az esetben helyezhető szabadlábba, ha letartóztatását a városnak valamely tisztviselője rendelte el. Ha tehát a tanács rendelte el a letartóztatást, nem alkalmazható e szabály.¹

Ám a megfutamodott gonosztevők még is kivételes elbánásban részesülnek, amennyiben a minden törvényhatóság területére egyiránt kiterjedő 1794. évi 4052. számú rendelet 36. pontjában, mely szerint: „hogy a tolvajok azzal is, hogy egyik megye határáról a másikra általszökvén, a büntetést, illetőleg elfogatást el ne kerülhessék, a tolvajságon ért és üzőbe vett emberek a szomszéd megye területén is olpusztázó katonák vagy bárki más által elfoghatók, de az illetékes megyének átadandók.”

De a forma kedvéért időnként még is engedélyt szokás kérni a gonosztevőknek a határon túl való üldözésére.²

Hatás köri, illetőségi összeütközés esetén a békés meg egyezést kísérlik meg. Ha ez nem sikerül, úgy a király dönt a kancellária vagy a helytartótanács útján.³

Ugyanez áll *személyi összefüggés* esetéről is. A személyi összefüggés épen nem ok a több (complex-)társ ügyeinek az egyesítésére. Az egyesítést csak akkor szokás kérni, ha az ügy e nélkül csak nehezen volna megítélhető. Ezért más megyétől gyakran csak azt kérik, hogy a hatásköre alá tartozó egyént megítélés hatalma nélkül, *sine iudicandi possessione* adják, illetve kísértessék át. Oly esetben azonban, a midőn megítélés hatalmával adnak valakit át, ez csak „szokott óvás” mellett történik. A *szokott óvás* annak hangsúlyozása, hogy a jelen esetben átengedett megítélés jogából a folyamodó hatóság a jövőre nézve semmiféle néven nevezendő következtetést nem vonhat.

E szabályok a megye és a kebelében lévő vérhatalmú úriszékek közti hatásköri összeütközések esetén is irányadók.

¹ 3081/1848.

² 713/1712. Jászkunkterület.

³ 1697(1804, 590,1799, 5177|1835, 662|1824.

A megye gyakorol ugyan némi felügyeleti jogokat az úriszékek fölött, de ha a megyének vitája van az úriszékkal, úgy itt is nem a megye, hanem a király dönt.

Irányadó rendszerint az állandó tartózkodás helye. Ám, ha a vádlott perbeidéztetése után változtatta meg állandó lakhelyét, úgy egyiránt illetékes a perbeidezés és az állandó lakhely szerint illetékes bíróság. E tekintetben törvényes intézkedés nincs. Ha a két megye meg nem egyezik, a király dönt.

Csavargók azonban az elfogatás helyén ítéltetnek meg.

Külföldiek külföldön elkövetett bűncselekmény esetén kiadandók; belföldiek nem.¹ De külföldi hatóság által magyar honos ellen hozott ítélet, belföldön végre nem hajtható, bárha ez² nem felel meg a helytartótanács felfogásának.

III. A vérhatalmú úriszékek (Sedes Dominales).³

A vérhatalmú, fővesztő vagy pallosjoggal bíró úriszékek tartására jogot királyi kiváltságlevél alapján lehet szerezni. Előfeltétel, persze, hogy a kiváltságlevél az adományozástól számítandó egy éven belül a megye közgyűlésén kihirdetessék.

De a császári királyi uradalmak urszékei, nevezetesen a ráckevei és óbudai koronális uradalmak, az 1799. évi 26.422. sz. helytartótanácsi rendeletnél fogva, külön kiváltságlevél adományozása nélkül (ipso jure) gyakorolják a fővesztő hatalmat.

A *kiváltság a tulajdonos halálával* annak örököseire is átszáll. Ám mindig csak a kiváltságlevélben említett birtokra nézve. Ezért⁴ Festetich György gróf hiába hivatkozik arra, hogy Pál nevű nagyatyja 1598-ban kapott Lipót királytól

¹ Helytartótanácsi állandó gyakorlat.

² P. í. 1846. évi 348. 1.

³ 1249\1791, 2332(1805, 915(1833,128(1835,1684\1836, 421(1828, 6628(1842, 916\1833, 3217(1847, 5941(1837, 412(1808, 1933(1812, 1989\1814, 917(1833, 2389(1842,1909(1811,2190(1848,239(1811,1433\1813,68(1837,217 (1829,3986(1819, 3253\1828, 502(1813, 147(1814, 3838(1829, 5600(1831, 1909(1811, 3976\1828, 5200(1828, 386\1840, 408\1840, 3338(1815, 1207(1807, 3067(1808,3201\1821, 338\1833, 572(1894, 159(1816, 203(1841, 4748(1826, 9(1841, 2(1838, 1681\1837, 239(1811, 3432(1813, 3038\1829, 390(1847, 239(1811, 128(1835.

⁴ 1668/11.

adománylevelet, s hogy nemcsak atyja, de a folyamodó is megszakítás nélkül éltek Vas, Sopron és Veszprém megye kebelébe tartozó uradalmuk területén a joggal; Pest, főügyészenek indokolt előterjesztéséhez képest, nemcsak azért utasítja el pallos jog elismerése iránti kérelmével, mert a kiváltságlevelet egy éven belül kellett volna kihirdetni hanem azért is, mert a pallosjog a kijelölt birtokhoz tapadván, az a kiváltságolt személy mindenkori birtokaira ki nem terjeszthető.

A „*de priviuegiorum valore*“ perekben a királyi Ítéltábla ítél.

Megszűntével a pallosjog ismét a megyére száll. Ezért, minthogy a kalocsai érseki uradalom 1845-ben lemondását a Szent Benedek, Aszód, Dunsok, Császártöltés, Kecel, Bányasziget, Ököröd, Csalá és Oroszi-féle birtokra nézve a kalocsai káptalan javára bejelenti a megyének, a megye a vérhatalom jogát megszüntnek jelenti ki (1847-ben).¹

*

¹ Az 1845. évi június 10-ki közgyűlésen értesül a vármegye, hogy a helytartótanács a kalocsai érseki uradalomtól királyi biztosilag elválasztott és a káptalanhoz csatolt helyiségek vérjogait a vármegyére ruhazza. A főügyész tiltakozik a vármegye terheinek öregbítése ellen, kifejtvén, hogy a vérjog gyakorlata nem csak joga, de kötelessége is a kiváltságoltnak; mért is az a vármegyére nem ruházható át a helytartótanács által sem. *Prónay* főispáni helytartó ezzel szemben Kecskemét példájára hivatkozik, melynek vérjogát a város megváltván a Kóburg családtól, azt azóta a vármegye gyakorolja. A főügyész ezzel szemben kijelenti, hogy ekkor is helytelenül jártak el és hivatkozik arra, hogy merőben Kecskemét elvállalásával a vármegye terhei 10 ezer irttal öregbedtek, mért is a nép, közteherviselés híjján nem képes Kalocsa jogát gyakorolni, bármily kívánatos volna is, hogy a megyének mind a hat patrimonális bírósága a központra szálljon. *Nyáry Pál*. II. alispán ezzel szemben megállapítandónak véli mindenek előtt: megilleti-e a *papi javakat* a vérjog, a hűbériség ezen maradéka. Ha nem illeti meg, különösen pedig, ha a káptalant nem illeti meg, olvadjon össze a megyei hatóságba, mert a midőn egyrészt minden ily kiváltságoknak a latin nyelvvel együtt való kimúlását óhajtja, másrészt reményli, hogy a megyére ez által szállandó kötelesség a közteherviselés elvének életbeléptetésével türethetővé válik. Egyúttal a börtönrendszer terén rég sürgetett javítások mellett szót emel. „Bárha — úgymond — eddig is dolgoztatták volna rabjainkat, most nem jutnánk abba a helyzetbe, hogy Ezsauként pépért oda engedjük a jogot”. Megragadja az alkalmat, hogy egy (mint látszik előre elkészített aláírási ívet köröztessen és egy a vármegye kebelében felállítandó rabdolgozóhoz létesítésére az ügynek tetteleg való előmozdítására felhíván a R R-t. A közgyűlés elfogadja indítványát és határozottan kimondja, hogy az érseki uradalom s az attól már 15 év óta elválasztott káptalani uradalom meghallgatandó!; a tényállásra nézve a fiskalatus pedig a levéltár átkutatása után tegyen jelentést. (Budapesti Híradó 1845. évi 1. 399. 1. és Pesti Hírlap 1845. évi 345. és Nemzeti Újság 1845. évi 362. Jelenkor 1845. évi 278.)

Az *úriszékek tárgyi hatásköre* azonos a megye törvényszékének hatáskörével. A szolgabíró hatáskörrel az uradalom területén nem bírván, az úriszékek hatásköre a megyében a szolgabíró által megítéltetni szokott kisebb súlyú bűncselekményekre is kiterjed, a mennyiben a cselekmény elkövetője úriszéki hatáskör alá tartozik. Politikai bűncselekményekre, nevezetesen pénzhamisításra, szóval a királyi ítélőtáblának, mint I. fokú bíróságnak hatásköre alá eső bűncselekményekre azonban soha sem terjedhet ki az úriszók hatásköre.

A megye ugyan egy ízben¹ kiköveteli az egyházi rendet sértő és zendülésre hajló indulatossága által a közbátorságot is veszélyeztető rabot a gödöllei úriszéktől, azon a címen, hogy a publicum veszélyeztetésének megszüntetése a megyét illeti, de az ily eset csak szórványosan fordul elő. Mint fentebb kifejtettük, közjogi, hogy ne mondjuk politikai kérdésnek tekintetvén a hatáskör, annak, akár tevőleges, akár nemleges irányban való megsértése súlyos következményeket szokott maga után vonni. Ezért a hatáskörét táblával és helytartótanáccsal szemben féltve őrző megye megtartatta az erre vonatkozó szabványokat, de meg is tartotta.

Az úriszék a megyei törvényszékkel azonos tekintélyű és azonos tárgyi hatáskörű bíróság.

*

Az *úriszékek személyi hatásköre* országos jog szerint tulajdonképen csak az uradalom jobbágjai és zsellérjeire (az elavult 1649. évi 15. és 1659. évi 127. cikkénél fogva: a terű létükön lakó gyanús és kétséges nemességű személyekre); a gyakorlatnál fogva, ezeken kívül, oly csavargókra terjed ki, kiknek személyazonossága meg nem állapítható. E korban már kétségtelen, hogy nemest úriszék meg nem Ítéltet. De a megye úriszékei kiterjeszteni akarván hatáskörüket, kezdetben csak az uradalom zsoldjában álló tisztviselőket, majd, (különösen a ráckevei úriszék) az uradalom területén lakó nemes embe-

¹ 173/95

² 1807 -.8. t.-c. 1. §-ának 1. bek.

reket is megítélik (alkalmasint kierőszakolt, vagy ígéretekkel kicsalt) előzetes beleegyezésük alapján. A jelzett megszorító intézkedések azonban csak a megítélés tekintetében korlát. *Letartóztatni* bárkit jogosítvák tettenérés esetén, de tartoznak azt, ha nem nemes: 3 nap alatt, ha nemes: a lehetőséghez képest hamarabb is a megye fogházába átkísértetni. Felsőbb rendeletek, helytartósági utasítások értelmében a nemességére hivatkozó vádlott a nemességet igazoló per kedvezőtlen el dőltségig nemesekhez illő elbánásban részesítendő (1730. évi Szentmihályó 2-án és 1795. évi 13.774; 1803. évi 17.666.), azaz a megyének kiadandó. Ennek dacára az úriszékek nevezetesen az óbudai és turai csak a nemesség beigazolása esetén adják ki, a megye által sokszor kemény, dorgáló hangon követelt nemes rabot.

*

Tagjai az úriszékek esetenként 11 és 20 közt változó számban megjelenő táblabírák, uradalmi tisztviselők, kasznárok, erdészek, az uradalom ügyésze és a törvényes bizonyság (legale testimonium) azaz azon szolgabíró és esküdt, a kiknek járásába az uradalom tartozik. Elnöksésre a földbirtokos jogosult, a ki maga helyett táblabíró-plenipotentiariust küldhet. Ugyan ez nevezi ki a tagokat (a törvényes bizonyság kivételével). Pest megye úriszékein mindig plenipotentiarius elnököl. — Minden tag hivatalbalépés előtt bírói hitet tenni tartozik.

A megye kebelében volt úriszékek közül az óbudavisegrádi, valamint a ráckevei uradalom: császári királyi koronauradalmak; a kalocsai: érseki (1846-ig); a váci: püspöki; a buják-turai: az Esterházy hercegi családé; a kecskeméti: a Koháry grófé előbb a Coburgoké; a gödöllei: Grassalkovics hercegé. Ezen kívül Monor is úriszéki terület, csakhogy törvényszéke a megye területén kívül, Egerben székel.

*

Az eljárás módja nagyjában egyezik a megyeivel, azzal az eltéréssel, hogy a vádalá helyezés (perbeidezés) kérdésében is az ítélő úriszék dönt.

A gyakorlat mégis annyiban eltér a megye gyakorla-

tától, a mennyiben a gazdasági kérdés, a büntetés végrehajtásával járó kiadások, az uradalom által kinevezett bírói tagok által inkább mérlegeitekén, az úgynevezett „*olcsó büntetések*“ (fogság nélküli testi büntetés, halálbüntetés, rövid idei fogság, valamint a dorgálás kimondása) gyakoribbak, mint a megyénél. Dívik ezen kívül a bocsánatkérésre kötelezés¹ is, melyet a megyei gyakorlat nem ismer. A fogság szigorításaképp kirovatni szokott heti böjtnapok száma pedig az úriszékeknél rendszerint, nem kettő, hanem három.

Az olcsó büntetések oka az általában uralgó anyagiasság felfogásban is keresendő, valamint abban, hogy megyénél kisebb anyagiak fölött rendelkező uradalom inkább megérzi a fogságbüntetés végrehajtásával járó kiadásokat, mint a megye. így mi sem természetesebb, mint, hogy fokozottabb mérvben iparkodik azoktól szabadulni. A tisztviselőket utasítják is erre. így a ráckevei úriszéknél 3139. szám alatt iktatott csomóban elfekvő jegyzőkönyv szerint az uradalomnak a bécsi főigazgatóság által kinevezett ügyészének, Nagyváthy Jánosnak, hivatalának elfoglalása előtt hitet kell letenni arra, hogy „félretéve minden emberi tekintet, az előljárástól nyerendő utasítás szerint fog eljárni ... a hivatal titkait semmiképp, soha fel nem fogja fedezni, az uradalom hasznát tehetsége szerint előmozdítani” ellenben mindent a mi az uradalomra nézve káros eltávoztatni igyekezni fog stb.

*

A kirótt büntetések végrehajtása is az úriszékeket illetvén, minden úriszék fogházat és hóhért tart.

*

Az igazságügyi felügyeletet első sorban a megye volna hívatva gyakorolni és pedig a közgyűlés² és az illetékes szolgabíró útján. Ez a jog, vagy mondjuk teher csakhamar képleges lesz, mivel a szolgabíró a kalocsai érsekkel, a váci püspökkel, a Koháry gróffal, Eszterházy vagy Grassalkovich herceggel vagy pláne a ráckevei vagy óbudai korona uradalom bécsi igazgatójával szemben való „föllépésére nem bír

¹ Meriger Gáspár ügye ráckevei 3840. évi ítélet és Stalmüller 202/41 ráckevei.

² 2514/44.

elég súlylyal. A vérhatalmat gyakorlók óriási tekintélyével szemben az alispáni tekintély is gyöngének bizonyul. Csak a 40-es években, *Nyáry Pál* alispánsága alatt, kezd a megye némileg hatalmat gyakorolni. Az ellenőrzés s a felügyelet lazaságát egyébként az országos jogrend hiányosságában kell keresnünk. A király pallos jogadományozási jogát az 1715-iki törvényből vélik kimutathatni. Ez pedig, tudvalevőleg a királynak csak a szó mai értelmében is elfogadott bíróküldési jogát szabályozza. Új törvényszékeknek törvényhozási hozzájárulás nélkül való szervezését, ez a törvény szintoly kevésbé ismerte el, mint más. A törvények rendelkeznek ugyan a pallosjogú nemesekről, de az adományozási eseteket csak oly kevésbé sorolják fel tüzetesen, mint a pallosjogmegvonási eseteket. A királyi rendelet pedig, mely e tekintetben irányadó, csak az esetben teszi lehetővé az „ad ammissionem usus juris gladii“ (pallosjog megvonása iránti) kereset megindítását, ha az úriszék, a kimondott temporanea büntetést átváltoztatja, igazságtalanul ítél halálra, vagy enged el halálbüntetést.¹

De az úriszék hatásköre alá eső vádlottak ártatlansága és bűnössége fölött csak az úriszék ítékezhetvén — pallosjog elvonása a megyében soha sem fordul elő. A sok panaszra okot szolgáltató solti úriszéket, midőn annak fogházából a rabok rendszeresen szöknek, megfenyegetik ugyan, a pallosjog megvonása iránti perrel, de a szolgabíró jelenti, hogy a „börtönül szolgáló pince gádorját az úriszékkel kireparáltatta, minek folytán a rabok nem fognak oly könnyen elszökhetni, és a megye tudomásul veszi a jelentést.

A király na vében a helytartótanács és kancellária által gyakorolt főfelügyelet és utasítási jog az úriszékkel szemben csak oly módon és mérvben gyakoroltatik, mint a megyével szemben.

A leiratok és feliratok a megye közgyűlése és az illeté-

¹ Az 1759. jul. 29-iki rendelet szerint: ad gladii júris ammissionem procedetur, si poenao temporales semel dictatae in alias commutarentur. si illi qui mortis poenae digni non sunt, liac officerentur aut mortis digni rei absolverenlur (Kassicli 1. k.)

kés szolgabíró útján érkeznek és mennek. Ugyanez áll a felebbezésekről, (melyek tárgyában a kir. ítélő tábla és hét-személyes tábla dönt) és az úriszékeknek más, a megye kebelén kívül fekvő hatóságokkal való levelezéseiről.

A *szolgabíró*, ki valójában véve úriszékeknel az igazságügyi felügyeletnek első fokon való gyakorlására volna hívatva, az úri törvényszéken gyakorolt „törvényes bizony-sági“ hatáskörétől, szavazati jogától eltekintve, merőben kezelési teendőkkal megbízott közigazgatási szervvé, közeggé süllyed.

*

A visszaélések miatti panasz nem ritka. A legtöbb fel-jelentés a törvényszéki ülések ritkaságát panaszolja. Gödöllő 94411800. sz. feljelentés szerint évente is alig tart ülést. 2672)1888. szerint: a császári királyi ráckevei koronális uradalom úriszéke a rabok kenyérportióival üzérkedik, túl magas összeget követel a rabokon, megemésztett kenyér ára címén; 3505|1836. szerint a váci úriszék kasznárja ítél és büntet; 2876(1834. szerint a solti úriszék fiskálisa az uradalom boltépítési munkálatainál segédkezni nem hajlandókat tömlöcbe vetteti; 1379|1821. sze-rint a turai úriszék kőműves munkáit elvégezni nem hajlandó rabokat vasra vereti, az úriszéki ítélet szerint ellopott holmi becsértékét a végrehajtásnál túl magasra becsülteti; 128(1838. szerint a ráckevei úriszék részrehajlóan jár el; 5345(1845. szerint a ráckevei úriszék a felebbezéseket nem terjeszti fel é. i. t.

Szabadka városának feljelentése szerint 1570)1837. a kalo-csai úriszék fél évi sürgetés dacára sem hajlandó elárulni, mórt tartja fogva a város véleménye szerint, szabadkai hatás-kör alá tartozó rabot. Az úriszék csak a király parancsára adja meg a kért felvilágosítást. A szökések napirenden van-nak. Fogház-felügyelet alig létezik. A tömlöcök rosszul befalazott pincében vannak elhelyezve sat. A megye a hely-tartótanács felhívására sürgeti a pince befalazását, de sürge-tése csak akkor vezet eredményre, mikor közgyűlésileg elha-tároztatott, hogy az uradalom ki nem javítja a fogházat, úgy fő vesztő hatalmának elvesztése iránti perbe fog idéztetni.¹

¹ 380|1822.

254(1836. szerint a ráckevei úriszék *Gázon Mátyás* ügyvédet vádlottként idézi meg, mert az úriszéket fele nevében a helytartótanácsnál részrehajlással merete vádolni. Az ügyvéd tiltakozik az úriszék illetéktelen eljárása ellen és meg nem jelenik, minek folytán az úriszék dorgálásra Ítéli, mert ez ellen nincs felebezésnek helye. A ráckevei uradalom által elkövetett visszaélések egyébként *Kossuth Lajost* arra indítják, hogy a Pesti Hírlap 1841. évi 92. lapján az *úriszékek eltörlését* követelje.

A megye ily esetekben mindig szolgabírót szokott megbízni a tényállás kiderítésével, minek megtörténtével, a tényálláshoz képest esetleg megdorgálja az úriszéket. Ezzel befejeződik az ügy. Javulás csak 1847-ben. *Nyáry* alispánoskodása alatt volt észlelhető. Mint a dunai védtöltések megvizsgálására kiküldött bizottság tagja, előre be nem jelentett látogatást tesz a Solti úriszéknél. „Kisül“, hogy minden a legnagyobb rendetlenségben van; a rabokat alantas közegek engedik ki kezességre, törvényszéket nem tartanak sat. sat. A jelentés folytán a közgyűlés elhatározza, hogy ezentúl az úriszékek pontosabban vizsgáltassanak.

*

Az úriszékek ügyforgalmáról szól *Egressy Sámuel* megyei főügyvédnek 2045|48. sz. a. iktatott jelentése, mely szerint az 1846. év II. felében a visegrádi uradalomnál 34, Ráckevén 19, a kalocsai érseknél 175, a váci püspöknél 46, a gödöllőinél 21, a buják-turainál 26, összesen tehát 321 rab van fogva, a megyének fogházában 718. Míg tehát *Bállá Károly* pestmegyei udvari kapitánynak 1841-ben megjelent „Indítvány“-ához csatolt táblázatos kimutatás szerint a Pestmegye területén levő összes fogházakban elhelyezett rabok száma 1837-ben 749 volt, addig nyolcz évvel utóbb (1846-ban) már 1039.

*

Az úriszékek megszüntetése. Az 1848. évi t.-c. 4. §-a megszüntette az úri törvényhatóságot, annak teendőit a megyére bízva. Az 1848:11. t.-c. az úriszékek által eddig megítélt mezei rendőrségi pereket a szolgabírákra bízta; a 4. § pedig az úriszékek épületeinek és készületeinek megyei

igazságszolgáltatási célokra való átadását rendeli el. Ennek folytán a vármegye¹ közgyűlésileg meghagyja *Egressy* főügyésznek, hogy a gödöllői és túrái, *Berecky Antal* főügyésznek, hogy az óbudai és ráckevei koronális; *Halász Gusztáv* alügyésznek, hogy a kalocsai és solti; *Halász Balázs* alügyésznek, hogy a váci úriszék rabjait átvéve, a vármegye fogházába szállítsa be és az egyúttal átveendő úriszékek fogház-épületeinek karbanlételéről szorgos és kimerítő jelentést tegyenek. A jelentések szerint a váci fogház rossz, a solti fogház mindössze 4 szobából áll, a kalocsai ellenben 22 alkalmas szobából.

A közgyűlés, minthogy a megye alkalmatlan a növekvő számú rabok befogadására, különösen pedig, mivel Kalocsára olcsóbban utazhatnak a bírák gőzhajón, mint más, közelebb eső városokba kocsin, elhatározta, hogy ezentúl Kalocsán is megyei törvényszék lesz.² Egyúttal 12 fogházőr alkalmazását rendeli el, kérvén a belügyministert, hogy ezek fizetése az adót eddig kizárólag viselő osztály terhelhetése nélkül, a jövő költségvetésbe fölvétessék.

IV. A szolgabírói ítélőhatalom.

Második József császár, tisztelet azon nagy fejedelem hamvainak, csak abban hibázott, hogy hatalomszóval s így törvénytelenül törölte el az alispáni és szolgabírói székeket. De már az, hogy jól tette-e vagy rosszul, más kérdés.

Eddig *Borsodvármegye* második követe a vármegyék ítélőszékéről szóló törvényjavaslat tárgyában tartott 1834. évi apr. 21-ki országos ülésén.

Ha e kijelentés, az országgyűlési jegyzőkönyvekbe iktatott rendkívülmód szenvedelmes vita tanúságaként, nem is találkozott a tekintetes karok és rendek osztatlan elismerésével, mink annál is inkább helyeselni fogjuk e kijelentést, mert az egykorú viszonyok legalaposabb íróinak egyike, a mély tudományú, éles elméjű *Zsoldos Ignác* a szolgabírói hatalomról írott, akadémiai elismerésben is részesült munká-

1 40611848.

2 3955|48, 4399/48.

jában egyenesen törvényellenesnek állítja a szolgabíráknak büntető ügyekben gyakorolt ítélő hatalmát.

De törvénytelen volt-e, ha a nép közmeggyőződésében lelte alapját? Törvénytelen volt-e, midőn a jogszokás törvénypló ereje pillanatig sem képezhetette vita tárgyát?

Az 1492. évi 53. cikkely kifejezetten rendeli, hogy a választott esküdt nemesek tisztsége maradjon abban és a törvényszékeken az ország vármegyéinek . . . szolgabírái szolgáltassanak igazságot. — Már korábban I. Mátyás királynak 1486. évi 21. cikkelye szerint „mivel némelyek gondoskodtak arról, hogy magokat a bánok, vajdák, ispánok és alispánok bíraskodása és hatásköre alól mentesítsék és egyedül csak a királyi felség bíraskodása és joghatósága alá tartozzanak“ a mely mentességben elbizakodva a többieknek büntetlenül igen sok kárt és sérelmet okoznak, azokat erőszakosan elnyomják, ellenök tiltott cselekményeket és másféle rosszaságokat követnek el, ezért elrendeltük, hogy az eddigien bármikép engedélyezett és bárki részéről kieszközölt minden ilyen mentesség ... megsemmisítendő“⁴⁴ Ez elismerése az alispán büntető hatalomnak. Az pedig nem szenvedett kétséget, hogy az alispán hatalmát joghatályosan ruházhatta, kezdetben talán csak a tiszteletbeli alispán-szolgabíróra, később bármely főszolgabíróra. Minthogy pedig a főszolgabíró az alszolgabíró, ezt pedig az esküdt vagy mezei biztos helyettesíti: a legtöbb megyében mind e személyek önálló bírói hatalmat gyakorolnak.

De az 1729. évi 85 t.-c. 2. §-a már természetesnek tartja, hogy „minekutána a megye ítélőszéke folytonfolyvást nem ülésezhetik, annak okáért [kivéven a bűnvádi és azokat a tiszti ügyeket (causae magistratuales), melyek a megyének, mint közönségnek, akár gazdasági, akár politikai dolgait érintik, valamint a gonosztevők szabadonbocsájtói, vagy az úrbért áthágó földesurak ellen indítottakat] minden más ügyet az első bírák, az alispánok vagy szolgabírák is megvizsgálhatnak és megítélhetnek“⁴⁵. Ez pedig határozott tilalom.

Ám a megyék ítélőszékei nem ülésezhetek folyton. Sok megyében évente is csak 8 hetet tett ki az ülések (fixumok) összege. Az eljárás pedig, voltaképen letartóztatással indulván,

még így is megesett, hogy kis súlyú bűncselekményekkel vádoltak hónapokat, sőt éveket töltenek a fogházban, mielőtt teljes ártatlanságuk ítéletileg kimondatott volna. Vegyük ehhez a fogházaknak az erkölcsre és egészségre egyaránt gyilkos állapotát és be kell látnunk, hogy az *egyes ember* kezébe bírói pálcát adó jogszokás inkább felelt meg az igazságos jog eszméjének, mint az írott szabály.

Az 1790-ki és az 1827-ki javaslatok szerkesztői eltörlendőnek vélik a szolgabírói hatalmat. Az 1832—86-ki országgyűlésen már megoszlanak a vélemények. A büntető perek felelbbvitelére szóló törvényjavaslat tárgyalása alkalmával, példának okáért, tekintélyes többség akarata nyilvánult meg a szolgabírói büntetőbíráskodás ellen; a *vármegyék iielőszékéről* szóló VI. törvenycikkely tárgyalása alkalmával, ellenben számosan emeltek szót a „hazai alkotmányossággal csaknem egykorú „judicium pedaneum“ érdekében. A kik föntartani óhajtották, főleg az intézmény által biztosított gyorsaságra hivatkoztak; pedig hát — a mint ez a szónokok egyike által meg jegyeztetett — „a régi elmesség serpenyőt adott a bekötött szemű istennő kezébe, jeléül annak, hogy csak mérlegelve lehet az igazságot megtalálni, gyorsaság mellett azonban rendszerint bajos mérlegelni.”

Mielőtt a dolog érdemére áttérnénk, ismertetni fogjuk 1. a felelbbviteli törvényjavaslat tárgyában tartott kerületi ülés lefolyását a *Kossuth Lajos* által szerkesztett *Országgyűlési Tudósítások* nyomán;¹ 2. közlünk néhány adalékot.

I. Az 1835. évi nov. 17-ki kerületi ülés.

A vita során *Borsiczky* is felszólalt, indítványozta, hogy, ha már igazság és emberiség tekintete azon gondoskodásra vezérletté a RR-t, hogy a megyetörvényszék büntető hatalmát is bizonyos korlátok közé szoríttatnák, sokkal szükségesebb intézkedniök, hogy a hon polgárainak személye egyes tisztviselők, gyakran indulatos gyarló kéjének alája vetve ne legyen. Ennek következtében különféle indítványok tétettek. Egy rész a kriminális és politikai vétségeket egymástól megkülönböztetni s amazokra

¹ A kolozsvári Egyetemi Könyvtár tulajdonát képező eredeti kézirat 301. füzet. Sajtó alá még most sem került.

nézve azt az elvet, hogy máskép, mint a törvényes ítélőszék által senki, egyes tisztviselő hatalmával hát semmi esetre nem büntetethetik, kimondani; a politikai vétségeket pedig, melyeknek elhatározása hosszabb, vagy gyökeres pertractatiót kíván, itt elmellőzteni kívánnák. Ennek ellenvetett, hogy a kétnemű vétségek közti határt excerptim kiszabni nehéz, egyesek önkényére bizni pedig veszedelmes. Mások az egész indítvány ellen szólották, mert, ha minden csekélységért kénytelenek lesznek a tisztviselők a bűnöst törvényszék elébe állíttatni, önhatóságuk tekintete csökkenni fog, a közigazgatás népünk jelen kulturái állapotában felzavartatik, s nem csak, hogy a tömlöcök szerfelett benépesítettén, rász morális hatás és az adózóknak költségterhelhetése eszközöltetnék, de a bűnösök sorsa is nehezítenék! Különösen egy volt máramarosi szolgabíró, *Várady* kardoskodott a szolgabírói büntetésjog fentartása mellett, rámutatva arra, *mennyivel súlyosabb volna a vádlott helyzetei ha oly kis súlyú bűncselekmények esetén, melyekért most 25—30 botot szoktak kiróni, a 25—30 mértföldnyi távolságban levő törvényszék szín helyére kellene gyalogolnia, ott aztán a megye tömlöcébe küldetvén, hónapokig ott tartatnék, végül pedig még sem kapna nagyobb büntetést, mint a mennyivel a szolgabíró nyomban (Hálta volna.*

Beöthy szerint, noha el nem ösmeri, hogy a népet bot nélkül kormányozni nem lehetne, könyezni kell az emberiség barátjának, ha szemléli, mikép a 800¹ óta divatozó bot mellett minő fokon áll az emberiség és erkölcsiség köztünk. Eleven színekkel rajzoló nem nemes polgártársaink eddigi állását, azon nyomasztó helyzetet, hogy a temérdek botoztatás lármája hangzik keresztül örökös ütéseken hazánkban; elbeszélő, miként a helybeli előljárók, földesurak, uradalmi tisztek, durva poroszlók, commissarius, esküdt, szolgabíró, törvényszék, mindennemű tanyázó és kóborló katona úton-útfélen, kedve s kénye szerint miként botozza a népet szám s vég nélkül s . . . azon elvből indulván ki, hogy egyes ember szenvedelmének a hon polgárai személyét kitenni és botoztatási passiójának alája vetni nem lehet. Kívánta, hogy a mint némely megyékben statútumkép már most is divatozik, criminalis esetekben, egyes tisztviselőknek büntető hatalmuk ne legyen.

Deák nem akar ez úttal annak vitatásába bocsátkozni, mennyire lehet, mennyire nem lehet az emberiséggel ellenkező verést, ütést a büntetések sorából kitörölni. Ámbár általában el lehet mondani, hogy ha bot nélkül in thesi nem lehetetlen a kormányzás s rendfenntartás, Magyarországon sem az. És valóban, a ki állítja, hogy nálunk nincs még a nép oly méveltségi fokon, hogy a botot eltörölni lehetne, állításában circulus

¹ Talán 8 évszázad.

vitosus van. Mert alkalmasint azért nem emelkedett még fel itt-ott a nép keblében a magasabb emberiségnek szelídebb érzete, mivel úgy bántak vele, mint barommal. El meri a szónok mondani, hogy a mely vidékeken, sőt egyes helységekben is földesuraknak, tisztviselőknek személyessége ama baromi büntetést nem gyakorió, annyira emelkedett a szelíd szemérem érzete, hogy a megsikamlott emberre jobban hat a pirongás, mini másutt, hol felemelt bot és korbács díszlik a büntető tisztviselők kezében, az emberiséget borzasztó botoztatás. Aztán, hogy ezek szám és vég nélkül ne botoztassanak, az már nem is új indítvány, Normális rendelete a helytartótanácsnk, hogy 12 botnál többre a szolgabírák nem büntethetnek s így a törvény hiányát a végrehajtóhatalom pótolá, csakhogy Máramaros követének példája szerint ez némely megyében meg nem tartatott. De ha törvénynyé tétetik, bizonyára országunk legtavolabbi részeiben is tisztelteim fog. — Erre *Várady* ösmerteti azon előadást, hogy megyéjének terjedékeny helyzeténél fogva az általa említett szokás a népre nézve is jótékony, ő nem tud esetet, hogy a szolgabírák kegyetlenkedtek és ezen hatalommal visszaéltek volna. A ki ilyes visszaélésekről tud valamit, nevezze meg, hogy a homály az egészre ne háromoljék. Feleletül *Balogh* emlité, hogy ő tud esetet, midőn az ártatlanul vádolt embert maga a törvényszék megbotoztatta, pusztán azon fonák tekintetnél fogva, hogy a megyeházából veretlenül ne menjen ki. Ha már a sedriáról mondathatik, a szolgabírákról bizonyosan ezer visszaélést lehetne említeni. Annyi azonban legyen elég, hogy ha a szóló szolgabíró lenne, az országban, országgyűlésen a botoztatást nem pártolná. *Beöthy* szintén megjegyzi, hogy tiszta papirosról nem beszél. Ha példa kell, annyit hozhatna tel, hogy egekig érne, mint a Jákob létrája. De őt a példák sokasága indítja, s ha csak egy eset történt volna is, azt elegendőnek vélné arra, hogy gátló intézkedés történjék. Meglehet egyébként, hogy Máramaros követe a maga individualitása szerint sohasem büntetett oly büntetéssel, a mely kegyetlenségnek tartatott volna. De mit tartottak felőle a megbüntetettek, talán mások is, az más kérdés. Átalában ilyes dolgokban kinek-kinek személyisége határoz.

Vége megállapodott a kerületi ülésen jelen volt rendek többsége, hogy a politikai kihágások és kriminális bűnök közti különböztetésbe ez alkalommal nem ereszkednek, hanem általánosan kívánják az egyes tisztviselők büntető hatalmát meghatározni s e végből kimondják:

1. hogy a megyéknek fenyítő hatalommal bíró tisztviselői hivatalos hatóságuknál fogva 3 napi börtönnél, vagy 12 ütésnél nagyobb büntetéssel a vétkes személyt nem illethetik, tartozván ezen hatóság is a büntetendőnek testi alkatára ügyelni, minden nagyobb fenyíték alá esőket pedig a büntető törvényszék elé állítani; 2. köteletetnek a büntető tisztviselők

a vétkesek kihallgatása után hozott Ítéletet két tanú előtt kihirdetni és végrehajtani, a történeletről köteles jegyzőkönyvet vinni s azt félévenkint a megye törvényszékének vizsgálata alá terjeszteni.

3. Városokban csak *tanács* büntethet, egyes tisztviselők pedig ép nem. így a szabad kerületekben is csak a helybeli tanácsosok, nem pedig a kerületi vagy helybeli hatóság egyes tagjai büntethetnek 12 botig vagy 3 napi börtönig, tartozván szintén jegyzőkönyvet vinni s azt félévenként a kerületi közgyűlésnek bemutatni. Nagyobb büntetésre csak a kerület ítélőszéke büntethet.

4. A helységeknek előljáróit, úgy a honoratorokat is, a megyei tisztviselők s szabad kerületek helybeli tanácsai botbüntetéssel semmi esetre sem büntethetik.

5. Az uradalomnak (bárha vérhatalommal bírnának is) tisztjei az úrbéri VII. t.-c.-en kívül büntető hatósággal nem bírnak.

6. A kik ezen törvény határain túllépnek, fiskálisi perrel lesznek fenytendőek.

Látni fogjuk, hogy a kerületi ülésen történt megállapodások általában véve a helytartótanács rendeletével meglehetősen összhangban állanak.

A kerületi ülésnek a tisztviselők¹ botoztatási jogát illető megállapodásait, mint tudjuk, az országos ülés elfogadta, de a főrendek el nem fogadták, nevezetesen azért, mert a szolgabírói ítélő hatalommal a földesúri bíráskodási hatalom is megszüntettetni céloztatott, ez pedig a főrendek anyagi érdekeit sértette volna.²

II. Adalékok.

1840 nyarán egy pesti molnármester perpatvarba elegyedik egy pórral a Duna partján. A csetepaté közelében fürdőző szolgabíró azon pőrén kiugrik a vízből, önkezüleg tüstént megkötözi a pórt és meghagyja az arra vetődött csósznek, hogy kísérje be a fogházba. A szolgabíró által ki sem hallgatott molnár kezén megoldódván útközben a kötelék, az haza ballag. A szolgabíró, ki csak estefelé értesül a hatósági tekintély ilymért megsejtéséről, szekerén berobog a molnár községébe és éjjel fölzaklatja álmából a halálra rémültet. Majd szekerén szállítja el az újonnan megkötözöttet. Másnap pedig a község piacán a kereszt alatt 25-öt, a Pesti

¹ Szolgabírák.

² Lásd ez iránt Ferenczy Zoltán „Deák Élete“ I. k. 166. és Deák követjelentését, valamint a tárgyalásokról, különösen Deáknak 1836. III|17-ki beszédek meglelt Kónyi: Deák I. beszédei I. k. 246. 1.

Hírlap szerint 24-et, méret rá — ugyancsak kihallgatás nélkül, mint látjuk — hatóságsártés miatt.

Vallatásnál, az egykorú följegyzések szerint, gyakori a huszonöt. De ezeket csak suttymban, suba alatt, nyilvánosság kizárásával, a hazugság büntetéseként, rendszerint nem bizonyítható módon szokták kirovatni a szolgabírák. Kisebb vétség büntetéséül, szolgabírói ítélő hatalomnál fogva, csak 12, legrosszabb esetben csak 24 bot lett volna kirovandó. A megyei gyakorlat még ekkor sem ragaszkodik valami túlságosan a helytartótanács által, de a 42-iki *Nyáry*-féle javaslat által is megkívánt formákhoz, nem követeli meg a szolgabírói eljárás érvényességéhez a 2 vagy 3 hatósági tanú folytonos jelenléteit, de az nem képezhetette vita tárgyát, hogy a kihallgatás nélküli büntetési kirovást merőben jogellenesnek tekintették. Ezenkívül a megkötözés, az éjjeli letartóztatás jogosságához is szó fért, a büntetés extramurán végrehajtásáról nem is szólna. A molnár panaszára az 1846. évi szeptemberi közgyűlés tárgyalja az ügyet; melylyel — a Pesti Hírlap *Kossuthnak* a szerkesztőségtől való visszavonulása óta „megbízhatóbb” kezekbe kerülvén — mind a többi lapoknál behatóbban foglalkozik a *Széchenyi*hez közel álló *Jelenkor*. Megtudjuk ebből, hogy *Szentkirályi Móricz* első alispán úr és *Nyáry Pál* másodalispán úr a bevádolt szolgabírónak perbeidézését követelték; utóbbi oly hozzáadással, hogy óvakodjanak a RR., ne hogy azt mondhassák róluk, hogy olyanok, mint a varjúk (szintén nemes szolgabírájuk szemét nem akarván kivájni). A közgyűlés azonban a *szolgabíró megdorgálásával* elintéztettnek tekinti az ügyet, magáévá téve a tisztviselők egyikének ama felfogását, hogy „ha 25 botnál kevesebbet szabad csak kiróni a parasztra, akkor legjobban el sem kezdeni”.

Történt pedig az eset 1846-ban *Nyáry Pál* és *Szentkirályi Móricz* idejében a Vezérmegye kebelében. Ebből helyes következtetés vonható a századeleji viszonyokra és azon megyék szolgabírói gyakorlatára, melyek élén nem *Nyáryak* és *Szentkirályiak*, hanem *Dubravicskyek* és *Zlinszkyek* álltak.

„Nincs független bíró” mondá, és pedig igen találóan, *Bulla Károly* táblabíró úr, Pestmegye udvari kapitánya és a tudós társaság tagja, már 1841-ben megjelent „Vélemény” c. munkájában valahol. És igaza van *Bálidnak*. Nincsen jó bíró a földön. A kinevezettet a függőség, a választott a függetlenség teszi formaimádóvá vagy törvénysértővé. Az anyagi igazság eszméje csak agyrem és agyrem marad az utolsó hatósági intézmény megszűntéig, mert a hol hatóság van, ott nincs igazság.

Sáros közgyűlésének a *Deák*-féle javaslatok tárgyában véleményezés céljából kiküldött bizottsága annyira át van hatva a szolgabírói nyomban

Ítéelő hatalom szükséges voltáról, hogy az egész munkát mint helyest s jelest megdicséri és a megye költségén való kinyomatását javasolja ugyan, de a javaslatnak a botbüntetés eltörlésére vonatkozó részét ép a szolgabíró által fentartandó rend érdekében nem véli megvalósíthatónak. (P. H. 1843. 470.)

Honiban 1846-ban a szolgabíró még *kalodára* is ítél. (P. H. 138.1.)

Nyitrának T. E. nevű szolgabírása által hozott ítélet ellen az elítélt a királynál emel panaszt. A király felkéri az iratokat. A szolgabíró kijelenti, hogy iratok sohasem léteztek, mert a vádlott fölött nem is Ítélezett. A vádlott erre felküldi a kancelláriának az ügyében hozott Ítéletet, A király hazugságért dorgálásra ítéli a szolgabírót. (P. H. 1845. évi fi. 10. és 298.)

Unghhan „Világ” 1842. I. 92 és 115. Cs. 1. munkácsi kanonok indítványára, a közgyűlés az extramuran botbüntetés egyhangúlag eltörlötetvén, egyúttal az is kimondatott, hogy a *helységbírók* ezentúl hanyagság címen, a szolgabíró által botbüntetéssel ne legyenek illelhetők, hanem csak 8 napig terjedhető elzárásra. Egyúttal kimondatott, hogy a némely helységekben még divatozó *kalodázás (cippus)*, mely, mint emberi jobb érzéseket megtompító nemtelen büntető eszköz, alkalmatlan büntetésmódnak nyilvánítatik, eltörlötetik és helyébe a bírák és helységek házához kísértetni szokott gonosztevők láncratétele határozatott el. — Indítvány tétetett az iránt is, hogy a faluhelyen dívó *nyilvános pellengérré állítás* büntetése is szüntetessék meg.

Tolnában egy asszony férje elleni panaszszal fordulván K. L. szolgabíróhoz, ez a nő egyoldalú bemondása alapján leszidja a bepanaszoltat. Mikor az mentegetődni akar, akkor a háta mögött álló pandúr a szolgabíró hunyorítására kétszer arcul csapja; mire ez elájul. Magához térve azt mondja: „Jól van jól.” E miatt a szolgabíró intramurán megbotoztatja. A vádlott megszökik, de a templom előtti téren elfogják és a miséről jövő nép szeme láttára beviszik ismét az udvarra, hol deresre fektetik, nadrágját lehúzzák és „pőrére” 20 botot vernek. Ha fájalmában megfordul, a hajdú, mészáros eb gyanánt, haja, füle, s nyakába ragad, fekvését szabályozni. Az esetet *Kossuth* „Ismét egy ütlegvirtuóz” cím alatt a P. H. 1841. évi 285. lapján irt vezércikkben közli, hozzátéve, hogy az eset közlője (L. T.) szemtanúja volt és becsületével kezeskedik a közlemény valóságáért.

Ugyan e megyében, 1845-ben, a szolgabírónak botra ítélő határozata ellen a megye törvényszékéhez lehet felelbeznii. (P. H. 1845. 262. 1.) —

Ép ezért érthetetlen előttem Bezerédj-nek, Tolna megye követének az 1843. évi augusztus 18-iki kerületi ülésen *Kovács Ferenc* szerint tett abbeli kijelentése, hogy megyéje, melyben szóló szerint a szelídebb rendszer 1828-ban kezdődött, 1840-ben végzést hozott, hogy mindennemű apróbb kihágás is törvényszék által ítéltessek. — Sz. I. esküdt az előtte kitérni vonakodó bérest 12 botra ítéli. A RR. egyszerű dorgálással elintéztnek tekinti az esküdt ügyét. (*Világ* 1842. évi 257.)

Torontálban 1844-ben két iparos a szolgabíró által 12 botra ítéltetvén, a közgyűlés kimondja, hogy jövőben bot a szolgabíró által is csak előzetes orvosi megvizsgálás után, iparosokra és tisztas személyekre nézve pedig egyáltalán ne legyen kimondható. A szónokok az 1832/6. évi 10. tc.-re hivatkoznak — mely szerint az úri szék — melyen a szolgabíró esküdtársával együtt vesz részt, sem mondhat ki 8 napnál súlyosabb büntetést. És utalnak az anomáliára, mely abból származik, ha az egymagában eljáró szolgabíró nagyobb büntetést róhat ki. Ezzel szemben mások arra hivatkoztak, hogy ez a törvény csak a földesur és jobbágy közti viszonyról szól, mért is egyéb tekintetben fentartatott e bot a földesurnák. A határozati javaslat pártolói erre a törvény 1., 5. §-ára hivatkoztak, mely szerint a jobbágyok úgy összesen, mint külön-külön, minden tekintetben, (tehát nem csak úrbérikben, és így földesuraik iránti viszonyaikban is) minden önkénytől mentek és személyökre nézve voltaképen biztosítottak legyenek. (P. H. 1845. 17.)

Barsmegye közgyűlése a szolgabíró által kegyetlenül megveretett egyed panaszára, a szolgabíró abbeli kijelentése folytán, hogy ő a verést szomszédjára nem mint szolgabíró, hanem mint „magányember” mondta ki — nem látja helyét a hivatalos hatalommal visszaélés címén való pjrbe idézésnek, hanem a törvény rendes útjára utasítja a panaszt. (Pesti Hírlap 1844 évi 11. 1.)

Esztergommegye egy szolgabírója honti főispániktatásra készül. A szabó nem készül el idejekorán a díszmagyarral. A szolgabíró magához citálja a szabót és késedelmesség miatt 2 órai börtönre ítéli. A városi hatóság értesül a megyei közigazgatás által a városi hatáskörön ejtett sérelemről, és 1½ évi börtönöztetés után, az elítéltnak szabadlábrahelyezését eszközli ki. A kiszabadultnak csakhamar értésére adják, hogy a megvétől nem kaphat elégtételt. (Pesti Hírlap 1843. évi 338.)

A *nyíregyházi* nemesek hadnagya egy ügyvédet a heti vásáron a nép szeme láttára tetteg bántalmaz, mert főhadnagya ellen adóssági pert vállalt. (Pesti Hírlap 1841. évi 700. 1.)

Borsódban Szemere Bertalan főszolgabíró járásában 1842/43-ban gyűjtött pénzen 2 járásbeli magántömlőcöt épített, 6—6 kamarával. így vitte ki azon elhatározását, hogy mint szolgabíró, kit a kisebb büntetések fenyítése illetett, 4½ évi hivataloskodása alatt soha sem büntetett senkit bot, korbács vagy vesszőütésekkel. A bírót¹ büntetni az alszolgabírónak is megtiltotta . . . S a bűn az ő járásában volt legkevesebb. (Csengery Antal: Történelmi Tanulmányok és jellemrajzok II. k. 224. 1.)

Középszolnok szolgabírója 28 botot ró ki a parasztra, mert nem akarja kocsin szállítani. (Egész héten ingyen szállította.) (Pesti Hírlap 1841. évi 657.) De a hol sok az árnyék, ott sok a fény. Ugyanazon a közgyűlésen, melyen e botrányos tett tárgyalatott, a megyének egy más szolgabírója indítványozza, hogy a megye joggyakorlata szerint kirovatni szokott pénzbírságokból befolyó pénz a jövőben — gyanúsítások elkerülése céljából, ne az illető szolgabírák zsebébe folyjon, hanem a központi pénztárba és az ezentúl nyilvánosan lefolytatandó ítékezés menetérol és a kirótt bírság mennyiségéről jegyzőkönyvet vegyenek fel. Az indítványt a többi szolgabírák is pártolják, miért is határozattá lön. — Egy másik szolgabíró — ugyan e közgyűlésen pedig előadja, hogy bot helyett közmunkát szokott kiróni. Indítványozza, hogy tisztársait is kötelezzék ily eljárásra. A közgyűlés — miután *Kossuthot* és *Deákot* táblabíráruk választotta volt — többek felszólalása után, csak *ajánlja* a példa követését.

Szabolcsban még 1842-ben dívik a kaloda és nyakvas, mint szolgabíró által kiróható testi büntetés. (Pesti Hírlap 196. 1.)

Országszerte dívik a „rögtöni végrehajtás“.

Trencsén szolgabírója (Pesti Hírlap 1841. évi 674. 1.) és esküdtje önkezüleg úgy megrakják *Keblusek Józsefet*, hogy az 8—10 napig fekszik sebjeiben. A rajeci szolgabíró pedig (Pesti Hírlap 1841. évi 671.) felelésért úgy teremt képen egy parasztot, hogy az nyomban megvakul. Ily esetek bírják a helytartótanácsot lejjebb megbeszélendő rendeleteinek életbeléptetésére, illetve csak kibocsájtására. Ily esetek hatása alatt mondja ki Heves 1843. évi közgyűlése, hogy törvényhozásilag mondandó ki, hogy a szolgabíró csak esküdtársával együtt ítélhessen. És dacára, a lapok által is világgá kürtöit, mindenki által tudott visszaéléseknek, Békés nem teszi magáévá a hevesi köriratban ismertetett követi utasítást.

A *székelyföldön* türhetők a viszonyok. A jogegyenlőség itt teljes. Botnak, kínozásnak helye nincs, csak pénzbüntetésnek. Udvarhelyszéken (hol

¹ Falusi bírót.

a főkirálybíróon kívül 4 alkirálybíró van és minden alkirálybíró alatt 10 „dulló“, mindenik dullónak külön járása) a főkirálybíró 24, az alkirálybíró 12, a dulló 6, a falusi bíró 3 forintig terjedhető pénzbírságot róhat ki. A kirótt pénzbírság a kirovót illetvén, az azt el is engedheti, a mi „elbekelés” (megkérés) esetén természetbeni, esetleg munkaszolgáltatás ellenében szokott megtörténni. A Pesti Hírlap szerint az 1841-iki közgyűlés megunván a különböző rangú tisztviselők közti hatásköri sérelmeket, kimondja, hogy a kirovando pénzbírságok a jövőben ne a tisztviselőket illessék, hanem népiszkolai célokra fordítandók.

*

A városokban persze jóval kisebb az önkény. A szolgabíró hatásköre alá eső kisebb bűncselekményeket és kihágásokat itt a városi hatóság, Pest városában, Remellay Gusztávnak a Pesti Hírlap 1841. évi. számában megjelent cikke szerint, a helytartótanács által jóváhagyott szabályzat szerint ítéelő „fényítő bizottmány” ítéli meg. Tagjai e testületnek egy tanácsnok s két ügyvéd, kik ünnepnap is tárgyalnak. Tárgyalási idő 9—12-ig és 3—6-ig. A befogatástól számított 24 órán belül megítélendő a rab. Hatásköre alá csak a két heti fogságot vagy 25 ütletet meg nem haladó büntetéssel sújtható cselekmények tartoznak. Ha az ügyvéd azt tartja, hogy meghaladja a tett a bizottság hatáskörét, úgy az eljárás a városi tanács döntéséig felfüggesztendő. A testi büntetés intramuran, de 3 hivatalos személy jelenlétében hajtandó végre. Egyébként nincs helye felebbvitelnek. Eljárásáról szabályszerű jegyzőkönyv veendő fel, mely a tanácsnak ½ havonta bemutatandó.

Cegléd Várossá Birói Végzéseket jegyző könyvének kivonása De Ao. 1819. d. 1. Januarii. — 134. Szabadsággal idehaza tartózkodó *Bezzeg Pál* katonának édes annva dél után be jöven azon esedezett, mivel a Férje is reggeli panaszát megbánta, a Fia, ki már előkerült és jobbulását ígéri, a Regementhez ne küldessen.

Ha Bezzeg Pál katona szokása szerint javulását nem csak ígéri, hanem valósággal magát meg is javítja, ezen feltételek alatt idehaza maradása meg is engedtetik.

Több adatot a *feltételes elítélésre* a mű tárgyat képező korból nem találtam. Azt hiszem, más megyék törvényszékeinél is divatját múlta.

Czeqléd Városi Tanátsi Végzéseket Jequzőkönyvének kivonása
1820. észt. 27. Oct.

385. Petrényi József panaszára, mely szerint őt szolgálatadója *Bezzeg Pál* úgy megverte, hogy karja egész életére hasznavehetetlen lett, a bíróság összeülvén „midőn a Bíróság ötet akképen feddette volna, hogy ily

kegyetlenül, és gaz módon hogy verhette meg és törhette össze ezt a szegény embert, felpattanván ifjú Bezzeg Pál és majd hogy a Bíróságnak is neki nem ugrott „hogy mer kend, úgymond, engemet gazembernek nevezni?” Fenyegetőzött, hogy őtet annak csak egyszer se mondja. Erre a *jelen volt orvos Sveiger* Antal úr, „de hogy is ne mondhatná, úgymond, Bíró Úr, midőn azon szegény embert össze törvén és karját is összezúzván, örökös nyomorulttá tette kend”. Ekkor neki fordulván a Doctor Úrnak és sem a helyet, sem a bíróságot nem tekintvén, több jelen volt tanácsbeli és Lakosok előtt ily illetlen szavakat mondott: „Hazudsz! Magad rontottad el hunczfut, mert a kutyát is megb . . . nád egy garasért.” Mely ezen goromba és erkölcstelen magaviseletért ekkor hatnapi áristommal fenýítettvén, ezzel szabadon bocsátatott ugyan, de a kegyetlenkedés eránt teendő határozás a megveretettnek felgyógyulásáig fölfüggesztetett. A megveretett felgyógyulván, ma *panaszát megújította.*

*

A szolgabíró ítélőhatósága rendezetlen, határozatlan. Törvényes rendelet nem intézkedik, közgyűlési határozat nem sorolja fel tüzetesen a szolgabírói megítélés alá tartozó eseteket. Az 1800. évi 11,816. számú rendelet is csak a jegyzőkönyv felvételét és annak félévenként a törvényszék elé terjesztését tette kötelezővé. Szokásjognál fogva csak a nemnemesekre, és csak kihágások vagy kisebb, vérnélküli verekedések és útlevélnélküli csavargókra terjed. Ezeket a Nyáry-féle „*Közigazgatási Javallat*” szerint a helyszínén megbüntetheti. Erre nézve a szolgabírót, ha az alispánnál adták be a feljelentést, az alispán egyenesen utasítja.

Ki vannak véve a szolgabírói hatáskör alól a városi lakosok, kiknek a szolgabíró helyett a városi tanács a hatósága. A *községekben* pedig a községi bíró ítél, illetve büntet, a szolgabíró hatalmával párhuzamosan. Szabály szerint megkivántatik ugyan, hogy az ítélkezésnél a községi bíró kívül az elöljárók vagy hitesek közül „többen” jelen legyenek, de a gyakorlat ehhez a szabályhoz sem ragaszkodik túlságos szigorral.¹

A szolgabírói hatalom köre megyénként változik.² Csak

¹ V. ö. a szóbeli (polgári) pereket szabályozó 1836. évi XX. és 1840. évi XI. törvénycikket.

² Kassich „*fractatus de Mandatis*” című művében is csak a *Judex nobilium cum jurassore-t* sorolja fel a *judices inferiores* közt.

az iránt egyező — ha nem is a gyakorlat, de legalább az u. n. jogfelfogás — hogy a szolgabíró merőben csak esküdtársával együtt volna jogosult eljárni. Már t. i. hogy „*volna*”, ha egyéb közigazgatási teendőivel való elfoglaltságánál fogva ez nem volna kivihetetlen. Minthogy pedig szükség törvényt bont, mi sem természetesebb, mint, hogy országszerte a szolgabírói ítélő hatalmat igen gyakran főszolgabíró vagy helyettesei a szolgabíró, illetve ennek helyettese az esküdt, gyakran pedig a megyei biztos egymagában gyakorolja, ha egyúttal tiszteletbeli szolgabíró.

A mezei rendőrségről szóló 1836:10. t.-c. némileg változtat a helyzeten, a mennyiben kimondja, hogy oly nemes, kinek saját lakóháza nincsen, vagy ennél egyebe alig van, mihelyest az ellene véghez vitt tiszti vizsgálat meghitelesítéséből szántsándékos kártétele, annyival inkább hatalmaskodása kiviláglik, vagy hasonló önkéntes kártételért már büntetve volt, és kezességet nem állíthat, azonnal letartóztatassék és olymód legyen kénytelen az ellene hozandó büntetést bevárni.

De nemes ember más úton-módon is juthatott szolgabírói megítélés alá. Nevezetesen, ha — törvéynél jogszokásnál fogva, csak nemtelen származás esetén szolgabírói hatáskör alá tartozó bűncselekmény esetén — nemesi származását elhallgatja. A jogrend úgy van kiépítve, hogy ez minden nehézség nélkül megkockáztatható. A szolgabíró ítéletei rögtön jogerőre emelkednek és végrehajthatnak. Közvádló nincs jelen a kihallgatásnál később sem. Ha aztán később a törvényszék elé akarnák vinni az ügyet, vádlott a *ne bix idem* elvénél fogva, az ítélt dolog kifogását sikerrel érvényesítheti.

*

A jogbizonytalanság sehol sem oly nagy, mint a szolgabírói ítélő hatalom tekintetében. Némely megyében azt hiszik, hogy a szolgabírónak csak kisebb, vérfolyás nélkül végződött verekedéseket és kisebbszerű lopásokat szabad önálló bíróként megítélni, Pestmegye szolgabírái ezzel szemben a pásthorok nősparáznaságát és a hamis tanúzások enyhébben büntetendő eseteit is megítélik.¹

¹ 238111805, 23311815.

Esetenkint persze az is vitás, oda tartozik-e az ügy. Kihágás-e, bűncselekmény-e a kisebb verekedés, e fölött mindig vitatkozni lehet. Azaz, hogy lehetett volna, mert senki sem vitatkozott, mert az eljárás valóban rövid útú volt. Az ítéletet végrehajtás követte. Jegyzőkönyvet nem vettek fel sem a kihallgatásról, sem az ítéletről, sem a végrehajtásról. Még a föllebbezés kérdése sincsen tisztázva. Vannak ugyan esetek, melyekben a közgyűlés vagy a törvényszék elintézi a szolgabíró ítélete ellen beadott felebbezést (különösen a 18. század végén), de csodálatosképen épp a reformeszmeáradat idején, tehát a 30-as és 40-es években, a megyében azt hiszik, hogy nincs helye föllebbvitelnek. A kiszabható büntetés legnagyobb mérve is vitás. Fogságot azonban úgy látszik, *nem* elvértve ró ki a pesti szolgabíró, a mint az más megyében, p. o. *Veszprémben* dívik. A megtakarítási szempont itt is szembeötlő. *Zsoldos* a szolgabírói hivatalról írt művében a szolgabírói hatáskör megszorítását és a botbüntetésnek a szolgabírák által való mellőzését ajánlja. De *Zsoldos* csak a pesti tudós-társaság tagjainak imponál, kik művét utóbb pályadíjjal is koszoruzzák; a megyének nem. Az 1834-iki őszi közgyűlés azzal az indokolással hívja fel a szolgabírákat büntető jogkörének tágan való értelmezésére, különösen botbüntetéseknek a lehetőséghez képest való gyakori alkalmazására, hogy, a közgyűléshez beérkezett jelentések tanúságaként, a *szüret rendkívül jól sikerülvén, az ebből támadt borolcsóság arra enged következteti l, hogy a verekedések száma ijesztő mérveket fog ölteni, a fogház túlsúfolása azonban sem a büntetés céljával, sem a házi pénztár érdekeivel össze nem egyeztethető.* És e nézőpont mindvégig irányadó marad. A megye gyakorlata szerint például büntető, írásbeli perbe idézett nemes embernek nemtelen büntársa azzal együtt (büntető perben) ítélandó meg. Ez a gyakorlat lassanként a szolgabíró által megítéltetni szokott bűncselekményekre is kiterjed. A törvényszék 1842. évi 2566. sz. határozata szerint felhívandók a szolgabírák, hogy a nemteleneket a szolgabírói hatáskör alá eső bűncselekmények esetén megítéljék, akkor is, ha nemesek büntársai. Mindkét intézkedést a költségkímélési cél indokolja.

A tarthatatlan állapotokon segíteni akar a helytartótanács 1820. évi április 4-iki 9154. számú leirata, mely 12 botra akarja szorítani a szolgabíró aktivitását. (A RR. azonban az eddig megengedett 24 botot ill. korbácsot is keveslik.) Elrendeli a helytartótanács azt is, hogy minden kihallgatásról és végrehajtásról jegyzőkönyv vétessek fel, mely félévenként a törvényszéknek bemutatandó. Kimondja azt is, hogy a büntetés végrehajtásához „legalább tanú“ hívandó. A felebbezősről azonban nem rendelkezik:

Illustrissimi, Reverendissimi, Spectabiles ac magnifici perillustres item ac gencrosi Domini, nobis observandissimi!

9154. Gum invalescens arbitraria magistratualium Comitatensium in vindicandis politicis delictis excessibus ac ordinationum publicarum transgressionibus procedendi ratio urgenter exposcat ut haec certis quibusdam fixis Űmitibus circumscribatur, Sua Majestas sacratissima praetitulalis DVris intimandum benigne jussit, ut activitate maglium Gómitatensium quoad poenam ad mensuram 12 baculorum et respective juxta diversitatem sexus et aetatis 12 scuticaruin ictus nullo in casu transgrediendam altissime restricta iidem magistratuales sub gravi eosdem Secus mansura animadversione relata ad Universas poenalitates pro politicis delictis excessibus ac transgressionibus publicarum ordinationum per ipsos dictandas exactum *protocolhim ducant*, in quo penes singulum vindicati ejusmodi delicti excessus ac transgressionis casum adnotatione diei et loci quo intervenit punitionis praemissa speciem í'acti breviter adnotabunt, fassiones dein delinquentis excedentis aut transgressoris et testium constitutorum genuine exponent; latam sententiam subjungent; *executionem* demum similium sententiarum *setn-per in praesentia trinn aut duorum ad minus testium* protocollo nominetenus inserendorum peragent; prothocolla autem haec, cum fine cuiusvis anni ol'ficio fiscalatus pro revisione et faciendis si que occurrerent, Reílectionibus consignentur. Tűm verő superrevisioni primo proximae celebrandae sedriae substernantur atque ita ad archivum Comitatus deponantur ibidemque conserventur . . . Dátum ex Gonsilio Régió Locumtenentiali Hungarico Budáé die 4. Meuse Apr. 1820. Praefítulatorum Dominationum Vestrum benevolus ad officia paratissimus Josepbus Palatínus. Ferdinandus, Helm.

(A jegyzőkönyvezési kötelezettséget és a törvényszék ellenőrzési jogát már az 1800. évi 11,016. számú rendelet írta elő.)

A közgyűlés 1820. esztendei Pűnkösd hó 10-én „értesíti a helytartótanácsot a rendelet helytelenségéről“, arra hivat-

kozván, hogy a köznépet csak bottal lehet kordában tartani, 12 bot pedig épen nem elég. Huszonnégy legyen a legfelsőbb határ. Ha mindig 3 tanút hívni kénytelenülnek a végrehajtáshoz, úgy a közhivatalnoki tekintély süllyed, különösen, miután a földesúr által, dolgozni nem akaró jobbágyra 12 bot teketóriázás nélkül is kiszabható, sat. sat.

A helytartónács nem tágít,¹ értesíti a megyét, miszerint „a positiva sua Majestatis Sacratissimae Resolutione hac in parte edita recedi haud posse.“ A megye tudomásul veszi a leiratot, felvéteti az országgyűlésen követ urak által előterjesztendő sérelmek közé, de a szolgabírák fölött az ellenőrzést nem gyakorolja kellő szigorral.² Minden a réginél marad.

*

Itt jegyezzük meg, hogy az *úriszékieknél* a szolgabírói egyes bíróságnak megfelelő intézmény nem létezik. Ennek dacára az óbudai, ráckevei és solti uradalom tisztviselői a vizsgálat befejeztével, kisebb rendű bűncselekményeket önhatalmúlag büntetnek meg. Az úriszék oly esetben, ha értesül a dologról, csak a jövőre nézve tiltja el az illető tisztviselőt az ily eljárástól. Az eljárás tehát ugyanolyan, mint a megyénél, ha arról vesz tudomást a megye, hogy a szolgabíró büntett fölött ítélt. Csak a földesúri hatóság megszüntetését kimondó 1848:11. t.-c. rendeli el, hogy a földesúri bíróság által eddig elintéztetni szokott mezei rendőrségi ügyek ezentúl a szolgabíró által intéztessenek.

A megye közgyűlése 1841-ben *Kossuth* indítványára közhatározatilag tiltja meg az iparosok és tisztos rendűek botoztatását. E határozat az ország összes törvényhatóságaival közöltetni rendeltetett. Tudtommal csak *Ung* (Pesti Hírlap 1842. évfolyam 94.) és *Arad* (Pesti Hírlap 1841. július 31-iki száma) csatlakoztak a határozathoz. Pestben a *Nyűry Pál* elnöklete alatt ülésező törvényszékre nézve is irányadónak tekintetett ez a határozat.

¹ 14757) 14462 helytartótanácsi 3120/20 megyei sz. a.

² 63/1790, 812/1831, 2104(1823,1425)817, 4019/1815, 2104/1823, 3385(1834, 4700)1834.

A Nyáry kezdeményezése folytán készített megyei *fenyítő eljárási javaslat* 35. §-a (a szolgabírói büntető hatóságról és annak köréről) szerint:

„A szolgabírák a rendőri kihágásokat és kisebb vétségeket illetőleg azon büntetési hatóságnak, melylyel eddig is éltek, további gyakorlatában meghagyatnak.*

A 36. § pedig egyenesen kimondja: „Ha valamely elébök feladott vádnak a fentebbi pontokban leírt és bármi csekély legveri is a tárgy, pontosan megtartandó módóni vizsgálata alkalmával tapasztalják, hogy annak elítélése előbbi §-ban érdekelt büntetőhatóságuk körén túl nem halad: ily esetben egy magukhoz veendő megyei esküttel együtt rögtön ítéletet hoznak s azt azonnal végre is hajtják. Azonban kötelezettek ebbeli eljárásaikról pontos jegyzőkönyvet írni; abba a megbírált vétségek vizsgálatának helyét, napját és egész folyamatát a vétségek történeti rövid leírását a vádlottnak s kihallgatott és meghitelt tanúknak vallásaikat az általok hozott ítélettel végrehajtották — megnevezni: s ebbeli jegyzőkönyveiket a törvényszéknek évnegvedenkint oly végre bemutatni, hogy abból, kötelességükben mikép jártak el? kifessék“.

V. A nyombanítélőhatalmú (talpon álló, rögtönítélő) törvényszék.

Hatáskörének meghatározását az 1804. évi február 4-iki királyi rendelet a nádorra bizza. A nádor, illetve a helytartó-tanács 1813. január 29-én 4783. sz. a. felel meg a parancsnak. Ám a *Norma, re hite ad exercitium ji/ris sUttarii* több ízben, így 1837-ben 15,119. sz. alatt és 1841-ben,¹ ha kis mérvben is, de módosítatik. A Norma szerint e szabályzat a polgári állásra és helyzetre való tekintet nélkül alkalmazandó. így hát nemesekre nézve is kiterjesztendő. Ám a megye ezeket kivételes bánásmódban részesíti.

Hatásköre merőben törvénytelen, ha csak a törvény volna a jog, mert az 1791: XII. t.-c. szerint a bíróságoknak törvénnyel megállapított szervezete királyi hatalommal sem fog megváltoztattatni; és az 1486. évi decretum I. cikkelyénél fogva a király ispánok általi kinyomozásra és kiirtásra adhat ugyan engedélyt rablóktól ellepett vármegyéknek, de

¹ 22639. sz. a.

az itt érintett intézkedés sem hatályban nincs, sem a nyomban ítélő hatalommal nem azonos formájú. De hazánk 48 előtti büntető gyakorlata első sorban szokásjogon alapul. A szokás pedig a célszerűségnek hódol. Csak lassan, s csak egyesek tudják belátni, hogy az elrettentés nem a legbiztosabb óvszer a bűnök ellen, s csak e meggyőződés szilárdultával hivatkoznak egyesek az intézmény törvénytelen voltára.¹

Az elrettentésnek célra nem vezető volta legélénkebb színekkel az 1840: V. t.-c. által kiküldött bizottság munkálatai fölött 1842. augusztus 19-én tartott kerületi ülésen tűnt ki, hol *Pest megyei* követe *Szentkirályi Móric* kifejti, hogy Izsákon ép akkor, midőn a statariom dívott, világos nappal iszonyú merész rablás történt, mely okot adott arra, hogy Pest megye, átlátván a statariom haszontalanságát, maga kérje annak megszüntetését.

Itt jegyezzük meg, hogy az 1841|42-ki nagy éhínség alkal mával *Borsóéivá rmegye* nyombanítelési hatalom megadását akarta volt kérni *József* nádortól. A közgyűlésen magjelent *Szemere Bertalan* főszolgabíró azonban ellenzé a fölterjesztést és kimutatta, hogy nem elrettentés, hanem a megelőhetés biztosítása óv a bűnözéstől. Indítványa tehát oda terjed, hogy akasztófa helyett magtárákat állítson fel a megye.² A többség el is fogadta az indítványt, minek folytán a nyombanítelés iránti fölírás elmaradt. A magtárák létesítése iránti mozgalom pedig csakhamar országos lett, a mint ezt az egykorú hírlapi följegyzések igazolják.

*

A *Norma* szerint nyomban ítélő hatalom gyakorlásának előfeltétele, hogy a nádor vagy a helytartótanács elnöke a megye közgyűlésének indokolt előterjesztésére elrendelje. A nyomban ítézés jogát, mely a 19. század első felében az

¹ így Borsód 1841 aug. 26 ki közgyűlése, óhajtván, hogy az 18 "0. 5. L e. által kiküldött választmány munkálatai által ez intézmény örökre száműzessék. Ép ezért a törvénytisztelő borsodi RR. (P. H. 1842. 28.) oly mód segítenek Szentpéter városának haján — nyombanítelő hatalom kiküldése helyett — hogy a rniskolc-környéki katonaságot oda szállásolják. — A barsi 1842-ki közgyűlésen is akadtak a nyombanítelő hatalomnak ellenzői. (P. H. 1842. 187.)

² L. e. i. Csengery Antal: „Történelmi tanulmányok és Jellemrajzok“ 11. k. 224. 1.

ország legtöbb törvényhatóságának félévről félévre engedtetik meg kegyes engedélyokirattal, József nádor annak hangsúlyozásával adja meg, hogy erre a királynak reája ruházott hatalmánál fogta van jogosítva. Az engedély a közgyűlésen, ezen kívül minden községben, tanyán és templomban hirdendő ki. Ettől számított 14 nap alatt minden járás kerületén a kihirdetés után megkezdődik a nyombanítélés. Minden törvényszék öt tagból áll. Nyomban ítéelő jog megadható a törvényhatóságnak gyakori rablás, gyilkosság, gyújtogatás és utonállás esetén. De 20. évüket betöltötték ellen és teljesen épelméjük ellen is csak tettenérés esetén, továbbá az esetben van helye, ha a megye, a község, vagy vérhatalmú joggal felruházott uradalom által testületileg rendezett hivatalos rablóvadászat alkalmával, kezökben fegyverrel fedeztetek fel és tetteg ellenszegültek az elfogatásnak (fegyverelsütéssel). Elítélésnek csak akkor van helye, ha az ítélet az elfogatási követő harmadik nap lefolyta előtt hozható meg.

Ha a vádlott bűntársa a rendes törvényszék által ítéltetik meg, ha a vádlott szembesítése kéznél nem lévén bűntársával nyomós okból szükségessé válik, úgyszintén „si delictum praeconceptum non tamen consummatum fuit“ helyesen fordítva tehát: „ha a bűncselekmény csak tervezve volt, de be nem fejeztetett“, ha a bűncselekményből származott haszon igen csekély, ha a tettes inkább mások csábítása folytán, mint roszaságból követte el a cselekményt, ha a gyújtogató a tüzet nagyobb kár keletkezése előtt eloltotta,¹ ha a vádlott terhére szóló bizonyítás nem mind az öt bírónak egyhangú szavazata szerint „luce meridiana clarior“ (világosabb a déli nap fényénél),² úgy nincs helye ítélethozatalnak, hanem a vádlottat az iratokkal együtt a megye rendes gonosztevőket ítéelő törvényszékének kell átkisérteni. A minek azonban

¹ Si ignis suppositus tantum aut incendium cito suppressum cesset a mit a 41-iki hivatalos fordítás úgy ad vissza: ha a kanóc aláakott ugyan, de a tűz hamarjában elnyomatott A kanóc kitélt, mint látjuk önkényesen vették be a magyar fordításba, minek folytán az előnyösebb elbánás alól a nem kanóccal okozott tüzek kivihetők lettek volna. Ámde e korban még a törvényt magát sem szokás büntető ügyekben szorosán értelmezni.

² Az 1807-ben közzétett javaslat a rendes törvényszékektől megkívánt u. n. törvényes bizonyossággal érte be. „Procculum arlicuii separati de Jure Statario 7. §.

dacára, *Finkey Ferenc*¹ azt hiszi, hogy a nyombanítélőhatalmú törvényszék a szavazatok egyenlőtlenége esetén felmenti a vádlottat.²

A büntetés minden esetben kötél általi halál, mely a kihirdetést követő három órán belül végrehajtandó. — Sem rendes, sem rendkívüli perorvoslatnak, kegyelemnek helye nincs.

A *Norma* szerint a törvényszéket, a bizonyítás kérdésétől eltekintve, semmiféle törvény nem köti. Minden tárgyalás a Norma és az esetírás felolvasásával kezdődik. A bíró azonban szabadelvűbb a rendeletnél, a mennyiben az Országos Levéltárban őrzött jegyzőkönyvek tanúságaként az elfogatás napján ritkán ítélnék, időt engedvén a vádlottnak a szolgabíró által eszközölcendő kihallgatására, minek folytán a rabot a nyombanítélőhatalmú törvényszék színe előtt a legtöbb esetben újólal kikérdezik és vallomását meg is hitelesítik.

A helytartótanács 3-havonta értesül a kivégzések számáról, mert háromhónaponta az összes iratok felküldendők. A főbenjáró bűncselekmények jó része tehát „rövidesen” büntetettik. Ennek dacára, tudósaink egy része a halálbüntetésnek ritkán való alkalmazásáról „tud“(!).

Az intézménynek elrettetés a célja. Ezért a Norma szerint a kivégzett holtteste 3 napig lógjon az akasztófán, a nyomban ítéelő hatalom megszűnte pedig ki nem hirdethető.

1010 1819. Hirdető levél. Minekutána a rossz emberek vakmerősége annyira ment, hogy sem az Isten Parancsolataival, sem az illető Törvényszékek fenytésével nem gondolván: Polgártársaikat nem tsak orozva, de világos erővel is úton, házaikban és mezei foglalatosságaikba fegyveres kézzel megtámadni gyakran életüktől, többnyire pedig sok fáradsággal és véres verejtékkel szerzett marháiktól és egyéb Vagyonaiktól megfosztani nem irtóznak, szükségesnek ítéltetett a jó és Tsendes Lakosok oltalmára oly módokról gondoskodni, melyek a közbátorság fentartásában hathatósabb eszközül szolgálhatnak és a Veszedelmeket, melyek növekedve öregbedvén a polgárok Személyleit és Javait ostromolják és bizonytalanságba ejtik. Ez iránt tett számos panaszokra hajolván. Ó Felsege a Gonosznak foganatosabb megbabolására Nádor Ispány Urunk 0 Császári Király Főherczegsége által a múlt 1816. Esztendei Jan. 30-n kiad.

¹ Magyar Büntető Eljárás tankönyv II. kiadás 510. 1.

² Ezt csak az alább közölt, *Szemere Bertalan* által ellenjegyzett nyombanítélőhatalmú törvényszéki rendelet tette kötelezővé.

kjmes Rendelésében megengedni méltóztatott, hogy ns Fest Vgye oly Rossztevők ellen nyomban ítélő Hatalmat gyakorolhasson, kik sat. bármely rendű és sorsú emberek legyenek is, a Dessertorokat sem ve vén ki, az e végre kirendelt Bíróság által minden személyválogatás nélkül Akasztófára ítéltethetnek Nem lévén helye sem appellának sem pedig a kegyelem útjára való folyamodásnak . . . intetnek annak okáért mindazon szerencsétlenek, kik rossz indulatjoktól ingereltetvén Embertársaik veszedelmére törekednek, hogy gonosz hajlandóságukat zabolázzák meg és cselekedeteik miatt őket Halálra keresni a Felséget ne kényszerítsék.

793. Admodum Rendi Hrbles Spbles et Magnifici, Magnifici item Nobiles et figregii Domini! Erga representationem per Praeactatas DVras e Generáli Garundem congregatione ddo 20 Junii a. 1. celebrata No 1892 horsum factam qua ad reprimendos malevolorum hominum temerarios ausus porro etiam necessitatem exercendi in Sui grernic Júris Statarii adesse remonstrant; petitum hoc Júris Statarii Exercitium Potestate mihi per Suam Majestatern Sacratissimam clementer delegata ad unnm adhuc annum a dato praesentium computandum Praeactatis DVris liisce eo sub juncto admittendnm duxi, ut Normám catenus altissime praescriptuur et Praeactatis juris sub. 30 Januáris 817 No 197 abhinc Iransposilam reflexe etiam ad benignain resolutionem Regiam concernentibus Iúrisdictionibus via Consilii Locumtenenlis Hungarici de dato 30 Januarii 823. No 210 intimatam juxta quam videlicet relate ad puncti Vili. §-um fi-iim benigne Normáé, loco 24 horarum Termini pro summo functionis Judicii statarii, ferendaeque sententiae Termino Triduum constituitur in omnibus Strictissime obsoryent solitasque de statu publicae per grémium sui securitatis Rolationes quovis Trimestri Consilio Regio Locumtenentali Hungarico submittant. Quibus in reliquo jugem et lougaeum incolurnitatem sincere precor et maneo prae attractorum DVrum Allcsuth dic 12. Julii 1824. Renevolus Josephus Palatinus.

Hirdetmény. Köztudomású lévén, miként a közelebb bevégzett szerencsétlen emlékü polgári háború következtében a gonosz emberek vakmerősége annyira ment, hogy polgártársaikat nemcsak orozva, hanem erőszakos úton is házaikban és megyei foglalatosságaikban fegyveres kézzel megtámadni sokszor életöktől többnyire pedig sok fáradsággal és véres veritékkel szerzett marháik tói és egyéb vagyoninktól megfosztani nem irtóznak, minélfogva szükséges a jó és rendszerető lakosok személye és vagyona oltalmára oly módokról gondoskodni, melyek a közbátorság fentartásában erélyesebb eszközül szolgálván, — a polgárok személyét és vagyonát növekedve ostromló és bizonytalan helyzetben levő veszedelmeket megszüntethetik. Ez iránt tett számos panaszokra hajolván a felsőség a gonoszok sikeres megzabolására báró Haynau főszertábornok ő nagyméltósága dicsőséges országló felséges fejedelmünk által reáruházott hatalomnál fogva elrendelte, hogy Pest vármegye *a)* rablógyilkosok, *b)* rablók (?) szántszándékos gyújtogatok felett rögtönítelő bíraskodást gyakorolhasson, tizen rögtönítelő bíraskodásnak pedig az a következeze, hogy akik az előszám láit vétkekben tapasztó Itatván vagy nyomban a tetten érettek s Ictartóztallattak, vagy szakadatlan üldöztetésben szókésük alatt fogattak el, vagy végre a büntettnek a rögtön ítélőszék tudtára jutásától számolandó 30 nap alatt hozattak be s

gonosz tettük ellenük bebizonyítottak; bármely rendű és sorsú emberek legyenek is, a szökött úgyszintén a tetteges szolgálatban levő katonákat vagy más a katonasághoz tartozó egyéneket sem véve ki, az evégre kirendelt bíróság által minden személyválogatás nélkül akasztófára ítéltetnek és a halálos ítélet, — annak kihirdetése után három óra múlva okvetlen végrehajtatik, nem lévén helye sem a felébb vitelnek sem kegyelemért való folyamodásnak. Azért, hogy cselekedeteinek bizonyos következéseit kiki tudja és magát tudatlansággal ne mentegesse: *Pest vármegye részéről* ezennel közhírré tétetik, hogy e részben nyert hatalommal élni fog és a. választott Bírák azok ellen, akik a fentebb „említett vétkekbe keverednek, rögtön ítélnék és a hozott ítéletet végre is hajtják. Kelt Pesten, Deczember 4-dikén 1849. Szent Iványi Vince kerületi főispán úr megbízásából. Madarassy László s. k. első alispán Kiadta Moravcsik György s. k. aljegyző.

517.V1848. Pest vármegye egyetemének. Minekutána sem a közös jog é“ a közös szabadság jótéteményeinek, sem a kormány békés törekvéseinek és javaslatainak, sem Ó Felsége f. é. július 10-én kelt legkegyeimeőbb nyilatkozatainak nem volt azon óhajtott hatásuk, hogy a pártütők ki a pártütésre elcsábított lakosai e hazának a törvényes ösvényre és a király nevében intézkedő törvényes kormány iránti engedelmességre visszatértek volna, minekutána a hódolat helyett nyílt lázadásra keltek s fegyvert fogván az alkotmányos hatalom ellen ekképen polgárháborút indítottak, és a lázadásnak a szomszéd Szerbiából berontott idegen rabló csoportok által is segítettik: kötelességévé vált a kormánynak összegyűjtött hadi erejével, a pártütést szigorúan elnyomni, a békét helyreállítani s jutalmazni és büntetni törvény és igazság szerint. Hogy tehát a minden módon eltávolítani sikertelenül szándékolt belső háborúnak hamarabb vége vetnessék, rendelem a mint következők:

1-ör. Hajtogatások következtében: rablásokkal gyűjtogatásokkal és gyilkolásokkal kísért fegyveres, pártütésnek válván és válhatván színhelyévé Krassó, Temes, Torontál, Bács, Arad, Zaránd, Csongrád, Csanád, Békés, Pest-megyék és az azokban fekvő kir. városok, mindezekben rögtön ítéző hadi törvényszékek állíttanak fel, melyeknek alkotásával és a szükséges számtani összeszerkesztésével a temesvári főhadi parancsnok báró Piret tábornok, báró Hrabosky és báró Bechtold bizatnak meg, tudniillik a körülmény szerint, amint a bűnösök vagy fián<át vagy Szlavóniában vagy e körön kívül fogattattak el. 2-or. Ezen hadi ítélszékek alá tartozik, polgári állapot külömbisége nélkül minden hadi fogoly és kém, minden ki fegyveresen fogatik el, minden ki a lázadóknak hadi és élelmiszereket ad, visz, vagy hadi munkálkodásaikban bármiképen segedelmet önkénytelenül szolgáltat, minden a ki a népet hasonló fellázadásra, pártütésre, Írásban vagy szóval ingerli, buzdítja, ösztönzi. 3-or. A Szerbiából berohant idegen csoportokkal, mint melyek a szerb kormány hadizenete nélkül saját veszélyükre merték a magyar korona földét megtámadni, összevéve és külön-külön. mint törvényen kívül álló rablókkal kell bánni, kik kegyelmet nem igényelhetnek és nem kaphatnak. 4-or. A hadi ítélszékeknek tagjai a sorkatonaság honvédsereg és nemzetőrség tagjaiból választandók. 5-ör. A hadi ítélszékek ítéleteiket, nyomban

végrehajtják. 6-or. A rögtön ítélő hadi ítélőszékek csak minden ítélőszéki tag egyező akaratával s csak halálra ítélhetnek, véleménykülömbőség esetén a foglyokat Temesvárra az ottani várparancsnok őrizete alá vagy pedig Szegedre és a szükség és nagy szám esetében innen feljebb szállítatják. 7-er. Megszűnik a hadi ítélőszékek hatósága akkor, midőn a nevezett törvényhatóságok területén a lázadók táborai megsemmisítettek, vagy ezen rendelet visszavétetik. Kelt Budapesten, Július 19-én 1848. István Nádor helytartó. Belügyminister Szemere Bertalan 5175. Felolvasott 1848-ik évi július 21-én Pesten tartott kisgyűlésén, Közhírrététel végett kiadatik, mind az öt járásbeli főszolgabíró uraknak.

4269/1848. Pest vármegye egyetemének Az ország különböző részeiben az alattomos bujtogatásoknak eszközüvé aljasult, iniveletlen nőj) egy része, sem a szabadságválasztásában őszinteséget, som a közös jog tiszteletében készséget, sem a törvények s azoknak végrehajtói iránt engedelmisségei nem tanúsít. Némely titokban működő elégületlenek a társas életbeli viszonyok és a törvényhozás által engedett számos jótékonyaságok ferde magyarázatával a vallásbeli és népfaji különbségből merített ingerlésnek felhasználásával a népet l.évutakra vezetni, elégületlenségre és erőszakos merények elkövetésére huj lógatni törek-szenek. A naponkint sűrűbben felmerülő tények szintoiy szomoritok, mint. aggasztók. Miután pedig a vakmerő törvényszegést és engedetlenséget, hogy annak példája a társasági viszonyokat ne veszélyeztesse, a leghatályosabban megtorolni szükséges; Miután a törvény ellenállhatlan uraságát megállapítani a bujtogatási merényeknek elejét venni, a személy és vágyónbátóriélet biztosítani, a megingatott közrendet helyreállítani és az országnak a békét visszaadni kötelesség még rendkívüli eszközökkel is, ennél fogva rendeltetik, *i'dntmuegyr* azonnal rögtönítélő bíróságot állítand fel, azt gyors és pontos eljárásra utasi tandja és fenállását hatósága körében haladéktalanul kellően tudomásra julia“ tandja. Mely rögtön ítélési jog a legfelsőbb rendszabályokban kijelölt cseleken felül az ország békéjének s a törvényes közcsendnek erőszakos kitérésekkel kísért lázadás, lazítás lázadásra, bujtogalás s annak következtében gyilkosságok, rablások és gyújtogatások általi megháborítása eseteire, sőt az e részben meg-kísértett, de közbenjött törvényes erő által a végrehajtásban megakadályozott incrényekre is világosan kiterjesztetik. Jelen rendelet tüstént kihirdetendő és a hirdetés bizonyítványának vétele után azonnal foganatba veendő, érvényessége csak újabb kormányrendelet útján szüntethetvén meg. Kelt Budapesten Junius 12-én, 1848. István nádor k. helytartó s. k. Belügyminiszter Szemere Bertalan s. k.¹

¹ 2556-1841, 7149(1848, 6942(1840, 10(1826, 883(1835, 92811820, 871(1821, 569(1818, 7199 IS 18, 56(1840, 1680(1819, 122(1847, 1200(1828, 70171889, 4266|1811, 1976(1838, 6489(1837, 6223(1836,65021838, 51301-835,4706(1834, 6223(1836, 2626|828, 4011(1837, 9117/1814, 2626/1824, 1497/1839.

VI. A kir. Egyetem törvényszékének hatásköre (Sedes Judiciariae Universitatis Hungaricae).

Az 1791:12. t.-c. tilalma dacára hatályukban elismert kir. rendeletek szabályozzák. Ezeknél fogva a vérhatalmú jogot egy elnök, 4 tanár és a törvényes bizonyság (szolgabíró és esküdtárs) gyakorolják.¹

Fogháza nincs az egyetemnek, minek folytán a közbűntettek (gyilkosság kísérlete, utcai verekedés sat.) miatt elzárakat a megye kénytelen átvenni. A költségeket persze a „törvényhatóság” (jürisdicctio), azaz a megye viseli, ennek azonban dacára a megyénél nem szívesen látják az egyetem által elítélt vagy letartóztatott rabokat és a helytartótanáctól több ízben kérik, építtessen az intézet részére külön fogházat.²

VII. A kir. tábla, mint elsőfokú bíróság.*

A felségsértés hűtlenség, honárulás, melyek büntetése *pallas általi halál*, a kir. ítélő Tábla hatáskörébe tartozók első fokon. De a *pénzhamisítást* is felségsértésnek tekintik, miért is első fokon a tábla ítéli meg.⁴ A törvényt egyre tágab-

¹ 1848-ben júl. 27-n Vojnics József joghallgató ellen tárgyalt ügyben elnök Frank ignác, tagok Vrozsil Antal, Vizkeleti Ferencz, Tipiüta Péter és Láncz Ferencz jogtanárok.

² 2022 1826 Szabó Pál ü.

L. még 1089/1833 Frank Ignác, pesti kir. tudományos egyetem igazgatójának megkeresését Haberle Károly egyetemi tanár meggyilkoltatásával gyanúsított és ezért a megyének fogházában őrzött Márkus László IV. évi orvosnövendék ügyében.

104/1824 Harvagy József orvosnövendék ellen szerencsétlen gyógyítások miatt megindították Bács vármegyében a bűnpert, Pestre szökik, Bács vármegye átküldi az iratokat azzal, hogy folytassák le ellene a pert itt. Pest megkínálja az Egyetemet, de Tomtsányi Adám Rector szerint a panaszlott nem jár előadásokra, nem vizsgázott, bárha tavaly be volt írva, mért is az egyetem a pert nem kívánja megindítani. Ennek folytán a vármegye elrendeli a vizsgálódást.

644/1817 Kosa egyetemi hallgatót az egyetemi törvényszék fiskálisi perbe idézteti egy katonai őrtálló megtámadása miatt.

³ 2193|1804, 117|1829, 3466|1821, 2617|1809, 3754|1827, 7420/1846, 4039/1827, 7426/1846, 2343/1845, 5704/183'), 1076/1865, 2576/1813, 1875/1821, 2226/1828, 1640/1828, 1477/1809.

⁴ A felségsértés megítélését, mint tudjuk, Deák annak idején az országgyűlésnek kívánta fentartani, ne hogy az amúgy is rosszul fizetett táblabírák a hatalom eszközével a végrehajtóhatalom bosszulójaként tűnjön fel

bán értelmezik,¹ minek folytán egyre több és több cselekmény kerül, pénzhamisításnak minősítve, a tábla elé, mert az egyetem tanítása szerint az állam érdekében szabad a büntető-törvény kiterjesztő magyarázata, az ítélő tábla bírái pedig a hatalomnak, illetve helytartótanácsnak minden alkalommal „rendelkezésére állanak” és készek minden csendzavarást, minden legkisebb verekedést is politikai bűncselekménynek tekintve megítélni.² A ki, mint *Császár Sándor* táblabíró úr, nem volt hajlandó lelkiismeretét a helytartótanács szája íze szerint szabályozni, azt lemondatták hivataláról vagy önkényt lemondott. De ilyen táblabíró — *Klauzál Gábornak* a 43-ik javaslatok tárgyalása alkalmával tett kijelentése szerint — alig volt.

Pest a jogbizonytalanságot megszüntetendő, már a század elején több ízben, így 1811-ben sürgeti a pénzhamisítások kérdésének a rendezését. De sikertelenül. Az 1811-iki feliratot a király heves hangjáért megsemmisítetteti, a gyűlési jegyzőkönyvek erre vonatkozó részét kormánybiztos útján megsemmisítetteti, illetve tentával áthuzatja.³

Ettől kezdve *Pest* is, de a többi megyék is egyre élesebb hangon követelik a kérdés rendezését. A felírásoknak mindössze csak annyi az eredménye, hogy a helytartótanács 1816. évi február 6-án meghagyja,⁴ hogy papírpénzhamisítás az ércpénzhamisítással azonos elbírálás alá vétetvén, a tettes ez esetekben is azonnal letartóztatandó.

*

A 40-es években a *kir. ügy igazgatóságé* már nemcsak a papírpénz meghamisítását, hanem a hamis marhapassus készítését is gyakran pénzhamisításnak minősíti. A táblát, a kir.

¹ Lásd u. o.

² Így 887/1845. Szerenczy István királyi személynök úrnak Pestmegyéhez intézett megkeresése szerint az 1844. évi szeptember 8-án Pozsony város Széplak nevű mulatóhelyen az országgyűlési ifjúság és pozsonyi mészároslegények közt támadt verekedések miatt letartóztatott s a megyei hatóságnak általadon Marzsik Ferenc és Miscis Vazul ifjakat erőhatalmasan kiszabadított némely egyének ellen a királyi tábla előtt bűnper indított, melynek során Buka György és Pap Móric két-két, báró Maasburg és Muzsik Ferenc pedig egy-egy heti letartóztatásra ítéltettek.

³ 1261.

⁴ 4013. sz. a.

⁵ Ügyészség.

ügyigazatóságot Budáról, dirigálják. Budának Becs parancsol. Bécsben meg a megye hatalmát lehetőleg megnyirbálni óhajtják. A tábla mindenre kapható; segédkezet nyújt mindenhez...

E törvénykiterjesztő gyakorlat folytán a táblai perek számát kerülő úton kell csökkenteni. E szerint enyhébb beszámítás alá eső pénzhamisítási esetekben a cancellária vagy helytartótanács a király nevében értesíti a megyét, hogy a tábla helyett a megye törvényszéke ítélje meg a vádlottat.

Az enyhébb gyakorlat, különösen a *Montesquieu* tanainak hatása alatt szilárduló alkotmányjogi felfogás, nevezetesen a bírói hatalmat a közigazgatástól elkülöníteni célzó törekvés, lassanként oda vezet, hogy a megyék pénzhamisítási és azzal, a táblai gyakorlat szerint, azonosoknak tekintendő cselekmények enyhébb eseteiben a kir. ügyészség előzetes értesítése nélkül ítéli meg a tetteseket, Különösen a 30-as évek végén kezd lábrakapni e szokás, és pedig, úgy látszik országszerte, mert a helytartótanácsnak 1844. évi,¹ tilalmazó rendelete az ország összes törvényhatóságait hívja fel, hogy a vizsgálatokat pénzhamisítási ügyekben kir. ügyész közbenjötté nélkül ne foganatosítsák. A rendeletnek azonban váratlan a hatása, amennyiben kisebb pénzhamisítási ügyekben csakhamar a megyék, ettől kezdve nem csak vizsgálatot foganatosítanak, hanem ítéletet is hoznak, a mit a helytartótanács 1847. évi rendeletében rosszal.

Méltóságos Főtisztelendő Tekintetes Nagyságos Nemzetes és Vitézlő különös tekintetre méltó urak! 21143. A magyar királyi udvari kincstárnak legközelebbi üzenetéből e királyi főkormányshézék tudomására jutván, hogy az ország némely hatóságai hamis pénzkoholókat az 1723. évi 9. t.-c. ellenére, nem tekintvén a hamisítványok mennyiségét, melyre nézve az efféle bűnösök ellen hűtlenségi bűnpör a királyi tábla előtt indítandó volna, rövid úton elítélni s a királyi ügyvédeknek, kik a fennálló legfelsőbb rendszabályoknál fogva ily ügyekben befolyást venni tartoznak, az 1844. évi október 29-én 39851. szám alatti körlevéllel kihirdetett legfelsőbb rendszabály ellenére mellőzni szokták. Címzett Uraságtoknak a most felhívott körlevél kapcsán meghagyatik, hogy mivel a hamis pénz és a pénz helyett forgásban levő bankók és bankjegyek koholói és kiadói a fennálló törve-

¹ 39 851 szám.

nyék értelmében és bevett régi szokás szerint a királyi Fiskus felperessége alatt a királyi Tábla előtt pörbe idézendők: ezentúl minden e részbeni bíraskodástól — kivéven Ő Felsege által kirendelendő egyes eseteket, tartózkodni és a királyi ügyvéd illető egyénének ily ügyekbeni befolyását elfogadni mulaszthatatlan kötelességül ismerjék. Kelt Budán a Magyar királyi Helytartó Udvari Tanács 1847. évi Pünkösd hava 18-án tartott üléséből Címzett Uraságtoknak Jóakarója hivatalos készségei: olvashatatlan aláírás, Nyéky Mihály, Pap Antal.¹

*

Kossuth László 1937. május 6-án kelt levelében értesíti *Pest megyét*, hogy *Lajos fiát* május 4-ét követő éjjel 1 óraker Eötvös József kir. ügyész a *Zugligetben*, hol két hét óta egészségének helyreállítása végett lakott, katonai hatalommal a budai vár kaszárnyájába vitte, 4 óraker a pesti Fűrdő-utcában lévő irományait és leveleit pedig lefoglalták.

A levél folytán a kisgyűlés 1837 május 8-án kimondja, hogy a katonai hatalommal történt elfogatások miatt az ország számos törvényhatóságai által közben vetett felírásokra orvoslás nem érkezvén, a júniusi rendes közgyűlést be nem várják, hanem folyó hó 22 re csupán ezen egy tárgyre felett tanácskozás végett közgyűlés hirdetendő.

Ez a közgyűlés kimondja először, hogy felirat Írandó a királyhoz, hogy a kormány és nemzet közti feszültség elkerülésére hívja egybe mentül előbb az országgyűlést;

másodszor, hogy Kossuth elfogatása, a nemes ifjak elfogatásával együtt gravamenként praenotáltassék;

harmadszor: utasítja a megye országgyűlési követeit, hogy a felség-sértésről szóló, a karok és rendek előtt ugyan világos, de a kormány által másképen magyarázott törvények szorosabban körülírására törekedjenek;

negyedszer: addig is, míg országgyűlés tartatnék, ő cs. kir. főhercegségét, az ország nádorát és ezen megye közönségesen és forrón tisztelt főispánját, kit az isleui gondviselés legújabb súlyos betegségében a haza javára különös kegyelme által megtartott, különösen Írásban és küklütt-ségileg megkéretni rendelik, hogy közbenjárva az ügyben, „a közmegegyezés éjét beborító fellegeket elosztatni” méltóztassék;

ötödször: egy korábbi végzésükhöz képest ezúttal is kimondják, hogy Kossuth Lajos megakadályoztatván a Törvényhatósági Tudósítások továbbszerkesztésében, a közgyűlési végzésekről a többi törvényhatóságokat hivatalból fogják értesíteni és a közérdekű tárgyak iránt hozandó végzéseknek közlésére a többi törvényhatóságokat felszólítani fogják;

¹ Ezt az intéző levelet a közgyűlés csak következő évi január havának 18-án olvastatta fel.

hatodszor: addig is, míg e részben más alkalmas módokról fognak gondoskodni, abban állapotnak meg, hogy úgy ezen végzést, mint a királyi leírást és az erre válaszkép szerkesztendő felírást úgy Borsod megyének, mint az összes többi megyéknek bemutatni fogják;

hetedszer: megjegyezni felírásilag is szükségesnek tartják, hogy Kossuth Lajos ügyvédnek irományait az elforgatására kiküldött királyi ügyész törvényes bizonyság (azaz az ország gyakorlata szerint megkívánt szolgabíró és esküdt) általi lajstrom készítése nélkül foglalta le;

8- szor: kijelentik a megyei Karok és Rendek, hogy, miután Kossuth Lajost számos más megyék levelezőjüknek bízták meg, a vállalatért a felelet terhe, téve-tagadva, hogy az bűncselekményt képezne, mit azonban a RR. el nem ismernek, inkább a megbízókat illeti;

9- szer: minthogy Kossuth Lajos családja Kossuth Lajos elfogattása által egyetlen gyámolától fosztatott meg, azt is elhatározzák, hogy aláírási nyitassák; az aláírási iv pedig a jegyzői hivatalnál tétessék le;

10- szer: a felírás szerkesztésére kiküldetnek: Földváry Gábor másodalispány mint elnök; tagokként még: Gf. Ráday Gedeon, Kovád) György, Fáv András, fundationalis director Steinbach Ferenc, Liphay Sándor, Benyovszky Péter, Kubinyi Ferenc láblabírák és főjegyző Szentkirályi Móric úr.

Ezzel a közgyűlést másnapra elnapolták.

Május 23-án *Szentkirályi Móric* olvasta fel a rendkívül terjedelmes önérzetes, de egyúttal tiszteletteljes hangú felírást, mely a közgyűlés által elfogadtván, felterjesztetett. Persze nemcsak Kossuth, de a felségsértéssel vádolt ifjak ügyét is felkarolják. E szerint a megyének Kossuth Lajos dolgában hozott végzései az 1635. észt. 18. t.-c.-re hivatkozással megsemmisítellek, bárha ez csupán országos törvényekről szól és azokkal egyértelmű statútumokról, a vármegyék végzéseit azonban nem érdekli. Majd így folytatja a felírás: „Csak azt sajnáljuk, hogy a kormány azt, mit egy századdal ez előtt dicső emlékezetű VI. Károly Császár (!!!) az 1738. észt. december hónap 23-n az erdélyi Guberniumhoz költ leiratában valódi súlyos körülmények közt rendkívüli és soha például nem szolgálható módnak nyilatkoztatott, azt az 1791 évi 56. t.-c. alkotása után szokásos törvénynek megállapítani és a személyes bátorságnak biztosítékát e szerint visszafelé fordított lépésekkel rosszabb állapotba helyezni kívánja, mint egy századdal ez előtt állott.” — Mi Kossuth Lajost politikai nézeteiről ismerjük és bizonyoságot tehetünk mellette, hogy felségednek hűséges jobbagya, ki nem a rosszat követi; megvalljuk egyenes szívvvel, hogy benne bizodal munkat méltán megnyert polgártársunk szerencsétlenségét méltán fájjaljuk, és annál súlyosabban, mivel előre látható, hogy a kormány jelenlegi irányzata mellett Bód Jánosnál, a ki befogatása után

törvénybe sem idéztetett, ha csak császári királyi Felséged atyáskodó igazságszeretete közbe nem járul, a politikai súrlódásoknak szerencsétlenebb áldozatja leend.

Ferdinándnak 1837. március 12-én kelt deák nyelvű, sajátkezűleg aláírt gr. Pálffy Fidél és Nagy Lajos által ellenjegyzett leiratát a június S-iki rendes közgyűlésen olvassák fel. Többek közt azt mondja: „Ti nem szándékoztok felfogástokat a törvényeknek és törvényes jogszabályoknak alávetni, hanem ép fordítva az évszázados gyakorlat által szentesített szokásokat a ti felfogástoknak kívánjátok alárendelni. Nem átalloztátok kir. Gúriánk által felségsértésért perbe idézett ifjak ellen a Hk. If. R. 6. cikkén alapuló ítéleteit törvénytelennek és hatálylaly nem bírónak jelteni ki. E fölötté nagy, a törvényhatóságoknál eddig példátlanul álló, a százados ősi alkotmányai s az Ősöknek tiszteletteljes, a Hk. Élőbeszéd 2. Cim 4. §-a által kitüntetett magatartásával homlokegyenest ellenkező vakmerőségre a Ti konok felfogástok vezetett Rémieteket. A Hk. élőbeszéd 10. és íi. címében az 1790. 12., 1471. 14., 1492. 70., 1715. 55. t.-cikkék értelmét összezavarva, iélremagyarázva, királyi jogainkat figyelemre sem méltatjátok, nagy hangzású szavak hangoztatásával veszedelmes dolgokra törekesztek, melyek a helyesen körülbástyázott szabadság léteit kizárják. Ennélfogva a legkomolyabban elhatároztuk, hogy ezen törekvéseknek gátat vetünk. Királyi tisztünkél fogva tehát ezen végzéseiteket rosszaljuk, megsemmisítjük, hatálytalanoknak, semmieseknek és érvényteleneknek nyilvánítjuk, a törvényhatóságokkal folytatni szándékolt levelezésektől eltiltunk és az 1805. évi 4. t.-e. 2. §-ának betartására utasítunk.“

A közgyűlés 3007/1837. sz. a. kimondja, hogy a király az 1723. évi 58. cikk oltalma alatt hozott, leiratilag megsemmisítőit megyei végzéseknek magok erejüknek visszahejyeztetése iráni fel lóg kéretni és e végzés is, de a felírás is másolatban minden megyének meg fog küldeni.

A felírás szerint a kir. leirat *nem* váratlan, az egybegyűlt rendeket, ő felségének hű jobbágyait *nem* lesújtó *nem* lehetőit . . . Sajnos, valóban sajnos! . . . Ha visszaemlékeznek a RR., hogy messzebb ne menjenek, csak az 1741-iki 1790., 1805. és 1809-iki évekre, ha eszökbe juttatják mily fiúi érzéssel és gyermekhez illő buzgó készséggel igyekeztek volt 0 Felségének b. életét . . . megtartó Vivenot orvosnak . . . mód szerinti jutalmaztatását eszközölni . . . midőn . . . csak akkor lehelnek () Felségének is hív jobbágyai, midőn hazájukat szeretik, törvényeit tisztelik - meg nem foghatják, miképen vádolhatok hűségtelenséggel . . . Ő Felségének hűséges jobbágyai iránt való atyai jóságát esmerve. hiszik az egybegyűlt rendek, hogy ezek nem Ő Felségének érzetei. Nem származhatnak ezek másból, mini azon feszültségből, mely az egybegyűlt RR-nek egyenes-

lelkűséggel és fiúi bizodalommal előterjesztett kéréseiket rosszaló tanácsosainak tudósításából eredeti ... Az egybengyűlt rendek semmi mást nem kémek Ő felségétől, csak a törvények fogantatását. . . . Csak a törvényeket taposó és a Karok és a Rendek által mindenkor legnagyobb megvetéssel illetett személyeket érdekelhető ily leírásra okot nem szolgáltattak . . . Fiúi bizodalommal . . . járulnak Ő Felsége klmes színe eleibe, hogy ezen kegyelmes leírásnak súlya alól őket felmenteni s a tvbizlosította állásba mind a megyét, mind a végzéseit visszahelyezni méltóztassék.

Az ennek folytán Ferdinánd sajátkezű aláírásával Pálffy Fidél és Nagy Lajos ellenjegyzésével ellátott, Bécsben jun. 9-én kelt 8327. sz. a. k. leirat, egykorú fordításából kiemeljük: „Bemutattatott nekünk felterjesztésiek, melyben előadjátok, hogy az Érávunkban tartozó jobbágyi elismerést és kegyeletet megfogadni nem akarjátok ugyan . . . mindazonáltal azok tekintetében, melyeket „az ott névszeriut megjelölt egyén” ellen királyi tisztünknel fogva elrendelendőknék találtunk, olyanokat hoztok fel, melyeket, nem lehet legkomolyabb rosszalással nem fogadnunk. És ti a törvényekből azt akarjátok kihozni, hogy a békét szerető polgár konok kigunyolója, és úgy a Mi, mint a törvényes közhatóságok tekintélyét rágalmozónak minden szabad legyen közzétenni . . . ellenszegülésre lázítani, és saját vélekedése szerint újításokat szorgalmazni.” Majd kifejti a leirat, hogy a „Törvényhatósági Tudósítások” a szerkesztő önkényes megjegyzéseivel ellátva jelentek meg . . . Méltóságokhoz és törvényhatósági jellegiekhez, nem illó módon azt az egyént, a helyett, hogy vélt sérelmével a törvény által előirt jogorvoslatra utasítottátok volna, magán tekintetekből pártfogoltátok és véditek. — Fentartjuk érvényben mindazokat, miket boldog emlékü elődünk VI. Károly 1738. dee. 23-n az erdélyi nagyfejedelemség kormány tanácsához irni jónak látott s melyeket mi jelenleg úgy az ártatlanok oltalma, valamint a gonosztevők letartóztatása és megfnyelése tekintetében a törvények és törvényes gyakorlat, értelmében hatályosaknak tekintünk, de ezen elhatározásunkat megváltoztatni nem fogjuk, miért is ez alkalommal ismételve kijelentjük, hogy eljárásiakat túlzottnak tekintjük. Ezzel kapcsolatban mindazt, ... mi fenti felterjesztésiek szerint . . . „a többször említett egyén¹¹ részére fellioztatik királyi tisztünknel fogva kárhoztatjuk és rosszaljuk. sat.

A június 13-iki közgyűlés kimondja, hogy ez ellen is felírnak. A feliratszerkesztő bizottság elnöke lett II. alispán Földváry Gábor. Ugyanaz, ki a hullámok csillapultával a letartóztatás alapjául szolgáló Törvényhatósági Tudósításokat kiadja. Tagjai a bizottságnak: gr. Károlyi György, gr. Ráday Gedeon, Jankovich Miklós, Steinbach Ferenc, Bcnyovszky Péter táblabírák, Ágoston József táblai ügyvéd és főjegyző *Szent-lyi Móric*.

Az új felirat úgy Kossuthnak, mint az ifjak katonai karhatalommal történt elfogatása ellen újólag tiltakozik, nehogy a késő unokák a köteles óvás megtételének elmulasztásával vádolhassák a RR-et. Kifejti a felirat, hogy Kossuth a censuráról, könyvvizsgálatról szóló kínos leírás ellen nem vétett, mert sem törvény, sem parancs nem veti a nyomtatás alá nem szánt kéziratokat censura alá. Olyan sincs mely, a, bár előlizetcekkel egybekapcsolt, levelezéseket tiltaná. Hivatkoznak a UH. az 1812-iki és 1825-iki esztendőben országosan felterjesztett sérelmekre, melyek szerint a bécsi censura a nemzetet legyalázó, sőt magát az alkotmányt sértő iratokat szabadon nyomtatni engedi. Lázítással sem vádolható, mivel csak a tényleg elhangzott beszédeket közli . . . Mikor az elfogatására kirendelt királyi ügyész fegyveres kísérelével Budáról az elfogatás végrehajtása után az irományok lefoglalása végett Kossuth Lajos pesti szállására ment, *a csendes álmából felretent anya a rémítő készülétekben sejdítvén a lezúzó csapást, ájulva rogyott össze. A szekrények felnyitására lakatos hivatott ugyan, de az ájuló anya segédelem nélkül hevert mindaddig, míg az irományok összeszedettek; és orvost hívni nem is a királyi ügyész, hanem a törvénytelenül melléje rendelt katona csapat vezére tiltá.* Mit szólunk arról, hogy Kossuth Lajostól fogoly magányában egyetlen vidámító eszköze, *a flóta, elvetetett?* Ezek valóban olyanok, melyek császári királyi felségednek irgalmas szívetől idegenek. (?) Majd így folytatják: Elhisszük, hogy sokan, sőt hogy többen voltak Császári királyi Felséged tanácsosai közül, kik Kossuth Lajos levelezéseinek eltiltását és ölet elfogatni javallottak, de hogy az ország törvényhatóságainak vagy a magyar hazában élő polgároknak többsége kívánta volna, arról, ha azon törvényhatóságoknak számát tekintjük, melyek Kossuth Lajos levelezése ügyét felfogták, meg, győzethetünk . . . Egyébiránt, midőn a felséges leírás által már előre kijelentetik, hogy a többség Kossuth Lajos megbüntetését várja, ezen kijelentést a bírák függetlenségével megegyeztetni valóban nem tudjuk. És ha van sérelem, úgy ezt a legérzékenyebbek közé kénytelenítettünk számítani, midőn nemcsak szabadságunk politikai parancsok által veszedelmeztetik, hanem imáinknak is, legfelsőbb kinyilatkoztatás által már előre mintegy irány szabatik. Jobbágyi alázattal óvást tenni kénytelenítettünk a felséges leírás¹ oly értelmű kifejezésére nézve, mintha a végrehajtó hatalomnak egyéb korlátja a közjónál nem lenne sat. sat.

Kossuth 1840-ben, büntetése egy részének kitöltése után, köszöni meg a megye pártfogását, mert a megye pártfogása nélkül az országgyűlés sem harcolhatott volna oly elszántsággal, mely megadásra készleté

¹ A leiratokat az egykorú gyűlési jegyzőkönyvekbe jegyzett magyar fordításban, valamint a feliratokat közli Székely József Pestvármegye volt levéltárnoka „Kossuth Lajos fogsága és Pestvármegye Rendei“ c. munkájában.

még a bécsi kamarillát is. E beszéd Kossuth legszebb beszédeinek egyike egykorú kézirat alakjában a nemzeti múzeum kéziratárában (1841-es fasciculus) van meg. Megjelent „*Kossuth Lajos Beszédei*“ közt is.

VIII. A hadbíróság.

Tagjai egy hadbíró és 11 katonai személy.

Az 1655. évi 7. t.-c. 1. bekezdése szerint a végvidékeken katonáskodó nemeseket ő Felsége kegyes elhatározása következtében katonadolgokban ugyan a tábornokok, és a helybeli kapitányok *jure militari*, (tehát katonai jog,¹ szerint) nem katonai dolgokban azonban a vármegyei bírák törvényes eljárás szerint büntessék. — Ez a kivételes alkalommal kivételes esetre vonatkozólag tett intézkedés utóbb jogcímül szolgál a hadbíróságok kivételes hatáskörének elismerésére.

A hadbírói igazság kiszolgáltatásának jellemzésére mi sem alkalmasabb, mint azok a nyilatkozatok, melyek a Deák-féle javaslatok tárgyalása alkalmával az 1848. augusztus 17-ki kerületi ülésen elhangzottak. — Az országos bizottság által készített munkálat 2. §-a szerint: „a büntetőtörvénykönyv szabályai alól kivétnek minden katonai személyek, kik valósággal hadi szolgálatban állanak”. Tizenöt választmányi tag ez intézkedéssel szemben különvéleményt jelentett be, melyben az ajánlatik, hogy azon katonai személyek, kik valamely elkövetett bűntettnél a polgári bűnösökkel, mint bűntársak, vagy bűnsegédek állanak, az ország többi lakosaira javasolt büntető eljárás s törvénykönyv alá tartozzanak. *Hertelendy* és *Ragályi* felszólalása után Temes megye követe *Vukavics* utalt arra, hogy a katonaság a jelen viszonyok közt a polgárok ellenében a legszilajabb kicsapongásra vete-medik, anélkül, hogy kellőleg büntetnék; így például azon katonai egyén, ki Temesben három nemből az országúton megtámadván, egyet halálra vagdalt, kettőt pedig megsebesített, kétheti fogházra ítéltetett. — *Zsedényi* és *Beóthy* felszólalása után Somogy megye követe *Somsich* hangsúlyozta, hogy alig van megye, melyben a katonaság kihágásai ellen

¹ Nem pedig „katonai törvény”, a mint ezt Kolosváry-Óváryék fordítják.

panaszok ne merülnének fel. Így megyéből felhossa azt az esetet, hogy egy somogy megyei embernek lova ellopván, ez iránti követelése a határezrednél el vettetett, csupán azért, mert panaszával három nap alatt meg nem jelent. *Valóczy* a katonaság külön bírósága ellen, *Zsedényi* a különös bíróság mellett emelvén szót, Pestvármegye követe *Szentkirályi Móric* alispán úr jelentkezett szólásra, válaszul adván *Zsedényinek*, hogy a külön bíróság alatt épenséggel nem érhető a status in statu, s hogy hazánkban más bíróság alá tartozik a nemes, más alá a kir. városi polgár és más alá a jobbágy . . . S példát tud a szónok megyéjében, miszerint a katona a polgári renden a legnagyobb skandalumot követte el s a büntetés következtése az volt, hogy a főhadnagyból kapitány lett. Szükséges tehát, hogy az ily hibás törvényszék egész kiterjedésében töröltessék el . . . Többek felszólalásai után az ülés kimondja, hogy a katonák, kivéven a fegyelmi eseteket és háború idejét, minden büntetükben köztörvény és polgári bíróság elébe tartozzanak.

Akkora volt a bizalmatlanság a katonai bíróságok igazságszeretete iránt, hogy mikor az 1843. szeptember 1-i országos ülésen Ung megye követe *Morvát Simon* azzal érvelt, hogyha a katona nem a katonai szigorú törvény alatt fog állani, akkor oly excessusok fognak történni, melyek az országcsendjét veszélyeztetendik minden bizonynyal, a rendek elkeseredett szavakban adtak kifejezést nemtetszésüknek. A zaj az elnöknek a szólásszabadság szentségére történt hivatkozásával megszűnt ugyan, de *Hornit* ennek dacára jónak látá megkezdett beszédét és pedig annak hangsúlyozásával, hogy utasítás szerint járt el — gyorsan befejezni.

*

Hatásköre a hadbíróóságoknak csak tényleges katonákra terjed ki. Határozatlan időre szabadságoltakra nem. Irányadó az elkövetés ideje,¹ a miért is katona által besorozás előtt elkövetett bűncselekményt a vármegye ítéli meg.² Büntetésének kitöltése előtt senki sem adható katonának. És nem

¹ 56/1816 szerint.

² Ugyanígy helytartótanács 4052/1794 és 11428/2807.

akadtam annak nyomára, hogy a megye a kisebb bűncselekmények miatti büntetésnek¹ *katonasághoz szegődéssel* való megváltását törvényesnek elismerte volna.

A hadbíróság eljárásra, nem katonával szemben, még a kaszárnya falain belül való tettenérés esetén sem illetékes.

Percel Móric az 5. pattantyús ezred kormányának jelentése szerint (2047/1831.) ezredbeli volt bajtársait a kaszárnyában meglátogatván, arra akarta rábírní, hogy ezredüket elhagyván, a lengyeleket segítsék fölkelésükben. Az ezredes letartóztatja a tettenért Percelt és a Vármegyét irományainak lefoglalása iránt megkeresi. A megye elrendeli ugyan az iratok lefoglalását (*Zlinszky János* központi szolgabíró útján), de megkeresi az ezredkormányt, hogy Perczelt a megyének szolgáltatassa ki. Az ezredes megtagadja a megkeresés elintézését (207011831.) mivelhogy az iratok már a hadi főkormányzésekhez mentek. A közgyűlés ennek folytán, miután itt „törvénytelenég törvénytelenésséggel idéztetik“⁴, az ügy feszegetésébe most nem bocsátkozik, de azt orvosolatlanul addig sem hagyhatja, megkéri a Nagyméltóságú Magyar Királyi Helytartótanácsot, hogy a katonai kormány e tettét hathatósan improbalván, azt oda útasítani méltóztasson, hogy a Vármegye törvényhatósága alá tartozó Perczel Móric ifjút azonnal, minden teketóriázás nélkül a Vármegyének resignálni kötelességül ismerje. Az erélyes hangú felírás folytán a Helytartótanács már 3 nappal utóbb 1831. május 10-én elrendeli Perczelnek a megyéhez való átkísítését. (Az iratok közt elfekszik *Perczel* vallatási jegyzőkönyve.)

(A megye tüstént szabadlábba helyezettő Perceit, pár évvel utóbb pedig, *Nyáry Pál* indítványához képest, kimondja, hogy Bűncselekményi.ok még csak gyanúja sem forogván fenn, perbeidéztesnek helye nincsen.)

Katonák családjának tagjaira a hadbíróság hatásköre ki nem terjed 1823|1818. és 1823. évi 9499. sz. a. a helytartótanács.

Az ügynek hadbírószághoz való áttételét egyébként perelhúzási szándékból is szokták kérelmezni.

Az 1818. évi november 17-iki 3223. sz.² rendelet életbe lépte előtt úgy látszik a merő hivatkozás sokszor katonasághoz átkísérést vont maga után, mert e tekintetben tilalmat csak e rendelet mondott ki.

¹ A P. H. szerint a 40-es években egy-két megyében dívó gyakorlathoz képest.

² Kassics.

IX. A kir. udvari kamara hatósága.

A kamara, a kir. ügyész indítványára, sólopás esetén, a tolvajt és az orgazdát pénzbüntetésre ítéli. Az így hozott ítélet végrehajtása iránt a vármegyét megkeresi. A vármegye rendszerint megtagadja a hozott ítélet végrehajtását, mert a kamara ítélezése nem alapul törvényen; nemesek ellen hozott ügyben különösen azért, mert a primáé nonust sérti, de — följelentésnek tekintve a kamarai (végrehajtás iránti) megkeresést — vizsgálatot, ennek befejeztével fenyítő vagy büntető pert rendel az elítélt ellen.¹

Ezen, az ország legtöbb megyéjének² gyakorlatával egyező felfogás több ízben heves hangú feliratok és országgyűlési sérelmeknek szolgál alapul.

A helytartótanács, mely a kamara és kir. ügyész panaszára a RR-et a megtagadott végrehajtás foganatosítására felhívni szokta, az 1715. évi 17. cikk 3. §-ára szokott hivatkozni, mely a királyt bírőküldésre, tehát — már t. i. a helytartótanács szerint — a kamarai hivatalnak bíraskodással való megbízására is felhatalmazza. Hivatkozik ezen kívül az 1723. évi 13. és 1609. évi 17. cikkekre is, melyek azonban csak a harmincadok tekintetében intézkednek.³

¹ 1632/18 “6, 5734/1830.

² P. H. 1846. ii. 7. Zala; 1842. évi 326. és 1843 évi 535. *Székegyföld*; 1846. évi 257. Ugocsa.

³ 1832/6-ki országgyűlés által a király elé terjeszteti *törvényczikkely* „A só iránti kihágások meggátolásáról, a kihágás büntetéséről és (légtéréire való szorításról!” bevezetése szerint: A só iránti kihágások eseteiben a kir. kamara bíróságának sehol sem lehetvén helye, mindazonáltal az 1715. 13. t.-e. 4. §-a értelmében teendő nyomozatok a sóból járuló kir. jövedelmek bíróságára bízalik. Az 1. § szerint: A köztörvényhatóságok tisztviselői a só tárgyában elkövetőit kihágásokat nyomozni és a kamarai tisztviselőknek a törvénytelenül eltulajdonított kir. só visszaszerzésénél segítségül lenni tartoznak. A 3. § szerint 60 irtot meghaladó kár esetén, vagy ha a cselekmény ettől függetlenül nagyobb beszámítás alá esik, vagy nemes a vádlott, úgy a szolgabíró csak vagyonát vegye zár alá, de a törvényszék ítéljen. *Hogy pedig a bűncselekményt a büntetés nyomán követhesse, minden törvényhatóság kebelében kd ön c kihágások megítélésére hivatott törvényszék alakítandó, mely minden esetet, azonnal mihelyest tudomására jut megítélni tartozik és még a törvényszüneti napokon is tárgyalni tartozik.* A 4. §. szerint: mint világos tolvajok vagy *orgazdák büntetendők* akik a sóaknákból vagy kamarai raktárakból sót lopnak vagy pedig idegen sót becsempésznek, vagy tengelyen vagy vizen királyi sót szállítóktól vesznek. 5. §: a magánjogi igényről intézkedik.

X. A helytartótanács.

Wesselényi Miklós ügyében *Deák Ferenc* kérvényt nyújtott be a kormányhoz a tábla által perbevont fogoly szabadlábrahelyezése iránt. *József nádor*, a helytartótanács elnöke, sajátkezű lég írja a kérvényre, hogy elutasítandó, mert a kérelem teljesítése a kormány gyöngéjét bizonyítania. (Ballagj Géza Magyar Nemzet Története 267. 1. József nádor titkos levéltárának Exhibit. politiam respic 1839 LII-re hivatkozással.) E megjegyzés jellemző a helytartótanács jogfelfogására, politikájára, első sorban azonban igazságszeretetére nézve is.

Tényleg gyakorolt hatáskörét tekintve középhelyet foglal el a törvényhozó és a király, illetve cancellariája között.

Rendeletéi eben az alkotmányhű RR. fölrás, félretétel vagy országgyűlési sérelmezés útján tiltakoznak. Ám a sérelmezési eljárás eredményét ugyanazon körülmény hiúsítja meg, mely a helytartótanácsnak eljárását legalább némileg indokolja: az országgyűlés gyakran — *Ferenc* alatt egy Ízben 12 évig szünetel.

Sok esetben, bármily bölcsek, életrevalóak is rendeletéi, melyek az alaki és anyagi jog egységét s fogházak javítását vannak hivatva előmozdítani, kétségtelen, hogy azok nem csak a megyék, de az országgyűlés jogait is sértik.

Így példának okáért *1806. évi november 28-án 17.057. sz.* alatt kelt rendelete szerint kihirdetendő, hogy a király ezentúl nem csak a tettest, de családját is relegatio büntetésével fogja sújtani (!). — *1808. évi febr. 22-én 4849. sz.* alatt kelt rendeletével pedig meghagyja, hogy a felebbezés bejegyzendő a jegyzőkönyvbe és a felebbezés tárgyában ítélet hozandó; — *1816. évi febr. 6-án 4012. sz.* alatt, hogy elítélt büntettes érdemjeleitől megfosztandó; — *1818. febr. 9-én 4115. sz.* alatt, hogy a papírpénzhamisítás esetén is büntetés rovandó ki és a tettes azonnal letartóztatandó; — *1812. évi 21.443. sz.* alatt, hogy bűncselekményért elítélt közhivatalnok örökös hivatalvesztésre ítélandó. — *1799. október 1-én 22.904. sz.* alatt, hogy a magánfeljelentő a vizsgálat költségeiben marasztalandó, ha a szükséges vizsgálati adatokat nem

tudja megadni; — 1817 dec. 9-én 35927. sz. alatt, hogy uzsorás kamatok mellett kézi zálogra vett kölcsön a királyi fiskus felperessége alatt fenytendő; é. i. t.

E tekintetben a kancelláriáról elmondottak itt is állnak. E két hatóság hatáskörét gyakorlati szempontból esetenként bajos megkülönböztetni. A királyi döntések, mint tudjuk, gyakran a Bécsben székelő kancellária és a Budán székelő helytartótanács közti levélbeli tanácskozások után szoktak hozatni, így gyakran még a kegyelmi határozatról — ezen kiválólag királyi felségjogról — is a helytartótanács útján értesül a megye közönsége.

Ennek dacára kétségtelen, hogy a további fejezetekben felsorolt döntések közül a kegyelmezés, a perújítás és hét-személyes táblához való felebbvitel. megengedése a helytartótanácsot meg nem illeti.

Eljárás elrendelési jogát a politikai, nevezetesen pénzhamisítási eseteken kívül, különösen közpénzek elsikkasztása és általában köztisztviselői visszaélések esetén szokta igénybe venni, minthogy közigazgatásjogi tekintetben ez irányban amúgy is felügyeleti jogokkal él.

Rendeletnél fogva a helytartótanácsot illeti a *nyomban ítélőh atalmú törvényszék* jegyzőkönyveinek és illetve eljárásának a felülvizsgálata, persze a halálbüntetés végrehajtása után.¹

Visszaélés e tekintetben sok volt tapasztalható.

1838. esztendei Szent Mihály havának 12-n Vörös Pál gonosztevőt a nyombanítélőhatalmu törvényszék a szabályok megsértésével végeztette ki.

A nádor felhívása folytán a törvényszék tagjai által beadott igazoló nyilatkozatot a Helytartótanács tanácsüléssileg tárgyalván, a bíróság tagjainak védekezése elégtelennek találtatott. Ennek folytán a *helytartótanács* ő Felsége a király nevében 1840. évi Bőjtelő havának 18-n hozott határozatával a megyének (5802 < 1840.) meghagyatják, hogy a kötelességeiket megsértett bírákat komolyan megdorgáltatván, egyszersmind annak minden tagjait a rögtön ítélő törvényszékekben való bíráskodásra alkalmatlanoknak nyilatkoztassa. A megye 2890—2912/1840. hosszasan tárgyalván a leiratok készséggel elismeri a királynak főfelügyeleti jogát, azt azonban, hogy

¹ 2550(1835, 3536(1818

Ő Cs. és kir. Felsege azon alkotmányos törvényekkel összeütközőleg, melyek mind a személyi, mind az értéki marasztalások jogával a törvényes bírót ruházzák lel, a törvényszék tagjaira politikai úton büntetést róni méltóztatik, figyelemmel el nem mellőzheti, mért is Cs. kir. Főhercegségedet és a nmélt. Helytartótanácsot alázatosan megkérjük, hogy fennebb érintett törvényes nézeteinknél fogva Ő cs. Kir. ap. Felsegénél közbenjárók lenni méltóztatnának a részben, hogy jövőben hasonló esetek a törvényes bíró hatósági körétől el ne vonattassanak. A Helytartótanács a megyét 1840. évi 8-ber 19-én 1041. sz. a. hozott leiratával értesíti, hogy a király hozott határozatától elállani nem hajlandó.¹ A megye 1840. évi Nov. 24-n 6600. sz. a. kimondja, hogy a Rendek meggyőződése ezúttal nem változván, miután a rögtön ítélő törvényszékek tagjai önként lemondtak, helyökbe elnököknek Ilkey Sándor, ítélőbíráknak pedig Sárközy Ábrahám, Andrassy István, Balog Antal és Bitskey Illés táblabíró órák választatnak.

A *fogház-ügy* terén szándékolt reformjai a közteherviselés híjján, rozoga anyagi viszonyok melleit, nem voltak megvalósíthatók. E tárgyban kibocsájtott rendeletei nem voltak végrehajthatók és jogszerűség tekintetében is vita tárgyává szoktak tételni.

A *végrehajtási eljárást* szabályozó rendeletéi annál általánosabb elismerésben részesülnek, úgy hogy a hatalmának kiterjesztésén fáradozó tanács a 30-as években, példának okáért, már nem csak a magánjogi igény, hanem a büntetések végrehajtása tárgyában is intézkedik.

2080/30. sz. a. Nikléczy Magdolnának országos port felvert házasságtörési perében meghagyja, hogy a büntetés a házasságnak megsemmisítése iránt és pedig 3 hónapon belül megindítandó házasság megsemmisítése iránti per befejeztéig felfüggesztendő.

A *fenyítő jogszolgáltatás* terén tapasztalt minden *visszaélés* esetén igazolásra hívhatja fel a bevádolt tisztviselőt (úriszéki visszaélés esetén a megye útján²).

Az ellenőrzés lehetővé tétele céljából már Mária Terézia óta³ a sommás ügyek jegyzéke (a letartóztatás, és egyéb lényeges körülmények kiténtetésével) negyedévente felküldendő.

Tiltó parancsairól más helyen szólunk.

¹ A leiratot B. Eötvös Ign., Lovász András, Jakab István írják alá.

² 159/1836

³ 1761. aug. 1-i rend.

XI. A kancellária.

A helytartótanács mellett királyi felügyeleti jogot gyakorol. Intézkedik tehát mindazon esetekben, melyekben a határozás a királyt igazságügyi főfelügyeleti jogánál fogva illeti meg. E határozatok csak néha történnek a király tudtával illetve előzetes beleegyezésével. Kivételesen azonban a király (különösen Ferenc) sajátkezűleg írja alá a határozatot.

Meghagyhatja az *eljárás elrendelését* a vármegyének. Ezen kétségtelenül elismert jogából származtathatók le a kancelláriának, illetve a királynak többi, a bűnperrendtartás körébe vágó jogai.

Am, a ki eljárás megindításának elrendelésére kötelezheti a megyét, az elrendelheti a letartóztatást is, lévén ez — egyes kivételektől eltekintve — járuléka az eljárás megindításának. A ki azonban letartóztatást rendelhet el, az azt el is engedheti, és pedig az eljárás elején csak úgy, mint eljárásközben, tehát akár I. fokú ítélet után is. Minthogy pedig az eljárás megindításával egyidőben „a sértett magánjogi igénye a büntető eljárás ezen főcélja” biztosítandó — következőleg erre különösen felhívhatja a megyét, akár elején az eljárásnak, akár később, a sértett panasza folytán. Ugyan ezért megsürgetheti a végrehajtást, utasítást adhat az iránt, hogy kezelendő a sértett kárának biztosítása céljából lefoglalt vagyton stb.¹

Törvénytől fogva a kancellária, illetve a király dönt kegyelmi ügyekben, hatásköri összeütközések eseteiben, megengedi a Cúriához való felebbvitelt és a perújítást.²

Minthogy kegyelmi úton a kirótt büntetést elengedheti, minthogy továbbá a *dorgálás (uninmdversio)* tulajdonképpen nem is büntetés, ennek folytán a büntetés elengedésével egyidejűleg a vádlott megdorgálását is elrendelheti. E jogot

¹ Az illető fejezetekben hivatott számokon kívül különösen 334/1842, 1910(1833, 1417/1830, 5345/1845. 357/1808, 1120(1835, 5920(1888, 105(1847, 1091/1847, 2438(1841, 2811(1840, 4406(1835, 971(1836, 102(1884. 2885(1841, 4003(1838, 2297/1811, 483(1847, 2734(1812, 3758(1817, 103(1834, 5017)1881, 2739(1812, 2877(1840, 262(1824, 5345/1845, 833(1833, 1254(1848, 5731(1885, 2890/1812, 3881/1834, 1793/1805, 996(1835, 2210(1801, 57/1829, 382/1810, 205/1827.

² Egy ízben, Gál István esetében, a conc. a megítélt kártérítést is elengedte kegyelmi úton 2071/1808, 3112/1808. A RR. határozott hangú *felirata folytán* azonban a hozott határozat megsemmisített.

csakhamar minden előzetes eljárás, a vádlott minden meghallgatása nélkül is gyakorolja (különösen tisztviselők, bírák, szabályellenesen eljáró nyomban ítéelő törvényszéki tagok ellen).

Ehez járul, hogy a RR. illetve a törvényszék a század első tizedeiben több ízben utasítást kérnek a királytól, illetve kancelláriától az ítélezést illetően. Így az 1825-ben tárgyalt Zenthal-ügyben az iránt, hogy bécsi hatóság által foganatosított kihallgatás figyelembe vehető-e?

Szóval a cancellaria, illetve király az igazságügyi főfelügyelet mellett, teljes bírói hatalmat gyakorol, vagy legalább bitorol.

Mikor a RR., a 40-es években, *Montesquieu* tanai alapján, a királyi, azaz közigazgatási és bírói hatalmat különválasztani akarják, akkor már a centralisták joggal hivatkozhatnak a joggyakorlatra, különösen, minthogy a HK. szerint a szokás törvényrontó erővel is bír.

Így a RR. hagyományos alkotmány szerete nem egy ízben kerül drámai összeütközésbe a feliratokban gyakran idézett „jobbágyi alázatosság“-gal.

Mi Első Ferdinand sál. Miután mi a ráckeve uradalmi ügyész felperessége alatt Menger Gáspár és Geizlcr József ellen az említett uradalom törvényszéke előtt ind. és lefolytatott, kir. ítéelő táblánk által pedig megvizsgált bűnperben az alperesek alázas folyamodása következtében a birtokból felebbvitelt hétszemélyes táblánkra a fenforgó perbeli körülmények tekintetéből klmesen megengedjük . . . kedveltségednek, hűségednek, hogy az előbb érintett pert, midőn az hozzájuk érkezendik, szokott vizsgálat alá venni el ne mulasszák, kikhez egyébiránt csász. kir. kegyelmünkkel állandóan hajlandók maradunk. Kelt birodalmi fővárosunkban becsben, Austriában Szent Jakab hó 24-n az Úr 1845. esztendejében Ferdinand m. p. Bedekovich Lajos m. p. Várady József m. p. Beceből a m. kir. udvari kancelláriától. A fenséges főhercegnek és hétszemélyes táblánk főtisztelendő, tisztelendő, tekintetes és nagyságos, nagyságos és vitéz Elnökének és Biráinknak, kedves nagybátyáinknak kedvelt híveinknek 1845 esztendei aug. hó 21-én.¹

¹ 2331121. Sacrae Caesariae et Regio Applicae Mattis sat. Erga Relationem in meritó Recursus Nobilis Senioris Francisci Csukás dictatam sibi et gilio suo ex capite Blasphemiae et verberationis poenam elementer relaxari aut vero ut

A cancellária, illetve a király helyett az 1848: III. t.-c. életbelépte után a minisztérium intézkedik. Az intézkedik a hétszemélyes táblához való felebbvitel tárgyában is.¹

A cancellária és a megye közti viszony jellemzésére mi sem alkalmasabb mint a² Khon-féle ügyben³ érkezett meghagyás és a megyének e meghagyás folytán h. határozata. A cancellária a megyének meghagyja hogy Khon Márkot helyezze szabadlábra. A megye megtagadja, mert a törvényszék már elutasította a rabnak ez iránti kérelmét. A cancellária ennek folytán ezen közbenszóló végzésnek kir. táblai felülvizsgálatát rendeli el. A RR. — bárha közbenszóló végzések ellen nincs felülvizsgálatnak helye a, septemvirális táblának, felküldik az ügyet — a cancellária intézkedésében pedig a megye bíráinak személye iránti bizalmatlanságot, tehát a bírák megsértését látván fenforogni: bizalmat szavaznak a törvényszéknek és a sérelmek közé feljegyeztetik az ügyet.

concernentem Processum criminalem intra dominium novisare vaJeat benigne admitti Supplicanlis sub Dato 29 Decembus a. p. Nro 4874. p mess lilám Cttui huic cum remissione actorum rescribi: Mandato növi cum gralia recurrenti ceteroquin jani concessio motivo veró relaxandae per umnia i'ora dyclatae poenae sufficiente hand subversante petito instantjaié liae in parte locum non esse. taliterque indorsatam supplicantis instantiam isthic recclusani eidcm consignari procurandam veniro. Dátum in. imp. Úrbe Vienna Auslriae Die prima Mensis Febr. Anno Domini 1821. Princeps Franciscus Kohary Adamus Kel. Ad bonig⁴ num Sacrae Caesareae es Régio Apostolical Matlis Mandalun Comes Franciscus Forgács.

10406/726 canc. sz. Sae Cae intimandum: Martini Balás Andrae Cusnian et Antonii Bilinszky instantiam, medio cujus Georgium Vargha in prelio 48 furte sublatorum ovium convinci processumque fundameutalem et növi per Tabulam Regiam revideri denuo supplicant ab hinc negativa indorsata provissim Ctui huic scopo procuranda consignationis in advoluto transponi 1881 Viennae Austriae Malonyay m. p. Adamus Kaliz, Antonius Kádár.

¹ 7893/1849.

² Bírói függetlenség című fejezetben részletesen tárgyalt

³ 4026|47. megyei 6701|601. cancelláriái sz. a.

MÁSODIK FEJEZET.

Megelőző eljárás*

I. (Nyomozás.)

A szónak mai értelmében vett nyomozat nem kötelező.

Nyomozat alatt, általában véve, csak ismeretlen tettes kipuhatólását értik.

Az 1548: 50. t.-c. arra kötelezte a tisztikart, hogy negyed-évente minden urnái, nemesnél és nem nemesnél kutassanak, nem tartanak-e maguknál latrokat. E törvény számos későbbi, így a Csemetei-féle gyilkosság alkalmából hozott 1625: 13. és az 1658:50. által hatályában főtartatott, sőt végrehajtása bírság terhe mellett tétetett kötelezővé. Ezen „diligens“ vagy *Bodó* szavaival élve: „publica inquisitio“ azonban a 19. század elején már alig fordul elő.

Ugyanez áll az 1794. évi 4152. sz. helytartótanácsi rendelet 18. b) pontjáról. E szerint minden tanyán évente kétszer bűnvizsgálat (nyomozat) tartandó. Ha gyanús emberek találatnak, úgy ezek a községbenlakásra kényszerítendőek. A kiról ez alkalommal kisül, hogy rossz embereket tart, az házától és földjétől fosztassék meg örökre és háza és földje becsú szerint adattasson el jámbor embereknek, ha nemtelen.)

Gyanútlan személyek szabadságának ilymérvű megszorítása ellenkezett a közfelfogással.

Azonban annál mostohább bánásmódban részesülnek a gyanúsak.

Gyanús, egy *Kassich* által is ismertetett 1765-iki rendelet szerint, ki az osztrák örökös tartományokba fokossal (*clava ferrea*) akar utazni; mért is letartóztatandó.

A megye gyakorlata szerint gyanúsak:

1. a kik az országúton, hidakon, vámoknál, réveknél megszólhatván, kilétüket megbízható módon nem tudják igazolni;

2. az oly pásztorok, kondások, csikósok vagy ismeretlenek, kik ugyane helyeken passus nélküli lónak vagy szarvasmarhának birtokában találtatván, azt, hogy nem lopás útján szerezték, igazolni nem tudják. (Bűnösség vélelme.)

A megye egy 1794-ben kelt, de a 40-es években még joghatályban levő közgyűlési határozata értelmében az ily személyeknek hivatalból való kikutatása, föltalálás esetén a szolgabírónak való általadása a szolgabíró alá osztott mezei biztos tisztje. — Ha a merő kipuhatólasi tekinthetnök nyomozatnak, úgy a nyomozat kötelező.

Segítik a mezei biztost a gyanús személyek elleni irtó harcában a *haramjahajhászó sereg (lovas hadnagyok és megyei katonák)*.

Ezen kívül több helytartótanácsi rendelet szerint, annak, ki haramjársait föladja a hatóságnak, a megye házi pénztárából fizetendő, és a haramjársak vagyonából behajtandó (jutalom) *kézrekeittäsi díj jár*.

Egy 1794-iki helytartótanácsi rendelet szerint orgazdák feljelentői is jutalomban részesítendők. De a megye nem hajtja végre e rendelkezéseket.

Hogy ki a gyanús, azt részben a tudomány, részben az írott jog van hivatva meghatározni.

Az 1794-iki 4052. számú úgynevezett *országszéki rendelet*, melyet a helytartótanács az egybegyűlt fő- és alispánok és kerületi kapitányok meghallgatása után bocsájtott ki, 55. és 56. §§-ban kimondja, hogy mindazok, kik hejehuja életet élnek, s magukat, és a hozzájuk tartozókat erejük fölött piperésen ruházzák, jegyeztessenek föl, és adattasson tud tokra nékiök, hogy ők gyanús embereknek tartatnak. Házuk váratlanul és gyakran, hol nappal, hol éjjel vizsgáltsasson meg, s ha otthon nem taláztatnak, mihelyest hazaérkeznek szólaltassanak, hogy adják elő miért és hol jártak. — Ezt a rendeletet több későbbi, így 1800. évi 2521, az 1806. évi november 28-iki 17,057, és az 1819. július 6-iki 18,567-iki levél is fenn-

tartja hatályában, ámde a megye nem mindig tiszteli a törvényt, annál kevésbé a leiratokat.

Deák Ferenc szerint,¹ ha kipuhatoltatok ki lehetett a vétkes, megszűnik a nyomozó hatóság tisztje, ekkor már bizonyos személy ellen dirigáltván a gyanú.

A megyének főnt hivatkozott közgyűlési határozata szerint is: a mezei biztosnak tilos nyomozat során a vallatás. De e tilalom csak papíron marad. Ugyanezt teszik a városok tanácsai és községek előjárói testületileg. (Bizottságok vallatás).

Itt megjegyezzük, hogy a nyomozat nem mindig állítható szembe a vizsgálattal. Gyakran egybeolvadnak.²

Ezen folyamodó levélnek kiadása mellett utasítatik alszolgabíró Halász Miklós úr, hogy a kérdéses tűznek történt kezdete, úgyszintén netalán kinyomozható indító okai eránt a legszorgosabb, és ha a körülmények úgy hoznák magukkal, tisztiz vizsgálódást is végrehajtván, a tapasztalandókról tegeyen tudósítást, hogy ahhoz képest a folyamodók vagy a gyanúktól megtisztulhassanak, vagy ha bűnösök volnának, érdekeikhez képest niegfenyíUethessenek. Költ Pesten, 1827. okt. 30. Bárczay vicispány.

3811/24 kiadatik viceszoigabíró Szutnyánsky János úrnak azzal az utasítással, hogy a folyamodó panaszát megvizsgálván, részére elégtételt szerezvén, amennyiben pedig itt tapasztalná, hogy a panaszlott e részben még valamely vérengzést is követett el, arra nézve magistratuális inquisitiót is hajtszon végre, és azt további rendelések tétele végétt mutassa be, azalatt a panaszlottat minden hatalmaskodástól fenyíték terhe alatt eltiltván.³

¹ Fayer anyaggy. IV. k.

² 85411828.

³ Lásd még különösen: 3266)1822, 1036)1822, 327611823, 2254/1808, 855)1837, 778811833, 61)1836, 2739)1812, 4080)1840, 4100)1834, 1425)1827, 2703)1798, 1785)1799, 1201|1845, 778)1842.

II. A vizsgálat elrendelése.¹

A vizsgálat elrendelhető:

- a) nyomozati adatok alapján,
- b) ha nyomozat nem volt: feljelentés alapján.

A feljelentést az alispánnál szokás beadni, de beadható a szolgabíró, a t. ügyész vagy mezei biztosnál is. Ezek azt, sürgősség esetét kivéve, az alispánhoz juttatják.

Ilyenkor azonban, a vizsgálat elrendelése előtt, a szolgabíró az ügynek nagyjában való kipuhatólásával megbízható.

A *feljelentésnek* nincsenek alaki kellékei. Az 1794. évi 4052. sz. helytartótanácsi úgynevezett országzséki rendelet szerint, lopások és haramjaságok megszorítása tárgyában, a feljelentő nevét, kívánatára, titokban tartatni rendeli. De 5. cikkelyében, alkalmasint ép e rendelet hatása alatt, mondja ki az 1805. évi országgyűlés „az ártatlanok elleni rosszlelkű vádaskodás megakadályozására”, hogy „az árulkodó jelentse be nevét, és névtelen feljelentés nem ok az eljárásra”. A megye rá sem hederít sem a törvényre, sem a rendeletre. Névtelen feljelentést rendszerint ugyan nem tekint a vizsgálat elrendelésére elegendő okul, de másrészt, különösen a nyomban ítélőhatalmú bíróság hatáskörébe tartozó bűncselekmények esetén, közsógenkint kihirdetendő közgyűlési határozatai szerint, a földadónak neve is titokban fog tartatni, és vallomása sem fog bizonyítékul használtatni. Fönt, a helytartótanácsnál, a kancelláriánál még kevésbé veszik figyelembe a törvényt. Hazasértési perekben és minden bankóhami-

¹ 01811848, 04211840, 4885; 1882, 3752(1836,;“486j1848,211)1832, 521811888, 189711817, 431511820, 406111821. 405911828, 140911808, 484GÜ821, 1-641838. 428911845, 430811826, 406011845, 37871118)5. 228011824, 167111831, 5348:1832. 178011822, 913511820, 221511828, 899511828, 1706(1830, 1105(1815, 687011842, 252311831, 51201183-, 619911842. 234111819, 656911839, 427(1840, 510311888, 162511819, 140011842, 48601846, 569311848, 60201840, 23311840, 2:4711840, 653011848, 80911845, 471(1840, 486111846, 49111840, 866)1836, 505111841, 5730:1887, 47111836, 4862)1846, 2043“1838, 3343 1848. 5930)1837, 1127(1836, 4864(1846. 5501(1841, 71511835, 922J1838, 2413(1838, 2310)1838, 6560)1837. 2552(1828. 4311808,669)1829, 143)1832, 4863(1846, 5541)1824, 898)1804, 4864(1846, 327611823, 818)1828, 183 1798, 4055 1828, 4054(1828. 37011802, 44301817, 117)1816, 2072)1819, 254!803, 3264)1838, 4405)1838. 3082)1834, 46111)841, 886511840, 48»|1846, 308111818, 368311829. 2415)1841. 3265 1834, 1670 1845, 4869! 1846, 4865/1846.

sítási ügy hazasértési per a helytartótanács, vagy kancellária gyakran indíttat pert a kir. ügyész, hol meg a megye t. ügyésze által, névtelen feljelentés alapján. A megye tiltakozásai ez ellen meddők. Az 1839/40-ik évi országgyűlési követeknek utasításilag oly törvény sürgetését hagyja meg a közgyűlés, mely szerint névtelen feljelentés alapján ártatlanok elleni eljárásért az elrendelő hatóság büntetőjogi felelőséggel tartozzék. De az utasítás nem vezet a kívánt célra.

*

Tiszti vizsgálatot rendelhet: 1. a kisgyűlés vagy közgyűlés, 2. az alispán. Pótvizsgálatot ezeken kívül a törvényszék.¹

*

Egyik-másik esetben, panaszbeadványok folytán, vitatás tárgyát képezi, nemes ellen közgyűlési határozat nélkül rendelhető-e el vizsgálat. A vitát nem mindig döntik el nemlegesen (noha *Nyáry* Pálnak a megyéhez benyújtott „Indítványa” szerint közhatározat nélkül nemes ellen nem szabad eljárni). Így hát nemes és nemnemes ellen, általában véve, ugyanaz a hatóság rendel vizsgálatot. Tény azonban, hogy a főnemesek ellen többnyire a közgyűlés rendeli el.

A vizsgálat elrendelésére, illetve az eljárásnak a megindítására a megyét néha a helytartótanács vagy kancellária kötelezi, különösen pénzhamisítási és egyéb politikai vonatkozású, nevezetesen közcsendháborítási, hivatali sikkasztási² de más ügyekben is.

6455/1841. Kossuth Lajos szolgája ellen Hindy János ügyvéd és a Nemzeti Újság szerkesztőjének a feljelentés szerint gazdájának megbízásából történt megvérezése miatt (2117. helytartótanácsi sz.).

400411815. szerint Sasváry József „ügyész, de népbolondító és néplázító“ ellen.

Lásd még 3716|1811., 1979|1830. sz.

6277/1841. Szalazán Károly pesti ügyvédnek Mái János által az utcán történt éjjeli megverése miatt.

¹ Az 1840: 5. L e. által kiküldött országos választmány eljárási albizott-sága, *Horthy* indítványára kimondja, hogy a vizsgálatot az esküdt által foganasított nyomozati iratok alapján, ill. a t. ügyésznek erre tett indítványára az alispán barmadmagával, de az ügyész jelen nem létében rendelje el. (Fayer.)

² Mert a megyék pénzkezelését ellenőrizte volt közigazgatásilag.

Kancellária 75111836. Oltmayer pesti ügyvéd ellen éjjeli rablás miatt és 3521/1821.

Huszt ellenkező véleménye dacára a megye nem ismeri el a király azon jogát, hogy a vizsgáló közeget közvetlenül utasíthassa.

A helytartótanács és kancellária ugyan terjedelmes felügyeleti, és ellenőrzési jogot gyakorolnak, de a megyével, illetve törvényszékével merőben csak a megyegyűlés, illetve az alispán útján érintkezhetnek. A míg a gyűlés, illetve alispán a kormány széki megkeresést magáévá nem teszi és ennek végrehajtását a szolgabírónak meg nem hagyja, addig annak engedelmessé válni, még csak nem is szabad: az évszázados joggyakorlat által szentesített alkotmány megsértése nélkül nem is lehet. Hisz minden felülről jött meghagyás a megye rendei által szoros vizsgálat tárgyává teendő a jog és alkotmányszerűség szempontjából. Ez pedig a szolgabírónak nem lehet tiszte, csak a RR-é. Például szolgáljon a Khon Márk-féle eset:

A helytartótanács majd a kancellária végül V. Ferdinánd maga kísérletet tesznek a Khon Márk ellen indult vizsgálati eljárásnak irányítására. Elrendelik szabadlábra helyezését, felkérlik az iratokat, rendeleteket bocsátanak ki. A megye kutyába se veszi. Nekik nem parancsol sem a helytartótanács, sem a kancellária, sem a király. A harc a központi hatalom és a rendek között, Khon Márk ügyéből kifolyólag, éveken át tart. A király megdorgálja az engedetlen rendeket, a megye nem tágít, fit ő az úr, itt csak ő általa lehet intézkedni. Ezt az álláspontot utóbb 48-ban az igazságügyei“ *Deák Ferenc* is, kénytelen-kelletlen, magáévá kell tegye. A fogságban sínylődő Márk családja részéről beadott kérvényt nem intézi el saját hatáskörében.

A mi a megyében a szokott út megkerülésével történik, az törvénytelen.

Ezért Kossuth Lajos ügyében is nem a „Törvényhatósági Tudósítások” betiltása, nem Kossuth letartóztatása a főszerelem, hanem, hogy a kormányzéki meghagyások a szokott út megkerülésével érkeznek a megyei közegekhez.

Közvetlenül tehát a szolgabíró még a király sem küldheti ki vizsgálat foganatosítására. A király bírása pedig, *Huszt* ellenkező véleménye dacára, még úgy se.

A vizsgálatot elrendelő (kiküldő) végzést, mely a gyűlési

jegyzőkönyvbe és azonkívül másodlat alakjában a feljelentés küldetére is jegyzendő, merőben csak a szolgabíróval közük, a feljelentővel, panaszlottal nem.

Indokolni csak kivételkép szokták.¹

8272/40. (Wagner Béla volt ájtatos rendű tanítónak Grosser János ájtatos rendű rendfőnök és az ájtatos rend ellen beadott panaszára.) Minél számosabbak azon érdekek, melyek a hazai ifjúságnak vallás-különbőség nélküli oktatásában köztudomás szerint fáradhatlan buzgósággal foglalkozó ájtatos rendet diszesítik, annál inkább szükségesnek találták az egybegyült ts. KK. és RR., hogy nemcsak egyes személyek, hanem az egész rend ellen tett jelen feladás szigorú vizsgálat alá vétetvén a dolog valóságos állásának kinyomozása után, a tapasztalandottakhoz képest az illetőknek kellő és igazságos elégtétel szolgáltatassék ennél-fogva — — kiküldetik stb. (Múzeumi levéltár 1846-os csomó.)

A végzések megszokottabb formája:

Kiküldetik X. Y. szolgabíró esküdtársával együtt azzal, hogy benti ügyben tett intézeteiről, a megvizsgálándókat megvizsgálván, az elrendelő!?: elrendelése végett a vármegyét értesítse.

6393/1841. (Hindy János hites ügyvéd a Nemzeti Újság szerkesztője f. é. nov. 27-én éjszaka 11 tájban a Szép-utca sarkán Kossuth Lajos úr inasa által történt tetemes megvéreztetését panaszolván, a bűnöst befogatni és megfenyíttetni kéri a királytól. Ennek folytán felsőbb utasításra a megye kisgyűlése elrendeli hogy): Zlinszky János főszolgabíró úr a benti feladás eránt tisztí vizsgáladást hajtván végre, az esetben, ha közfenyíték alá tartozó cselekedet forogván fenn, a kinyomozandó vétkes személye eránt elegendő biztosság nyújtatnék, azt a közelebbi törvényszékre rendelje be, különben pedig a megye börtönébe hozatván, tegyen a tapasztalándókról mindenesetre tudósítást.

5722/1841. Jelen folyamodás kiadásával oda utasítatik szolgabíró úr, hogy a bent panaszlottat vegye kérdőre az iránt, hogy a folyamodónak nála találtatott lovának hol és mikor jött birtokába és az esetben, ha a kérdéses lovaknak ellopásában vétkesnek találatnék, küldje be a megye fogházába, ellenkező esetben pedig igyekezzék a dolgot barátságos úton elintézni. Tudósítása minden esetben elvárattatván.

Ugyanígy 2795/1793.

¹ 5482 1831.

Indítványi bűncselekmény esetén az eljárást a felek megegyezése esetén a szolgabíró szünteti meg:

5407/1838. Oly végre adatik ki Zlinszky János úrnak, hogy a bent foglalt panasz iránt a feleket meghallgatván, azt (a panaszt) megszüntetni igyekezzék, mire nem mehetvén, tegyen tudósítást.

A végzések végzásaiban használt „tudósítása minden esetben elvárattatván” tulajdonképpen szükségtelen, mert magától értetődő; de azért majdnem minden kiküldő végzésben használt kitétel.

Arról, hogy ki foganatosítsa a vizsgálatot, az eljárást elrendelő végzés kifejezetten intézkedik. (A szolgabíró stb.-nek nevét rendszerint kiteszik a végzésben.)

Az illetékességre a kihallgatandó egyén lakhelye vagy elfogatásának helye a döntő.

A szolgabíró (stb.) akadályoztatása esetén a kisgyűlés, illetve alispán intézkedik.¹ Ugyanez áll a kiküldött érdekeltisége esetén.

Huszty szerint ugyan inquires debet esse ad id commissio-natus, de ebből a gyakorlat szerint csak annyi igaz, hogy csak sürgősség esetén járhat el a vizsgálati közeg, szolgabíró stb. kiküldetés nélkül,² de ekkor is csak nemnemesek ellen. A sürgősség fogalmát pedig nem magyarázzák kiterjesztőleg.

III. A vizsgálat foganatosítása. Elvek.

I. 1818. december 15-én 34,829. sz. alatt a helytartótanács leir az összes törvényhatóságokhoz, hogy a vizsgálat a jövőben ne szorítkozzék a merő szabadvallásra, hanem ölelje fel a tanuvallatást, szembesítést, és orvosok véleményét is. Ez az intézkedés, Pest megye gyakorlatát tekintve, részint szükségtelen, részint káros. Szükségtelen, mert oly vizsgálattal, mely rabvallásra szorítkozott, sohasem elégedett meg törvényszéke. Káros, a mennyiben a végrehajtóhatalom parancsoló rendelkezése folytán a szembesítések száma nem nő, hanem csökken.

¹ 5704(1835, 4289(1837.

² 6479)1837, 924)1836, 3800)1799, 2778)1818, 76(1839, 2043)1808.

A *Nyáry-féle büntető törvény szolgáltatási javaslat* 7. §-a szerint: „A vizsgálati eljárás azon adatok gyűjtésével foglalkozik, melyek a vád mibenlétének kivilágítására mellőzhetlenül szükségesek, s melyek a törvényszék akadálytalan eljárását, sőt több esetben annak lehetőségét is feltételezik. Ennek tehát azok által, kiknek kötelességében áll elmulasztania, soha és semmi esetben sem szabad. A 9. §. a mezei biztosok és a kormányuk alatti hadnagyok eljárásáról szóló jegyzőkönyvekre vonatkozik. A 10. §. szerint a vizsgálatot a szolgabíró eszközli és pedig nemnemes ellen akár hivatalból is, nemes ellen azonban (12. §.) rajtakapás esetét kivéve, csak közhatározat alapján.

Elveit tekintve, korát meghaladó magaslaton áll e szabályzat. Kimondja, hogy a feladó vagy károsított fél előadása még arra sem jogosít, hogy vizsgálat foganatosíttassák a föladott ellen, kivé vén, ha a föladás valósága bebizonyult. A 18. § szerint a vádlott bűnösségének beigazolása esetén sem szabad befejezni a vizsgálatot, hanem ki kell azt terjeszteni a védelmére felhozott körülményekre is. Á kötelező anyagi védelem elvének ilymértü elismerését a gyakorlat eddig csak nemesekkel szemben ismeri; nemnemesek ügyében a hatóság mindenkor jó vagy rosszindulata a döntő.

Még tovább megy a 14. §. E szerint: „Ha a tettes a büntetlen rajtakapatott, ezen körülmény legbiztosabb adatul szolgál ugyan arra, hogy a vádlott bűnösnek tartassák, de ez a vizsgáló tisztviselőt még azon esetben, ha a vádlott a tettet önkényt megvallaná, sem menti fel azon kötelesség alól, hogy minden, még a legcsekélyebbnek látszó körülményeket is megvizsgálja; — mivel a vizsgáló feladata nem csupán az, hogy a vétkest felfedezvén, a bírónak oly adatokat szolgáltatson, melyek nyomán igazságos, azaz nem egyoldalú ítéletet hozhat. Minélfogva a vádlott kihallgatása, s az általa mentségül felhozottaknak is részrehajlatlan megvizsgálása, s a tapasztaltaknak pontos feljegyzése, a vizsgáló tisztviselő hivatali működésének egyik legfontosabb kiegészítő részéül tekintendő”.

II. *Nem így a gyakorlat.*

A vizsgálatot úgy hívják, hogy *inquisitio*. A neve annak, a ki vizsgálat alatt áll: *inquisitus*, (németül Feuerbach 631. §-a szerint: *arrestat*). Az, aki a vizsgálatot foganatosítja: *inquirens*. Az *inquisitio* szót szántsándékkal kerülik. A terhelt kihallgatása: rabvallatás, benevolum examen, más szóval önkénytes vallás vagy önkéntvallás, bárha, mint tudjuk, sohasem önkéntes. A tanuvallatást, más szóval tanuszedést ellenben úgy hívják, hogy *inquisitio*, jöllehet, a tanút nem szokás faggatni, és gyakran vitás, vájjon a vallani nem akaró tanút szabad-e vallomásra kényszeríteni.

Az önkénytvallásra nézve elismert elvek közül kiemeljük, hogy a vizsgálatot foganatosító közeg az anyagi igazságérdekében mindent megtenni köteles, a rabot beismerésre ígéretekkel is rábíthatja, minthogy az ilyen, közérdekbe ütköző ígéret, régi íróink szellemes okfejtése szerint az államot amúgy sem köti. Non valent pacta contra publicam utilitatem. Óvakodjék azonban a vallató bíró az oly kérdésektől, melyekben a felelet benn van, sőt, *Borkó* szerint, ki itt is a római jogot követi, a kérdést nem specialiter, hanem generaliter kell feltenni, „quia illud magis suggerentis quam interrogantis esse videtur“.

Van ugyan rendelet (1787. évi 26,857. sz.), mely szerint a vizsgáló közeg kíméletesen eljárni tartozik, de ez csak egyházi rend tagja elleni vizsgálatokra nézve kötelező. A következő évi 39,441. e szabályt minden rabra nézve kötelezővé teszi; de csak papíron marad.

A *nyilvános vizsgálat* eszméjét *Kossuth* pendíti meg.¹ A gyakorlat nem ismeri. Megvalósítására a büntető törvényszolgáltatási eljárásnál sem lehetett gondolni. Régi törvényeinkben sem fordul elő. Az 1655: 38. t.-c. ama kitétele, hogy „evidens inquisitio”, az összefüggésből kivehetőleg *nyilvánvaló megállapítást* jelent, és nem nyilvános vizsgálatot, a mint ezt a Márkus-féle Törvénytár szerint Kolosvári-Ováriék hiszik.

A szolgabíró, tiltó törvénnyel nem ellenkező gyakor-

¹ Pesti Hírlap 1841 évi 20. sz.

latnál fogva, bárkinek megengedheti a jelenléteit, de e jogot, többnyire csak a botot tartó hajdúnak adja meg.

*

A rabvallatásnak „*somnis*“-ra és „*készületes*“-re *Feuerbuch* és *Szlewenich* szerint: *examen generál ere* és *spéciül ere* való felosztását a megyei gyakorlat nem ismeri.

De merőben beismerő vallomás kicsikarásával a vizsgálatot a század elején sem tekintik befejezettnek. Ezért a helytartótanácsnak 1818. évi december 15-ki 34,329. sz. leirata, mely szembesítések foganatosítására stb.-re, egy szóval tárgyi bizonyítéknak beszerzésére szorítja a megyéket, a pesti viszonyokat tartva szem előtt, legalább is elkésett.

III. A foganatosítás közegei.

Foganatosítják a vizsgálatot első sorban és kiválólág a törvényes bizonyság (legale testimonium), azaz a szolgabíró esküdtársával együtt. *Judlium cum jurassore*. (A 43-iki javaslatokban is így volt tervbe véve.) (Más megyékben úgy látszik a tiszti ügyész). Akadály esetén csak a szolgabíró vagy csak az esküdt. A pusztában elfogott gyanús személyek ellen a mezei biztos, ha egyúttal tiszteletbeli esküdt. Kivételesen: a tiszti ügyész. Bonyolult ügyekben, különösen, ha a kihallgatandó személyek száma rendkívül nagy, vagy az ügy nagy körültekintést igényel, úgyszintén szakértői szemle, elmeorvosi megfigyelés szüksége esetén: küldöttség, melynek tagjai a törvényes bizonyzágon kívül a megye néhány táblabírája, ezeken kívül esetleg még egy vagy két o vos és egy ügyész. Ha több törvényhatóság, például katonai és polgári hatáskör alá tartozó egyének hallgatandók ki: vegyes bizottság (mixta commissio) jár el, melynek tagjait a különböző hatóságok egyenlő arányban választják, illetve küldik ki.¹

Úriszékeknél az úriszéki ügyész. — (Egy 1818. szeptember 29-iki helytartótanácsi rendelet szerint az úriszéki ügyész oly ügyben, melyben közvádlóként szerepel, vizsgálatot nem

¹ 15482/1810. helytartótanácsi sz.: In Casibus Criminalibus cum Militia noxum habentibus in mixta Publico Militari Commissione suscipiantur investigationes.

foganatosíthat, épen ezért a ráckevei és gödöllői fő vesztő hatalommal bíró úrszékeknél az ispán, a kasznár, a tisztartó, vagy úriszéki jegyző a vizsgálóbíró.) Ha azonban az ilyen egyén kihallgatása pusztai üldözés következtében vált szükségessé, úgy: a mezei biztos is kihallgatja, az úriszéki ügyész előzetes értesítése után, esetleg annak jelenlétében. Bonyolult ügyekben az úriszékek is küldenek ki *kebelbéli* bizottságot.

A megye 1794. évi papíron még a 40-es évek végén is érvényes közgyűlési határozata szerint „a mezei biztos, rabok faggatásába, egyszóval semmibe, mi bírói eljárást feltételez, ne avatkozzék”. E követelmény azonban nem valósítható meg a szolgabírának valóban nagy elfoglaltságánál fogva. Sőt a mezei biztosok vallatási jogkörét még a fönt idézett büntetőtörvényszolgáltatási eljárás készítői sem akarták teljesen megszüntetni.

Országos jog szerint a vizsgálatot más, mint a szolgabíró, nem volna jogosítva foganatosítani. De ez a szabály csak elvben áll, mert a mint az 1843. évi szeptembe 1-i országos ülés elnöke által megjegyeztetett: „*fi szolga bíró sok helyütt méltósága, alatt valónak tartja, a bonéval úrnőket megtenni, hanem esküdtjére vagy holmi hunyt-vetett tolvejkergető comissa idusokra bizza*”

Egyházi rend tagja elleni vizsgálatok idejéről a fölöttes egyházi hatóság értesítendő, hogy magát képviseltethesse.

A királyi tábla, mint 1. fokú bíróság hatásköre alá eső ügyekben a királyi ügyész foganatosítja a vizsgálatot.

IV. Adalékok a kínvallatáshoz.

I. *Kossuth Lajos* a Pesti Hírlap 1841. évi 221. „Aprócska kényurak” cím alatt kel ki a kínvallatás ellen. A pécsi visszaéléseket közölve, vezércikke elején kikel a bot ellen is. A cikk név nélkül jelenik meg, de mindenki tudja, hogy szerzője *Kossuth. I).* szolgabíró — a sátoraljaújhelyi levelező szerint (Pesti Hírlap 27. 9. 1.) — lehetetlennek mondja a kínvallatás megszüntetését, hasznosságától eltekintve azért is, mert a

¹ Fayer III. k. 107.

vallatáshoz múlhatatlanul szükséges kínzóeszközök elkobzása esetén nem vállalkoznék senki a szolgabírói tisztre.

*Szabadkán*¹ a csendbiztos, egy később ártatlannak bizonyult korcsmárost számtalan 12 bikacsek ütessel vallat. — *Esztergomban* egy nőt, utóbb alaptalannak bizonyult gyanú címén, éjfélig vallattak. A vallatás egész ideje alatt leülni sem engedték, jöllehet, a végtelenségig elhúzódó kihallgatás során, a nagyobb nyomaték kedvéért, a mindig a kihallgatott mellett álló pandúrokat több ízben kellett fölváltani.² — A *borsodi* csendbiztos a legkeményebb eszközökkel sem tudván a gyanúsítottból a beismerő szócskát kicsikarni, a vallatás alatt megsanyargatott vádlott haját leégeti s az így megsanyargatottnak víz helyett sóval tömi meg torkát.³ — A *torontáli* esküdt fokossal a kezében „benevolizál“ s 5 napi fogvatartás után megkerül a valódi tettes. A közgyűlés ez esetben elrendeli ugyan az eljárást az esküdt ellen, de a vizsgálóbizottság tagjai csupa tisztviselő. (Táblabíró egy sincs).⁴ *Baranya* hegyháti járásának Cs. falujában egy pandúr, merő följelentés alapján, a méhkaslopással gyanúsítottat szekéréhez köti, majd sebes vágatva hajt el M. mezővárosába, ott több halálos sebet ejtvén rajta, nyelvét kovácsfogóval kitepi, testét égő kanóccal pörköli számos nép előtt, fényes nappal. Látnoki szemekkel teszi hozzá a Pesti Hírlap — miután a híradás kapcsán a népnevelés és büntető jogszolgáltatásnak törvényhozás útján való biztosítását sürgette volna: „*Ki tudja, nem virrad-e gúnynyal polgárosodásunkra a 20. század is.*“⁵ — *Trencsénben* a rajeci szolgabíró 60—70 bottal vallat.⁶ — *Zemplénben* egy esküdt a vallani nem akarót lezáratta, naponta a megyeház udvarán levő oszlophoz köttette egy ingben és mezítláb, majd félmerezült állapotban bevitette a fogházba, hol tovább kínoztta, 3 napig folytatva a vallatást; minthogy pedig a rab ezek után is csak ártatlanságát hangoztatta, a többiek közé lökette.

¹ Pesti Hírlap 1846. í. 440.

² Pesti Hírlap 1841. évi 471. Besze János jelentése.
Pesti Hírlap 1841. évi 699.

³ Pesti Hírlap 1841. évi 823.

⁴ Pesti Hírlap 1841. évi 313.

⁵ Pesti Hírlap 1841. évi 671.

Itt megjegyezzük, hogy az eljárás a rab ellen két tolvaj bemondása alapján indult.¹

A *Nemzeti Múzeum* 1842. évi kéziratárában őrzött békési ítélet szerint: „Kovács János II-od rendű vádlottra semmi törvényes nyomadékú adatot, melyek őt a kérdéses postarablásban tetteges résztvevőnek kitüntetnék, ki nem világolván, sőt inkább a kifejtett körülmények oda mutatván, miként a súlyosabb faggatások, fenyegetődzések s kínzások magától elhárítása okáért vállalta légyen el magára a kérdéses bűnnek elkövetését mint tökéletesen ártatlan, szabadon bocsájtatni rendeltetik.“

*

II. *Magyar felfogás. Vuchetich* 1819-ben kikel a kínvallatás ellen, de *Szlemenics* pesti jogtanár, 1886-ban megjelent, 1847-ben pedig a magyar tudóstársaság által újólág kiadott „Fenyítőtörvényszéki magyar törvény” című munkája szerint: „semmi sem tilalmazza, hogy a vallató bíró a vallani nem akaró, dühösködést színlelő, vagy ellenmondásait megegyeztetni nem akaró rabnak makacsságát sanyarúbb tömlőccel vagy mértékletes veréssel meg ne zabolázza” Az ilyen vallatás Szlemenics szerint — minthogy a kínzás merőben csak megtorlálásképp alkalmaztatik — „kényszer nélküli”, más szóval „jóvali vallatás” „benevolum examen”-nek neveztetik. Ennek dacára erről a könyvről írja *Fubriczy Samu* az 1887-iki Figyelmezőben, hogy az azt végtől-végig átlehelő humanitás szelleme a legjelesebb munkák sorába helyezi.

Teste Seneca — mondja Huszty — Sanctissimum officium est, ut fiat Justitia de criminosis; nec potest pingvior victima mactari DEO quam homo sceleratus. Éppen ezért, *Bodó* szerint csak privatum delictum miatt nincs helye kínvallatásnak. Hivatalból üldözendő bűncselekmény, más szóval büntett (crimen) esetén *van* helye.

*

III. *A Carolnin, Theresiana és n Praxis Crim.* A Carolina szentesíti ugyan a kínvallatást, de nem részletezi a módokat. De arról, hogy micsoda gyanuokok alapján rendel-

¹ Pesti Hírlap 1841. évi 270.

hető el, mikor nincs helye, hogy kell eljárni betegekkel, aggokkal, nőekkel szemben, minderre részletes intézkedéseket tartalmaz.

„Item wo nit zwar redlich anzeygen dér missetaten vorhanden u. beweist wurde soll niemand gefragt werden” (25. cikk).

Gyanuokok híján, vagy beismerés esetén nincs helye kínvallatásnak. Ugyanígy *Bodó Mátyás* (De reo confitère nolente). A tves gyanuokokat pedig, melyek nélkül nincs helye a tortúrának, (20. cikk) a Carolina tüzetesen felsorolja, de végrehajtás tekintetében nem intézkedik. Itt a szokás, valamint a bíró, illetve *curnifex*, a Theresiana szerint „Freyman“, bölcs belátása az irányadó.

Testvérei a württembergi, kurpfalzi és hannoveri bp-ok azonos elveken épülnek.

A gyakorlat, Carpzw tanítása nyomán, szolgamód ragaszkodik a törvény betűihez; „csak” egy kérdésben tér el. A Carolina a tortúrát csak halállal sújtott bűncselekmény esetén tartja alkalmazhatónak; a gyakorlat az összes főbenjáró (Capitalverbrechen), azaz súlyosabb beszámítás alá eső bűncselekmények esetén.

Legelterjedtebb vallató eszközök: hüvelykszorító, spanyolcsizma, (tibiae Hispanicae), testtágító létra, pörkölő gyertya, égő szurok, és kén, faszilánk (melyet a köröm alá vernek), a bot, végül a karfűrészelő zsineg.

Leggyorsabb hatású a zsineg. Legbiztosabb a bot, mely korbáccsal, vagy pedig virgáccsal felváltva, ha megszakításokkal is, de 15, sőt 20 napon át alkalmazható.

A tulajdonképeni tortúrát *tciritio*, megfélemlítés előzi meg. Ez kétféle: *verbális* és *reális*; a Theresiana szavaival élve: *blosswörtig*, és *tlmetigc Territion*. Előbbi a kínzások kilátásba helyezése, utóbbi a vallató eszközök egynémelyikének a vádlott testén — de fájdalomokozás nélkül — való alkalmazása. Vitakérdése volt a „tudománynak”, ez is tortúrát képez e? Az 1787-iki porosz *Criminalordnung* szerint — mely a legemberségesebb az összes perrendek közt — nem az. Ez a perrend minden tekintetben korát meghaladó magaslaton áll. A tortúrát korlátozza, hüvelykszorító, spanyolcsizma, zsinegelés és testtágításra szorítja.

Nagy Frigyes 1740-ben Poroszországban (jogilag) megszünteti a kínvallatást, felségsértés, hűtlenség és többszörös gyilkosság esetét kivéve. Mária Terézia 1776. április 6-án teszi meg az első lépést az eltörlése felé.

Némely államokban, így Coburgban 1828-ig volt érvényben. Csodálatosképpen nálunk a kir. Cúria már ekkor is újtát állja az enyhébb jog fejlődésének. Véleményadásra szólíttatván fel, nem követel végleges eltörlést, a mint ezt Fayer IV. kötetben közölt felirata bizonyítja.

A *Theresiana* szerint a kínzás a felsőbb bíróságok utasításai szerint hajtandó végre. Nincs helye kínvallatásnak, ha be van bizonyítva a tett, p. o. két megbízható tanúval (3. §.). Végül szabályozza a vallatást, felsorolja az eszközöket (17. §.) hüvelykszorító, zsinegelés, létra, ezenkívül légbepörpítés kötelek útján.

A nálunk a kisegítő jogforrásként érvényben volt *Praxis Criminalis* csak az Equuleust (testnyújtókészüléket) és zsineget említi.

De *Bodó* és *Husztly* inkább voltak itt irányadók. Ezek szerint pedig a kínvallatásnak 10, illetve 11 foka van. *Husztly* szerint csak szóval és eszközök előkészítésével, *Bodó* szerint azonban tüzmeleggyújtással is szabad fenyegetni. A tulajdonképeni tortúra tekintetében azonban a két író közt nincs eltérés; zsinegelés, létrás tágítás (Equuleus), tüzes vas, vaszilánk (a köröm alatt), pörkölés gyertyával, jégcsöppek (a tarfejre), égő szurokkal égetés, végül a spanyolcsizma. *Bodó*, kinek a részletes följegyzést köszönhetjük, a felsorolást így folytatja:

„Et hi sunt gradus módi et genera tormientorum quibus misera DEI creatura atrociter excruciatum et excarnificatur. Quem tamen severum agendi modum Christiana mansuetudo attemperandum (!) suadet.“

A mi e felsorolást illeti, látnivaló, hogy éppenséggel nem maradtunk el a művelt nyugattól.

Azonban sem a *Praxis Criminalis* sem a jogi írók által elismert bot nem szerepel a torturalis eszközök közt, a miből később nagy baj származott.

IV. *A magyar jog.* Az 1837. évi február 18-iki helytartótanácsi számú *Norma relata ad Exerctium Juris Statarii* szerint rabot (— vádoltat) fenyegetéssel, bottal, ígérettel-vallomásra bírni tilos. Ez a szabály azonban merőben csak az ügynevezett „nyombanítélőhatalmú törvényszék”-et köti. A magyar felfogást mi sem jellemzi inkább, mint *Aradvármegye* kemény felirata, melylyel a kalapos király 1783. szeptember 10-iki (Kassich által is közölt) a kínzást és botoztatást gátló rendelete ellen tiltakozik.¹

Az uralgó felfogás szerint nemest nem volt szabad kínvallatni. E felfogás helytelen voltát már más alkalommal² volt szerencsém kimutathatni. Az ellenkező vélemény hívei *Werbőczy* Hármaskönyvének III. rész 20. címére és az 1597. évi 87. cikkre hivatkozván, legyen szabad e tekintetben annyit megjegyezmem, hogy a hivatkozott törvény csak Chábynak és Nagynak kínvallatását tilalmazza, fis aztán, ezek neve mellől a „nobilis” kitétel hiányozván, a nemesek jogát illetően e törvény nem szolgálhatott zsinórmértékül. *Werbőczy* pedig azt mondja: „nobiles autóm extra delicti locum nec captivare, nec vatione suspicionis ad tortúrám ponere permittuntú.”

No már most az ellenvélemény, mely szerint t. i. nemeseket nem szabad volna *Werbőczy* szerint kínvallatni, azon felfogáson alapul, hogy az „extra delicti locum” kitétel csak a „captivare” szóra vonatkozik, az „ad tortúrám ponere” kitételre azonban nem, *a)* mert a mondatnak így is van értelme; *b)* mert nem volna abban ratió, hogy a büntett színhelyén, tettenérés esetén szabadjon megtenni azt, a mi a büntett színhelyén kívül tilalmas; elmert tettenérés esetén nem kell bizonyítani semmit. Ezzel szemben *Husztvra* utalok, ki szerint *Werbőczy* most idézett szavaiból csak annyi következik, hogy nemest „erga suspicionem” (merő gyanú alapján) kínvallatni nem szabad. És utalok a *primae nonus* 2. §-ára, mely szerint gyilkosság, lopás, rablás, gyűjtogatás, haramjaság, erőszakos paráználkodás, egyszóval minden nagyobb nem

¹ *Márki Sándor* Arad vármegye és Arad története 448. 1.

² *Ügyvédek Lapja* 1905. évi 43. számában megjelent cikkemben.

politikai bűncselekmény elkövetője: honorem, titulumque et libertatem nobilitatis amittit (elveszti) és pórkézzel is befogható. *Werbőczy* e két helyének egybevetéséből kivehetőleg:

1. Felmerülhet, tettenérés dacába, bizonyítás, illetve kínvallatás szükségének esete, különösen parasztkézzel való elfogatás esetén, mert bizonyítás csak beismerés, vagy két teljes hitelt érdemlő, a cselekmény elkövetésénél is jelen volt tanúnak egybehangzó vallomása esetén mellőzhető, s mert tettenérés alatt futásnak eredő gyanúsítottnak az eset elkövetésénél jelen nem volt tanúk általi elfogatása is értendő. 2. A felsorolt bűncselekmények elkövetése a nemesi előjogok elvesztését vonván maga után, ezek közül a kínvallatás alóli mentesség elvesztése a fönnebb idézett megszorító intézkedésnél fogva mégis csak tettenérés esetére (nem extra delicti locum) mondatott ki, mivel a feudális felfogás nem akart teljes egyenlőséget létesíteni, s mivel a tettenérés letartóztatás (tehát más tekintetben is) szigorúbb bánásmódot vont maga után.

Mária Terézia és József Magyarországra nézve 2 rendelettel (1776. április 6. és 1788. évi augusztus 7-én 7454. sz. a.) a törvényhozás pedig az 1791. évi 42. törvénycikkkel megtiltja a torturalis vallatást (torturalia examina ex eo quod idoneum et congruum eruendae veritatis médium haud constituent... simpliciter interdicta crunt).

Hogy a rendeleteket semmibe sem veszik, a törvényt pedig az egyszer betű szerint, de csakis betű szerint hajtják végre, ez az 1818. szeptember 29-iki 26,841. sz. helytartótanácsi rendelet szövegéből tűnik ki, mely szerint a benevolus kivételével, hivatalvesztés terhe mellett, immár nem a tortúra alkalmazása, hanem a durvaság (delinquentium dirum tractamentum) tilalmaztatik. És *Vuchetich Mátyás* 1819-ben még *Beccurm* tanaira hivatkozással kénytelen a tortúra mellett felhozható érveket lerontani.

A helytartótanács egyébként csak a kínvallatást tiltja be. Az őszinte beismerésre jó szóval való rábírást már egy évvel utóbb, 1819. évi 5220. sz. a. kiadott rendeletével kifejezetten megengedi, sőt meghagyja a fogházakban működő *lelkipásztoroknak*.

Évtizedek múlnak a 90-iki törvény életbelépte óta és a hajdukorbács soha nem álmodott garázdalkodást visz végbe „a zsványüldözéstől nekihevült szolgabírói vagy mezei biztosi egyetlen hunyorításra“, a mint ezt *Kossuth* írja még 1841-ben . . .

Az 1807-ben közzétett Codex javaslat a vallatásnál tilalmas kényszereszközök közt csak a verést említi. (De examine

4.§.) Ugyanígy az 1827-iki javaslat VI. cikk 2. §. Nyilvánvaló tehát, hogy a század első tizedében a vallatásnál csak a bot alkalmazása dívik. Pedig a 91-iki törvény világosan tiltja.

Világosan-e? Nem. Tortualia examiná-t említi. A bot pedig nem az, mert a hivatalos tortúra idején Magyarországon nem alkalmazták, *Huszty*, *Bodó* nem sorolják fel az eszközök közt.

A botoztatás főoka azonban nemcsak itt keresendő.

Még 1848-ban is törvényes büntetési nem a bot. A földesurak botbüntetési jogát csak a kornak vége felé szüntetik meg. Mi sem természetesebb, mint, hogy a szolgabíró is megillette; kezdetben belátása szerint, később csak 24 bot erejéig. (*Szolgabírói aktivitás*). A nádor leír a megyének, hogy az aktivitást 12 bot erejéig szorítsa meg és hogy ezt is csak két vagy három hatósági tanú jelenlétében engedje meg végrehajtani, és hagyja meg a szolgabíráknak, hogy minden esetben jegyzőkönyvet vegyenek fel az eljárásról. De a RR. nem tűrik a közhatósági tekintély aláadását. Tiltakoznak a felső beavatkozás ellen, a nép míveletlen állapotára és kicsapongó természetére hivatkoznak, és a meghagyás visszavonását sürgetik.

A szolgabíró tisztnél fogva illette meg, kisebb (rendőri kihágási ügyekben) az első fokon ítézés joga. Ennek megfelelően, minthogy botbüntetést kiszabó ítéletei azonnal végrehajthatnak: mindazon esetekben, melyekben a vádlott nyilván hazudik, nyomban kiróhatja a büntetést. A *si fecisti negu* elvét nem ismeri a megyei gyakorlat, vagy legalább nem ismeri el. Hisz oly nagytekintélyű büntetőjogász, mint *Feuerhuch*, kit valóban nem lehet a maradiság vádjával illetni, a *Feinliches liecht*-ről irt és *Mittermaier* által átdolgozott művében (13. kiadás 737. 1.) elítéli ugyan a tortúrát, de szükségesnek mondja a vallatási kényszert (*Ungehorsamsstrafe*.)

Innét, hogy *Zsoldos Ignác* a vallatásról értekezvén, 1842-ben megjelent művében, megjegyzi ugyan, hogy azelőtt a vallatás a kínoztatással volt egyértelmű, de az „azelőtt” szóhoz zárójelben kérdőjelet biggyeszt. — A 43-iki javaslat 91. §-a a szenvedett kínzásokat a büntetés kimérésénél figyelembe veendőknak mondja, nyilván azért, mert a vizsgálat teljes nyilvánossága megvalósítható nem lévén, érzik, tudják, hogy a kínvallatás büntetőjogi tilalma írott malaszt marad. Így azonban a bíró a büntetés megfelelő enyhítésével némileg jóvá teheti a kartársa által elkövetett hibát, a nélkül, hogy a panaszolt törvénytelen kínzásnak, a kínvallató terhére, teljes hitelű próbákkal való beigazolását megkövetelni kellene. Mert a mit a vádlott javára érvényesít, az, évszázados jogfelfogásnál és a *favor rei* elvénél fogva, beigazoltunk veendő a nélkül, hogy az a kínvallató terhére is beigazoltnak tekintetnek. így a közhivatalnoki tekintély, melyet bíráink most is minden eszményképnél többre becsülnék, megóvható és az igazság is némileg.

A megyei állapotok a *Kossuthnál* jóval hidegebb vérű *Széchenyit* is a féktelen elkeseredés hangján szólaltatják meg (Stádium 153. lap). A Pesti Hírlap 7. számában szelíd tortúrának, *Mesznil Viktor*, a 43-iki javaslatok 1844. szeptember 10-iki főrendi tárgyalása alkalmával (1. Fayert), lelki tortúrának nevezi a hajdúpálcauralmat. Mindkettő törvényhozási intézkedést sürget.

Senki sem tekinti a vallató botoztatást a 91-iki törvény által eltöröltnek. Senki sem követeli a botoztató szolgabírónak a 91-iki törvény értelmében való elmozdítását.

Hogy azonban a kor „szelidebb erkölcsének“ megfelelően az új tortúra előtt esetenként a verbalterritiót is megkísérelhessék, mindazon esetekben, melyekben a bíró belátásához képest elengedhető a letartóztatás, a szolgabíró kijelenti, hogy az elengedést a beismeréstől teszi függővé. Erre már a végzések is felhatalmazzák (621/1811.): „Ha vallani nem akarna, tartóztassa le a szolgabíró úr”.

Néha (így 2558(1817), a kisgyűlés kifejezetten figyelmezteti a szolgabírót, hogy erőltetett vallatásnak ne legyen helye, de vitás, mit érthettek meg nem engedett erőltetés alatt, ha

a vádlottnak 2—3 napon belül többszöri, akár éjjeli kihallgatása a jegyzőkönyvekbe is foglalt „ne hazudj, úgy is hiába tagadsz” folytonos hangoztatásával megengedett,

*

IV. *Közállapotok a megyében.* A visszaélések száma aránylag csekély. A 91-iki törvény még nem ment át a köztudatba. Még a köztisztviselők sincsenek tisztában értelmével. A Csepcsányi-féle kínvallatás miatt kancelláriai leirat folytán kérdőre vont táblabíró példának okáért 31 évvel az 1791-iki törvény életbelépte után (alkalmasint fölös óvatosságból) nem ismeri ugyan el, hogy a vádlottat arcúí ütötte, „jóllehet”, úgymond „a Praxis Criminalis II. R. 8. ágazatja szerint a vádlottat tortúra által kényszeríthettem volna az ellopott tulajdon hová lett elrejtésének a kivallására.“(!)

Ugyanígy 2273; 1795. sz. ügyben, hol a lólopással gyanúsított további veréstől félelmében önkezüleg vetett véget életének. A panaszlott azzal védekezik, hogy 16 korbács a hazugság megengedett büntetése. A panasz rendszerint csak pofozás és botozás megtorlására irányul 44131790. Csepcsányi: 4283|1809. sz. Telsoffer S. ügyben, hogy egy álló hónapon át nap-nap után pofozták. Ilyenkor a vizsgálat, melyet kis- vagy közgyűlésileg kell elrendelni, nemleges eredményre vezet, így 43784842. Kiss János is, hol a rendőrlegények maguk sem tudnak az esetről. Bis repetita piacent!

Gúzsbakötést csak elvéve panaszolnak.¹

Kínvallatás egyébként a vizsgálatot sok esetben megelőzőt községelöljárósági nyomozás során sem ritka. Egy 1798-iki jelentés szerint a hadnagyok kínvallatás közben megöltek egy legényt (138.)

222/1832. a biai előljárók az apagyilkossággal gyanúsítottat kényszerítik, hogy apja koporsója mellett búcsúverseket énekeljen. A kancellária leír az ügyben, de a megye, „jól sejdítvén”, hogy annyi hónappal utóbb a volt előljáróság tagjainak kiléte ki nem fog puhatoltathatui, testületi megdorgálással elintéztnek tekinti az ügyet.

¹ 276/43. Matyi András.

Hogy pedig a kártérítés, a mint ezt a megye nem egy közgyűlési határozatban kifejtve találjuk, egyik legfontosabb célja az egész eljárásnak, az itt is kitűnik. Nem csak a talált ingók kerülnek vissza, az igen gyakran csak vélt vádlott birtokából a vizsgálat befejezte és illetve vád alá helyezés kimondása előtt; de nem egy ízben csak a szolgabíró vagy mezei biztos legjobb belátása szerint meghatározott kárösszeg lefizetése után szűnik meg a tortúránál mivel sem szelídebb vallatás.

Így 3282/1811. sz. ügyben, melyben a vallató mezei biztos egyúttal a káros is, elveszett szalonnáért 500 irtot vesz fel vádlottól. A megye ezúttal kimondja ugyan, hogy senki sem lehel saját ügyének bírása, megbízáván egyúttal Zlinszky főszolgabírót „a kinyomozandók kinyomozásával“, de megismétlődik a dolog, ha nem is mezei biztos, de valóságos szolgabíró ügyében:

Szalay alszolgabíró (1825-ben) értesíti *Földváry Gábor* szolgabírót, hogy a tűzhalmi csárdában „zsványüldözés“ közben birkafüleket talált. A birkafüleket jelentéséhez csatolja (ma is ott vannak). *Földváry* ezekről megismeri, hogy ő a káros és elrendeli a letartóztatást, illetve vizsgálatot. Így az utóbbi, a dolog természetének megfelelően, kettőzött hévvel, *Szedlak András* és társai feljelentése szerint „botoztatással, valamint pofozással“ folyik. A botozást a megyei katona, a pofozási, hajtépdesést és földre-teperést a szolgabíró önkezüleg eszközli. A több napon át tartó benevolizálás-boz, a nagyobb hatás kedvéért, a vizsgálatra ítéltnek fíjjait is oda hívják tanúkul. Ezek siránkozása folytán a gyanúsított magára vállalja a lopást, majd három heti sanyargatás után, miután szabadonbocsátását ettől tették függővé, írásos beleegyezését adja, hogy a birtokában volt 114 darab birgot a kárvallott javára eladják. Vádlót társaival is így bántak. A helytartótanács vizsgálatot rendelt. (A megye *Reviczky* és *Madarassy* táblabírákat, *Szutnyánszky* szolgabírót és egy esküdtet bíz meg a vizsgálattal.) Mentő tanukként persze azok szerepelnek, kik minden valószínűség szerint a szolgabíró bűnsegédei voltak. Ezek szerint még a kötelezvény aláírása is önként történt. 4—5 pálcaütésről azonban mindenki tud. A vármegye hadnagya is, persze azon hiszemenben, hogy ehhez, a Praxis Criminalisnál fogva, joga van. Így elrendelik az eljárást „a vizsgálatnak a vármegye kegye rendszabásaival ellenkező módon való lefolytatása és a letartóztatottnak hónapokon át való sanyargatása, valamint a birgék 610 forintért való eladása és a pénznek *Fölpváry* kezéhez való kifizetése

miatt. A kicsikart beismerés azonban — a törvényszék 1825. évi április 30-án kelt ítélete értelmében — nem veszti hatályát. A lopásért megbüntetik, még pedig elég keményen. A szolgabíró elleni további eljárásnak azonban nem akadtam nyomára.

V. A vádlott kihallgatása (Benevolisatio és dedaratio spontanea).

„Hogy hihetni azt”, mondja Széchenyi,¹ „hogymostani világban 9 millió, mely annyiszor önkény, de még törvényesen, vagy legalább usus vagy abusus szerint legirgalmatlanabbul benevolizáltatik — oh be keserű satyra ezen terminus technicus a valóságos benevolentíára — s egy kis lopásért kétségbeesésig kínoztatik, az ily bánásmódot tovább is fogja túrni.” — Hiába beszélt.

A 40-es években még vitás, nemes embert szabad-e kihallgattatni. Némely esetben az a felfogás, hogy szabad ugyan, de csak közhatározat alapján, más esetekben pedig úgy, hogy még a közgyűlés sem rendelheti el. A kir. tábla és hétszemélyes tábla gyakorlata is ingadozó e tekintetben. A 40-es években több ízben oldják fel a megye ítéletét és rendelik el a nemes vádlott kihallgatását, de nem mintha ennek elmaradását alaki hibának tekintenék, hanem pusztán azért, mert az ügy, az ítélet szerint, csakis így tisztázható. A kir. tábla azonban, a politikai perekben tanúsított magatartása folytán, nem örvend túlságos tekintélynek. Kétséges marad sérti-e az ily gyakorlat a nemesi előjogokat, nem sérti-e az alkotmányt? Előfordul ugyan birtoktalan nemesek vallatása, de úgy látszik csak beleegyezésük alapján (bár ennek nyoma nem tűnik ki mindig a jegyzőkönyvből). Végre a gyakorlat megtalálja a megsemmisítés és nemesi jogsérelem Scyllája és Charybdise közt kivezető utat, a nemesek írásbeli kihallgatásával. A vádpontokat közül a nemes vádlottal, a ki írásban, sok esetben ügyvédjével tartott tanácskozások alapján, összefüggőleg előadott tényállást és védekezést (dedaratio spontanea) terjeszt a vizsgálatlalt megbízott szolgabíró elé.

¹ Stádium 157. 1.

Némely esetben mégis szóbelileg történik a kihallgatás-ilyenkor, nehogy előjogok megsértését lehessen panaszolni, a jegyzőkönyv elejére azt írja a szolgabíró: „X. Y. nemes emberrel véletlenül találkozáván, megkérdeztem, hogy merte ellopni N. N. úrnak a nyerges lovát? a mire ő ezt és ezt felelte”.

Veszprémben annyira mennek, hogy nemessel a szolgabíró, még ha letartóztatásban van, akkor is csak „véletlenül találkozik” a vármegye házában.

*

Nemnemest mindig ki kell hallgatni. Vallatását rendszerint rabvallatásnak nevezik, különösen a század elején, a mikor az eljárás valóban a letartóztatás foganatosításával indul meg és a szabadlábban való védekezést nemnemeseeknek csak kegykép, azaz kivételesen engedélyezik. Vallomása *benevolus* vagy *benevohun examen*, szemben a nemesek *declaratio spontaneajával*.¹

*

A jegyzőkönyv (*benevolus*), melyet a nemnemes panaszlőtt vallomásáról felvettek, a vádbeli cselekmény és a panaszlőtt nevének megjelölésével kezdődik. Ezt követi az a kitétel, miszerint: „alább megírottak ezennel hivatalosan és hitelesen tanúbizonyságot teszünk arról, hogy X. Y. lopással vádolt rab, itt és itt, ekkor és ekkor, a hozzá feltett (investigationalis) kérdésekre úgy vallott, a mint az itt írva vagyon”.

Panaszlott letartóztatására vonatkozó megjegyzés rendszerint hiányzik a jegyzőkönyvből. Ilyet csak újabban, a bűnperrendi eszmeáramlat fellendülésének idején találunk a felebbezést megengedő törvényszéki ítéletekben és a fiskális perfelvételi jegyzőkönyv külzetén.

A bevezető megjegyzés után, sor közepén, néha ez a kitétel: „szadavallás” vagy „önkéntes vallás”. A jegyzőkönyv többi része félrét írva. Baloldalt a kérdések megszámozva, jobboldalt a felelet.

Aláírják a jegyzőkönyvet a szolgabíró és illetve esküdtje;

¹ A *benevolum examen* kitétel a 91-iki javaslat is megtartja.

illetőleg az ügyész, a mennyiben a kihallgatást ő fogatosította. Hivatalos pecsét nincs. A panaszlott nem hagyja jóvá a jegyzőkönyvet, nem írja alá, nem is kézjegyzi, csak kivételesen, bárha *Szlemenics* ezt minden esetben megkívánná, de ennek nem is volna értelme, hisz olvasni csak elvéte tud a rab.

*

Kérdezési mód.

Nemnemeseknél rendszerint, nemeseknél elvéte különösen ha vagyontalanok, tegezés dívik.²

1. (Általános) kérdés: Kinek hívnak, hány esztendő³,³ micsoda vallású és sorsú (foglalkozású) ember vagy? A vagyoni viszonyokat nem igen firtatják, de az 1818. évi 21561. sz. helytartótanácsi rendeletnél fogva mindig jegyzőkönyvbe veendő, volt-e a letartóztatáskor a vádlottnál valami érték és ha igen, ki vette át?

2. kérdés, melyet azonban a jegyzőkönyv aláírása előtt is feltesznek még egyszer: voltál-e már büntetve vagy fogva?

3. kérdés rendszerint: miért fogattál el?

Ezt követőleg így faggatnak: „Valld meg, hogy loptál! Tagadod a lopást? Hiába tagadod, X. és Y. tanúk valamint társaid ellened vallottak.”⁴

464|1810. 5. kérdés: „Hallod-e, te katona voltál s most szökött katona vagy, a mit a hátadon lévő vessző nyilván mutat., valld be melyik ezredtől szöktél el?”

A 30-as évektől kezdve utolsóelőtti kérdés: Elfogattatásod alkalmával volt-e valami értéked?

*

A jegyzőkönyvek szerint a *Vuchetich* által rosszait fogásos kérdések, faggatások ép oly gyakoriak, mint az emberséges kihallgatások. Ennek oka alkalmasint az, hogy a vérbírák már akkor is jegyzőkönyvileg úgy tüntették fel a kihallgatást, mintha az előírásos lett volna. Indokolt egyébként

¹ 2926|1830, 5637|1830, 3918|1836, 1786|1816.

² 03/1814, 1818. TjVI. 13.

³ A kor megállapítását az 1807. évi 2750. sz. helytartótanácsi rendelet telte kötelezővé.

a feltevés, hogy a jegyzőkönyvek a tényleg feltett kérdéseknek csak kis hányadát tartalmazzák.

Tény, hogy a faggató kérdéseket a gyakorlat nem tiltja. Némelyik jegyzőkönyvben 8—10-szer következik egymásután: „valld be, hogy loptál, hiába tagadsz“.

1210/1847. 1. Mi a neved stb.

2. Beszéld el környül állásosán a f. hó 8-ra közöttetek és a palotai legények közt Pesten történt verekedést.

3. Voltál-e már büntetve?

4. Kérdés olyan mint az első kérdés.

5. Kérdés szóról-szóra olyan mint a 2. kérdés.

6. Kérdés szóról-szóra olyan mint a 2. kérdés.

7. Kérdés szóról-szóra olyan mint a 2. kérdés.

7885|1845. Parmiczky Ede váczi szolgabíró által esküdt közbenjötté nélkül foganatosított vallátási jegyzőkönyv szerint a vádlott az első kérdésre (hol tartózkodtál ez ideig, volt-e és van-e utilevedel? mondd el) válaszul mindjárt elmondja, többek közt azt is, hogy éjszaka öt forintot lopott a tótoktól.

L. ezzel szemben 6692. és 668B| 1840. Szentpéteri Sigmund elleni vizsgálatot, ki a színpadon hatalmasan arczul jegyinté a sértettet.

229126. Egy kérdés volt: Honnan ős mered nem régen te Tarra jött Kéri Sándort. Mikép és hol beszéltél össze, hogy tuladunán menjetek? Ki lován és kocsiján voltatok oda? Hogy vittetek a lovakat és ki kocsi-jába fogtatok? Hol mentetek által a réven? Volt-e passustok és kitől mit vittetek és hoztatok által? Tuladunán hol jártatok és *kinél*?

Szóval a jegyzőkönyv nem hű tükre a kihallgatásnak.

Az ismertetett szabályok általában véve országos gyakorlat.¹

*

¹ Bács 2938/1817, Baranya 4801/1821, Bihar 58/1814, Csongrád 2838/1822, 5037/1831, tiszti ügyész vallat: Buda 909/1837 már magyar: Debrecen 230/1808, Fejér 2371/1798, 394/1800, 3851/1811, 2281/1828, a fej többnyire latin: Győr városa (Jauriensis) 2428/1828. capitaneus cum fiscalatus regnens benevolum etc. és 718/1830, 561/1829, kérdés és felelet német: 1836-ban kezdődik a magyar: Heves 1857/1831, 5009/1882, 134/1834, 3219/1841. 1445/1827, 2248/1828, 2429/1828 1548/1827, 1236/1036, 810/1840. Hont 290/1835. Jászkon-kerület 2691/1813, 3865/1840, 110/1813, 3126/1842. tiszti ügyész vallat. Komárom 2139/1830, 2128/1821, 2798., a fej latin Anno 1798. die 30 apr. Komáromi sequens exceptus est per me infrascriptum benevolum examen. Pnncta interrogatoria. Nyíregyháza

Röviden még a *bizottsági vallatásokról* kell megemlékeznünk. A részletes szabályok által meg nem kötött joggyakorlat elvekhez alkalmazkodott. Minthogy pedig elv volt, hogy mindenkit csak saját felsőbbsege hallgathat ki oly esetben, midőn a panaszlottak több törvényhatóság hatásköre alá tartoznak a kihallgatást bizottságra kell bízni, melynek tagjai az illető (katonai polgári, 279|1801. úrszéki vagy tudományegyetemi és a megyei) törvényhatóságok küldték ki.¹

Midőn 114|1835. a helytartótanács értesítése folytán a solti úrszéki tisztviselei és illetve katonái által elkövetett gyilkosság tárgyában a vegyes bizottságba egyeseket a kamara küldött ki, felírak a RR. hogy a kamara hatóságnak nem lévén tekinthető, bírókiküldési joga el nem ismerhető.

Bizottság foganatosítja a vizsgálatot néha akkor is, ha a vizsgálat során kihallgatandó személyek száma igen nagy.

Így 3932|1844. Midőn Nagyköros környékén a hamis pénz megszaprodik; 2705j 1805. midőn vitás volt a rab nemessége Pest város és Pest-megye küld ki a vizsgálatra tagokat.

1257|1828. ns. Puky Mihály és jurátustársai elleni ügyben, mert a hétválasztófejedelemhez czimzett vendégfogadóban 1828. augusztus 30-án rendezett bálban, berúgva verekedni kezdőnek és a katonai strázsát felkeltették, a várparancsnokot párbajra kihívták, a kitűzött helyen és időben azonban meg nem jelentek, József nádor már az esetet követő napon kelt leiratában értesíti a megvet: — spéci a to insuper eo, quod similes casus ab aliquo tempore iterato patrentur . . . vegyes bizottság üljön össze katonai és polgári tagokból. Ebbe a megye két táblabíró egy szolgálímét és egy esküdtet, a katonai parancsnokság három tisztet és egy hadbírószázadost küld ki.

1804-es csomó, Nyitra 2535/1814, 1780/1821, 3535/1801, Pozsony 782/1821, solti úrszékek és általában az úrszékek tiszti ügyésze vallat; Somogy 176/1808, 435/1798, Szabadka 2160/1821. elejétől végig minden latin; Tolna 18&8-as csomó; Torontál 430/1834; Veszprém 1476/1818.

Pest városában 1844/1821. még a 40 es évek vége felé is deák a jegyzőkönyvezés nyelve.

¹ 6254/1842, 4005|1847, 2799|1841.

VI. A tanúvallatás.

Kétféle a tanúvallatás: bíróságon kívüli és bírósági (extrajudicialis és judicialis, más szóval *authentica inquisitio*. Kit. 11. fejezet VIII. Előbbit a vizsgálattal megbízott közeg, utóbbit a törvényszék vagy a hitelesítéssel megbízott küldöttség fogatosítja.

Bizonyítókul a csak bíróságon kívül tett vallomás, általános megyei jogfelfogás szerint, nem szolgálhat.

A bíróságon kívüli tanúvallatás (tanúszedés) kétféle: *collateralis*, ha csak a vádló vagy vádlott hivatkozott a tanúkra és közös *communis*, ha mindketten.

Nemesek, de néha nemnemeseknek is *írásbeli nyilatkozata*, beadványa sok esetben pótolja a jegyzőkönyvbe mondást. Gyakran pedig a tanú a szolgabíró előtt megjelenvén, maga írja a vallomást. Az eskü letételét ilyenkor is azonban a szolgabíró igazolja.

Főnemest a vallató közeg, a mennyiben annak élőszóvali kihallgatása elkerülhetlen, lakásán hallgat ki. Ez áll akkor is, ha küldöttség fogatosítja a „tanúszedést“.

*

I. Az eskü, a törvényes figyelmeztetés és u mentesség. Minden tanú vallomástétel előtt rendszerint leteszi a hitet (előeskü). A jegyzőkönyvből ez úgy tűnik ki, hogy a tanú neve és általános kérdéseire adott vallomása után az a kitétel foglaltatik: „letett hite után vallja”, „*praevio juramento corporali fatetur*”. Ha azonban nem törvényes bizonyság vagy szolgabíró, hanem esküdt, mezei biztos vagy nyomozó község-elöljáróság fogatosítja a tanúvallomást, eskünek helye nincs.

Esküt összesen két ízben tesz a tanú, mert vallomására utóbb a törvényszéki hitelesítés során is meghiteltetendő. Ezért, ha a bíróság előtt visszavonja hamis vallomását, büntetendő. Innét van, hogy alig vonják vissza a hamis vallomást.

E bajon a 43-iki javaslatok tárgyalása alkalmával úgy kívánnak segíteni, hogy *Deák* és *Eötvös* indítványára kimondják az esküvel megerősített vallomás büntetlenségét, ha az a törvényszék előtt visszavonatott.

Az úgynevezett *törvényes figyelmeztetést*, az 1791. jav. X. 23. §-a és *Szlemenics* szerint soha sem szabad elhagyni. *Vuchetich* szerint (ki a vármegyében több ízben foganatosított bizottságilag tanúvallatást) a figyelmeztetés megtörténte a büntetethőség előfeltétele, mert a hamis tanúzásnak tényálladási alkateleme. *Bodó* szerint ellenben csak súlyosító körülmény a figyelmeztetés megtörténte. Ennek dacára a jegyzőkönyvekbe csak alsóbbrendű és műveltségű egyéneket szokás figyelmeztetni. De jegyzőkönyvbe a figyelmeztetést csak elvétve veszik.

*

II. *Mentességi akadályok. Országos jognál* fogva mentesek a tanúzás kötelezettsége alól: a gyermek, a szülők, a hozzátartozók, a meghatalmazott, (minthogy utóbbi a meghatalmazóval egy személynek tekintendő, és saját ügyében senki sem lehet tanú).

Sok száz, kezem közt forgott tanúvallatási jegyzőkönyvek egyikében sem találtam, hogy az ily tanút mentességére figyelmeztették volna.

Íróink szerint akadályai a tanúzásnak az ellenséges viszony; *Werbőczy* szerint (ki a jegyzőkönyvek átolvasásakor gyakran tapasztalta, hogy kellő fizetés ellenében 20. évüket be sem töltött egyének 25 évvel azelőtt történetekre tisztán emlékeznek) akadály az alkalmatlan kor. Ez *Vuchetich* szerint a 16, *Szlemenics* szerint a 12., *Bodó* szerint a 18. évig terjed.

Nem lehet tanú, *Werbőczy* szerint, nemes bűnperében a nemnemes, a szolga, (mivel illetlenség volna nemest, paraszt vallomása alapján büntetni, s mert a paraszt pénzen vásárolható).

Bodó szerint nem lehet tanú, a ki teljesen vagyontalan.

Ezenkívül még sok más akadály van a tanúvallomás figyelembevehetőségének, így például az, hogy a tanú maga a feljelentő.

Egyiket sem ismeri el a megye valódi akadályának. Ezekre szabály: valebunt quantum valere poterunt. Minden tanút ki vallatnak, meghiteltetnek és meghitelesítenek, hitelesítés alkalmával újból megesktenek.

Példa erre 5771/1834. Beleznay ügy, melyben Légrády és Réső Ensel János prókátorok, mentességükre hivatkoznak, de a RR. nem hajlandók ezt kisgyűlésileg elismerni.

Attól sem idegenkedik a gyakorlat, hogy a följelentő Írásbeli feljelentésére, vagy a nyomozat során, eskü nélkül kivett tanúvallomásra, külön vallatási jegyzőkönyv felvétele nélkül tege le a hitet.

Jól is mondja *Husztly*.“ Testis ornni exceptione major, — minden kifogástól ment tanú — ez szólásmód, de nagyon helytelen szólásmód, mert ilyen tanú voltaképen nem létezik, minthogy úgyszólván minden tanú ellen felhozható vagy az egyik vagy a másik kifogás.

Így a törvény ugyancsak annak megítélését bízta a bíró szabad belátására, vájjon a felségsértő följelentője szava-hihető-e, de a megyei gyakorlat, igen helyesen, e szabályt kiterjeszti az összes úgynevezett törvényes akadályokra.

Ugyanez áll a *vádlottárs vallomásáról*. Az írók szerint ez csak bizonyos körülmények esetén, nevezetesen, ha magától és kényszer nélkül vallott és vallomása különben is gyanús személyt terhel, tekintendő tanúvallomásnak. A megye a vádlottársat ezzel szemben mindig kihallgatja (tanúként) eskü kivétele nélkül, de vallomását a törvényszék bizonyítékként (még ha többen is volnának) el nem fogadja.

III. *Hatáskörről nem bíró közeg útján fogatosított tanúvallatás*. A tanúvallatásról is áll, hogy az annak fogatosítására megyei gyakorlatnál fogva hatáskörrel, illetőséggel nem bíró közeg által fogatosított vallomás nem joghatályos, nem bizonyíték. Ha azonban nem a szolgabíró fogatosítja a tanúvallomást, nincs helye eskünek.¹

A *sértettet* is hit alatt hallgatják ki a kárra nézve.²

Ha a tanút csak a nyomozat során, tehát eskü kivételére nem jogosult közeg, mezei biztos, vagy esküdt, vagy

¹ Úgyszintén nyomozat során. 5243| 1848, 2193/1846, 510/1848, 4520(1848, 4398|1825. Kivételt képeznek a városok közül Nagykőrös, melynek fiskálisa a nyomozat során hit alatt vallat. (80111832).

² 772/1827.

pedig községi előljáróság, vagy városi tanács hallgatta ki, ha csak utóbb a vizsgálat során törvényes bizonyság által ki nem hallgattatott, úgy csak a törvényszék előtt tesz esküt vallomására. Ugyanez az eljárás, ha az esküt a törvényes bizonyság¹ (a törvényszék által utóbb el nem fogadott) akadályra való tekintettel nem vette ki.²

Ha a vallató közeg megesketi a tanút, a jegyzőkönyv így szól: „X. Y. tanú letett hite után vallja”.

A megesketés mellőzését kivételkép a vizsgálatot rendelő hatóság elrendeli.¹

*

IV. A *három kérdés.* Az általános kérdések elintézése után feltett első különös kérdés: Ismeri-e a panaszlottat? Csak ezután következik a tárgyra vonatkozó kérdés: Jelen volt-e a cselekmény elkövetésénél, ha igen, mondja el mit látott.⁴

2924|08. Emlékszik-e arra, midőn 1832. esztendőben a nevezett gróf Beleznay a fogadóban meghált és ott bizonyos János nevű szolgáját vagy inasát kegyetlenül megverte, ha emlékszik beszélje el környiállásosan.

Harmadik és egyúttal utolsó kérdés: Kit tud még jó tanúnak lenni?

Az ilyen „jó tanút” a szolgabíró meg is idézi.⁵

Rendszerint minden tanú ezt a 3 kérdést kapja.

A tanúkérdezési módnak *hibája*, ha a jegyzőkönyv csak félig is hív tükre a feltett kérdéseknek, hogy a rab terhére vallani akaró tanú a kérdésből megismerte a vallomásával megállapíttatni kívánt, — mondjuk hogy: *való* tényállást, továbbá, hogy (legalább is gyakran) túrték, hogy a korábbi vallomás kivételénél a még csak kihallgatandó tanú jelen lehessen.

*

V. A *jegyzőkönyv.* A tanúvallatási jegyzőkönyveket, melyeket általában *leveleknek*, *bizonyásgleveleknek* *tanú-*

¹ 1576|1845.

² 2668a|1836, 969|1837.

a 1105|1815.

⁴ 5346/1830.

⁵ 623/1799.

*szedési jegyzőkönyveknek, tanúságleveleknek, litterae inquisitorialesnek*¹ szokás nevezni, nem főlrét írták, mint a rab-
vallatási jegyzőkönyveket.

A jegyzőkönyv az u. n. „fej“-jel kezdődik, mely szerint alólírottak ekkor és ekkor, itt és itt a tanúinquisitiót végrehajtván, arról hiteles bizonytságot tesznek, hogy az alább megírt tanú úgy vallott, a mint itt írva vagon. Ezt követi a sor közepén az a kitétel, hogy „Utrum an“ (váljon) majd a három kérdés. Ezek után pedig az egyes kérdésekre adott válaszok. Az első tanú válaszai után folytatva a következő:

„Primus testis X. Y. (nationalis) examinatus, fatetur:“

„Secundus testis N. N. (nationalis) fatetur.“ é. i. t.

Az eskü letételét a jegyzőkönyv bizonyítja.

Az erre vonatkozó megjegyzést, ha kétségtelen, hogy mind a tanúk meg fognak hiteltetni, csak egyszer írják ki.²

Gyakran a kérdés bizonyítja a hitletételt: „Vallja meg tanú vagy beszélje el tanú letett hite után“.³ Ilyenkor nem kellett a hitletételt utólag bizonyítani.

Legritkább a legvilágosabb, mely szerint „alább megnevezett tanúk alább megírt kérdőpontokra nézve hit alatt való kihallgatását alólírott szolgabíró és esküdt illetve küldöttségi tagok, aláírásukkal igazolják.“⁴

Egyezően vallott tanúk vallomását néha csak egyszer veszik jegyzőkönyvbe annak megjegyzésével, hogy mindannyian ezt vallották.

A jegyzőkönyvet *Szlemenies* intelmei daczára sem íratják alá a tanúval. Csak a 40-es években kezdik.⁵

VI. *Kényszereszközök és útiköltség.* A tanúságtételt megtagadó tanú a HK. II. A. 28. címe továbbá az 1563: 81. és 1635:49.⁶ t.-c. szerint felfolyamodásilag el sem engedhető

¹ 407|1826, 4885|1845, 4384|1822.

² 0602|1846.

³ 28f|0|1831, 2452|1833, 844|1833.

⁴ 4023|1833, 4948|1837, 5165|1832, 284|1832, 4429|1817, 720|1818, 1781|1816,
2167|1826, 4384|1822, 1550|1827, 220|1818.

⁵ 425|1848.

⁶ A büntetés 16 márka, mely felerészben az alispánt, felerészben a fel-
jelentőt illeti.

pénzbírság terhe alatt kötelezhető ugyan polgári kötelességének teljesítésére, de arra, hogy a büntetést kiszabták volna alig van példa, minthogy az ily büntetés csak szabályszerű sommás, nemesekre pediglen csak fiskális per lefolytatása után róható ki.¹ Általános szokás² „a dologról mit sem tudni, nem emlékezni“, nehogy a tanú utóbb a törvényszéken is megjelenni kénytelenüljön. Ezen a RR. úgy segítenek, hogy kimondják, hogy ezentúl a tanúnak úti és egyéb költségeit meg kell téríteni.

VII. Szembesítés a vizsgálat során.

A tagadásban levő rabot (alperest) a beismerésben levő rabbal és illetve a terhére valló tanúkkal már a vizsgálat során szembesítették.

A szembesítési záradékot a jegyzőkönyv bezárása előtt az egész ívre, tehát nem félrét írták.

Nemest szembesítették nemnemessel is.

Így a „2299|1826. sz. nemes ifjabból álló és állandóan garázdálkodó tolvaj banda ellen folyt ügyben Földváry Gábor szolgabíró és esküdtje szembesítik orgazdasággal vádolt „Hán Lőrincz tassi lakost és zsidó“-t Ns. Fülöp István-nal.

VIII. A vizsgálatot rendelő (kiküldő) végzés esetleges tárgyai.

A vizsgálat elrendelésén kívül tartalmazhat a kiküldő végzés:

1. lefoglalás,
2. megtérítés,
3. eltiltás,
4. felfüggesztés,
5. letartóztatásra vonatkozó intézkedést.

Lássuk ezeket egyenkint

¹ 42311848.

² 2748,1808. sz. gyűlési jegyzőkönyvi bejegyzés szerint.

IX. Lefoglalás és megtérítés.

I. *Lefoglalás.* Az eljárást rendelő végzés már a lefoglalás tárgyában is intézkedik. A legtöbb esetben lefoglalhatók illetve lefoglalandók *a)* a bűnjelek (tehát oly tárgyak, melyek bizonyítékul szolgálnak) és *b)* a gyanúsított birtokába jogtalanul került ingók. Ez az intézkedés, minthogy több végzés tanúságaként a büntető eljárás főcélja a sértett kárának megtérítése, önkényt értetődő. Ezért a szolgabíró a közgyűlések elvi jelentőségű határozatai szerint mindenkor belátásához képest hivatalból, azaz akkor is köteles lefoglalni, ha erre nézve a végzés nem intézkednék.¹

Az elkobzott ingók (különösen lovak) jegyzékét, ha a gyanúsított azt, hogy jogosan szerezte, be nem bizonyíthatja, és a dolog valódi tulajdonosa ki nem puhatolható a helytartótanácshoz küldik fel, mely azok országos köröztetését rendeli el. Néha szinte hihetetlenül csekély értékű holmi országos köröztetését rendelik el.²

A köröztetés célja a sértett kipuhatolása. Ha a körözés, a mint az rendszerint történt, eredménytelen, úgy az ingókon hivatalos kótyavetyén tesznek túl, a miről csak utólag értesítendő a helytartótanács.

*

II. *Megtérítés.* Ha azonban a kárvallott kiléte megállapítható és kétségtelen, hogy a gyanúsított kezén talált ingók bizonyítékul nem szükségesek, úgy azokat kiszolgáltathatják a kárvallottnak a szolgabíró, a kisgyűlés vagy más hatóság beleavatkozása nélkül is.³

(Ez az oka, hogy az I. fokú végitéleteknek a magánjogi igény megtérítésére vonatkozó része gyakran feltételes: „a mennyiben meg nem térítettett volna.“ A vád alá helyező végzés is úgy szól néha „a mennyiben vissza nem adná, idéztessék perbe“.

A kiküldő végzés ugyan gyakran azzal adja át az ügyet a szolgabírónak, hogy a „kérdéses ingók visszaszerzése tekin-

¹ 3244/1831, 1093/1823, 5759/1828.

² (733/1842. két pár csizma és egy ködmen.)

³ 2213/1832, 2795/1827.

tétében legyen a folyamodónak segítségére”¹ vagy pedig, „hogya folyamodó az állítólag X. Y.-nál levő birtokára nézve tulajdonjogát be tudja bizonyítani, adja azt neki vissza, de ezen kitételekre sem volt szükség, mert önkényt értetődtek. Ugyanez áll 1813-ki 609. sz. közgyűlési határozat értelmében.

A lefoglalt bűnjeleket a tiszti ügyész a leveles tárban őrizi² illetve őrizteti.

A lefoglalt bűnjelpénzt a házi főadótiszttség veszi át.³

A lefoglalást rendszerint az foganatosítja, a ki a vizsgálatot teljesíti és pedig a vádlott vagy atyjafiának jelenlétében.

5192/1832. (közgyűlés) Utasítatik főbíró úr, hogy a helyszínén megjelenén, amennyiben a tett közfenyítéket vonna maga után, tiszti vizsgálatot hajtson végre s ha az előadást valónak lenni tapasztalandja, alispáni hatalommal ezennel felhatalmazhatván, a folyamodót erőszakkal elrablott holmijának birtokába helyeztesse vissza, tudósítása elvárattatván.

X. Az eltiltások.⁴

Igen kis súlyú bűncselekmények esetén, melyek miatt előreláthatólag csak bot, mint főbüntetés vagy 1—2 napi szabadságvesztés fog kirovatni, úgyszintén nemesek nagyobb súlyú bűncselekményei esetén is, szóval mindazon esetekben, melyekben a letartóztatás az anyagi igazság megsértése nélkül el nem rendelhető a szolgabíróat nem bízzák meg vádlott befogatásával, hanem arra utasítják, hogy a vádlottat a tett további elkövetésétől eltiltsa.

Különösen erőszakosságok, hatalmaskodások és paráznság esetén dívik.

A tilalom megszegése letartóztatást vonhat maga után, a mire a vádlottat a kiküldő végzés szerint a szolgabírónak figyelmeztetni kell (minősített eltiltás), de a befogatás rend-

¹ 1375|1844.

² 3231|1809.

³ 2234|1812, 3359|1832.

⁴ 423/1848, 2138/1816, 5234/1833, 4081/1825, 4989/1837, 2785/1817, 1900 1823, 217/1829.

szerint csak ismételt eltiltás sikertelensége esetén szokott következni.

Igy 1802/1821. Szántó János ellen — ki a gyilkosság miatt fogóságban sinylődő Beleznay gróf feleségével folytatott nősparáznaságot — többszöri eltiltás dacára sem hagyja abba.

681 i 1834. Ezen folyamodó levél azzal az utasítással adatik ki aiszolgabíró Mészáros Károly urnák, hogy a feladás mibenléte iránt, az illetőknek meghallgatása mellett vizsgálódást hajtván végre a tapasztalaitokról további rendelkezések végett, tegyen tudósítást, utasítást adván egyszersmind a panaszlott (református) lelkipásztornak, hogy minekutána öneki hivatalánál fogva is a lakosoknak jó erkölcsökben és magaviseletben például lenni kellene, az ilyen cselekedetekkel, mint hivatalával semmikép össze nem férhetőkkel hagyjon fel és magát az illendőség korlátjai közt tartsa meg.

5145/1848. Fegyver György kecskői lakos feljelentése szerint veje Parádi János a helység előljárói által egyedül, pusztá gyanúból tartóztatván le: Benke László kerületi szolgabíró úr és segédesküld társa jelenleg az összevonuló nemzetőrségi táborban lévén elfoglalva, értesítettik, a folyamodvány kiadatása mellett, Hangyás Imre esküdt úr, miszerint az ügyet haladék nélkül megvizsgálván, ha tapasztalna, hogy az előljárók részéről netalán jogtalan eljárás követtetett volna el, szigorúan tiltsa el őket minden önkényes erőszakoskodástól s e tárgy mibenléte iránt, minél előbb tegyen kimentő tudósítást.

A feljelentés szolgabíró Halász Zsigmond urnák kiadatik azzal, hogy vizsgálja meg lett-e istenkáromlás elkövetve. Ha volt, ugv hajtsa végre a tiszti vizsgálódást és tudósítás mellett terjeszsze a vármegyének, mindazonáltal panaszlottat minden hatalmaskodástól és a fenyegetésektől eltiltván.

3754/1827. oda utasítatik főszolgabíró úr, hogy a feladottak valósága esetében a panaszlottat abbéli erőszakoskodásoktól hathatósan tiltsa el s neki adja tudtára, hogy ha magát továbbra is efféle bűnös cselekedetekbe keveri, a vármegye kénytelen leszen őtet befogatni és ekképen oly kényserítő állapotba helyeztetni, hogy a közbátorságnak kárára ne lehessen.

Ha a helytartótanács, illetve annak elnöke a nádor vagy pedig a kancellária utasítja a vármegyét eltiltásra, úgy a leiratot a kisgyűlés a közgyűlés elé szokta utasítani tárgyalás végett, illetve annak megállapítására törvényes-e? A közgyűlés gyakran tagadja meg a tilalom kimondását.

Igy 252 03. Lipcsei Gábor ü., ki a katolikus vallásról evangélikus vallásra akarna kitérni, és 10 éves fiát evangélikus gazdánál tartja.

A közgyűlés tapasztalt magatartása az oka annak, hogy Dubraviczky Simon alispán 1830 bán a megye jogszokásainak megsértésével nem jelenti be a közgyűlésnek, József nádornak a „*Törvényhatósági Tudósításai*“ tárgyában kiadott rendeletét, hanem a szokott ut megkerülésével Zlinszky főszolgabírónak meghagyja, hogy a tilalmat *Kossuth* előtt kihirdesse. A közgyűlés, bár utólag, törvénytelennek mondja az egész eljárást.

Néha perbeidezés terhe alatt tiltanak el. Ennek oka az anyagi jogbizonytalanság. A törvény kiterjesztő magyarázat a megengedett. Így sokszor valóban vitások a büntetethez határai. Ily eljárás, minthogy elvben — a közgyűlési feliratok tanúságaként eltiltásnak csak büntetőjogilag tiltott cselekmény esetén van helye *feltételes portörlet* jellegével bir. A tilalom megszegőjét utólagos megintés nélkül rendelik perbeidézetté.

Így Hunyadi Mátvás ügyvéd ügyében 1358|1839., mert a vadkerti lakosság képviselőteről az eltiltás daczára sem mondott le a helytartótanácsnál, és így eljárása folytán a lakosságot, bár közvetve, az uraság ellen fellázítá.

Egyébként a formákhoz nem nagyon ragaszkodnak.

2028/1824. Haragos kutyák tartásától azok lelovetésének terhe alatt tiltanak el.

Az ily eltiltást már az 1794. évi 4052. sz. helytartótanácsi intéző levél is rendszeresíti 18. d) pontja szerint a nemes, ki gyanús személyeket tart korcsmájában és ezzel bírói megintésre sem hagy fel, fiskalisi perbe idéztessen. (Nemnemes ezzel szemben mint orgazda büntetessen.)

Az eltiltás célja megelőzés.

Van a dorgáláshoz, intéshez igen közel eső, igenleges formája is, a mikor az, ki följelentetett kötelességeinek teljesítésére utasítatik. Különösen házasságiöröseknél gyakori: „Éljen feleségével együtt“.¹

Az igenleges forma közületekkel szemben használatos.

3608/1835. Halta Sámuel szolgabíró intse meg a czeplédi nemeseket, hogy a vármegyei törvényhatóságot, mint a hazai törvények által megállapított felsőséget tiszteletben tartsák és a városi törvényhatóság gyakorlá-

¹24211834.

sába ne vessenek gátot, mert a jó rend fentartása minden egyes polgárnak szinte úgy haszna, mint kötelessége.

485|1812. Meghagyatik a soroksári, haraszi, taksonyi, áporikai, peregi, dömsödi, tétényi és majosházi községek előjáróinak, hogy a lakosokat az elkövetett borzasztó hatalmaskodásuktól (legyilkolták a ráckevei uradalmi jágert) — a legkeményebb büntetés fenytéke alatt tiltásuk el.

6617|1843. (Beretvás István nagykőrösi lázadó elleni ügy.) Egyébiránt Kecskemét, Nagykőrös és Czegléd városokban, hol a népfelkelés rendezte tvén, rosszakaratú bujtogatók, a közcsendet könnyebben megzavarhatják — a közbátorság fenntartásáról gondoskodni kötelesség lévén, a három város Tanácsának ezennel komolyan meghagyatik, miszerint kebeleikben a közbátorságra eszéiyesen, de egyszersmind erélylycl és szigorral felügyelvén — ha valaki arra vetemednék, hogy a haza szent ügyéért lelkesülő polgárokat hajtogatósaival tévútra vezetni, azokat fellázítani megpróbálja — azt tüstént fogassa el — s a vizsgálatot törvényesen eszközölvén, a bűnöst a megye házi börtönébe küldeni s eljárásáról pontos tudósítást tenni elmulaszthatatlan szoros kötelességének ismerje.

A megyének *igenleges formájú intései* közül világhírre tett szert az, melynek kihi detésével az 1647. évi 14. t.-c. alapján bízták meg *Dubraviczky* alispán urat a 40-es években, előbb *Flcitinger* pesti belvárosi prépost, majd a hercegprímás elleni ügyben.

1841. évi január 14ki kisgyűlés: *Fáy András*, gr. áduy *Gedeon*, *Szombathelyi Antal* és *Szentkirályi Móricz* táblabíró urak előadván, hogy folyó évi és hó 9-én *Kossuth Lajos* úr Meszlényi Teréz kiasszonvnyal ünneplendő egybekelésének nászságával őket megtisztelvén, minthogy *Fleitingr* Prépost és Belvárosi Plébános Úr megtagadd vala a vőlegény kérelmétől a templomban vagy menyasszonyi háznál teendő esketést, estvéli hetedfél óraker a nászsereg említett Prépost Úr Paroehiális házához hajatott, ahol Prépost Úr káplányaitól környezetten e gy oldal-szobában lévő terített asztal mellé állt s előtte a nősző pár vön állást s a nélkül, hogy áldástól, imádságtól sőt még köröszttevésétől is szó lett volna, ünnepélytelen egykedvű hanyagsággal adá a nászseregnek elő, hogy mikép a kihirdetés mindkét részről megtörtént és semmi akadály fel nem jelentett légyen, rövid esketés után pedig az előtte történt házasságot valóságosnak és törvényesnek, az ebből születendő magzatokat is törvényesnek nyilatkoztatta. Azt kéri, hogy e tárgyban hozott s gyakorlatba is vett határozatok következtében ezen eset is az 1647. évi 14. törvény-

czikk rendelkezéseihez képest per alá vétessek s e végett a szükséges intézetet tétessenek meg.

A *kisgyűlés* a már korábban (1840. évi 6470., 6471. szám alatt között közgyűlési határozatokhoz képest) megbízza Dubraviczky alispánt a plébános megintésére.

Az 1647. évi 10. t.-c. szerint: a kikre a jövőben be fog bizonyulni, hogy ... a RR.-et vagy a népet a vallás szabad gyakorlatában gátolják vagy a vallás tárgyában kelt országos törvényeket és királyi okleveleket megszegik, legyenek bár világi vagy egyházi méltóságúak, az alispánok mihelyest a panasz elébök került, intsék meg, hogy „transgressa complanent“ a Kolosváry—Óváry fordítás szerint: „tegyenek eleget, kihágásaikat tegyék jóvá,” a mit ha megtesznek semmi büntetés alá nem fognak esni. Ha pedig az ily megintésre sem adják vissza s nem egyenlítik ki a dolgot, akkor . . . mindannyiszor 600 magyar forint büntetésben marasztalandók.

Fleitinger Prépost a fönti esetben (jegyzőkönyv 821|41.) Dubraviczkynak kijelenti, hogy a mit tett, azt tulajdon meggyőződése szerint tévé és felsőbb parancsra és azon most már akarva sem tud változtatni.

A RU. az erről szóló jelentés folytán *Egressy* főügyésznek meghagyják, hogy indítson *Fleitinger* ellen közkeresetet.

A határozat hozatala jórészt a közgyűlésen élénk részt vett Horarik nevű káplán felszólalásának eredménye, a ki az eljárása folytán, egy annak idején megjelent röpirat tanúságaként, sok üldöztetésnek lett kitéve.

A RR. egyébként utóbb¹ a rendelet kibocsájtó hercegprímást is megintelm, az intés eredménytelensége folytán pedig 1842 június 8-án főügyészük útján perbe idéztetni rendelik. A helytartótanács azonban betekintés címén, a primás panaszára felkéri az iratokat és vissza nem adja. minek folytán az ország közfigyelmét magára vont per megszűnt.

XI. Fölfüggesztés.

Ha közhivatalnok, vagy ügyvéd ellen oly cselekmény elkövetése, például sikkasztás vagy lázítás képezi a vád tárgyát, mely öt a közbizalomra érdemtelenné teszi, úgy a közgyűlés azzal küldi ki a szolgabíró, hogy a cselekmény

¹ 290/ 1842.

valósága esetén a panaszlottat függeszse fel viselt hivatalától, illetőleg tiltsa el az ügyvédség gyakorlatától.

Ez intézkedés ügyvédekkel szemben is, gyakran helytartó-tanácsi rendelet folytán foganatosítandó. Jobbágyok hathatós védelme földesurakkal szemben, valamivel élesebb hangú beadvány a részrehajló hatóságok ellen, aláírások gyűjtése a királyhoz beadandó panaszlevélre, ezek azok az okok, melyek miatt az ügyvédet a megye területén lakó felek képviselőjétől, már a vizsgálat elrendelésével egyidejűleg, szokták eltiltani, illetőleg az ügyvédség gyakorlatától fel-függeszteni.

1812|15. (Püspök Vác városának Alsai József választott polgárja előállván, hogy a város kapitánya a katonaállítások alkalmatosságával magát részrehajlónak nyilván kimutatta és a rekrutákkal kereskedést űzött, a raboktól elszedett pénzeket és egyéb drágaságokat több ízben elsikkasztotta.) A vádak megvizsgálása főszolgabíró Adonyi Mihály és táblabíró Gosztonyi Andrásra bízatik azzal, hogy amennyiben a feladás valóban bizonyulna, Atsait viselt hivatalától és fizetésétől suspendálják. a tapasztalandókról és teljesítendőkről tudósításuk el vára itatván.

XII. A letartóztatás (vizsgálati fogság) és a körözés.

I. A Corpas Juris és Werbőczy.

Az *arany bulla* 2 cikkelyénél fogva nemest csak törvényes idézés és elítélés után szabad letartóztatni. A *rimái Nomus* szerint is nemes ember letartóztatásának perbehívás és elmarasztalás az előfeltétele. Kivétel csak a gyilkos, falvak felgyújtója, tolvaj, rabló, haramja és erőszakos nősparáználkodó. Ezek tetten éretvén, parasztkézzel is elfoghatók.

Perbeidézés után, illetve a vizsgálat befejeztével - a Ilk. II. A. 8. címe szerint letartóztatható a nemes. De nem szokás, mert a törvény nem kötelező. Ezért az 1840: 9. mezőrendőrségi törvény, mely kártétel esetén és kezesek híjján, a vagyontalan nemesek letartóztatását rendeli: a megyében írott malaszt.

Az 1687: 14. törvénycikkéről később szólunk.

A *Mátyás király VI. végzeményének* 15. cikkelyére hivatkozó 1723:10. t.-c. szerint: a ki nemes embert törvényes

ok nélkül letartóztat, az a nagyobb hatalmaskodás büntetésével sújtandó. Az 1625: 28. t.-c. szerint: nemes rabló vagy gonosztevő csak előleges vizsgálat után tartóztatható le. Csak felségsértés és honáru fásra nézve van kivétel (1715. évi 7. t.-c., s már korábban, Szent István II. k. 51. fej.) mert ez esetben letartóztatással indul az eljárás.

Nem úgy a nemnemesek joga.

A *Corpus Juris* ezekről csak szórványosan intézkedik. Rendszerről, jogbiztonságról tehát még a korszak vége felé sincs szó.

Kimondja az 1548:41. t.-c., hogy nyilvánvaló bűncselekmény esetét kivéve, tilos a letartóztatás. De e törvény csak a jobbagyokat védi, kik a földbirtok járulékai lévén, a kor vagyoni jogi felfogásánál fogva kivételes bánásmódban részesülnek.

Kimondja az 1620: 40. t.-c., hogy „*levis suspicio*“ (csekély gyanú) esetén nincs helye a letartóztatásnak, csak ha anya-, feleség-, gyermekgyilkosság, többnejűség, vagy más hasonló bűncselekmény képezi vád tárgyát (1625: 6.). Az a törvény pedig, melyből Angyal szerint a „nem alapos gyanú elégtelenségére” következtethetni — Kálmán I. könyv 55. oimé úgy szól: „*si quis sola suspicione furem ceperit, ut fur culpabilis in iudicio iudicetur*”. Ez tehát csak a bűncselekmények egy kis köréről intézkedik. De ez is hamar feledésbe ment törvény.

A törvényes jogrend bizonytalansága készteti a helytartótanácsot arra, hogy a letartóztatás jogát időnkint rendeleti úton igyekezzék szabályozni. Így az 1764_m évi 4052., több későbbi, így 1800. évi 2521., 1806. évi 17,057., 1819. évi 18,567. számok alatt hatályában megerősített rendelettel. E szerint az, ki magát „nyomtatott passualissal” igazolni nem tudja, úgyszintén marhának vagy lónak passus nélküli kísérője, ha csak a jogszerű birtokbajutást nem tudja igazolni, letartóztatandó.

Az Enchiridionból ismeretes Mária Theresianak 1765. évi augusztus 29-iki rendelete, mely szerint oly idegeneket, kik semmiféle bűncselekménnyel sem gyanúsíthatók, letartóztatni nem szabad. E tilalom szükségessé válása minden

könyvnél jobban világítja meg a kor viszonyait. Egyébként a Kassics I. kötet 6. lapon közölt 1772. évi 4660. sz. rendelet szerint: ab advenis et ignolis Passuales exigantur et semet legitimare nequeunt detineantur ac ad Locum originis reinvientur.

*

II. A közfelfogás.

Valakit gyanú miatt elfognak — mondja¹ *Császár Sándor*, Temesmegye követe az 1834. évi április 24-iki országos ülésen² — a szolgabíróhoz viszik, de az úriszéken van, innen a gyűlésre kell mennie, napok, sőt hetek múlnak, míg hazaér és megvizsgálhatja a dolgot, szerencsétlenségére csak kevéssel előbb oszlott el a Sedria s már csak 3 hónap múlva fogják majd megtartani. Akkor azonban a fiskális talán urbarialis tárgyakkal lévén elfoglalva, az aktákat rendje szerint el nem készíthette. A dolog továbbra halasztatik, így múl el egy fertály esztendő a másik után, végre előkerül s az eredmény az, hogy az elfogottat a bizonyítványok hiányossága okából elbocsátják. S mind ez talán csak azért van így, mert a szolgabíró vagy nem vehetett vagy nem vett magának időt minden körülírás tökéletes kinyomozására.

A helytartótanács által 1816. esztendei 23974. sz. alatt az összes törvényhatóságokhoz intézett rendelet 5. pontja szerint: mihelyest a rab befogattatik és olyanok a körülmények, melyekből gyanítani lehet, hogy vétkesnek fog találatni, az ilyennek értéke azonnal irattasson össze és mind az okozott károk, mind a tartásbeli költségek megtérítése végett tilalom és zár alá vétessen. E helytartótanácsi leirat szerint tehát befogattatnak *a)* olyanok, kiknél olyanok a környülállások, hogy gyanítani lehet, miszerint vétkesnek fognak találatni, *b)* . . .?

E viszonyokat csak Malesherbes-nek XIV. Lajoshoz mondott szavaival lehet jellemezni: „Nincs oly személy, ki

¹ A politicumnak a júridicumtól való különválasztása tárgyában tartott beszédében.

² Ugyan az a *Császár Sándor*, ki *Klauzál* szerint később volt táblabírói hivataláról lemondani, sem hogy a felsőbbség parancsának lelkiismeretét alárendelje.

biztosítva volna az ellen, hogy szabadsága áldozatul essék a tisztviselői önkénynek“, kivéven persze a nemest. A nemnemest úgyszólván minden esetben le kell tartóztatni. Ha beismerésben van, azért mert kétségtelen, hogy bűnös; ezt már a magyar tudós társaság által is kitüntetett *Zsoldos István* is „kimutatja“. Ha meg tagadásban van, úgy azért kell letartóztatni, mert szabadlábbon a bűn kiderítését megghiúsíthatja.

Ebben az időben a fenyítő törvényszék neve, hivatalos kiadmányai szerint, *Rabokat ítélő törvényszék* . . .

A vádlott elnevezés helyett a „rab“ kitétellel élnek általában. Még a *Nyáry-féle* pestmegyei büntető eljárási indítványban¹ is ezt a kifejezést találjuk.

Így hát nem csodálkozhatunk, ha a helytartótanácsi leiratok tanúságaként előfeltétele a letartóztatásnak az alapos gyanú.

Az ügy a legtöbb esetben voltaképen a letartóztatással indul.

Ez még a 18. század utolsó éveiben is uralgó megyei közfelfogás szerint, a vizsgálat elrendelésének okszerű folyamánya, miért is foganatosítandó vagy legalább foganatosítható a szolgabíró által akkor is, ha az eljárást elrendelő végzés az iránt nem intézkedik.

A régi írók által megkülönböztetett egyszerű *captivitas* és kivallatásos *incarceratio* közti különbséget ekkor már nem ismerik.

*

III. Kik rendelik el.

Hatáskörrel bírnak a letartóztatás elrendelésére mindazok, a kik eljárás megindítását rendelhetik el, tehát a közgyűlés, kisgyűlés, alispán, másodalispán. A törvényszék előtt már folyó ügyben a törvényszék. Urszékeknél az úriszék, annak elnöke (a plenipolentiarus) vagy az urszéki ügyész.

A megyét egyébként letartóztatás foganatosítására a király, tehát a kancellária vagy a helytartótanács is kötelezheti. E jogát csak 1848-ban kezdik kétségbevonni. A helytartótanács Gács Szabó József letartóztatását rendelte el. A megye foganatosította volt ugyan a letartóztatást, de utóbb

¹ 12700/ 1841.

1848 január 15-én 468. szám alatt kimondja, hogy a végrehajtóhalalom tói függetlennek kell lenni a bírói hatalomnak, mért is Szabót felsőbb rendelkezésének bevárása nélkül szabadlábba helyeztetni a közgyűlés.

Itt megjegyezzük, hogy a vizsgálatot foganatosító közegek a szolgabírák stb. urszékeknél az illető tisztviselő a mindenkori szükséghez képest önhatalmúlag is intézkedhetnek a letartóztatás tárgyában. Különösen áll ez a csavargók, passus nélküli lovak birtokosai és személyazonosságukat igazolni nem tudókról, valamint a tettemért gonosztevőkről, kik a pusztázó katonák által, sőt *Werböczy* szerint paraszt kézzel is elfoghatók. Az 1788. évi 39441. sz. rendelet szerint ugyan, az a lakos, ki a hatósági közeg felhívása dacára sem nyújt segítséget a gonosztevő letartóztatásához, poena arbitrariával büntetendő. De a megyében nincsen erre eset.

Ha a letartóztatást a király illetve helytartótanács rendeli el, az feltétlenül foganatosítandó. Ha azonban a letartóztatás iránt más megye közvetlenül kereste meg a megyét, úgy a letartóztatás anyagi előfeltételei esetleg külön vizsgálat tárgyát képezhetik. Mindkét esetben a letartóztatás csak megyegyűlési vagy alispáni végzés folytán foganatosítható.

Nemesek letartóztatását, valójában véve, csak a közgyűlés volna jogosítva elrendelni, de e szabályt nem mindig tartják be.

2193/1827. megtagadják a letartóztatást a jászkunkerület kapitánya megkeresése dacára, mert a vádlottnak szülöje van és így megszökésétől nem kell félni. — 1254J1818. meg Halaszty Károlynak a királyi ügyigazgatóság által kért letartóztatását, miután nevezettnek atyja a közgyűlésnek bejelenti, (!) hogy fia beteg.

*

IV. Körözés.

Szőkevény vagy ismeretlen helyen tartózkodó vádlott letartóztatása iránt központilag kell intézkedni. Szántsándékos gyilkosokra az 1563:38. t.-c. rendeli el. Tolvaj, rabló és útonálló nemesekre az 1546:25. t.-c.-e hivatkozó 1625:13. Az idézésre meg nem jelenő alperes letartóztatását illetve köröztetését az 1608:2. t.-c. rendeli.

A körözés a *személy leírásának köröztetése* útján történik. Ha köröztetése csak a megye területén válik szükségessé,

úgy a „*hirdető levelet*“ az alispán vagy közgyűlés küldi szét a járási szolgabíráknak. Ha azonban országszerte kell köröztetni, ez iránt a helytartó tanács keresendő meg intézkedést végett. Azonban a helytartótanácsi intézkedés leérkezte előtt is megkereshetők a szomszédmegyék.¹

Utóbbi intézkedést Zsedényi indítványára a 43-as javaslatokat tárgyaló bizottság is magáévá teszi. (Faycr IV. 357.)

A körözőlevelet csak a helytartótanács volt jogosítva kibocsájtani. A nádor nem. Ezért az 1841. július 19-iki közgyűlés meg is tagadja a nádor hirdető levelének kihirdetését (igaz, hogy azért is, mert nincs kitéve, hogy kinek megkeresésére rendeltetik el a körözés!).

Ts. Ns. Pest vármegyének 1828 esztendő Szent Mihály havában szabad királyi Pest városában tartott kisgyűlésen kelt Hirdető Levél.

Ns. Esztergom vármegye Kőbölkút helységbeli lakosait a folyó évi Böjtmás hava 14-én Budáról Vörösvár felé való menetelők alkalmatosságával egy asszony a kendőjében elrejtve volt kulacsából, melybe mérgezett bor volt, itatván, minекutána ezen bortól mindketten elkábultak volna, Maty István 26 órai magánkívül való létele után jobban lett ugyan, hanem Pechtold Román 45 óráig tartó kínlódás után meghalálozott s a fent említett asszony érdemlett fenyítetés végett mind ez ideig ki nem nyomoztathatott: minthogy pedig több rendbeli hivatalos jelentésekből tapasztaltattott, ha hasonló mérges ital segedelmével való rablások mind inkább elterjednek, ezen gonoszságnak a lehetőségig való meggátlása tekintetéből újabban figyelmessé tétetnek a lakosok, semmi ismeretlen személytől bort ne vegyenek ... a helyiségek előjárójának pedig kötelességül tétetik, ha többször említett gonosz asszonyt, ki magát körüli születésűnek és Budán szolgált száraz dajkának lenni vallotta, alacsony természetű, sovány képű, fekete szemű, fejét fehér virágos kék keszkenővel bekötve hordozta, fekete vagy igen sötét kék színű magas galléru és posztó gombos ujjas lajblit viselt, moldon téli szoknyája volt, s előtte kék kötény, ideire nézve mintegy 36—38 esztendőös lehetett, kebeleiben közhírül tévén, kitelhető szorgalommal nyomozhassák és feltalálás esetére, bátorságos őrizet alatt kísértessék a nemes vármegye fogházába.

A letartóztatás foganatosítására a megyei katonák (hajdúk) illetékesek, azonban, a sürgős szükség esetét kivéve, csak a járási esküdt vezetése alatt.

¹ 42481/1841, 2448/1.808, 305/1807, 153/1883, 7473a/1845, 2622/1841, 2323/1827, 7278/1837, 7643/1845.

Ha a megye hivatalos karhatalma a letartóztatás foganasítására nem elég, úgy annak megerősítésére az összlakosság sorából kell gyámolókat rendelni. Így 1846-ban csak a solti járásból 500 lovas és 50 gyalogost.

Foganasítják a letartóztatást a szolgabíró, a mezei biztos, sürgős esetekben a községi előljáróság.

Minden községben van fogda. Itt azonban a rabot csak 48 óráig szabad tartani. Azaz hogy csak addig szabadna.

*

V. A fogdíj intézménye már ismert.

Az 1794. évi 4052. sz. helytartótanácsi rendelet 55. §-a szerint 50 arany minden elfogott vagy üldözésközben megölt haramjáért. Fizeti a kir. kamara, a megye indokolt felterjesztésére, a helytartótanács útján, a mennyiben az, hogy tényleg haramjáról van szó, az iratokból kiderül. A megyei katonák ügybuzgósága folytán e díjat, mely a XVIII. század vége felé még 100 arany volt, 6 évvel utóbb le keli szállítani. Az 1800. évi 2521. és 1806. évi 17,057. sz. helytartótanácsi rendeletek szerint 50 forint csak az élve elfogottórt jár; megölt haramjáért csak a félösszeg. Ugyanígy az 1806. évi 17,057. sz. helytartótanács. Az 1837. évi 30,751. sz. rendelet szerint élő haramjáért 200 forint, megöltért 100 forint. Minthogy pedig a század elején a haramjaságok, ennek dacára, országszerte napirenden vannak az 1812. évi 532. sz. helytartótanácsi rendelet megengedi a megyéknek, hogy az üldözéssel járó veszély arányában házi pénztárukból külön jutalmat állapítsanak meg a katonáknak (remuneratio periculi). A megye azonban nem szokta megállapítani a veszélydíjat, de szívesen engedi meg a katonáknak, hogy új lovat kapjanak a bitangok közül, azon a címen, hogy lovuk az üldözés közben pusztult el.¹

A megye gyakorlata szerint, csak megyei katonának jár a díj. Mezei biztosnak nem. A haramjatarsak feladójának pedig a rendelet 57. §-ában foglalt rendelkezés dacára, nem ítélik meg a jutalmat.

A megye felfogása egyébként ingadozó. Néha csak az ítélet kihirdetése után lehet kiutalványozni. Más esetekben már a vizsgálat befejeztével.

*

VI. A megyei gyakorlat.

Az *eljárési rendelő végzés* szerint ugyan a letartóztatás gyakran csak bizonyos feltételtől függőleg foganatosítandó. „Amennyiben a vád valónak bizonyulna“, „ha azokat világosaknak lenni tapasztalja“,¹ „ha a vádlottnál hamis kulcsot találna“, „ha a panaszlottakat olyanoknak lenni tapasztalná, kikre nézve, lakásukon kívül semmi egyébvel sem bírván, a szökés alapos félelme fennforog“;³ kivételes az ilyen:⁴ „ha vallani a feljelentett nem akarna“,⁵ „amennyiben a dühösködést ismételné“ vagy „általa a törvényes vizsgálódás akadály oztatnék“, vagy „ha nemnemesnek lenni tapasztalná“, „ha nemes volna és az 1687. évi 14. t.-c. értelme szerint letartóztatható volna“, „ha maga helyett alkalmas kezest állítani nem tudna“.⁶

De — mint fentebb mondtuk — a szolgabíró nememest az alispán vagy kisgyűlés által előre nem látott okból saját szakállára is letartóztathat. így hát akkor sincs jogsérelem, ha a letartóztatás az ily feltétel ellenére történt.

Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy másrészt a szolgabíró akkor sem köteles a letartóztatást foganatosítani, ha az az eljárást megindító végzésben elrendeltetett. Ha meggyőződése szerint ártatlan a vádlott, vagy a letartóztatás más okból mellőzhető, nem foganatosítja azt, csak jelenti a megyének. Ez azonban ritka eset.

Az eljárást rendelő végzések legszokottabb formája: „tartson magistratuális investigatiót ez ügyben a szolgabíró úr és tartóztasson le bárkit, kit bűnösnek lenni találand“.⁷

¹ 1557 j 1829, 1004] 1836.

² 2803] 1844.

³ 146] 1846.

⁴ 681/1811

⁵ 488811883.

⁶ 1211798. Almásy Pál csőze elleni ügyben, a ki lelőtt egy parasztot kél tanú szeme láttára, mert az ökröket a tilosba hajtotta.

⁷ 5783] 1838, 6586] 1838, 146] 1846.

3930/1821. Főszolgabíró Földváry Gábor úr megvizsgálván voltaképen a feladottak valóságát, ha ezt valósággal olyannak lenni találná, hogy a panaszlott nagyobb büntetést érdemel, tehát azon esetre, ötét a nemes vármegye fogházába kísértesse be, egyébiránt pedig a tapasztalandó környüállásokhoz képest a dolgot intézzék cl, a véghezviendőről annak idején tudósítása minden esetben elvárattatván. Költ Pesten, 1819 aug. 31. Bárczay vicispán.

3814/1824. Kiadatik ezen folyamodó levél alszolgabíró Bitskey Imre urnák oly meghagyással, hogy ezen feladást a kihallgatandók kihallgatásával voltaképen megvizsgáltatván, ha a feladott kegyetlenkedéseket valóknak lenni tapasztalanda, magistratuális investigatiót hajtson végre és a bűnöst, ha hogy elkövetett bűne arra érdemessé teszi, a vármegye fogházába vason küldje be, a véghezviteléről tudósítása elvárattatván.

1817. évből: Kiadatik ezen folyamodó levél Bárczav Pál főszolgabíró urnák, hogy vádlottat kérdőre vevén, ha hogy magát a vád terhe alól eléggé ki nem menthetné és ellene helyes gyanúsításnak helye volna, azt közelebb tartandó törvényszék eleibe állítsa. (Ugyanigy 781/21.)

990°/1841. . . . eredeti folyamodásnak kiadása mellett utasításul adatik alszolgabíró Segesvárv István urnák, hogy a feladott vád eránt az esedező által előállítandó tanú kihallgatásával szoros tisztí nyomozást hajtson végre s abban az esetben, ha a kitévelt valóságnak lenni tapasztalná és a panaszlott felek az 1687 esztendő 14. t.-c. rendelete alá esnének, őket elfogtatván, biztos őrizet alatt küldje a vármegye fogházába és a tapasztalatról tudósítást mutassa be.

3911/1836. Utasításul adatik alszolgabíró Jnnkovich János urnák, hogy mindkét felet az erőszakoskodásoktól hathatósan eltiltván a hidegkútiak ellen feladott vádat szorosan vizsgálja meg és a vizsgálati irományoknak bemutatása mellett mindazokat, kik a feladott erőszakoskodásban legkevésbé is részeseknek fognak találtatni, érdemes büntetésük elvétele végett rögtön küldje be a fogházba.

*

VII. A személyes szabadságnak biztosítékairól: az önkényes letartóztatások elleni védekezéséről ekkor, persze szó sem lehet. Perorvoslatnak a letartóztatás ellen nincs helye. Szokás ugyan folyamodásokat intézni a megye kis- vagy közgyűléséhez vagy a királyhoz, de a folyamodások azon kevés esetben, melyben sikerrel járnak, csak a kezes-ségre való kibocsátást eredményezik. A nemnemes szabadságot

semmibe se veszik. Bizonyítékai szolgáljon erre a sok közül csak egy:

3648|1828. Már 1825-ben kérdezi meg a szomszédos Borsód Pest megyét, váljon az általok csavargás miatt letartóztatott Bogdanovics György követett-e el Pest megyében bűncselekményt. Hangsúlyozzák az *átiratokban*, hogy pusztán korábbi megkereséseiknek elintézetlen volta állta útján a rab szabadonbocsájtásának. Végre 1828 aug. 13-án a megye következő végzést hozza: Kzen tárgyban még 1826. évi 429. szám alatt főszolgabíró Adonyi Mihály úrtól kívánt és az 1827. évi 3683. szám alatt határnapok rendelkezésével is sürgeltetett tudósítását főszolgabíró úr mindezideig be nem mutatván, mely késedelmeskedés által nemcsak nemes Borsód megye házi pénztárának tetemes költség és kár okoztatott, hanem a netaláni kisebb vagy éppen semmi fenytéket sem érdemelt Bogdanovics György hosszabb raboskodása által nagyobb vétkü bűnös gyanánt helytelenül szenvedni kénytelenítettik, ezen jegyzőkönyv kivonatos kiadatása mellett odautasított főszolgabíró úr, hogy a fent megírt számok alatti tudósítást a legközelebbi gyűlésig mutassa be okvetlenül a vármegyének, különben ezen ügy a közgyűlés elé fog terjesztetni.

Hozzájárul ehhez, hogy a nemnemes letartatását nem¹ hanem csak kezességre való kibocsájtást szokás indokolni.

Kivételesen indokolják a letartóztatást,² vétkes tettének megvizsgálása céljából.³ Bűnismétléssel:⁴ azzal, hogy erimiliter több ízben citálva volt.

Mi sem természetesebb, mint hogy a tisztviselői önkénynek itt tágabb tere van, mint a botoztatásnál. Amott szabályok kötik kezét. Itt nem.

A viszonyok *Kossuth-x\dik* a Pesti Hírlap 1841. évi 45-iki számában megjelent cikke szerint oda fejlődnek, hogy egy vármegye-tömlöcében megtartott fogházvizsgálat alkalmával, melyben Kossuth, mint vármegye-törvényszéki bíró vesz részt, százával találják a megbízható bizonyítékok nélkül letartóztatott rabokat. (Egyiköket másfélévi rabság után mentik fel.)

A visszaélések tüzetes ismertetése külön könyvet ölelne fel.⁵

¹ 387811844, 1785|1899. 3642/1845, 320/1837, 76/1839,20/1838, 477|1812, 6284|1837, 1439,1828, 9464843.

² így 590/1799. özvegy Lavodané ügyében.

³ 861/1826.

⁴ 2280/1812.

⁵ L. o. i. Büntetőjogtára, 47. kötet 357 és következő megjelent cikkemet.

A megye nem is akar, de nem is tud segíteni a bajon:

392411830. Az nem tűnik ki, hogy mezei biztos kolozsvári Nagy Pált jutalomért bocsátotta ki a fogházból, de az igen, hogy a nevezett személyt több ideig magánál tartotta, anélkül, hogy a szolgabíró urnák jelentést tett volna. Ezért a jegyzőkönyvi kivonat által meghagyatik tudósító főszolgabíró urnák, hogy az említett biztos urnák az egybengyült RR-nek abbéli helytelen tettével meg nem elégedését tudtára adván, jövőre nézve hasonló kihágások elkövetésétől eltiltsa.

A jászkunkerület nádorispánvi alkapitánya 2234 02. szám alatt jelenti a megyének, hogy komiszárius Lázár Imre úr a mezei gonosz-tevőket elfogja, hosszú ideig fogva tartja és felhívásra sem adja ki. A közgyűlés — a vádak valósága dacára, — meg sem dorgálja, ép csak elvárja tőle, hogy a jövőben a megesketésekor kapott rendszabásokat követni fogja.

1408,11803. Főszolgabíró úr, Szabó János jelenti, hogy nagykőrösi lakos Varga Istvánt a város bírása azért esukatta be, mert Szolnokba nem ment fát hordani, s mert több ízben forspont és egyéb kötelességekre rendeletben engedtlenségével a közdolog rendes folyását mindig hátrálta.

1905)1815. Tormássy István alszolgabíró úr Vak másképen Tóth Ferenczet negyedfél hónapokig fogva tartván, anélkül, hogy őtet a megyebeli fogházba beküldötte volna, helyben nem liagytik, következőleg cselekedete ezennel improbalatik. (Szóval: megintik a szolgabírót és ezzel az ügy vele szemben be van fejezve.)

Kovács Jánost a monon előjáróság hatáskörének túllépésével megvasaltatja és a megye fogházába kísérteti. A KK. egyszerűen improbalással elintéztnek tekintik az ügyet, 4096)1833.

2876)1834. szám alatt azonban a solti uradalom ügyésze ellen büntetőpért rendelnek, mert ez az uradalom boltépítési munkálataihoz önként jelentkezni nem akarókat letartóztatta.¹

¹ Az ország többi részében sem jobbak a viszonyok. Hrabovszkynak az 1842. évi Pesti Hírlap 494. lapján irt vasmegyei levele szerint, Vasból Zalán át küldenek egy rabot Pozsegának. Zalamegye azonban — annak dacára, hogy átszállítás iránt megkereső levél kíséretében küldetett hozzá a rab — nem kísérteti Pozsega felé, hanem visszaküldi Vasnak. Vas azon hiszemben, (!) hogy elfelejtettek kíséző levelet adni a pandúroknak, új kíséző levelid állit ki és újra Zalának küldi. Zala újra csak visszaküldi. Két, véletlenül Vasban időző zalai táblabírótól megtudják, hogy a visszaküldözgetés oka, illetve célja a visszorlás, Vasnak más, hasonló alkalommal Zalával szemben tanúsított barátságatlan magatartásáért. Hrabovszky az eset kapcsán elméláz, ki fogja most a megyéjebeli házipénztárnak okozott károkat megtéríteni? (!). A rabot egyébként 6 hónapig tartották fogva a nélkül, hogy tudnák miért kéri elkísértését.

E visszaélések oka, hogy a *Corpus Juris*nak a letartóztatásra vonatkozó intézkedései nem kimerítőek. Nem védik sem a közbiztonság, sem a közszabadság érdekeit kellően. Törvényeinek irálya elavult, sőt a törvények a legtöbb esetben, szó szerint értelmezve, nem is alkalmazhatók.

Így az 1805: 5. t.-c. 6. §-a csak pártütők letartóztatását rendeli el az 1608: 2. az 1618: 61 és az 1625:13. t.-c. által fentartott 1486: 48. t.-c. pedig csak tolvajok, latrok, gyűjtögetők, gyilkosok, pénz- és papírhamisítók letartóztatását engedi. A jogrend hézagosságán pedig a jogszokás lévén kénytelen segíteni: a jog bizonytalan.

A törvény, mint látjuk, tüzetesen sorolja fel a letartóztatás eseteit. A gyakorlat — e felsorolást példálódzónak tekinti és kezdetben alkalmasint csak főbenjáró, később más bűncselekmények esetén is, letartóztatást lát szükségesnek.

Így 202/1820. és 425/1820. Laczy István előzetes kihallgatás nélkül, mert tüzzel fenyegető cédulákat szórt szét (Földváry Gábor szolgabíró).

*

VITT. *A nemesek kivételes bánásmódban részesítendők*, nem azonban a honorátorok — a mint azt szeretik hinni.¹

Az 1687:14. t.-c.-re hivatkoznak még 48-ban is, midőn nemes letartóztatásait rendelik el. Ez kimondja, hogy a rablók és gonosztevők végleges kiirtása céljából az ispánok vagy alispánok az oly nemeseket, kiknek lakhelyükön kívül alig van valamijük, és más rablók, és gonosztevők társaságába szegődnek és a haza és nemesség szabadságát nyilván megsérteni nem átallják, ez iránt előleges kimerítő vizsgálatot eszközölvén, miután erre nézve a vármegye törvényszékéhez jelentés tétetett, és a dolog valósága megállapított és a vármegye törvényszéke beleegyezett, azonnal fogják el.

Ezt a folyton hivatkozott törvényt a gyakorlat teljesen kiforgatja formájából.

Mindenekelőtt az ispánok és alispánok nem foganatosítanak vizsgálatot; aztán pedig feltétlenül letartóztatandó, a gyakorlat szerint, a bíró törvényes idézése dacára, különösen

¹5332/1838, 6858/1838, 6046/1823.

peri elvételre¹ igazolatlanul meg nem jelenő nemes ember. (Ezt *Werbőczy* is elismeri.) Letartóztatandó a főbenjáró bűncselekmény elkövetésénél tetten ért a *Primae nonus* alapján, ha utóbb kezességre könnyen bocsátják is ki. Itt megjegyezzük azonban, hogy a Hármas könyv szerint szökés közbeni elfogatás is tettenérés.²

Az idézett törvény 5 feltételhez fűzi a letartóztatást:

1. olyan legyen a bűncselekmény, mely a haza és nemesség szabadságát sérti;
2. hogy az alispán vagy ispán által eszközölt előleges vizsgálat útján a vádbeli cselekmény elkövetése megállapított legyen;
3. rosszhírű emberek társasága;
4. a törvényszék előzetes beleegyezése; végül
5. vagyontalanság.

Könnyű belátni a törvény lehetetlen voltát. Ha szigorúan követik, alig lesz nemes ember letartóztatható. Hisz így védekezhetik a letartóztatás ellen rossz cimborák merő kerülése által.

Merő szerencse, hogy törvény kiterjesztő magyarázat útján négy feltételt elengednek az ötből, mért is gonosztevő *nemes vagyontalansága*, elég a letartóztatásra. De ahhoz aztán szigorúan alkalmazkodnak.³

2043/1806. Friebeisz János szolgabíró jelenti, hogy nemes emberek lakásán ellopott órákat talált meg. A kisgyűlés nem rendeli el letartóztatásukat. hanem csak a tisztii vizsgáldást.

Vagyonos nemes letartóztatása fehér holló:

2773.11818. Gr. Beleznay Sámuel, apjával szóváltásba elegendvén, a/1 azért, mert őt a kastélyból megszökni nem engedte, hasba lövi. Midőn a haldokló apa segélykiáltására az ép náluk vacsorázó Jalsovitzky Sámuel árendás berohan a szobába, újólá apjára céloz, de az árendás két ujját találja el. Az apja segítségére siető János nevű fivérét lelövással fenyegeti és távozásra kényszeríti, majd pedig apját fejbe is

¹ 48. LVIII. 50.

² Werbőczy szerint a tetlenért idézés nélkül is kerülhet bírái elé, ha azonban elfogatása után, de letartóztatása előtt kiszabadul, csak újból eszközölt idézés alapján. E felfogásnak azonban nem találtam nvonlára, a 3701 és 2. 1845.

lővi. A szolgabíró nesztét véve a dolognak, csak akkor tökéli el magát a grófnak, kisgyűlési intézkedés bevárása nélküli, letartóztatására, a midőn szemtanúk erősítik meg az eset megtörténtét. (A gróf a 2970/15. számú jegyzőkönyvi bejegyzés szerint egy ízben már fenyegette volt lelővéssel az apját.)

4289|1837. Gr. Beleznay Károly vagyona gondviselője Sztrokay Károly táblabíró úr éjjel Pesten a Magyar-utcában lévő házának kapuját megszoríttatja, a kisiető táblabíró le akarja lőni, mire az a kaput gyorsan becsapva lakásába rohan. Ekkor dördül el a pisztoly a gróf kezében. A golyó az ablakon áthatol, de szerencsére nem talál. A kisgyűlés Zlinszky János főszolgabíró úr akadályoztatására tekintettel, Modrovich alszolgabíró urat bízza meg azzal, hogy a gróft, ki már igen sok ily fajtájú erőszakoskodásokat vitt végbe, súlyos következmények terhe alatt nem csak az efféle erőszakoskodásoktól, hanem attól is eltiltsa, hogy a táblabíró házában környékén megjelenjen. Letartóztatás tekintetében azonban nem intézkedik.

2448|1822. A RR. értesülvén arról, hogy Szántó János uradalmi alkalmazott, gróf Beleznay Sámuel özvegyével, Barsi Júliával fajtalanodik, elrendelik a letartóztatását Szántónak. Az özvegy megíhúítja első ízben a letartóztatás fogatosítását. Ennek folytán megyei katonák jönnek a pusztájára, a végzésnek fogatot szerzendő. Ekkor tettleges ellenszegülést fejt ki, a katonákat vízzel leforráztatja stb. Ennek folytán vizsgálatot rendelnek a szolgabíró és esküdtje ellen, mivel a grófnő kijelentette, hogy eljárásuk nem volt a szabályoknak megfelelő.

6252|J844. Ámbátor ugyan vádlott Beretvás Gusztávnak benn elősorolt sok botrányt okozó bűntényei az egybengyűlt rendek figyelmét teljes mértékben magukra vonták, mindazonáltal hivatalosan jelentetvén a rendeknek, miszerint vádlottnak birtoka lévén, az 1687. évi 14. t.-c. rendelete alá nem vonható, rögtöni elfogatását az 1723. évi V. t.-c. értelme ellenébe a nemesi kiváltságok és eljárási formalitások megsértése nélkül nem vélték elhatározhatónak.

De eldöntetlen rendes hazasértési perekben is érvényesíthető-e a letartóztatás ellen az 1687: 14. t.-c. alapján a vagyonság kifogása.

Tény, hogy a király és a helytartótanács nem veszik figyelembe és sok — különösen pénzhamisítási — esetben elrendelik a letartóztatást, a mi sok viharos közgyűlésre és szenvedélyes hangú felírásokra szolgál okul. Az 1839/40-iki országgyűlési követeknek utasításul is adják, követeljék a

törvénybe iktatását annak, hogy ítélet előtti elfogatásoknak a jövőben felségsértési eseteken kívül ne legyen helye, ele felségsértés esetén is csak akkor, ha a feladás két teljes hitelességű tanú vallomásaival igazoltatik; továbbá, hogy, ha a király rendelné el oly ügyben a letartóztatást, azt csak az esetben kelljen foganatosítani, ha a kancelláron vagy alkancelláron kívül még egy királyi tanácsos is aláírja.

Nem lett törvény.

465/1840. Vörös István kir. ügyész kéri a megyét, hogy Bécsben tartózkodó, szökésben levő Szabó László táblai jegyzőt elfogatni s a vármegye tömlöcébe záratni méltóztassék. A kisgyűlési végzés szerint csak az esetben fog a megkeresésnek elég tétetni, ha Szabó Lászlónak nem nemesi volta kitűnnék. 1102/1841. A királyi ügyek igazgatója a királytól kér orvoslást. A kancellária a helytartótanács utján követeli a megkeresés azonnali végrehajtását. A RR. e helyett előbb a tiszti ügyésztől kérnek szakvéleményt. A tiszti ügyész szerint való igaz ugyan, hogy a rendelet az 1723. évi 9. t.-c. szerint végrehajtandó volna, feltéve, hogy a jelen esetben hamis pengőcsinálásról volna szó, nem pedig bankócsinátásról, melyet csak a kormány szokott a törvény keretébe beszorítani. De hazánk törvényei szerint hűségtelenséggel vádoltak nem fogathatók el idézetés előtt. A közgyűlés ily értelemben fel is ír a helytartótanácsnak, az 1715. évi 7. t.-cikkre hivatkozással. A helytartótanács¹ határozata helyteleníti a RR. felfogását. Az 1687. évi 14. t.-cikkre és az 1715. törvényénél későbbi keletű 1723. évi 8. t.-cikkre való hivatkozással, a helytartótanács szerint, a letartóztatás alóli mentességet ily esetre nézve, nemeseket illetően is megszüntette. (Hogy a helytartótanács álláspontja jogilag merőben téves, az kitűnik az idézett 1723-iki t.-cikkből, mely szerint a nemes a letartóztatás tekintetében élvezett előjogaira nézve az 1715. évi t.-c. továbbra is fentartatik.) Az ellentéteket egyébként maga a vádlott siet leghamarabb elsimítani, a mennyiben a vita folyama alatt megszökven, lehetővé teszi, hogy letartóztatása ez alapon rendeltessék eL 6061|1841.

Lásd még 3846| 1815. Kosa Lajos tanuló ifjúnak a helytartótanács által elrendelt pörét.

A királyi ügyész parancsára 1835. január 8-ra letartóztatják *Bód Jánost* és 10 hónapon át fogva tartják előbb a vármegye tömlöcében, később a József-épületben, majd a városi ispotályban, a nélkül, hogy

¹ 1841. évi szent Jakab havának 13-án báró Eötvös Ignác, Lovász András és Csathó János tanácsstagok ülésén hozott 24240. sz.

ügyét felvennék, mivel a „Szózat a magyar nemzethez” című röpiratnak egy általa lemásolt példányát nála találták. A letartóztatást a pestvárosi udvari kapitány eszközölte, a rab anyjának a megyéhez intézett panaszos levele szerint, annak dacára, hogy azt sem a felség, sem a nádorispány meg nem engedte. A közgyűlés (4929|1835.) minthogy a rab így az igazság megtagadásával kétszeresen büntetettik s ennek orvoslása végett akármely törvényhatóságnak, mihelyest tudtára esik a törvényes módokhoz nyúlni, kötelességében áll, ennek folytán felirattatni rendeli jobbgáyi alázatossággal ő felségének, a nagyméltóságú udvari kancellária útján, hogy a kir. fiskusnak illetén önkényes bánása iránt szoros vizsgálatot végrehajtani és Bőd Jánost vagy szabadon bocsájtani vagy ügyét felvétetni méltóztasson. Egyébiránt tekintet nélkül a felírás sikerére, minthogy a hasonló esetek azon módon, mint eddig megtörténtek, ennek utána is megtörténhetnek, s az önkénynek által nem hágható korlát szabva nincs, attól, a polgári jussoknak jövődjére nézve leendő biztosítása tekintetéből, országgyűlési követ urak utasíttatni rendeltettek, hogy ezen ügyet a tárgyalandó sérelmek közé felvegyék.

6519|1846. Ns. Szarvas István pénzhamisítás címén 1 évet meghaladó időn át tartatott fogva, a nélkül hogy ügyét elővették volna. Felírnak a helytartótanácshoz, hogy a megye oly véleményen van, hogy papírpénz hamisítás nem esik az 1715. évi 7. t.-c. alá s hogy jelen esetben az 1687. évi 14. t.-c. se alkalmazható, miért is feljogosítva érzik magukat a rabnak saját szakállukra való kiengedésére, de nem teszik, ha 14 nap alatt értesíttetnének a letartóztatásnak legalább okáról.

*

IX. A büntető eljárás legfőbb célja, sok kisgyűlési és közgyűlési határozat szerint: a kár megtérítése tehát a vagyoni érdek. A kezességre való kibocsájtás leggyakoribb indoka, mint majd látni fogjuk: a gazdaság rendbehozásának szüksége, tehát ismét csak a vagyoni érdek.

A vagyoni jogi felfogás további folyománya a *szolgák letartóztatásának* különös módja.

A megye gyakorlata szerint szolga csak urának előzetes értesítése után annak beleegyezése nélkül pedig csak gazdájával történt elszámolás után tartóztatható le. Ha a gazda szolgája letartóztatásának ellentáll, büntetendő cselekmény még nem követ el, de a szolga kiadására még csak nem is kényszeríthető. Ellenkezőleg. A szolgabíró erről a megyének köteles jelentést tenni és csak, miután a megye is eredmény-

telenül hívta fel a kiadására, következhetnek a megtorló lépések.

E megtorló lépésekre nézve a 4608|1835. sz. végzés szerint az 1495: 38. t.-c. irányadó. Ez 25 girával sújtja a gonosztevőket kiadni vonakodókat.

4718/1828. Ns. Györffy József letartóztatása.

Kétségtelen, hogy e törvény már a század elején nem volt érvényben. Pénzbüntetés helyett, hol fiskálisi per indítással,¹ vagy pedig kártérítési kötelezettség kimondásával² fenyegtet a közgyűlés.³

A gazda letartóztatása e címen alig fordul elő.⁴

Szabály, hogy csak a szolgabíró inthet joghatályosan. A t. ügyész vagy mezei katona általi megintés nem jár jogkövetkezményekkel.⁵

A nemesek előjogait még a 40-cs években is féltve őrző vármegye közönségét sokáig izgalomban tartotta a következő eset: Gróf Csáky Zsigmond 55600 forintnyi váltókat írt alá és egész vagyonát a végrehajtások meghíúsítása céljából nejeire íratta. Az ellene ennek folytán megindult eljárás során *ügyvédje Czigler József* a váltók kiadását megtagadta, mert a váltók lefoglalásával megbízott esküdt bírói parancsot felmutatni nem tudott. A közgyűlésen többen, *Kossuth Lajos-nak* hozzájárulása után hangosan követelik a nemesi előjogoknak is élvezetében élő ügyvédnek további vonakodás esetén való letartóztatását. Alakszerű határozat bevárása nélkül szolgabíró bízna meg a mondott értelemben való eljárással, midőn a zsúfolásig megtelt közgyűlési terem egy zugából előkerül a vita tárgyát képező *Czigler ügyvéd* és, az emelvényen előlülő főispáni helytartó elé lépve, határozott hangon tiltakozik a foganatosítani szándékolt határozat ellen. *Nyáry Pál* másodalispán is a nemesi előjogokra, némelyek felfogása szerint sérelmes álláspontot foglalt el. Mialatt az ügyvéd a váltócsalások miatt felizgult hallgatóság folytonos közbeszólásai között a lakásán őrzött váltók megtartásához való jogát vitatja, a közgyűlés egy részének hangulata által felbátorított mezei katonák a terembe jövet letartóztatják és kiviszik a teremből. Ezen, nemcsak a primae nonus,

¹ Mint Filling egyetemi tanár esetében 1366/1837, ki szolgáját csak az esetben hajlandó kiadni, hogy ha megígérik, hogy annak bántódása nem lesz és 4/1819.

² 2750/1825

³ Lásd még 279/1801.

⁴ 4718/1828.

⁵ 4608/1835.

hanem az ügyvédi kar s a közgyűlési szólásszabadság sérelmével elkövetett erőszakosság leírhatatlan ingerültséget kelt. A karzatról a — Budapesti Híradó szerint — már akkor sem hiányzik az erőszakosság láttára könnyeket hullajtó titokzatos hölgy, a mezei katonák pedig, alig egy perccel utóbb szabadon eresztik a letartóztatottat. Egyébként *Ráday Gedeon* elsőként állt fel a foganatosított letartóztatást elítélendő. *Nyáry* pedig a közgyűlési terem ajtajainak bezáratását indítványozza, hogy az, ki a mezei katonáknak a letartóztatás foganatosítását megparancsolta, el ne osonhasson. Az így megszorult RR-et a katonák segítik ki a zavarból, a mennyiben félreértésre hivatkozással magukra vállalják a felelősséget. A közgyűlés, mely a fővádott grófot a *Prima* nonusnál fogva le nem tartóztatta, a tévedő katonák megdorgálásával szolgáltat elégtételt *Czigler*-nek. Megjegyezzük egyébként, hogy a váltók lefoglalásával megbízott *Zlinszky* főszolgabírónak másnap tett jelentése szerint *Czigler*, nyomban az eset után *Becsbe* utazott, a történetkért a királytól kérendő elégtételt. (Pesti Hírlap 1845. évi II. 139; Nemzeti Újság 1845. évi 545. L., Budapesti Híradó 1845. évi 11. k. 140., 144 és 178. Jelenkor 1845. évi 418, 422. és 425. 1.)

*

X. *A vizsgálati fogság megszűnik*: közgyűlési vagy kisgyűlési (eljárást megszüntető) határozat vagy törvényszéki felmentő ítélet folytán.

A vizsgálat felfüggesztéséről külön fejezetben szólunk.

*

XI. *Az országos gyakorlatról* röviden még csak annyit, hogy szabadiábrahelvezési különös ok nélkül mindenki letartóztatásban tartandó. A 40-es években megindult nagy reformáradat e tekintetben csak elvétve észlelhető. Így (*Pesti Hírlap* 1841. évi 718. lap szerint) *Szathmár* törvényszéke, a másod-alispán elnöklete alatt kimondja, hogy a hol vagyontalanság vagy az előreláthatóan kiszabandó büntetés nagyságánál fogva a szökéstől nem kell tartani, ott a szabadlábbon védekezés kedvezményét a törvényszék hivatalból, azaz külön kérelem előterjesztése nélkül is kimondhatja.

A 96-ki BP. 141. §-át tekintve: egy a sok közül. Kiáltó példa annak igazolására, hogy a törvényhozás a XX. század bűnvádi perrendtartásának megalkotásánál nem szorult idegen népek jogintézményeire . . .

XIII. A letartóztatás, vizsgálati fogság felfüggesztése.

I. *Bevezetés.* Törvényszéket negyedévente tartanak csak, A ki ellen az ilyen negyedéves, rendszerint 3—4 hétig tartó ülőszak végén rendelték el a vizsgálatot vagy letartóztatást, az rendszerint csak 8—10 hót letelte után kerül törvényszék elé. De a törvényszék elé kerülés, a mint azt majd később látni fogjuk, korántsem jelentett végítéletet. Végítéletre gyakran csak 6—8, sőt annál is több óv lefolyta után kerül a sor.

Egy 1757. évi szeptember 9-iki leirat szerint *Deliquentes in longum non detineantur sed quantocyus judicentur.* A rendeletet még csak elvben sem lehet megvalósítani.

Az uralgó felfogást egyébként a javaslatok vannak hivatva megvilágítani.

A *Nyáry-féle*, bevezetésiig érintett *Büntető törvényszolgáltatási eljárás* 14. §-a szerint: „Ha egyenes próbák nincsenek, de oly terhelő adatok jöttek ki a vizsgálatból, melyeknek érvényességét csak bíró ítélni meg, s ha tolvaj-ság esete forog fenn: a nemnemes vádlott is, ha vagy órtéki állapotja elegendő biztosítékot nyújtó, vagy a vizsgáló szolgabíró által kinyomozott kár erejéig elfogadható kezest állít, s megszökésétől nem tarthatni, rendszerint szabad lábon hagyatik ugyan, de a vizsgálati irományok további intézkedés végett a törvényszék elnökének beküldetnek. Gyilkosság, gyújtogatás és lázítás eseteiben azonban a nemnemes vádlott *terhes* gyanú következtében is letartóztatik és törvényszék elé állítatik.” — A 15. §. szerint a *Pfimae Nonus* 2. §-ához képest nemes is letartóztatható akár a községi előjáró, mezei biztos, vagy magánosok által, rajtakapás esetében.

E szabályzat végrehajtását, mint ezt a bevezető részben kifejtettük, betiltotta a kormány.

Az 1715: 7. t.-c. 6. §-a szerint nemcsak felségsértés, de főbenjáró bűncselekmény esetén sincs helye (kezességre való) szabadonbocsájtásnak.

A 43-iki javaslat 199. §-a szerint felségsértés, gyilkosság és gyújtogatás esetén szabadlábrahelyezésnek helye nincs.

A felségsértés elbírálása, illetve az e miatt vádoltak fog-

ságának felfüggesztése nem a megye hatáskörébe tartozván: a főbenjárókra kimondott törvényes megszorításról röviden csak annyit, hogy e szabályt a megyék törvényrontó jogszokása már a század elején helyezte hatályon kívül; és főbenjáró bűncselekmény esetén, ha nem is minden esetben, de ismeri a kezességre való szabadonbocsátást.¹

*

II. A szabadlábrahelyezés esetei.

Bizonyos esetekben kérheti a rab a kezességre való szabadon engedést.

Leggyakoribbak:

a) hogy a *mezei gazdaság munkáskézre szorul*, a mikor is a rabról azt, hogy megszökni akarna, csak valóban súlyos, halállal sújtott bűncselekmény esetén lehet feltételezni.²

Ez előtt még a Kancellária is szívesen meghajol:

3122/1819. *Setc. Caeae Reo Aplicae Mattis Dni Clementissimi Nomine Universitatis Dominorum, Praelatorum, Baronorum, Magnatum et Nobilium Comitatus Pestiensis hisce bgne intimandum isthic erga fütúram remissionem ad jaentem Gremialis Suea poenis Vörösvár contribuentium Incolarum ob faetam hord Dominalis arborum decussionem, dictatam carcerum Poenam relaxari clementer petentium recursum Comitatus huic finem in eum communicari, ut referál, an processus contra Suplicanles ventilatus in Tabula etiara Regia Indiciaria jam revisus liabeatur: Sique revisus jam est eundem horsuni submittat. Eo in reliquo num recurrentes sine peragendorum ruralium laborum liuntisper dimitti valeant activitati Ccmitatus hujus pro renata relicto. Princeps Franciscus Kohary, Gomes Josephus Eszlerházy. Ad benignum Caeae et Reg. Ap. Matds mandátum Josepius Stettner.*

De más gazdasági érdek, mint a mezőgazdasági, nem igen fogadható el.³

h) *A bűncselekmény eléggé tisztázva van és nincs ok az eltitkolás vagy összejátszástól való félelemre.*

c) *A bűncselekmény kevésbé bizonyított volta esetleg*

¹ Angyal Pálnak tehát a biztosíték mellett való szabadlábra helyezés 61. i. őzzel ellenkező felfogása helytelen.
2-128/1824, 2445/1822, 205/1817.
1470/1340. törvényszéki sz.

elsőfokú, felmentő ítélet (csak gyanú forog fenn).¹ Különösen nemesek ügyében,² a kik ilyenkor gyakran kezesség nélkül is kiengedtetnek. Nemtelenekre persze nem áll e szabály, a mint ez az 1835. évi nov. 17-ki kerületi ülésen, Tolna vármegye követének indítványára tárgyalt excerptum fölötti vita alkalmával tűnt ki.³

d) *A büntetésnek előreláthatólag csekély volta,*⁴

Tűzvészokozásnál, hogy a kárt már megtérítetté.⁵

e) *Betegség.*⁶

Néha azonban ez alapon csak kórházba, nevezetesen Rókusba szállítást rendelnek el. (A kórházba szállítottal, megyei hajdú őrzi. Ennek díját is le kell fizetni.)

Így Beleznay Ferencz gróf, ki „csak markolattal ellátott botokkal“ tud járni⁷ és Braunekker Matild bárónő, főorvos Schmidt véleménye folytán közgyűlési utasításul adatik II-od alispán Nyáry Pál úrnak, mint a fenyítő tvszék rendszerinti elnökének, hogy abban az esetben, ha a letartóztatott bárónő (Braunekker Matild) oly kezeset állít elő, ki annak személyére nézve szintűgy, mint az ellene fenforgó követelések biztosítására úgy szintűgy arra nézve is, hogy csempészkedésektől magát megóvandja, a kezeséget elvállalni kívánná, e részben beadandó nyilatkozatot a fenyítő tvszék előtt, azonnal vetesse tárgyalás alá, ellenkező esetben megengedtetvén a letartóztatott bárónőnek, hogy maga gyógyíttatása végett egy hajdúnak, kinek napidíjait maga fizetendi, folyvásti felügyelése mellett egészségének visszanyeréséig szab. kir. Pest városának Rókus címii kórházába lehessen és e végből eda által kísértessék.

f) (A ráckevei úriszék gyakorlata szerint) *az aggkor.*

¹ 670/1811, 8704/1822, 3803/1844, 367/1821. Az 1791. évi javaslat XIV. cikkének 6. §-a szerint ily esetben további próbákig kezességre kiengedésnek van helye.

² 932/1823, 933/1823. és 3649U819. Ns. Medvcczky József is. Nemességére hivatkozással Ezt az 1791-iki javaslat is elismeri. Pars I. XIV. fejezet 6. §.

³ Itt Palócy indítványt tett az iránt, hogy ha az első bíróság a vádlott nem nemesre kimondja a feloldozó ítéletet, bárha azt a vádló fiskus feljebb vinné is, úgy azonnal szabadon bocsájtandó. Az indítványt a többség elveti. *Kossuth Lajosy* kinek e följegyzéseket köszönhetjük, hozzáteszi: „Hol esküdtszékek divatoznak, ott a polgárok legalaposb jussai közzé számítatik, hogy mihelyest a jury a nem bűnöst kimondja, a vádlottat egy pillanatig sem lphet letartóztatni.”

⁴ 4718/1828.

⁵ L. 2105/1812. Ns. Györffy József hatóság ellenszegülésének ügyét.

⁶ 775/1828, 198611828, 6140/1847, 270311875.

⁷ 2449/1841.

g) Ritkán elfogadott ok, hogy a *nő gyermeke gyámol nélkül van*¹ miután a gyermekekről a kisgyűlés megkeresése folytán az előjáróság gondoskodik.² De a szülőknek megengedik, hogy büntetését egyik a másik után kezdje meg, nehogy a család gyámol nélkül maradjon.

48-ban és 49-ben a vármegye rabjai több ízben kérik kiengedésüket oly célból, hogy a német ellen harcolhassanak. *Deák Ferenc* — azonban *Kossuth* ismert felfogásával ellentétben nem tartja a megye által minden megjegyzés nélkül felterjesztett kérelmeket megengedhetőnek.

A kiengedési okokat persze tüzetesen felsorolni nem lehet.

*

III. A kezeslevél.

A szabadlábra helyezésnek mint mondtuk, rendszerinti előfeltétele a kezeslevél. Anyagi jótállást ritkán kívánnak.³

Zálogadás, mit Szlemenics említ, nem fordul elő.

Kezesség vagy jótállás nélkül nem függesztik fel a a vizsgálati fogságot.

Kezességet vállalnak, a gyakorlat szerint, a rab rokonai, hozzátartozói, gazdája, községének előjárósága, az uradalom (úrszék)⁴ a zsidó község, illetve annak bírái és esküdtei⁵ végül a céh.⁶

4718/1828. *Cantionalis levél*. Alólírt ezen levellemnek rendjén adom tudtára mindenkinek, a kit illet, hogy én a ts. ns. Pest-megye fogházában levő kecskeméti lakos Nemes Gyórfy József szabadon bocsájtatása esetére a kezességet magamra vállalom s magamnak az ő előállítására, a midőn ötét a ts. ns. vármegye tvszéke kívánni fogja, kötelezem. Kelt Pesten, 1828. okt. 22. Aláírás.

3318/1828. *Cantionalis levél*, melynek ereje szerint alább megírott magára vállalja azt, hogy Pilaszenovits József nála kosztban levő Első Esztendőbeli Philosophia privatim tanuló ns. ifjat tettes Pilaszenovits Bátskai in spécie Reglititca nevű pusztabirtokosnak fiát, a midőn kibocsáj-

¹ 244|1815.

² 82611846.

³ 1606|1791. Podmaniczky Pál.

⁴ 296|1814.

⁵ 867|1802.

⁶ 270311838.

tatni fog, mindenkor a ns. vármegye színe elé állíttassa. Pesten, 5-ik Juli 1828. Horváth József fiscalis.

Kezes levél, mely szerint mi alulírott rúriális Áporka helyiség valóságos lakosai ezen kezes levelünk által Ns. Vásárhelyi Jánosért, tekintvén előregedett és elerőtlenedett szüleinek gyámoltalan sorsokat, a ts. és ns. vármegye kegyelmes tvszéke előtt kezességet olyformán vállalunk, hogy ötöt bármely esetre nézve, ha a tisztelt vármegye kivánni fogja, azonnal az illető helyre előállítani minden hiba és fogyatkozás nélkül kötelezzük magunkat. Melynek elültetésére és valóságára nézve adjuk ezen kezes levelünket neveink és szokott pecséteink által megerősítve. Költ Áporka okt. holnap 7-ik napján, 1841. esztendő 3 aláírás és pecsét.

Községi kezesség esetén az aláírás helyére vagy az előljáráóság összes tagjai vagy egyszerűen az a kitétel szokott Íratni „X község előljárói“. Akár kitétettek a nevek, akár nem, biztosítékul a községi pénztár szolgált, nem a bíraké. Anyagi felelősségre végső fokban, persze mindig az adófizetőket vonták.¹

2680/1833. *Bizonyság levél*. Hogy azon bányai lakosok, kik mostanában a ts. ns. vármegye fogházában zárva tartatnak, leginkább feleséges s gyermekes ezenkívül házas, földes gazdák, de marhásak is legyenek, melyekért a bíró, az egész tanács és az egész helyiség magokra kezességet vállalnak ...

*

IV. Illetékes hatóság.

A kezességre kibocsájtás iránti kérelem tárgyában döntött rendszerint 1. a kisgyűlés (48-ban a bizottmányi ülés) illetve a közgyűlés; 2. az alispán² néha; 3. ritkábban a törvényszék; 4. úrszékeknél az úri törvényszék vagy az úrszéki ügyész; 5. pénzhamisítás esetén a kir. ügyész (causarum regalium director); 6. a király illetve a kancellária illetve a helytartótanács.

Rendszerint tehát a gyűlés, nem pedig a törvényszék dönt és pedig — a megye levéltárában elfekvő megkereséseknek tanúságaként — az ország legtöbb mégyéjében is.⁸

¹ 276811828.

² 225211835

³ 243711822, “39411818, 1064/1819, 4119/1819, 34911827, 276411828, 2428/1824. *Angyal* id. mű 61. l. kifejtett nézete tehát úgy látszik téves.

Kivéven a 4. és 5. esetet, döntés előtt meghallgatandó a megyének és a törvényszéknek minden jogi vonatkozású ügyben véleményadásra hivatott közege a *tiszti ügyész*. Az ügyészi vélemény, bárha az ügyész úgy a kis- illetve közgyűlésnek, mint a törvényszéknek rendes és mellőzhetlen tagja, mindig írásban terjesztendő elő és megokolandó. Sőt mondhatni, hogy a megokolás, azaz a döntésnél latba eső ténykörülmenyek mérlegelése fontosabb a véleménynek, úgynevezett indítványi részénél, a mennyiben sokszor az ügyész nem nyilatkozik az iránt, szabadlábra helyezendőnek vagy kérelmétől elmozdítandónak véli-e a rabot, hanem a RR. bölcs bírói belátására bízva e tekintetben a határozást — de a szabadlábrahelyezés és illetve fogvatartásnak alapjául szolgáló okok a „vélemények” tanúságaként mindig megbeszélés tárgyát képezik.¹

Lássuk egyébként az eseteket egyenként.

1. Döntött a *kis- vagy közgyűlés és pedig nemesek ügyében is* jóllehet ezek letartóztatását, sürgősség esetét kivéve, csak a közgyűlés rendelheti el.

2. Dönt a szabadlábrahelyezés tárgyában néha az *alispán*, a mikor is azonban a szabadlábrahelyezés a közgyűlésnek utólag mindig bejelentendő.² Az ügyészt itt is meghallgatják.

3. Dönt a szabadlábrahelyezés tárgyában, és pedig a megyegyűlés kizárásával a *törvényszék*, ha az rendelte el a letartóztatást.³ Ellenesetben csak ha már megítélt a rab. A 30-as és 40-es években a megítélt rabokat illetőm ingadozó a gyakorlat.⁴

Az 5270/1839. sz. végzés szerint: „a folyó esztendő 4615. sz. a. kelt határozatnál fogva azon kérdés terjesztetvén az egybegyűlt rendek élébe, lehet-e oly eset, melyben a megítélt rab kezességre kibocsájtat-

¹ Egyébként arra is volt eset, hogy nem tiszti ügyészt hallgattak meg, így 769/1826. Schletter Ferenc ügye: a politico fundacionalis director és a consiliarius.

² 8645/1815. elutasító,

³ 76/1802.

⁴ 1241/1840, 2570/1845, 5460/1845, 5359/1838, 2721/1841.

hátik, az akképen döntetett el, hogy miután az ily rendkívüli esetekben, a közbejehető körülmények megfontolása legcélszerűbben a törvényszék által eszközöltethetnek, jövendőben e fölött mindenkor a törvényszék intézkedjék, szükséges tudomás végett e részben mind az alispányi, mind a jegyzői, mind végre az ügyészi tisztség is a jegyzőkönyvi kivonat által utasíttatván.“

E felfogás azonban csak a 40-es évek végével¹ kezd általánossá lenni.

4. Döntött úriszékeknél, mint láttuk az *úri törvényszék*, illetve úriszéki ügyész a szabadlábrahelyezés tárgyában.

*Nyáry Pál*mk egy ízben, mint II. alispánynak a dunavédttöltések felállításával megbízott küldöttséggel Solton volt dolga. Ezt az alkalmat felhasználta arra, hogy a solti úriszék fogházában be nem jelentett látogatást tegyen. Ilyet a hivatalos életben akkor sem ismertek. A tapasztalt visszaélésekről (rablajstrom hiányáról stb.-ről) nem is szólva, kiderült, hogy a rabokat a tömlöctartó engedi kezességre. Így 40 rab helyett, annak dacára, hogy 3 év óta úriszék nem tartatott 17 rab „ült“. Ezért kívánatosnak tartja, hogy az említett vérhatalmi joggal felruházott hatóság kötelességének teljesítésére rögtön, még pedig hathatós módok által szoríttassék. Ez a jelentés (4053|1848. végzés szerint) szükségessé teszi annak szigorú megvizsgál tatását, hogy, miután a raboknak kibocsájtása egyedül csak az azok ügyében bíraskodó úri törvényszéknek határozatára, és perben eszközöltethetik, mi volt légyen a solti uradalomban ez ideig a rabok kibocsájtására nézve fennálló gyakorlat. Az illető személyeknek is meghallgatásával megejtendő vizsgálattal megbízott szolgabíró (Ujváry László) (1847 július 30-án) jelentvén a megyének, hogy az uradalmi főügyvéd és tömlöctartó egyhangúlag kijelentették, hogy a rabokat a főügyvéd szokta kezességre kibocsájtani, a vizsgálatot illetve az ügyet a RR. megszüntették.

5. Pénzhamisítási ügyben az iratok a kir. ügyészséghez (a fcir. ügyek igazgatóságához),² de gyakran a helytartótanácsához mennek³ elintézés végett.

6. Döntött a felfüggesztés tárgyában a király, illetve

¹ 5204/1848 és 4484/1848.

² 4520/1848.

³ 2589/1846, 7933/1847, I. e. i. Paulert.

kancellária vagy helytartótanács.¹ Ez a jog fokozatosan fejlődött. A kancellária adott engedélyt a hétszemélyes táblához való felebbezésre, mely akkoriban kegyelmi tény volt. Ez az engedély szabadlábbon védekezés jogával volt adható, vagy a nélkül. Előbbi esetben, ha a rab kellő kezeseket hozott, a megyének megengedte a kancellária, hogy a rabot fogságából kiengedje. Ennek szinte okszerű folyamánya, hogy a kancellária fogságfelfüggesztési jogát, már a *cui plus licet* stb. elvénél fogva is, elismerik az *első fokúlag meg sem ítélt* rabok ügyében.

Ehhez járult, hogy a *pénzhamisítások* száma végtelenül megnövekedvén, a kir. táblát, mint ily „hazasértési“ perekben í. fokú bíróságot tehermentesíteni kell. Ezért, a király nevében, a kancellária a kisebb súlyú pénzhamisítási eseteket kegyelmi úton a táblától gyakran elveszi és a megyére bízta. Ily ügyekben tehát csakhamar a megye is, de a kancellária is dönt a fogságfelfüggesztés tárgyában. Dacára ennek súrlódás a két hatóság közt nem származik, mert a kancellária a megyének, illetve tiszti ügyésznek meghallgatása nélkül nem dönt,² és, ha a megye jelentése szerint a kérvény a megye által egy ízben már elutasított, a kérelemnek helyt nem ad.³

A valódi államfogyok (kik a tábla által, mint első fokú bíróság által tényleg elintézett ügy miatt voltak fogságban) merőben a királytól, illetve kormányzésektől, az állam elleni bűncselekmény miatt a megye által megítélendők a kormányzéktól is, megvétől is kérhetik kiengedésüket.

A gyakorlat fejlődik. A kancellária, mint fönnebb láttuk, immár nemcsak hazasértési és pénzhamisítási, nemcsak utcai csendháborítás, polgárság és katonaság közti lázadás-szerű verekedés, de bármi néven nevezendő ügyben kötelezheti a megyét eljárás megindítására, ennél fogva letartóztatásra.

¹ 1801/1837.

104/1834, 1219/1840, 1673/1847, 118/1847, 3415/1839, 2238/1826, 1749/1827, 3470/1815.

² 2209/1816, 4301/1823, 2379/1809.

Már pedig nem lehetett vitatni, hogy oly ügyekben, melyekben letartóztatást rendelt, annak megszüntetését is elrendelheti.

Ha azonban elismerik, hogy bármiféle ügyben elrendelhetette *volna* és így felfüggeszthette *volna* a letartóztatást: a dolog természetében rejlik, hogy a kancellária felfüggesztési jogát lassanként oly ügyekben is elismerik, melyekben a letartóztatást a megye rendelte el.¹

Politikai eszélyesség útját állotta itt minden hatalmi súrlódásnak. Valamint hogy a király óvakodott a kérelmet, *egyszer* már megtagadott megye határozatát „helyben hagy ni”, hanem — megtudván a felterjesztett iratokból a kérelemtől való elmozdítást, — („véletlenül”) csak úgy döntött, mint a megye, úgy a mindenünnen politikai kémek által körülvelt rendek is óvatosan tartózkodtak a királyi elutasító határozatnak megváltoztatásától.

Ide iktatjuk a *Táncsics Mihály* ügyére vonatkozó beadványt, a RR-nek ennek következtében hozott felírásával együtt:

1793/1847. Tekintetes Karok és Rendek! Férjem Stancsics Mihály e hónapnak első napjaiban Broódban elfogatott s a hazafi túró irú kiragadtalva családja köréből, s megfosztva irodalmi munkásságától fogsági tétlenségre kárhoztatott. Nem tudva az elfogatásának okát, egyebet nem gyanítható!;, mint hogy legújabbban kijött „Népkönyv“-éből merítette legyen ellene a királyi fiscus a polgári bűnvádját, s ennek következtében rendelte el az elfogatási, mely gyanuban annál inkább megerősödik, mert e hónap 8-ún nálam védtelen asszonynál motozás tartatott, mi irtóztató aggályt keltett bennem férjem sorsa iránt, s azért valamint egyrészről mint honleány kötelességemnek tartom a Tekintetes megyének, melynek hatósága alá Stancsicsol a literalort tartozni vélem, ez alkotmányos országban törvénytelen el fogatás által Stancsics Mihályon, az irón történt sérelmet bejelenteni, másrészről, mint férjétől erőszakosan megfosztott nő emelem könyörgő szavaimat a Tekintetes Karok és Rendekhez, méltóztatnának férjemnek, kit minden polgári bűn szennyétől mentnek tudok, neje öröme s az irodalom javára visszaadatását kieszközölni. Mely esedezesemet megújítva vagyok a Tekintetes Karoknak és Rendeknek legalázatosabb szolgáljuk Stancsics Mihályné, szül. Seydl Teréz s. k. — Felírás . Ő felségének stb. Felsőség stb. A végrehajtó hatalom — mely mind az alkotmány lelkiéleténél, mind a törvények rendeleténél fogva királyi felségedet illetik — csupán egyedül a fennálló törvények értelmében lévén kezelhető, a mint egyrészt

¹ 5319/1845, 4463/1847, 3549/1830, 5345/1845, 397/1840, 3415/1839.

bízva császár királyi Felségednek koronáztatásakor tett s esküvel erősített szavában is, legkevesebbé sem akarunk kétkedni arról, miszerint a végrehajtó hatalom csak a törvény értelmében fog gyakorolhatni: úgy másrésről teljes meggyőződéssel polgári kötelességünknek hisszük e részben óvatosan örködni s felvigyázni a törvényben biztosított jogainkra s azok közt a személy bátorlétre is, s felügyelni ekképp épentartására az alkotmányosságnak, melynek fennmaradása nemcsak a nemzet, hanem egyszersmind a trón létét is feltételezi. Tudjuk ugyan, miként lehet eset, melyben valaki az alattvalói hűségről megfélekedve felségsértési bünt követ el, a melyben az 1715: 7. t.-cz. értelme szerint idéztetés előtt is eszközölthetik befogatás. Ámde tudjuk azt is, miszerint nincs törvény, mely megengedné, hogy bármi vétekbe keveredettek a polgári hatóságok mellőztével fogassanak el, s tudjuk, hogy az 1687: 14. és 1723: 5. t.-czikkek a legsúlyosabb bűnbe, még a hűtlenségbe esettek is megyei tisztviselők által rendelik elfogatni, s az ellenök teendő eljárásban a megszabott törvényes formák megtartását parancsolják. Ily meggyőződésben, midőn Stancsics Mihálynak közelebb történt befogatása lőn tudomásunkra, és tudomásunkra lőn az is, miként a nevezett a törvényes eljárás mellőztével polgári hatóságnak mindedig át nem adatott — kebleinket a személyes bátorlét iránt aggodalom fogta el. — A Magyar Nemzet törvényes királyához, — milyent császár királyi Felségedben is tisztel — mindenkor viselt hűségét a szomorú emlékü mind kül- mind belmozgalmakban tisztán tartotta fel, s vész idején a királyi házért áldozni mindenét kész volt. A történetek mind ezt, mind azt világosan tanúsítják, hogy a Magyar Nemzet ép ez érzelménél fogva, a bünt, mely a királyi fenség ellen intéztetett, legszigorúbban határozta büntettetni. Ily bűnököt titkolni, ily rossztevőket pártolni szándékunkban nincs: a kormányzásban azonban a netalán lehető bűnösök elleni eljárásnak a törvényben rendelt formások szerinti intézését követelni a hű érzelem szintűgy, mint alkotmányos jogaink felhatalmaznak. S ezért polgári kötelességünknek ismerjük kijelenteni, hogy minden az eljárásra vonatkozó körülményeket éber figyelemmel kísérve örködni fogunk arra: valljon Stancsics Mihály a törvények által biztosított szabad védelemben nem korlátoztatandik-e? Örködni fogunk, valljon Stancsics Mihály ügye elintézéséig nem adatik-e illetéktelen hatóság őrizete alá, vagy éppen nem küldetik-e külföldre, mik által egyrésről védelme szabad előadásában volna gátolva, másrésről pedig ügye befejeztetése lenne késleltetve: örködni fogunk végre a törvényes bírának e részbeni eljárására is. Minthogy pedig csak a törvény szerinti eljárás szerezhet az igazgatásnak úgy bizalmat, mint állandóságot s ezért az eljárásnak a törvényes formák közt és szerinti tétele nem csupán a nemzetnek, hanem császár királyi Felségednek is egyenlően érdekébe áll, ezennel jobbgyi hódolattal az iránt könyörgünk császár királyi Felségednek, hogy elfogatott Stancsics Mihálynak — ki mint író s oktató polgári állásánál s itt volt, folytonos lakásánál fogva és Megyénk hatósága alá tartozik — ügye befejeztetéséig hatóságunk őrizete alá adatását, ügyének a törvényes bírák elébe vonatásért részére a törvényekben biztosított szabad védelem előadhatását s perének mielőbbi befejeztetését elrendeltetni s ekképp kegyelmesen eszközölni méltóztassék, hogy újabban szüntessék meg azon aggodalom és fájdalom, mely

a néhány évvel ezelőtt törvényellenesen elfogadott ifjak irányában tett eljárásnál elfogva a Nemzetben az alkotmányos bátorlét veszélyeztettsége miatt keletkezett.

Kelt márczius 18. 1847. közgyűlés.

7. Intézkedik a felelős kormány kinevezése után a kancellária helyett, de mindig csak a megye meghallgatása után és annak véleményéhez képest az igazságügy ér (*Beák Ferenc*), illetve helyette az álladalmi titkár (*ihiicz*).

A megye 150 rabjának a hadügyminiszter által pártolt kérelme, hogy engedtesse ki, hogy résztvehessenek a szabadságharcban, elutasítatik. L. még 5225(1848. sz. a. lázítók kérelmét kiengedés iránt és 7887(1848.

*

V. Vitás, *meddig volt helye* a kezesség mellett való szabadlábrahelyezésnek. Csak annyit mondhatunk, hogy a vizsgálat befejezte, illetve a rab meghittetése előtt csak elvétve.¹ Első fokú bűnösséges ítélet után pedig ritkábban adnak helyt a kérelemnek.²

A 644011844. sz. kisgyűlési végzés, Ruttkay József ügyész véleményéhez képest, Szokolay István rabot elmozdítja ugyan szabadlábrahelyezési keresetétől, kimondván, hogy a vármegye állandó gyakorlata szerint, a kirótt büntetési idő letelte előtt nincs helye kiengedésnek, de ez a felfogás csak a 20-as évekig volt egyöntetű (2570|1821,2460,1824,) a mikor kevesebb volt az ügyszám, és minden ügydarab a példátlan szorgalmú *Muslay Istvány* főügyész úr kezén menvén keresztül, mért is a jogegységet inkább lehetett megőrizni. Fontos okokból már ebben a korszakban is gyakran eltértek ettől.

5092(1812. sz. kisgyűlési végzés ns Blaskovich József ügyében, mely az alapon utasítja el a kérelmet, hogy orgazdaság azaz főbenjáró bűn esetén nincs helye a szabadlábrahelyezésnek, sohasem felelt meg a közfelfogásnak.

¹ 300/1809, 1673/1797, 1254/1808, 5140/1842, 1779/1842, 1705/1808.

² 1835/1844. 892/1845, 927/1840, 1857/1844,1' 0/1809, 2125/1848, 3953/1827, 1941/1808, 2983/1838. L. e. i. Bereczky Antal t. főügyész véleményei 2272/1843 és 4690/1839.

Tény azonban, hogy *halálraítélt* nem kaphatott engedélyt; jogerő előtt sem.

Így 5788|1843. Bibitzi Horváth Imre: „Halálra ítélt raboknak kezességre vagy bár tisztviselői felügyelés melletti kibocsájtásuk a halálos büntetés elől feltételezhető megszökés és egyéb fontos tekintetekenél fogva nem eszközölhetvén a folyamodó, mint halálra ítéltnek ebbeli kérelmének hely nem adathatik, miről Pajor Titusz alszolgabíró úr által értesítetteti rendeltetik.

*

VI. A szabadság lejár: 1. ha a kezes a kezességet visszavonja GG4|1808. Ez azonban ritka;

2. a szabadlábrahelyező végzésben meghatározott *idő leteltével* azaz időpont bekövetkeztével (nyári munka végeztével, törvényszék,¹ táblai ítélet² ritkábban kúriai ítélet leérkezéssel).³ Napok szerint meghatározott idő alig fordul elő:⁴

(Az időpontot nem szokás a végzésben kitenni. A végzést amúgy is a kérvény hátlapjára írják, következőleg annyi is elég volt: „Melyhez képest kérelmének hely adatik és szabadlábra helyeztetik.” Meddig? Az kitűnt az iratokból.)

3. Ha a kibocsájtott vádlott szabadlábon *aj bűncselekményt* követett el.⁵ Erre gyakran már a szabadlábra helyező végzésben felhívták a figyelmét.

463 i 1842. Mihez képest bent megnevezett folyamodók leendő leérkezélig biztos kezes állítatik, oly hozzáadással, hogy ha netalán kellő korlátok közt nem tartanak magukat, a megye ezen jótékonyt azonnal meg fogná vonni, miről is az ügyészi tisztség jegyzőkönyvi kivonat által utasíttatni rendeltetett: ugyanígy 4986|1832, azzal, hogy „ha szabadlábon legcsekélyebbet elkövetend, befogattatni fog“ és 6533j 1844.

Új bűncselekmény esetén 1788)1842. a kisgyűlés rendszerint a szolgabíróat küldi ki.

4. Ha *vádlottársait vallomásuk visszavonására bírni* és ekképen a vizsgálatot meghiúsítani törekszik.⁶

¹ 1077/1828.

² 9.7/1840.

³ 3549/1830.

⁴ 1298/1841.: 14 nap.

⁵ 569/1823.

⁶ 1877/1847.

A szökések száma nagy, de alig van eset, hogy a kezesre kibocsájtott az idő leteltével no jelentkezett volna.

Vitás egyébként a kezes, a jótálló felelősségének a terjedelme.

Pázmány Zsigmond kezeségi ügyéből kifolyólag kimondják a RR. (396|1847.) hogy a gyakorlatban levő kezeségi mód az általa elérni óhajtott célnak meg nem felel, addig is, míg e részben a B. T. K. elfogadása által országgyűlésileg történék intézkedés, a fenytő tvszéket azzal bízzák meg, hogy az ilyen kezes leveleknek célszerűbben egyformasággal szerkesztetése eránt tegye javaslatát a közgyűlésnek. — A javaslatnak nem leltem nyomára.

IV. A vigyázó szem.

Ha a rab terhére csak oly gyöngye bizonyítékok voltak beszerezhetők, melyek alapján bűnösségét a törvényszék meg nem állapíthatja: úgy szintén, ha valószínűsített, de be nem bizonyított nemességére tekintettel nemességet igazoló pernek indítására utasított. Szabadlábrahelyezése kezeség nélkül is elrendelhető, de vigyázó szemmel (*vigilenti oculo*) kísérendő. Ezt az intézményt csak a közgyűlési gyakorlat ismeri.¹ A törvényszéki nem.

Ha az ügyész a kezes vagyoni viszonyait nem ismeri, úgy véleményezés előtt a kezes községének, illetve megyéjének elöljárói kerestetnek meg felvilágosítás iránt.

A vigyázó (őr-) szemmel kísért minden lakhelyváltoztatás alkalmával, úgy a régi, mint az új község előjáróságánál, fenyték terhe alatt jelentkezni köteles. Az illetékes községet a szolgabíró értesíti a határozatról. Az új letelepedés előjáróságát a korábbi lakhely szerint illetékes községi előjáróság. A rendelkezés célja, hogy a kibocsájtott rab, új bizonyítékok alapján vagy a nemességet igazoló per kedvezőtlen eldőlte esetén azonnal befogatható legyen. Ez az intézmény lassanként divatját mülja, és törvényszékileg soha, kis-² vagy közgyűlésileg pedig csak elvétve mondatik ki a

¹ 3065/1841, 4246/1827, 4120/1839, 1814|1844, 2580|1846, 6430/1841, 1097/1835, 1006/1833, 4573/1836 sőt 3613/1848 is.

² 3787/1821.

30-as években. De a helytartótanács pénzhamisítási ügyekben (a kir. ügyész útján) gyakran keresi meg a megyét a bizonyítékok híjján kir. táblailag felmentett vádlottnak őrszemmel kísértetése iránt. A megyének, ily megkeresésekkel szemben tanúsított magatartása ingadozó. Gyakran szó nélkül tesz eleget a megkeresésnek. Néha azonban a jogelvekre hivatkozással, megtagadja az engedelmességet.

Így 1846-ban megkeresi a helytartótanács pénzhamisítás vádja alól felmentett Szabó, másképen Tóth József ügyében a megyét.

A RR. közgyűlése feliratilag figyelmezteti a helytartótanácsot, hogy bűnösnek más nem mondható, mint a kit törvényes bírója annak ítél. A királyi kegyes intéző levélben említett szoros vizsgálat alatt tartás azonban a törvénytelen megszorítást, mert közigazgatási úton kirótt bűnletés, miért is rabot nem fogják vigyázó szemmel kísértetni.

Lásd még: 240 1807, 117|1820, 7165/1845, 131311832.

HARMADIK RÉSZ.

Közbenső eljárás.

I. Határozás.¹

Ha az ügy kihágás, illetve kisebb súlyú „közfenyítéket teliát nem érdemlő” bűncselekmény, vagy indítványi jellegű, és a felek a szolgabíró előtt kibékültek, úgy a szolgabíró az első esetben megbünteti a vádlottat, utóbbi esetben megszünteti az eljárást, de minden esetre jelenti az esetet a RR.-nek.²

Ha az, a ki a vizsgálatot foganatosította — rendszerint tehát a szolgabíró esküdtársával együtt — uradalmaknál az uradalom illető tisztviselője, ügyésze vagy jegyzője, kimerítettnek tekinti a vizsgálatot, úgy, minden különösebb határozat bevarása vagy hozatala nélkül, elkészíti az esetírást (species factit). Ebben a vizsgálat lefolytál, eredményét foglalja össze kimerítően. A legtöbb esetírás a bizonyítékok mérlegelésére is kiterjed. Megmondja, mi tekinthető vádlott terhére bizonyítottnak, mi nem. Katonák és polgárokat közösen érdeklő bűnügyekben eljáró egyes bizottságokat az esetírás elkészítésére az 1812. évi 4600. sz. helytartótanácsi rendelet kötelezte.

Az esetírás kapcsán az összes iratok a megyei fiskálathoz, ügyészi tisztséghez kerülnek. A tiszti főügyész vagy helyette az alügyészek valamelyike az iratok alapján „írásbeli véleményét készíti.

¹ 481/1838, 1421/1828, 4636/1809, 909/1836, 6349/1842, 1449/1811, 2200/1839, 1994a/1828, 2480/1836, 606/1841, 5930/1837, 2481/1836, 2479/1836, 5932/1837, 3874/1836, 941/1838, 3703/1823, 130/1828, 46394819 6080/1841, 4279/1838, 1892/1828, 4286/1838, 2738/1830, 4636/1819, 709/1837, 1738/1836, 1500/1833.

² 1500/1833.

Az 1. vád tekintetében jó iesen még X. Y. tanút kihallgatni. A 2. vád próba nélkül szükséges. A 3. és 4. vádakra nézve a provocáit inquisitiók előmutatása szükséges. Az 5—10. vádak, a tisztí vizsgáldás szerint, merő gyanúokokból állván, a vádlottaknak terhctetésekre alkalmaztatni nem lehet. A II. vádra nézve C) alatt csak egy tanú állítva lévén, az irsai zsidó kerekeinek lopását törvényesen megmutatni nem lehet. A 12. vádra ez és ez a bizonyíték. A 14—18. vádakra nézve a vétkeseket, kik nemesi characterrel bírnak, fiscalisi perben idézni, a nemteleneket pedig summaria via megbüntetni szükségesnek tartván és hogy ezen vádakat annál nagyobb fundamentummal . . . - (Muslavy István főfiskális véleménye.)

Kivételesen elmarad az előzetes tisztí ügyészi vélemény.

Igv 48-ban a nemzetőrség ellen lázítók ügyeiben. (A vádat a törvényszék előtt *Fahindy Teofil* alügyész képviselte.)

Az összes iratok vélemény nyel együtt a kis- vagy közgyűlés elé kerülnek, úrszékeknél folyó Írásbeli perekben az úri törvényszékhez.

Rövid utú (sommás) perekben az úriszék letárgyalja az ügyet és ítéletet hoz, a megye közgyűlése ellenben nem hozhatván ítéletet: ha további eljárásnak látja helyét, az ügyet a törvényszék elé utasítja. írásbeli perekben egyező az eljárás. *Az úriszék* is az urszéki ügyészt utasítja perindításra, úgy mint a megyénél a közgyűlés.

A *kisgyűlés tagjai*: az alispánok egyike, egy szolgabíró, egy esküdt, egy tisztí ügyész és 2 jegyző. Ezen kívül a világi RR. közül bárki megjeleli hot.

A *közgyűlés elnöke* a főispáni helytartó, illetőleg a főispán maga. Pestben, tehát a nádorfőherceg, a ki előlülési jogot azonban csak kivételesen szokta gyakorolni, bárha jogát kifejezetten fentartotta (többek közt tólnprónai Prónay Albert bárónak főispáni helytartóvá történt kinevezése alkalmából 3082/1837.). A főispáni helytartón kívül az első vagy másodalispán is elnök. Tagjai ellenben csak egyházi és világi rendek, fő- és köznemesek, fő- és közpapok, táblabírák és megyei tisztviselők.²

A 40-es övek elején a honoratorok, nemesi származásukra való tekintet nélkül, szavazati joggal bírnak a közgyűlésen. A nemesek akkor is szavaznak, ha irni-olvasni

¹ 3932/1837.

² 7149/1848, 2322/1808, 2322/1808, 4634/1848, 5040/1848, 4425/1818.

nem tudnak. Ezt az állapotot az 1844-iki javaslat (A megyei választások és köztanácskozások szabályozásáról) részben akarja megváltoztatni, a mennyiben az irni-olvasni nem-tudás csak a szentesítendő törvény életbeléptét követő b. év íefolyta után volna akadály a közgyűlési tagságnak (22. és 66. §) a szavazati és felszólalási jogot pedig attól akarja függővé tenni, képes-e a választó polgár véleményének érthető módon való előadására.

A rendelkezések nem válnak törvénytényő. így nagyon vegyes a közgyűlésen szavazók listája. Ennek dacára, a történetírók följegyzése szerint, Pest volt az első, mely, a *non numerantur sed ponderantur* elvével szakítva, egyenlő súlyt biztosít bocskorosnak, főnemesnek, honoratiornak, főpapnak, falusi lelkésznek egyaránt.

Tudományos fejtegetés helyett álljanak itt a negyvenes években élt Fáy Andrásnak följegyzései:

Pestmegye, mint helyzeténél fogva középponti, mint egyike a bor legterjedelmesebb megyéinek, mint gyűlkelye a kereskedésnek és mi:’ székhelye a törvényszékeknek és dicasteriumoknak, hivatva volt arra, hogy némileg vezérszerepet játszszen a haza megyei közt, a minthogy játszott is. Sok megye leste Pest megyének határozatait, sőt az utolsó évben hírvivőket is rendelt közgyűléseire, némi irányul vevén ezeknek határozatait. Pestmegye közgyűlései, a sürgetőseket kivéve, rendesen vásárok alkalmával tartatván, többnyire, kivált a fontosabb tárgyakba: oly népesek, sőt tömöttek valának, hogy országgyűlési nagyobb ülésekkel vetekedhettek. Képviselve volt azokon mindenféle pártszínezet s az érdekel és vélemények minden tarkasága. A dicasterialisták és törvényszékek tagjai kormány előtti érdemszerzésre jártak be arra, az ügyvéd támogatni és benevolentíát captálni a vice-ispányoknál, a kik elölt dolgaik, pöréik folytak; a megye táblabírái és birtokosai saját érdekeik tekintetéből, az idegenek kíváncsiságból, a számos ifjúság mintegy spectaculumra, kakas, vagy bikaviadalra jelent meg, hogy harsányan éljenezze meg azon szónokokat, kik kedélyére, divateszméket örölgető malmára szóíénak. Megjelentek a galérián a mézárások is, lesve a húslimitatio tárgyának miként fognak működni a szónokoknál és tisztviselőknél el ősz tóga tok. ajándékaik. Gyakran piperés nők is lepték el a galériákat, kik minteg; színházi látványra gyűltek össze, gyönyörködni megcenc szónokaikban.¹

¹ Zichy Antal: Széchenyi beszédei ‘20(>. 1. Fáynak kéziratai nyomán

Ezen, az angol *grand jury* intézményének megfelelő vádalahelyezési rendszer ellen felhozhatni szokott legáltalánosabb kifogások: 1. hogy gyakran, az egész „populus” részvétele folytán, politikai szempontok is eshetnek latba; 2. hogy a nagy nyilvánosság folytán ártatlanul megvádoltak is meghurcolást szenvedtek.

De ezen hibáktól a XX. század bűnperrendtartása sem ment. Politikai szempontok a törvény holt betűje szerint független bírák határozatainál is gyakran esnek, vagy legalább is eshetnek latba. Ennek megtörténtét a szavazók számának csökkentésével nem lehet megakadályozni. A mi pedig a másodikat, a meghurcolást illeti, azt — a B. P. 261. §-a által előírt „nem nyilvános” vádtanácsi tárgyalás dacára — elvégzik napjainkban, és pedig kitűnő sikerrel, vagy legalább is kitűnő haszonnal, a közlelkiismeretnek, ha nem is épen gáncs, de minden esetre félelem nélküli lovagjai: a törvényszéki rovatoknak úgynevezett „vezetői”.

Mindettől azonban eltekintve, tény, hogy 48 előtt a nem-jogászelem a vádalahelyezés kérdésében a jogászelemmel együtt szavazván, elejét vették annak, hogy bárki is perbe idéztessék merő „jogelméleti alapon”. Az is tény, hogy százan és százan vehetvén részt a tanácskozásban és szavazásban, tilalmas befolyásoknak érvényesítésére még csak gondolni sem igen lehetett. S mindezek oly körülmények, melyek előnyös színben fogják föltüntetni a sokak által gáncsolt vádalahelyezési intézményt.

Ezek után csak melleleg jegyzem meg, hogy a politikai szempontoknak fönt jelzett érvényesülése inkább csak mese. Példa erre a 42—45. lapon megbeszélt *Kossuth—Hindy* ügy. Már a megye legnépszerűbb emberei közé tartozott *Kossuth* és a törvényszék már előre határozottan állást foglalt *Hindy* ellen, és alkalmas törvényszakas hűjján, mégis csak levelestárba tétetni rendelték a *Hindy dános* ellen megindult ügyet.

Számtalan esetet hozhatnánk fel, úgy *Pest*, mint más megyék közgyűlésének történelméből, melyek élénken bizonyítanak a közgyűlések politikai érettsége mellett. De az emberek a tenger sima tükrére írvák, bűnei ellenben az ércnek

nem változó tábláira. Egy-két, talán csak a *mi* téves felfogásunk, talán csak a reánk maradt egyoldalú följegyzések szerint igaztalan vádhatározat, egy-két, a *mi* — időközben megváltozott följegyzésünk szerint nem indokolt — „levelestárbatétel“ elegendő indok, hogy unos-untalan meg nem felelő voltát hangoztassuk az intézménynek, mely védvára volt nem csak a politikai önállóságnak, de, mint látni fogjuk, a bírói függetlenségnek is.

Az *angol* máig is büszke az ő *grand jury*-jére. Európa legújabb bünvádi perrendtartása a *bolgár* szerint jogász- és nem jogászelem együtt szavaz a bűnösség és büntetés kérdésében is . . . De az 1873-ki osztrák bünvádi perrendtartás szerint annak megítélésére, mi fölött tudós egyetemi professzorok évtizedek óta vitatkoznak, hogy t. i., hogy kell minősíteni a cselekményt: a nem jogászok (hetesek, szabók stb.) vannak hivatva. A büntetés mérvének meghatározása ellenben: jogászi képzettséget igényel. S ez irányadó, ez döntő volt a XX. század bünvádi perrendtartásának összeszerkesztésénél is . . .

*

Az 1845 júniusi közgyűlésen egyik táblabíró az iránt Lett indítványt., mondassák ki, hogy közgyűlések alkalmával a tanácskozási terembe más, mint magyar ruhába öltözött s karddal övezett nem bocsáttathatik be, mert szabadon jöhetvén kiki (mint szóló monda, még a zsidó is), békés tanácskozásról szó alig lehet. Történeti szempontból pedig megendítettvén, miként nemzetiségünk ezen kódjélére őseink mindenkor szoroson ügyeltek, csipős észrevételek sem hiányoztak, s egyik kitűnő szónok, visszatekintve hazánk múlt napjaira, nem egyszer látta a hazát, nemzetiséget és alkotmányt veszélyeknek kitétetve, épen azok által, kik különben a sujtásos magyar köntösben büszkélkedni mindig igen szerettek. Ezek voltak, úgymond, kik elrúgták maguktól azt is, minél becsesb kincse nem lehet, a magyar nyelvet, mely ha a póre gatyás pór vitvilóban menedékre nem talál, ki tudja mivé nem tették volna hazánkat azóta a jó, magyar ruhás urak. Egyébíránt a méltóságos elnök kimondá, miként azok, kik hivatalosan jelennek meg, tartsák meg öltözetükben is a bevett szokást, mások ellenben öltözzenek úgy, hogy a hely méltóságával jelenlétük összeférhessen. (*Jelenkor 1845. éri* "485. l.)

Az 1848. március 21-iki közgyűlés határozata szerint: „Az országosan elfogadott képviseleti rendszer elveinek alapján a megye termében a megye minden lakosa tanácskozási és szavazati joggal bír”.¹

A határozat hozatala alkalmával a vizsgálatot foganatosított szolgabíró és esküdttársa, úrszékeknél a kasznár, hatósági biztos stb. is szavazhatnak. *Összeférhetetlenség (i'ncoin putibilitas) tehát nincs.*

A közgyűlés előtt a vádlott védelmét személyesen is, „megkeresett barátai” útján is előadhatja.²

A vádalahelyezési eljárás tehát nyilvános.

A tanácskozás sorrendjére nézve érdekes, hogy a köz- és kisgyűlés a bűnügyeket a többi ügyekkel elegyest tárgyalja. Az elintézendő ügyek I. közigazgatásiai (publico politica), II. nemességiek (nobilitaria), III. vallási alapítványiak (religio fundationalia), IV. úrbérik (urbalaria), V. adóügyek, VI. fenyítő és fogházügyek (criminalia), VII. szabályrendeletek (normalia), VIII. ellenmondások és előintések, IX. törvénykezések (judicialia), X. közintézményiek (circularia), XI. nemesi felkelésiek (insurrectionalia), XII. árvaszékiek (orphanalia). Minden ügyet a beérkezés sorrendjében intéznek el és vezetnek be a jegyzőkönyvbe. Minden elintézés két számot kap: 1. folyó számot, 2. a fenti felsorolásnak megfelelő római számot. A fenyítőök jele VI. A folyó szám a beérkezés, illetőleg elintézés sorrendjét jelenti. Az ugyanazon római számmal p. o. Ví-al jelölt ügyek azonban csak a „levelestárba”⁴ helyezést alkalmával kerülnek egymás mellé. így aztán egyazon bűnügy iratait a lajstrom és mutató könyvek útján néha 10—15 csomóból kell kikeresni.

A szavazás közfelkiáltás útján történt.³

A RR-et, illetőleg úrszéket határozatuk hozatalában az ügyészi vélemény nem köti. Büntetőpör indítását -hagyják meg az ügyésznek, mikor az fenyítőper indításának látja helyét és viszont. Vád alá helyezik a vádlottat, azaz per-

¹ Ugyané gyűlés mondja ki, hogy a hatóságok és hivatalnokok irányában addig használt hosszú címek és megszólítások megszünteiteknek és ezentúl a királyi ház tagjainak kivételével, mindenkivel szemben a legrövidebb címzés használandó.

² L. o. i. Nyáry Pál „Indítvány” című munkáját; megjelent 1841-ben és ezen kívül Fayer Anyaggy. I. kötetében.

³ 3290/1837. A közfelkiáltást azonban nem törvény írja elő, mert is esetenként, (a mint ez p. o. P. H. 1844. évi 206. szerint Esztergomban történt, e helyett titkosan is lehet szavazni.

indításra kötelezik az ügyészt,¹ midőn szerinte nincsen bűncselekmény vagy az nem bizonyítható. Szóval a vádnak nem ura az ügyész. *A vádelviség nem érvényesül kellőleg.*

Innét, hogy az ügyész kétes elbírálás alá eső ügyekben a vizsgálat anyagának mérlegelésére, illetőleg ismertetésére szorítkozik és „vélemény“-ét azzal végzi, hogy a „RR. bölcs belátására bízza, mi itt a további teendő”. Így hát a RR. az ügyészt meggyőződésével ellenkező vádemelésre is kötelezhetik.

Teljesen azonos az eljárás az esetben, ha *a király nevében n kormányzások* valamelyike, tehát a helytartótanács vagy cancellária hagyta meg a megyének vagy úriszéknek a büntető vagy fenytőper megindítását. A leiratok egyező szövege szerint „meghagyatik a megye közönségének vagy uradalom úriszéknek, hogy tiszti ügyészük útján X. Y. nemes embert, (vagy zsidót) büntető (illetve fiskális!) perbe idéztessék”. Ennek dacára a tiszti ügyész, illetőleg köz- vagy kisgyűlés, a legtöbb esetben, csak új vizsgálat alapján, de mindig szabadon és függetlenül mérlegelik a körülményeket és — ha nem is oly könnyen, mint más esetben, de gyakran — megszüntetésnek látják helyét, mikor a kormány szigorú eljárást rendel.

Így *Nyáry Pál* tiszti ügyész indítványára a Perczel ügyben, mikor a helytartótanács a miatt rendelt el szigorú eljárást, mert az *ifjú Perczel Móric* a pattantyús katonákat az 1831-iki lengyel fölkelésben való részvételre bírní törekedett. A közgyűlés a kaszárnnyában tétlenéért, majd letartóztatott nemes ifjú szabadlábrahelyezését, évekkel utóbb pedig, bizonyítékok lijján, a további lépések megszüntetését kénytelen kimondani 4947/1837.

A közgyűlés rendelhet büntető pert is, fenytőt is; a kisgyűlés csak fenytőt szokott rendelni. Némely megyében, így a P. H. 1842. évi 44. 1. szerint Barsban, fenytő perben a szolgabíró kisgyűlési intézkedés bevárása nélkül állítja törvényszék elé a vádlottat. Megjegyezzük egyébként, hogy a törvényszék fenytő per tárgyalása során arról győződven meg, hogy az ügy írott perben tárgyalandó, utasíthatja az ügyészt, hogy a közgyűlésen indítványozza az írott (fiskális) pernek elrendelését.²

¹ 1358/1801, 1287/1815, 4814/1831, 1009/1831.

² A mint ez p. o. a 111. lapon érintett *Nyáry János* elleni ügyben történt.

A közgyűlés határozás előtt a 40-es években a kisgyűlést vagy törvényszéket meghallgatja. E „visszaélésnek egy 1846. évi kisgyűlési határozat vet véget.¹

A kisgyűlés azonban sem főbenjáró bűncselekmény esetén, sem oly esetben, melyben a vádlott nemességére tekintettel írásbeli pert kell rendelni, nem dönt; kivéve persze tettenérés esetét és ha a törvényszék ítélete szerint a nemtelen nemesnek büntársa. (Ez úgy látszik országos szokás.)

*

Ha a vádlott u vizsgálat befejeztével változtatja lakóhelyét, egyiránt illetékes a további eljárásra úgy a régi, mint az új lakhely szerint illetékes bíróság. A szabályszerűen foganatosított vizsgálati iratok perbeidőzés alapjául szolgálhatnak.

Szabály ugyanis,- hogy a szolgabíró által kiküldetésének korlátain belül felvett önkényes- vagy tanúvallások bármely hazai törvényhatóság előtt hatálylyal bírnak hitelesítés esetén.³

Ha a *váltótörvényszéknél* folyt per során az derült ki, hogy a váltó koholt, úgy a váltótörvényszék a fenytőtörvényszéket keresi meg a büntető per folyamatbátételére. A közgyűlés ilyenkor a megyeileg foganatosítandó vizsgálat elinellőzésóvel a váltótörvényszéki iratok alapján utasítja az ügyészt, a büntető per megindítására az 1840. évi XV., néha az 1728. évi XII. tc.-re hivatkozással. Ugyanez áll akkor is, ha

¹ 5282/1835, 2842/1846, 978/1816, 2141 1846, 6295/1846, 4787 1842, 2143/1846, 6296/1846, 2143/1846, 2198/1846.

² 2996/1834.

³ Ezt a felfogást 1093/1836 a báró Benyovszky Péter elleni ü. a kancellária is magáévá teszi, 236/1840, 1789/1840, 418/1824.

2738/1830. Ns Beliczay János veszprémi, 4237/1845. Lazsánszky József fejérmegyei, 5340/1831. Bors Sándor ügyész tolnai megkeresés folytáu büntető perbe; 5'83/1838. pesti megkeresés más megyéhez kivételesen 7835/1848. a honvédelmi bizottmány által foganatosított vizsgálat is perbevonás alapjául szolgál Barna Gábor elleni ü. mert váci újoncoktól álladalmi ruhákat vásárolt.

A megye törvényszékének a helytartótanácsához intézett kérdésére 907/1824 és 5563/1824. jött válasz szerint ugyanez a szabály külföldön foganatosított vizsgálat esetén. Az országon kívül levő furesdictiók által annak rendje szerint történt authenticatiók az országbeli törvényszék előtt is hiteles vallomás erejével bírnak.

a váltótörvényszék határozata folytán lefoglalt ingóságokat az árverés előtt elsikkasztották.¹

Az ügyész véleményét kivonatosan a gyűlési jegyzőkönyvbe is beírják. Ha a véleményt el nem utasítják, a végzés (melyet, mellesleg megjegyezve, indokolni nem kell) egyszerűen így szól: „fiskális úr véleménye elfogadott”.

A hozott végzés másodlata a fiskálisi vélemény külszetére vezetendő.

663|1834. Helyesnek találtván tudósító fiskális úr véleménye, egyzersmind mivel raboskodó Konta Gábor eilen már az által, hogy nyomban elfogatott, a criminalis pertractatio elejét vette, ezen végzésnél fogva megiiagyatik tudósító úrnak . . . hogy noha a raboskodó nemes személy lenne, nem várván a közgyűlésnek további határozását, azonnal a büntető pert kezdje meg.

Kisgyűl. végzés. A tudósító által előterjesztett vélemény helyesnek találtván, mindenekelőtt a vádlott Perczel Móric elfogatása alkalmával elkobzott irományok nékie, ha magát jeletitendi, visszaadni rendeltettek. A mi pedig a dolog velejét illeti, a feladott vád oly világosságban, hogy közbüntető kereset tárgyául szolgálhasson, nem lévén, de alkalmas tanúk hiánya miatt további vizsgálatot sem lehetővé tenni, sem a büntető keresetnek, sem további lépéseknek helye nem találtatik.

1845. évi február 12-én a túrái úriszék által tartatott polgári és fenyítő úriszéken végeztetett: Varga Verona szentlászlói lakos, Janovics Antal bátorsági biztos által véghez vitt tisztí nyomozás folytában azzal terheltetvén, hogy Lukács Johannának gyermekét, midőn azt ölében szoptatva tartotta, leforrázta . . . minthogy ezen tette nagyobb tekintetű és sommás úton el nem intézhető, végeztetett: Varga Verona ellen a fenyítő per indítása ezennel elrendeltetvén, uradalmi főügyész úr a pörnek még jelen úriszék folyama alatt leendő felvételére utasítatik. (Következnek az aláírások: Bizony Tamás úriszéki jegyző, Miskey Imre több megyék táblabírája és elnök; aláírják még a törvényes bizonyosság.)

II. Pótlás. Méhány szó a sértett fél jogköréről.

Illenek a sértett fél jogkörének a meghatározásával is foglalkoznunk. Erre nézve azonban nem rendelkezünk fejtegetés alapjául szolgálható elegendő számú adattal. Határozottsággal

¹ Így 4345/1847 Pázmándy Zsigmond ügyvéd és 5733/45 Sarközy Zsigmond 6105/42 Schiller Rudolf ügyvéd.

csak annyit lehet állítani, hogy a sértett fél — különösen fiskális (írott) perben — úgyszólván soha sem lép fel vádlóként. Ennek oka, véleményem szerint, első sorban abban keresendő, hogy a gyakorlat indítványi és nem indítványa jellegű bűncselekmények közt nem igen tesz különbséget, mért is minden bűncselekmény, még házasságtörés és verekedés esetén is, közvádló jár el, a ki tartozik véleményei jelentést terjeszteni a RR. elé, tekintet nélkül arra, büntetendőnek véli-e a cselekményt vagy sem.

Míthogy pedig a RR.-et az ügyész felfogása határozatuk meghozatalánál nem köti, míthogy továbbá a RR. határozata ellen fölbbitelnek helye nincs: mi sem természetesebb, mint, hogy a sértett pótmagánvádló szerepéhez néni jut. Ez azonban természetesen nem állhatja útját annak, hogy a sértett följelentése alapján a megelőző eljárást (magistratualis investigatiót) — a mint azt e könyv II. részében láttuk — elrendeljék.

Az itt mondottak alapján azonban éppenséggel nem lehet az országos joggyakorlatra következtetést vonni. Szabad királyi *Best* és *Buda* városának gyakorlata szerint p. o., a székes főváros levéltárában százával elfekvő percsomók tanúságaként, az úgynevezett „kisebb hatalmaskodási esetekében nem a közvádló, hanem a sértett képviseli a vádat. „Kisebb hatalmaskodás“ kitétellel nemcsak a személy, de főleg a vagyon ellen elkövetett kihágások jelöltetvén: a különös elbánás indoka első sorban, minden valószínűség szerint abban volt keresendő, hogy a köz ügyvédje kevésbé alkalmas a bűncselekmény tárgyi tényálladékanak beigazolására szolgáló bizonyítékok beszerzésére. Ezenkívül irányadó szempontként eshetett latba az is, hogy a gyakorlat soha sem irtózott attól a gondolattól, hogy a bűncselekmény címén indított per befejeztével ítéletileg magánjogi igényt, illetve kártérítést állapítson meg a bíró akkor is, ha a bűncselekmény, illetve bűnösség nem is volt megállapítható. E felfogás okszerű folyamánként minden határsértési cselekménynek, minden birtokháborítási pernek bűnper, illetve bűnvádi följelentés lett a vége. Míg azonban Pest-megye rendi a törvény rendes útjára (polgári peútra)

szeretik utasítani a kárvallottat, addig Pest és Buda városának gyakorlata szerint ez csak ritkább esetekben mondandó ki.

A fiskalisi (írott) perek között (ezek száma jóval kisebb, min ez a „Sértett fél jogköréinek szerzője *Széchenyi Istvánról*, mint büntető-jogászról tartott akadémiai székfoglalójának tanúságaként hiszi), mind-össze is csak egy pert találtain, melyben nem közvádoló képviselte a vádat. Pedig ebben a bűnperben az képezte a vád tárgyát, hogy Nemes Szeles József úr, ezen tekintetes nemes vármegyének alszolgabírája az 1839. évi november 12-iki közgyűlésén felperes Nemes Simon Lajos úr alól a széklet kirántva, azt harsogta a közgyűlésen jelen volt nagyszámú tekintetes Karok és Rendek füle hallatára: hogy „ki vele, ki kell dobni⁰. A RR. perbe idéztetni rendelik az alperest. ítélet alá az ügy azonban nem jutott, többek közt azért sem, mert felperes egy Ízben 4 évig nem adott periratot. Alperes kérte is a pernek a lefolyók sorából való törlését, de a törvényszék, úgy látszik, nem tett eleget a kérelemnek LVIII. 77.

III. Határozat.

Hétféle a rendek, illetőleg úriszéknek végzése: 1. pótvizsgálatot rendelő, 2. beszűntető, 3. felfüggesztő, 4. áttételt rendelő, 5. perbeidézést rendelő, 6. kivételesen: büntető, végül dorgáló határozat.

I. Pótvizsgálatot rendelő végzés.

így 1550/1827. Jannovics Lázárnak 6 év óta különváltan élő neje Maxinovics Lucretia ügyében. Minthogy a születési és halálozási bizonyítvány adatai nem egyeznek és az asszony állítólagos gyermeke nem görög, hanem rom. katli. lelkész által anyakönyveztetett és szenteltetett, mely körülmények a becsatolt okiratok valódi voltát gyanússá teszik, annak egyidejűleges elrendelésével, hogy az előlülő alispán az eddigiekről értesítse a szentendrei püspököt, meghagyatik Simontsits szolgabírónak a további nyomos magistrátualis inquisitió.¹

Ez esetekben a panaszost szólítják fel legtöbbször bővebb próbák szolgáltatására. A végzésről azonban a panaszos nem kézbesítés útján, hanem csak akkor értesül, „ha magát jelentened”. Néha (az ügyész indítványához képest) a vizsgáló közeget utasítják a tanú-inquisitió megismétlésére, a panaszlott előéletének kipuhatolására; vagy más hatóságot keresnek

¹ 4019/1815, 3675/1835, 5637/1832, 300 1829, 4927/1834, 1850 1830.

meg bizonyos körülmények megállapítására. De jogában áll a panaszlottnak is a vizsgálatnak bizonyos irányban való kiegészítését kérelmezni. Ez a kérelem írásban terjesztendő elő. A beadványt szóbeli (fenyítő) perekben ügyvédek készítik alaposan megindokolva, de ellenjegyzés nélkül, mert az ügyvédi képviselőt tiltja a jog.

II. Beszűntető végzés.

Beszűntető végzés hozandó, ha a cselekmény nem bizonyítható, továbbá ha alaki, perrendi okokból nem üldözhető. Beszűntető végzést hoznak akkor is, ha a cselekmény bizonyítható és üldözhető ugyan, de a rendek a megbüntetés-től vagy a némely büntetésnél súlyosabbnak tekintett törvényszéki meghnrcolástól, a bűnösség csekély fokára tekintette] és javulás reményében, ezúttal elállanak. (Ilyenkor, utólagos jóváhagyás reményében, a megszüntetést a vizsgáló közeg is kimondhatja, indítványi jellegű bűncselekmény (becsületsértés) esetén pedig ezt kimondani köteles.)

A beszűntetés így: 1. egyszerű, 2. minősített beszűntetés.

1. *Egyszerű beszűntetés.* Leghasználatosabb kitételek: „közfenyíték tárgyát nem képezhetvén¹”, „a feladott vád helytelennek lenni találtatván²”, „büntető vagy fenyítő keresetnek helye nem találtatván³”, „eljárásnak helyét aRR. próba hijján nem találván⁴”, „az iratok a levelestárba tétetni rendeltetnek⁴”.

A „felmentéd“ kitétel csak (43-iki javaslat 252. §.) ritkán fordul elő;⁴ indokolás alig;

2. A minősített beszűntetés kétféle:

a) *feltételes beszűntetés*, mikor a vádlottat a rendek kártérítés, fájdalomdíjfizetésben marasztalják el, oly hozzáadással, hogy ha ezt lefizetni vonakodnék, a fiskális úr idézze perbe;

b) *jogkövetkezményes* (közhivatal vagy ügyvédség gyakorlatától való felfüggesztéssel kapcsolatos) beszűntetés (ezt a cancellária, illetve helytartótanács is elrendelhetette).

¹ C181181)2.

² 4277|1829.

³ 175|1820, 370/1846, 382/1848.

⁴ 4738/1843, 2323/1822, 1838/1837.

Az ügyet beszüntető végzés a vizsgálati fogság megszüntetését vonja maga után akkor is, ha ez iránt nem tartalmazna intézkedést kivéven, ha a terhelt más ügyből kifolyólag is fogva van.

III. Az eljárást más hatóság döntéséig felfüggesztő végzés.

IV. Illetékes hatósághoz áttételt rendelő végzés.

V. *Büntető* (botra vagy katonaságra ítélő) *határozat*; ám csak nemtelenek által elkövetett kisebb súlyú bűncselekmények esetén.

1986/1821. Lisznvay Gedeon bercelli származású fisualis jelenti a vármegyének, hogy Fajli Gáspár, Pázsit István korcsmárosnak a nógatására Heinrich árendásnak a juhái közül egyet el akarván lopni, rajta kaparni!., bebörtönöztetett és magát katonának adta ki. Ennek folytán a Rabokat ítélő Törvényszék meghagyásából a katonai júrisdictionnak által küldetvén, minthogy neve az ottani jegyzőkönyvekben sehol elő nem fordul, vissza-küldetett, a mikor is megvallotta, hogy soha sem volt katona, hanem szándéka, hogy katonának álljon. Jelenti a v. liscalis az ord. alispánv úr megbízásából a vármegyének azzal, hogy ámbátor a környülinönyek jelenleg nem olyanok, hogy a katonára szükség volna, mégis jó volna Fajli Gárpárt Bercelli község részéről beadni katonának, minthogy az a szándéka a nélkül is.

Pünkösd hó 25-n a kisgyűlés végzett:

(66.) A katonaaállításnak szüksége most fenn nöm forogván, mi mi mgy a panaszlott csak azért fogadtatott?neg, hogy (így juhot lopni akarván, de azon rajta kaptott, annálfogva ebbéli tettéért ez úttal 24 pálcára ítéltetvén, oda utasítatik udvari kapitány, hogy ötét ekképpen megbüntettetvén, szokott passzus mellett *utasítsa .sizarmitzáxa hehjáie.*

A közgyűlésnek büntetésben marasztalási hatásköre nagy vita tárgyát képezi, de ha a tételes törvényekből nem is, de észjogilag minden esetre megindokolható, tekintve, hogy a botbüntetésre a köz- vagy kisgyűlésen többes számban jelenlevő szolgabírák bármelyike bir hatáskörrel.

VI. Dorgálást kimondó

VII. Perbeidézést rendelő végzés.

Utóbbi kettővel bővebben kell foglalkoznunk.

A határozatok egyike ellen sem használható perorvoslat, ezért p. o. a sértettnek vagy vádlottnak ki sem kézbesítik, csak a t. ügyéssel közlik mihez tartás végett. Ez azonban nem állja útját annak, hogy a vádlott perbeidéztetést rendelő határozat esetén a királytól, illetve cancelláriától kérelmezze az ellene elrendelt keresetnek a megszüntetését. Ily esetben a cancellária azonban nem kéri mindig fel az iratokat. De keresetmegszüntetésre, illetve pertörlésre esetet, *Pest-megye* levéltárában nem találtam és merném állítani, hogy a keresetmegszüntetés csak oly ritka, mint most a pertörlés. A *Világ* 1842. évi 164. lapján közölt esetben megszünteti ugyan a király a sikkasztással vádolt K. Zs. szolgabíró elleni keresetet, ez a megszüntetés azonban anyagilag is indokolt, mert a tüzes szónoklatok hatása alatt döntő közgyűlés a formaságoknak teljes megsértésével rendelte el a perbeidéztetést a — mint látszik -teljesen ártatlan szolgabíró ellen.

IV. Dorgálás (intés, improbatio)¹

Ha a vádlott terhére rótt bűncselekmény oly enyhe beszámítás alá esik, hogy a fogság vagy botbüntetés legkisebb mérve sem állana azzal arányban, úgy a kis- illetve közgyűlés, fő veszítő hatalmú uradalmaknál az azt mindenekben helyettesítő úri törvényszék, a t. ügyésznek a vizsgálat befejeztével előterjesztett véleményének meghallgatása után, a vádlottat dorgálásra ítélni.

A dorgálás kétféle: ünnepélyes vagy egyszerű. Ünnepélyes: ha az alispán, vagy úriszéki elnök a közgyűlés illetve urszék színe előtt dorgálja meg a panaszlottat. Egyszerű: ha a szolgabíró, ill. úriszéki tisztviselő dorgál. Utóbbi a rendes. (Foglyot a t. ügyész a hivatalos helyiségében, vagy fogház-helyiségben dorgál.) Az ünnepélyes ritkább és többnyire nemesekkel szemben van alkalmazásban. De kétségtelen, hogy nemest szolgabíró is megdorgálhat.

Elvétve a dorgálás hivatalból, azaz a gyűlés vagy úriszék határozatának és illetve a tisztviselő véleményének bevárása nélkül is fogatosítható, és pedig a szolgabíró, úriszéki tiszt-

viselő,¹ rabokkal szemben akár a tiszti ügyész által; néha annak dacára, hogy a bűncselekmény nincs tökéletesen bebizonyítva. Ilyenkor erről utólag tesznek a gyűlésnek, illetve úriszéknek jelentést. Ez különösen indítványi jellegű bűncselekmények, nevezetesen becsületsértés esetén divik, a mikor a szolgabíró a feleket, a vizsgálat során, kibékítette.

Vita tárgyát képezi, büntetés-e a dorgálás. Az így feltett kérdés, véleményem szerint, inkább csak tagadólag oldható meg, mivel a dorgálásnak van ugyan nyoma a jegyzőkönyvekben, de nyilván nem tartja büntetésnek a törvényszék. Súlyosító körülményként elő nem fordul és mi fő): ártatlanság címén sincs dorgálás miatt perorvoslatnak, vagy kegyelemnek helye.

1109/15. sz. a. a RR. honorarius esküdt Halász Ferenc azon lettét, hogy szolgáját speciesfacti nélkül küldte he a vármegye fogházába improbalván, az improbált jelenti, hogy nem ő küldte be a szolgáját, mire a közgyűlés kimondja, hogy akkor az érdekelt határozat ereje magától megszűnik. De nyilvánvaló, hogy a dorgálásnak nincs ereje.

Hatályát tekintve a dorgálás még az eltiltásnál is gyengébb. Az eltiltás megszegése letartóztatást vagy perindítást vonhat maga után. A dorgálásnak nincs joghatálya.

Előbbinek célja a megelőzés. Utóbbinak? megtorlás semmi esetre, hanem javítás.

3826|1821. A patyi iskola mestere Maller Pál a 10 esztendő Varga Istvánnal hozatván egy rozoga töltött puskát, a puska elsül, mi által egy gyermek halála okoztatik. (A vizsgálat során vádlotként hallgatják ki a 10 éves gyermeket, Kiss László szolgabíró és Relgrády esküdt.) Szemere Pál vieefiskálisnak ez ügyben írt jelentése így szól: „Ezen species factiból azt láthatni, hogy a halálos eset két gyermek közt véletlenül történvén, a meglövőre imputatió ugyan nem következlietik, ellenben Kovács Sámuelnek ugyan tudnia kellett volna, hogy a puska töltve volt; tudnia kellett azt is, hogy annak szerszámai rossz kézben legyenek. Mindezen környülállások felfedezését mégis a gyermeket előállító rector előtt hallgatással elmellőzvén, nyilvánságos, hogy ezen culposus elmellőzésből eredő halálos esetnek oka legyen. Következőleg, minthogy halál történt, a tárgy törvényszéki megvizsgálást érdemel. Ennélfogva Kovács Sámuel annak elébe

¹ 435)1822.

² 2245)1831. szerint.

rendelendőnek vélem“. A *kisgyűlés* azonban 1821. Szent István havának 21-én így végzett: „Ámbátor a benn előadott környüállások szerint a jelenvaló egész történet csupa szerencsétlen esetnek kellett tekinteni, annyiban mindazonáltal nagyon hibásnak ítéltetik Maller Pál iskola rector, hogy puskának (melynek érett elméjű és tapasztalásul emberek és a számtalan példa szerint már sok szomorú következései tapasztaltak) elhozására gyermeket rendelt, holott a meg is történt szerencsétlenség esetére is méltán tapasztaltakat volna, annál fogva ezen hibás cselekedete nékie ezennel serio improbáltatik s meghagyatik Viceszbíró Kiss László urnák, hogy ő az említett rectort maga elébe rendelvén, ebbeli tettéért keményen megdorgálja és jövődöre nézve szemesebb vigyázatra utasítja a végzetekről tudósítása elvárattatván“. (Fasc. 6|1821.)

3372|1832. Ns. Kádas Mihályt a RR. kukoricalopás kísérletéért, mint nemesi díszes rangjához nem méltó cselekedetéért keményen megdorgáltatni rendelik.

3215|1829. Paner Mátyás a gyűlés színe elébe személyesen hivatván, másodalispán úr által józan magaviseletre megintetett, mely alkalommal józanabb gondolkodásmódjának, mind pedig töredelmességének világos jelét adta s azt fogadta, hogy hibás tettét jó magaviseletével jóvá fogja tenni. Ehhez képest a RR. a szabadlábrahelyeztetését elrendelik azzal, hogy újjólag be fog fogattatni, ha rakoneátlankodik.

5481|1824. Főfiskális Muslay István úr véleménye elfogadtatván azon tekintetből, hogy Nemes Tormássy Fér. abbeli helytelen viselkedéséből, hogy Nyúl Fér. egészségére nézve semmi rossz következés sem tapasztaltait háramlani, ahhoz képest az actió terhe alól felmentetik ugyan, hanem alszolgabíró Dubraviczky Simon által abbeli factuma improbálása mellett oda ulasíttatni rendeltetik, hogy jövődöre nézve magát minden hasonló tettektől annál bizonyosabban óvja, minthogy, ha valamely hasonló rendetlenségben tapasztaltatni fog, érdeme szerint való büntetését nem fogja elkerülni.

2275|1820. Alszolgabíró Dubraviczky Simon által panaszlott megintetni rendeltetik, hogy indulatját zabolázza meg és magát hasonló kifejezésektől óvja.

Gyakran oly hozzáadással is dorgálnak, hogy a bepanaszlott fél jövődöben, ha törvénytelen cselekedeten tapasztaltatni fog, érzékeny testi büntetéssel fog fenyítetni.¹

¹ 1419(1813).

Mint az utóbbi példák is bizonyítják, a dorgálás gyakran eltiltással együtt fordul elő.

Dorgálásban részesültek:

33911842. Prikkel Zsuzsanna, mert a tudomása szerint lopott holmit magánál tartotta.

4983|1837. és pedig a tiszti ügyész perbeidézési indítványa ellenére, a Kun Pál református lelkész által az uraság ellen fellázított parasztok (eltiltáson felül).

4068|a|1820. Kosznits Mih. mert egy pisztolyt részeg állapotban a közönségnek nyitva álló helyen elsütött.¹

1927|1817. (Zakál János) tökéletesen nem sülvén ki az, hogy a 40 irtokat zsarolásképen csalta volna ki, de az mindazonáltal, hogy Beki Mihály rovott múltú egyénnel manipulációkba bocsátkozott.

2718(1836. Ámbár Sélley Sámuelre az ellene feladott vád valósága ki nem világosi itatott, miután annyi mégis nyilvánosságra jött, hogy bent említett gyülekezetben Kecskemétben csakugyan részt vett, kellemetlenebb következtetések kikerülése tekintetéből szolgabíró Batta Sám. utasítsa őt oda, hogy oly dolgokba, melyek reá bizva nincsenek, ne avatkozzék s magát békés polgárhoz méltó módon viselje.

A dorgálást ismeri a törvényszéki és kormányzéki (helytartótanácsi és cancelláriai) gyakorlat is. Leggyakrabban a kezesség mellett való szabadlábrabocsájtás és büntetés elengedése ir. kegyelmi kérvények elintézése alkalmával rójják ki, elvértve perbeidéztesen felül, ezzel egyidejűleg rendelik megdorgálni a panaszlottat. Ilyenkor a végzés rendszerint így szól: *severe cum animadversione ex curceribus ejasdem Comitatus liber dimittatur.*

1493',1799. Sacrae Gaesareae et Régió Aplicae Mattis Domini Domini Clementissimi Nomine Universitatis Praelatorum Baronum Magnatorum et Nobilium Cottus Pestiensis hisce benigne intimandum: Altefatam Suam Sacratissimam Majestatem Glementer resolvere dignatam esse, ut Anna Fürst Josepbi Zombori Gonjux ob complicitatem in monetae falsiicatione in carceribus ejusdem Comitatus detenta severa cum animadversione ex arresto libera dimittalur . . . 179916245.

L. még: Vajkó Józ. kezességre való szabadonbocsájtás iránti kérvényét 3588|1816.

¹ 236011791.

Tág tér nyílik a cancelláriának és helytartótanácsnak dorgálás elrendelésére az igazságügyi felügyelet gyakorlása alkalmával, különösen pedig a politikai büntetésekkel szemben. Politikai vonatkozású bűnperekben a vizsgálat befejeztével az; iratok felmennek. Ilyenkor a megyét gyakran perbeidéz-
tetés helyett megdorgálásra utasítja.

¹ Így leír a cancellária, hogy Halász Balázs tisztii ügyész komolyan megintendő és perbeidézendő, mert a megyének és ennek révén a cancelláriának egy gyilkos rab szabadlábrahelyezés iránti kérvényére helytelen véleményt irt. A közgyűlés azonban felirt ez esetben, hogy a dorgálásnak és perbeidezésnek, a RR. meggyőződése szerint, nincs helye, mert az ügyészi vélemény nem volt helytelen.

3597|1816). A helytartótanács leír, hogy a király Pajor Lászlót, a m. kir. kamara jelentése folytán, egy váltócédúia koholásáért, mivel tettét inkább negédességből, mint valamely rossz végből és a törvény áthágásának szándékából cselekedte, az' eddig szenvedett raboskodásnak büntetésül leendő beszámítása mellett, a vicispány által keményen megpirongattatni, azután pedig szabadonbocsájtatni rendeli.

248111815. sz. a. helytartótanács Asi Markovics Pétert, és pedig meghallgatása nélkül, megdorgáltatni rendeli, mert Buda város polgármesterével szemben valótlanoknak bizonyult vádakkal lépett fel.

2800| 1805. sz. a. leír a helytartótanács, hogy egy rab megszökvén, nyomozza ki és dorgálja meg a megye a felelős személyt.

2505|1033. megdorgáltatja a helytartótanács Antalik András ügyvédet azon sértő kifejezésekért, melyekkel ügyfele érdekében beadott folyamodásában a jászkunkerületet illette.

1831. ész. Szentgyörgy lió 25-én és következő napokon váci püspöki uradalom részéről tartatott úri törvényszék alkalmatosságával *végeztetett*: minthogy a panaszolkodó váci lakosok által a vádolt Benikovits József váci lakos elten a tilalmas bor és pálinkamérés végett feladott vádak . . . az úriszéken világosan ki nem sülnek, és Benikovits József csak nómimüképen tétetne gyanússá, ez alkalmatossággal az úriszék előtt keményen megfeddetvén, ez által a terhesebb büntetés alól felmentetik.

177|1841. Ráckevei iktató szám. Rosszalásra ítéli a váckevei úriszék a szentmiklósi előjárókat, mert a tolvajt önhatalmúlag vallatás után megbüntették.

¹ 6027|1843. sz. a.

47-ben kétségbe vonják a királynak dorgálás elrendelésére vonatkozó jogát. A helytartótanács 1847. évi 3090. és 6944. sz. a. Gács, Szabó Józsefnek törvényszéki megdorgálását rendeli el. A közgyűlés azonban sokkal mélyebb hódolattal tiszteli Ő Csász. és Királyi ap. Felségének legfőbb felügyelési azon fejedelmi jogát, miszerint az igazságnak bírói kiszolgáltatása fölött öröködi, semmint azt kétségbe vonni vagy alkalmazásában gyengíteni valaha óhajtotta volna. De épen ezen felségjoggyakorlás természetétől kifolyóan tartják, hogy az O Felsége legmagasabb személyében pontosul! végrehajtóhatalomtól függetlennek kell lenni a bírói hatalomnak, mért is a dorgálást illetően kéri az ügyet a törvényszék elé utasítani... .

V. A perbeidéztetés, (perbefogás, vádalahelyezés, inactionatio) és következményei.¹

A perbeidézés a felosztás alapja szerint:

I. *a) egyszerű* és *b) minősített*, mely a perbeidézést meghagyja ugyan a főfiskálisnak, de egyúttal a vizsgálat kiegészítését (tanúk kihallgatását, iratok beszerzését) rendeli el;

II. *a) feltételes*, mely szerint az ügyész csak az esetben idézze perbe a vádlottat, ha az a kárt vagy fájdalomdíjat megfizetni vonknokodék; *b) feltétlen*. Előbbi ritkán és, a

¹ 3505|1836, 2847|1832, 1871|1832, 131|1832, 1381|1832, 861|1832, 126|1832, 127|1832, 88|1832, 4401|1832, 4169|1834, 2023|1824, 4149|1847, 570183;:, 2179|1821, 2738|1830, 4948|1837, 4950|1887, 792|1827, 2376|1818, 184 1809, 946|1843, 1416|1806, 40491|1833, 41081|1833, 5331|1831, 4107|1833, 4093|1835, 5348|1831, 17381|1836, 2376|1818, 184|1809, 792|1827, 35821|1820, 4191820, 2436|1822, 435|1827, 986|1829, 3082|1831, 4033|1825, 5733|1845, 291518iS, 5383|1831, 17401|1835, 4401|1632, 2631|1836, 978|1816, 4108|1833, 4149 1847, 27381|1827, 5338|1831, 5340|1831, 1416|1806, 286|1815. 2871|1829, 1125 1829. 1937|1821, 3906|1845, 7227|1847, 6864|1839, 3751|1836, 3362|1839, 588|1841, 2814|1842. 1349|1898, 5067|1832, 4663|1836, 25;44|1844, 30891|1842, 5077|1844, 5786|1845, 1190|1841, 352|1842, 423|1848, 6273|1842, 2198|1836, 208|1848, 2517j|1844, 2518|1844, 754|1848, 4425|1848, 5802|1845, 426|1848, 2955|184^ 288,1828, 34101|1829, 3824|1829, 3075|1845, 2444|1833, 2718|1836, 2513|1844, 2318|1817, 4106|1833, 4626|1817, 3631|1835, 2955|1840, 3552|1820, 5561|1838, 2661|1830, 2524|1817, 3062|1817, 1055|1830, 5587j|1828, 284|1830, 5587|1828, 4813|1832, 762|1832, 2821|1830, 3630|1835. és az úriszékek 1828—1848-ig tér jedő iratai.

dolog természetének megfelelően, csak a bűnösségnek valóban csekély foka esetén fordul elő; (L. 189. 1.)

III. a) *kriminális, más szóval fenyítő sommás, szóbeli vagy rövid úti* perbeidőzésre utasító végzés. (Ilyennek kisebb súlyú bűncselekmények esetén van helye és pedig nemnemesek ellen föltétlenül, nemesek ellen azonban csak beleegyezésük esetén); b) *fiskálisig ügyészi, írásbeli, rendszerinti vagy büntető perbeidőzést* elrendelő végzés: (az a) alatt nem említett ügyekben). Utóbbit csak a közgyűlés szokott hozni.

A „főbenjáró per“ kitétel alatt szintén fiskális per értendő.¹

A fiskális perbe való idéztetés joga nemesi kiváltság, melyről azonban lemondhatni. E lemondás a törvényszék színe előtt is történhetik joghatálylyal. Ennek folytán már a 20-as években is az imént felsorolt kitételeket nem valami túlságos gondossággal használják. Gyakran felcserélik; a „fenyítő per“ kitétel mellé zárjelben az „ügyészi“ vagy „fiskális“ kifejezést írják. Vagy az ügyész *fenyítő* pert indítványoz, a megye szerint pedig: „ügyész úr véleménye mindenekben elfogadotván, a *büntető per* elrendeltetik”. Igen sok esetben pedig oly kitételeket használnak, melyekből az indítandó per írásbeli vagy szóbeli formájára következtetni nem lehet. így 1 s\H0 esztendei Kisasszony hava 11-ikén egy Ízben a tisztí ügyésznek „sommás büntető perében” hoznak ítéletet.²

Gyakran szántsándékkal kerülük a világos kifejezéseket.

Ilyenek „fiskálisnak” vagy „szolgabírónak meghagyatik, állítsa, vagy idézze a feleket törvény eleibe”; vagy egyszerűen „törvény eleibe állíttatni fog.” E kifejezések rendszerint a szóbeli perre vonatkoznak, de néha azért mégis írásbeli perre alkalmazzák.

Viszont „perbe idéztetni rendeltetik” kifejezés alatt első sorban írásbeli per értendő, mégis gyakran szóbeli pert értenek alatta.

De az „iratok átadandók az ügyészi tisztségnek *szük-*

¹ LVIII: 60.; LVIII: 61.; XIV: 14.

² L. VIII: 70.; XVI: 20.; LII: 48.; XV: 1.; LVII: 27.; LIII: 35.;

séges használás végett”, vagy utóbbi helyett: „oly célból, hogy a vádak a (rabokat ítélő) törvényszék eleibe terjessze”, vagy „fenyítéket szorgalmazzon,” „közfenyítéki per”, „bűnvádi eljárás” „perbefogás”, „közkereset alá vétel”, „rendszerinti büntető perbe idéztetés” kifejezéseknél már éppenséggel nem tudható szóbeli vagy írásbeli per értendő-e.

Bárha a perbenállást, a törvényszék ítéletének tanúságaként, oly rosznak tekintik, mely kisebb súlyú bűncselekmény esetén esetleg az elkövetett rosszal arányos büntetésnek minősíthető, nagyobb súlyú bűncselekmény esetén súlyosító körülménynek tekinthető, mégis előnyösebbnek tekintik a hosszú életű írásbeli (büntető) pert, mért is (tettenérést, főbenjáró bűncselekményt és azt az esetet kivéve, midőn nemes embert a törvényszék ítélete nemnemes büntársának mondott ki) nemes ellen szóbeli per csak kifejezett beleegyezése esetén lehet indítani.¹ E beleegyezés a jegyzőkönyvben s az ítéletben is kitüntetendő.

A perbeidézést rendelő végzésből egyébként ritkán hiányzik a kitétel, miszerint „az ügyész a pert minél hamarabb befejezni ügyekezék”.

352|1842. A bent előadott s helyesnek talált vélemény elfogadtván, annak következtetésében, az iratok kiadása mellett utasításul adatik az ügyészi tisztségnek, hogy Ns Veres Pál ellen ezennel elrendelt fényi tő pert haladék nélkül megindítván, azt — megtartván egyébiránt a meg-iartandókat — minél előbb befejezni ügyekezék.

423/1848. Helyesnek találtván tisztii ügyvéd urnák véleménye, ahhoz képest utasíttatik az irományok kiadása mellett az ügyészi tisztség, miszerint előadott vádat Vörös Ignác és neje ellen folyamatban levő perbe iktatván? a fenyítéket ott szorgalmazza.

A perbeidézésről csak az ügyész kap hivatalos értesítést. (Ha egyházi rend tagja ellen is rendelték el perbeidézést, úgy értesítendő² egyházi fölöttes hatósága is.) — A vádlott, „ha magát jelentendi, megtudhatja”, ha nem volt jelen a végzés szóbeli kihirdetésénél. De „írásilag” csak a perbeidéző alispáni levél kézbesítésekor fog értesülni.

¹ 58|1814, 4161|1840, 22451|1840.

² 3505/1836.

Politikai vagy politikai vonatkozású bűncselekmények esetén a megyét gyakran a király nevében eljáró kancellária vagy helytartótanács utasítja perbeidézés elrendelésére; különösen, ha a vizsgálatot más hatóság, például királyi tábla mint I. fokú hatóság vagy hadbírótság foganatosította. De gyakran minden vizsgálat nélkül, merőben feljelentés alapján is elrendeli a kancellária a vádaláhelyezést.

Az ily tárgyban kelt leiratok szerint a megye felhívatik, hogy tisztígyészét a perindításra kötelezze. A megye azonban ily felhívásoknak csak új megyei eljárás alapján szokott eleget tenni és gyakran, így az alább ismertetett (a helytartótanács 13571—13507|1831. sz. leirata szerint a pattantyús katonákat a lengyeleknek felkeléséhez való csatlakozásra lázító Perczel Móric ügyében) megtagadja a perbeidézést.

Az esetleg megjelent vádlott védelmét élő szóval itt előadhatja a közgyűlésen.² De megjelenése nem kötelező; határnapról nem értesül.

Némely megyékben ez alkalommal nagy a szenvedély. Biharban, 1841-ben, egy szolgabíró érdeklő vádaláhelyezési kérdés tárgyalása alkalmával a nadrágtalan rendek elnadrágotván a nadrágosokat: a műveletlen elemek szavazati jogának ellensúlyozására kezdik elismerni országszerte a *honmtiorokmk*, nevezetesen az ügyvédeknek szavazati jogát nemesi származásukra tekintet nélkül.

A „honoratior“ fogalmat megyénkint, sőt mondhatnék közgyűlésenkint, hol szűkebben, hol tágabban értelmezik.

Eseienkint vitás lehetett, ki bír felszólalási, ki bir szavazati joggal.

Kolosi tan — az erdélyi megyék szervezete sok tekintetben különbözik az anyaországéitól — a nem táblabírák tagsága bizonyos vizsgálatról tétetett függővé. (P. H. 1842. évi 846.) *Hevesben* ellenben tisztválasztásra is csak a megyében lakó és birtokos nemesek jogosultak és pedig már 16. évök betöltése után, „más azonban senki”. (P. H. 1841. évi 808.)

Baranya decemberi közgyűlésén egy nemnemes táblabíró is hozzászólt valamely törvénykezési tárgyhöz. Erre a közgyűlés egy tagja kijelenti, hogy előadása nem részesül feleletben, mert nemtelen létére nem állt

¹ 2877|1840, 3035|1839, 2G2j|1824, 4456|1843, 610|1833, 5653|1830, 1770|1840, 33|1838, 2962|1830, 96|1810, 262|1824, 4771|182<S, 4163|1816, 1181/1794, 4530|1816.

² Bpesti Híradó 1845. 188.

volna jogában itt felszólalni. Erre — így írja a lap levelezője — az egész közgyűlés rosszalását fejezi ki a szónokkal szemben. (P. II. 1851. évi 839.)

*

A perbeidezés kapcsán elrendeltetni szokott intézkedések: letartóztatás esetleg kezességre való szabadon bocsájtás, a terhelt vagyonának zár alá vétele, a mit az úriszékeknel, nevezetesen a ráckevei úriszéknél, a bűncselekmény nyilvánosságos bebizonyulása esetén, a vádlott vagyonának elítélés előtti elárverezése helyettesít.¹

*

Önkényt értetődő *következményei n vádala helyezésnek* nincsenek. Hivatalvesztést, ügyvédség gyakorlatától való felfüggesztést csak az esetben von maga után, ha ezt a rendek kifejezetten kimondják.

Még a közgyűlési tagsági jog felfüggesztését sem vonja önkényt maga után. E fölött a RR. esetenként külön hozandó közgyűlési határozattal döntenek.

Így ns. Kubinyi László emberölő ügyében. Kubinyi megjelenik a közgyűlési teremben 1802. március 17-én, a rendek azonban székeikről fölugrálva követelik távozását, ennek megtörténte után ejtve meg a szavazást.

Itt megjegyezzük, hogy az 1841. évi fejérmegyei közgyűlésen *Madarász Lászlónak* kizáratása iránti indítványt (vádalahelyezés nem volt) az alapon utasították el a RR., hogy merő vádnak ügyelembevételé lopás esetén a *primae nonusba* ütköznék.

¹ 1808. ráckevei úriszéki szám.

NEGYEDIK RÉSZ.

Törvényszéki eljárás.¹

L. a bevezető rész I. fejezetét is.

I. A törvényszék tagjai, székhelye, ideje és teendői.

A hely tartótanács 1846-ban az ország főispánjait és főispáni helytartóit körrendeletileg szólítja fel arra, hogy a törvényszéki elnökséget magukhoz ragadni iparkodjanak. Ez ellen a legtöbb megye fölír és sérelemként az országgyűlésen

¹ 117(184:; 458(1841; 2206(1888; 4766(1840, 1822 május 2.; 1621(1848, 189(1827, 648211889, 559811885, 5594(1835,1845 április 7. (Kecskemét); 4051|1840, 606(1842, 1844 11(12., 1826 111(20., 1816 Szent András hó és 1811 Szent Mihály hó 19., 1840 november 2., 1840 szeptember 7., 1899 szeptember 2 , 1832 május 21., 814142, 2028|1829, 1828 III13., 3984|1816, 139|1827, 3708|1819, 139|1827, 3398|210, 4125|1815, 2608(1817, 95|1814, 3041|1828, 1822 február 4., 6272|1878. 070|1823, 153)1815, 1005)1818, 1844 május 20., 2379|1839, 2300|1839, 1840 V|2G., 1845 11(16., 1844 IV12., 1819 IX14., 1813 III|19., 1827 november 30., 1842 szeptember 12., 3104(1828, 2771(1828, 1840 november 2., 4629|1835, 1181827, 1844 április 2., 3398(1840, 1005(1818, 1819 Szent Mihály hó 13. 259180.; 898(1804, 25411803, 1409(1808, 2415(1804,1476(1818, 269(1813, 3584|1816 543(1815, 7144814, 314011815, 013(1808, 43(1808, 117211804, 421(1796, 2703(1798, 2309(1798, 3282(1817,3470|181Ö, 488(1817. 1909(1813, 6611819, 110(1813, 18451802, 370(1803, 1079 1801. 183.1798,332,1808, 3401(1815, 30(1815, 3270,1815, 34321817, 3140(1819, 1554(1827, 270 1808, 42171818, 103511816,3148(1811, 1171815. 4430(1817. 409211815, 293811817, 2032(1821, 4801|1821, 5037(1831, 8181828, 327011823, 669|1829, 2552(1808, 4054(1828, 4055(1828,2552)1828, 2429(1828, 21921820, 3305(1828, 85411828, 3076|1819, 3838|1822, 752|1828, 17711805, 421611796, 2072|1819, 201711828,134511811,06611826,360(1815,6211826, VJ0|1826, 3502.(1828, 75211828, 1557(1827, 221811821, 2160|1821, 1295|1811, 2173(1821, 216911813, 283811822. 40011827, 2150(1827, 242811828, 5189|1839, 1059(1828, 430|1834, 134|1884, 1125)1829, 405511832. 2264|1838, 2440)1835, 1405(1838, 562911837,5541(1834, 14311832, 6509)1837, 18(1799, 567211835, 211011838, 241311838, 138911835, 41511835, 65G9|1837, 5930(1837, 47111830, 41111840,5730(1837, 866|1836, 2190(1835, 2133(1840, 7GG|1838, 5860|1839, 325911834, 225211840,2810(1837, 2299(1826, 440511838, 593|1829, 2752|1822, 41.811828, 138911835,612(1830, 2171)1827,1671)1831, 5811833, 4800(1846, 184 (1844,2162(47, 4494|1840, 5052(1842, 489311828, 3387|1840, 462(1843, 55011841. 471(1840, 427311841, 57611840, 4865|1846, 809(1846, 6530|1848, 2547,1840, 51193)1848,486811840, 1172(1804.3747|1843, 5049|1845, 2344|1845, 12-4.1842, 5887|43. 3042(1847, 1011(1844, 2429(1828, 45411847, 5811848.

felvétetni rendeli. Régi szokásaikhoz mérten, ez eljárásról, hozzájárulás végett, a többi megyéket is értesítették. így tett, többek közt, *Szabolcs* is, hivatkozással az országnak legtöbb megyéjében dívó szokásra, mely szerint az elnöklés joga az alispánt, fenyítő ügyekben különösen a másodalispánt illeti meg.

így történik, hogy ez ügy gyei még 1846 augusztusában Pestmegye közgyűlése is foglalkozik *Földváry Gábor* főispáni helytartó előlülése alatt. A helytartótanács álláspontjának törvényességét a gyűlésen mindig kisebbségben lévő kormányparti szónokok is csak gyenge alapon tudják kimutatni (az 1723: 26. t.-c.-re hivatkozással). Pest megye jogszokásait kutatva, megállapított, hogy *Prónay Albert* most lemondott főispánhelyettes 9 évi hivataloskodása alatt mindössze is csak egy ízben ült a törvényszék elnöki székébe. 1834-ig mégis bizonyos, hogy az alispán helyett a főispán gyakran elnököl. — *József* nádort, mint a megyének hivatalánál fogva örökös főispánját, megkéri 1834-ben, hogy az elnökök akadályoztatására tekintettel, maga helyett elnököt rendelni szíveskedjék. *József* azonban megtagadja a kérelmet, kijelentvén, hogy ez merőben a RR. dolga. A RR. ennek folytán szabály rendeletileg állapítják meg, kik a tagjai és kik a helyettes elnökei a törvényszéknek. E szabályrendelet azonban elveszett. Egy táblabíró (úgy látszik *Iléső Erisei*) szerint *Prónay* egyszeri elnökösködése úgy bizonyít a főispánhelyettesek törvényes elnöksége mellett, mint hogyha valaki közgyűlésre jövet szivar tárcáját magánál felejtvén, ezzel azt akarná bizonyítani, hogy a teremben dohányozni szabad. — A vitában *Kossuth* is részt vesz, kifejti, hogy a Corpus Júris pragmatika história nélkül elhízott nagy állat, mely sem magának, sem másnak nem használ. Négy korszakot kell — úgymond — e tekintetben megkülönböztetni. Az első és második korszak Mátyásig, az olygarchia korszaka. A harmadik korszak 1486-tól kezdődik; ebben 8, 10 vagy 12 nemes „pro ratione“ ítelt. A negyedik korszak II. Ulászló 1492. évi b3. t-cikkével veszi kezdetét, melylyel visszaállított ugyan a főispánoknak régente birt hatalma, ámde csak a végrehajtásra nézve. De már I. Ferdinánd alatt — úgymond — meg-

hozott az 1648. évi 10. t.-c., melyben a megyei bíraskodás elvéül felállított a választási rendszer. Legújabbán meg az 1840. évi 22. t.-c. csődperekben csak a megyéket bízta meg az eljárással, de nem tesz említést a főispánokról.¹

Tény, hogy a gyakorlat szerint az alispánok egyike, többnyire a másodalispán a rendszerinti elnöke a törvényszéknek, s hogy a másodalispán elnökségét a IVyáry-féle (38. és következő lapon közölt) büntetőtörvényszolgáltatási eljárás is föntartandónak vélte. Ez a század első felében mindvégig a legtöbb megyében általános szokás. Csak kevesen vannak, mint például Vas? hol a főispán az elnök.

Tagjai a törvényszéknek, az elnökön kívül: a közbírák és a közvádoló.

A *közbírák* három elemből állanak: 1. táblabírák, 2. tisztviselők és 8. a törvényes bizonyság.

Lássuk ezeket egyenként.

1. *A tábla bírakat* a főispán maga nevezi ki a birtokos megyebeli nemességből, néha azonban a katolikus papok közül is,³ a kinevezendő jogi képzettségére is tekintettel. A tudás alaki igazolására, jogi vizsgálat letételére nem helyeznek különös súlyt. Jogi tudás is kívántatván, a kinevezettek legnagyobb része az ügyvédek közül kerül ki, a kik, az évezredes előítélet és gáncs dacára is, a társadalomnak leginkább tisztelt tagjai közé tartoznak, és osztatlan elismerés kíséri az elnök szavait, az 1843. évi április 21-ki országos ülésen, midőn kijelenteni kénytelenül, hogy:

„...mely sok függ az igazság kiszolgáltatásának tökéletes voltában az ügyvédektől, azt a RR. a mindennapi tapasztalásból jól tudhatják s hogy leginkább a legszövevényesebb gyökeres jussú perekben kívántatik meg *ügyességek és példátlan szorgalmak, az is nyilvánvaló.*“

A táblabírói kinevezést a főispán bejelenti a közgyűlésnek.

2. *A tisztviselő* közbírák közt, fontos ügyekben, gyakran találjuk a nem elnöklő másik alispánt (így a Zenthal-ügyben

¹ Pesti Hírlap 1846. II. 134.

² Pesti Hírlap 1843. évi 27ti. I.

³ 1843. március 23-ki közgy. jkv.

1825-ben). Ilyenkor tehát két alispán is részt vesz az ítékezésben. Ugyancsak *tagja* a törvényszéknek a jegyző is, kit a megye jegyzői tagjainak sorából szoktak kirendelni, bárha, szükség esetén, a jegyzői tiszt a tiszti ügyész által is betölthető. A jegyző azonban szavazattal nem bíró tagja a törvényszéknek. Ennek dacára azonban nemcsak véleménye szokott meghallgattatni, hanem az ítélet szerkesztésével is ő van megbízva, mért is jogi tudása és felfogása nagyon is latba esik.

3. *A törvényes bizonyság*: a szolgabíró és esküdttársa.

A bírának csak legkisebb száma van meghatározva. Megjelenhet bármely jogosult (minden táblabíró). Bárha, hozzávetőleges becslés szerint, százakra mehetett a megyében lakó táblabírák száma, mégis gyakran esik meg, hogy törvényszék nem tartható, kellő számú tagok híján. A legkisebb szám 1825-ben még 11, mely számnak 9-re leszállítását — minthogy sokan vonakodnak megjelenni — a törvényszék kéri a kancelláriától, arra hivatkozással, hogy 9 bíró jelenléte, a táblának, mint I. fokon ítélő bíróságnak ítékezéséhez is elég. (Az elintézést egyébként nem találtuk meg az iratok közt.)

Minden szavazat, főnemesé, köznemesé, alispáné, vagy esküdtté egyenlő súllyal bír.

Az *összeférhetetlenséget* nem ismerik. Az ítélő tanácsban a közgyűlésen szavazott táblabírák részt vesznek. A vizsgálatot foganatosított szolgabíró és esküdt a hitelesítéskor törvényes bizonyságként szerepelhet. A vizsgálat során esetleg kiküldött bizottság tagjai ítélnének az ügy érdemében. Ugyan az áll a tiszti ügyésztől.

Ezzel szemben nincs szabály, mely az ítélethozatalt a hitelesítéskor eljárt bírakra szorítaná.

A század első évtizedeiben, a mikor is az eljárás rendszerint a letartóztatással indul úgy a megye, mint az úrísékek törvényszékének hivatalos neve „*Rabokat ítélő törvényszék*”. A 30-as években, „*Gonosztevőket ítélő törvényszék*”. Csak a 40-es éves elején, midőn már tisztulni kezd a felfogás: „*Fényi tő*” avagy „*Büntető törvény széknek*” nevezni.

Székhelye Pest és csak 1831-ben, az epe-mirigy nyavalya (dióíéra) folytán kitört lázadás idejében¹ egyúttal Vác is. De 1840 óta Kecskemét, és 1846 óta Cegléd és Kalocsa is.

*

A megye törvényszéke *negyedévente* ül össze és egy-folytában körülbelül 3—4 hétig ülésezik (addig míg az összes ügyek el nem intéztettek). Az *úríszékek* törvényszéke akkor ül össze, a mikor, a rabok számát tekintve, szükséges. Néha akkor sem. E miatt sok a panasz, mert a megyének az úriszékek fölött úgyszólván semmi hatalma sincs. A megye ellenőrzési joga csak képleges. A helytartótanács segíthetne ugyan a bajon, de nem törődik a dolgokkal. A tábla, mely hivatalos tudomást vesz az állapotokról, pedig csak felebbezési hatósága az úriszéki törvényszéknek, nem fegyelmi hatósága.

A negyedévi ülésezés országos szokás, a mely úgy játszik, az 1618: 14. t.-cikkre vezethető vissza. Ott kimondott, hogy „óvakodni kell attól, nehogy az országglakosok a törvénykezési időszakokon kívüli törvénytállásra kényszerítéssenek“. Bárha lépten-nyomon érzik e „törvénybiztosította jog“-nak káros hatásait, törvényes intézkedés nélkül „nem merik“⁴⁴ az állandóan együttülő törvényszékeket rendszeresíteni. Pedig Mária Terézia 1768 február 1-i rendelete szerint *Causarum Criminalum et Civilium Revisionales Sedriae toties quoties necessitas exegerit celebrentur*.

A helytartótanács 1817. január 17-én 427. sz. a. kelt rendeletével utasítja ugyan a megyéket, hogy közgyűlési napon ne tartsanak törvényszéket, azonban a gyakorlat ragaszkodik ahhoz, hogy csak birtokos lehessen törvénybíró. Ilyenektől pedig azt, hogy állandóan Pesten lakjanak, nem lehet megkövetelni.²

A törvényszék idejére nézve lásd egyébként a bevezető rész első fejezetében elmondottakat.

Teendői a törvényszéknek háromfélék: I. véleményezés, II. határozás és III. hitelesítés foganatosítása.

¹ 229)1831.

² L. e. i. Cziráky János gf. beszédet a 43-iki javaslat tárgyalása alkal-

Lássuk ezeket egyenkint.

I. A törvényszék, mint mondtuk: *véleményező szerve* a közgyűlésnek a büntető jogszolgáltatást és fogházakat érintő kérdésekben. Ennek folytán a közgyűlés, valahányszor kétely merül fel bizonyos elvi jelentőségű büntetőjogi kérdés tárgyában, a törvényszéktől kér szakvéleményt.

A törvényszék véleményét a közgyűlésen felolvassák és megvitatják. Rendszerint elfogadják. Ez esetben többnyire majdnem betűszerint beleveszik a szóban forgó közgyűlési határozat, illetve a királyhoz vagy nádorhoz intézett felirat szövegébe.

Döntő súlya volt e véleményeknek a megyének és központi államhatalomnak egymás ellen vívott csatájában.

Mindig a kormány ellen, mindig a jogszabályok szabad-
elví értelmezése mellett foglal állást a törvényszék. Gyakran (felhívás nélkül is) sürgeti a törvényhozótól várva-várt büntetőjogi újításokat, a 40-es években egy ízben a Deák-féle javaslatok törvényerőre emelését, a fogház, a kezességre való kibocsátás ügyének rendezését sat.

Egy ideig *véleményező szerve* a közgyűlésnek *vádalá.-helyezési ügyekben* is. — Míg tehát az ítélő és hétszemélyes tábla kinevezett bírái vakon engedelmeskednek a Bécsben székelő magyar kancelláriának, addig a megye bírái nem egyszer szabadságuk veszélyeztetésevei szállnak síkra az „alkotmány védbástyájának“ védelmére.

*

II. *Határozatai a)* ítéletek (és pedig közbenszólók és vég-
ítéletek) és *b)* végzések (kezességre való kiengedés tárgyában).

Közbenszóló ítéletei:

1. ügyek egyesítését,
2. pótvizsgálatot,
3. vádlott halála esetén: pertörlést (megszüntetést),
4. (különösen vádlott meg nem jelenése esetén) letartóztatást,
5. hitelesítést, (ill. megesketést),
6. védőt,
7. per gyors befejeztét,

8. felebbezés bejelentése esetén, felebbezés megengedését és az iratok felküldését rendelők.

Jegyzet. 1—4. alatti ítéletek hozhatók úgy az írásbeli, mint a szóbeli perben. Hitelesítést szóbeli perben is, Írásbeli perben is foganatosítanak, de szóbeli perben külön elrendelő ítélet nélkül. Védőrendelésnek csak Írásbeli perben van helye. (írásbeli perben kötelező, szóbeli perben tilalmas a védő közbenjötte.)

*

III. A hitelesítés foganatosításáról a IV-dik fejezetben szólunk.

II. Közvetlenség és nyilvánosság.

Közvetlenség elvei szerint ítél a nyombanítélőhatalmú törvényszék. A 41-iki „Norma” szerint a vizsgálat sem kötelező, hanem a rab elfogatását követő legfeljebb harmadnapon¹ összeül a bíróság, felolvastatja a történet tökéletes leírását, az esetleg kihallgatott vádlott vizsgálati vallomását (8. §.), kihallgatja a vádlottat és a vizsgálat során nem is szerepelt tanúkat, jegyzőkönyvbe veszi vallomásukat és elítéli a vádlottat, avagy pedig átadja a megye törvényszékének.

A bíraskodás e faja divik az ország több megyéjében a század elejétől fogva a 40-es évekig és, dacára a nagy számú visszaéléseknek, Andrássy Károly gf. személyében (Fayer IV. 174.) pártolókra talál a 43-iki javaslatok tárgyalása alkalmával is.

A szolgabíró is „közvetlenül” jár el a hatásköre alá eső kisebb súlyú bűncselekmények, nevezetesen kihágások esetén, mert a bizonyítékok, illetve vallatás befejeztével tüstént megbotoztatja, megkorbácsoltatja vagy megvesszőzteti a vádlottat. A turái, solti és ó-budai úrszékek is közvetlenül ítélnék kisebbszerű bűncselekmények és beismerés esetén, a mennyiben ilyenkor a vád és vádlott megelőző vizsgálat nélkül kerül az úri törvényszék elé és az ítélet azonnal meghozható.

Más bíróságnak nem sikerül a közvetlenség elveit megvalósítani. A megye törvényszékének legkevesébbé.

¹ VI. fej. 2. §.

Szóbeli perben megeshetik könnyen, hogy az ítéletet a hitelesítés után nyomban az azon jelen volt bírák hozzák, mert a hitelesítés után nem állja útját semmi az ítélethozatalnak. De itt is gyakran megesik, hogy az ítéletet csak napokkal vagy hetekkel később hozzák; olyan szabályt pedig nem ismer a gyakorlat, melynél fogva a hitelesítéskor el nem járt bíró az ítélethozatalból ki volna zárva; a hitelesítéskor szerepelt bíró helyébe lépett bíró pedig merőben csak a jegyzőkönyv alapján ítél.

Ugyanez áll természetesen a jegyzőről is. A jegyzői és egyúttal törvényszéki előadói tisztet hol a megye aljegyzőinek egyike, hol a közvádoló tölti be. Ennek személye is folyton változik. Az *úriszékeknél* csak így áll a dolog. Ezeknél előadó az uradalmi ügyész, rövid útu perekben az uradalmi főtiszt, néha a tiszttartó.

*

Írásbeli perben alig van közvetlenség. A hitelesítést rendszerint a derékvédelem előtt foganatosítják. Így hát hónapok sőt évek telnek el az ítélethozatal napjáig. Addig az elnöklő alispán és az ítélmesterek (közbírák) helyébe újak léptek. Ezenkívül sem a bírák, sem a törvényes bizonyság neveit nem írják be a perbe, úgy, hogy még akarva sem igen lehetne ellenőrizni, ki vett részt az ügy korábbi tárgyalása alkalmával.

*

Szóval a közvetlenség elvei nincsenek biztosítva.

Mínthogy pedig hitelesítéskor a vádlott vagy tanú új, vizsgálati vallomásától eltérő előadásából ép csak annyi kerül a jegyzőkönyvbe, a mennyit az épp akkor együtt ült bírák lényegesnek tartottak, mínthogy továbbá ezt is csak „nagyjában” írják be: az anyagi igazság sok esetben szenved csorbát.

* * *

A törvényszék nyilvánossága közjogi vitás kérdés.

Vasmegye első követe¹ hangsúlyozza a vármegyék

¹ Karok és Rendek országgyűlési naplója VII. k. 128. 1.

ítélőszékéről szóló törvénycikkely tárgyalása alkalmából, hogy elv, hogy a polgári igazak a bíróság hatalmának könnyen veszedelmessé válható terjedése ellen biztosítva legyenek. Ezen elvet azonban abban találja fel szóló, ha az igazság kiszolgáltatása ezen törvényszékeknél is, az 1486. évi 65. és 1492. évi 79. törvények példájára, köznyilvánossággal fog megadni. — *Barsmegye* követe is főgarantiának tekinti a nyilvánosságot.¹

Az újabb törvények nem intézkednek. A régiek értelme homályos, kétséges. Az 1492: 79. tc.-ből sokan a nyilvánosság jogos voltára következtetnek. De merészen. Ebből ép úgy lehet a nyilvánosság ellen, mint a nyilvánosság mellett érvelni. Mert azt mondja, hogy a tárgyalásokra fegyveresen és jobbágyok kíséretében menni nem szabad, ne hogy az igazság a fegyverek zajában elnémuljon.

Az 1486: 6“5. tc. 8. §-a szerint igaz ugyan, hogy a törvényszékek ajtai nyitva tartandók a tárgyalás alatt és hogy ez intézkedésből arra lehetne következtetni, hogy nyilvánosan kell tárgyalni, de a törvényhozó szerint ez intézkedés célja az, hogy a tárgyalások ne zavartassanak és hívatlanul senki be ne lépjen.

Az 1492: 7.9. tc. által fentartott 1486:65. tc. is csak gyenge érv a nyilvánosság mellett, a mennyiben mindössze is csak annyit mond, hogy a megye törvényszékén megjelenő urak és kíséreik, szolgálk a fegyvert leteszik, hogy tudják, hogy ott nem fegyverrel, hanem joggal kell küzdeni.

Vestvérmegyében már 1777 május 26-án kétségtelenül nyilvánosan tárgyaltak.

1784. évi február 4-én kimondja ugyan a törvényszék, hogy tárgyalásain csak titoktartási esküvel kötelezett egyének jelenhetnek meg. Ez a határozat azonban mindenesetre önkényes, mert sem törvényen, sem közgyűlési határozaton nem alapul.

Csakhamar erejét is veszti, a mennyiben a *XIX.* század elején, kezdetben talán csak a rendfentartó hajdúkat, utóbb

¹ U o. 200. 1.

a ki nem tiltható táblabírákat és patvaristákat is megtűrik a teremben.¹

Más megyékben is ilyenek lehettek a viszonyok, mert *Wesselényi Miklós* szerint 1831-ben² „a vármegyei ítélőszékeket a nyilvánosság őrzi a visszaélésektől.” Bihar követe *Boethy Ödön* az 1843. évi augusztus 17-ki kerületi ülésen azért nem látja a katona polgárjogát elegendőképp biztosítva, mert a katonai eljárásban nincsen kellő nyilvánosság. A Deák-féle javaslatok tárgyalása alkalmával *Andrássy Károly* gróf kijelenti, hogy nálunk, ámbár nem nagy, de mégis van nyilvánosság.³

Itt megjegyezzük, hogy, a bevezetésileg ismertetett Nyáry-féle Büntetőtörvényszolgáltatási eljárás tárgyalása alkalmából megtartott közgyűlési vita során, *Békést* is azon megyék közé sorozták, a melyekben régtől fogva törvényesnek ismertetett el a nyilvánosság. Ez a kijelentés azonban csak tévedésen alapulhatott, mert az 1842. évi „*Világ*“ I. k. 34. lapján olvasható tudósítás szerint Békésben a hallgatóságnak, illetve „ifjúságnak” csak hallgatási esküt tett tagjai lehetnek jelen a tárgyaláson. — Kétségtelen azonban, hogy *Somogybán* volt nyilvánosság 1841-ben, mivel a *Pesti Hírlap* február 3-ki száma egy szembesítés és hitelesítés eredményét közli.

Bajos is volna ennek ellenkezőjét feltételezni. A vádaláshelyezés legalább azon ügyekben, melyekben a közgyűlés bír hatáskörrel, nagy nyilvánosság (karzati közönség) színe előtt történik. De az is kétségtelen, hogy az ítéletek rendelkező részét kivonatossan, mindenki részére hozzáférhető nyilvánkönyvekbe jegyzék.

Az sem szenved kétséget, hogy a kir. tábla ítéletének kihirdetése, az 1807: 9. t.-cikknél fogva, nyilvános s némely megyei ítéletnek (elrettetés céljából) községenként való kihirdetését gyakran elrendelik. Ha tehát az ítélet és a szó-

¹ érdekes egyébként, hogy *Miss Pandrenek* az 1839|40-ki Magyarországról írott munkája II. k 7. fejj. szerint egy gyermekölési per nagy nyilvánosság előtt tárgyalták. Minthogy azonban e körülményt *Pandre* csak másoktól hallotta; bizonyítékul a régi nyilvánosság mellett fel nem hozható.

² Balítéletekről 100. l.

³ Faver, id. mű IV. k

beli tárgyalást megelőző rész nyilvános, nem is foroghatott fönn ok arra nézve, hogy a hitelesítési tárgyalást vagy a vádbeszédet titkosan tartásák meg.

2725/1804, Sczipek János katona, ki, hogy a katonaságot elkerülhesse, fogait haltával kiütötte, f. hónap 3-án tartatott criminalis törvényszéken ellene helytartótanácsi végzésnél fogva a *szegedi erkölcsjavító házban* eltöltendő egy esztendei rabságra és fertályesztendőnként 25, összességgel 100 korbácsütésekre ítéltetett.

Mely ebbeli végzés a mezővárosok, a helységek Elöljáróival oly végre közöltetik, hogy lakosaik között mind a fent kitett vétket, mind az azt nyomban követett méltó büntetést közhírül tévén: a katonaság elkerülése végett netalán tán hasonló gondolatra vetemedhető Ifjúikat az efféle borzasztó cselekedeteket okvetlenül követő súlyos büntetésekre figyelmetessékké tegyék.

Az 1841-iki közgyűlésen *Nyáry Pál*, Pestvármegye főjegyzője¹ a védelem kötelezővé tételét sürgeti rövid utú (sommás) perekben. A RR. fontosabbnak találják a kérdést, semhogy azonnal határozni lehetne, ezért az indítvány írásos megokolását követelik. Nyáry hamar kész az Írásos megokolással és utóbb a megye költségén könyv alakjában is megjelent „Indítvány“-ában azt kívánja, hogy a büntető törvényszék tagjai ne legyenek egyúttal polgári ügyekben ítélő mesterek, a büntető törvényszék folyton együtt üljön, ne csak évnegyedente; a hitelesítés a vád és védbeszéd teljes nyilvánosság mellett tartassák, a szolgabírói büntető hatalom eltöröltessék, végül: minden rövid utú perben a vádlott védőt választhasson. A közgyűlés elvben magáévá tette az indítványt. Csakhamar a „Büntetőtörvényszolgálati eljárást” is magáévá teszi, melyet *Nyáry Pál*, *Kossuth Lajos* és társaik dolgoztak ki a közgyűlés által elfogadott elvek szerint. Ez azonban a helytartótanács szerint a megye szabályrendeleti jogkörének túlhágásával és a törvényhozó hatalom megsértésével hozott határozat lévén, a kormányzések, a nádor és a király, óriási fel és leiratozások után csak az állandó törvényszékek tartásához adnak beleegyezést, a nyilvános tárgyalást azonban egyenesen megtiltják. A RR. azon-

¹ 2790. sz. a.

ban érzik, hogy nyilvánosság nélkül nincs szabadság. Látják, hogy az 1840: 5. t.-c. által elrendelt büntetőjogi javaslatok nem egyhamar lesznek élő joggá. Ezért nem engedelmessékednek a leiratnak, hanem meghagyják újonnan megválasztott bíráiknak, hogy, a tilalom dacára, az „Eljárás” szerint járjanak el.

A bírák és ügyészek 1842 husvótját követő első köznapon akarják az új eljárás biztosította nyilvánosság és alaki védelem mellett a tárgyalást megkezdeni.

De nem lehet. *Szentkirályi Móric* másodalispán, a törvényszék elnöke, abban a pillanatban, midőn bírótársai kíséretében a törvényszéki terembe akar lépni, levelet kap a főispáni helytartótól. A levél szerint a király a törvényszéknek a megye által megállapított módon való tartását, katonai erő alkalmazásának terhe alatt, tiltja meg.

Ma nem kell katonai erő a nyilvánosság megakadályozására.¹

III. A törvényszéki eljárás fajai.

1. *Sommás (rövid úti, szóbeli, kriminális, fenyítő) eljárás*; a vizsgálat befejeztével a köz- vagy kisgyűlés utasítására, esetleg e nélkül is a törvényszék a tanúknak, szakértőknek és vádlottnak a tisztí ügyész jelenlétében eszközölt meghallgatása (hitelesítése) után a tisztí ügyész előterjesztése alapján ítéletet hoznak.

¹ L. „A faror defensionionis és a kir. Kúria” c. értekezés 76.1. és a budapesti büntető kir. járásbírótság aijtájára kifüggesztett táblákat, (mely szerint a tárgyalás megkezdése után a terembe belépni szigorúan tilos) és a budapesti ügyvédi kamarának e tárgyban tett előterjesztése folytán hozott táblaelnöki átiratot. (*Ügyvédi Kamarai Közlöny* 1904. évi I. szó)

Valódi oka ezen — minden táblaelnöki kijelentés dacára is — jogsérelmes „joggyakorlat”-nak abban keresendő, hogy a valódi nyilvánosságot meg nem szokott bíráinkat az aijtönyitogatás is izgatja. Ok a valódi „megfordítottjai a Szentkirályiaknak”. *Az* a nyilvánosság védelmében csatát viv a központi államhatalommal, dacol a Felsőggel, a katonaszuronynak csak kényszerítve enged és szabadságát veszélyezteti a politikai üldöztetéseknek szomorú korszakában. Ezek, az úgynevezett *védőáncok* az alkotmánynak, áldozatot hozni az általok „imádott haza” „szent alkotmánya”-nak védelmében egy nyomorult aijtökilincsnikorgás okozta lelki izgalom erejéig sem nem akarnak, sem nem tudnak.

Itt jegyezzük meg, hogy *Zsoldos Ignác* már 1838-ban „A honi közbiztonságról” írt „mindeneknek akit illet” ajánlott művében követelte a törvényszéki

2. írott (formaszerinti, fiskálisi, rendszerinti, büntető) per: a vizsgálat befejeztével a közgyűlés határozata alapján felelés (a most divó rendes polgári periratokhoz hasonló iratváltás) és kihallgatások (hitelesítések) után hoznak ítéletet.

A kettő közti főkülönbség:

1. hogy írott pert a kisgyűlés nem szokott elrendelni; sommás pert gyakran rendel el;

2. írott perben írásbeli felelés után fogatosítandó a hitelesítés; sommás perben elmarad a felelés;

3. írott perben a felelés alatt az alaki védelem kötelező; sommás perben nincs alaki védelemnek helye;

4. Írott per nemes és nemtelen ellen bármi néven nevezendő bűncselekmény miatt egyaránt lefolytatható; sommás per csak a törvény szerint 3 évnél nem súlyosabb büntetéssel sújtott bűnök miatt, de nemes ellen ez esetben is csak beleegyezése esetén.

5. írott perben a vádlott kihallgatása elengedhető; sommásban nem.

IV. A sommás per. (Hitelesítés; Sedria.)

Sommás eljárásnak, általában véve, csak nemtelenek ellen, nemesek ellen csak beleegyezésük esetén van helye.

Sommás eljárás alá tartoznak a törvény szerint 3 évnél nem súlyosabb büntetéssel sújtott cselekmények. De „törvény” alatt, a büntetőjogi bizonytalanság e szomorú korszakában, nemcsak írott jogszabály értendő, hanem, a hivatalos jogtudomány, illetve a Hármaskönyv értelmében: első sorban a szokásjog.

Így hát: esetenként vitás lehet, mi tartozik sommás eljárás alá, mi nem.

nyilvánosság törvénybeiktatását. A velős rövidséggel megírt, rendkívül tartalmas műnek úgynevezett „foglatat”jában kifejti, hogy a vádbeli tettek megbírálásánál arra kell ügyeimet fordítani, . . . hogy az ügyelések és perfolymat nyilván és szóval történjen, miből következik, . . . hogy a közönség mindent tudna amit kell, de, a bírák titokban tanácskozávan, semmit sem amit tudnia nem kell.

A „sommás per” lényegileg az ügy szóbeli tárgyalásában áll; de „per” alatt a szó mai értelmében vett pernek csak törvényszéki eljárási része értendő.

A RR.-nek perbeidézést rendelő (mint tudjuk, mindig jogerős) határozatának vétele után, a tisztí ügyész a legközelebbi évnegyedes törvényszék alkalmatosságával fölvétetni kéri a vádlott ügyét.

Az ügy a vádlott és a tisztí ügyész jelenléte nélkül nem tárgyalható. Védő közbenjötte tilos.

Minden valószínűség szerint az eljárás a vádnak a közvádló által való előterjesztésével kezdődött. Erre vall a bevezető részben ismertetett Nyáry-féle Büntetőtörvény szolgáltatási eljárás, különösen annak a törvényszéki eljárást szabályozó egyik tervezete, mert a tervezet mindenekben a tényleges gyakorlatot tartá szem előtt.

A szóbeli tárgyaláson:

1. újólag kihallgatandók a vádlott, a tanúk és a szakértők (hitelesítés, authenticatio);

2. kihallgatandók a vizsgálat során nem szerepelt tanúk és szakértők;

3. megesketésí akadály híjján, meghítteltetendők illetve újólag meghítteltetendők az összes tanúk, illetve szakértők;¹

4. foganatosítják esetleg az ellenthomlokállítást (szembe-sítést).

Ennek megtörténte és illetve tanácskozás után ítélet hozható.

Így — a vizsgálat során is, általában véve, kötelező lóvén az eskü — rendszerint minden tanú kétszer esküszik.

Kimerítő jegyzőkönyvet az eljárás menetéről s a feltett kezdésekről nem vettek föl. — így, adat és egykorú feljegyzések híjján, a kutatás a főbb mozzanatok megállapítására kénytelen szorítkozni.

Lesznek, kik szerint a vádlotthoz az elnökön kívül senki sem közvetve, sem közvetlenül kérdést nem tehetett.²

¹ Tehát jól vigyázzunk. Van hitelesítés és hiteltetés.

² BP. 304. §-ának végbek.

De a régiek eszének mivel sem indokolt, ily mérvű *meggyanusításu* ellen annál inkább kell, hogy tiltakozzunk, minél inkább lássuk át, hogy az elnökkel azonos súlyú szavazattal bíró ítélőmesterek kérdésföltevési jogának megszorítása jogilag csak oly kevésbé indokolható, mint észtanilag.

*

Hitelesítés (authenticatio) annyi, mint helybenhagyás, jóváhagyás.

Ha a vádlott, tanú, vagy szakértő a törvények színe előtt is úgy vall, mint a megelőző vizsgálati eljárás során, úgy azt mondják róla: helybenhagyta, authenticálta, jóváhagyta vallását. Ennek megtörténte után a tanútól és esetleg szakértőtől, akadály hijján, kiveszik az tftóesküt,¹ és a jegyzőkönyvbe, a korszak elején latinul, a húszas évek eleje óta már rendszerint magyarul, a vizsgálat során fölvetett jegyzőkönyvbe egészrét írják az ú. n. *hitelesítési záradékot* (authenticationális clausulát): „X. Y. reus (testis), reexaminatus fassionem suam per totum confirmavit (authenticavit)“. „X. Y. rab (ill. tanú) a törvényszék színe előtt vallását mindekben fentartotta, (helybenhagyta, meghitelesítette authenticálta).“ Ha a kihallgatott vallomása eltérő a korábbi vallomástól, úgy a mondott záradék után az erre vonatkozó kitétel kerül: . . . helybenhagyta azzal, hogy ő nem lopta el nemes Kádár János úrnak sem lovát, sem kocsiját, sem a mondott időben Ráckeve mezővárosának a környékén nem tartózkodott.“

A bíróság által feltett kérdések — mint föntebb kifejtettük nem kerülnek jegyzőkönyvbe. A vizsgálat során nem szerepelt előadások is csak velős rövidséggel.

*

Bárha hitelesítés alatt tulajdonképen csak helybenhagyó vallomás volna érthető, mégis: nem csak a részben vagy egészben eltérő vallomás kivételét, de az egész törvényszéki szóbeli eljárást hitelesítésnek nevezik. „Hitelesítéskor annyit tesz, mint törvényszéki tárgyaláskor.

¹ A megelőző eljárás során előesküt.

„*Duae qualitates sen conditiones ac requisitae ad confessionem rei necessarie consideratae sunt; scilicet: ut hujusmodi confessio verificetur, deinde ut propriis verbis enarretur et non per interrogatoria suggestiva extorqueatur*“ mondja *Bodó*. Ezt azonban, úgy látszik, nem igen tartják szem előtt, mert a jegyzőkönyvek szerint elég gyakran fordul elő a korábbi vallomások megtoldása, új, a vizsgálat során nem firtatott ténykörülmenyekkel, de ellentmondás, megcáfolása a korábbi vallomásnak? Alig.

Mi az oka ennek?

Könnyű erre megfelelni. A mi mindenekelőtt a vádlottat illeti: ez azért hagyja helyben, a legtöbb esetben a vizsgálat során „kivett” vallomását, mivel a joggyakorlat, a XX. század bünperrendtartásának magaslatát már elérve, csak az indokolt visszavonásnak tulajdonít joghatályt. Elvben ugyan a szolgabíró által felvett jegyzőkönyv nem bír bizonyítói erővel, és a *quisque censetur bonus ac justus sat. elvét* is elismerik, de — úgy vélik — a „*quisque*“ kitétel a szolgabíró úrra vonatkozik. Így hát visszavonni a vallomást, egy lévén a vizsgálatot vezetett szolgabíró, ill. helyettesének meggyanúsításával: a visszavonási ok (p. o. a kínvallatás) teljes próbarejű tanúk híjján, koholtnak vélelmezendő. Ehhez járul azon körülmény, hogy a vizsgálat, *Kossuth* agitációja dacára, a korszak végén is csak nyilvánosság kizárásával foganatosítottván: a szolgabírák kínvallatás esetén sem alkalmaznak a vádlott által hivatkozható tanúkat. És a törvényszék törvényes bizonság, azaz szolgabíró és esküdt nélkül még csak meg sem alakulhat, mért is a szolgabírói testület valamely tagját meggyanúsítani legalább is nem volna tanácsos.

Az 1834. december 17-ki kerületi ülésen *Fekete Ferenc* Pozsonyvármegye követe indítványt nyújtott be az iránt, hogy midőn az urától természeti függésben levő jobbágy ura ellen hitelesítéskor tanúságot tesz, a földesúr vagy annak ügyvédje vagy tisztje jelen ne lehessen, viszonság tekintéből pedig a jobbágyok ügyvédje sem.

Arra, hogy a hitelesítésnél a vizsgálat ill. kínvallatásnál eljárta szolgabírónak, illetve annak, ki a vizsgálatot foganatosította, nem szabadna jelen lenni, nem gondolnak.

Pedig hát — *Deák Ferencnek* az 1834 december 17-ki kerületi ülésen mondott szavaival élve — „az interessált bíró, élvén a tollrafogásnak ezer módot nyújtó alkalmával, oly tanúságot adhat a tanú szájába, a melytől az nagyon távol volt”, s az ily hibákat még a XX. század bűnvádi perrendtartása szerint is csak „különösen tekintetbe veendő kivételes esetekben⁴⁴ sikerül helyreütni.

A mi egyébként a *tanúk* vallomásának a meghitelesítését illeti: visszavonása a vizsgálat során tett vallomásnak azért nem fordul elő, mivel a tanú, a megelőző eljárás során előesküt tett; minden eltérő vallomás tehát hamis tanúzás jogkövetkezményeit vonná maga után.¹

*

A kihallgatás a 18. század végén a vizsgálat során tett vallomás felolvasásával kezdődik. (Sok megye 48-ig így hallgat ki.) A vallomásokat lehetőleg gyorsan olvassák fel a törvényszék előtt, hajdúk kíséretében megjelent vádlottnak, tanúnak, kik észrevételeiket csak, a sokszor félórás felolvasás befejeztével tehetik meg, a mikor már elfelejtették, hol volt a hiba. A hitelesítés e módját nem lehet eléggé rosszalni. *Szlemenics* ki is kel e visszaélés ellen, de nem nagy sikerei, mert, kivételével *Pestnek*, mely már a 19. század legelején, tehát *Szlemenics* föllépte előtt tért volt el a „felolvasásától, újólagos kikérdezéssel helyettesítvén azt, a többi megyék jórésze 48-ban is, tehát *Szlemenics* tiltakozásai után is, megmarad a régi rendszer mellett.

Az *úriszékek* mindenütt megyei felügyelet alatt, a megye szolgabírájának és esküdtjének közbenjöttével tárgyalnak. Ennek folytán a megye törvényszéke által követett hitelesítési eljárás a kebelbeli úriszékeknek is irányadó. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a túrái, solti és ó-budai úriszékek egy lényeges pontban mégis eltérnek a megye szokásaitól, a mennyiben a kisebbszerű esetek jó részét a *törvényszékre való közvetlen előállítás* útján, tehát megelőző (vizsgálati) eljárás foganatosítása nélkül intézik el, a mi a megye törvény-

¹ A mint hiszem nem csak *Pestmegye* gyakorlata szerint.

székénél nem dívik. A *közvetlen előállítás* úgy történik, hogy az úriszék tisztviselője vádját egyenesen az ép ülésező úriszék elé terjeszti. Ha a vádlott beismerésben van, tüstént meghozzák az ítéletet. Ellen esetben vizsgálat rendelő.

A hitelesítési eljárás oka, hogy a szolgabíró előtt tett vallomásokat elvben nem tekintik hiteleseknek.

Mínt hogy pedig, az *Élőbeszéd* szerint, a bíró magán-előadásokra ítéletet nem alapíthat, ezért mindaz, mi a szolgabíró előtt történt, (kivéven a szemlét) igazolandó, hitelesítendő a törvényszék színe előtt.

A benevolizálásoknak, az önkényt tett vallásoknak eme hajdúpálcacsapások és kétségbeesett jajveszékeléstől visszhangzó, vérrel és könyekkel áztatott korában, egészségesebb alap gondolatra visszavezethető jogintézmény nincsen. Az ítélő-bíróság maga foganatosítván a kihallgatásokat, következik: hogy elvben érvényesül a közvetlenség. Vádlottnak merőben csak a törvényszék színe előtt tett önbeismerő vallomása tekintetvén önbeismerésnek, következik: a hitelesítés véd a szolgabírói kínvallatás jogkövetkezményei ellen. Már t. i., hogy *elvben*. De elvben juttatni érvényre a tudomány vagy élet százados tapasztalásai által helyesnek, célirányosnak tartott igazságot, a jelenleg is elismert jogfelfogás szerint annyit tesz, mint gyakorlatilag tönkresilányítani. Innét, hogy az ítélethozatalnál, a méltányos munkamegosztás elveinek megfelelően, legtöbbször a hitelesítéskor el nem járt bírák működvén közre: nem érvényesül a közvetlenség. A hitelesítés és ítékezés pedig a bűnvizsgálatokkal megbízott fczolgabíró és esküdt nélkül nem lévén foganatosítható: nem véd a kínvallatás következményei ellen. — De strygis verō quae non suut, nulla questio fiat.

Nulla questio . . .

*

Hitelesítéskor, amint ezt fönnebb kifejtők, az ellent-homlokállítást (*szembesítést* confrontatiót), is megismételheti a törvényszék.

A jegyzőkönyv tanúságaként, a vádlottakat egymással és

a tanúkkal, nemeseket, a jogi írók ellenkező tanítása dacára, nemtelenekkel¹ akkor is szembesít és pedig rendszerint sikerrel, ha ezeket a vizsgálat során nem szembesítették volna.

De a század elején nemest még nem szembesítenek, csak elvétele. A törvényszék Zenthal ügyben 1824 február 28-án hozott ítéletével a kancelláriától kérte e tárgyban szakvéleményt, illetve utasítást. A kancellária szerint² lehet nemest nemtelennel szembesíteni, „mert ezzel sem a vádra, sem a védelemre hátrány nem háramolhatik, de az igazság kikutatása megkönnyíti”. Később, a 40-es évek elején már nem hajlandók a bírúk a kancellária törvénytörlő jogát elismernie, mért is a nemesek szembesítésének, sőt szóbeli kihallgatásának száma ismét megcsappan.

Írásbeli perekben³ a szembesítést csak a meghitelesítés után szokták foganatosítani.

A szembesítésről csak akkor veendő fel jegyzőkönyv, ha eredménynyel járt. Az eredményt a törvényszék jegyzője vagy a tiszti ügyész a szolgabíró által felvett jegyzőkönyvbe írja, a hitelesítési megjegyzés folytatásaképpen: „X. Y. korábbi vallomását megerősítette azzal az eltéréssel, hogy . . .“

E megjegyzések ritkán ölelik fel a vádlott vagy tanú saját szavait és soha sem pontosak. Ha többen egyező módon változtatják meg vallomásukat, úgy erre vonatkozólag csak *egy* megjegyzés készül, melyhez hozzáírják, hogy a tanúk vagy vádlottak közül kik vallottak úgy.⁴

Minthogy a hitelesítés eredményéről felvett jegyzőkönyvet csak a törvényszéki jegyző (néhány úriszéknél ezen kívül egy úriszéki tisztviselő) írja alá, a vádlottal vagy tanúkkal nem is közük, (az aláíratás csak a rögtönítelő bírósági eljárásban kötelező): az igazság alkalmasint sok esetben szenvedett csorbát.

1826. Ész. Karácsony Havának 13-ik napján. Tek. Ns Heves Vgvnek Egerben f. s. Fenyítő Törvényszéke előtt újra kikérdezte, el.

¹ 1095/1814, 2299/1826.

² 3563/1824.

³ I/VIII. 53.

⁴ Így 720 1818.

ösmerte, hogy a kérdéses meggyilkolt Jaegert csakugyan ő lőtte agyon, mint hogy mivel annak igen jó bizonyosságleveli voltak, ő pedig a magát az utazásokban elvesztette, azokat magának használhassa, amint hogy azokat a puskájával együtt magával el is vitte; de azt adta vallásához, hogy akkor részeg volt, mivel Istenmezején, hol azelőtt való éjszaka háltak, azon reggel, mikor kiindultak, jól pálinkáztak. Azonban a tanúk szemébe mondták, hogy reggel az kútnál vizet is ittak, ezen Rab pedig a mint a Helységbe vissza ment, egészen józan volt, azon tanúk sem láttak nála semmi olyas edényt, melyben pálinkát vihettek volna magukkal, a kútnál az előtt való éjszaka még háltak; vallása továbbá annyiban, hogy a meglőtt Jágertől általa elvett pénz, noha azt meg se olvasta“ 25 frtnál több nem lehetett, változtatván egyéb éránt átalában megerősítette“ Papp Szár József m. k. V. Nótárius. — De az ily terjedelmes bejegyzés a legritkábbak közé tartozik.

Egy esetben sikerült némi képet nyerni a hitelesítéskor fölött kérdésekről. Ez a Szabolcs megye megkeresése folytán¹ lefolytatott ügy, melyben, siketnéma lévén a vádlott, a kérdéseket is jegyzék vala:

Bonis Sam. szolgabíró a vádlotthoz már 23 kérdést intézett volt. A törvényszék Írásban a következő kérdéseket intézi: 1. A kérdést is olvasd, úgy tudsz reá felelni, surdus. mütúus mit tegyen magyarul? 2. Gondold meg, hogy igazat mondjál a felől, hogy honnan jöttél, mert a tek. törvényszék oda küld és ha nem oda való vagy megbüntette! és ismét tovább fognak hurcolni. 3. Tehát Pestre fogsz küldetni, (Válasz: Aradon lakik édes atyám, hanem Vácon tanultam.) 4. De azt állítod, hogy Pesten mulattál és onnan kezdetted mostani család lépéseidet, teliát hogy ottan rád ösmerjenek, oda kell téged küldeni.

A záradék úgy szól: a íenyítő törvényszék alkalmatosságával vallo-mását felolvassván, azt a fenti pótlékkal együtt megerősítette.

V. Hitelesítés más hatóság útján.²

I. Ha az ügyben szereplő személyek száma nagy, hülö-nösen, ha a törvényszék székhelyén kívül, de egy községben lakó tanúk száma nagy, (tehát költségkímélés céljából) úgy köz- vagy kisgyűlésileg deputatiót (küldöttséget) választ a

¹ Vécsey Károly ellen 136|1834.

² 368/1815, 5009/1829, 1433/1827, 3068/1826, 5200/1828, 1257 1828, 1877/1844, 5433/1830, 2142/1820, 975/1799, 876/1821, 62 és 2528/1826.

megye táblabíráinak sorából, kik a kihallgatott tanúkat és vádlottakat vallomásukra meg is hiteltetik.

E rendelkezés oka, hogy a meghitelesített vallomás visszavonhattam

II. Több törvényhatóság, például katonai és megyei, vagy megyei és városi vagy egyetemi hatóság alá tartozó személyek ügyében (esetleg nádori vagy helytartótanácsi leirat folytán) az illető más hatósággal egyetértően kell eljárni.

3277|1818 szerint egyetemi ifjak és mészáros legények közti utcai verekedés tárgyában kiküldött mixta commissio elnöke Mathias Wuchetich Júrís Romani Professor, Georgius Schmidt Malhaeseos Prof., Dávid Hangyás Cottus Peshiensis exmissus judlium, Antonius Bellagh ejusdem Gottus Jurassor, Antonius Makk Givitatis Senator, Balthasar Seyfried Vice-capifaneus.

Az ily bizottságok tagjai közt az összetűzés gyakran elkerülhetetlen. Mindenik fél küldöttei csak a saját hatóságuk szokásait tartják üdvözítőeknek, és, közös fölöttes hatóság híján, azok szerint akarnak eljárni.

Így 8761|1821. a pesti újpületben pattanyús katonák és nemes emberek közt lefolyt halálos verekedés tárgyában üléselő bizottság tisztjei nem engedik meg a katonai tanúk megesketését, mert az a törvényszék dolga, a megyei küldöttek ellenben minden nem katonatanúból legott kiveszik az esküt, mert a cibil eljárási szokásjog szerint meg ez a szabály.

A küldöttség hivatalos neve, némely jegyzőkönyvi bejegyzés szerint ugyan „törvényszéket ábrázoló deputatio“, de megítélés jogával nem bir.

III. Beteg tanú meghitelesítésére is küldöttség rendelendő.

IV. Küldöttség hitelesíti a tanúk vallomását más megyének sürgősen elintézendő megkeresése folytán, ha a törvényszéle együtt nem ül, nehogy az ügyben késedelem álljon be.

*

A múlt században nagy port felvert Zenthál-ügyben a törvényszék 1824. évi február 28-án tartott ülésében vita tárgyát képezte, váljon a Bécsben, tehát külföldön kihall-

gatott tanúk és illetve vádlottak vallomása, ha külföldön hitelesítették is, mérlegelés alá vonható-e a megye törvényszéke által, újólajos hitelesítés nélkül is? A bírák, nem tudván megállapodásra jutni, a kancellária útján a királytól kérnek utasítást. A leirat szerint¹ „az országon kívül lévő júrisdictiók által annak módja szerint történt authenticatiók az országbeli törvényszékek előtt is hitelességűeknek kell lenni; az illető feleknek meghagyatván, hogy az illetén vallások megerőtlenítésére próbáikat előadhassák.”

VI. Az írott (fiskálisi) per.²

Sommás eljárás alá nem tartozó törvényszéki ügyek írott (fiskálisi) perben tárgyalandók.

A perbeidézést elrendelő határozat szerint: köteleztetik (az abban rendszerint névleg is megnevezett) tisztii ügyész úr a vádlottat törvény elejbe idézni és a pert minél hamarabb befejezni.

E határozat vétele után a tisztii ügyész, mihelyest ráér, keresetlevelet nyújt be az alispánhoz, mint a törvényszék elnökéhez. Ennek alapján az alispán idéző levelet (citatóriát, litterae citatoriaet) bocsát ki. Az idéző levélben az alispán értesíti az alperest: 1. a vádbeli cselekményről, 2. az alkalmazandó törvényről és abban kiszabott büntetről, végül 3. értésére hozza, hogy a tisztii ügyvéd, a maga jussaira (kiváltságaira) támaszkodva, alperest perbe idéztetni kívánja, miért is megjelenése, ezen idéző levél erejénél fogva, a legközelebbi törvényszéken most már kötelező.

144/1848. *Törvényes idézmény.* Melynél fogva kívül megnevezett Ns. Favorek Jeremiás abbéli vétkes tettéért, liogv 1845. évi okt. 16-án vérségi lakos Pálinkás Jeremiás szénáját felgyújtotta ... a tek. nemes Vgye f. évi 645. sz. közgyűlési végzése által indíttatni rendelt főbenjáró pernek felvétele és folyamatba tétele végett ezennel kötelességül tétetik, hogy f. évi 1847 dec. 18-a Sz. K. Pest városában tartandó fenyítő törvényszék előtt személyesen megjelenjen és törvényt álljon. Kelt Pesten, 1847. évi nov. 27-én. *Nyáry Pál* másodalispán.

¹ 3583.

² Nyelve 1806 óta a magyar.

Ajánlom hivatalbeli jóakaratomat.

Jól fogja tudni, de e perben bővebben is be fog bizonyíttatni miképen kegyelmed e folyó évi áldozó csütörtök éjjelén Kis Józsefnek mind a két szemét kifeszítvén és kitolván, a nevezett szerencsétlen ily borzasztón vakká tette. Minthogy pedig az illetén borzasztó tények az 1723: 11, 12 s más hazai törvények értelmében halállal fenytendők volnának, arra való nézve ns. Halász Balázs t. Pesth Vgye t. ügyésze önt főbenjáró perbe idéztetni kívánja. Kinek is abbeli hivatalos kéréséhez képest, de tisztí szoros kötelességem is azt hozván magával, ezen főbenjáró pernek felvételére rendelem Kegyelmednek megjelenési határnapu, e. f. 1844. évi sept. 10. napját oly szoros meghagyással, hogy az napon és Pesth Vgyének szabad kir. Pest városában tartandó fenytő törvényszéke előtt megjelenni és jogaira felügyelni, el ne mulassza, mert a törvényszék minden esetre azt teendő lesz, mit a törvény és igazság parancsol. Maradván költ Pesten, 1844. sept. 7. Kegyelmednek hivatalbeli jóakarója alispán aláírás.

Perújítás esetén természetesen a fiskális az alperes:

Ts. Ns. Nmtes és Vlő Muslay ístvány urnák, mint ezen ts. és Ns. Vgye feő íscalisának. — Tekintetes foefiscalis és Táblabíró úr! Nemes Erdős János és Mihály Urak az ő ellenök az 1821. Esztendei Bőjtmás Havának 13. Napján támasztott s a ttes Ns Vgye törvényszékén, mind a m. kir. Táblán reájok nézve kedvezőtlen kimenetellel végződött Fiscalis Pert a N. M. Hétszemélyes Törvényszékhez közbevetett följobbviteltől való elállásuk következtében is megújítani, novilisálni óhajtván, ennélfogva új törvényes próbáknak és bizonyítványoknak előadása mellett részökre kedvezőbb ítéletet várnak. Mivel pedig a fent tisztelt hétszemélyes főtörvényszéknek végső megvizsgálásán keresztül nem ment, általján lógva bármely tartalmú s így a fiscalis perek is az 1723-i esztendei 33. t.-cikkeivnek útmutatása szerint magányos meghívó levél mellett újíthatok volnának és ezen perújítás hasonló esetekben különben is birtokon belül értetődne; hogy pedig az ilyen Pert újítás foyamatba mehessen, a nemes Vgyének fiscalisát perbeidézni kellene. Ezeknél fogva tehát mind az említett felek törvényes kívánságának, mind bírói és előlülői kötelességemnek megfelelni kívánván a jelentett újítandó Pernek rendes felvételére s így hozván netalán magokkal a környülállások végső elhatározására is rendelem tisztelt Uraságodnak — mivel közelebb múlt Sz. György Hava 28. lett Terminus bizonyos akadályok miatt foganat nélkül elmúlt, újabb határidőül a jövő június hónap 16. napját több utánna következő elegendő törvényes napokkal oly formán, hogy főfiscalis és táblabíró úr ezen napon a Nemes Vgyének Törvényszéke előtt a jelentett újítandó perben, a szokott

mód szerint megjelenjen, a hivatalos munkálkodását per folytatásában teljesítse, maradván Pesten Pünkösöd hava utolsó napján 1828. ész. — Tisztelt Uraságodnak hivatalbeli kész szolgája Dicskei Kovács György Is. ns. Pest Vgye V. Ispánya.¹

Az idéző levél 2 példányban bocsájtandó ki. Az első példányt a vádlott alperes kapja törvényes bizonyság esetleg esküdt utján. A másodlat pedig arra szolgál, hogy a kézbesítő annak kiülzetén a kézbesítés megtörténtét igazolja.

A perfeltételtől kezdve az eljárás *vádaalku*.

*

A jegyzőkönyv: „Felvétellett ts és ns N. N. urnák, mint ezen ts és Ns Pesth Vgye t. ügyvédjének nősparázna-sággal vádolt Ns X. Y. úr elleni fiskalisi pere.“

(Az úriszékeknél folyó írásbeli perekből nincs semmi eltérés. Ezeknél persze az úriszéki ügyész a közvádó):

Ezt követi a *keresetlevél*. — E szerint föntnevezett tisztü ügyész, mint a bosszúálló igazság szószólója, a maga törvényes igazaihoz és kiváltságaihoz ragaszkodva, becsatolja a megyének perbeidéző gyűlési határozata alapján az alispán által kibocsájtott perbeidéző végzés másodlatát, melynek külzetére irt bizonylat szerint az az alperesnek szabályszerűen kézbesítettett.

Ha a kormányzék avatkozott az ügybe, illetőleg az kereste meg a megyét az eljárásra, úgy a leirat is csatolandó.

(Az idéző levél „a pernek mellözhetetlen alkatrésze. “ Ha elvósz a felek kezén, igazolásnak nincs helye, hanem az idézést újból kell kibocsájtani s a pert élűiről kezdeni.)

Becsatolja továbbá az ügyész a perhez a *vizsgálati iratokat*. Ezek tanúságaként: minthogy X. Y. és Z. tanúk egyöntetűleg azt vallották, hogy a cselekmény elkövetettett és a NB alatt csatolt orvosi bizonyságlevél szerint az erőszak elkövetése igazoltatott, a cselekmény pedig Szent István

¹ Felvétellett Ns Rudafalvai Vermes Mihálynak, mint a *főmagassági* özv. Gyoroki Grassalkovich szül. Esterházy Leopoldina hercegné, uradalmi főügyvédjének mint felperesnek, Reder Jakab Örkényi lakos emberöléssel vádolt gyilkos elleni büntető pere.

és Hunyadi Mátyás királyok ennyiedik t.-cikke értelmében hóhér pallosa által büntettetni rendeltetik: kéri az ügyész, hogy a törvényszék az alperest, mind az elkövetett szörnyű bűn méltó megbosszulása, mind pedig másoknak elrettentése céljából, az élők sorából kitörölni méltóztasson, fentartván egyébként a fentartandókat. Ezen előterjesztés a keresetlevél.

A *keresetlevél* az enyhítő és súlyosító körülményekre is kiterjed és gyakran szónoki hévvel van megszerkesztve. Aláírni nem kell.

Ezt követik a *feleselések*, melyek alperes részéről *csak ügyvéd útján* terjeszthetők elő.

Ezért, ha nincs önválasztotta ügyvédje, résiére a tisztí ügyészek sorából rendelendő. Ha a tisztí ügyészek munkával túlhalmozvák és más, nem tisztí ügyvédet rendeltek, úgy ennek a megye házi pénztárából díjazás jár.

A *pártfogó ügyvédet* rendszerint a kisgyűlés útján rendelik ki. Minthogy csak valóban szegény rabnak jár pártfogó ügyvéd a megye költségén: a szolgabíró ki is küldhető vagyoni viszonyainak megállapítására.¹

A tisztí ügyész védő csak oly hevesen kel ki a felperes tisztí ügyész „tarthatatlan“ okoskodása ellen, mint más védő. Ennek dacára nem részesül a vádlott részéről bizalomban.

Bányai István szegény rab Gál tisztí ügyész helyett független prókátor kirendelését kéri a vármegyétől is, a királytól is, mert Gál megtagadta az alperes abbeli kérelmét, hogy a feleselésnél a megelőző eljárás alakosságait, támadja. A tisztí ügyész arra hivatkozik, hogy a vármegye faktumát nem szabad feszegetni, de a rab kérelmét a közgyűlés előtt Gál is indokoltnak tartja (4866/1825.) Megjegyezzük itt, hogy a rendek hajlandók ugyan a földhöz ragadt szegény rabnak független prókátort nevezni, de csak a rab költségén.

*

Ha az alperes sem személyesen, sem védője által meg nem jelenik, az ügyész indítványára makacsságáért letartóztatható.

¹ 1624/1835, 1631/1835, 1048/1816, 779/1801, 636/1843, 2266/1822, 1821/1841, 262/1824, 3267/1822, 4059/1815, 477/184u.

Miskeynek az 390/1799 ívsz. alapos és szövevényes perbeli védelemért 20 aranyok, azaz 90 forintok. — A ráckevei úriszék 63/1838. Hampel Antal ügyvédnek két perért összesen 70 frtot állapít meg az úriszék pénztárának terhére, mert az rendelte ki.

LVI. 12. *ítélet*: Alperes a kézbesítési bizonyítvány szerint törvényesen idéztetvén, a Bíróság világos megsértésével meg nem jelenvén, mint makacs bíróilag azonnal elfogatni rendeltetik, az ítélet mása e végből X. Y. szolgabíró urnák adatván ki.

Alperes az ily letartóztatást rendelő ítélet ellen igazolással élhet. Az igazolásnak akkor is hely adható, ha a mulasztási ok (például, hogy ügyvédet bízott meg, és az mulasztotta el a megjelenést) előadatott, de be nem bizonyított:

LVI. 12. *ítélet*: kivilágosodván, miszerint alperes részéről nem ön, hanem más hibája, tévedése miatt mulasztatott el e perben a megjelenés, a makacsságból hozott büntetés alól ezennel felmentetik.

Ezután, illetve a keresetlevélnek jegyzőkönyvbe vétele után, az ügyész rendszerint *a tanúk meghitelesítése és meghiteltetése* iránti terjeszt elő indítványt. A védő ellenezheti ugyan, de ellenzése ritkán vezet célra.

E közbenszóló kérdésben a törvényszék *ítéletileg* dönt.¹

„A tanúk meghiteltetése és meghitelesítése elrendeltetik, fentartván alperesi ügyésznek a joga, hogy észrevételeit a tanúkra nézve a derékvédelemben előterjeszthesse“.

Az észrevételek azért terjesztendők derékvédelem közben elő, mert ha ott elő nem terjesztik, külön feleselésnek van helye a tanú szavahihetősége tárgyában.

Mínthogy azonban alperes nem mindig akar gyors ítéletet, és a tanúkat a perbeidezés és perfelvétel után is lehet kihallgattatni: észrevételt gyakran terjeszt elő. Egy-egy elintézés 3—4 hónapot vesz igénybe.²

Az írott jog semmiféle tekintetben som intézkedik. Esetenként az is vita tárgya, hol hiteltetendők és hitelesítendők a más megye területén lakó tanúk, a közvetlenség elvének megfelelően a kebelbeli törvényszék útján, vagy pedig, a közvetlenségnél többre becsült költségkímélés elveinek megfelelően, a megye törvényszéke útján? Vita tárgyát képezte még a 40-es években is, váljon a megkeresett megye

¹ Még a megszüntetést is (vádlott halála esetén) ítéletileg mondják ki,

² LVI. csomó 57. per.

által kiküldött bizottság előtti hitelesítés jogérvényesen megtörténtnek tekinthető-e?

Persze e fölé is ítéletileg kell dönten. Így az alperes megint néhány hónapot, néha félét, „nyer”.

Az intelmi eljárásról alább szölkünk.

A közbenszöló kérdések elintézését követi:

A DERÉK VÉDÉLEM (ÉRDEMLEGES TÁRGYALÁS).

Alperes ügyvéd a felperest keresetével elutasítani kéri, mert nincs elég bizonyíték, mert a cselekmény nem büntendő sat. sat.

A feleselések száma nincs meghatározva, de négy-nél több feleselésnél, tehát 8 periratnál többel nem igen találkozzunk.

Megjegyzendő azonban, hogy feleselésnek nem csak derékvédelem közben, hanem a mellékkérdések tárgyában is van helye.

Alperesé mindig az utolsó szó (favor defensionis).

A feleselés záros határidőhöz sincs kötve. Illik ugyan fél év leforgása után beírni a jegyzőkönyvbe a következő feleselést, de néha, így 2707/1818, négy évig is megvárattják egymást.

*

Intelmi eljárás. Ha az alperes két törvényfolyam (= fél év) után sem válaszol, úgy a felperes tisztü ügyész makacs-sági ítéletet kérhet. A törvényszék azonban nem tesz eleget a kérelemnek, hanem intő ítéletet hoz. Ennek értelmében, ha az alperes védekezését elő nem adandja (hogy meddig, azt nem mindig mondja meg a törvényszék), úgy meghallgatása nélkül fog ítéletet kapni, vagy a szabadlábön védekezés jogától meg fogják fosztani.

Gyakran e jogkövetkezmények nélkül intenek.

Az intő ítéletet a szolgabíró vagy esküdte kézbesíti ki. Ez az eljárás is hónapokat vesz igénybe.

1014/1814. A mbeli fiskálisnak felperességi alatt Ns. Tormássy István és László ellen indított fiskális perben ítéltetett: Minthogy a jelen per vételének idejétől fogva az alperesek a pusztá megjelenésen kívül tulajdon

védelmekre nézve semmit sem írtak be, jóllehet ügyvédjünk által is a perben bevett kinyilatkoztatása szerint, lehető próbáinknak előadására több ízben serkentettek volna, ennek okáért bíróiképen intetnek az alperesek, hogy védelmekre szolgáló próbáikat a jövő törvényszékig a perben adják elől, holott ennek elmulasztása esetén a felperes próbái szerint veendnek ítéletet. A járásbeli szolgabíró értesítse erről az érdekelteket.

Ha az intő ítélet dacára sem nyilatkozik az alperes, úgy megismétlődik az eljárás. Néha 2—3-szor is, egy-egy feleselés után.

Intelmi eljárás néha kis- vagy közgyűlési határozat, sőt kormányiszéki, 48-ban igazságügyi kormányparancs folytán is foganatosítható.

A múlt század végén egyébként, az 1793. évi 2020. sz. végzés tanúságaként, még az intelmi eljárást is meglehetett akasztani, az iratok ki nem adásával. A kisgyűlés ilyenkor csak úgy tud segíteni a bajon, hogy az iratokat a szolgabíró útján viteti el a védő lakásáról. De az ily ni ráhagyás foganatosításáig is hónapok telnek el.

*

Prokuratura létesítését a megyeházán (oly célból, hogy a periratok ott zavartatás nélkül legyenek szerkeszthetők) még 1811-ben is hiába kérik a védők, és még hosszú ideig vitás, haza viheti-e az alperes fiskális az iratokat a nótáriusi tisztségről.¹

Így aztán néha az összes iratok is elkallódnak, így Mocsonyi Jánosé, prókátorának Turóczy Józsefnek halálával.

Az 1729: 25. t.-cikk szerint a pereket, tanúvallomásokat és szemléket, a feleknek csak másodlatban volna szabad kiadni. De e törvényt hatályon kívül helyezte a megyei gyakorlat.

*

A kancellária az úrszéki ügyekben a megye útján sürget.²
— A megye esetleg a tiszti ügyészt nyilatkozat tételre hívhatja föl.³

*

Huzavona 216/1824. sz. végzés szerint ugyan a büntető

¹ 354,1803, 501/1811, 330611811, 2058/1814 2020)1814.

² 6214/1832 óbudai.

³ 119/1826.

per, ha csak valami különös akadály fenn nem forog, 1 év alatt befejezendő, és 1871|1824. szerint: „a büntetésnek, ha az mindjárt lágyabb is, nagyobb sikere legyen, ha a vétkes cselekedetet csakhamar követi, mintha az akkor következik, mikor a cselekedet feledékenységre ment“. A gyakorlat azonban *Huszt*y tanainak kedvez, a ki figyelmezteti a beismerésben lévő vádlott védőjét a „*qui habet tempus habet vitam*“ elvére. Pedig — a mint ezt az 1843. évi augusztus 19-ki kerületi ülésen Esztergommegye követe, Kruplanecz kifejti: „a pesti Róth családnak gyilkosát Németh Ferencet szánalom kísérte, mert a büntetés későn érte“.

19656] 1496. I. sz. a leír a *Kancellária*, miszerint a megye, különösen büntárgyakban, hol élet és szabadság forog kockán, tisztviselőinek terhesebb következményeket maga után vonó hibáit és hanyagságait kellő felügyelettel távoztassa el s illetőleg szigorúan rója meg. De persze hiába.¹

A törvényszék még a 30-as évek végén is csak negyedévente ülészik, rendszerint 3—4 hétig (négyhetes igazság). A hátralékos ügyek száma ilyen módon oly nagy, hogy egy-egy kérelem előterjesztése és elintézése között 4—5 hónap is eltelik. És minden kérelem a törvényszék elé terjesztendő, bármily lehetetlen is.

Haladékat kérnek (természetesen határozatlan idejűt), azon a címen, hogy beteg az alperesi védő. Majd azon a címen, hogy lemondott a korábbi védő, az új védő pedig még nem tanulmányozhatta át az iratokat. Az is ok a haladók kérésére, hogy a vádlott elköltözött a megyéből, vagy egyszerűen csak elutazott. A felperes rendszerint nem is ellenzi a kérelmet. Tíz csak idővesztéssel járna. A törvényszék így is, úgy is megadja a haladékat. Ily kérelmek az intelmi eljárás megismétlése után sem elkésztettek. De közvetve is lehet haladékat kieszközölni: közbenszóló ítéletek elleni felebbezőssel. Az iratokat ilyenkor fel kell terjeszteni a kir.

¹ 1207(1868, 537(1828,::374|1810, 2510(1832, 342|1840, 548—551(1842 3465(1812, 555(1842, 2696|1840, 21 2(1842, 1758(1831, 2040(1813. 120,1830 619(1812, 1023|1828, 1407|1829, 1178(1826, 837(1817, 3442|1815. 6(1836, 2496(184 675(1*18, 4414 1825, 537(1828, 675(1818, 5218)1848, 6537(1846, 1020,1313 4438|1834, 1095|1«36.

táblához, bárha végítélet előtt az, köztudomás szerint, nem dönthet. Ezenkívül a védő lemondatása útján, új védő vallása nélkül. Ekkor a törvényszék, kérelem nélkül is, új védőt kénytelen rendelni, a mi ítéletileg történik.

Nem a törvényszék elé tartozó kérelem előterjesztésével (például, hogy szereztessenek be a vizsgálat során már amúgy is beszerzett bizonyítékok), gyakran „nyernek” időt az alperesek. Ha a perbeidéző levél ítélethozatal előtt eltűnik az iratok közül, az egész eljárás megismételtetését lehet kérni és pedig, az LIV. 77. sz. per tanúságaként, sikerrel, mert a perbeidéző levél és az annak hátlapjára Írott kézbesítési elismervény nélkül nem hozható ítélet.

Ezenkívül vádlott derékvédekezés közben új bizonyítékokat is terjeszthet elő, új tanúkra is hivatkozhatik, ezek kihallgatása iránt akár a szolgabíró is megkeresheti. Hu megváltozik a tényállás, esetleg előlről kezdődik a felelés.

Mindez országos gyakorlat.

Ezeket előrebozsátva, érteni fogjuk, mért nem ritkák a 10—15 éves fiskálisi perek, s hogy lehetett az, hogy *Szemere Bertalan* alispáni hivatalba lépésekor, tehát 1840-ban, oly fiskálisi pereknek befejeztét kénytelen sürgetni, melyeket 1802-ben indítottak meg (verekedés miatt).¹

*

1818. december 15-én 84829. sz. alatt a helytartótanács ugyan leír az összes törvényhatóságokhoz, hogy a tisztii ügyészek a vádlásban, és az assistensek (ügyvédek) a védelemben ne a szavak számával, hanem a bizonyítékok és indokok súlyával iparkodjanak ügyeskedni. De egy perirat terjedelme, ennek dacára, gyakran 40, sőt 50 sűrűn írott oldal; akkor is, ha kirendelt tisztii ügyész a védő.

A nagy periratoknak egyébként oka nem csak az *eset-*

¹ Csengery Anlai TöitêneJim tanulmányok és jellemrajzok lí. k. 227. 1.

A *Világ* 1842 I. kötet 82. lapján található feljegyzés szerint Ungvárt, a fixuniok első hetében., az alperesi ügyvéd még a megjelenést sem írja a perbe, a másik hét első napjaiban pedig a pert a pertárból kivéve, azt a felperesnek bármily siránkozására is be sem hozza elébb a fixumok végénél s gyakran még akkor sem. Ezt pedig mint védelme legderekkabb módját, büntetlenül teheti

legességi elv részbeni elismerése, melynél fogva a bíróság a felek által fel nem hozott bizonyítékokat vagy kifogásokat figyelembe venni nem szereti, hanem a vádlókban is keresendő. A törvények tömkelegéből minden alkalommal a legszigorúbbat keresik ki, és pedig tekintet nélkül arra, szokásban van-e annak alkalmazása vagy sem.

1848. évi LVIII. 04. jelzésű perben a közvádó az 1723, 11. t.-e. alapján alperest az alapon kéri az élők sorából kitöröltetni, hogy testvérét és anyját szóváltás folytán arcul ütötte.

De a helytartótanács felügyeleti jogának gyakorlata is gyakran okozója a késedelemnek, mert a felküldött iratok $\frac{1}{4}$ vagy fél esztendő letelte előtt nem szoktak visszaérkezni.

*

Óriás' hibái dacára, az írásbeliségnek az a jó oldala, hogy a bírónak van ideje és alkalmja arra, hogy a felek gondolkodásmódjába beleélje magát, jogi okoskodását nyugodtan átgondolja. Ez ma már, a törvényszékek tanácsvezető bírái által lebecsült, közbeszólásokkal és türelmetlen taglejtésekkel zavart védbeszédnek korában, legalább is fölötte nehéz.

Hiánya az írásbeliségnek, a mint ezt *Eötvös József* kifejti: a hosszadalmasság; a megyénél a 30-as években divott írásbeliségnek továbbá az is, hogy az Írásban letárgyalt pert a közvádó adta elő élőszóval, a védő meghallgatása nélkül, mert — a mint ez egy 1813-ban, Pestvármegye Rabokat ítélő Törvényszéke előtt folyt és 3328. sz. a. iktatott fiskalisi pernek iratai közt elfekvő közgyűlési végzés tanúságaként kimondatott: az alperes ellen dolgozó fiskális az ötét védelmező ügyészszel egy karba nem helyeztethetik, azért mivel ennek célja a rabnak bármely úton módon való védelmezése, emezé pedig, hogy a fenforgó környülállások akár egyik, akár másik részre világosságra hozattassanak, és az Igazság kiszolgáltattasson.

„Egy karba nem helyeztethetik”. . . Nem-e. . .? A 96-ki bűnvádi perrendtartás rendszeréből, e fejezet megírásáig, nem sikerült e kényes kérdést megoldanom.

¹ *Fayer* IV. k. 148.

Egyetemi hallgató koromban én is hallottam valamit az ügyfelek perbeli egyenlőségének elvéről. Ez azonban, véleményem szerint, szintén csak elvben érvényesül, mert igaz ugyan, hogy a főtárgyaláson vád és védelem egyenlő jogokat gyakorolnak, de igen vitásnak tartom, lehet-e ügyfélegyenlőség megvalósulásáról beszélni ott, hol az egyik fél, a közvádló, főtárgyaláson fölhasználható bizonyítékainak beszerzése iránt jogkötelezőleg keresheti meg a közhatóságokat, elvben egyenjogosított ellenfelének „esedezései“ ezzel szemben a hatóságok, vizsgálóbírák sat. mindenkori belátásához képest, hol megengedhetők, hol pedig a dolog érdemére nézve lényegteleneknek minősítettven, elvethetők.

VII. A vizsgálati fogságban töltött idő betudása.¹

Az 1835. évi november 17-ki kerületi ülésen, a büntető perek feljebb viteléről szóló törvénycikkely tárgyalása alkalmával, *Palóczy* törvényt óhajt arról, hogy a megítélt rab fogságideje mindig a befogatás napjától számíttassák, s így az ítélet előtt szenvedett fogság beszámíttassék.² Indítványát elvetették.

Az 1843. évi augusztus 18-iki kerületi ülésen *Klauzál Gábor* kifejti, hogy „a főbenjáró perekben gyakran tartják 6—8 évig az iratokat a királyi táblán; az elfogott egyén hosszú évekig ül a börtönében, s akkor büntetik, mikor a bűn undorító benyomása már megszűnt”. — Ez a kijelentés találó, nemcsak a főbenjáró, de a rövid útú perekben divó gyakorlatra nézve is.

Országszerte divó jogfelfogás szerint, különösen a század első tizedeiben, a letartóztatás, (vizsgálati fogság) az eljárás megindításának szinte okszerű folyamánya, nemnemesek ügyében.

¹ 351/1841, 4051/1840, 8898/1821, 7145/1845, 3549.4800, 45 4 1797
8207/1828, 1137/1844, 780/1795, 83/1796, 35564820, 1634/1340, 800/1833,
1281/1810, 2401/1812, 1598/1817, 7514841. 635/1830, 5783/1796. 41944337,
68/1804, 690/1837, 1800/1818, 241/1794.

² *Kosay*: Országgy. Tudósítások 301. füzet.

A gyanú nyomatékosságát, mint tudjuk, nem követelik meg.

Az utóbb felmentett vádlottnak kártalanításra, ártatlanul vizsgálati fogságban töltött idő címén, nincs igénye.

Mi sem természetesebb, mint hogy, ilyenén módon, a vizsgálati fogság kérdését az összes bíróságok könnyen kezelik. Szívesen figyelembe veszik, ha tudomásukra jut, a vádlott „letartóztatott állapotját“, a mikor is, az ítélet szerint, eddig szenvedett rabságának büntetésül való betudása mellett, szabadlábrahelyeztetik, vagy addig szenvedett rabságán felül X évi rabságra, vagy dorgálásra, vagy egyszerre eltöltendő X számú botokra ítéltetik; de mennyi idő óta van fogva, és fogságát hány ízben és mily hosszú kezességek szakították meg, azt, legalább a század első tizedeiben az ítélő bíróság tagjai közül senki sem firtatja. Csak a ráckevei úriszéknél tapasztalható némi rend.¹

Tán még ennél is rosszabbak a viszonyok a királyi- és a hétszemélyes táblánál és a kegyelmi hatóságnál. Az ítélet, a kegyelmi határozat, hol a határozat hozatalának, hol meg kihirdetésének napjától számítandó N évi szabadságvesztésbüntetéseket állapít meg, a nélkül, hogy az ügy előadójának akár csak módjában is volna meggyőződnie arról, hogy mikortól fogva s mennyi időt töltött vádlott vizsgálati fogságban.

E bajokhoz más baj is járul.

Sokszor nem tűnik ki a határozatból, mikortól számítandó az „idő”. Ilyenkor esetenként a kis- vagy közgyűlés dönt. Éppen nem egyöntetűen; egyszer emígy, egyszer amúgy. A helytartótanács 1820: 5860. és 0797. sz. rendeletével kísérli meg a gyakorlat egységesítését. E szerint kegyelmi úton vagy törvényszéki javító házra ítélték büntetése: a gratio-nalis (kegyelmi határozat) keltétől, megyeszéki ítéletek ellen felebbezett vádlott büntetése: az ítélet elküldésének napjától *ta tompsoné expeditarum sententionullam*) veszi kezdetét, kivévn, ha a táblai, vagy királyi határozat másképen intézkedik. A rendelet szerint e leirat visszaható erővel is bír,

¹ 18;;8. évi 20. ráckevei szám.

azaz a már korábban elítéltek büntetési idejének kezdőpontja is e szerint számítandó ki. Csak két évvel utóbb, 1822. évi 9797. sz. a. terjeszti ki a helytartótanács ez intézkedését a nem szegedi javító házra szóló határozatokra is, intvén ez alkalommal a törvényhatóságokat, hogy az 1821. évi 123235 sz. királyi leirathoz mérten, feljebbvitt ügyek irataihoz a vádlott letartóztatásának idejét, korát és egészségi állapotát lehetőleg hitelesen bizonyító okiratokat csatoljanak.

E különben is szigorú rendelet csak ront a viszonyokon. A királyi és hétszemélyes tábla ettől kezdve többnyire approbationalis (helybenhagyó) ítéletet hoz ügyen, de rendszerint azt is kimondja, hogy az alsóbíróilag kirótt büntetési idő csak az ítélet hirdetése napján veszi kezdetét. Az ügy felső fokú elintézéséig, illetve a kúriai ítélet kihirdetéséig évek folynak. Addig a rab vizsgálati fogságban ül. A tábla, a kúria, a kegyelmi hatóság nem veszik figyelembe.

A RR. mindössze csak annyiban enyhíthetnek a bajokon, hogy a felső fokú ítéleteket az alispán által, időnyerés céljából, a kis- vagy közgyűlés bevárása nélkül olvastatják fel esetenként a raboknak, és a nem illetékes törvényhatóság fogságában töltött időt, a megyében kitöltöttnek tekintik.¹ De külföldön, Ausztriában töltött vizsgálati fogság be nem számítható.²

1829-ig szó nélkül túrik a végrehajtóhatalom és a bírói hatalom közötti handabandát. Ekkor Hiparszky és Fiorinyák rabok, kik félévi büntetésüket a táblai ítélet szerint a kihirdetés napján voltak megkezdendők, jöllehet addig 1 évet töltöttek már vizsgálati fogságban, a megyegyűléstől kérnek orvoslást az anyagi igazságon ejtett sebekért. A RR. cselekesznek végre, a mennyiben követeik útján az országgyűlés elé utasítják az ügyet. De az országgyűlés nem segít a bajon.

Kimondja ugyan a megye többször, így az 1839-iki közgyűlésen is, *Egressy* tiszti ügyész indítványára, hogy a

¹ Goda Fer. ügyében Muslay István főügyész véleménye alapján hozott 3042|1828. sz. végzés: Komárom letartóztatta szökés gyanújából, de betegségére tekintettel, az ítéletben megszabott idő letelte előtt, sem kiengedni a fogházból, sem átkisérni nem lehetett.

² 3762|1823, Czagányi György.

még nem jogerős ítélettel kirótt büntetési idő leteltével akkor is szabadon bocsájtandó a rab, ha a felebbezett ítélet nem érkezett volna még vissza, de ez az intézkedés, csak részben segít, mert nem mindig követik. A tábla, a kúria nem követelik meg a megyétől a vizsgálati fogságban és kezességben töltött idő kitüntetését, mért is az sokszor elmarad.

1844-ig ilyenek a viszonyok. Ekkor a közgyűlés helyben hagyja a törvényszék azon határozati javaslatát, hogy a jegyzői tisztséget a letartóztatási idő kitüntetésére szorítsák, s hogy a főbbebező vádlottak, anomáliák elkerülése céljából, tovább is kezességre szabadon bocsájtandók lesznek (2413/1844). A helytartótanácsnak pedig ugyanez évi, már magyar nyelven vett rendelete mellesleg jegyzi meg, hogy helyes időszámítás szerint (tehát kétség esetén is), az I. fokú bírói ítélet keltétől kell a büntetés megkezdését számítani. Felhívja az eltérő szabályok szerint eljáró törvényhatóságokat, hogy a jövőben arról, hogy a rab mióta van vizsgálati fogságban, mennyi időt töltött kezességben szabadon, vagy vasban bilincselve sat. tüntessék ki a felebbezett ügyekben.

9645. Méltóságos, Főtisztelendő, Tekintetes, Nagyságos, Nemzetesés Vitézlo különös tekintetre méltó Urak! 9645. Azon megakadások közt, mellyek a határozott fenyítő törvények hiányából a büntető igazság kiszolgáltatásában keletkeznek, leggyakrabban az tapasztaltván, mely a fenyítő pöröknek felsőbb ítélőszék általi megvizsgálata után, a már kiszendetett s még szenvedendő büntetés számítására nézve magát a hatóságoknál kifejti s jelenül a fogság idejére nézve ollv esetekben, hol az első bíróság ítélete általában helyben hagyatik. különböző számítás módja divatozván, a mennyiben t. i. némelly hatóságoknál a fogság ideje, mint kellek is, az első bíróság ítéletének hozatala napjától, másoknál pedig a féljebbviteli ítélőszék ítéletének kihirdetése napjától számittatik, s az első esetben azon felül a járulékok s jelesül a pótlólag szenvedendő testi büntetés iránt is kétség adja elő magát; minthogy a személyes bátorság nem kevésbé mint általában a fenyítő igazság kiszolgáltatása iránti helyesb nézetek, ezen fennakadásokra nézve addiglan is, még rajtok törvényhozás utján segítve leend, intézkedést igényel, s a fennmondott esetekbeni kétség leginkább onnat származtatható, hogy a felsőbb ítélőszékek a felől: vallyon a gonosztevők, kiknek pöreik vizsgálatnak, szabadságban, vagy fogva vagynak-e? s mi módon tartatnak fogva? felettébb ritkán vágnak értesítve; s azért ítéletjüket vagy ezen körülmények iránti tekintet nélkül hozzák, vagy a büntetés másításábani igazságos arányt ki nem fejthetik; Ő Császári

királyi apostoli Fölsége most érkezett k. k. rendeleténél fogva, ezen fennakadások ideigleni elhárításául Tisztelt Uraságtoknak megparancsolni méltóztatott; hogy a bűnök s azoknak fenyítése iránt hozandó ítéletekben az: váljon a gonosztevők az ellenük támasztott por folyamatnak egész ideje alatt fogva, vagy pedig időnkint kezesség mellett szabadságban voltak-e? s vallyon letartóztatások ideje alatt békóztattak s bőjtöltettek, vagy ezek nélkül tartattak-e? mindig múlhatatlanul tétessék ki azért i, hogy osztán a felsőbb ítélőszékek is a beszámítandó büntetés igazságos arányát kifejthessék s az első ítélet megmászása esetében az áltatok szabadó büntetés módját s idejét tisztábban kijelölhessék. Melly legfelsőbb Rendszabály Tisztelt Uraságtoknak maguk ahhoz alkalmaztathatása végett ezennel megiratik. Költ Budán a Királyi Magyar Helytartó Tanácsnak, Ezernyolcszáznegyvenedik évi Bőjtmás hó ötödik napján tartott Tanácsülésből. Tisztelt Uraságtoknak jóakarója minden készséggel valói *[aláírások]*.

A leirat, mint látjuk, csak kétség esetére intézkedik a vizsgálati fogság beszámítása tárgyában. Azt hinnék, hogy ettől kezdve mindig beszámítják az időt. Tévhit. A tábla és a kúria csak úgy ítélnék a vizsgálati fogság tekintetében, mint eddig. A kétséges, s így a rendelet szellemében elintézhető esetek száma egyre fogy.

A közgyűlés, a véleményadásra felhívott törvényszék jelentése alapján, kimondja, hogy az országszerte dívó bűnvádi eljárási gyakorlat hiányos és meg sem egyeztethet az igazságszolgáltatás eszméjével, mert anornáliákra veze A megyékben honszerte sok emberen követetik el igazságtalanság és méltánytalanság. A közrosznak kútfeje a büntetőtörvényköny hiánya, a felebbvitéli hatóságok és börtönöknek rendezetlensége, és a kir. tábláknak munkával való agyonhalmozása. Ennek okszerű folyománya az elintézésék felületessége. Innét van, hogy az ítélő tábla két tanácsa egyazon kérdésben kétfélekép ítél. *Meghagyandó* tehát országgyűlési követ uraknak, hogy állandó megyei törvényszékeknek, ezen kívül a királyi táblák helyébe kerületi tábláknak létesítésé-, továbbá a kúriai bírácnak törvényhozási úton, arra való kötelezést sürgecsék, hogy büntető ügyekben folyton együtt üljenek és a bűnügyek gyors elintézésén legyenek.

Meghagyandó . . .

Mi I. Ferdinánd Isten kegyelméből Ausztriai Császár, Magyar és Csehországoknak e néven V. királya (itt a király összes címei következnek) ezennel emlékeztetül adjuk, hogy kir. törvényes táblánk 1843. évi jul. 14-n Pozsony megyénkben a perlekedők ügyének megvizsgálása s a törvény és igazság szerinti megfontolása végett bírói széket ülven, Hívünk ráckevei uradalom ügyészének Geiszler József, Menger Gáspár s többek ellen nevezett uradalom úri széke előtt 1840. év ápr. 3-n Geiszler Józsefnek fél évi fogságra és kétszerre elveendő 60 p. ütések elszenvedése, Menger Gáspárnak pedig 1 évi rabságra lett ítélésével bevégzett és kir. rendeletünknel fogva Geiszler József és Menger Gáspár kívánságához képest mondott kir. törvényes táblánkon bővebb megvizsgálás végett felhozott sommás perét megvizsgálván és bírálván a következő ítéltetett legyen:

Ítéltetett:

Jelen per kir. klmes Parancs következtében egyedül a két első vádlott részére vizsgáltatván meg, az *nrisztknek azon rendetlen eljárása*, hogy egyrészen sem a tanúk kihallgatását, sem azoknak meghitelesítését, sem szembesítését külön oklevélben nem foglaltatta, hibául tétetvén ki, a perbeli enyhítő környüállások tekintetéből a vádlottakra mért fogság ideje, nevezetesen az I. r. vádlott Menger Gáspárra nézve V2 évi, 11. r. vádlott Geiszler Józsefekre pedig 3 havi és *jelen ítélet kihirdetésétől számítandó* és az *úriszék által meghatározott sanyaritással töltendő* fogságra szállítván, az utolsó Geiszler József egyszerre elveendő 25 botütésekre is kárlioztatik és ekkép az úriszék ítélete megváltoztattatván, a per végrehajtás végett illetőségéhez visszaküldetik.

Mely pernek az előre bocsájtott mód szerint kir. tv.-es táblánkon I őrién i megvizsgál Látásáról és bírálásáról, a fen tnevezett tiszti ügyész igazi jövődöbeli biztosítására szolgáló bírói kir. pecsétünkkel megerősített ezen ítéleti bizonyságlevelünket kiadandónak véltük, a köz Igazság ügy hozván magával. Költ szabad kir. Pozsony városunkban 1843. évi jul. hó 14-n. P. II. Beniczey Micsinyei Beniczky Ágoston tettes kir. tábla bírāja.

Látnivaló tehát, hogy a tábla az ítélet kezdőpontját nem mindig teszi ki. Ennél az ítéletnél maradvá: a büntetés kezdőpontja, az ítéleti rendelkezés dacára is vitás, mert két ízben hirdetik ki az ítéleteket: a tábla, illetve a hétszemélyes tábla teljes ülésén és a vádlottnak.

Itt megjegyezzük, hogy felmentő ítéletről a vádlott akár védője útján is értesülhet. Csak a bűnösül kimondó ítélet kihirdetésénél kell jelen lennie.

Szöbéli (felső fokú) ítéletre a szolgabíró vagy esküdt élöszóval; írott perbeli ítélet kihirdetésére: idézőlevél kézbesítésével idéz.¹

VIII. Nem illetékes hatóság fogházában töltött idő betudása.

Ha az elítélt, büntetésének megkezdése előtt, megszökött, és ennek folytán idegen törvényhatóság területén letartóztaták és azonnali átkísértetése a megkereső hatósághoz betegség, vagy bármí más okból eszközölhető nem volt, úgy büntetésébe a nem illetékes helyen töltött idő betudandó. Amennyiben tehát az ítéletben kirótt idő töltötte ki, a megkeresett hatóság fogházában, büntetése kiállottnak tekintendő jóllehet a fogságbüntetés végrehajtása, illetve szigorúsága megynként eltérő.

Dönt a kérelem tárgyában a megye közgyűlése. (Első fokon, a kir. ítéelő tábla hatáskörébe eső ügyekben, a helytartótanács).² Kérhette a döntést a rab, vagy hozzátartozója, de kérhette a tiszti ügyész is, bárha ez az eset ritkább.³

¹ Ajánlom hivatalbeli szolgálatomat a Grófnak!

Azon büntető perben, mely a Gróf ellen a ts. Vgye t. ügyésze felperes sége alatt 1837. Esztendei dec. 2-n indíttatott a ts. klyi tábla mint szinte a főmgú 7 személyes táblán is végső ítélet hozatván, ezen ítélet meghallására a Gróf urat Halász Balás t. ügyész úr beidézletni kívánja, kinek is ebbeli kéréséhez képest, de tiszti szoros kötelességem is azt hozván magával s különben is honi tv.-eink szerint az ítéletek végrehajtatni parancsol latnának, ezen ítéletek meghallására és kihirdetésére a Grófnak megjelenési határnapul rendelem e f. 1846. évi május 25. napját oly szoros meghagyással, hogy az napon ts. ns. Pest Vgyének Pesten tartandó fcnýtő tvszéke előtt személyesen megjelenni és törvényt állani el ne mulassza, mert a tvszék minden esetre azt lesz leendő, mit a törvény-igazság parancsol. Maradván költ Pesten április 27. 1846. a grófnak hivatalbeli szolgája *Nyáry Pál*, m. alispán. (37-ben indult és 46-ban hirdetnek ítéletet.)

Hogy ezen idéző levél valóságos mását mai alólírt napon gróf Beleznay Károly úr Ő Nagyságának súlyos betegségben fekvőnek személyesen kézhez szolgáltattam legyen, ezennel bizonyítom Bellaágh Antal központi rendes esküdt.

² 1540|1833, 2517|1833, 1584|1816, 1297|1828.

³ 97|1797, 672|1841, 1756|1812, 179|1836, 532|1811, 6902|1841, 2418, 1798, 1488|1818, 3042| 1828, 1703|1822.

IX. Az ítélet.

Külső formája szerint rendelkező részre és indoklásra nem osztható fel.

Részei:

1. *A fej.* Ts. Ns. .Posth Vgyének szabad K. Pest Városában ekkor és ekkor tartatott rabokat ítélő tvszéke alkalmazásával ítéltetett. (Kelet gyanánt az összes ítéleteknél az a nap szolgál, melyen az évnegyedes törvényszék (3 vagy 4 heti) ülőszakát megkezdtc. |

2. *A vádlott neve* sat. (személyi viszonyai, kora, vallása, foglalkozása, születési helye, családi állapota, fogva van-e, volt-e már fogva, vagy büntetve).

3. *A vádbeli cselekmény megjelölése,*

4. *A bizonyítás eredménye,* illetve annak kiemelése, hogy a tanúk mit tudtak.

5. *Hivatkozás a jogforrásra* (Werböczyre, Corpus Jurisra), mely szerint a bűncselekmény büntetendő.

6. *Enyhítő és súlyosító körülmények felsorolása.*

7. *A vádlott személyei érintő rendelkezés (felmentés, dorgálás, elítélés).*

Elítélés esetén intézkedés az iránt, hogy a fogságbüntetés mikor vegye kezdetét.

Felmentés esetén igen gyakran annak kiemelése, hogy *csak a bizonyítékok héjányossága okából* történt ezúttal a felmentés. E kitétel helyett azonban gyakran a *további próbáig való szabadlábrahelyezést* mondják ki, néha oly hozzáadással, hogy „a vádlott védekezését (tagadását) a törvényszék a jövőben bizonyítéku ellogadni nem fogja”, a vagy pedig, hogy „védekezését a törvényszék ezúttal elfogadta ugyan, mért is szabadlábra helyezetteti rendelé, de tekintettel az ellene harcoló gyanuokok súlyosságára serio improbáltatni határoztatott a vádlott.” Ezekben az esetekben tehát vitás, elítélték-e vagy felmentették-e a vádlottat, ha pedig vizsgálati fogságban ült: büntetésül tudta-e be néki a törvényszék a vizsgálat fogságot, vagy sem. De végeredményében a legtöbb esetben e kérdés valami nagy fontossággal nem bírhatott vala, mert, a benevolizálás alkalmával felvett jegyzőkönyvek tanúságaként, úgy

teszik fel a kihallgatott rabhoz a kérdést: „Voltál-e már büntetve vagy fogva?” Ha pedig a rab tagadás helyett jobbnak látja megvallani az igazságot, úgy válaszként nem egyszer csak annyi kerül a jegyzőkönyvbe: „Igen. Lopásért és két izben.” És a további eljárás során sem firtatják, letartóztatásban volt-e a kérdéses alkalommal a vádlott, vagy büntetési fogságban, mert a „quisque censetur honus ac justus” című, minden alkalommal megdicshimnuszozott büntetőjogi okos-ságot már a múlt század elején is csak úgy értelmezik, mint most. „Quisque” — hatóság, annyi, mint szolgabíró, esküdt vagy mezei biztos. Bizonyára volt ok a vádlottnak letartóztatására. Az hogy nem bizonyított be a bűncselekmény, az véletlen okokra vezethető vissza.

8. Alkateleme az ítéletnek a rabtartási és magánjogi igényre vonatkozó rendelkezés.

9. Jegyző vagy tiszti ügyész alá Írása. (Pecsetet nem alkalmaznak.)

Ez alkatrészek közül egyik sem elmaradhatlan. Személyadatok — de sőt különösen fiskálisi perekben, melyekben az ítélet a perfelvételi jegyzőkönyvbe írandó — még a vádlott nevének és korának megjelölése sem.

*

Leír ugyan a helytartótanács 1821. évi 23235, majd¹ az ország összes törvényhatóságaihoz a vádlott korának és egészségi állapotának a jövőben pontos, megbízható, hiteles megállapítása tárgyában, ámde megbízható megállapításra az akkori nyilvántartási és anyakönyvi viszonyok mellett gondolni sem lehet. Ha a vádlott, hogy a büntetést elkerülje, több név alatt bujkál, a mi igen gyakori, úgy mind a vallatási jegyzőkönyvben, mind az ítéletben mind a neveit kiteszik. (Nagy Pál másképen Geréb László, másképen Braumüller Flórián igazabban Fekete János).

*

A vádbeli cselekmény megjelölése nap-nap után marad el az ítéletből, különösen kis súlyú bűncselekmény miatt

¹ 1822. évi 9797. és 1837. évi 6737. sz. a.

indított szóbeli perekben. Ilyenkor a cselekmény megjelölését vagy ismertetését a vádlott személyét illető jelző pótolja: „X. Y. mint erőszakos tolvaj 1 évi fogságra ítéltetik“.

*

A cselekmény minősítésével sem igen törődnek. Sok esetben nem is lehet. Csak az u. n. *innominat* (név nélküli) bűncselekményekre utalunk, melyek joghasonyszerűség, azaz törvénykiterjesztő magyarázatnál fogva büntetendők, jóllehet a törvényhozó nem tekinti büntetendőknek. Üldöztetésük egyedüli alapja a „bölcshelátás“. A törvényhozó pedig sok esetről nem intézkedik. Csak a férfinak férfival vagy állattal elkövetett nemi közösülésre s a közveszélyű cselekményekre utalunk. Ily cselekmények esetén a büntetendőség megállapítása jóval könnyebben történt, mint évtizedekkel utóbb, az u. n. meghatalmazási „csalás“, és tulajdonjog fentartásával kötött vétel útján szerzett ingó eltulajdonításával elkövetett úgynevezett „sikkasztás“ esetén; mert nyíltan ismerték el a bíró törvénypótló hatalmát és így az elítélés jogszerűségét külön nem kellett megokolni.

Így egy 1848 mártius 8-iki ítélet Láng Mihály vasúti alkalmazott terhére megállapítja a bűnösséget, mert vádlott a Szolnokról Budapestre jövő vonat érkezése előtt a váltót rendes állási helyére igazítani elmulasztotta.

A bíró bölcshelátása elég volt az elítéléshez. Törvény nem kellett hozzá. Ma ugyanazt látjuk, lényegesen nem változott, csak szépitgetett kiadásban, mert a törvénynyitizstelő bíróság rendszerint akkor hivatkozik legtöbb törvényre, a mikor a legnagyobb törvényiszegést követi el, mert az önként értetődőt nem kell törvényekkel védelmezni.

A gyakorlat oda vezet, hogy a törvény által büntetni rendelt cselekményeket sem meg nem nevezik, sem nem írják mindig pontosan körül. Lopás, rablás, de sikkasztás esetén is azt mondják „ingók elorzása“. Viszont barmok erőszakos elhajtását (*abactio pecorum*) állapítják meg, a mikor kétséges, rablás-e vagy lopás, más szóval: emberek, avagy állatok ellen követtek-e el erőszakot, sőt gyakran az is kétséges, fennforog-e a törvény szerinti bűncselekmény.

A 198/1827. sz. csomóban elfekvő 1825. jan. 31-én kelt ítélet szerint a cselekménynek a törvényből merített megnevezése vagy meghatározása helyett egyszerűen azt a kitéletet találjuk, hogy a sértettet a lóhajtó ostorral megcsapkodta; a 322/1811. sz. csomóban elfekvő 1806. sept. 24. n. kelt,

vádlottat a szegedi javítóházban eltöltendő 2 évi fogsággal sújtó ítéletben pedig, hogy „kivont kardjával garázdálkodott, a szent-endrei kávéházban a község lakosait szétkergette, egy koldus szakállát levágni akarta, nappal az utcán lövöldözött, Lisits Mátyás koporsóján átugrott, annak fedelét betörte és egy katona lábát átlötte. Ez az ítélet felmegy a táblához, a mely a büntetést 3 évre emeli fel; felmegy a cúriához, mely az ítéletet helybenhagyja, de a cselekmény jogi körülírását nem követeli meg.

Az 1791-iki javaslat szerint ugyan (Principia 7. p.): „Cum im omnibus delictis veritas iisdem modis exquiri debet media, quae in nullo casu ad veritatem eruendam apta sunt nec in delictis atrocioribus pro idoneis exquirendae veritatis apta esse possunt“. A javaslat idézett részében használ! kitételekből arra lehetne ugyan következtetni, hogy szerzői kis súlyú bűncselekmény megállapításához ugyanoly megbízható bizonyítókat tartottak szükségesnek, mint nagyobb súlyúak esetén. Ez azonban téves, mert — a mint ezt *Fayer* kifejti: a bizonyításnak csak formáját, különösen a védelem eszközeit kívánták egyenlő módon biztosítani kis és nagy bűncselekmény esetén. Erre mutat a javaslat idézett pontjának következő kitétele: „In Norma Proceduráe ac Requisite Defensae media, eo accuratius in Criminalibus observari debent, quo gravius Legum Criminalium objectum“.

A bizonyítékok mérlegelése általában véve szabad, azonban a meg nem esketett tanú vallomása nem számít;¹ egy tanú vallomása pedig rendszerint nem elég az elítéléshez. Ám, ha a vádlott javára vall, elég a felmentéshez (íavor reij. Rovott múltú vagy a sértett szolgálatában álló tanú vallomása nem bizonyíték. Hitelesítéskor visszavont vallomás ^sem bizonyíték. Orvosi látlelet pedig a megye tiszti orvosai által felülvizsgálandó; ellenesetben csak akkor bizonyítók, ha arra nézve a kiállító orvost a törvényszék előtt meghiteltették és bizonyítványára nézve meghitelesítették. De ezektől a szabályoktól is sokszor eltérnek. Kisebb súlyú bűncselekményeknél kisebb fokú bizonyossággal is beérik. „Si procedatur summarie“ mondja *Huszy*, „non requiruntur exactae proba-

¹ 1791. jav. X. 13. §.

tiones. Nagyobb súlyú bűncselekmény esetén nagyobb fokú bizonyosságot kívánnak. Épséggel nincs azonban igaza *Baloghnak*¹, ki szerint a nemleges kötött bizonyítási rendszer teljes elismerésben részesült volna.

Nyombanítélőhatalmú bíróságoknál, az 1837. febr. 18-iki *Norma ad exercitium juris Statarii* értelmében (minthogy a büntetés minden esetben kötélt általi halál) vagy beismerés, vagy más, *Ince meridiana clarior*, (tehát még a déli napfénynél is világosabb) bizonyíték szükséges. Ellen esetben, vagy, ha a bíróság 5 tagja közül csak egy is felmentésre szavaz: az ügy a megye törvényszékének adandó át. |

*

A jogvédelmek persze csak úgy harcolnak a vádlott mellett, mint ellene. Tétovázó beszéd, szökés, oly esetben, mikor kis súlyú a vádbeli cselekmény: jogvédelmet állapít meg a bűnösség mellett; míg az, hogy nem szökött meg a főbenjáró cselekménnyel vádlott, jóllehet tehette volna: ez jogvédelem alapjául szolgálhat az ártatlanság mellett.

Az anyagi védelem elvét elismeri a gyakorlat ott, hol nincs védő (a vizsgálat során tehát feltétlenül). A bíró köteles a védelem eszközeiről gondoskodni, nehogy a vádló erősebb legyen a vádlottnál, mert fegyveregyenlőségnek kell érvényesülnie. *Inter actorem et reum aequalitas servanda est*, mondja *Bodó*. Majd meg önmagát szinte fölülmúlva így folytatja: *regula júris favorabilior vult esse reos quam actores...* *Satius impunitum relinqui facinus, quam innocentem condemnare et judex ad captúrám festinare non debet, séd potius média defensionis quaerere. Defensio est valde favorabilis, ideoque non restringenda séd amplianda. (Favor defemisionis.)*

Ha felmentik a vádlottat, úgy azzal okadatulják, hogy a vádló nem bizonyította a vádját; de a szép elmélet dacára igen sokszor merő gyanuokok alapján perbe fogott vádlottat az alapon ítélik el, hogy ártatlanságát (p. o. a kezén talált holmi jogos szerzési módját) nem tudta igazolni. (*Pracsuppositio doli*.)

Ily viszonyok közt találja a megyei igazságszolgáltatást

¹ Akadémiai székfoglaló, akadémiai értesítő 107. 1.

az 1836: 16. és illetve az 1840: 12. törvénycikk, mely szerint *a büntető perek is okokkal támogatandók.*

A törvénynek nem várt a hatása. írott perekben három bekezdésbe foglalják az ítéletet. Az első bekezdésbe a vádló vádját foglalják össze és a vád mellett küzdő bizonyítékokat. A másodikba az alperesi védekezést, alperes ügyvédjének ellenvetéseit, persze röviden. A harmadik bekezdés elmondja, hogy a vád és a védelem által felhozottak összehasonlítása után a bíróság mit vett beigazoltnak. Hogy mit miért vett beigazoltnak, miért nem, arra nem mindig terjeszkednek ki.

*

Az enyhítő és súlyosító körülményeket, hol a legnagyobb gondossággal és részletességgel domborítják ki, hol meg teljesen elhagyják. A mi büntetőtörvénykönyvünk 89-ik §-ában foglalt, az enyhítő és súlyosító körülmények hivatalból való megállapítására vonatkozó intézkedés nem létezik. Vitás marad, megállapítandók-e? Az 1763. évi október 27-iki és november 7-iki rendelet csak a katonaszökevények elleni ítéletekre nézve írja elő.

Leggyakrabban előforduló *enyhítő körülmények:* parancs, csábítás, büntetlen előélet, szorult anyagi viszonyok; hogy a vádlott még bevádolva, vagy fogva sem volt; hogy addig jó erkölcsűnek tapasztaltatott; hogy tettét töredelmesen bevallotta; hogy magát önkényt feladta; fiatal kor, együgyűség; nagy család; felhevült, különösen ingerült lelkiállapot; a kár megtérülte, vagy csekély volta; a lopott dolog csekély értéke; testi sértésnél: a gyógytartam csekély volta vagy annak a vádlott hibáján kívül hosszúra nyúlása, a sérülés, veszélytelem volta, az orvosi és gyógykezelési költségek megtérítése. Gyermekgyilkosságnál a szeméreméretet. S szeplőtelenítésnél: az emberrel született nemi gerjedelem.

Súlyosítók: műveltség, bizalmi állás, büntetett előélet, visszaesés, konok tagadás; továbbá, hogy vádlottakat és a tanúkat hamis vallomás tételére bírni törekedett; alattomoság; botrányokozás; előkészület; megfontolás, kegyetlenség. Az *úriszékek,* különösen a solti úriszék gyakorlata szerint ezeken kívül, hogy az úri törvényszék felhívása dacára sem volt hajlandó a sértettet megkövetni.

*

Az előélet kikutatása, dacára a rendezetlen nyilván tartási viszonyoknak, kiváló gondoskodás tárgya. Ez iránt a

szolgabíró legtöbbször már a vizsgálat során teszi meg a kellő intézkedéseket, a községi elöljáróságokat keresve meg. Az erkölcsi bizonyítvány magánszemélyek vallomásai alapján készül. Kiterjed a vádlott magánügyeire is, különösen arra, szokott-e mértéken felül inni és verekedni, hogyan bánik a jobbágyokkal, rendben tartja-e gazdaságát, takarékoskodik-e vagy pedig léha és pazarló életet folytat-e? stb.

Fönnebb láttak, hogy a bűnösség megállapításánál a „törvénytelenység elve“ uralkodó: oly cselekmény is büntethető, mely a törvény szerint nem bűncselekmény. Ennek szinte okszerű folyamánya, hogy minősítőkként oly körülményt is mérlegelnek, mely bűncselekménnyel távoli összefüggésben sincs.

Így 1744/1814: súlyosító, hogy különben is rossz erkölcsű részeskedő, veszekedő, káromkodó és feleségével és gyermekeivel mit sem törődő ember.

1824. Esztendei febr. 28-n. Tettes Ns. Pest Vgyének sz. kir. Pesti) Városában tartatott Fenyítő Tvszéke alkalmatosságával. ítéltetett: Kulinak József 40 esztendős Rcathol., feleséges, Méltóságos Keglevich István úr gulyása azzal vádoltatván, hogy alsónémedi lakos, Borbély Péternek 1823. esztendei nov. 18-án Balázs György és Szuppka József gonosztevők által ellopott tehene levágásában, megemésztésében és elsikkasztásában ő is részt vett légyen, mely ebbeli ellene feladott vádnak valóságát, mint szintén azt is, hogy ő ezen kérdéses tehénnek lopott voltát már annak általok történt Ievágattatása előtt tudta, minek utána a Tvszék előtt maga önkényt elismerte volna, ebbeli gonosz tettéért az általa átszenvedett 3 napi rabságon kívül, egyszersmind az okozott kárnak megtérítésében, bűntársaival együtt általában marasztaltatván, ezen ítélet végrehajtására a szolgabíró Úr kiküldetik. Kiadta Halász Péter sk. V. fiscalis.

1848. aug. 24. ítélet: Drobitska Lőrincz féléhelyes gazda azzal vádoltatván, hogy azt mondta, ha a rácok jönnek, meg kell velők barátokozni: mai naptól két heti elzárásra letartóztatása alatt megemésztendő kenyérporciók árának úgy a küldöttség által alkalmazott katonaságra vett 4 irt 8|29. pkr. költség megtérítésében marasztaltatik. Jelen ítélet fogantatás szerzés végett Miskey Rudolf alszolgabírónak kiadatik oda utasítatván egyszersmind, hogy ... a majdan kiállítandó mielőbbi táborba indulásról gondoskodják és a végzettekről tudósítását mutassa be.

Ítélet 1846 aug. 13. Pesten. Nagy Ferenc 29 éves r. kath., nőtlen Erdélyországi, lacfalvi születésű szakácmester azon ellene feladott vádat,

miszerint *Szentkirályi Kálmán* és *Adalbert* fiúcskákat elébb mindenféle édes szavakkal, utóbb aprólékos kedvezgtésekkel is magához csalogatván, az önfertőzés bűnös gyakorlatára akképen szoktatgatta, hogy szeméremtestöket szájába véve s mindaddig szopta, míg azok azt elszenvedhették, a Törvényszék előtt maga is valónak ösmervén meg, ezen a szellemi és testi fejlődést egyiránt akadályozó nem ritkán egész nemzedékekre nyomort és kínos szenvedést háritó büntény miatti méltó mcgfenyítettésül hetenkint két napi böjt és minden szeszes italoktól eltiltás mellett tulajdon költségen töltendő raboskodásra ítéltetik. Egyszersmind ez idő alatt általa elemész-tendő kenyérrészletek megtérítésében is marasztaltatván, minek behajtására jelen ítélet mása kiadatása mellett Pajor Titusz alszolgabíró úr utasíttatik.

1810 ápr. 13-án Jász és Kunkerületek Kiskunfélegyháza városában tartatott rabokat ítélő törvényszéken ítéltetett: Vasban álló Lcntse János, mint az elől adott tököli marháknak erőszakos elhajlója és rablótárs, nemkülönben úgy a Halasi Péter 6 ökreinek tetemes tolvaja, úgy Széki István is épen azon tököli marháknak prédálója *és magok lelkek tudja még ezeken kívül mennyi és minemű gonoszságoknak szerzői*; hogy többé embertársainak ily tetemes kárára ne tégyenek s a belső bátorságot oly szörnyüképen ne vesztegezzék, mindketten a *gyalázatos akasztófára felfüggesztvén az élők száma, közül kitöröltetni rendeltetnek.*

Ts. Ns. Pest Vgyének 1841. évi dec. 15. és következő több napokon szab. kir. Pest Városában tartatott Fenyítő törvényszéke alkalmával ítéltetett *Nenzer János* 31 éves nógrádmegyei berceli születésű rom. katli. kiszolgált gránátos — jelenleg *Kossuth Lajos Úr inasa* — a törvényszék színe elébe azon vádoltatással állíttatván, hogy közelebb műit nov. 27-e estéjén 10 és 12 óra között *Hindy János* ügyvédet és a Nemzeti Újság segédszerkesztőjét, midőn a Zöldkert-utca felől a Szép-utcában Lászlóné asszonyság házában tartott szállására hazatérendő vizellés végett, említett ház előtt megállott volna, az átellenben helyezett Almási-kertből előrohanó vádlott által megtámadtatott és előle megfutamodván, botütéssel az utca kövezetre sújtatott s fektében tetemesen megveretett, mely előterjesztett vád eránt alperes a törvényszék színe előtt kikérdezettvén, akkép nyilatkozott, hogy minekutána több hónapok óta mind a szóban levő Lászlóné asszonyság házára, de sőt az egész Szép-utcában található minden és a város egyes részeiben is sok házak falára bizonyos botrányos rajzok azoknak közepette pedig urát — *Kossuth Lajos* Urat becstelenítő iratok tapasztaltattak, jelesen, hogy *Kossuth Lajos* akasztófára való és több effélék, többször nevezett ura óhajtotta tudni, ki légyen most mondott erkölcstelen botrányos rajzok és felírások készítője, *különösen pedig asszonyának kívánságára, és rendeléséből* többször érintett házmesterrel,

Móór Jánossal, *ki hasonló végre szinte asszonya által kéretett meg*, több ideig lesbe állottak a tettes kitudhatása, s megfogása végett és végre miután hosszabb ideig haszontalan örködvén, azt tapasztalták: — hogy sokszor említett botrányos falmázolások leggyakrabban szerdán és szombaton estve tételnek, — így történt — mikép november 27-dike mint szinte szombati nap estéjén a már érintett Almási-kertbe nevezett házmesterrel együtt magukat megvonták és hallván, hogy a Zöldkert-utca felől valaki tárgyalt ház felé közelget — egészen figyelmüket az érkezőre fordították, ki is egy úriasan öltözött férfi egész a László-ház kapuján túl haladván — figyelemmel körültekintgetve megállót és a falhoz menvén az egész fényében ragyogó holdvilágánál csalhatatlanul látta — mikép azon egyed kezét a falon jártatván, valamit a falra irt; melyre vádolt tüstént ieshelyéből kirohanni akarván, — megfogandó a rég lesett ocsmány rajzok készítőjét a házmester által visszatartóztatott — még a rajzoló egy lépéssel a fal mellett odébb menvén -- ismét más figurát rajzolt, midőn azonban ismét odább lépve már a harmadik rajz készítéséhez fogott, melyeket az eset után, t. i. mind a bevégzett két — és egy félbenhagyott ocsmány rajzot visszavezetvén — a tettest világosan látta, — ekkor vádolt a Kertből kilépett, a rajzoló pedig csörrenése által a Kert vas-kapujának, figyelmessé tételre és tüstént sebesen szaladni kezdett a „Zöldkert“-utca felé; — melyre alperes is elszalasztani nem akarván, a sokáig haszontalan lesett botrányserzőt, — rézsut utána iramodott, és a Pataiház előtt utólérvén, s a nála volt bottal hátulról utána ütven a fejét ialálta, mely ütésre a szaladó földre terülvén — fektibe reá még egyet — de testének melly részére ütött — nem tudja — felemelvén pedig a föld-iről a szóban levő egvedet — a házmester által már akkor kinyitott kapun az udvarra vezette — reggelig az istállóba zárandót, s akkor hallotta, hogy az szinte azon házban lakó *Hindy Úr* volt, mely mondására a házmesterének őt tüstént eleresztette és Szállására bocsájtotta. Ezen a vádolttnak szóról-szóra feljegyzett előadását¹ a Törvényszék színe előtt meghitelesített tanúknak jelesen a vádlottal lesben állott, de a panaszlott eseményben a vádló szerint sem részesült többször nevezett házmesternek vallása minden kivétel és változtatás nélkül igazolván, — sőt mind a két meghitelesített tanú egyetértőleg azt erősítvén: hogy valamint a panaszlkodó állítólagos vizellésének legszorgosabb vizsgálódás után sem jöttek nyomára, — úgy azt is leghitelesebben bizonyíthatják, — mint a kik már belefáradtak a hetenként sőt gyakran naponta megújított botrányos házfalrajzok befehérítésébe, hogy az elébbi nap — és estve is mindaddig, míg

¹ A szóról-szóra feljegyzés nyilván óvatosságból fogatosított a tvszék alatt, mivel az eljárást Hindynek felsőbb helyen Kossuth személyét illető feljelentés folytán kellett elrendelni.

a panaszolkodó esete meg nem történt, a ház falán semminemű mázolások nem látszóttak, s csak akkor láttak két — a vizsgálati iratok között is bemutatott figurához hasonló bevezetett s egy félben hagyott rajzot (melyeket az egyik tanú rajzolni világosan látott) midőn a vádlott általi leveretett tettes — Hindy ügyvéd úr is az udvarba vezetett. Világosságra jövén ekkép: hogy vádlott panaszolkodó személyét nem esmervén, annak megnevezését *nem előre meghatározott szándékkal, s akarattal*, — hanem csupán azon okból vitte végbe történetesen, mivel a rajta kapott tettes elszaladásától félvén, azt túlzott, szolgálatkészségből minden esetre kézro keríteni törekedett; mindazonáltal *vádlott megbízatásán túl járva* — a hiteles orvosi látélet szerint is minden esetre kárhozatos oly tetemes két ütéssel illetvén, a törvényszék által kiküldött megyei főorvos és együtt bíraskodó esküdt urak bizonyítása szerint, némiképp lábbadozó panaszolkódott, hogy következesekben több időig ágyban sinyleni kénytelenítettek. Ugyanazért helytelen és világos *megbízatásán túl vitt rendetlen tetteér*¹ — méltó figyelembe vétetvén, hogy tíz évi katonasága alatt elbocsájtó levele bizonyítása szerint semminemű fenytékkal illetve nem volt, folyó évi dec. 14-ik napjától számítandó s mindenkori elzárás mellett hetenként két napi böjttel a maga költségén töltenő egy hónapi fogsággal rendeltetett fenytetni, marasztaltatván egyszersmind az általa megvert Hindy János ügyvédnek szenvedett fájdalmáért fizetendő 50 ezüst forintokban s a végrehajtás alkalmával bebizonyítandó Orvoslásért és Gyógyszer költségeken; — melyeknek behajtása, és az illető megverettettek általadása végett Zlinszky János középonti főszolga Bíró úr jelen ítélet kiadása mellett utasítatik. — Kiadta: Egressy Sámuel főügyvéd sk.¹

¹ Az iratok közt elfekszik 3064|1842. sz. a. Alázatos nyilatkozat: F. évi dec. 29-én ns. Nemzetes és Vitézllő Bollagh Antal úr mbclli rendes eskütt híva talosan kiküldve lakomban személyesen megjelenvén értésemre adta, ts. ns Pestmegye fenytő székének Neuzer János, *Kossuth, Lajos* úr inasa általi a folyó év nov. 27-én történt megverettetésem ügyében hozott ítéletét, melynek következesében az említett tettes egy hónapi börtönözésen felül *50 pengő forint* fájdalom díjnak és a gyógyítási költségek fizetésében marasztaltatott, de mint hogy a bővebb kihallgatásom nélkül s nélkülüm hozott ítélettel meg nem elégedhetek és különben sem lehet a kiszehvedett fájdalmakat és megrövidített életet megfizetni, azon felül pedig Nemes *Kossuth Lajos* úr ellen, mint megbízó és Neuzer János és Mór János, mint béres megbízottak annyival inkább, mivel ezen kihágá-elintézése Kossuth Lajos urnák feladása nyomában következett és fejeztetett be, mind a megbízó, mind a cselekvő ellen saját felperességem alatt szándékoznék a törvény útját megkísérteni, annálfogva azon nyilatkozatomat, miszerint a nekem ítélt bündij és gyógyítási összeget és ogentisztelt Eskütt úr előtt befolyásom nélkül egyenlő részekben a vakok intézetére s a pesti árvaház tőkéje gyarapítására fordítandónak ajánlottam, ezt csak azon esetben nyilatkozatomat végbe vihetendőnek, ha ez jogaimnak további keresetemnek a megbízó s megbízottak ellen ártalmára és kárára nem szolgálna, különben a pénz felvételének és kezeimhez ki szolgáltatásának ellentmondók s tegnap Eskütt úr előtt szóval tét; nyilatkozatomat ezennel ünnepelesen visszavonom és megsemmisültnek tekinteni kérem. Pesten, dec. 30-án 1841. Nemes kishindi Hindy János hites ügyvéd.

1809 évi Pütkösd havának 26-n *Szabados Kecskeméti városában* tartatott *Babokat ítélő úriszék* alkalmatosságával az urasági ügyésznek mint A félnek (Aetorfélnek) Bognár v. Bitsák Jan. mint tolvaj és Havrán Fér. mint orgazda ellen ind. crimínális ügyében *végeztetett*: Sem Rusits Józ. részéről Bitsák v. Bognár Jánosnak tulajdonított juhoknak lopása az ellen be nem bizonyíttatván mind pedig a 11 juhoknak Havrán Fér. kezére az által lett általadattatások és viszont Havrán Fér.-tői történt visszavételek iránt egyedül csak Havrián Fér. vallása által terhelhetvén s így Bitsák lán. marasztaltatására elegendő próba nem lévén, az ezúttal felmentetik.

51/1835 (*ráckevei*) Raboskodó Ján Tamás budai ácslegény, ki azzal vádoltatik, hogy Panzner Anna csepeli szolgálot az országuon megtámadni és kirabolni akarta, a tv. elejbe állítatván és a megsértett féllal és tanúkkal egyetemben kihallgatván, raboskodó Ján Tamás azt tagadván, bogv a panaszló Panczner Anna leányzót kirabolni való szándékkal támadta volna meg az országuon és az be sem is bizonyosodván, minthogy azt azonban maga is elismerne hogy a leányon erőszakot akart tenni, az pedig szinte magában is oly vétkes tselekedet, mely miatt kemény büntetést érdemel, ennél fogva az eddig kiállott 3 holnapi tömlöc nékie büntetésül számíttatván, ezen felül 24 pálcaütésekre és tartásbeli költségekre ítéltetik.

238/1843. Turai Úriszéken ítéltetett... maga a vádlott önkény elismervén, miszerint Zenthal Jánostól egy tajtékpipát meszelés alkalmával ellopott, továbbá, hogy szintén meszelés alkalmával Hódi Ferenc baromrovostól két ezüstkanalat ellopott és Keppich Bernátnak 10 fton eladta ... a vádlottnak terheltetésére szolgálván, miszerint az uradalomnak béres cselédje létére, házi tolvajságba még pedig több ízben elegyedett, 4 hónapi vasban, közmunkában, hetenkint két napi böjttel és *szeszes italok mérsékelt (!) használatával* kitöltendő fogságra ítéltetik.

137/1827. Vágó Illés és Czagany János ü. amannál 2 elveszett malac emennél pedig egy bitang ló. melyet tőle ezután Gzeme József betyár ellopott, találtatván, de úgy az egyik, mint a másik ezeknek hozzájuk való tévedéseket állítván, minekutána a kérdéses ökörhushban is vallomásuk szerint tudtok nélkül részesültenek, *kemény meg dorgálással* szabadon bocsájtatni rendeltettek . . .

(*Batronagé*) 1846, évi 34 ... Egyébként Gólya Andrásnak fiatal kora kezességet Ígérni látszik az úriszéknek, miszerint megjavíttatliatik s a polgári társaságnak visszaadhatik, annál fogva gondoskodásába ajánlja az uradalomnak a nevezett megítelt rabnak az oktatását és felkéri, hogy e tekintetben célszerű intézkedéseket és annak idején jelentést tegyen.

X. Szigor, enyhesség.

Minimum nincs.

Fogságbüntetés maximuma 15 év.

*

Itt jegyezzük meg, hogy a hosszabb idejű fogságbüntetés gyakran nem a megyének a fogházában, hanem a szegedi javítóházban töltendő ki és pedig nem csak a kegyelmi hatóság vagy táblának, hanem a megye törvényszékének ítélete értelmében is. (A szegedi javítóház 1831-ben szűnik meg).

*

Kisebb ló vagy birge-*lopásokért*: testi büntetés. Nagyobb, nevezetesen erőszakos lopásért 1 évi, esetleg a szegedi javítóházban töltendő szabadságvesztés-büntetés, a szokott szigorításokkal (negyedévi 25 bot vagy korbács, hetente két napi kenyér és víz melletti böjt, közmunka, vas, szeszes italoktól eltiltás, esetleg bizonyos idejű elzárás. Itt megemlítjük, hogy a marhalopást (abactio pecorum) rendszerint erőszakos lopásnak minősítik, szigorúbban sújtják mint a lólopást (alkalmasint, mivel a marhát erőszak alkalmazása nélkül nem lehet elhajtani úgy, mint például a lovat). A mi büntetőtörvénykönyvünk szerinti „betöréses lopás“-t gyakran rablásnak minősítik, akkor is, ha a betörés lakatlan házba történvén, személy ellen nem követtek el erőszakot. De újólág hangsúlyozzuk, hogy a minősítésre nem helyeznek nagy súlyt. — A visszaeső tolvajt, ha személy elleni erőszakot is követett el, elvéve halállal is büntetik (3571|1881). De még 48-ban, a korfelfogás szelidültevel is, szokása a közvádlóknak az ily egyénnek az élők sorából való kitörlését indítványozni.

Az *orgazdaságot* a lopásnál enyhébben (pár napi szabadságvesztéssel) büntetik, de a testi büntetést csak oly esetben rójják ki főbüntetesként, ha a tettes nem tudta, csak gyaníthatta volna, hogy a megszerzett ingóság jogtalan úton került az átadó birtokába.

Gyilkosság, rablás, különösen rablógyilkosság és a lopások némely esetében kötél általi halál a büntetés, a mit a

kancellária fogságra változtat át rendszerint. — Enyhítő körülmények esetén egyébiránt a halál, gyilkosság esetén is, hóhér pallosa által hajtható végre.

Az *emberölést*, különösen gondatlanságból vagy korcsmai verekedésből származó rendkívül gyakori emberölést nagyon enyhén ítélik meg; rendszerint, mondhatni 1 év a büntetés.

Önbíráskodás által elkövetett halált okozott testi sértés büntetése Patzkó Andor ti.: 2023/1829. egy hó és 20 pálca.

Halált okozó testi sértést 8141842. kecskeméti törvényszék: 3 év és összesen 300 bot.

Véres verekedés büntetése is enyhe.

Gondatlan elgázolás ellenben 39191836.: 2 évi vas, közmunka és összesen 200 bot.

Hivatali hatalommal való visszaélésért mellékbüntetés-vént a viselt hivatal elvesztését is kimondják.

Kettős házasságért: 365|1798.: két év.

Nősparáznaságért: a körülményekhez képest 15 bottól kezdve 2 évig.

Ökörpasszus hamisítása: átlag 2 hó.

Csavargásért: a vizsgálati fogságban töltött időn felül pirongatás és lakhelyre kísértetés.

Izgatás a nemzetőrsereg ellen: többnyire 2 hó.

Szökés a fogházból: büntetendő cselekmény.

Jobbágnak meztelenül sokak előtt az 1836:10. t.-c. ellenére 15 korbáccsal valóztatásáért:¹ dorgálás.

XI. Válgjon függetlenek voltak-e a megye táblabírái?

A kancellária 1843-ban² *Fehérmegye* törvényszékét polgári per iratainak felküldésére utasítja. Az alispán a törvényszék elé terjeszti az ügyet. Ez ítéletileg kimondja, hogy a politikai hatalom nem avatkozhatik a bíróiba. A közgyűlés megsürgeti az iratok átszámaztatását; az alispán azonban iratok helyett a törvényszék tiltakozó határozatát terjeszti be. A RR. már-már vád alá helyezik az alispánt, midőn ez, a további

¹ Gróf Vratiszlav Lajos elleni ügy LVII. 26. csomó.

² Pesti Hírlap 52. 1.

bonyodalmak elkerülése céljából, az erőszaknak engedve, átadja az iratokat. — Az eset jellemző. A közigazgatás még a 40-es években sincs kellőleg különválasztva a bírói hatalomtól. A törvényszék honszerte többé-kevésbé függetleníteni tudja magát ez időtájt a királyi kormányzóságtól, illetve a kancelláriától, de a közgyűléstől, — mely időnként utasításokkal látja el, — nem.

Az 1843. évi *Pesti Hírlap* 228. 1. szerint H. M. *bácsmegyei* főpénztáros milliós sikkasztási ügyében megindult eljárás során az iratok felküldését és a kezességre — egyébként mint látszik a kancellária tudtán kívül — kiengedett sikkasztónak szabadlábrahelyezését rendeli el. A bácskai rendek, a méltán közfelháborodást keltő leirat következtében, megkérlik a királyi, hogy „a lélekrázó közpénztári elidegenítéseket elkövetet egyed ellen méltán felfingerelt kedélyeket megnyugtanni méltóztassék“. A kívánt iratokat felküldik ugyan, de országszerte érzik a közigazgatás és bírói hatalom közti viszony szabályozásának égető szükségét. — A kormányzóság mindent elkövet, hogy a kedélyeket fölrazzó kérdés ne kerüljön le a napirendről. Ugyanez évben¹ Békésbe példának okáért leír, hogy nem hagyhatja jóvá a RR. azon eljárását, hogy a bitangpénzeket elsikkasztott megyei pénztárost egyszerűen dorgálásra ítélték, mért is királyi biztost fog küldeni a nyakukra. A RR. ez esetben is tudomásul veszik a leiratot. 1844-ben a helytartótanács királyi biztost küld ki *Biharba*, a bihari RR. által a közgyűlésen használt közrendet veszélyeztető kifejezések kipuhatólása céljából. Akii², biztos értesíti a RR.-ei, hogy tudomására jutott abbéli ténykedésük, hogy a közgyűlésen akárkit is sérteni készek. A RR. ezúttal sem tiltakoznak a kormány beavatkozása ellen, de a vád alá venni kívánt kihágóknak névszerinti megnevezését követelik, miután vádakkal nem a közgyűlés, hanem annak csak névszerint megnevezendő tagjai illethetők. A biztos kijelenti, hogy ezt nem teheti, mert így 4—5000 ívből álló védlevelet kellene szerkeszteni.

¹ Pesti Hírlap 292. 1.

² Pesti Hírlap 141. 1.

Minthogy pedig a RR. megtagadják a fölvilágosítást, kijelenti, hogy határ napot fog kitűzni és ekkor föltétlenül befejezettek fogja tekinteni az ügyet, akár megadják a kért felvilágosítást, akár nem. A RR. a királytól kérnek orvoslást. A helytartótanács 1845. évi január 16-án leír a RR.-nek, hogy a biztos értesíteni fogja a közgyűlést, hogy ki mely kitételek használatával vádoltatik; fölszólítandók hát a bevádoltak, hogy, engedelmeskedjenek a kir. utasítással ellátott bíró parancsának. A közgyűlés föliratilag figyelmezteti a királyt az alkotmányra letett esküjének szentségére, az 1805. évi 5 t.-c. parancsoló rendelkezésére (mely szerint a vád minden egyes bevádolt féllel külön-külön közlendő) és a király intézkedésével megsértett szólásszabadságra, és újól megtagadja a biztos által kért felvilágosítást. A nádor leirata¹ sem vezet célhoz. A RR. válaszukban sajnálatukat fejezik az iránt, hogy nem lehetnek a nádor ő Fenségével egy véleményen.

1845. március 11-én tartott *pestvármegyei közgyűlés* rosszsalását fejezi ki a törvényszék ama eljárása felett, hogy egy csődületi perben érkezett kir. utasító levelet egyszerűen félretett, mert igaz ugyan, hogy az 1840. évi 22. t.-c. 119. §-a érleimében a király csődügyekben nem bír utasítási joggal (s hogy így a törvényszék intézkedése anyagilag helyesnek tekintendő), de a törvénytelen kir. leirat félretétele tárgyában hozott határozás a közgyűlést illette volna meg. Egyébként elhatározták, hogy a törvénytelen kir. leirat ellen az országgyűlésen, sérelmi úton fognak orvoslást kerestetni.

A helytartótanács már régtől fogva minden alkalmat megragad a bírói hatalomnak rendeleti úton való irányítására. 1812-ben² elrendeli, hogy a büntettek miatt elítélt közhivatalnokok hivatalvesztésre is ítölendők. 1820-ban³ intézkedik a vizsgálati fogság beszámítása tárgyába. Ezenfelül a büntetőjognak, a perrendnek alig van területe, melyen a helytartótanács — ha nemes célok szolgálatában is, de minden esetre

¹ Pesti Hírlap 1845. évi. 207. 1.

² 21443. és 24456. sz. a.

³ 5860. és 1822-ben 9797. sz. a.

jogsérelmes úton — a törvényhozót megillető hatalom gyakorlását meg nem kísérelte volna. Csak az orgazdaságnak tekintendő nagyszámú bűncselekmény fajok rendeleti úton való meghatározására utalunk.¹ A megyék kétféleképp védekeznek a jogbitorlás ellen. Fölratilag, vagy figyelembe nem vétel útján.

*

A *Braunekker* báró és *Tüköry József* által elkövetett 20-milliós váltókoholási ügyben büntársként szereplő *K hó.*; *Mark* a megyétől hiába kérvén kezességre való szabadon bocsájtását, a királyhoz, illetőleg kancelláriához fordul kérelmével.

Le is ír a kancellária 1846 ész. Pünkösöd hó 22-én a megyéhez és követeli *Kilón Márk* szabadonengedését, meghagyván egyúttal a megyének, hogy Khón állítólagos büntársainak befogatásával hagyjon fel.

Felír a megye 1846. évi május 29-iki közgyűlése jobbágyi hódolattal:

„A bíróságok intézkedéseit felsőbb engedélytől függővé tenni s közigazgatási úton szabályozni nem lehet. Miután pedig a legfelsőbb leüyeleti jog sem sértheti meg a törvényt, felségednek tisztelettel kijelentjük, mikép független bírói tisztünk teljesítésében más kötelező szabályt, mint a törvényt elismerni a törvényes gyakorlat tiltja. Megjegyezzük azonban, hogy a Khón—Tüköry-féle csempészségi ügyben senki más egyénnek befogatását nem célozzuk, de nem is céloztuk. Ám, ha az osztó igazság és a közbátorság igényei akkép követelendik, törvényadta minden jogunkká; élni fogunk.

A kancellária 1846. évi Szentjakab hó 2 án visszaér:

Rendeltetik, hogy a befogottak, a mennyiben biztos kezességet nyújtanának, fogságukból kiszabadhatván, szabad lábóni védelem engedjessék meg nekik. Egyébíránt nem lehet e megyét nem figyelmeztetni, hogy ő cs. kir. felsége a törvények megtartását és mások általi meglartatását legszentebb feladatának tekintvén, a legfelsőbb felügyelést, egyeseknek királyi széke előtt emelt panaszának megszüntetését fíteendői köze számítja. Miért is e megyének alaptalan kijelentése azzal utasítatik vissza: hogy ő cs. és kir. felsége törvényszerű hatalmánál eszközölni fogja.

¹ L. e. i. Első Rész-ben a helytartótanácsról szóló fejezetet.

miszerint kiadott legfelsőbb rendeleteinek tartozó hódolat és teljes siker szerzettség (latinból).¹

A közgyűlés tiltakozó felirata után jött új királyi rendelet.

„Komoly rosszalást“ fejez ki az engedetlen Rendekkel szemben, jelezvén egyúttal, hogy a királyi szónak érvény fog szereztetni. Nehogy azonban érdemteltenre árasztanék a királyi kegy, meghagyatik a megye főispáni helytartójának, vizsgálja meg a Khón ellen felhozott újabb vádakat, ha pedig befejeződött a vizsgálat: kezességre, illetőleg szabadlábra helyezze KR iónt; a RR. pedig engedelmesskedjenek.

Az 1846-iki év július 27-iki gyűlés tárgyalás végett a fennítő törvényszék elébe utasítja a leiratot.

A fennítő törvényszék elnökét *Nyáry Pál* másodalispán urat bizza meg a vélemény szerkesztésével. *Nyáry* csakhamar elkészül és a tvszék már aug. hó 3-án tartott ülésében teszi magáévá a nagy jogi tudással kifejtett dolgozatot. E szerint az alkotmányos álladalmi szerkezet a bírói hatalomnak önműködési körében függetlenséget követel. Ezen bírói függetlenség az, mely a minden egyes polgárt közvetlen érdeklő személy és vagyombátorság és a törvények sérthetlenségének feltétele; ezen bírói függetlenség az, mely megsemmisítette, magának a bírói hatalomnak létezését enyésztek el s véle fosztja meg az álladalmat egyik alaposzlopától, melyen állandósága nyugoszik; ezen bírói függetlenség az, melyet a fennálló gyakorlat élettal ruházott fel és mely élő, világos törvény oltalma alatt áll, mióta az 1790: XII. törvénycikkben egyenesen kimondatik, hogy a törvényszéknek érvényes ítéletei sem a király, sem valamely közigazgatási kormányzéknek vizsgálata alá nem vonnatliatnak s a bírói székek a fennálló törvény s törvényes gyakorlat szerint tartandók. Kötelessége tehát a törvényszéknek gyakorlott bírói hatalmát, a végrehajtói hatalom közigazgatási befolyásától függetlenül s akkép fentartani, mint a társadalmi viszonyok természete, célja, nemkülönben a fennálló törvények kívánnák.

Majd kifejti a vélemény, hogy ellensége az önkénynek, bárhonnan jöjjön is az. Ezért tartja szükségesnek oly intézetek létesítését, melyek a bírói önkény ellen is védenek. Nálunk azonban a bírói hatalom rendezetlen lévén, az e célra szükséges semmitőszékek nem léteznek; ezért sohasem lehetett kétségbe vonni, hogy ő felségét megilleti a kancellária útján gyakorlott legfőbb felügyeleti hatalom. Ennélfogva az, egyesek jogait a formák mellőzésével sértő bírói működést megszüntethetvén, semmitőszékek hiányát pótalja, de a semmitőszéknél több jogot nem gyakorolhat. így nem áll jogában a bírói, különösen vizsgálati eljárásnak irányt szabni, bírói

¹ A leiratot gróf Apponyi György, Beöthy Sándor, ő cs. és kir. felsége kegyes parancsára pedig Bérczy Sándor Írják alá.

intézkedést megváltoztatni stb., különben a bírói hatalom a közigazgatásban feloszolván, az igazság bírói kiszolgáltatása önkényileg kezeltek. Ezért az, hogy a perbefogottaknak szabad lábon védekezés engedjék, a legfőbb felügyeleti jognak kifolyása nem lehet.

Mert — úgymond a törvényszék — ez sem kegyelmi ténynek, sem királyi ótalomlevélnek nem tekinthető, midőn tudva van, hogy kegyellemnek merőben csak a büntető ítélet jogereje után, ótalom-levélnek pedig csak az eljárás megindítása előtt van helye. Khón Márk, tehát a törvényszék véleménye szerint, nem bocsájtható ki és pedig — úgy okoskodnak — nemcsak azért, mert a király ily törvényszéki végzést meg nem változtathat s mert egyizbeni kibocsájtása alkalmával a vizsgálat meghiúsíttatását célozta, hanem főleg azért is, mert Pest szabad királyi városának törvényszéke előtt ellene újabb vádak adódván fel, új eljárás is van folyamatban. Ő felsége nyilván csak úgy határozhatott mégis ily értelemben, hogy nem vette figyelembe, hogy a rabok bírói ítélet következtében tartatnak fogva.

Mindezeknél fogva a törvényszék független bírói hatáskörében jogosítottnak véli magát a *kegyelmes rendelvénynek mint bírót sohasem szabályozható intézkedésnek félretételére.*

Megjegyzi végül a törvényszék, hogy már a gróf Gsáky Zsigmond ügyében kelt királyi rendelet is azt a kifejezést használta, hogy „megengedett”, hogy a törvényszék döntsön a szabadtábrahelyezés tárgyában. Khón ügyében már „meghagyatik”, hogy a megye a netán célzott további befogatásokkal felhagyjon. E kifejezések aggodalmat keltők. Látnivaló, hogy a felség nevében rendeleteket kibocsájtó főméltóságú udvari kancellária oly kifejezésekkel ól, melyek elnézve könnyen jogcsonkításra vezethetnek. A kormány, mint egyik politikai hatalomnak, természetes terjeszkedési hajlama egyensúlyra nem találván, csorbát ejthet az alkotmányos léten és jogféltékenységet létesít. *Mindezeknél fogva a törvényszék azt hiszi, hogy a megyét felterjesztéseért a királyi rendelet iránti tiszteletlenség vádjával illetni nem lehet.**

Bezzeg, így csak a bírónak függetlenségét biztosító 1869. IV. törvencikk életbe lépte *előtt* mert gondolkodni a bíró!

*

Ezt a politikai szempontból végtelenül kényes természetű véleményt — *Prónay Albert* lemondván hivataláról — a helyébe lépett *Földvály Gábor* főispáni helyettes előlüiose alatt tárgyalja le az *augusztus 27-ki közgyűlés*. Így hát *Földvály* hivataloskodása nem a legbékésebb auspiciumok közt vette kezdetét.

Helyzetét megnehezítő, hogy a napirendnek egy, a Khón ügy előtt tárgyalandó pontját *Szabó lesni egyén ek átírata* képezte, melyben az administratoroknak adott helytartótanácsi utasítás tárgyában tett fölterjesztését Pest által pártfogoltatni kéri. (A sérelmezett leirat felhívja a megyék administratorait, hogy a megye közigazgatási hatalmát lehetőleg megszorítva, a törvényszékeken is elnököljenek). Már azért is izgatott volt a hangulat, mert a közgyűlés, mely ez évi március 10-én *Eötvös Józs., Résző Ensel Sánd., Ráday (ded., Szentkirályi Móric és Kossuth Lajos* felszólalása után fölirt már az administratorrendszer ellen, ezúttal is ellenzéki álláspontot foglalt el. Annak igazolására, hogy a főispán az alkotmány értelmében lehet, illetőleg nem lehet elnöke a törvényszéknek, a helytartótanácsi rendelet is, a RR. is az 1723:26. tc.-re hivatkoznak, mindenik az ellenfél felfogását mondvá erőszakoltnak. A RR. végül *Kossuth Lajosnak* alaposan megindokolt fölszólalása után pártolják *Szabolcsin egve* átíratát. *Földvály* főispánhelyettes kimondja ugyan a végzést, kijelenti, hogy az ügynek törvényhozási rendezéséig nem fog a törvényszékre „tolakodni”, de — nyilván a forma kedvéért — jegyzőkönyvbe vétetni kéri óvását. A RR. azonban már 1842 március 16-ki közgyűlésükön hozott végzésükhöz mérten, hivatkozással arra, hogy *Frónaynak*, de sőt *József főhercegnek* az óvásait sem szokás a megyénél jegyzőkönyvbe iktatni: megtagadják *Földvály* kérelmét. Szóval *Földvály* első debüje nem a legszerencsésebben sikerült.

Helyzetét nehezítő azon körülmény, hogy *DessewTy* halála óta megcsappant a kormánypolitika híveinek száma. *Széchenyi* befolyása pedig, *Metternich*helvaló paktálása, különösen kineveztetése óta, nem volt, nem is lehetett nagy az ellenzéki vezérek által majorizált pesti közgyűlésre.

A RR. bizalmatlansága folytán lemondani kényszerült *Frónaynak* az esete is arra inti, hogy lehetőleg engedékeny legyen a folyton erősödő *független reformerekkel* szemben. Ennyit *Földvályról*.

Nyáry eljárásának megértésére pedig, az előrebocsájtottakon fölül, csak annyit, hogy — a mint ezt *Nyárynak* a

forradalom kitörése alkalmával *Jókai Mórral* folytatott beszélgetéséből tudjuk — a kérdéses 20 milliós váltóhamisítási pörben lépéseket tettek *Nyáry* megvesztegetésére. Minthogy az eljárás sikerre nem vezetett, barátnőjét ajándékozták meg ezreket érő nyakékkal. Ilymód *Nyáry* jóindulatát vélték biztosíthatni. A vállalkozás azonban persze itt sem vezet célhoz, mert *Nyáry*, ki hivatalba lépésekor irtóvadászatot rendezett a tisztviselői szabálytalanságokra, alig értesül a dologról és már is visszaküldeti a nem vitás céllal adott ajándékot.¹

A szónokok mély sajnálatukat fejezik ki a fölött, hogy a nagyméltóságú kir. kancellária, a mellett, hogy másokat hibáztat, önmaga hibáz. Nagy felháborodást keltett a kancelláriai leiratnak ama kitétele, mely szerint a RR. abbeli véleménye, hogy a kormány a bírói függetlenséget sértette volna meg, merőben erőszakolt okoskodás. *Nyáry Pál* másodalispán úr, a ki ez úttal is *Kossuthal* vállvetve lelkesíti a RR.-et a kormány elleni küzdelemre, hosszabb beszédének fonalán sajnálatát fejezi ki a fölött, hogy a kancellária a RR. fölírásának ép legkevésbébb lényeges részeire válaszol, a lényeges dolgokat pedig lerontani vagy megfelelni nem tartotta szükségesnek. Abból a logikai előzményből — úgymond *Nyáry* —, „*hogy a Felség kegyelme érdemteltenre ne árasztassék*“ — oly következtetést vártam, hogy *mondassák ki Khón bűnösnek*.“ Ezzel szemben a nádor ö Fensége, királyi parancs folytán „*meghagyta az administrator úrnak, hogy „puhatolja ki a tényállást*“ Azon logikai előzmény után pedig, hogy: „*ha pedig a vizsgálat Khón ellen befejeződött*“, *Nyáry* azt a folytatást várta: „*hozassák Khón ellen meg az ítélet*“ A leirat azonban úgy folytatja: „*tehát engedelmeskedjenek a RR.*“

A terem, hol a tárgyak felett a hetedliétországra szóló vitázatok folytak, földadásig tömve volt a megjelentek tarka sokaságával. A karzat ifjúsága, a följegyzések szerint, élénk részt vett, ha nem is a tanácskozásban, de a kormányt hevesen támadó ellenzéki vezérek éltetésében és megtapsolásában.

A kormány védelmére csak kevesen keltek. Ilyen volt *Zlinszky* központi főszolgabíró úr, a ki azzal érvelt, hogy, ha a király gyakorolhat kegyelmezési jogot, akkor a tömlőéből való kibocsájtást is elrendelheti. Ezt az indítványt egy királyi ügyész, egy kamarás, St. F. (= *Steinbach Ferenc*) királyi tanácsos és tbíró úr siettek „hivatalból“¹⁰ istápolni. Utóbbi a *Nyáry Pál* úr

¹ Pedig az érvényben levő törvény, illetve a törvényes gyakorlat nem oltja el a bírót ajándék (accisa) elfogadásától.

által eleve elkészített felírásnak a fölterjesztését nem ellenzi, de másrészt nem tudja el nem ismerni, hogy a kezességre kibocsájtást ily esetekben a megye is, a kancellária is sok esetben gyakorolták, a nélkül, hogy ebben bárki is törvénysértést látott volna, mert a ki letartóztathatja az izraelitát, (már pedig kétségtelen, hogy a kancellária elrendelheti letartóztatását) az ki is engedheti. A leirat hangja folytán keletkezett méltatlankodásra azt jegyzi meg, hogy valamely fölirat nem okvetlenül törvényes is azért, mert fölirat. A kormány pedig — úgymond — nem csak jogosult, de köteles is. alkotmánysértések esetén, akár a megye ellen is, eljárni. *Nyári* abbeli óhaját tehát, hogy a kormánynak bizalmatlanságot szavazzanak, nem pártolja.

Steinbach szavainak lecáfolására *Kossuth* vállalkozott. „Nem vagyok szobatudós“ — úgymond — „és így a dolgokról egészen más fogalmam van, mint azoknak, kik csak elméletileg bocsájtkoznak a dolgok fölületébe; s úgy lévén meggyőződve, ki kell mondanom, hogy a kormány jelen ügyben tanúsított eljárása törvényellenes“. Majd kifejti, hogy királyi biztosság lappang ama megbízásban, mely szerint a főispáni helyettes magának a dolgok mibenlétéről kellő tudomást szerezvén, a rendeletet sikeresítse. Ez — úgymond — törvényszerűden kifolyása azon újabb kormányintézkedésnek, melylyel a behozott új rendszer szerint főispáni helytartók rendszeresítették, kiket a kormány a megyétől elkülönítve minden céljai és intézkedései létesítésére alkalmazni siet. Oly kormány iránt, mely, mint látszik, feladatául tűzte ki a nemzet alkotmányos jogait alattomosan nyesni, nyirbálni, bizodalját nem érez. Jelen esetben a vármegye áll a tői vényesség terén, mert a megye védi *az évezredes alkotmány által védett bírái függetlenségét*, az igazság tehát ezúttal a megyéé. Egyébként, a mióta a váltóhamisítás büne minden valamivel bíró egyént aggódtat, Pest megye törvényszéke és erélyes elnöke (*Nyáry Pál*) által közel 20 millió forintnyi érték mentetett meg az ország polgárainak. Ily eljárás a kormány pártolását érdemli, nem gáncsol.

Mi sem természetesebb, mint, hogy a konzervatív *Buda-pesti Híradó*, melynek szerkesztőjét *Kossuth* csak pár hóval korábban vérig sértette volt a vármegye közgyűlésén,¹ el nem szalaszthatja az alkalmat, hogy *Kossuthot* e beszédje révén veszedelmes izgató színében tüntesse fel, ily módon is megnehezítve azt, hogy *Kossuth* — ki a bécsi kormány bizalmatlansága folytán amúgy sem igen tudott lapszerkesztési engedélyhez jutni — célját elérhesse. A befeketítési kísérletnek azonban egyelőre csak annyiban van hatása, hogy *Kossuth*

¹ A hírlapi cenzurái hivatalnál kifejtett retrográd irányú tevékenységéért.

íránt egyre határozottabban nyilvánul meg a központosítás ellenzőinek a bizalma.

*

Széchenyi — ekkor már királyi kinevezés folytán a közlekedési bizottságnak elnöke — ezúttal is megmérkőzik *Kossuthal*. Szíves köszönetét szavaz *Nyárt*) *Pál* alispán úrnak, mint a megyei törvényszék elnökének, ama buzgó fáradozásaiért, miszerint váltóhamisításoktól eddig is 20 millió forintot mentett meg erélyességével. Ennélfogva — úgymond — nemcsak magát és családját, de mindazokat, kik földbirtokkal és egy kis pénzzel bírnak, ezentúl is ajánlja szíves barátságába. Szóló azonban sohasem volt barátja az ujjhúzási politikának, mert ily politika más részről is hasonlót idézend elő és a kölcsönös bizalom és egyetértés helyébe bizalmatlanság lép és az egymáshoz való közeledésre mindig kevesebb a remény. A haza boldogulásának főnehézsége — úgymond — hogy sok az eszes, de kevés a praktikus és okos fő. A hallgatóság e szavakra nemtetszésének adván kifejezést: ismétli állítását és hangsúlyozza, hogy őt itt is, mint máskor, csak a hazaszeretet vezérli és a primáé nonust mindenkire kiterjesztve, mindent csak alkotmányos úton kíván elérni és nem utánozza a légLekapkodókat, hanem meggondolva számít és ezen számítás eredményét csöndes vérrel várja be. Tekintsék őt a RR. barometrumnak a kormánynál, míg jelen pályakörben működik és győződjenek meg, hogy a nemzet jogai veszélyeztetve nincsenek. Most nincs helyén a kormányt támadni, rosszindulattal vádolni és íránta bizalmatlankodni. Az ujjhúzási politika csak növeli a súrlódásokat s az óhajtott céltol mindig messzebb lök. Egyébként a felírást — ha a RR. célszerűnek vélik — nem ellenzi.

A *Pesti Hírlap* szerint a közönség szívesen hallgatá *Széchenyiig* részint szokott kedélyes modoránál fogva, részint azért, mert sokan azt hiszik, hogy ő excellenciája, politikai modoránál fogva, ha a másik féllel beszélne, ép az ellenkező megrovásokat fogná tenni.

Széchenyi István után *Földváry Gábor* főispánhelyettes megjegyzi, hogy ő hozzá érkezett a kancelláriai dekrétum, de abban nincs említés királyi biztossról. Ne akarják azt hinni a RR., hogy a kormány a megyét az ő hatalma alá akarja hajtani. A mi Khúnt illeti, a vizsgálat — úgymond — csakhamar be fog fejeződni, mért is ki volna bocsájtható kezes-ségre, ha a törvényszék a kibocsájtást ítéletileg meg nem tiltotta volna. A törvényszéki ítélet azonban az ő (*Földváry*) véleménye szerint sem változtatható meg politikai úton. Lássák a RR., hogy ő nem fölibéjök helyezkedni, hanem velök összeforni akar.

Szóval, az egész vita alatt a kormány eljárását *érdemben* egyetlen szónok sem merte pártolni.

A gyűlésen megjelent komárommegyei követnek és *Szentkirályi Móricz I.* alispán urnák fölszólalása után *Földv&ry* Gábor kimondja a határozatot, mely szerint a törvényszék véleményét fölírás alapjául elfogadják és föliratukban kemény hangon tiltakoznak és óvással élnek a kormánynak merőben jogsérelmes eljárása ellen, hangsúlyozva, hogy a kancelláriát legrosszabb esetben — minthogy Magyarországon még nem létesült *semmitőszék* — ilyennek hatásköre illetné meg, a neheztelt leiratban tett intézkedés azonban még a semmitőszéki hatáskört is meghaladja.

Itt megjegyezzük, hogy a király arról értesülvén, hogy a közgyűlésen kormányzékét sértő kifejezésekkel illették, a kancellária utján felszólítja *Szentkirályi* és *Nyáry* alispán urakat a vétkes személyek megnevezésére. Ezek megtagadják e tekintetben az engedelmisséget. A kancellária ennek folytán¹ kemény hangon sürgetvén a leirat összes pontjainak óhajtatását, a RR.² kijelentik, hogy a közgyűlésen mondott beszéd címén bárkit is felelősségre vonni egy volna a *tanácskozási függetlenség* elvének megsértésével. Csak mellékesen jegyzi meg, hogy sértés nem történt.

Ennek dacára a főispáni helytartó megírta a jelentést, ámde a megye rendéinek a szája íze szerint: a rendeknek adva igazat.

A kancellária már e nélkül is kényes helyzetbe jutott. A Rende felírásának úgy jogi mint tényleges tartalma meggyőző volt. Megcáfolni nem lehetett. De másrészt a felírás hangja, az akkori felfogás szerint is, szokatlanul erős és meg nem engedett. Alkalmasint csak nagy fejtörés után tudott megállapodni, milyen legyen a király nevében kibocsátandó rendelet szövege. Ez az óvást alaptalannak, a felírást fonáknak mondja ugyan, de az engedelmeskedni vonakodóknak (?) meghagyja, hogy a jövőben a királyi rendeleteknek engedelmeskedni kötelességüknek ösmerjék. Miután azonban a főispán-helyettes jelentése szerint a folyamodó alperesek húzzák-halasztják a pert, a kancellária „elmozdítja alpereseket” keresetüktől, azaz nem rendeli el a szabadlábrahelyezést.

¹ 6701/601. sz. leiratában.

² 4026/1847.

A leirat, mint látjuk, két célt szolgál. Mindenekelőtt meghajol az anyagi igazság előtt, mely Kilón Márk további bebörtönöztetése mellett küzdött. Másrészt megóvni igyekszik a királyi tekintélyt, nem ismerve el a feliratnak jogilag helyes voltát. Innét, hogy a szabadlábrahelyezés tárgyában, ha a rendekkel egyezően is, de érdemileg intézkedik.

A kancelláriának ez nem volt elég. A Kendek semmitőszéki hatásköréről szólnak. A kancelláriát — így szól felírásuk — legjobb esetben is csak ez illeti meg. A kancellária megragadja az alkalmat.

Eddig csak eljárást elrendelő, sürgető, esetleg rosszaló, dorgáló végzéseket hozott. A büntetés, illetőleg vizsgálati fogság végrehajtása tárgyában is intézkedett. Semmitőszéki hatáskörre soh'sem tartott igényt. De a rendek most önként elismerik. így hát, a felirat folytán, utasítja a kancellária a vármegyét, hogy a folyamodó Khónt védelmének előadásában semmiképp se engedje gátoltatni. A „semmitőszéki hatalmat gyakorló kancelláriától” ily érdemi beavatkozási jogot elvitatni már nem lehetett.

A közgyűlés — Khón szabadlábrahelyezése immár felülről nem követeltetvén — tudomásul veszi a közjogi szempontból nem teljesen aggálytalan kir. rendeletet.

XII. Kegyelem (Adgratiatio).¹

Az 1815: 16515 tsz. helytartótanácsi rendelettel szabályozott eljárás szerint a kegyelmi kérvényt a megye, tiszti ügyészének meghallgatása után megszerkesztett „vélemény” kíséretében tartozik felküldeni, ületve visszaküldeni, ha azt közvetlenül a kancelláriánál adták be.

¹ 1246(1798, 4415(1821, 6802(1842, 2875(1833, 1906| 1833, 1102 1838, 611812, 29454|1804, 1189(1815, 1246|1798, 4573(1828, 672(1798, 664 1799, 222|1832, 590(1837, 4809(1841, 1053(1813, 1505(1845, 1450(1810, 1164 1838, 1226(1828, 989(1818, 1179|1828, 2398|1828, 401(1828, 1686(1827, 4606|1841, 4403|1795, 6691|1847, 1505(1847, 601(1826, 25807(1828, 222(1832, 403|1823, 1839|1846, 202|1826, 3694(1822, 1802(1827, 1483(1827, 809(1798, 1178 1826, 1228 1828, 4403|1795, 1051(1835, 4104(1833, 1006(1799, 1905(1801, 243 1817, 1588 1822, 1575(1827, 3716(1813, 1296|1828, 2653|1823, 706(1810, 2750(1810, 5020|1833, 30|1837, 198(1813, 3680(1815, 4789(1848, 4937(1848, 4981(1818, 4977|1848, 3973(1848, 3714(1848, 3705(1848.

A tiszti ügyészen fölül gyakran az udvari kapitányt is meghallgatják.

Úrszéki ügyekben az úrszéki ügyész és úrszék véleménye alapján készül a felterjesztés; de ez esetben is a megye terjeszti fel.

Kérheti a kegyelmet az elítélt, továbbá hozzátartozói, barátai, szóval bárki.

453/1806. szerint Schirmer György, bankóhamisítás által elkövetett honárulásért pallos általi halálra ítélt érdekében a *budai dámák küldöttsége Ferdinánd* választófejedelem és főherceg útján. Az eljárásnak azonban, Ferdinánd levele szerint, legnagyobb sajnálata dacára nem lehetett eredménye, mivel az elítélt már a siralomházba kísértetett, ilyenkor pedig, Ó Felségének nem helyteleníthető felfogása szerint, kegyelemnek nincs helye. Minthogy a megyéhez ugyanaz nap érkezett kir. leirat szerint egy, a megye által halálra ítélt orgyilkos megkegyelmeztetett, a kegyelmi jog egyenlőtlen gyakorlása fölötti elkeseredés leírhatatlan volt a megyében. Ennek az óriási elkeseredésnek folyamányaként követeli *Szentkirályi Móric*, mint Pestvármegye követe, a BTK. javaslatának 1843 évi szept. 4-ki országos ülésén a kegyelmi jognak megszorítását. Erre vonatkozó indítványát, 4 más módosítási javaslattal együtt, különvéleményben terjeszti elő. *Fulszky, Klauzál, Fötvös, Deák* és többen magukévá teszik a megszorítás iránti indítványt. Követtársa *Dubraviczky Simon*, kinek aulikus érzülete több ízben, így *Kossuth Lajos* törvénytelen letartóztatása alkalmával is kitűnt, megtagadja a kegyelmi határozatok megszorítása iránti indítvány aláírását.¹

A táblának vagy hétszemélyes táblának vélekedését nem hallgatja meg a kancellária, kivéven egyes valóban ritka eseteket.

Így 1573/1847, a hétszemélyes tábla *Fabinyi Teofil* tiszti ügyész véleményét szószerint magáévá teszi.

Dönt a király nevében a kancellária, *Ferenc* uralkodása alatt: gyakran a király maga. Az 1848: III. törvénycikk életbe lépte után: a felelős miniszter, illetve annak ellenjegyzése mellett a király.

De nyombanítélőhatalmú törvényszék által elintézett ügyben nincs helye kegyelemnek.

¹ A különvélemény szerint halál helyett 12 évnél, fogság helyett annak felénél kisebb büntetés kegyelmi úton ki nem róható. Hivatalvesztés vagy ügyészségtől eltiltás el nem engedhető, nehogy annak, a ki az országgyűlés akarata ellenére ajánl adót, a király megkegyelmezzon.

Rendes megkegyelmezési okok: büntetlenség, javulás reménye, továbbá, hogy nem romlottság, hanem csak meg-gondolatlanságból lett elkövetve a cselekmény. Ezt a kegyelmi határozat ki is emeli.

28486/1816 Illustrissimi . . . Juxta notificationem Camerae Regiae Hungariae Aulicae Sua Majestas Ssma clementer resolvare dignata est, ut Ladisiaus Pajor ex crimine confectionis unius falsae biilorenariae Shaedae anticipationalis Gottus hujus carceribus invinculatus ex respectu illó, quod pure e le vitaié animi et non stúdió praevaricationis Legum factum hoc commiserit. imputata eidem, in Sortem poena perpesse hucadusquo captivitate praemissa seria per Vicecomitem Gomitatus hujus reprehensione liber dimittatur.

Leggyakoribb oka a halálbüntetés elengedésének az, hogy a bűncselekmény nincs kellőleg bizonyítva. Mert az uralgó jogfelfogás szerint halállal sújtott bűncselekménynél tökéletes bizonyosság kellett. Ezt az okot persze a kegyelmi hatóság hivatalból szokta észlelni. Azt azonban, hogy mért engedik el a halálbüntetést, ily esetben nem említi a leirat.

A 18. században még előfordul, úgy látszik, hogy a halálbüntetést határozatlan idejű fogságra változtatja a király, ületőleg elrendeli, hogy az elítéltet megjobbulásának bebizonyításáig fogva tartsák (így 1135(1795. *Kazinczy Ferenc, Hircsisz, Szűcs u no vics* és társaik felségbántási ügyében) Arra is találtam egy esetet, ugyancsak a 18. századból, hogy kegyelmi úton örökös fogságot (és pedig 3 napi böjttel, valamint falbakapcsolással szigorítva) róttak ki,¹ de a 19. században már mindig határozott idejű a halálbüntetést helyettesítő fogság.

A halálbüntetés helyett kirovatni szokott idő leghoszabb tartama 15 év, legkisebb tartama 2 év. Leggyakoribb a 6 és 8 év.²

Gyermekgyilkosságért 3 és 5 év a leggyakoribb. Pénzhamisításért úgy, mint közönséges gyilkosságért 10 év a rendes, de előfordul pénzhamisítás, valamint gyilkosság esetén is 3 év.³

¹ Stróber Lőrinc ügye 31011795.

² Így 3813/1840 a lopás miatt másodízben halálra ítélt rab ügyében.

³ 1051/1835, 4104/1833, 1006/1799.

Ha a kancellária az iratokból annak jó nyomára, hogy az eljárás, a folyamodó által panaszolt irányban, alakilag hiányos, úgy határozás előtt póteljárást rendel. Különösen az elmebeli állapot megfigyelését rendeli el gyakran, miután erre sokszor hivatkoznak.

Ugyanez az eljárás, ha a kegyelmi kérvény szerint a rab, akár a cselekmény elkövetése idején, akár később, az ítélet jogerőre emelkedése után, elmebeteg volt. Itt is megállapítandó döntés előtt a való tényállás.¹

2696160 (htan) Sacrae Caesareae et Régio Apostolicae Majestatis Domini Domini Clementissimi Nomine Universitatis Domiorum, Praelatorum, Baronum, Magnatum et Nobilium Comitatus Pestiensis benigne intimatum: Processum Criminalem Fisici sui Magistratualis — ex Capite Criminalis Mariticiidii contra Majiam Bentsik suscitatum et cum ejusdem ad Mortis Poenam condemnatione terminatum — Comitatus huic — — — — cum eo transponi: Ut Matricularem Extractum Invinclatum hanc respicientem, et Actis Processualibus haud advolutum, indilate horum submittat una veró cum in supplici Reccursu Nomine Delinquentis hujus pro Vitae Gratia exhibito inter Reliquo *Menüs Imbecillitas pro Motivo* adferatur, Comitatus huic una committi, ut super intellectuali Delinquentis hujus, Facultate Medicam Indagationem suscipi faciat, et super compertis visitantis Medici relationem isthuc substernat. Dátum in imperiali ürbe Viennae Austriae. Die Vigesima nona Mentis Februarii Anno Domini Millesimooctingentesimovicesimooctavo. Comes Adamus Reviczky, Comes Nicolaus Széchen. Ad Benignum sacrae Caesareae et Régio Apostolicae Majestatis Mandátum: Henricus Comes Sermago.

A döntés, e leirat szerint is, tanácsüléssleg történik. Az eredményről a megyét értesítik, néha a helytartótanács útján.²

A leiratról a rabot a közgyűlés vagy kisgyűlés vagy alispán értesíti.

A kegyelmi hatóságot így a hétszemélyes tábla ítéleteinek felülvizsgálatára hivatott negyedfokú törvényszéknek kezdik tekinteni, a mit fönt szívesen vesznek, mért is mindent elkövetnek a felfogás megszilárdítására. A halálos ítéleteknek „legfelsőbb jóváhagyás végett “ hivatalból való fölterjesz-

¹ 1179|1828 és 1538|1828.

² 4175|1802.

tését kívánja meg az 1815. évi 16515. sz. s több más helytartótanácsi leirat.¹

A halálos ítéleteknek végrehajtás előtt való felterjesztését egyébként már egy 1778. évi március 30-iki meghagyás is kötelezővé tette, de az ebben foglalt meghagyást csak a korszak végén kéri figyelembe venni.

*

A század elején vitás még, fogságot is elengedhet-e a király? Ezért 1801-ben, midőn Ferenc király² Sámuel Ábrahám-nak 3 évi fogságát 6 óra szállítja le, az egy begy ült rendek oly vélekedéssel vannak, hogy a temporanea büntetések, a törvényszéket illető hatalom fenntartása mellett, a közbátorságot célzó rendtartások megerősítése nélkül nem lehetnek tárgyai kegyelemnek, miért is a kérdést a tartandó országgyűlés elé terjesztendő kérdések közé beiktattatni rendelték. Ennek dacára a 20-as években már természetesnek tartják, hogy derűre-borura íródjanak a fogházból is, de a rab atyjafiai által is O Felségéhez a büntetés hátralevő részének elengedése iránti kérvények. A kancellária nem sokat törődik a hangulattal. Elenged fogházat is. 8538|1846. szerint hátralevő 4 havi fogházat enged el. E gyakorlat egyébként fokozatosan fejlődött. Kezdetben csak a halálos büntetés helyett kegyelmi úton fogházra ítélték ügyében,³ majd pénzhamisítás ügyekben, s csak idővel más ügyekben is.⁴

A közfelfogás egyébként csakhamar teljesen megváltozik. Már a 20-as, 30-as években a megye számtalan esetben a királytól kéri a büntetés hátralevő részének az elengedését.

A grationalis (kegyelmi leirat) rendelkezései azonosak a törvényszéki ítéletekben foglaltakkal. A szabadságvesztés-büntetés a megye fogházában vagy a szegedi javító házban töltendő ki. A szigorítások, bojt, vas, közmunka (bácsi

¹ 5(1806, 1338|1807.

² 1985. megyei 10606. kanc. sz.

³ 3589/1816. szerint Vajkó József ügyében 1 évi fogság helyett dorgálás! mondva ki.

⁴ 4800|1837, 3471|1839, 3992|1827, 14(1804.

4937(1842. Hátralevő 1 év a vármegye által felterjesztett enyhítő körülményekre tekintettel 971|18C6. Krammerné sz. Konte Katalin és számos más esetben.

kanális, stb.), szeszes italoktól eltiltás csak úgy alkalmaztatnak, mint ahogy ez a törvényszéki ítéletekben szokásos. Csak a testi büntetésekre és börtre nézve van némi eltérés, a mennyiben a „félévi 50 pálca“ a kegyelmi leiratok szerint nem ritka,¹ a *pestmegyei* törvényszéki gyakorlat szerint pedig alig fordul elő. Ugyanez áll a kancellária által egyes esetekben kirótt 3 napi börtől, mert a törvényszék csak 2 napot szokott kiróni.

*

672/1798. Moyses János, Szabó Mátyás és Kis József ü.: „propter violentam pecorum abactionem cum tameraria custndum aggressionem petpetratam, propterque per idmodi criminosum fautoratum per Cúriam Regiam ad Poenam Lagnei condemnatos sub spe secútúrae Emendationis per eosdem delinquentes appromissae, unicae ex altissima Gratia et Clementia Gaesareo Régió ammemorata poena Lagnei denique relevari in locum nihilominus hujusce poenae 4 annorum carceres a die praesentis benignae aggratiationis computandos inque compeüibus et publicis laboribus . . . cum biduano hebdomatim in solo pane et aqua observando jejunio ac denique 40 baculorum ictus semestraliter iniligendos institui.

Kisgyűlési jegyzőkönyv, 1795. év május 17. A Palatinus Eó klyi főhségének itt való Ord. Vicspány úrhoz a f. holnap 16-n irt levelében jelenti, hogy a klyi fiscusnak ex Capite Criminis Laesae Majestatis *Martinovics* Apátur ellen mint a Revolutio indítására a klyi méltóság és törvényes constitutio fennforgatására egybenáliott titkos társaság feje ellen, úgy nem különben az említett társaság 4 subaltemus direktorai, úgy mint *Hajnóczy József, Laezkovich János, Szentmáriai Fér.* és gf. *Sigrai* Jakab ellen indított és az egész kir. Cúrián az említetteknek convictiójokkal végrehajtott pere az uralkodó Felségnek is általlévén küldetve, 0 Felsége tekintvén a vétkeknek nagy voltát és az ily forma vétkektől másokat is ezek példája által el akarván rettenteni, tőlök kegyelmességét megvonta és a semptemvirális tábla sententiáját a magok valóságokban hagyván, azoknak executióját is elrendelte.

II. KÖNYV
BÜNTETÉSI RENDSZER.

BEVEZETŐ RÉSZ.

I. Szemere, Eötvös-Lukács, Balla.

Szemere Bertalan: Terve egy építendő javító fog háznak a magánrendszer elvei szerint. (1838)

„Fájdalommal csodálkozhatni — úgymond — hogy míg Észak-Amerikában és Európa műveltebb országaiban a törvényhozók, erkölcsfilozófok s fogházak kormányzói összemunkálva fáradhatlanul s vetélkedve dolgoznak a kellő javításokon, mások e társasági s philantrópi nagy munkáról semmit sem tudnak s az emberiség szent törvényeit szörnyűképen összegázoló, kegyetlen rendszerüket oly természetesnek látják, mintha azt másképen nem is lehetne.¹ Hosszasan ismertetvén a magány- és a hallgató rendszer előnyeit és hátrányait, előbbi mellett tör lándzsát, melyet *küllőalakban*“ óhajt megvalósítani fogházanként építendő 384 rabbal — mert Angliában és Walesben 580 rabra, Skótiában 884-re, Londonban 484-re, Pensylvániában 767-re esik egy (vegyest vádlott és elitét) fogoly, és így, ha Borsód lakosainak számát a legmagasabb számmal, némileg a jövőendő néhány ezreit is a jelenbe átkapva, 200.000-re teszem, az első arányban 226, a másodikban 358, a harmadikban 241, a negyedikben 427, az ötödikben 269 foglyunk leend. (!) — A *vas és lánc* alkalmazását nem tartja megengedhetőnek, ellenben nincs kifogása az ellen, hogy a cellában a rab rendelkezésére kés is álljon. A *magánrendszert* különösen azért tartja célszerűbbnek a hallgatórendszernél, mivel utóbbinál minden az igazgatástól, a kebelbeli alkalmazottaktól függ, arra termett fogházigazgatók, illetve fogházörökbek pedig hazánk nem valami túlságosan bővelkedik. — A *fogház lelkésze* látogasson meg minden rabot kamarájában, társalogjon vele hosszasan, tanítsa, ha kell, olvasásra. Minden kamarában legyen biblia, minden olvasni tudó rab kapjon erkölcsös könyveket. A rab marad s hallgat kamarájában szakadatlanul. A környüállások ki fogják mutatni, váljon meg kell-e engedni, hogy naponként az erkélyen mindenik rab néhány percig sétálhasson, mint az megengedtetik Glasgowban. — Dolgozni csak az

elítéltek kötelesek, persze a cellában. — Mindenki csak az előírt élelemben részesül. — Szeszies ital és dohányzás tilos. — A rabmunka egész jövedelme az államé, de meg van engedve abból egy-két napra valót a rabnak kiszabadulásakor átadni. — Minden rab egyenruhát visel. — A testi büntetés mint fegyelmi büntetés örökre eltiltatik, mert ez állati szer, mi a javulást előli a lelkekben. E helyett élelemmegvonás fog alkalmaztatni. — A fogházat csak a tömlöcbírák írott engedélye alapján szabad meglátogatni, de ilyet kíváncsiskodók nem, hanem csak komoly férfiak kaphatnak, mert „a tömlöc nem menagerie, hogy ott a szerencsétlen, mint állat mutogattassék, mint ez, ó fájdalom, történik Európa legjelesb fogházaiban is. A szemérmes, mi az erény burka, ne nyissuk fel, mert utána a keseredettség és szemtelenség következik.” — Végül javasolja egy, a rabok családait istápoló, és egy, a rabokat vallásérkölcse és írásolvasásra tanító egyesület létesítését.

*

Eötvös-Lukács: Fogház javítás.

Legyen a büntetés bármi szigorú, ha a vétkes azt, mit általa szenved, mint rendesen kihirdettet ismerheti, s az eset példás fenytéket kíván, azért igazságos marad, mert a társaságnak joga van mindenhez, mi fentartására szükséges, de csak ehhez, s azért minden, mi a rabnak szenvedéseket okoz, anélkül, hogy a társaságnak használna, kegyetlenség s nem egyéb.

Kifejtik ez után, hogy a letartóztatottak elkülönítendőek az elitétéktől, mert kriminális eljárásunkat solia annyira tökéletesíteni nem fogjuk, hogy általa ártatlanoknak szenvedése lehetlenné válnék . . . s bárkire bizassék is a vizsgálódó bíróság, az egyes, főképp szegényebb polgár soha arról biztosítva nem lesz, hogy terhelő körülmények alatt egy bünvizsgálat szenvedéseinek kitétetni nem fog.

A csak letartóztatottat nem lévén joga a társadalomnak sanyargatni, annak minden kényelem, társalgás stb. megadandó.

Az elitélnél a büntetés célja: a *repressio és a javítás* az irányadó szempontok.

Kellékei a fogházbüntetésnek: 1. a biztosság, 2. a rabok tökéletes elkülönzése egymástól, 3. hogy a rab büntetését egészen s a mennyire emberileg lehet, egyenlően szenvedje. (Helytelen teli át a genli osztályozási rendszer, helytelen a jóviseletű rabokat jobb bánásmódban részesíteni, különösen azért, mivel, köztapasztalás szerint, ép a legromlottabb lelkű, többszörösen büntetett előéletűek vetik magukat legkönnyebben alá a börtönfegyelemnek, és lényeges megjavulás nélkül, jobb eledel reményében, színlelt megbánásuk jutalmaként részesülnek az igazgató útján kedvezményekben. Megrövidíteni sem szabad a kirótt büntetési időt, mert a

kirótt idő letelte előtt való kiszabadulás reménye folytonos izgalomban tartja a rab lelkét, javulás azonban csak teljes lelki nyugalom érzete mellett érhető el.) 4. kellék a szigorúság, vagy más szavakkal, hogy a fogság soha büntetés jellegét ne veszítse el. 5. kellék: a büntetés végrehajtási módjának emberséges formája és a *lelki oktatás*. Szükséges a *munka*, (mert a magány, vagy hallgatás a javulást önmagukban előidézni nem fogják) G. kelléke minden jó börtönrendszernek a lehető olcsóság.

A jó fogház építésénél megkívántató kellékek: 1. egészséges helyzet, magas kerítő fal. A fogháznak sugár alakban építése mellett a kerítő fal által körülzárt termék legnagyobb részét a középpontban levő felügyelő teremből láthatni. (Bentham, panoptikus-rendszer.) Foglalkozik a mű a *philadelphiai* (éjjel-nappali elzárás) rendszerrel és az *auburni* rendszerrel (éjjel elzárás, nappal szoros hallgatás melletti dolgoztatás). A nőrabok — bármiféle rendszer mellett — elkülönítendőek a férfiaktól, nehogy a két nembeli foglyoknak egymás látása ingert s ösztönöket ébresztszen, melyeket börtönben épen nem, vagy csak az egészséget rontó természet elleni úton elégíthetnek ki. — Fördőről is kell gondoskodni és sétáló udvarokról stb. A rabot kiszabadulása után pénzzel kell ellátni.

A mi az építendő fogházakat illeti, valószínűnek tartják szerzők, hogy az 1840. évi 5. t.-e. által kiküldött bizottság azt javallandja, hogy a nagyobb gonosztevők számára középponti börtönök építtetvén, melyekben különböző törvényhatóságokból 4—500 rab zárassák el, a letartóztatottak s kisebb gonosztévők számára az egyes törvényhatóságoknál állíttassanak börtönök, mert a kisebb gonosztevőket nem volna célirányos a középponti börtönbe küldeni. Behatóan foglalkozik a mű a középponti börtönök kérdésével, majd „A legcélszerűbb börtön” című fejezetben kifejti, hogy a *hallgató rendszer* az egyedül célravezető. A csak letartóztatottak azonban cellákban őrzendők, a kisebb bűnösök pedig a magány-rendszer elvei szerint büntetendőek.

Toldalékul a könyv a connecticuti fogház szabályait tartalmazza.

A *I esti Hírlap* már 1842. évi 276. lapján örömmel jelenti, hogy *Eötvös-Lukács* munkája, rajzokkal együtt, végre sajtó alá kerül. 1842. évi augusztus 4-n (548. 1.) pedig fölhívja az olvasó közönség figyelmét a „pazarcsinos műre”, melyet szerzői, barátságuk jeléül *Deák Ferencnek* és *Klauzál Gábornak* ajánlottak. *Kossuth Lajos* maga pár nappal később vezércikket ír a mű megjelenése alkalmából.¹

Nemünk nemes levelét, úgymond, megfertőztetnök és a jog eszméjét gúnynyá fordítnök, midőn itt-ott embertelenséggel határos szigorúságot és a rettegetés komor rendszerét kimerítve látjuk, legkisebb siker, legkisebb

¹ 181-2. augusztus 14.

eredmény nélkül, s látjuk, miként népünk műveltségi tekintetben századok óta mozdulatlanul vesztegel, erkölcsben pedig sülyed naponként, pedig lehetetlen, hogy szociális állapotunk újjánemzésének szükségéről meg ne győződjünk. Szembeállítja e könyvet Szemerének 1830-ki „*Javító fogház*” című könyvével. (Annak *Fogházjavítás* a címe.) A javítás — úgymond — nem lehet egyedüli célja a fogháznak, hisz az a legtöbb esetben elérhetetlen, hanem csak az *elrettetéssel együtt*. Szemere a magányrendszer, Eötvös-Lukács a hallgatórendszer híve. De Szemere nem veszi figyelembe a speciális magyar viszonyokat, miért is felhívja *Kossuth Szeme rét*, írjon új könyvet. A hallgatórendszer minálunk — úgymond — csak bot vágykorbács által valószínű meg, ezért nekünk nem lehet kedves. A hallgatórendszer az el nem ítélt és kis időre ítélt vádlottakra nem alkalmazható. Legjobb volna két nagy fogházat, egyiket a hallgató, másikat a magányrendszer mellett építtetni. A vármegyéket fehívja, hogy az 1840: 5. t.-c. által kiküldött bizottság munkálatainak bevégeztével követeiket, e munkák figyelembevételét után, lássák el utasításokkal.

A művet nem marcangolták szét, sajtóhibáiról nem Írnak értekezést. Tempóra mutantur.¹

Balla: Vélemény a büntetésmód javítása iránt 1841.

A javítás egymagában, Szerző szerint, nem meríti ki a büntetés egész célját. De helytelen szerinte merőben „fogházjavításról” vagy „javítófogházról” beszélni, mivel előbbi csak a börtönépületre vonatkozik, utóbbi pedig nem létezik. A „börtöntudomány” kifejezés is csak egy ágával foglalkozhatik a büntetésnek. Ezért a mű célja nem a fogházjavítás (mint p. o. az Eötvös-Lukács-féle). A mély gondolkozásra és európai tudásra valló, széles észjogi alapon megírt műnek mindjárt előszavában állítja fel a tételt, hogy: a „büntörvények *célszerűségétől függ* a polgári személyek s vagyonok bátorsága, *de a büntetési eszközök és eszközlők minőségétől a büntetések sikere*” 1840. évi szeptember 3-án sajtó alá adott művének előszavát azzal végzi, hogy nem hagyja abba a kedvenc eszméinek megvalósításáért folytatott harcot, jóllehet, hazánkban minden írói tárgyak közt ez a leghálátlanabb.

A 184 lapra terjedő mű két részre és 17 és 8, összesen 25 fejezetre oszlik.

Az első rész szól a „büntetésmódról,” a második a „börtönről és szerkesztéséről.” — A jó büntetőtörvénykönyvszerkesztés nehézségeinek okát kutatva, arra az eredményre jut, hogy ez mindig e legnehezebb feladatok közé fog tartozni, miután köztanácskozásokban hoznak

¹ Büntető Jog Tára 46, kötet, 203. 1.

örvényt, itt pedig „egy fő sokra, de a sok bizonyosan kevésre haladhat.“ fennálló büntetési rendszer elleni küzdelem megindítására — úgy mond — első sorban nem a kormány, hanem a nép lett volna hivatva, de azok, kikre a büntetés végrehajtása bízott, mindenütt oly aljas emberek valának, kiknek minden ügyességük s tudományuk a kiszabott ítéletek betüszterinti teljesezésében határozottat s így a büntetések céljairól még csak eszméjük sem vala. — A büntetés célszerűségéről és eszközzéséről — véleménye szerint — gyakorlat nélkül szólni nem lehet, csak elméletileg okoskodni, a mi kiténik abból, hogy „theoreticus philosophusok” (nyilván Szemerét és Eötvöst érti ez alatt) nagyon elhibázták a tárgyat. Röviden ismerteti a francia magányelzárási rendszert, maró gúnnyal ostromozza az auburni hallgató rendszer kinövéseit. — A hazai börtönügyi irodalomról szólva nem habozik nyíltan elismerni, hogy mindaz, mi eddig megjelent, csupán *Beaumont* és *Tocqueville* börtönügyi megjegyzéseinek a reproducálása, „kivéven a lángeszű *Eötvös József* teoriáját, mint ékesszólás remekét.” — Majd hosszasan elmélkedik a büntetésről és az emberről. Kemény szót emel a *testi büntetés ellen*, majd fölveti a kérdést, mikép lehet a büntetés célját elérni, más szóval, az ember érzékiségét elgyengíteni? Felelet: elkülönítés, szenvedés és jutalom útján. — Szenvetetés alatt *Bulla* koplaltatást ért, mert a koplalás által elgyöngült testben a lélek fölszabadul az érzékiség nyúge, mámora alól és „ha maradt benne jóra való szív, istenéről gerjedezve, felebarátiról epedezve s önmagáról sajnálkodva kezd gondolkodni”. A kinek megtörésére a koplaltatás nem elegendő, azzal szemben — úgy véli — a pálcázás még kevésbé felel meg a célnak. — A jutalom szükséges voltának igazolására a keresztény vallásból indul ki, mely nem csak a gyehegnak tűzét, de a paradicsom boldogságát is megadja a jó embernek élete végén; hivatkozik továbbá arra, hogy csak *egy* az emberi természet; minthogy pedig a szabad (be nem zárt) emberrel szemben is célirányosnak igazolódik a jutalom, annál inkább kell azt célirányosnak tekinteni a normálisnál elvben jóval gyarlóbb elítélttel szemben. A rabok anyagi és erkölcsi ösztöneinek ismertetése után a rabok osztályozására tér át. Mindenekelőtt az Észak-Amerikában dívó osztályozási rendszert ismerteti. Ott — úgy mond — a tanúkat csak a kis súlyú bűncselekmények elkövetőivel zárják együvé. De ott van pénz. De annak nálunk sem állja útját semmi, hogy a kétséges vétségű vádltal a tanúk és a miveltebb rabok együvé ne zárattassanak, bort pedig a fogházban mindenki csak orvosi rendeletre kaphasson. — Kívánatos úgy mond: 1. hogy mindenik rab egyazon élelmezésben részesüljön; 2. hogy büntetési ideje egy harmadának, gyilkosság miatt elítélt: háromötödének kitöltése előtt e szabály alól ki ne legyen vehető; 3. hogy az élelem tekintetében meg-

engedhető kedvezmények tárgyában a börtönész döntsön. — A magát jól viselő rabnak a börtönész a következő kedvezményeket adhatja: 1. hogy hetenként egyszer félórát (de ezt semmi szín alatt meg nem haladó) időn át friss levegőre bocsájtható, hogy magát szellőztethesse; 2. hogy hozzátartozóinak levelet írhatson és azoktól elfogadhatson; 3. hozzátartozóit évente legalább egyszer vagy kétszer meglátogathassa felügyelet mellett és azokhoz szólhatson; 4. ha beteg, úgy keresményéből a kórházi ételen kívül más ételt is ehessen; 5. szobaváltoztatás, miután a szoba azonossága is növeli az unalmat. — Fenyítékül a bot és korbács soha sem, hanem a lánc és koplaltatás alkalmazandók, mert az erőszak még ott sem bizonyult célirányosnak, a hol puskaagy, csákány és korbács is segédek. — A rabokat cellájukban vallásukbeli lelkész 25—30 naponta, 15—20 percnyi lelki oktatásban részesítse; ezen kívül olvasásra is és oly munkára tanítandók, melyből magukat fentarthatják. — A mivel, tebb rabok jobb levegőjű, tágasabb, világosabb szobában helyeztessenek el és jobb ágyat és élelmet, ezenkívül célszerű olvasmányt kapjanak. Bírói ítélet esetenként határozza meg, szabad-e nekik az írás, vagy kötelesek-e Írásbeli munkát végezni, valamint, hogy szellőzés céljából friss levegőre kibocsájthatók-e s ha igen, mennyi időre. — Ugyanily bánásmódban részesítendőek — úgy véli — azok, kiket a bíró kétes körülmények miatt bűnösöknek nem nevezhet ugyan, de szabadon nem hagyhatván, kénytelen letartóztatni. A börtönnek az ilyenek letartóztatására szolgáló része fogháznak, a benne elhelyezett foglyoknak volnának tekintendőek. — A csavargók által nyilvános köz munkát végeztetne. — Behatóan foglalkozik a halálbüntetés jó oldalával és arra az eredményre jut, hogy „az emberfenéktől csak akkor lehetnek bátorságban az ártatlan polgárok, ha azok a társulat testéből kimetszetnek“, következésképp a társulatnak nem csak joga, de szükség esetében kötelessége is a halálos büntetés végrehajtása.

A *bírókról* szólva, sürgeti a fegyelmi eljárás törvényhozási megállapítását. Szemben az 1832/1836-ki országgyűlési iratok közt elfekvő az 1. lapon érintett törvényjavaslattal, első sorban törvénytudást kíván a bírótól. Idézi a török 1840. évi V. számú 1. törvénycikkét, mely ajándékelfogadást 3 évi gályarabságon kívül örökös hivatalképtelenséggel rendeli büntetői és a megvesztegetés kísérletét is sújtja. — A bírói tiszt betöltését illetően sem az életfogytiglan- kinevezésnek, sem a 3 évre való megválasztásnak nem barátja. Legjobbának tartaná a 6 éves időszakot. — Ezután hosszasan tárgyalja, mily hatáskört kívánna a bűnpör során működő egyes személyeknek (a nyomozó, az előadó, az ítélő és a végrehajtó bírónak) biztosítani.

A bűn megelőzéséről értekezve, arra az eredményre jut, hogy

erkölcsi jólétet anyagi nélkül eszközölni, megtartani szinte oly lehetetlen, mint „okozatot ok nélkül képzelni”. Ép ezért nem csak jó erkölcsökre, de többféle kézművesmesterségre óhajta taníttatni a népet.

„*A Börtönről és Szerkesztéséről*” című (második) részben abból indul ki, hogy bűnösöknek és vétkeseknek börtön, a hibanyosoknak¹ vagyis foglyoknak fogház szükséges. — Majd ismerteti a Haviland által tervezett philadelphiai panoptikus börtön hibáit, hogy aztán a saját — mint ő mondja: sem nem angol, sem nem amerikai, hanem a természet útmutatása szerint készült magyar börtöntervét mutassa be tervrajzokkal és az egyes méreteket a legpontosabban felölelő adatokkal. Minden „börtönszoba” ajtajának közepén szellőzés céljából kinyitható vasrácsos vakablak van. „A rostély táblakulcs mindenkor a rabásznál leend” — úgymond — „s ez nyitja ki vagy zárja be az ablakokat a szerint, a mint a rabok egészsége fogja kívánni⁰. Mindenik szoba ablaka szemközt áll az ajtóval; mindenik szobában árnyékszék és vízcsap, mindenik szoba Meisner szerint fűttetik a pincéből. Gondoskodik légvonó kémények útján a börtönszobák kellő friss levegőjéről is, és az átkiabálás megakadályozásáról hangvesztő üregek útján. — A kellő friss levegő biztosítása céljából elengedhetlennek tartja, hogy a börtönépület teljesen szabadon álljon. — A pincében 4 egymástól elkülönített favágóhelyen a rabok fát vágnak. — Minden szoba dupla ajtóval ellátva. — Az egész börtönépületben 800 magánzárka.

Szükségesnek tartja, hogy a törvényhatósági börtönökön felül *kerületi börtönöket* is építsenek.

Sürgeti, hogy a büntető ügyeket vegyék el a polgári bíraktól, hogy a büntető ügyeket ne csak negyedévente, hanem állandóan bírálják meg.² „tizek oly csekélységek, — úgymond, nem minden célzatosság nélkül — melyeket csak a mostani bírák kényelmének nagyító üvege mutathat csak nehézségeknek, de melyeket férfias elszántság és szilárdság soha sem fog gátoknak ismerni, ha azok a tisztséghez fognak köttetni.”

Kerületi börtönökben helyezetténe el az egy évre vagy ezt meghaladó időre ítélték. A börtön belsejébe az ellenőrökön, lelkészeken és orvosokon kívül a kerületi börtön élén álló főtiszt sem bocsájthat senkít, de a legkisebb ajándék elvételéért hivatali megfosztatáson kívül büntető pert és ítéletet kap. Alatta állanak: 1. a börtönészségéd, 2. a rabászok (60—60 rab után egy-egy rabászt kell rendszeresíteni.) A főtiszt gondoskodik, hogy a rabok munkára oktattassanak, jelen van a lelkész vagy orvos látogatása alkalmával, ezenkívül reggel és este minden rabot

¹ Hibanyt (= kihágást) elkövetőknek.

² L. e. i. az ugyanez időben megjelent és a bevezető részben ismertetett Nyáry féle „Indítványt”.

szobájában meglátogat és délben jelen van az ebédkiosztásnál, gondoskodván arról, hogy minden rab előírt adagot kapjon. A rabnók főfelügyelője a „börtönészi segédnö”, ki alá 80—30 rabnó után egy-egy szolgáló osztandó be.

Minden — akár törvényhatósági, akár kerületi börtönbe érkezett — rabot a börtönész beérkezte után nyomban jegyzőkönyvileg kihallgat, fenntartja-e vallomását. E végből felolvassa előtte a benevolumot. Ezután börtönruhát kap és megmosdva és megfürödve szobájába vezetetik, hol is ha kisebb vétkü, zsákot fon (kárpótlás fejében), ha nagyobb vétkü, úgy kézműves mesterségre oktattatik. — Fegyelmi büntetések: koplaltatás és elzárás.

A kerületi börtönök számának meghatározásánál mi sem meddőbb, mint némely író példájára a statisztikai adatokat venni alapul, holott tudvalévő dolog, hogy a rabok számának megnövekedését vagy csökkenését időnként beálló rendkívüli körülmények idézhetik elő, a mint ezt a kolera idején kitört lázadások bizonyítják. Ettől azonban eltekintve, nem áll rendelkezésünkre oly statisztikai kimutatás, melyből megbízható módon tetszenék ki, hogy a börtön lakói közül hányán voltak elítéltek, hányán csak vádoltak. De még ha megállapíthatnák is e körülményeket, azt, hogy hányán lakták a börtönt azon a napon, melyen legtöbben voltak elhelyezve, nem mutatja ki sehol a statisztikai nyilvántartás; pedig ez a lényeges stb. A kenyérporciók száma sem lehet irányadó, döntő, mert sok rab, a házi pénztár öröme, saját kenyerét eszi. — Kilenc kerületi börtön létesítése volna célirányos. A kerületi börtön üdvarában lehetne a megyei börtönt is építeni.

A börtönköltések fődözéséről értekezve, oly nézetem van, hogy azok köztehveriselés útján hajtandók be. Ám a nagy földbirtokosok, millióérek és rosszlelkű kölcsönzők lopások, rablások által tetemesebben károsíthatók, mint a kevesebb pénzűek, következőleg ezek vagyonuk arányában nagyobb adóval járuljanak a költségek fedezéséhez. Mindenkire nézve tehát személyi (egyenlő nagyságú) adón kívül vagyoni adó is rovandó ki.

A vérhatalmú úriszékek — úgy véli — föltéve, hogy ezek nem fognak törvényileg eltöröltetni, önkényt fognak lemondani a pallosjogról, mivel — az általános büntetési rendszer szabályai ő reájuk nézve is kötelezőnek mondatván ki — az ezekhez való alkalmazkodás kis számú rabok mellett aránytalanul nagy költségekkel járna.

A költségek — úgy véli — könnyen fognak megkerülni, ha *lotteriát* létesítenek. Erkölcstelen dolog ugyan, de az életben tiszta erkölcs nincsen. A politikai élet pedig csak addig irányítható erkölcös eszközökkel, a mig ez hasznosnak bizonyul és annyi kétségtelen, hogy a

lotteria nem akkora rossz erkölcsileg, mint az az iszonyatos károsítás, sőt veszedelem, mely a mostani börtönökből származik. A törvényes terhek kivetése azonban mindenütt nagy kedvetlenséget szül, holott a lotteriával járó költségekhez mindenki szívesen járulna hozzá.

Befejezésül nagy gonddal egybeállított statisztikai táblázatok és börtönépítési tervrajzok.

II. A 43-ki börtönügyi javaslat.¹

Az 1840. évi t.-c. által kiküldött országos választmány elnökének, *Majláth György* országbírónak indítványára, 1841. évi december 2-án tartott ülésében kimondja, hogy a munkálatot szakosztályokra oszolva fogja elvégeztetni, de mindenekelőtt az általános elveket fogja meghatározni. Majd azonban, *Deák* indítványához képest, a vonatkozó *elvlajstrom* készítését alválasztmányra bízta. Az alválasztmány tagjait² *Majláth* nevezte ki.

Már a teljes ülésen indítványozta volt *Dessewffy*, hogy az elvlajstromot a javítórendszert illető elveken kezdjék. Innét, hogy az al választmány által készített „*Kérdések sorozatá*“-b^{án} az első (14) kezdés a börtönrendszert tárgyazza és igen helyesen, mert anyagi jogi törvényt alkotni, bünteteket igazságos mérték szerint sújtani csak úgy lehet, ha a büntetésként kimondott „rosz“ hatásával, súlyaival tisztában vagyunk.

Mielőtt azonban az alválasztmány által készített kérdések sorozatába fogtak volna, főleg *Deák* beszédének hatása alatt, kimondotta a választmány 1841. december 10-én, hogy a vérhatalmú úriszékek pallosjogát eltörlendőnek véli. Csak ezután láttak a börtönügyet érdeklő 14 kérdés megvitatásához.

Első kérdés volt: szükséges-e a törvényhatósági börtönökön kívül még több oly kerületi börtön, melyekbe több törvényhatóság elítélt rabjai zárandók? A választmány egyhangúlag mondta ki, hogy az ily börtönök létesítése szükséges. A december 11-iki ülésen az képezte vita tárgyát, melyik rendszer valószínű meg, a magányrendszer, mely szerint éjjelnappal, vagy a hallgató rendszer, mely szerint csak éjjel különítendőek el a rabok? *Deák* a magányrendszert helyesebbnek tartja ugyan, de mind-

¹ Források: Az 1840. évi 5. t.-c. által a büntetőtörvénykönyvvel válhatlan kapcsolatban lévő büntető s javító rendszer behozása iránt kimerítő véleményadás végett kiküldött orsz. választmány jelentése. (Nyomatott a kir. tud. egyetem betűivel.) — *Fayer*: 43-ki jav. Anyaggy. — *Kovács Ferenc*. A 43/44-ki országgyűlés kerületi üléseinek naplója. — Az országgyűlés két házának naplója. — Országgyűlési Iratok.

² *Teleky József koronaőr, Dessewffy Aurél, Deák Ferenc, Klauzál Gábor, Barka János ítélőmester.*

azonáltal célirányosnak tartja mind a kettőt megpróbálni. *Eötvös József* arra hívta fel a választmány figyelmét, hogy az illető rendszerek megvalósításához szükséges költségekre is figyelemmel kell lenni.

A december 13-iki ülésen *Vay báró* főleg azzal érvelt a hallgatórendszer ellen, hogy annak fenntartásához bot és korbács elkerülhetetlenek, *Deák* azzal, hogy a mostani poroszlók nem alkalmasak a hallgatórendszer megvalósítására. *Eötvös, Zsedényi és Bezerédy* a magányrendszer mellett emeltek szót. *Pulszky* szerint a hallgatórendszernek nem okvetlen kellene a korbács, a mennyiben az kiilönzárkával és eledelmegvonással is helyettesíthető, miért is, véleménye szerint, úgy a magány-, mint a hallgatórendszer szerint épült fogházzal kísérlet teendő. Utóbbi indítványhoz *Klauzál* is hozzájárult. A kettős rendszer liivei a magányrendszert a kisebb bűnösökre, a hallgatórendszert a nagyobbakra kívánták alkalmaztatni. Az olcsóság kérdése nagy szerepet azért nem játszhatott, mert, a mint a felszólalók egyike megjegyezte, az ország legtöbb fogháza oly karban van, hogy alig van fogház, melyet ne kellene teljesen újból építeni. A javítás és tanítás módozatai iránti javaslat készítését a *börtönügyi alválasztmányra* bízták.

1842. január 3-án *Majláth elnök* jelenti, hogy a nádor megkeresése folytán az összes törvényhatóságok jelentést írtak börtöneik állapotáról. E jelentéstétel után az országos bizottság tagjaiból két albizottság alakítatott. Egyik albizottságra az alaki és anyagi büntetőjog tervezetének kidolgozása, másik albizottságra a börtön, ill. büntetési rendszer tervének elkészítése bízott. Előbbi *Teleki József* koronaőr elnöklete alatt 22 tagból, utóbbi báró *Mednyánszky Alajos* elnöklete alatt 11 tagból¹ állott.

Az országos választmány június 2-iki üléséig tulajdonképen csak a büntető eljárás kidolgozásával megbízott választmány lett kész munkálatával, a börtönrendszer kidolgozásával megbízott csak félig, a mennyiben *Mednyánszky Alajos báró* önmagyméltóságának kijelentése szerint az építési tervek és börtönfegyelmi szabályok kidolgozása el nem készült. *József nádor* erre való tekintettel csak az eljárási rész kidolgozásával megbízott alválasztmány munkálatát nyomatja ki és osztatja szét a tagok közt. Már ezúttal elhatározták, hogy a börtönügyi és anyagjogi alválasztmány munkálata is ki fog annak idején nyomatni.

¹ *Gróf Zichy Ödön, Búcsún Hermán, Dvbrnvczky Simon, Pah'czy László, Hertélandy Miksa, Pajechевич János, Olgyc.t/ Tifusz, Fogthul János, Kollárik István, Pitrof János, Lengyel Pál.* E tanácskozásban azonban részt vett, mint tudjuk, *Deák Ferenc* is. Szava azonban nem volt oly döntő, mint a többi kérdésekben, a mennyiben p. o. ellenzése dacára, *Dubrahczky Simon* indítványát tette magáévá a, többség és kimondta, hogy a félesztendei börtönre ítélték már kerületi börtönbe kerüljenek, ne törvényhatóságiba.

Az *alválasztmány* — jelentése szerint — az ország és a Kapcsolt Részek összes törvényszékeitől, az úrszékeket sem véve ki, 1881. január 1-től 1840. évi december 31-ig terjedő időre vonatkozó táblás kimutatást kért a foglyokról. E táblás kimutatásoknál a helytartótanács számvevőségi osztálya útján egységes kimutatást készült. (Itt megjegyezzük, hogy 15 megye és Kővár Vidéke nem küldvén meg a táblás kimutatást, a munkálat e tekintetben hiányos maradt.)

Nem vette tekintetbe az alválasztmány a rögtönítelő bíróság adatait, minthogy az el fog töröltetni; a halálbüntetésre vonatkozó adatokat pedig hasonló okokból egyszerűen 12 évet meghaladó büntetések közé sorolta.

A táblás kimutatás szerint a mondott 10 év alatt 238,785 ember került törvény eleibe. Egy évre hát 23,905 esik.

E tíz év alatt börtönbe került, de per alatt maradt, vagy fél évnél rövidebb időre ítéltetett 189,979. Ennek tizedrésze 18,996.

E tíz év alatt fél évi vagy ennél hosszabb időre ítéltetett 48,766 egyén. Ennek tizedrésze 4,886.

Az alválasztmány szerint — minthogy a fél évnél kisebb idejű börtönre ítélték törvényhatósági börtönökben lesznek elhelyezendők — a kerületi börtönök terjedelmének meghatározásánál ez a szám veendő zsinórmértékül.

Az alválasztmány véleménye szerint egy-egy kerületi börtönbe 500-nál nem több rab helyezendő el. E felfogást — hazai példa híján — a külföldi tapasztalás, illetve azon körülmény indokolja, hogy a több százra menő rabok közt a fegyelem és rend fenntartása csak úgy lehetséges.

Tehát 10 kerületi börtön lesz szükséges.

Az alválasztmány figyelemmel azon körülményre, hogy az országos választmány esetleg csak az 1 évet meghaladó időre ítélt rabokat kívánja kerületi börtönökbe helyezettetni, az ilyenekről is készített jegyzéket.

E jegyzék szerint tíz év alatt 25,817 egyén ítéltetett 1 évet meghaladó időre. Ennek tizedrésze 2,584. Egy évet tekintve tehát határvonalú, csak 5 kerületi börtönt kellene építeni.

A kerületi beosztás alapjául a régi kerületi beosztás (Dunán innen stb.) nem fogadható.

„Azon helyek közül — úgymond a jelentés — melyeket a királyi helytartótanács múlt 1820. évi 23493. sz. a. kelt felírásában a Magyar- és Horvátországokban felállítandó öt dolgozó házak kijelölendő helyéül javallott, az alválasztmány is némelyeket, mint jelesen Nagyvárad, Szeged, Kassa, Pozsony és Buda városokban kerületi börtön helyéül javallatba veendőknek vélt. Nézetei azonban a kir. helytartótanács említett feliratában kifejtett nézetektől nagyon különbözők voltak s azoknak különbözőknak is lenniük

kellett, mivel jelenleg nem öt közönséges dolgozókhoz, hanem magányrendszer elveihez szorosan alkalmaztatandó s 500 kamarácskával ellátandó kerületi 10 börtönök helyei kijelöléséről kellett gondoskodni, s csak azért, hogy egy vagy más helyen kiürült, vagy kiüríthető kolostori vagy kir. kincstári épületek találkoznak, azon hely kerületi börtön helyéül még ki nem jelölhetjük.“

Javallott kerületi börtönhelyek: Pozsony, Nagy-Kanizsa, Kassa, Nagy-Károly, Nagyvárad, Miskolc, Szeged, Arad, Eszék.

Az országos választmány november 14-én kezdte meg az alválasztmányok munkálatai fölötti vitát.

Deák indítványozza, hogy *carceren* kívül *simplex arestum* fogság is lesz meghatározandó, mert kisebb vétkek elkövetőit csak fogsággal szabad sújtani, ha az igazság követelményeit nem akarjuk figyelmen kívül hagyni. A fogság maximuma egy év. A ki fogságra ítéltetett, az oly bánásmódban részesítendő, mint a letartóztatott, de a bírónak jogában álland az ily elítéltnék sorsát a raboknál szokásban levő sanyarításokkal súlyosítani.

November 19-én nem fogadta el az alválasztmányi tervezet 15. §-ában foglalt azon intézkedést, melynél fogva a *börtönben szülő no* csecsemőjét a nő hozzátartozóinak adják át, szükség esetén pedig a fogházon kívül, közközlésen szoptassák. *Deák* indítványára kimondják, hogy az elítélt anyja sem tiltható el a szoptatástól. Ugyancsak *Deák* indítványára kimondják, hogy a letartóztatásban levő el nem ítélt egyén munkára nem kötelezhető. Majd *Deák, Pulszky, Eötvös, Klauzál, Bezerédy, Pejachevich, Andrássy* és *Busán* szót emeltek az alválasztmányi munkálatban foglalt *dohányzási tilalom* ellen. A többség azonban, úgy látszik, *főleg Majldth* erősködése folytán, az alválasztmány álláspontját fogadta el, főtartva a dohányzási tilalmat.¹

Többek ellenzése dacára az országos választmány szükségesnek mondta ki, hogy a rabok (elítéltek) *egyenruhát* hordjanak, nemcsak azért, mert az egyenruha a megszökést nehezíti meg, hanem azért is, mert ez a magányrendszernek, közfelfogás szerint elengedhetetlen kelléke (!)²

Eötvös és *Deák* felszólalásához képest, elvetették az alválasztmányi munkálat amaz intézkedését, mely szerint gyertyavilágnak a kamarácskákban való alkalmazása tilos.

¹ Itt megjegyezzük, hogy *Hegedűs Sándor* már 183G-ban „a dohányzást megengedtetni, de a gyertyázást eltiltatni“ indítványozza Vas megyében.

² *Egyenruha*-kényszer rendszeresítését *Hegedűs* már 1836-ban követelte Vasvármegyében.

November 21. és 22. Pulszky és Deák felszólalása folytán nem fogadják el az alválasztmány által célba vett közös istentisztelet eszméjét és kimondják, hogy minden rab cellájában vallásához mért istentiszteletben részesüljön, azonban határozataalképen kimondták, hogy a mérnökök felszólíthatni fognak oly börtönterv készítésére, mely a mise hallgatását a magányrendszer sérelme nélkül lehetővé teszi. *Bezerédy* megengedtetni kíváná, hogy a beteg rab, önköltségén, azzal az orvossal gyógykezeltesse magát, kihez leginkább bizalma van, de *Eötvös* és *Deák* utalván arra, hogy így a gazdagabbak a magányrendszert játszhatnak ki, az alválasztmány tervezete maradt meg.

November 25. Pulszky, Mednyászy és Eötvös a börtön megtekintésétől eltiltandónak vélik azokat, kik merő kíváncsiságból óhajtkák azt megtekinteni. *Eötvös Zsedényivel* szemben az entusiastáknak is megengedni kíváltta a rabok oktatását. *Jósika* és *Fogthói* indítványához képest a lelkésznek és főigazgatónak megengedték; hogy a rabnők cellájába nőszemély kísérete nélkül léphessenek be. *Zichy* gróf a homoopathikus rendszer szerint kívánta kezelteni a beteg rabokat, mivelhogy az olcsóbb. Ám az országos választmány *Majláth* indítványára az alválasztmányi munkálatnak azon kitételét is kihagyatni rendelte, mely szerint az orvos drága orvosszereket ne rendeljen. — *Olrjai* javaslatához mérten azt is kimondják, hogy a ragályos nyavalyában halt rabok ruháját, az orvos mindenkori véleményéhez képest, el kell égetni.

November 26. Az alválasztmány által javasolt *fegyelmi büntetésekhez* (ágy elvonás, kenyéren és vízen való böjt) az országos választmány az egy napi koplalást is hozzáveendőnek vélte, mivel az alsóbb osztálybeli sok egyénekre nézve, kik az ágyat és főtt ételt a közönséges életben is nélkülözik, a mondott két fegyelmi fenyíték nem lenne elég sikeres. Kimondták azonban, hogy a sötét kamrába zárás koplalással két nap egymásután soha sem alkalmazható, a ki pedig 30 napi sötét kamarára ítéltetik (fegyelmi úton), annak büntetése minden 10 nap leteltével pár napra felfüggesztendő. — Ugyanekkor azt is elhatározták, hogy intézkedni kell az iránt, hogy a vádlotthoz, kivévén, ha egyenesen kívánja, *más vallású lelkész* be nem bocsájtható. — Azt is kimondták, hogy fegyelmi úton a szabadságvesztés büntetés meg nem hosszabbítható az esetben sem, ha a rab a büntetési idő végén követne el fegyelmi vétséget. Ily esetben a rendes bíróság köteleztetvén az eljárásra, kérdés merülvén fel az iránt, mily nyomatékkal bírjon ily esetben a börtön alkalmazottjának tanúvallomása, ha egyúttal sértettként is szerepel, ennek meghatározását az eljárás fölötti tanácskozáskra hagyták fenn.

A börtön ügyi rész fölötti tanácskozást november 24-én fejezték be.

A 43-iki börtön ügyi javaslat.

E tanácskozások alapján módosított börtönügyi javaslat intézkedései közül kiemeljük a következőket:

Az elzárandó vádlott alsó és felső ruhái csak az esetben hagyandók meg, ha tisztességesek (3. §.)

Fegyver, erőszak alkalmazására és szökés előmozdítására alkalmas eszközök, úgyszintén pénz elveendő a vádlottól beszállításkor. (4. §.)

Az elzárt vádlott, szükség esetén, kényszerítőleg is megfüröszthető és tiszta ruhába bujtatható. (5. §.)

Minden vádlott magánykamarácskába zárandó. (7. §.)

Közköltségen ellátott vádlott, ha nem akar dolgozni, a megítélt rabokkal egyenlő ellátásban részesül (8. §.), de jogában áll magát ruhával, élelemmel és ágyneművel ellátni, de lakmároznia, részegednie vagy a külvilággal érintkeznie tilos (9. §.) „betegség esetén azonban hozathat önköltségen külön orvost (nem köteles magát a fogház orvosa által kezelteni). (10. §.)

A fogházban született gyermek csak az esetben nevelendő rokonok által, illetve közköltségen, ha az anya azt szoptatni vagy nem akarja, vagy nem bírja. (11. §.)

Az istentisztelet az elzárt vádlottakra nézve is kötelező, csak úgy mint az elítéltekre (rabokra); az oktatásban való részvétel csak megengedett. (12. §.)

Az elzárt vádlott nem köteles, csak jogosult dolgozni. Ezért a fogházban nem divó, azaz az elítéltekre nézve nem kötelező munkaneme” is választhat. Munkájának egész jövedelme őt illeti. (13. §.)

A vádlott látogatására a vizsgálóbíró ad engedélyt. (14. §.)

A fogház könyvtárában találtató könyveken kívül a hazai és külföldi túrlapok, továbbá az erkölcsjavító vagy tudományos könyvek olvasása megengedendő, a szentírásnak és más épületes könyveknek olvasása pedig ajánlandó. (15. §.)

Festés, rajzolás is meg van engedve, de az így készült műveknek a kiküldése tilos. (17. §.)

Szabad levegőre az arra alkalmas helyen és akkor is minden szükséges óvakodásokkal csak oly vádlott bocsájtandó, kire nézve azt a börtön orvosa kerülhetlen szükségből elrendelendőnek jelenti. — A dohányzás, fennhangon beszélés, éneklés, füttyülés tilos. (17. §.)

A 25. §-t szószerint adjuk: „Ha a bírói felmentő ítéletnél fogva szabadon bocsájtandó vádlottnak elzáratásakor semmi pénze nem volt s szabadonbocsájtáskor kezében adható keresmény pénze sincs, élelmére a pénztárából a körülményekhez s lakása kisebb vagy nagyobb távolsága-

hoz alkalmazhatólag (egy-egy napra két ezüst garasokat számítva) legfeljebb nyolc napi tartáspénz adassék.“

Szabadon bocsájtott vádlott szükség esetén közköltésen ruhával (26. §.), ezen kívül letartóztatásának okát és idejét, a felmentő hatóság megnevezését, (27. §.) kezességre való szabadonbocsájtás esetén a szabadságidő lejáratí napját (28. §.) felőlelő bizonyítvánnyal, ezen kívül, tekintet nélkül arra, váljon kezességre, vagy végleg enged te tett-e ki a fogházból, útlelőlel (29. §.) látandó el.

Eltérések az egyszerű fogságnak büntetésénél. Bírói ítélet fogja meghatározni, ha a fogságra ítélt szabadságának bizonyos idejű megvonásával, munkával, vagy pedig a táplálás és életrendre nézve fennálló különös intézkedésekkel lesz sanyarítandó (32. §.)

A foglyot bárki meglátogathatja, de az igazgatótól kell engedélyt kérni. (34. §.) A fogoly által írt, vagy neki szóló leveleket felbontatlanul kell a címzetthez juttatni. (Nem szabad elolvasni.) (35. §.) Ugyanez áll a hírlapokról és a fogoly festményeiről és rajzairól, melyek további tandók.

Felkelés, lefekvés ideje a fogoly tetszése szerint, kivéven, ha dolgozásra is ítéltetett (38. §.)

Szabad levegőre a félélvél hosszabb időre ítélt foglyok is csak hetenként kétszer bocsájtandók. (Betegek ezen felül az orvos rendeléséhez mérten.) (40. §.)

Félélvél rövidebb rabság (törvényhatósági börtön).

Minden rab beérkezése után orvosilag megvizsgálandó, ezen kívül megfürösztetendő; kivétel nélkül mindenik intézeti alsó és felső ruhába öltöztetendő,¹ szakálla leborotvándó, háromhavonta (!) fürösztetendő, haja kéthavonta megnyírandó, szakálla kéthetente leborotvándó, lába hetenként füresztendő. (44. §.)

Az első 3 nap még könyvet se kapjon kamarácskájába és senkit se lásson. (46. §.)

A 3 nap leteltével tudára adandó, hogy az ítéletnél fogva mennyit kell dolgoznia, miért is az anyagot és szerszámokat az igazgató átadja. (47. §.)

A rab rendelkezésére bocsájtandó ruhaneműeket a 48—50 §§. sorolja fel.

Élelem naponként és fejenként: 1½ font jól kisütött egészséges rozskenyér már teljesen meghűlt állapotban, délben egy itcényi leves, egy

¹ Ezt *Lónyay Gábor* ellenezte az 1843 augusztus 29-iki kerületi ülésen.

² *Szentkirályi Móric* Pest vármegye követe az 1843 augusztus 29-iki kerületi ülésen azt indítványozta, hogy a rabok 2 havonta fürösztessenek, indítványát azonban elvetették.

részlet főzelék vagy zöldség, melyre vasárnap, kedd és csütörtökön $\frac{1}{4}$ fontnyi főtt vagy sült marhahús csont nélkül tétessék. — Friss ivóvíz elegendő mennyiségben adandó, de a rabok ételibe fűszer ne vegyítessék és ételük készítése és kiszolgáltatása módjában a rabok vallásbeli bőjtölési szertartásaik megtartására figyelem legyen — bor vagy szeszes italok pedig orvosi rendellet nélkül a rabnak soha sem adassanak. (51. §.)

E szabályoktól eltérni merőben csak betegség esetén szabad. (52. §.)

Az izraelita rabok mellőzhetetlen szükség miatt a keresztény rabok számára sült kenyerekkel és főtt ételkkel láttassanak el. (52. §.)

Felkelés, lefekvés, imádkozás, étkezés, munka idejét (reggeli 8—12 és $1\frac{1}{2}$ — $6\frac{1}{2}$) a törvény határozza meg. A munka is kamarácskábai végez-
tetik. (54. §.)

Az izraelita rabok csak szombaton és saját ünnepeiken nem dolgoznak (55. §.)

A rab lehetőleg oly munkát kapjon, melyhez ért. (57. §.)

$\frac{4}{5}$ -e a jövedelemnek a közpénztárt, $\frac{1}{5}$ -e a rabot illeti. (60. §.)

Ünnepnapon könyvet kapnak az intézet könyvtárából, de azt, hogy mit olvastak, a lelkésznek elmondani tartoznak. (62. §.)

Súlyos betegek külön kamarácskába. (65. §.)

Félévi vagy annál hosszabb rabság (kerületi börtön). Ha nincs üres hely a kerületi börtönben, úgy a rab törvényhatósági börtönben helyezendő el és a többi rabbal egyenlő elbánásban részesítendő. (71. §.), de ez az idő és az utazás ideje is beleszámítandó a büntetésbe. (73. §.)

Életmód mint a törvényhatósági börtönben, csakhogy hetenként 2 ízben 1—1 óráig a szabad ég alatt sétálás és mozoghatás engedtetik. (79—85. §§.)

Fegyelmi fenyítékek: első esetben komoly megfédés az igazgatóság által (8. §.): majd főtt ételének egy napi elvonása vagy egy napi kenyéren és vízen bőjtölés, vagy ágyának elvonása; ismétlés esetén e fenyítékek megismétlése, legfeljebb azonban 3 napig terjedő időre. Sötét kamara legfeljebb 3 napig terjedő időre. (88. §.) — Lármázásért, kiabálásért, fűtyülésért otthon vagy a sétaterén: dorgálás, főtt ételnek megvonása legfeljebb két napra, vagy kenyéren és vízen tartás ugyanennyi időtartamra, vagy ágyának két éjjelre való megvonása. (89. §.) Ismétlés esetén e büntetések legfeljebb 3 napra és e közben legfeljebb egy napi koplalás; többszöri ismétlés esetén legfeljebb 6 napig terjedhető sötét kamara és egyúttal ágy elvonás és kenyéren és vízen tartás, két napon pedig koplalás (90. §.) — Ugyanily büntetések, ha rabtársaival tilos összeköttetésbe lép. (91. §.) és ha nem végzi el a reája kirótt munkát — és így tovább. — Az eszközöket rongáló rab, többszöri ismétlése esetén, sötét kamarában

legfeljebb 6 napig tartandó elzáratáson felül kenyeren és vízen és két napi koplalás és ágya használatának elvonásával (a kárterítésen felül) (94. §.). — Tiszteletlenség az igazgatóság tagjai, tisztikar, vagy szolgálószeméllyel szemben első esetben 4, második esetben legfeljebb 6, harmadik esetben legfeljebb 9 napig terjedhető kamarával, mindhárom esetben azonban ezen felül ágyelvonással, a második esetben 2, a harmadik esetben 3 napi koplalás. (94. §.) — Igazgató elleni kézfelemelés, vagy tetteges bántalom 30 napig terjedhető sötét kamara. (95. §.) — A büntetési idő fegyelmi úton meg nem hosszabbítható. (100. §.)

A fegyelmi büntetést a 3 tagú fegyelmi bíróság (fő és aligazgató és tollvivő) rója ki. (101. §.) Az eljárás sommás. A bíróság kihallgatja a vádat, a rabot, a tanúkat, szembesít és szótöbbséggel hozott ítéletet hoz. (102. §.) — Ítélethozatal előtt az orvos meghallgatandó. (103. §.) — Az eljárásról jegyzőkönyv veendő fel. (105. §.)

A törvényhatósági börtönökben a fegyelmi fenyíték hasonló szabályok szerint rovandó ki. (109—112. §.)

A törvényhatósági fogházak fölött a helytartótanács gyakorolja a fő felügyeletet. (113. §.)

A nőrabokra felügyelő nőszemély az igazgató fenhatósága alá tartozik. (115. §.)

A börtöntisztviselők választani fognak és csak bírói ítélet útján mozdíthatók el. (119. §.)

A büntársak külön zárandók. (130. §.)

Az elzárt vádlott leveleit a bűnvizsgáló bíró veendi át. Ugyanez áll szóbeli üzeneteiről. (131. §.)

Olvasni csak aláhúzásokkal el nem látott és a vádlottra vonatkozó tartalommal nem bíró nyomtatványokat szabad. (132. §.)

A magánykainarában töltött első 3 nap letelte után az igazgató és a lelkész szelíden, de érzékenyen intsek a rabot a megbánásra (133. §), az igazgató pedig tudassa a rabbal, hogy büntetésének ideje alatt a kívülágról mit sem tudhat meg, sem annak magáról hirt nem adhat. (134. §.)

A rab részére érkezett levelek *feltöretlenül* teendőik földre — mondja a 135. §. 1. bekezdése. De ugyanezen §. 2. bekezdése hozzáteszi, hogy, ha a rabra vagy másokra a levél el nem olvasásából nem orvosolható kár háramolnék, akkor a törvényszéknek, sürgősség esetén (a törvényszéknek teendő utólagos jelentés kötelezettsége mellett) a törvényszék elnökének engedélyével megmutathatók a (fel nem tört?) levelek.

A *rabot kiszabadulása* előtt is figyelmezteti a lelkész a megterésre. (141. §.)

A *rabok munkaereje* szükség esetén a törvényhatóság fölterjesz-

tése és a helytartótanács jóváhagyása esetén bérbe is adható vállalkozóknak; ám csak a büntetés végrehajtását tárgyazó szabályok sérelme nélkül. (143. §.)

A börtönigazgató *félévente tesz észrevételes jelentést* a törvényhatóságnak, ez a helytartótanácsnak. (146. §.) A törvényhatósági fogház és a börtönigazgató fölött a törvényszéki elnök áll, két, a közgyűlés által választandó férfiúval együtt; ezek hetente fogják megvizsgálni a börtönt.

*

A kerületi börtönfőigazgató kellékei: feddhetlenség, szilárd lelkület, törvénytudás, műveltség, emberismeret, tapintat, ezen kívül ismerete a kerület alá tartozó törvényhatóságok területén lakók nyelvének; végül vagyon. (175. §.) Magyarul nem tudó még szolgálai állásra sem alkalmazható. (176. §.) A kerületi börtöntisztviselőket részben a főigazgató, részben a helytartótanács nevezi ki.

Az egyes rab által rendszeren végzendő (szakmány) *munkát* a főigazgató, az orvos meghallgatása után fogja meghatározni. (186. §.) A 187. §-t szószerint adjuk: „A semmi mesterséghez nem értő raboknak valamely munka nemére tanítását a főigazgató rendeli el és ha tanításuk eszközzésére a kerületi börtöni személyzethez rendszeresen nem tartozó egyént kellenék fordítani, azzal a titokban tartani kellező körülmények és állapotok titokban tartásuk iránt a főigazgató az esküt eleve tésse le“.

A főigazgató a rabokat „lehetőségig gyakrabban“ megnézi és tapasztalatairól a helytartótanácsnak jelent. (188. §.)

A főigazgató dönti el, váljon a rab, büntetésének letelte után, ruhával ellátandó-e az intézet költségén. (189. §.)

Nem gyanús személyeknek a börtönlátogatás csak kebelbeli tisztviselő jelenlétében van megengedve. (192. §.)

Ajándékot a főigazgató családjának tagjai sem fogadhatnak el. A törvényben meghatározott életmódot sem enyhíteni, sem sanyarítani nem szabad önkényesen. *Magános szolgálatokra a rabok közül senki sem alkalmazható.* (196. §.)

A rabok vallásos és erkölcsi oktatásának elővitele legyen a főigazgató gondoskodásának azon legfőbb tárgya, melyre állandóul feszült figyelmét fordítja. (198. §.)

Élelmezés, fűtés, világítás és rabmunka haszonbérbe adható. (208. és 212. §.)

A főigazgató hivatalba iktatása alkalmából a középponti biztosság beiktató tanácsának és az illető törvényhatóság küldöttei előtt esküt tesz.

A főigazgató alá közvetlenül az *aligazgató* és a *nőfelügyelő* vannak rendelve. (228—243. §§.)

A *lelkészek* (261—272. §§.) naponta 6 órát tartoznak a rabok cellájában tölteni. Predikációk tartása és éneklés tilos. Más vallásnak lelkésze csak a rab kívánságára lépheti át cellájának küszöbét. (E szabályt a törvényhatósági fogházakra is kiterjesztik.)¹ Minden rabot hetente legalább egyszer, a megátalkodottabbakat többször is látogatja a lelkész. Minden lelkész naplót vezet az erkölcsi oktatás eredményéről és azt havonta a főigazgatónak bemutatja. A főigazgató által kinevezendő egyik lelkész a *könyvtár* gondviselője. De előterjesztést tenni egyik-másik hasznos könyv beszerzése iránt mindenik lelkész tartozik. A lelkész a látogatás alkalmával kikérdezi a rabot az olvasmány felől.

A rabot beérkezése után *két orvos* szorgosan megvizsgálja (276. §.) A rabot hetente legalább egyszer egy orvos meglátogatja.

Az összes börtönök fölött a helytartótanács ügyel föl (324. §.), miért is a tanácsosok száma hattal szaporittatik (325. §.) és kebeléből kizárólag börtönügygyel foglalkozó (középponti) bizottságot küld ki, mely a körintéző levelek útján az összes törvényhatósági és kerületi börtönöket utasíthatja (330. §.) Csak a középponti bizottság adhat engedélyt valamely kerületi börtön meglátogatására (331. §.) E bizottság tagjai közül egyet várat-

¹ Az 1843 szeptember 11-ki kerületi ülésen *Ráday Gedeon*, Pestvármegye követe, törvénybe azt kívánja iktatni, hogy a rabhoz soha semmi esetben más lelkész ne küldessék, se saját kívánságára ne mehessen, csak a maga vallásának lelkésze. Indítványát még négy megyei követ pártolta, főképp azon okból, mert ily módon visszaélésekre adatnék alkalom s tárt kapu nyitnának a térítgetési szellemnek: ha ugyanis p. o. a börtönigazgatónak kedve lenne a rab nyakára valamely más vallású térítgető papot küldeni, az kénye szerint fogná üzhetni a rabra nézve lélekkinzó munkáját; mert ennek a magányrendszer természetére szerint nem is volna módja panaszkodni s így a prosslytavadászat alattomos működése nem javíthatnák, a rabnak szabad akarata nem lévén, a lelki kínzás rosszabb lenne, mint minden testi sanyargatás. *Boethy* (Biharmegye követe) Montrose példáját említi, kit a presbyterianus papok annyira kínoztak térítgetéseikkel börtönében, hogy inkább meghalni kívánt, mint tovább is a lelki zsarolásoknak kitéve lenni. *Szentkirályi Móric*, Pestvármegye követe félő, hogy a katolikus papok királyi kegyelem kilátásba helyezésével fognak térítgetni protestánsokat, minthogy a RR. nem fogadták el szólónak a kegyelmezési jog megszorítása iránt tett indítványát. Az is felhozott, hogy *Ráday* indítványának elfogadása nélkül a rab a magányrendszert is kijátszhatja, minduntalan más és más papokat hivatva kamrájába. Miután azonban a „szabad áttérés“-nek sok volt a híve, *Ráday* indítványa elvettett. *Kovács Ferenc*: „Az 1843/4-ki országgyűlés naplója II. kötet 422. 1.)

Itt jegyezzük meg, hogy *Zsoldos Ignác* már *Néhány szó a honi bátorságról* című művében a magányrendszerről és erkölcsi oktatásról szólva, kifejti, hogy véleménye szerint a rabhoz soha idegen vallásbeli papot nem szabad beengedni, mert ily léleknyerés alacsonyosságára egyik vallás sem szorult rá, mért is, ne, hogy valamely lelkész tévedésből idegen vallású rab cellájába tévedjen, a rab cellájának ajtajára nem csak sorszáma, de vallása is kiirandó.

lanul, de évenként legalább egyszer minden törvényhatósági és kerületi börtön megvizsgálására küldeni tartozik (332. §.) Ezenkívül évente egy-egy tanácsost küld ki minden börtönbe, hogy minden rabot cellájában fölkeresve, annak netáni panaszait négszemközt meghallgassa.

*

Törvényhatósági börtönbe a félévnel kisebb büntetésre ítélték, *törvényhatósági fogházba* az elzáratni rendelt vádlottak (letartóztattak), valamint a félévet meghaladó, de egy évet meg nem haladó büntetésre ítélték fognak kerülni. (344. §.) Minden rab, fogoly és elzáratásra ítélt vádlott, éjjel-nappal magánykamrácskában tartandó.

Minden kamrácska hossza is, szélessége is két öl és két láb, magassága pedig 1 öl és 4 láb. A vasrostélylyal ellátandó ablakon át elegendő világosság jöjjön be. Télen fűtés. (351. §.) Minden kamarácskában árnyékszék. (352. §.)

Úgy kell építeni, hogy a katolikus vádlottak, rabok és foglyok, a szent misének legalább főbb részleteit áhitattal kísérhessék. (302. §.)

A tervrajzot, építés előtt, a helytartótanácsnak kell felterjeszteni jóváhagyás céljából. (365. §.)

Több szomszédos törvényhatóság közös fogházat és börtönt is építhet helytartótanácsi jóváhagyás esetén. (365. §.)

*

Tíz kerületi börtön fog építtetni. (366. §.) Ezekben is éjjel-nappal elzárva. (367. §.) Ezekbe a félévi, vagy ennél hosszabb büntetésre ítélték kerülnek. (368. §.) Egy-egy kerületi börtönbe 500 kamarácskát. (369. §.) A tervrajzokat az országgyűlés fogja megvizsgálni és a király jóváhagyni. (370. §.) Ez a törvény az országra és kapcsolt részekre egyiránt kiterjed. (372. §.)

A kerületi ülés.

1843 augusztus 29-én kezdte meg a javaslat tárgyalását.¹ *Szemere* olvasta fel a javaslatot. Vitára okot tulajdonképpen csak *Beöthy* indítványára szolgáltatott, mely szerint törvényileg volna biztosítandó, hogy a börtönben szülő anyák csecsemőiket külön, elzárt, kényelmes helyen emlízhessék. Csudálatosképpen azonban ez indítványt a többség, *Zsoldos* hozzászólása után, elvetette.

A karok és rendek táblája

1843 szeptember 16-án kezdte meg a börtönügyi rész tárgyalását. *Kelemen* ítélőmester olvasta fel a javaslatot. Az agg *Sztrójka Emil*,

¹ *Wenckheim* elnök, *Szemere* jegyző, *Kovács Ferenc* gyűjteménye.

Máramaros követe, pedig a 882. §. azon intézkedése mellett szólalt fel, mely szerint a börtönök költségeit a nemesek is viselni tartozzanak. Ugyanily értelemben szónokolt Turócmegye követe *Rakovszky Adolf* is. A többség azonban a személynököknek valamint Borsodmegye követének, *Falóczy Lászlónak* indítványához képest, elfogadta a §-t, melyet az országos választmány tagjai annak idején egyhangúan tettek magokévá.

A főrendek táblája.

1843. évi november 3-án kezdte meg a börtönügyi vitázatokat.

A nádorfőherceg indítványához képest az országos bizottságnak akkor már többszörösen kinyomatott és közkezen forgó tárgyalási jegyzőkönyveinek felolvasásával kezdték meg a tárgyalást. Célja ez intézkedésnek az volt, hogy a magány- és hallgatórendszer mellett harcoló pro- és contra-okoskodások teljes terjedelemben ismertetvén, elejét vegyék azok újólagos felsorolásának. *Zár ka* ítélmester befejezván a jegyzőkönyvek fölolvadását, *Apponyi György* gróf hatalmas, hosszantartó előadásban ismertette a rendszerek jó és rossz tulajdonságait, előnyeit, hátrányait, stb.; majd határozati javaslatot terjeszt elő: szólítsák föl a főrendek a tekintetes karokat és rendeket az iránt, 1. hogy a helyett, hogy a magányrendszert általánosan, egész honunkban elfogadnék és minden törvényhatóságnál új börtönök annak elvei szerint felállítatnának, nemkülönb 10 kerületi börtön is, csak egy mintabörtön status költségein hazánk középpontjában a magányrendszer elvei szerint építtessék, és pedig az egész ország legsúlyosabb bűnösei számára, mely 500 rabot fogadna magába; 2. a magányrendszert ajánló munkálatot csak annyiban vegyék vizsgálat alá a méltóságos főrendek, a mennyiben ez a mintabörtönben megállapítandó rendszerre nézve szükséges; 3. az alatt is, míg a mintabörtönben tett tapasztalások s hazánk körülményei a törvényhozást a magányrendszernek vagy más tökéletesebbnek elfogadására el fogják határozhatni, a börtönök a közbiztonság és az emberiség tekintetéből az újabb rendszerek előtt divatozott mód szerint egyformán javíttatnak és a rabok tartására, foglalkoztatására, nemkülönb elálassifikációjára ideiglenes rendelkezés történjék; 4. a btk., mely az országos választmány által a magányrendszer elvein alapítva adatott elő, a most létező büntetések nemei szerint aránykulcs szerint alkalmaztassák.

Megindult a vita.

Elsőnek *Eötvös József báró* jelentkezett szólásra. Elismerte, hogy nálunk bajos valamely rendszer útján tett tapasztalásokról szólani, midőn köztudomású, hogy hazánkban sem a magányrendszer, sem a hallgatórendszer megvalósítva nem volt. De — úgymond — a célbavett *mintabörtönökre* a bűnösöknek csak egy huszada, vagy harmincada kerülvén,

ily kis hányada a bűnözőknek sem szolgálhat megbízható következtetés alapjául. A mintabörtönök építését tehát ellenzi, és az országos bizottság munkálatának elfogadását ajánlja. De az *Apponyi-téle* „skála” kidolgozását is lehetetlennek tartja, miután a törvényhatóságok börtönei közt alig van kettő is, melyben azonos rendszer szerint hajtánák végre a fogságbüntetést. így hát valójában véve nem egy, hanem annyi aránykulcs meghatározása volna szükséges, ahány törvényhatósága, ahány törvényhatósági börtöne van a hazának. Szóval: ha a törvényhozás nem épített országszerte azonos rendszeren alapuló fogházakat, a büntetési tételek meghatározását az esetenként ítélő bíróra kellene bízni, mert csak ennek lesz módjában ismerni az ítéletileg kirovandó börtönbüntetés súlyosságát.

A javaslat sorsa.

A megindult nagy vita során elhangzott rendkívül tartalmas, sokszor eredeti felfogású beszédekkel, tér szűke miatt, még csak vázlatosan sem foglalkozhatunk; a javaslat sorsát is csak főbb vonásokban ismertetjük:

A főrendek átmeneti börtönrendszert óhajtanak létesíteni és ez iránt a karokat és rendeket átiratilag megkeresik.¹

1844. évi június 27-kén, a főrendi izenetnek kerületi ülési tárgyalása alkalmával, *Szemere Bertalan*, a kerületi ülés jegyzője, az országos választmány által készített alaprajztervezetben egy régi philadelphiai fogház alaprajzának másolatára ismert, melyben több hiányt fedeztek fel. *Szemere* még ugyanaz nap tesz indítványt az iránt, hogy a kormány, a külföld nevezetesebb börtöneinek megtekintetése végett, műértőket küldene ki s a rajzpéldányokat az országban megismertetné.

A kerületi ülés megmaradt az eredeti tervezet mellett és csak az iránt volt vita, hogy, ha 10 kerületi börtön helyett csak négyet létesí-

¹ O. I. II. k 71. 1.: A főrendek izenete szerint: „A javaslatba hozott börtönrendszernek egész kiterjedésében és egyszerre leendő behozatalához a méltóságos főrendek nem járulhatnak; szükségesnek tartják, hogy a magánrendszer behozatala eleve csak egy minta-intézetre szoríttassék, nemcsak a közköltségek nagysága miatt, melyeket ha kitelnének is, kockáztatni egy nem egészen biztos eredményért még sem lehetne, hanem azon fontos tekintetnél fogva, hogy a legjobb célból ugyan, de mégis embereken teendő műkísérlet minél kisebb körre szorítkozzék és minél nagyobb felvigyázat alatt teljesíttessék. Ennélfogva javasolják a mélt. főrendek, hogy az ország központjában a kir. kincstár költségein 500 rabra egy mintabörtön állíttassék fel, mely a közép-ponti bizottság közvetlen felügyelete alá rendeltessék. Ezen mintabörtön alapul szolgáland egy lövő törvényhozásnak, miszerint azon rendszert, ha az országra nézve célszerűnek találják, nagyobb kiadásban alkalmazza, a gyakorlatilag mutatkozó hiányokat javítsa stb.” E börtönbe a főrendi izenct szerint a 2 vagy 3 évre ítélték kerüljenek.

tenek, hol legyen azok helye. A szavazás eredménye szerint *Léva*, *Pécs*, *Miskolc* és *Arad* lesznek a kerületi börtönszékhelyek.¹

Azt, hogy tíz helyett csak négy kerületi börtön építtessék, az alsóház is elfogadta.

A főrendek 3. izenetében² az egyik kerületi börtön ne *Léván*, hanem *Budán* legyen, minthogy a középponti biztosság is *Budán* székel. A javaslat 368. és 369. §§-ra nézve pedig figyelmeztetik a rendeket, hogy, ha csak 4 kerületi börtön fog létesülni, nem lesz elég egy-egy börtönben 500 kamarácska, ha fönmarad a 368. §-nak azon rendelkezése, hogy a félévi, vagy ennél hosszabb idejű rabok kerüljenek oda. Felszólítják hát az alsóházat új javaslat tételére.

Az 1844 szeptember 2⁴-ki kerületi ülés³ nem tesz új javaslatot, mitután a főrendi üzenet nyilván tévedés szüleménye, arra a föltevésre Jévn visszavezethető, miszerint a tervezett 4 kerületi börtönbe az ország összes (kerületi) rabjai helyezendők el, jóllehet, merőben csak az illető 4 kerület rabjai lesznek azokban elzárandók.⁴

Végre fő és közrendek közt létrejön a megállapodás. E szerint 4 kerületi börtön lesz létesítendő és ezek egyike Budán.

De zöldágra vergődni ezzel sem tudott a munkálat.

Megindult a vita, melyik pénztárból folyósítandó a börtöntisztviselők fizetése. A főrendek a királyi kincstárból óhajtják folyósítani, ilymód biztosítván a királynak kinevezési jogát. A közrendek az országos pénztárból, hogy így a tisztviselők ne királyi kinevezés, hnnem a KK. és RR. általi választás útján nyerjék hivatalukat. Mire a megegyezés a kölcsönös engedékenység útján valahogy, 1844 végén, létrejött, — már késő volt, a javaslat nem kerülhetett szentesítés alá, mert az országgyűlést pár nappal előbb bcrekesztették.

III. Fogházügy a 40-es években.

Dessewffy Aurél gróf az 1839—40-ki országgyűlésről francia nyelven naplót vezet *Ferenc császár* részére. Jutalmul *Metternich* utaztatta őt a nyugateurópai államokban. Ez az első, a fogházügy javítását célzó, komoly lépés az álladalmi kormányzat részéről. Azonban nem vezet sikerre, mert *Dessewffy* útra kél ugyan, meg is tekinti

¹ *Kovács Ferenc*: V. kötet 438. 1.

² Országgyűlési Iratok 207. sz.

³ *Kovács Ferenc* id. mű V. kötet 438. 1.

⁴ Országgyűlési Iratok III. köt. 69. és 71. 1.

a fogházakat, de tapasztalatainak megírásában alkalmasint a korai halál akadályozza meg.¹

*

Az 1840. évi 5. t.-cikk is csak az érdeklődést kelti fel a börtönügyi kérdések iránt; a börtönügynek, általában véve, nem használ, hanem árt. Az ország jelesei egyre behatóbban foglalkoznak a fogházügygyel, megismerkednek a külföld intézeteivel. A hírlapok, *Kossuth* Pesti Hírlapja nyomán, fölzaklatják a fogházi visszaélésekkel szemben eddig nemtörődöm-séggel viseltetett közvéleményt többszázados álmából, de . . . cselekvésre, épp az 1840. évi 5. t.-cikk következtében, nem kerül a sor.

Azelőtt jobb volt a helyzet. Hol itt esett meg, hol ott. Az évnegyedes közgyűlésen szóvá tették a fogház ügyét. Elítélték a visszaéléseket, tüzes szónoklatokban ecsetelték az emberiség élve eltemetett részének állatias sorsát, és a beszéd hatása alatt legott fölkelte helyéről hol az egyik, hol a másik táblabíró úr, hogy a pénzes erszényébe nyúlva „dicséretteljes ajánlás“ útján rója le a közgyűlés színe előtt az emberiség és jószívűség iránt köteles adóját.²

Most, az 1840. évi 5. t.-c. folytán, megnehezült a helyzet. Az országos bizottság tanácskozik, elkészül munkájával, kimondja, hogy a magányrendszert mondja megvalósítandónak, de a törvényhozás . . . évek múltán is csak vitatkozik a munkálat fölött. Közrendek és főrendek táblája között nézeteltérések merülnek fel. Izeneteket váltanak, nem tudnak meg-egyezni. Egy ideig az is vitás, megmarad-e a magányrendszer, melyet illetően országszerte megoszlanak a vélemények. Az is vitás: a megyék, avagy az ország fogja-e a költségeket viselni. Ily körülmények között csak természetes, hogy a „dicséretes ajánlások“ elmaradnak, mert kinek is lehetne kedve csorbítani a családi vagyont, midőn még az sem bizonyos, hogy a tett áldozat árán akár csak egy szemernyivel is javítani fog-e a kétségbe-ejtő helyzeten,³ mert vajmi könnyen megeshetik, hogy az építendő fogház

¹ *Szögyény Marich László* hoz, Dublinból, 1840. aug. 24-én kelt levelében említi, hogy a petworthi börtönt meglátogatta, de sem itt, sem más helyütt nem tesz említést a tapasztaltakról, életrajzírójának *Ferency Józsefnek* eddig még kiadatlan munkája szerint.

² Az adományozók közt első helyen áll *Wesselényi Miklós báró*, a ki *Udvarhelyszéknek* 1843. évi július 22-ki közgyűlésén tett főjegyzői bejelentés szerint börtönépítési célra telket adományozott. A tett adományozásról az egykorú lapok is megemlékeznek. Ez azonban nem állhatta útját annak, hogy agyondicsérről e körülmény főlemlítéséről egytől egyig mind megfeledezzenek.

³ Az 1840:5. t.-c. által kiküldött bizottsággal párhuzamosan nem csak *Pesten*, de az ország legtöbb megyéjében heves viták folynak a magány és hallgatórendszer kérdése körül, persze csak elméleti téren, mert, a mint azt *Eainer Ignác*, a P. H. baranyai levelezője, megjegyzi, nem mernek dönteni, nem tudva a két rendszer közül melyik fog a hon gyűlés által elfogadtni és azt sem tudják, a megyék, avagy az ország házi pénztárának költségén fognak-e

nem felelvén meg az időközben hozandó törvény szellemének, nyomban lebontandó lesz.

A házi pénztár költségén sem lehet fogházat építeni, mert minden nagyobb beruházás csak helytartótanácsi jóváhagyás esetén folyósítható a házipénztárból; a helytartótanács pedig „szűjén viseli a szegény adózó nép sorsát“ és ép a most jelzett okokra tekintettel, megtagadja a jóváhagyást.

Borzasztó helyzet. A törvényhozó javítani akar a helyzeten és ront. Az ország nagyjai türelmetlenül várják a börtönügy megjobbítását, szóval és tollal mutatják ki az országnak, az emberiségnek szégyenét. A börtönökről szólva, nincs lakosa a honnak, ki sajtó bánat nélkül ne gondolna a fogház szomorú lakóira, és a nyílt sebek láttára önmagából kikelt társadalom ölbe tett kezekkel, reményvesztetten kénytelen nézni, miként hiúsul meg a 43-iki javaslatok felrétételével a magyar nemzet negyedszázados álmainak a megvalósulása.

Eddig azért nem voltak jók a fogházak, mert nem intézkedett a törvényhozó, most meg azért, mert intézkedett.

Incidit in Scyelam, qui vult evitare Charybdim.

Az országos rendeknek a 43-iki börtönügyi munkálatnak adminisztratív jellegű intézkedéseit elfogadásra ajánló feliratából idézzük a következőket: „Különösen sérelmes és közaggodalmat okozó a tömlöcök állapota hazánkban, mert azonfölül, hogy ezekben a fegyelem törvényhatóságokként egyenetlenül változván, a hasonló bűnösök e körülménynél fogva szükségképen különböző mérték s így mintegy különböző igazság szerint lakóinak, bennük sem a büntetés jogszerű céljaira nem fordítatik figyelem, sem elkülönzés vagy gondos osztályozás által nem kiméltetnek, nem őriztetnek az elzártak jó érzeményei, sem nincsenek jelen azon feltételek, melyek mind a testi egészség, mind az erkölcsi tisztaság megőrzésére vagy visszaszerzésére okvetlenül megkívántainak...“¹ A fogházéletre vonatkozó adatokat, melyet *Apponyi György* az 1843. évi november 3-iki főrendi ülésen találóan nevezett el a „legundokabb testi sanyargatásának, a politikai irodalomnak köszönhetjük.

*

A következő adatokat az egykorú hírlapok, különösen a Pesti Hírlap vidéki levelezőinek jelentései nyomán közöljük:

az építtetni szándékolt fogházak létesíttetni. Érdekes e tekintetben a Pesti Hírlap komáromi levelezőjének (1841. évi 671. l.) a jelentése. A komáromi fogházat — úgy írja — a derék *Szemere Bertalan* is meglátogató körösztilutaztában. Óhajtanók véleményét hallani. A magányrendszer nem lett volna nálunk megvalósítható, mert lakói a fogháznak többnyire a puszták és erdőknek botforgatáson kívül semmit sem tanult fiai, kik magokra hagyatva, dolgozni meg nem tanulhatnak, csak túlságos fáradság révén.

¹ *Fayer*: IV. CX. 1.

Füredre utaztában — írja Kossuth¹ — megnézte a *veszprémi* fogházat. Lehetetlen volt — úgymond — el nem borzadnom. Kút forma lyukak, melyek öblébe lábtón juthatni csak. Szellőjük sincs, ablakuk természetes, nem is lehet. És az egyetlen nyílás a kút szájának, mondhatnék egy sötét, parányi, négy-öt lépésnyi széles, zárt udvarkára nyílik, hová csak délben fér a napsugár, a szellő pedig sohasem. És ez, mint mondják, még sem a legrosszabb tömlőc Magyarországon. — *Trencsén* fogháza, a megye főjegyzőjének, *Kalauz Pálnak* saját szavaival élve, 1845-ben nem fogház, de haramjatanoda. *Szabolcs* fogházát ugyanez évben *Széchenyi* meglátogatja. Az egyik „cellának nevezett büzhödt lyuk“ ajtajának feltárásánál a rab esdekelve rimánkodik, engedjék ki a friss levegőre. Az alispán szivesen megtenné, de azt hiszi, hogy ez meghaladja hatáskörét. Később a közgyűlésen, mely a rabok sétára való menetelét sohasem tiltotta meg, szóba kerül az ügy, és kemény szavakkal vonják felelősségre az alispánt. Ez azonban azzal védekezik — és pedig sikerrel — hogy ő. hivatalának átvétele alkalmával megkérdezte a vármegye cselédeit, (!) szokás-e a rabokat kiengedni, és azt a választ kapta, hogy nem.² — *Baranya* és *Temes* fogháza még 1841-ben, a *kövárvidéki* még 42-ben is föld alatt van. *Honiban* (1842-ben) a fogház két kis kamrájában 30 rab van elhelyezve. Egy része a fogháznak pedig órájárásnyira van a törvényszéktől. 1845-ban, mikor a magányrendszert léptetik életbe, bogarakkal van teli, a rabokat pedig az ítéletileg kirótt 2 nap helyett 5 napon á» koplallatják (kenyéren és vízen), a nem böjtnapokon sem adva a rabnak 5 latnál több húst. *Nógrádban* is 5 napon át böjtöltetik a rabokat egy feljelentés szerint. *Bácsban* (1847-ben) a hajdúk egy része a táblabíráka' szolgálja. 1841—42-ben *Nagykárolyban*, *Szathmárott*, *Esztergomban*. *Borsodban* gyatra a felügyelet. *Abaujban* a rabok ör nélkül sétálnak. *Zólyom* fogháza (1842-ben) túlkicsi. *Bácsban* (1841-ben) 4-en henyélnék egy szobában. (Itt egyébként kellőleg ügyelnek a tisztaságra.) *Harsban* (1843-ban) egy rab ügyész nemesi oklevelek gyártásával „szórakozik“. *Esztergom* 8 rabját 12 hajdú őrzi, 3 rab mégis megszökik. *Torontálbar* 45-ben föld alatt, ezenkívül kocsfészerekben, tehén- és lóistállóknak van a fogház és 10-en vannak egy négyszögölnyi földalatti pincébe zárva. Magányrendszerű dolgozóházat akarnak létesíteni.

De ezeket is fölülmulják az *úrszéki fogházak*. A nyitramegyei b—i uradalom fogháza, a vizsgáló-bizottság hivatalos jelentése szerint, 4 nem fűthető, ablak helyett két kis lyukkal ellátott szobácskából áll, melyekből a rabok magukat a határos kertbe át szokták ásni. Ha 4-nél

¹ P. H. 1842. évi augusztus 14 ki sz.

² P. H. 1845. évi II. 308.

több rab van, azok egy bűzhödt pincébe, s ha ez sem elég, úgy a város mázsáló házában lévő földalatti lyukba záratnak, vagy pedig polgároknál szállásoltalak el. Szökések állandó ellenőrzés híjján, napirenden vannak. *Nyitva* rendéi, vizsgálati adatok alapján, a rabokat a vármegye fogházába szállítják, s: minthogy — a vizsgálat szerint — a törvénykezés is szabálytalanul folyt, a helytartótanácsot keresik meg a pallos-jog minél hamarább való elkobzása iránt.

*

Lássuk ezek után azt, mit mond *Miss Pardoe*, ez a végtelenül rokonszenves írói egyéniség.¹ Miután a pestvárosi fogházban uralkodó, egészségre ártalmas, erkölcsökre gyilkos viszonyokat valóban megkapó módon ismertette, így folytatja:

„Feltűnő és szomorú, de százszorta keserűbb és lealázóbb az az aljasság, melyre az emberi természet sőlyedhet. És soha sem voltam kínosabb és nyomasztóbb kedélyhangulatban, mint, a midőn a tömlőctartó jegyzőkönyvét fellapozva, meghagyta a raboknak, hogy álljanak elejbenk, és mindenki mondja be nekünk (a fogház megszemlélésére eljött társaság tagjainak) hangosan a nevét. Azután ismertette velünk az illető rab által elkövetett bűncselekményt és felolvasta a rab ügyében hozott büntető ítéletet. Oly hiábavalónak és szívtelennek találtam ezt a formaságot, hogy megkérni kénytelenültem a tömlőctartót, kíméljen meg ettől. A tisztviselők látható csodálkozással, a rabok örömmel fogadták ez előterjesztésemet. — Itt megjegyezzük, hogy, *Pardoe* szerint, a vizsgálati foglyok nem engedhetők friss levegőre, az elítéltek ellenben naponta egynegyed órát tölthetnek friss levegőn.

Appert szerint, *Pozsony város fogházának* cellái 1847-ben valóságos sírboltok, teljesen sötétek, bűzősek, berendezésük egy faágy, melyen piszkos takaró és a rabnak odakötözésére szolgáló lánc van, és a szükségvödör. A rabok itt is sok hónapon át várnak az ítéletre, ruházatuk fityegő piszkos rongy. A rabok jórésze termekben, egymás közelében hever. A rabok közt egy örült teljesen meztelenül járt föl és alá, testén alig volt pont, mely ütések okozta sebektől ment. Egy halálos beteg rab a szükségvödör közvetlen közelében van a falhoz láncolva, kimondhatatlanul bűzös levegőben, sötét cellában, — élelme csak kenyér és víz. A város joggyakorlata szerint az örülteket a rabok közé zárják. *Appert* a nőrabokat is meglátogatta. Ezek is félmeztelenül jártak, lábukon több lánc. A rabnők egyike három gyermekével együtt tartózkodott a fogházban. Sem lelkipásztor, sem orvos, sem senki más nem látogatja rendszeresen a fogházat.

¹ Magyarország lakói és intézményei 1839. és 1840-ben II. köt. 6. fejezet.

A bajok főoka a szegénység, illetve a köztelherviselés hijja. — *Dobokának* például leírt a helytartótanács: gondoskodjék fogházi lelkeszről, a RR. azonban visszaírnak: mindenről fogunk gondoskodni, ha a nagyméltóságú helytartótanács gondoskodik majd pénzről.

IV. Írók a fogházakról.

*Szem ere Bertalan szerint:*¹

Mint az éj, melyben naplóm e lapját írom, sötét kép elébe vezetlek. Az utcákon töltött puskával fegyverkezett néhány őrt látni, kik csordákat hajtanak, nem barmokból, de emberekből. Vászon ingök s gatyájok szennytól és zsirtól koromfekete, képök sárga és kiaszott, két forgó szemmel, lábaikon vasláncok, melyek lármás csattogása a negyedik utcára is elhangzik. Itt-ott megállapodnak, útba jött ismerőseikkel, sűgva, titkon külön értekezni, bűnről és gonoszságról, azokról, miket elkövettek, azokról miket teendnek s az örök puskáikra könyökölve, híven őrzik őket, míg közöttük a pokol veti magvát; néhol a kocsmákba is befordulnak, hogy az ítéletnek szeszes italt tartalmazó részét teljesítsék s mohón nyelt nedvvel a lelket és észet elkábítsák; az örök pedig künn az ajtónál híven őrködnek, hogy benn a vétekszülő indulatok tápláltassanak ... és az utca népe közt kezdődik a káromkodó és szemtelen szócívaj, mit az örök úgy csillapítanak le, hogy néhányat a puskaagygyal föbe csapnak.

Eötvös-Lukács Fogházjavítás (1842):

Hazánk jelen állapotát tekintve — átlátja mindenki, hogy a kívánatnak nálunk mindeddig megfelelő még a legtávolabbról sincs. Nem is említve itt a vérhatalommal bíró uradalmak tömlőceit, melyek úgyszólván fölügyázat nélkül, egyes gazdasági tiszték kormányzására bíztatnak, a a közhatóságok közt is alig találhatunk kettőt, mely között a rabok tartására nézve a legóriásibb egyenetlenség nem léteznék. Vannak közhatóságok, melyek haladva korunkkal, tömlőceikbe a poenitentiarius rendszert behozák, vagy ahoz legalább közelítőnek; e törvénytáhatóságok tömlőceiben majd a hallgató, majd a magányrendszer hozatott be, vagy legalább a közmunkának célszerűbb elrendezése. Vannak mások, melyeknek börtönei a középkor óta, melyben épültek, úgyszólván semmiben sem változtak. Némely helyen a rab tömlőceből naponkint néhány pillanatra eresztetik ki a szabad levegőre, máshol szabadmunkásként dolgozik; egy vármegyében félmázsás vas terheli lábait, míg a szomszéd törvénytáhatóságnál láncok a rabok legnagyobb részénél nem használtatnak; itt hetenként

¹ Utazás külföldön 1840.

négyszer láttatik el hússal, míg talán a harmadik törvényhatóságban hetekig kenyéren és vízen kívül más élelemre szert nem tehet.

Míg az emberi méltóságot lealázó pálcázás s a halálos büntetés helyébe, melytől műveltebb korunk visszaborzad, más surrogatumot nem mutathatunk, mint oly börtönöket, melyekben a hosszabb időre elzártnak élete, a kisebb vétkesnek erkölcsisége annyira veszélyeztetik, mint hazánk és Európa majdnem minden börtöneiben, addig minden emberszerető deciamatióink mellett, jogunk nincs valakit kegyetlenséggel vádolni.

Deák-Hertelendy 1840. évi követjelentése:

Börtöneink pedig sok helyen olyan állapotban vannak, hogy azoktól az emberiség szelídebb érzete méltán visszaborzad. A büntetés célját veszi a közállományra nézve, midőn a vétkest sújtva csak bosszúí, de nem javít s a hol a börtön egyedül szenvedésnek helye s a hol az erkölcsi jobbulásra ügyelem nincsen, ott sem a büntetésnek szigorúsága, sem annak a vétkest bizonyosan sújtó gyorsasága nem elég a büntetteknek kevesítésére, mert félelem jobb erkölcsök nélkül még nem nyújt kezességet a közállománynak arról, hogy törvényei tiszteletben tartatnak. Nálunk pedig fájdalommal kell megvallanunk, a tömlöcök még eddig sem javítóhelyek, hanem nagyrészből a vétek iskolái valának s gyakran a kit indulat vagy könnyelműség vétekbe kevert, de keble fogékony volt még a jóra s az erkölcs útján csak megbotlott, de szíve romlott még nem vala, mint vétkét bánó bűnös kerül a börtönbe s mint kitanult gonosztevő hagyja el azt.

Böloni Farkas Sándor: Utazás Észak-Amerikában. (1835.) 118. I.

Nálunk a fogházak a megromlott erkölcsök szemétkázai, hová egy időre kihányatik a társasági életet megvesztegető rothadt rész, hogy ezen házban, mint, gonoszság iskolájában henye élet unalmi közt, egymást tanítva még rendszeresebben betanúltassék a gonoszság a status költségén, hol a fogoly a botozások közt megutálva a bosszúálló törvényeket s az őtet megalázott s kebeléből kirekesztett emberiséget, új elkeseredéssel tér meg az életbe, visszaboszulni az őtet üldözőket.

68. 1.: Egy-egy vagy földalatti vagy földfeletti, inkább ólba mint tel embe 50—70 becsukatik, hol télben férgek s fagy, nyárban megrekedt hőség fojtogatja, hol a bűzhödt légből szabadságát csak ideiglen, de egészségét örökre elveszti, bár erről az ítéletben egy szó sincs . . . Minden felügyelet megszűnvn, megindul a mirigyos társalkodás, esküdés, káromkodás, dulakodás, a bűnök történetét a gonoszság mestersegeit, a vétek utait egymásnak elbeszéli, *háborítlanul egész késő éjjelig*, midőn azokkal mintegy megtelve, a szemetes, bűdös, férges téglázon

vagy összefűlt szalmán kiki helyet foglal, oly sűrűn, hogy takaró nem lévén, test tetet melegít.

Kölcsey (1837):

A megye fogháza három osztályllyal bír. Egyik, mely alsó tömlőének neveztetett, tulajdonképen földalatti pince vagy verem volt, hol rendszeren hetven-nyolcvan rabló, gyilkos és gyújtogató, rothasztó nyirok és fojtó gőz közt összetorlasztva őriztetett. Ide évenként egyszer vagy kétszer, égő fáklyák mellett, fegyveres hajdúk kíséretében, halványuló arccal és borzongó kebelrel szállott le a főügyész, széjjelnézendő, van-e még sok közöttük, kiket pörbe idézni s megítéltetni elfelejtett? — A más két osztály az élők levegőjében, földszint épült: egy férfiak, egy asszonyok számára. E kettőben mindenféle rangú megrögzött és kezdő gonoszok, vigyázatlan tettekért befogatott ifjoncok és örültek minden különbség nélkül együvé zártak. E két osztályt a legteljesebb joggal úgy lehetett tekinteni, mint legcélrányosabb iskolát, hol a földalatti osztály jövődjő lakosai vagy lakosainak oktatói s útbavezetői állandóul neveltessenek s olykor, a népnek rettentéseül ezen multságául a vesztőhely gazdagítására egy-két zsákmány előre készülhessen. Mert, kit egyszer ifjúsága hajnalában bármi történet következtében a sors ide kényszerített, annak igen nyomorult fejének kell vala lenni, ha a vétek minden tekervényeivel s legborzasztóbb szemtelenségével tökéletesen meg sem ismerkedett. Ki idejőttekor a becsületérzés valamely szikráját még szívében hordozta, vagy az emberi nem iránt tisztábban vagy homályosabban még valami hajlandóságot érzett, minden bizonynyal e kettő nélkül tért vissza a társaságba, onnan időről-időre ide, mint honába ismét eljövendő.

Zsoldos Ignác-nak A honi közbátorság-ról (1838.) 77. 1.:

. . . valamint magunk a sötétség rejtélviből már egyszer kíván-szorongva a világosság fiai lenni törekedünk, úgy azon idő, midőn a gonosztevők büzhödt odvak és földalatti undok barlangok penészes helyein folyvást kínzandóknak, sőt mondjuk ki az igazat — kivégzendőknek tartattak, már hála a felvilágosodás lelkének, elmúlván, *jöllehet a régibb fogházak földalatti kínhelyein még sok igaz, hogy gonosz-tevők, de emberek nyomorognak . . .*

Eötvös József: Vélemény a fogházjavítás ügyében nemes Borsód vármegye abbeli küldöttségéhez 1838. (5. és 6. 1.):

A törvény, mely a társaság védpajzsának alkotott, most gonosz-tevők iskolája lett s egyesületté, melyben a vétek a legnagyobb mesteri a társaságnak nékiek erővel általadott tanítványaitak nevelik s melyből, mintegy műhelyből, a rég forralt vétek a naponkint szabadultak által elárad.

Midőn egy megyében a tömlöcök tisztasága és egészsége *tűnik üzemünkbe, a másokban* a homály, mely a börtönön elárad, mintegy jótettnek látszik, mert mindazon undokságot elrejti előttünk, melyek benne léteznek s melyektől eliszonyodunk. . . . így a gonosztevő nem azért büntetetik oly keményen, mert vétke súlya nagyobb, mert kevesebb reményt ad a jobbulásra, hanem mert egy megye tömlöcébe került szerencsétlenül s nem a másikba.

Hegedűs Sándor: „Tekintetes Vasvármegyének Szombathelyen a.i. épített börtönei s abban felállított javítóintézet története kezdetétől tökéletes kifejtéséig, jelen állapotjával együtt:

1831. ápr. 18-ka vala azon jeles nap, melyen a ns megye rendei figyelmüket a tömlöcügy felé fordíták. A nemes megye előbbi tömlöcei tudni illik a föld alá szinte két-három ölnyire mélyedvén, öt-hat külön rekeszből állottak, a melyek mindenikébe 20—24, néha több rab is 3—4 sorba úgy záratott, hogy naphosszában szabadon lennének láb-békóikban, de esténként éjszakára láb vasaikon egy hosszú lánc keresztül vonása által, melynek vége az őrszobába fölhzatott, egybe tűzetnének. Az egész épület sötétsége miatt vadak barlangjához hasonlíta és szűk lépcsőin gyertyavilág nélkül napon által is lehetetlen volt a lejárás. A felső épület semmivel sem volt célirányosabb az alattinál. így tehát többen a sötétség fíjai egy barlangban lévén zárva, a here élet szülte unalomtól izgatva, időrovidítés okáért, egymás közt váltogatott beszélgetések által a börtönt . . . erkölcstelenség tanyájává, gonoszra oktató iskolává változtatták. — Az új börtön, szerző tervei szerint, 1836-ban készült el 22 ezer pengő forintért, mely jórészt, a nemesség önkénytes adakozásából került össze.

ELSŐ RÉSZ.
A fogságbüntetés.
I. Fogházfelügyelet.

A fogházfelügyeletet gyakorolják legfelsőbb fokon a *kancellária, illetve a király* és a *helytartótanács*; ezeken kívül a *közgyűlés*, valamint a *tiszti ügyész*, ki a fogház élén álló *udvari kapitányi* (más megyékben *várnagynak* hívják) is utasíthatja. Az udvari kapitány alatt állanak a tömlöctartók, fogházörök, hajdúk. *Női alkalmazottja* a fogháznak nincs.

A *helytartótanács* ellenőrzési jogainak¹ biztosítása céljából a rablajstromot félévente kell felküldeni. Egy 1828-ban kelt rendeletnél fogva a meg nem ítélt rabok lajstroma is felküldendő. A rablajstromban kitöltendő rovatok: 1. folyószám, 2. a rab befogatásának kelte, 3. neve, 4. kora, 5. vallása, 6. állapota, 7. születési vagy lakhelye, 8. elkövetett vétkének rövid kivonata, 9. a tárgyalás napja, 10. az ítélet lényege, büntetésnem, bot, korbács, vessző, 11. készpénzbeli fizetés, 12. volt-e már ez előtt büntetve, 13. észrevételek.

A *közgyűlés* negyedévente gyakorolja ellenőrzési jogát, mért is a tiszti ügyész az igazságszolgáltatás általános menetéről szóló jelentésébe a fogházat érdeklő adatokra különös gondosságot tartozik fordítani. A közgyűlés a tapasztalt szabálytalanságokért a felelősek ellen nyomban elrendelheti az eljárást, külön vizsgálat nélkül is.

¹ 1757. évi június 22., 1762. évi december 17. és 1765. évi október 17-ki rendelet.

A közgyűlés hatásköre, valamint a helytartótanácsé is a kebelbeli úriszékekre is kiterjedvén, úgy a tisztügyészi, mint a közgyűlési jelentésbe az úriszéki adatok is befoglalandók.

Már a mű első részében mondottakból is kitűnik, hogy a fölügyeleti szervek felvilágosítást kérhettek és kaphattak minden ügyről, de cselekvésre, avagy a hiányok eltávolítására, visszaélések megszüntetésére a legtöbb esetben képteleneknek köllött bizonyulniok. Első sorban áll ez a helytartótanácsról és kancelláriáról, melyek végzéseket hozhattak, leiratokat meneszthettek, de, alkalmas kényszereszközök híján, meghagyásaiknak nem tudtak fogamatot szerezni.

A közgyűlés pedig? Akarna segíteni a bajokon, különösen a 40-es években; több ízben tesz lépéseket ezen „legszomorúbb karban lévő fogház bajainak a megszüntetésére”, de közteherviselés híján nem tud segíteni.

*

A megyei fogház berendezésére vonatkozóan lássuk mindenekelőtt *Miss Pardoe*-nek, a legrokonszenvesebb egykorú írók egyikének 1839/40-ből kelt, magyarországi útleírásából a következőket:¹

. . . Bolthajtásos kapun át, sötét, szűk folyosóra értünk, melybe más folyosó nyílt. Ezen folyosónak erős vasráccsal ellátott ajtaja előtt ór állott. Átléptük e vasráccos ajtó küszöbét és hirtelen becsukták mögöttünk az ajtót. A fogház első osztályában voltunk: balról a fogházudvar, melyben az elítélteknek naponta egy órát szabad tölteniök a friss levegőn, kivéven azokat, kiket elzárásra ítélték, vagy kiket valamely súlyosító körülménynél fogva helyzetük ezen könnyítésétől fosztottak meg. Az udvart a fogház falai és a szomszéd házak zárják körül. A falak azonban 15—16 lábnál sehol sem magasabbak. Az udvar mintegy 30 négyszögláb, nagyon agyagos talajú, közepén kút, a foglyoknak szolgáló, odaláncolt ivóedényvel. A foglyoknak az udvarban időzés alatt, *Pardoe* szerint, nem szabad egymással beszélniük. — A tömlőcsobák mind a folyosóra nyílnak. A nyomor és a lealjasulás itt még a városi fogházban tapasztaltakat is meghaladja. 700-an voltak már a fogházban elhelyezve

¹ II. kötet 7. fejezet.

és nyolcvannak beszállítását várták a legközelebb jövőben, — A levegő sűrű és dohos volt. A talaj sártól süppedékeny és az egész fogház katonákkal telve. És ezek rendkívüli tisztasága kiáltó ellentétben állott környezetükkel. — A katonai megszállás oka az volt, hogy az utolsó napra virradó éjjel két rab megszökött; de szökésük mikéntjét-hogyját a hatóságok csak oly kevéssé tudták kitalálni, mint mi. — Minden tömlőnek két ajtaja van; a belső ajtó vasból, függő lakattal, melynek kulcsa a fölvygázónál van. A külső ajtó erős vasrácsból áll, csak oly lakattal, mint a másik. Minden cellához külön kulcs szól. Egyik cellában tizenegyen voltak, kik közül ketten valahogyan mind a lakatokat kinyitották; a folyosóra érve, valamelyik éléskamarának az ajtaját kinyitották és a kéményen keresztül a háztetőre értek. Akkorra azonban megvirradt és az őrség észrevette őket, mért is azzal elkeseredett harcot kellett vívniuk. Az a gondolat, hogy ezek a szökésük tervét másoknak is elárulták s hogy ennek folytán követőkre fognak találni, okul szolgált a katonaság berendelésére. — *A női fogház* a második udvarban van elhelyezve. Kettős vasajtó zárja el ettől, de a bejáratnál azonkívül őr is áll. Az a 100 szerencsétlen, kit ide helyeztek, ha ugyan lehet, még piszkosabb, szurtosabb és lealjasultabb, mint a férfirabok. Az első cellába lépés után több másodperc telt el addig, míg (a sötétségtől) bármit is látni lehetett... Csoportosan, összekuporodva ülnek az anyák, félig meztelen, nyomorult, elcsenevészdedt gyermekeikkel, homlokuk barázdával telt, arcukon ép csak a bőr . . . Szóval vérfagyasztó jelenség! Esdekelve koldultak és mohón ragadták meg a feljükk nyújtott alamizsnát ... A nőfoglyok kétharmada gyermekgyilkosság miatt került a fogházba. Ez a bűncselekmény országszerte gyakran fordul elő. A többi rab kisszerű lopás miatt ült . . . Egy másik cellába zárt rabnő térdén meztelen gyermek, mellette a földön öreg rongyokba takart gyermek. Azért tartóztatták le, — úgymond a börtönőr — mert egy péküzletből két kenyeret lopott. Szó nélkül vette át a neki adott alamizsnát, de oly túlboldog tekintetet vetett előbb rám, majd a gyermekekre, hogy élőszóval csak kevesebbet fejezhetett volna ki... Egy másik¹ cellában lepedővel letakartan férjgyilkos nő teteme hevert a ravatalon. A lepedőt székkal és konyhadényekkel erősítették meg az ágyon. — *Pardoe* a gyilkosság miatt 15 évi folytonos magánelzárásra elítélt *Beleznay Sámuel grófot* is meglátogatta cellájában.¹ A grófot tágas, tiszta, világos szobájában találta. Szobájában asztal és szék is volt (oly kedvezmény, melylyel egy rab sem dicsekedhetett). Bár a 15 évből csak 5 telt le, már is folyton arról beszélt, miként fogja a 15 év leteltével elkövetendő gyilkossággal bosszú-

¹ II. kötet 8. fejezet.

vágyát kielégíteni. A nejének kérelmére rendelkezésére bocsájtott olvasókönyveket nem használja.¹ Beleznay csak az első öt év letelte után kért engedélyt a királytól, hogy időnként „friss levegőre” bocsájtassék.

*

A *Nyáry Sál* által szerkesztett 1838. évi „*Közigazgatási Javallat*“ már javítani akart a viszonyokon. Ennek IX. cikkelyének C) c) pontja szerint: „Az alispán (miután a fenyítő törvényszéktől elkérte volt a rabok jegyzékeit) elővén az ítélet alá bocsájtott fenyítő és büntető pereknek a főjegyző által készített jegyzékét, az ítélet alá bocsájtottak közül előbb a fogvalévő rabokéban, s úgy aztán a magokat szabadságban védelmezőkében hozat ítéletet. Ez meglévén, a Törvényszékből egy szolgabíróval esküdttel, egy ügyvédet, és az udvari kapitányt oly végre küldet ki, hogy a *tömlöcöket megjárván, tévedésből nem maradt-e rab ítélet nélkül*, ugyanazon ülésnek tegyenek jegyzőkönyvbe iktatandó jelentést.“

Szóval: tévedésből is maradhatnak rabok a fogházban és az ily tévedést nem is követi okvetlenül bűnvádi eljárás.

II. A szegedi javítóház (Domus Correctoria Szegediensis).

Egy évet meghaladó szabadságvesztésbüntetésnek törvényszéki vagy kegyelmi hatóság általi kirovása esetén gyakran a szegedi javítóházban töltendő ki a büntetés (a szokott szigorításokkal).

Vajna Károly szerint:² az intézet 1785-ben alakult meg (nőraboknak csak 1790-ben) Szegeden, és 1831-ben szűnt meg. (X „Magyar Börtönügy” szerint 1832-ben.) A munkanemek voltak (1805—6): gyapjutépés, gyaratolás, fonás, harisnyakötés. Az 1806-ki utasítás szerint: favágás, vízfordás és más házimunkák is, de — főleg 1810 után — különösen házon kívüli munkával foglalkoztatják őket. Az utasítás értelmében mezei munkára

¹ Az elitét fiát a nádor főherceg nejének közbenjövete folytán elvették a családtól, melynek több tagja követett el gyilkosságot és istenfélő emberekre bízta.

² A mű kiadási költségeinek fedezésére az államnak — minthogy a börtönügyi kongresszus alkalmával Gerbeaud számlája mindent fölemészített — nincsen pénze.

alkalmazni nem szabad a rabokat, ellenben addig, míg *gyár* fog létesülni a fogházban, a rabok lehetőleg mind alkalmas módon foglalkoztassanak. — A század elején nagyban dívik a raboknak egyes szegedi polgárok házában való dolgoztatása. — *Fegyelmi fenyítékként* alkalmazásban van a kenyéren és vízen való böjt, valamint a korbács is. — *Vajna* átkutatta az összes iratokat és ezek alapján statisztikát készített. Egy esetet sem talált, melyben a beszállított rab büntetése 1 évnél rövidebb tartamú fogság lett volna. A 18. század végén itt is előfordul még életfogytiglani fogságbüntetés, ellenben a 19. század eleje óta már 12—15 év is a ritkább esetek közé tartozik. Nem egész számú évre (12 óv és 4 hónapra) szóló ítéletet csak egy Ízben talált. Némely megyében, így *Gömörhen*, dívik a raboknak bizonytalan időre való elítélése, illetve beszállítása. A helytartótanács 1815-ben betiltja az ily rabok felvételét, de elég gyakran megengedi, hogy az igazgatóság helytartótanácsi engedélylyel a rossz rabokat a büntetési idő letelte után is visszatartsa. — Eddig *Vajmi*.

Jávitotta-e a szegedi ház az erkölcsöket, nyílt kérdés. Tény azonban, hogy a fegyelem nem lehetett túlnagy, mert a rabok gyakran, így a Pestvármegyéhez 3750|1811. sz. a. érkezett megkeresés szerint, egyszerre 30-an szöknek meg. És a megye ez alkalommal, ugyan e szám alatt hozott közgyűlési határozatával ki is mondja, hogy a szegedi ház felállításának kétségkívül az volt a célja, hogy hosszabb raboskodásra ítélt gonosztevők, kiknek megjobbításokban a júrisdictiók fogházai elegendő módul nem szolgálhatnak, jó őrizet és felvigyázat alatt munkásság, oktatás és rendtartás által megjavításokban sikeresebb előmenetelt nyerjenek. Hogy pedig a ház e célnak semmi részben meg nem felel, az sokkal világosabb, mintsem hogy próba nélkül szűkölködjön, mert ezen fenyítőházzal bátran azt lehet mondani, hogy abból szintannyian bocsájtatnak el megvesztegetve, mint megjobbítva.

A felügyeleti jogot a helytartótanács gyakorolja jóval terjedelmesebb mértékben, mint a megye fölött. 1105/1807. — A rabok itt munkával foglalkoznak és munkájuk, úgy

látszik, jövedelmező volt, a mennyiben a megye¹ a befolyó jövedelem kiutalását sürgeti, arra hivatkozással, hogy az fedezi a tartási költségeket.

1817-ig az a felfogás, hogy csak a nagyobb gonosztevők küldendők oda. Ekkor a helytartótanács 6436. sz. leirata szerint a büntetésnek nem annyira a megtorlás, mint a javítás a célja, ép ezért mindent el kell követni a bűnösök megjavítása céljából és az elitét törvényhatóságát a rab erkölcséről, illetve arról, nyujt-e reményt a megjobbulásra nézve, értesíteni kell. Miután pedig a javíthatlan gonosztevők, mindhárom fokon halálra ítélték, kik kegyelem útján jutnak a javítóházba, a többieket elrontanák, ezért Ő Felsége elhatározta, hogy a jövőben nagy, azaz javíthatatlan bűnösök ne kerüljenek a javítóházba, hanem csak a megjavíthatók.

III. Pestvármegye fogháza 1845-ig.

Mindenek előtt az elnevezésekkel legyünk tisztában.

„Fogház” és „börtön” azonos fogalmak, mert a szabadságvesztésbüntetésnek voltaképen csak egy faja van, oly esetben pedig, midőn (kisebb tartamú, 2 hónapot meg nem haladó) szabadságvesztés esetén az ítélet „fogság,” vagy a ritkábban előforduló „börtön” kitétel helyett „elzárás” említi: ez alatt is csak fogság értendő, csakhogy az elitét éjjel-nappal a *tömlőében* tartandó. „Tömlőc” alatt a fogháznak egy (bármely) szobája, kamarája értendő. — Itt megjegyezzük, hogy *elzárást*, hosszabb tartamú büntetések esetén, egy hónapot meg nem haladó tartamban, gyakran rónak ki.

*

Egy szobában, ellenkező intézkedés híjján, többen laktak;² így a bűntársak is,³ sőt az egészségesek a betegekkel.⁴

1 1346

1817.

2 3584

1829. 1520|1824.

3 1830

1824.

4 1595

1684|1840

1815 báró Neoser Anna is. (Rabkórház még a 40-es években sincs).
Elzárva két hónapi vas és böjt. (1848: LVII. 56.) félévi elzárás

melletti fogság.

A fogság kirovatni szokott legrövidebb tartama 2 hét. Leghosszabb tartama 15 év.¹ Elvben életfogytiglan terjedő fogság is kiróható, a mint ez az 1814. évi október 24-iki 27969. sz. kelytartótanácsi leiratból kiténik, de életfogytiglani fogság sem az én kezeim közé került ítéletekben, sem *Vájna Károlynak* mindedig csak kéziratban meglevő kutatásai szerint nem fordul elő, legfeljebb a 18. század végén, de akkor is csak kegyelmi határozatokban.³

*

A mi már most a rendszert illeti, a magány, a hallgató, vagy dolgozó rendszer elvei még csak távolról sincsenek megvalósítva. Minden inkább van a fogházban, mint rend.

Még csak a *fölkelés, lefekvés* vagy *étkezés* ideje tekintében sincs a rabok szabadsága megszorítva.

Ugyanez áll a rabok (foglyok) *elkülönítéséről*.³ Hosszú idejű és rövid idejű rabok, rovott múltú tolvajok és rablógyilkosok együvé kerülnek, együtt élnek a korcsmai veredés miatt letartóztatottakkal; fiatalok a vénekkel, visszaesők az első ízben büntetettekkel, elítéltek a vizsgálati foglyokkal. Ezeknek egymástól való elkülönítését 1844-ben is csak indítványozták. (5423). Az 1819. évi 18567. sz. helytartótanácsi rendelet érteimében a másodízben halálra ítéltet a többi rabtól elkülönített helyen kellene tartani, de sehol sem gondolnak e rendelet következetes keresztülvételére. — Az 1784. évi 2148. sz. rendelet is előírja, hogy vigyázzanak a törvényhatóságok, nehogy a rabok a fogházban összebeszéljenek, de ez a rendelet sem hajtható végre. Ép csak a nőfoglyok⁴ vannak elkülönítve a férfiaktól, a mennyiben ezek tömlöcei az épület emeleti részében vannak elhelyezve. Ámde ezek fölött is férfiak gyakorolják a felügyeletet. . . Megengedheti ugyan a kormány, a mint ez az 1796. évi 1314. sz. Rumprecht Kata ügyéből kifolyólag kibocsájtott helytartótanácsi leiratból

¹ *Appert* szerint a Komárommegve fogházában 1847-ben elhelyezett rahok közt sincs egy sem, kit 15 évet meghaladó időre ítélték volna.

² Így az óbudai úriszékiül főlebbvitt, fönnebb megbeszélt Sháber Lőrinc esetében (310/1792.) 3 napi böjttel és falbakapcsolással súlyosítva.

³ 1089/1833, 1744/1814, 4494, 1840, 1904/1811, 518/1845.

⁴ A fogoly kifejezés elítélre és letartóztatokra egyaránt alkalmaztatik.

kitetszik, hogy a büntetést, kivételes körülményekre tekintettel, nem a megye fogházában hanem a nőrabok elhelyezésére alkalmasabb budai apácák klostromában, más esetekben, hogy a szegedi javítóházban töltsék ki, ámde az ily intézkedések ritkábban szoktak előfordulni. A férfiakkal a nőktől való elkülönítése egyébként már az 1753. évi április 5-ki rendelet óta kötelező.

A tisztaság sem nagy.

A fogházba felvehető rabok legnagyobb száma nincs meghatározva. A túlszűfoltóság csak oly állandó jelenség a fogházban, mint a skorbut.¹

*

A viszonyokat jellemzi, hogy a voltaképeni letartóztatás napját sem tartják nyilván. Bármely szolgabíró, alszolgabíró, esküdt vagy mezei biztosnak jogában állt a keze ügyébe került egyének letartóztatását elrendelni. Ezen kívül a községi előljáróság, községi bíró is — jogosan-e, jogtalanul-e, az más kérdés — de bőven él a letartóztatás jogával. Senki sem kutatja, mennyi időt töltött a letartóztatott a községi fogdában, a mezei biztos fogházában, hány napig tartott, míg a megye északi vágj” déli határáról a vármegye fogházába elkísérték, útközben hány fogházban s hány napig tartották fogva, hányszor pofozták meg, hányszor koplaltatták. Mindezt közigazgatásjogi kérdésnek tekintették. Innét, hogy a büntető bíró csak ölj” kevésbé firtatja, mint az udvari kapitány.²

Az *úriszékiül* átvett *kecskeméti fogházban* sem jobbák a viszonyok. A város törvényszéke átír,³ hogy „a kecskeméti raboknak eddigi őrei általi tartása nem bűnhődés, sőt inkább

¹ Már az 1845. évi márciusi közgyűlésen szóba került Pest városának átírata az iránt, hogy az akasztófát vitessék el helyéről. A közgyűlés, tekintettel azon körülményre, hogy a megye fogháza annyira túl van zsúfolva rabokkal, mint az országnak egy megyéje sem, miért is tágasabb börtön építése maholnap elodázhatatlanul szükséges lesz, azt válaszolja, hogy csak az esetben fogja eltávolítani az akasztófát, ha a várostól (börtönépítési célra) alkalmas házhelyet kap

² 2859)1839, 7145)1837, 3807)1833, 2304)1837, 7356)1837, 2635)1810, 2140)1824, 929)1838, 6631)1843, 2180)1822, 5224)1835, 2242)1828, 3830)1828, 5145)1833, 261)1844, 2578)1817.

³ 1152)1845.

lakomának nevezhető közbotrány, mit a tömlöctartóknak az ottani lakósokkal egy vagy más útoni összeköttetése segít elő”. Ezért a törvényszék indítványozza, gondoskodjék a megye kellő fölügyeletről, nehogy továbbra is 15—20 embert kelljen együvé zárni, és szíveskedjék a megye az egy évnél hosszabb időre ítélt raboknak a megye pesti tömlőcében tartását engedélyezni. A KR. kimondják, hogy a jövőben az összes rabokra nézve nemcsak a bíraskodás, de a tömlőcöztetés is Pesten lesz végrehajtandó. — A *kalocsai* úriszék fogházából¹ a rabok az ablakot kitörve szöknek meg, mialatt az őr az ablak alatt sétál. — *Földvály Gábornak* egy 1822-ből kelt jelentése szerint a *solti úriszék* fogházában egyenesen tarthatatlanok a viszonyok. A fogház föld alatt van elhelyezve, de a földalatti odú gádorjának bolthajtása ki van törve. Elegendő számú hajdút nem tart az uradalom, úgy, hogy sokan szökdécselnek. *Földvály* szerint az uradalmat, a megyének 1779. évi 2429. számú és több más hasonló esetben hozott határozatához képest, *ad ununissionem usus juns giadii* (vérhatalmi jogának elvesztése iránt) kellene bepereltetni. Ám az 1822. évi Boldogasszony havának 30-án tartott kisgyűlés véleménye ezzel szemben oda irányú, hogy perlésre nincs ok, minthogy az uradalom részéről a megyéhez érkezett beadvány szerint „a hibákat liovahamarább eltávolítani” fogják. Jövő őszig tehát a megye várakozó állásponttal is beérheti... és az is elég lesz, ha a megye meghagyandja az úriszéknek, hogy vigyázzanak a rabokra jobban. — — 48-ban a megye *Nyá ry Púi* alispán jelentéséből megtudván, hogy a solti úriszék fogházában még mindig nincsenek légvonó ablakok, meghagyja azok építését. (4053.) — A *ráckevei* úriszéknél divott állapotok megvilágítására pedig két körülmény alkalmas. Egyik, hogy 1822-ben az óriási kiterjedésű uradalom fogházában egyetlen egy rab sincs, másik a következő ítélet:

1835/1755. Raboskodó Török Mihály, azért, mert a tömlöctartó egy kanna bort a tömlőcbe vinni nem engedett, azt a kannával úgy fejbe vágta, hogy az rögtön eszméletét veszti. — Ezért, figyelembe véve, hogy

¹ 4323/1821.

rahoskodása alatt már sok büntetést kelle kiállania, raboskodásának kezdetől számítandó még egy fél évi rabságra, ez alatt két ízben elszenvendő 80 botütésekre, mai naptól kezdve pedig, egy órát *mindennap kivéve*, melyben, a tömlőctartó kíséretében, a friss levegőre kísértessék, szünet nélküli elzárásra, hetenkint 3 *napi böjtre*, és ezenkívül minden hevítő italoktólí folytonos eltiltásra ítéltetik.

A *fogházba szállítás* nincsen különös formai előfeltételekhez kötve. Hisz minden bűnvizsgáló közeg vizsgálat foganatosítási jogánál fogva hatáskörrel bir a letartóztatásra és csak azt kell kutatni, hivatalos közeg részéről történt-e a beszállítás, különösen, minthogy nem a letartóztatás szorul indokolásra, hanem a szabadlábon hagyás.

Csak 1844 után kezdik a letartóztatásba helyezést nyilván tartani. De a letartóztatás időpontjának itt csak a vármegyházába történt szállítást tekintik.

IV. Kedélyesség.

A fogház kétemeletes.¹ A *fehérnép*² a II. emeleten van elhelyezve. Ezekre is a tömlőctartók és hajdúk ügyeltek, a minék természetesen nem maradnak el a következményei. Porubcsányi a rabnöket fűrdőbe viszi.³

A terhesség, melylyel mint kezességre való kibocsájtási okkal foglalkoztunk, nem ritka,⁴ bárha *Reviczky Imre* főügyész 1831-ki jelentése szerint egy év alatt a tömlőcben csak öt rab asszony esett teherbe. Minthogy pedig a legfelsőbb rendelkezések szerint az ügyész tartozik a teherbeesés eltávolítására vigyázni, kéri, hogy a; abnöket a városba strázsa nélkül ne engedjék kóborolni és a vármegyházán elvégezhető munkára alkalmazzák, szoroson felvigyáztatván ott őket.

¹ 15071/ 810.

² 3584/1829.

³ A rabokkal való „jólábon élés“ egyébként minden valószínűség szerint nemcsak Pestmegye tömlőctartói részéről volt tapasztalható. — *Hegedűs Sándor* „Vasvármegye börtönei“ című munkájának 22. lapján, javító intézet szabályai közt elsőnek azt sorolja fel, hogy az intézet minden tisztviselőjének tilalmas legyen valamit a bűnhődőtől venni vagy eladni, azzal akármely szövet ségbe lépni, magának vele dolgoztatni stb.

⁴ 3584| 1825.

A n. emeleti faajtón, melyet csak 1811-ben (2342) helyettesítenek vasajtóval, könnyű szerrel a padlásra lehet jutni . . .

*

A fogházban kedélyesek a viszonyok.

Több rab a fogházban kétforintos készítésével szórakozik.¹ Ez azonban, úgy látszik, nem valami ritka jelenség, mert már az 1813. évi 18506. sz. helytartótanácsi rendelet minden törvényhatóságot felhívott arra, hogy vigyázzanak, nehogy fogházában hamis pénzt készítsenek.

A tömlöctartók gyakran a rabokkal együtt esznek-isznak.² Porubcsányi tömlöctartó³ pénzért a szigorításokat (a botot) elengedi.

Zenthal rab 1825-ben a fogházban értesül a vizsgálat eredményéről, mért is a törvényszék végzésileg (102) kénytelen eltiltania tisztviselőket attól, hogy vele, szobájában, esküdt jelenléte nélkül beszéljenek.

Balla Károly udvari kapitánynak 1832-ben kelt hivatalos jelentése szerint: a megye tömlöcében levő rabok, a régi szokásokra hivatkozva, sem lezárva nem akarnak lenni, sem közmunkán, hanem a kapunak aljait ellepven, sétálgatnak, pipáznak, a bezárt rabokhoz postákat hordanak, azoktól a városba leveleket küldözgetnek, rossz személyeket kerítvén be a vármegye házába, nyilvános botránkozásokat követnek el. A RR. meghagyják főügyész *Rákóczy András* úrnak, hogy az ítéleteket a közmunka tekintetében szorosabban hajtsa végre és hogy a jövőben a rabokat, ha már a városba engedi, hát gondoskodjék, hogy ne nőgyermek, hanem strázsa kísérje.

*Bikszeghy Sámuel*⁴ a fogházból az Emmerling-kávéházba megy minden strázsa nélkül magánügyeinek megbeszélésére. — Egy 1842. szeptember 12-iki ítélet szerint Hideg József megyebeli szentenciás rabot azért kellett ¼ évi rabságra ítélni, mivel főügyész *Egressynek* boros pincéjét feltörte és

¹ 1558|1822.

² 5224|1835.

³ 1065|1831.

⁴ 22801|1802.

mintegy 1½ akó bort elorozott. Itt megjegyezzük, hogy eltiltani a borivástól a vizsgálati rabot egyáltalán nem, a megítélt rabot pedig csak ítéletileg lehetett. („Minden italoktól! eltiltással” vagy a „mértéktelen borivástól eltiltással” N évi fogházra ítéltetik.) E szigorítás különösen vérengzések esetén gyakori.

1852/1818. sz. végzés szerint, mintán jelentés tétetődött az iránt, hogy a vármegye fogházaiba annyi bor vitetik be, hogy a rabok már többször lerészegedtek, az határozatalak, hogy azon rab, ki a fogházakba ezentúl engedetem nélkül bort fog bevinni, 25, azon hajdú pedig, a kinek őrállása alatt a bor bevitetett, minden esetben 12 pálcaütéssel fenyíttessen meg. Hogy pedig ezen határozásnak annál biztonságosabb fogamatja legyen, rendeltetik, hogy a vármegye házából kijáró rabok visszaélések alkalmatosságával az őrtálló hajdú által szólíttassanak meg és a náluk lévő bútorok és edények mindannyiszor vizsgáltassanak meg. A rendelkezésnek azonban kevés a fogamatja.

Két budai polgárasszony jelentése folytán „kisül”, hogy Legény János pest vármegyebeli rab őket délután meglátogatta. Az e miatt kérdőre vont Legény János azzal védekezik a kihallgatás során, hogy sürgős ügyeinek elvégzése céljából látogatta meg a dámákat. Karsics hajdú pedig, kire azután került a sor, azzal, hogy a vármegye háza előtt pipázó rab az udvari kapitány úr fiának társaságában távozott, így hát jogosan tehetette fel, hogy szabad kimenője van. Ezen elfogadható védekezésnél fogva a megye 1798. évi május 16-án hozott közönséges gyűlési végzése szerint: „Nemcsak az efféle, hanem a többi rabokkal való szoros vigyázás és vigyáztatás szoros kötelességül hagyatik kapitány úrnak.”¹ És ezzel az ügy befejeződött.

Beleznay Sámuel gróf rabtársát, Flödnik bárót véresre veri. A megindult vizsgálat tanúságaként azért, mert a báró a gróft egy fazék csúnyasággal leönté.² Kuti József tömlöc-tartó (4507/1817.) *Beleznay* Sámuel szobájából Csonka Örzse

¹ 1129/1798.

² 4673/1817.

nőszemélyt kiűzi. Az előjogok megsértése fölött dühbe gurult gróf ennek folytán magához kéreti e tömlőctartót és egy tésztanyújtó deszkával úgy elpáholja, hogy nyelve még most is reszket.¹

V. Szökések a fogházból.

A *szökések* napirenden vannak. 1811-ben (2342.) a padlás faajtáját vasajtóval helyettesítik ugyan, de ez csak a gyöngébb testalkatiaknak akadály.

A vármegye háza már akkor is *átjáróház*. Az udvarban lézengő rabokat bárki meglátogathatja.

Látogatók fogadásától csak a kisgyűlés vagy közgyűlés tilthat el. De eltiltás esetére is könnyen ad engedélyt a hatósági személy jelenlétében való látogatásra.²

Leskay Kata rableány a börtönész nejének ruháit magára öltve, hátán puttonnyal szökik meg.³ Titsák rab, nehogy elárulhassák, szökése előtt Matisz és Halmár rabtársai borába ópiumot kever.

Majláth József és Papp István⁴ egy őrizetlen pillanatban a pincéből, hol fát kellene vágniok, megszöknek, de senki sem felel értök, mert Czitterbarth építész úr, Bállá Károly udvari kapitány jelentése szerint, új ablakokat épített a pincébe, és erről persze senki sem tudhatott.⁵

A pesti színházépítkezés helyéről is többen szöknek. (5547/1837.) A tanács több ízben leír: Így (862/1810.) Pod-

¹ *Wolf Adolf* Streiflichter ueber den StrafvoJzug in Oesterreich Salzburg 1904: Egy tiroli házban a rabok a fogházörmester családjának nőtagjaival dáridóznak, isznak és táncolnak, a fogházörmester leányaival nemileg közöszülnek; felügyelet nélkül elhagyják a fogházat, azon a címen, hogy magánszemélyek részére dolgoznak, csapszékbe is eljárnak, pipázva, dalolva, részegen térnek vissza, sat. sat.

² 3405|1836, 51|1897, 645|1820, 2956|1820.

³ 1999 í 1843

⁴ 6244|1841.

⁵ 1761. március 26-ki királyi rendelet meghagyja, hogy a RR. az 1811. évi január 8-án 1189. sz. a., majd az 1813. évi 24665. sz. a. kibocsájtott helytartótanácsi rendelet értelmében jobban vigyázzanak a rabokra, secure custodiantur, mert sok a szökés, s hogy a szökevényrabokat a helytartótanács által köröztessek, de mi sem könnyebb mint bölcs rendeleteket kibocsájtani. A rabok országszerte tömegesen szöknek, pedig hát a szökés ekkor még d 3 lege lata is büntetendő, rendelet 1787. évi 33258. helyettesítvén a törvényt.

maniczky József és Sötét György esetében és 2188/1835. sz. alatt. A megye intézkedik is, meg nem is. Végzéseinek nincs sok foganatja. A vizsgálat 442/1810., 1782/1810., 1819/1827., melyet hol a szolgabíró, hol a tisztiügyész, hol meg mindkettő foganatosít, ritkán vezet eredményre, 4246a/1842. szám alatt a helytartótanács leirata végre kötelezi a főügyészt, hogy a fogházat naponként vizsgálja meg, de a helytartótanács nem parancsol a főügyésznek.

Egyes esetekben azonban megdöbbenő a szigor.¹ „A szökni akart rabokat tartsa az udvari kapitány éjjel folytonosan és ha kell nappal is karikában. (6379/1841.)*“

Gozony Dániel rab, ki a szintén rab Beleznay Sámuel gróf levelezését közvetítette, Bállá Károly igazoló jelentése szerint nem tőle, hanem Szemere főügyésztől kapott engedélyt a kijárára. Szemere a törvényszéknek 1818 Karácsony hava 8-án tartatott szesszióján felvett jegyzőkönyvének tanúságaként Bárczay alispánra tolja a felelősséget. A RR. ennek folytán a tömlöctartó fiát, a ki ludas a dologban, megdörögálják, Gozonyt pedig elzárásra ítélik.

Szökevény raboknak országos köröztetését az 1761. évi március 26-ki és ugyanez évi augusztus 4-ki rendelet értelmében a helytartótanács el szokta ugyan rendelni, de a körözéseknek, a nyilvántartási viszonyok kezdetlegességénél fogva, csak ritkán van foganatja.

2022. szerint a vármegye segíteni akar a bajon. A fogházat fel akarja építtetni. A fogház ablakai alatt elhelyezett építési anyagot eladják. A vállalkozó egy ideig még ott hagyja az anyagot, a mit az élelmes rabok sikerrel használnak fel (Villanásukra).

Ennél természetesen, éppenséggel nem jobbak a viszonyok az úrszéki fogházakban, a honnan tömegesen szöknek a rabok, alkalmasint az eltartásukra kötelezett úrszéknek nem minden csendes részvétele nélkül.²

¹ 1517/1810.

² 1286/1843. kalocsai, 3798/1842. kalocsai és solti úrszék.

VI. Erkölcsi oktatás, írás, olvasás.

A rabok tanítása, erkölcsi istápolására nem fordítanak kellő gondot. Egyik-másik lelkész el-eljárogat ugyan a rabokhoz, de bajos őket erkölcsi oktatásban részesíteni, ha a tömlőében időzésre az elzárásra ítélt rab, az ítéletnek büntetőjogilag meg nem engedhető szigorítása nélkül nem volt kötelezhető, az udvarban pedig nem csak éneklés és ivás, de kártyázás és tivornyázás is emberi képzőimet meghaladó bátorsággal volt folytatható.

Könyvtárról, hírlapokról szó sem lehetett, hisz a könyvek olvasása elvben tilos és az elzárásra ítélt rabnak is csak különös kedvezménykép engedték meg, hogy olvasás által szórakozzék.¹

*

A levelek be- és kivitele, alkalmas ellenőrzés híjján, még csak meg sem igen volt tiltható, hisz tudvalévő dolog, hogy a fogházból a nem messze lévő postáig való elszökéshez nem valami ördögös ügyesség volt szükséges, de ha a magánlevél Írása és elolvasása nem is tilos, mégis — valahányszor a királyhoz fordult a rab panaszával, szigorúan meghagyja a közgyűlés a fogházközvegeknek, hogy a felség zaklatásának megakadályozására az Írószereket távolítsák el a raboknak kezeügyéből. Ezer szerencse, hogy az ily fajtájú meghagyásoknak sem volt foganat szerezhető.

VII. Egészségügyi viszonyok.

Különösen a friss levegő kedvezménye; fürdés. Elmebetegek.

A halálozások száma nagy.²

Felsőbb rendelkezések értelmében ugyan, a rab behozatala után tüstént megvizsgálandó egészségügyi szempontból, de ez a rendelet is csak papíron marad.

¹ így Releznay Sámuel grófnak neje Matkovics Apollónia kérelme folytán az alapon, hogy az unalom folytán rajta az elmebetegség előjelei észlelhetők.

² 2572|1814, 464|1805. 108B|1820. 402(1828, 3586|1819, 2540|1833, 1693(1820, 1685|1830, 2312(1830, 1662(1839, 4371,1842, 5041(1831, 2450(1842, 6881|1844, 1634|1844, 5761/1844, 1248/1847, 987/1839, 3423/1832, 2177/1843.

A fogház mindig túl van zsúfolva. Néha alig lehet rabot befogadni.¹ 1844-ig gyakran jut 2 rabra 1 ágy. A *skorbut*, mely *Kubinyinak* az 1843. évi augusztus 29-ki kerületi ülésen tett kijelentése szerint, országszerte lakója a fogházaknak, itt is bőven szedi áldozatait.²

A levegő oly fojtó, hogy annak az egészségre ártalmas hatását hivatalosan is kénytelenek elismerni.³ Az 5423/1844 számú közgyűlési végzés folytán kiküldött bizottság⁴ szerint, „a megye fogháza az ország legrosszabb börtönei közé méltán számíttathatik, nem csak mert rossz alkotású, hanem azért különösen, mert különféle betegségeket okozó állott levegővel van telítve.” Czifrák István rab folyamodására 1810-ben⁵ a kancellária megengedi, hogy *egészségi állapotára, tekintettel*, büntetését a *szegedi javítóházban* töltsse ki.⁶

Az egészségügyi viszonyokon javítandó, 1810. nov. 14-én 24304. sz. a. a helytartótanács körrendeletét bocsát az összes megyékhez:

Eo Suae Mattis Ssimae Sua Via relato quod Carceres intrarengnanarum lúrisdictionum passim in tam malo sint statu ut aut Gaptivis cum Securitate rccipiendis non sufficient ac ideo minorum etiam delictorum Reis cum gravissimis delinquentibus ad unum locum constrictis atque ita saluberrimus ille ac praecipnus correctionis nimirum scopus devietur ac aut propter inadaequatem eorundem inferiorem coordinationem ac cum hoc conjunctam insalubritatem complures captivi persaepe ifioriantur in sequelam interventorum hoc ex incidenti positivorum altissimorum ordinum, praetitulatis DVris hisce committitur: ut tam Super Statu publicorum Suorum carcerum quom et Super eo quales catenus

¹ 3696/1837.

² Milyen az évenkénti halandóság tömlőcinkben, (olvassuk *Eötvös-hukácxnak* \ fogház javításról Írott munkájában) nem tudjuk, minthogy ily statisztikai adatok Magyarországon csak ritkán s tökéletlenül találtnak, de annyi bizonyos, hogy az nagy s rendkívül nagyobb, mint lennie kellene, ha tömlőcink úgy rendeltetnének el, miként Amerikában és Európa némely országaiban már léteznek, hol a halandóság a tömlőcben néha kisebb, mint a szabadlábbon élők között

³ 1851/1844

⁴ Steinbach Ferenc, Kendelényi Károly, Nagy István, Zlinszky János, Egressy Sámuel és Bellagh Antal.

⁵ 2370. sz. alatt; majd több más rabnak is.

⁶ L. még. 1415/1842, 167/1807, 2696/1840. Beleznay Ferenc gróf inkább a megyeház újonnan épült nedves szárnyában kíván lakni, mint a régiben (ép egészségi állapotára tekintettel).

mutationes et erga quales expensas illico praesuspici possent? Qualiter item captivis de morali et Religionis Institutione aliis item necessariis occupationibus prospectum habeatur adaequatam informationem intra brevissimum tempus isthuc praestant, Similemque a gremialibus quoque Dominiis Iure gladii pollutibus exigant, atque una isthuc exibeant. Dátum ex Gonsilio Régió Ltiali Hco. DVris benevolus ad ofúcia paratissimus Báro Joannes Rudnyánszky, Joannes Latinovics, Gomes Emericus Batthyány.

Az erre hozott végzés (486|1811.), illetve feliraf szerint az elítélteket és vizsgálati rabokat a megye kebelében ugyan külön tartják, ez azonban még csak elvben sem volt így, a mennyiben 1821-ben (1595) *Bulla* udvari kapitány a rabok e két fajtájának egymástól való eltávolítását célzó deszkafal költségének megszavazását kénytelen indítványozni. — Ugyané számú jelentés szerint, a rabok lelki gondozása is kötelező, a mennyiben vasárnaponta a lelkipásztor meglátogatja őket.

Dacára e viszonyoknak,

a *friss levegőre való kibocsájtás: kedvezmény*, melyhez egyesek úgy látszik az elzárásra ítélték — csak külön esedezés útján jutnak,¹ ezek is csak betegség igazolása esetén. Az engedélyt, mely a friss levegőn tölthető idő közelebbi meghatározása nélkül, (1857/1813) vagy napontai 1—2 ólára szólt, a RR., a 40-es években a törvényszék, a század elején, (a RR. meghallgatása után) a kancellária, illetve a király adja, gyakran kezességre való kibocsájtás helyett.

Fegyelmi büntetésként megvonható. így 5028/1820. sz. Gózonny Dániel ügyvédtől, mert a status rabokat tentával és papírral látta el.

1818-ban *Beleznay Sámuel* gf kéri, hogy testének puffadt állapotára tekintettel engedjék meg, hogy naponta az ambituson sétálhasson. A ltR. a tvszék elé utasítják kérelmével, mire a (vizsgálati) rab azzal fenvegetődzik, hogy a királynál fog panaszt tenni, mert a tvszék csak 49 nap múlva fog összeülni. E fenyegetés hatása alatt megjön az engedély.

¹ *Bereg* a főispáni helytartója által kidolgozott fogiázrendszabály elfogadása után 1845-ben naponta 4 órai friss levegőn időzést biztosít minden rabnak. — *Appert* szerint *Pozsony* városának rabjai — tekintet nélkül a büntetés tartamára — sohasem mehetnek az udvarra friss levegőt szívni, a *pozsony-megyei* rabok ellenben csak minden második napon, de akkor is csak rövid időre. A *pestvárosi dolgozóházban* szerinte (1847-ben) a rabok naponta kétszer félórát időzhetnek friss levegőn.

1136/1815. Kisgy: A folyamodó Rabnak betegeskedése tekintetbe vétetvén, odautasított udv. kapitány Rekovinyi Fér. úr, hogy ötét naponkint egy néhány óráig a szabad levegőre bocsássa ki, úgy mindazonáltal, hogy egyszersmind az eránta megkívántai felvigyázás gyakorlását el ne mellőzze.

6737. Kisgy: *Beleznay Fer.* gf I. bírósági halálreíttetésétől kezdve 3 naponta egy esküdt kíséretében az udvarra sétálhat.

Ide iktatjuk végül a törvényszéknek a 257. lapon ismertett *Khón Márk* ügyben hozott 519/1848. sz. végzését, mely a rabnak *utcán járását* engedi meg:

Tekintve egyébiránt a foglalatba mellékelt orvosi bizonyítványból is kiderült roncsolt egészségi állapotát, megengedettett rabnak, hogy a szabad leget nemcsak a megyeház udvarába, hanem az udv. kapitánytól veendett engedelem után, kíséret mellett a városba kijáratás által is élvezhesse. Miről a folyamodó, úgyszintén az ügyészi és kapitányi tisztségek utasítandók lesznek. Kiadta *Jankovieh* főjegyző.

*

A fürdési jog is csak jogkedvezmény A 40-es években sincs még kád a fogházban. A kádba víz hordás a század eleje óta előfordul ugyan az udvarházi munkálatok közt, de ezek a kádak a tisztviselő urak kényelmét szolgálják. A 448/1841. sz. végzés rendelkezik ugyan a beszerzendő kádokról, de tudjuk, hogy a dolgozóház létesítéséig a rab csak Budán a Császárfürdőben fürödhet. Erre is a RR. engedélye kell 3277/1841. A törvényszékre a határozást csak kivételesen bízzák 2619/1811. 1837-ben (4191) a budai fürdőkbe

4319/1837. A A.A. értesülvén arról, hogy *Kossuth Lajos* a budai katonai fogházban úgy a szüleivel és testvéreivel, betegsége dacára pedig kezelő orvosával való érintkezéstől, mind pedig a szabad levegőre járástól eltiltatott, 1837. aug. 31-én közgyűlési határozatukhoz képest szerkesztett fölírásuk szerint, első megindulásukban kételkedtek ezen minden érző kebelben kitörülhetetlen mély vonásokkal bevészt ember szelídség megtapodásának, mint a 19. század leikétől idegen esemény valóságán, miután azonban Kossuth Lajos pártfogó ügyvédje magának Kossuth Lajosnak vallása után a dolog valóságát erősítette, el nem hinniük többé nem lehet. A védő ügyészt a vele Kossuthot meglátogató kir. ügyész arról értesítette, hogy meghagyta a maga részéről, hogy engedjék Kossuthot szabad levegőre, de a katonai hatóság megtagadta az engedelmséget, nyilván mert felülről más utasítás jött. Az 1816. évi 23974. sz. helytartótanácsi rendeletre hivatkozással a RR. az igazságtalanságnak megszüntetését kéri és reméli, hogy az igazság *Kossuth* bátoraság letartóztatásában, nem pedig a büntetésnél magánál keményebb raboskodásban legyen.

járás közben többen szökvén meg a beteg rabok közül, a vármegye megtiltja, de egy évvel utóbb (2581/1838.) Schmitt főorvos előterjesztése folytán megparancsolja, hogy a beteg rabok *hetente kétszer* fürdőbe menjenek (katonai őrizet mellett). — Rossz viseletű raboktól megvonták az adott jogot.¹

Rab kórház nincs. A súlyosabb betegeket — a mint ezt a „kezességénél láttuk — a Rókusba küldik.

Elmebeteg rabok a bécsi bolondokházába, ritkábban a Rókus kórházba, egy Ízben (6200/1842.) az egri irgalmas szerzet kórházába szállíttatnak. A döntés joga az ügy természetéhez képest a RR-et, a kancelláriát vagy a helytartótanácsot illeti meg. A gyógyíthatlan elmebetegeket kezesség nélkül is kibocsájtják. Ily esetekben, közbiztonsági okokból, a rabnak a községi tömlöcben vagy élethossziglani figyelemmel kísérését is elrendelhetik.²

Határozás előtt hol csak a t. orvos, hol meg külön e végből kiküldött bizottság figyeli meg a rabot.³

1345/1805. Orvos *Retteg Fer.* úr itten raboskodó *Tóth Mihálynak* egészségi állapotját végzés folytán megvizsgálván, jelenti, hogy a nevezett Tóth Mihályt valahányszor a napokban megvizsgálta, mindig fekvé találta, semmi szót belőle ki nem vehetett s ennél fogva méltán eszelősnek lehet tartani. Többnyire úgy vélekedik, hogy ha szabadságba tétetődik, eszéhez hamarabb vissza fog térni. Végzés: Tudósító orvos úrnak véleménye helybenhagyatván, ezen tudósítás kiadása mellett udv. kapitány Modrovich Fér. úrnak kötelességül hagyatott, hogy a bent megnevezett Tóth Mihály rabot azonnal szabadon bocsájtassa.

Az elmebetegség címén elrendelt szabadlábrahelyezéssel egyidejűleg a rab illetőségi községétől csak ritkán kérnek értesítést az esetleges felgyógyulásról:

G200/1842. Minek következtében noha az alp. elleni főbenjáró per feljebbvitel útján a ts. klyi ítélő táblának vizsgálata és illetőleg ítélete

¹ 3090/1818 báró Flödnik.

² 11741|1809, 2634] 1830, 3469|1839, 1754|1835, 1310|1829, 2330|1899, 2388|1440.

Pozsonyvárosának joggyakorlata szerint az örülteket a rabokkal együvé zárják *Appert* szerint.

³ 1828-ban e nem (állandó) bizottság tagjai: Kir. tanácsos *Eckstein* Ferenc és *Kovács* Mihály táblabírák és orvos doktor urak, nemkülömben rendszerint való orvos *Törgő* György valamint szintén főszolgabíró *Kis* László urak egy maguk mellé veendő esküdttel együtt.

alatt áll, mindazáltal tekintetbe vétetvén, miszerint alp. örültsége a megyei börtönbenei lét által kétségen kívül még nagyobb fokra emeltetnék, perének féljebbviteli megvizsgálatásáig is, azon hivatalos jelentés következtében, miszerint alperesnek atyja a szerencsétlen számára saját költségén leendő gyógyíttatása tekintetéből az egri irgalmas szerzet házában helyt eszköze ki, azon megkereséssel fog Ns Heves Vgyéhez említett helyre betétei végett által küldetni, hogy ottani egészségi állapotáról majdan ezen megyét értesítse és innen leendő utóbbi megkeresésig személyét minden esetre biztosítani méltóztassék.

Végül álljon itt a következő *ítélet*:

1845. jul. 18. Nagy v. másképp Bús Fér., tekintetbe vétetvén, hogy mind Kecskemét városa főszolgabírójának hivatalos tudósítása nyomán, mind a tvszék színe előtt magaviseleté alkalmával *nem kissé szenvedett elméjűnek tapasztaltatott*: egy hónapi letartóztatásának büntetésül lett betudása után eredeti helyére, Kecskemét városába oly utasítással rendeltetett visszaküldetni, hogy onnét az előjárók tudta és engedelmével nélkül sehová távozni szabad nem lévén, folytonosan azoknak felügyelete alatt fog tartatni, *élelmének pedig becsületos úton való megszerzésére az előjáróság útján fog köteleztetni (!)*.

VIII. A rabélelmezés, a böjt és a szeszes italoktól való eltiltás.

A rabélelmezés kérdését nem a legigazságosabban oldották meg.

A legtöbb fogságbüntetést hetente két napi böjt szigorítja, az ítéletnél fogva. Böjt (jejunium) annyit jelent, hogy a rab csak kenyeret és vizet kaphat. Ebből azonban csak ósztanilag lehet arra következtetni, hogy a nem böjt napokon más élelemben is részesül a rab. Kétségtelenül megállapítható, hogy az ex offo ellátás, az t. i. melylyel a házipénztár részesíti a rabokat, nem böjtnapokon is csak kenyér és víz.¹

Az ítéleteknek erre vonatkozó része így szól: „hetente két napon át kenyéren és vízen való böjtölésre ítéltetik.” A 40-es években gyakori e helyett a „szokott böjt” kitétel.

Az *úriszékeknél* gyakori a 3 napi böjt. Ugyanez áll az

¹ Ugyanez áll, Appert szerint, Pozsony városának fogházáról.

ország némely megyetörvényszékéről, úgylátszik *Győrről* is. (4253/1830)¹

Kisebb (1—2 havi) büntetéseknél elhagyják a börtöt, bár a kir. ítélő tábla csak 1848. évi júl. 23-iki ítéletével mondja ki, hogy minden börtönbüntetésnek mellékbüntetésül kimondandó a 2 napi bört.

A mint ezt majd a magánjogi büntetésről szóló fejezetnél látni fogjuk, a rabtartási költség végrehajtása mindig csak „megemésztett kenyérportiók“ egyenértékére irányul. Ebből is világos, hogy „hivatalból a rab csak kenyeret kapott a megyétől. — A bört nap tehát csak az önköltséges raboknak jelent súlyosítást, a nem önköltséges rabok amúgy sem szoktak jobb eledelt kapni.

Valójában véve azonban e szigorítás sem lett végrehajtva. Kellő ellenőrzés és fegyelem híján, különösen pedig annál fogva, hogy nem volt jogszabály, mely a konyhászatoknak bört napokon való alkalmaztatását tiltotta volna.

Önköltségén a rab tetszése szerint élelmezheti magát. Eszem-iszom tekintetében nincs megszorítás. Ellenőrzés még a bört napokon sem lehetséges. A konyhásrab a tisztviselő úr konyhájában, a nem konyhás rab vendégei, atyjafiai vagy cimborái útján részesül egy kis „jó ellátásban, akár kimondja az ítélet a „szesz italoktól folytonos eltiltást” vagy „a mértéktelen borivástól való eltiltást”,² akár nem; tekintet nélkül arra, hogy bört napra esik-e a nap vagy sem.³

Már az 1785. óv 1927. sz. rendelet szerint is a raboknak, bört napokat kivéve, főtt étel adandó. De a rendelet, anyagi előfeltételek híján, csak papíron marad.

¹ 3 napi börtöt Pest csak a 18. században szokott kimondani. 310/1892.

² A „szesz italoknak mérsékelt használata melletti tömlőcöztetés“ kifejezést ritkán használják. 238/1843. turai úrszéki szám.

³ Eötvös-Lukács 192.1.: S ugyanezen különbség, mely az egyes törvényhatóságok közt létezik, s még szembetűnőbb igazságtalansággal, minden tömlőcöztetés egyes rabjai között. Sehoh az ítélet azon részének, melyben a rab minden szesz italoktól eltiltatik, megtartása. Minden a véletlen esetre, minden a felvigyázók önkényére bizva. Kinek módja van, azaz, ki talán épen gonosztetői által magának elég vagyont szerzett, melegen öltözve kényelemmel issza borát vagy pálinkáját, melyet rokona vagy cimborája naponként a tömlőcöztetésbe hozhat, míg mellette szegény társa, ki talán csak mint gyanús vagy kisebb gonosztevő jutott tömlőcöztetésbe, koplalva didereg mocsos rongyai alatt.

A helytartótanács 1816. ész. Kisasszony havának 13. napjáról 23974. sz. a. jelenti az összes törvényhatóságoknak, hogy Ő Felsége a raboknak országszerte leendő egyenlő tartása eránt a következőket méltóztatott kegyelmesen rendelni:

1. Altaljában minden rabnak napi tartására adattasson két font sült kenyér, elegendő főtt étel és a szükséghez képest *ruházat* és ha magának nem volna, a Vgye pénztárának költségén szereztessen, magában értendővén, hogy azok, a kik helyenként egy vagy két napi böjtölésre vágnak ítélve, az ítélet szoros értelme szerint tartassanak; mindazonáltal, minekeiőtte a Rabok megítéltetnének, megengedtetik, hogy a tömlőctartónak felvigyázása alatt jobban élhessenek, amennyiben magoknak saját értékek vagyon, v. másoknak adakozásából valamit nyerhetnének (megyei tvszéki 3517. sz. a. elfekvő egykorú fordítás latinból.)

E rendelet ellen, az e végből kiküldött bizottság jelentése alapján felír a közgyűlés, 1816. évi Szent Mihály hó 27-ön hozott határozata értelmében, időszerűtlennek, sőt igazságtalannak találva a kívánt újítást, mert a raboknak kiszolgáltattott kenyérrészletek ára az idén 60 ezer forintot tesz ki az országos drágaság folytán (máskor csak 30 ezer forintot). A felirat szerint, a böjti napokat kivéve, naponta főtt eledellel látni el a rabokat, midőn még a tisztviselő uraknak sem jut ily jó mód, nem lehet. Az utóbbi időben, a felirat szerint, a közterhek mód nélkül megnöttek; különösen annak folytán, hogy a halálos ítéleteket rendszerint végre nem hajtják. így a gyakori kegyelmezések folytán a rabok száma nő. A raboskodó gazdasága raboskodásának ideje alatt tönkre menvén, kiszabadulása után is a közpénztárt, tehát a szegény adózó népet terheli. A hosszabb időre ítélték, a RR. szerint, a tengerpartra volnának küldendők, hol is tartásukat munkájuk utján megkereshetnék.

E felírás következtében nádorispány úr eő klyi főhercegsége, mint ezen törvényesen egyesített vármegyék örökös és klmes főispánja jelenti, hogy minekutána eő felségének tudtára adatott volna, hogy a vármegye az 1816. esztendő Kisasszony havának 16. napjáról 23974. sz. a. k. rendelet ellenére, *csak azon raboskodónak ad meleg ételt, kinek értéke van, a többinek csak kenyeret és vizet, eő felsége*

a vármegye ezen factumát improbálja és meghagyja az ügyészi tisztségnek, hogy a rendelés eszközlésbe vételére szoroson vigyázzon.

A vármegye 1820. esztendő Szent András havának 16-án tartott közgyűlésen¹ végzett:

Annak megjegyzése mellett, hogy a Vgye ő felségének e részben való klmes parancsolatjának is engedelmeskedni kívánván, a fennebb érdekelt rendelés csak azért nem vétetett eszközlésben, mivel reménylette, hogy e tárgyban tett alázatos felírásaikban előhordott fontos okok tekintetbe fognak vétetni. Hogy e részben foganatos intézkedések lehessen tenni: az egybegyűlt rendek mindenk előtt szükségesnek tartották, hogy a megyebeli fiscalatus a mbeli raboknak tractamentumokrul környüállásos tudósítást tegyen.

E végzés folytán főügyvéd *Muslay Istvány* úr jelenti, hogy a megyebeli rabok a vármegyétől nem kapnak meleg eledelt, de azért, véleménye szerint, még sem szenvednek fogyatkozást, mivel a kiknek tulajdon értékek van, azokat szüleik és atyjok fiai ellátván, hetenként szerda és péntek napokat kivé vén, meleg eledelt kapnak. Jelenti továbbá, hogy eddig a vármegye csak az ispotálybeli beteg rabok számára szokott főzetni. *Fest váiosa* hetenként kétszer főzet rabjainak. *Buda városa* pedig, melyben sokkal kisebb számban vannak a rabok, ötször. És ha nem főzet, nekik fejenként 4 krt ad. Megyebeli rabok olykor fejenként 200-on felüi is lévén, a főzés nagy költségbe fog kerülni, mert csak fa is mindennap egy öl kell.

Ennek folytán a megye felír, hogy a rabokat már most is úgy tartatják, hogy ő felsége kegyelmes szándékának eleget tettek. A közgyűlés szerint túlhajtása volna a könyörületességnek, ha a rab, ki tán generatiókat tett szerencsétlenné, a felségtől kegyelmet kapván, a szegény adózó nép zsebéből meleg ételt kapna. A megye által felhozott ellenérvek közt a felállítandó konyha költségein kívül az is szerepel, hogy az együtt étkező rabokra külön felvigyázó szerveknek kellene ügyelni, hogy az összebeszélésnek elejét vegyék. Így hát a réginél kell maradni.

¹ 4281. sz. a.

A helytartótanácsnak a megyénél 1199/1821. sz. a. iktatott rendelete megfoghatatlannak mondja, hogy kerülhetett a rabok tartása 60 ezer forintba. Egyébként a rendeletet az ellene felhozott okok dacára végrehaj tandónak mondja annál is inkább, mert azokért nem kell fizetni, kiknek értékek van, és a vagyonos polgárok is fognak adakozni. (A megyének egy korábbi, 3517/1816 számú felirata szerint ez vajmi ritkán, a húsvéti ünnepeket megelőzően hivatalos alamizsnakéregető útján szokott történni, és a befolyt adományokat a rabok közt egyenlő arányban osztják fel.)

A végzés szerint, melyet a megye a leírás folytán hozott:

Miután a vármegye felírását tekintetbe nem vették, ezen. az adózó népre nyomasztó rendelet a jövő országgyűlésre gravamenként felirattatik. Ne hogy pedig a megye azzal vádoltathasson, hogy a felség rendelkezésének eleget nem tesz, kiküldetnek *Glosius Dániel, Döry László, Tallián István, Hángyás Dávid fő- és Kis László alszbíró* és rendszerint való orvos Forgó György, azzal, hogy a vármegyének hova hamarabb jelentést tegyenek arról, hogy a rendelés mikép eszközölhető.

A rendelést a bizottság már csak a kiküldő végzés sajátos szövegezésénél fogva, de tárgyi alakból sem tartotta végrehaj that ónak.

Az ügybe a *kancellária* is beavatkozott,¹ felszólítván a RR-et annak feljelentésére, hogy kiknek kellessen vétkül betudni, hogy a rabokat a fennálló rendelkezések dacára kenyéren és vízen tartják.

A megye jelentése szerint ez senki vétkül fel nem róható, mert a megye felírt a helytartótanácsnak egy e végre szükséges konyha felállítása iránt, de a helytartótanács még nem intézkedett.

*

A rabdolgozóház megnyitásáig kenyér a nem önköltségén élmezett rabnak egyedüli eledele.² E tekintetben a végrehajtási iratok, melyek töméntelen mennyiségben maradtak fenn, szolgáltatják a legmegyőzőbb bizonyítékot. A kenyér mérve, a 437|1848. szerint, a fenyítő törvényszék, a tisztí ügyész

¹ 1823 Boldogasszony havának 19-én 1124. sz. a. kelt határozatával.

² *Appert* szerint 1847-ben *Komárommegyében* a rabdolgozóház létesítése után a rabok főzeléket és húst is kaptak.

és orvos ajánlatára 1 font. Ugyanez áll természetesen a kecskeméti úriszéktől átvett¹ és innét kezdve megyei törvény-széki fogházban tartott rabok ellátására nézve is.²

*

A kenyérrészleteket pontosan nyilvántartják. E végre külön nyomtatott nyilvántartási űrlapok szolgálnak. Ennek rovatai: a rab neve, lakhelye, törvényhatósága, behozatalának és megítéltetésének napja és a megemésztett kenyérportiók száma. 436711828.

*

A rabélelmezés általános szabályai alá nem esnek: 1. a királyi rabok (államfogyok), 2. orvosi rendeletre a beteg rabok, 3. a kik ellátásukról önmaguk tudnak gondoskodni.

Lássuk ezeket egyenként.

L *Királyi rabok*. Ezek tartásdíját a királyi kamara, illetve a királyi ügyek igazgatósága útján a helytartótanács megtéríti a megyének.

597/1829. sz. számvevői jelentés szerint ezek száma 45—60, tehát számukat a megyebeli rabok $\frac{1}{3}$ -ra tenni méltán lehet, amiért is a megyebeli rabok „hely nem léte miatt” nem kapnak, a status-rabok pedig naponta kétszer is kapnak meleg eledelt.

„Hely” alatt természetesen pénz értendő.

3863/1843. Zlinszky János fszbíró a megye tömlöcében raboskodó több zsidó status rabok folyamodására, miszerint a részükre sertészsírral főzetni szokott ételek helyett inkább pénzt adatni kérnek, melyért vallásukhoz alkalmazott ételeket kaphatnak, közelebb múlt évi 7336. sz. a. k. határozat következtében jelenti, hogy a folyamodók a klyi ügyek igazgatósági hivatalával közlése után előbb B/2, majd B/3. a. és a foglalt mellékelt nyilatkozatot kapta, melyek szerint folyamodók elutasítatnak a nmélt. udv. kamara által.

2. *Beteg rabok*. Orvosi rendeletre főtt ételt kapnak. Dönt, a tisztí orvos és törvényszék meghallgatása után, a

¹ 486/1831, 827/1832, 2156/1836, 232/1839, 1531/1837, 6635/1837, 1278/1836, 4370/1843, 1581/1841, 1578/1845, 2164/1830.

² 4612/1841.

L. még az 1350/1828, 905/1828, 253/1827, 1576/1822. sz. számvevői jelen téseket és az ítéleteknek a rabtartási költségre vonatkozó részét 1846. V/36-k.“

gyűlés.¹ A tiszti orvosok e tekintetben mindent elkövetnek. Retteg Ferenc orvos 381/1803. marhahúsleves és borjúhús főzését követeli a betegeknek. A megye azonban inkább patika-szerekre áldoz. Az ezekre fordított összeg hihetetlenül megnő.

336/1803. szám alatt a betegségek a fogházban elterjedvén a RR. fölvetik a kérdést nem lehetne-e az összes rabokat Rhumford levessel ellátni. A terv azonban úgy látszik meg nem valósulhatott. Hogy a beteg rabok ügye nincsen rendezve, az Bognár József megyebeli tömlőctartó 442/1822. szám alatti iktatott jelentéséből tűnik ki. (Sajátjából fődözte a beteg rabok élelmezésének költségeit és ezért a megyétől 100 forintot kér. A közgyám szerint 50 forint elég.)

3. *Önköltséges rabok.* Ezek élelem és ital tekintetében eszményi szabadságot élveznek. Itt-ott, de csak a hitelezők érdekében tesznek megszorító intézkedéseket. Ilyenkor a megye az élvezhető hús legnagyobb mennyiségét meghatározza: 3680/1818., 1238/1810. De a megszorítás is csak a rabnak lefoglalt és egyúttal a hitelezőknek is fődözetül szolgáló vagyonát illetően történik.

A *dohányzás*, bagózás, burnótozás mindenkinek meg van engedve.

Hogy az önköltséges rab „belátása szerint” élhet borral, az talán indokolt is, ha meggondoljuk, hogy a víznek bacillusmentesítésére sem fordíthatnak volt valami túlságos gondot.

*

A *szeszes italoktól eltiltás*, egyébként csak a korszak vége felé, gyakran előforduló *szigorítása a büntetésnek.* Eleinte csak verekedéseknél, később bármiféle bűncselekmények esetén mondják ki. Kisebb súlyú bűncselekmény esetén a „*mértéktelen borivástól való eltiltás*”-t is elég súlyosnak találják. Azt, hogy ittás állapotban követte legyen el a rab a bűncselekmény, nem kívánták meg.

1744| 1814. sz. ítélet szerint az alperes által elkövetett abbeli vérengző cselekedete, mely szerint Putzer Jánosnak, ki az érdemlett bérének kifize-

¹ 45-2/1821., 4395/1825., 1278/1810., 2778/1818.

lésére hozzá menvén, a helyett, hogy kielégítette volna, a már előtte kikészített és az asztalra kitett véres kardját kirántván, annak kezét több helyeken megvagdalta és végtére a mutató ujját középtáján egészen elvágta, az A) B) és G) •/• •/• •/• a. okiratokból hitelesen kitetszvé, de ezen kívül az, hogy az alperes nemcsak vérengző, hanem rossz erkölcsökkel bíró, neveletlen, részeges, verekedő és káromkodó, aki is hites feleségével és számos gyermekeivel semmit sem gondol, sőt azokat üldözi és a háztól elkergette, mind ezen emberség ellen való vétkes cselekedeteinek érdemlett jutalma elvételéért 3. sept.-től számlálván egy fertály esztendei elzárt tömlőcöztesésre, hetenkint 2 napi böjtölésre, ez alatt a *boritaltól való eltiltásra* ítéltetik.¹

1520/1824. sz. Janischné elleni ügy irataiból megtudjuk, hogy naponta 1 liter bor a vádlott borhoz szokott természetének nem elég.

Ép ezért szinte érthetetlen az 5224/1835. sz. végzés. E szerint a kisgyűlés szesz italoknak a tömlőcökbe vitelét ezentúl, orvosi vagy seb-orvosi különös engedélyt kivéven, megtiltja. E tilalom az állami rabokra is kiterjed. A két tömlőctartót pedig az eddig tapasztalt visszaélésekért megdorgálja és ismétlés esetére elbocsátással fenyegeti.

IX. Rabruházás.

A *ruházás ügye* mindvégig csak papíron van rendezve. Már az 1788. évi 9902. sz. (Kassics) rendelet, később az 1816. évi 23974. sz., majd a *Nyáry* indítványára, a rabdolgoztató ház tárgyában hozott közgyűlési határozat kötelezővé teszi a rabok ruházata felőli gondoskodást. Utóbbi egyenruharendszert vesz tervbe, de pénz híjján egyik meghagyás sem lett végrehajtva. A rab saját ruháját viseltc. Ha az elrongyolódott, úgy a megye könyörületességből vehetett és vett is új ruhát, de vételére kötelezve nem volt.²

1177/1815. Maas Demeter rabruházási célokra 50 fírt hagyományoz.

¹ L. még 6639/1837. 1370/1843.

² 389/1846, 745/1827, 4694/1844, 163/1831, 204a/1844.

X. Fegyelmi fenyítékek.

1. Elzárás; 2. vas,¹ illetőleg katonavas; 3. a bot.² Az egyes fegyelmi fenyítékek alkalmazásának módját írott szabály híjján a jogszokás, illetőleg az udvari kapitány, vagy kis-, vagy közgyűlés határozza meg esetenként.

XI. A fogságnak ítéleti súlyosítékai.

1. Bőjt, 2. a szeszes italoktól való eltiltás avagy a „mértéktelen borivástól való eltiltás, 3. az elzárás, 4. vas, 5. közmunka, 6. testi büntetés.

Lássuk ezeket egyenként.

*

1. *A bőjtről* a 321. lapon,
2. *u szeszes italoktól eltiltásról* a 327. lapon,
3. *Az elzárásról* a 307. lapon szóltunk.

4. A *vas* (bilincs) alkalmazását rendszerint csak nagyobb súlyú bűncselekmények esetén, kivételesen a közmunkára ítézés helyett is kimondják. *Falbakapcsolás*³ a XIX. században már nem fordul elő.

Pardoe szerint (német kiadás II. kötet 59.1.) a pestvárosi fogházra ítélték mindenike vasban van.⁴ A vas szerinte egy-egy, az elítéltnak jobb és bal lábszára köré csavart láncból áll, melyeket egy, a rab lába között elhelyezett karikagyűrű

¹ 1190/1824, 3423/1833, 4578/1844.

² A más megyékben még a 40-es években is alkalmazott puskaagy, csákány és korbács, *Bulla* szerint (Vélemény 50. 1.) Pestmegye fogházában nincs alkalmazásban.

³ Életfogytiglani fogságra kegyelmi határozatilag elítélt Stréber Lőrinc ügyében 310/1792 még kimondatott.

⁴ Ugyanígy *Appert* szerint, a pozsonyvárosi fogház rabjai, míg ellenben Pest városának fogházában a raboknak csak jórésze van vasban.

tart össze. A karikán pedig a rab dereka köré kötelet vonnak keresztül.¹

A vas eltávolítását a kisgyűlés az orvos meghallgatása után rendelheti el, de kivételesen a kancellária is elrendelheti: 4578/1844., 1523/1822. (Csepesányi Bálint.)

4093/1842. (12266/1166) Sacrae Gaeae et Reo apleiae Mallis Domini Domini Glementissimi nomine sat. . . Suam mattem Ssmam clementer admississe ut Gaptivo Gomiti Francisco Beleznay e consideratione valetudinarii Statns vincula desumantnr et per tempus duraturae Gaptivitatis usus librorum ac exercitium artis graphidis penes debitam alioquin vigilantiam concedatur . . Ludovircus Baro Bedekovitz Ladislaus Szögyény ad bgnum S. Gae et Rés apleiae mattis mandátum Alexander *Nedery*.

68/1833. a kisgyűléstől kér Böhm Sebestyén a kir. egyetem rabja nagy vas helyett kisebbet.

5. Külön fejezetet kell, hogy szenteljünk a *közmunkának* és

6. *külön részt a testi büntetésnek.*

XII. Közmunka (Operae publicae).

A 18. században a közmunka, mint a fogságbüntetés szigorítása még nem általános, mert *Kassics* szerint hajóvontatás² e korban már nem róható ki.

1759 április 26. Blasphemiae ex Grimine condemnati delinquentes ad pubiicos Comitatum et Givitatum labores applicentur.

Hosszabb tartamú, nevezetesen félévet meghaladó fogságbüntetés rendszerint közmunkával van szigorítva.

Kistartamú fogságbüntetéseknél³ elmarad a közmunka. Ezeket inkább folytonos elzárással és vassal szigorítják.⁴

¹ *Vajna Károly* kutatásai szerint a 18. században alkalmazásban voltak: 1. a *nyugvás*, (a rab két lába köré láncsal és pereccel volt csavarva) a lánc közbelső karikájából madzag nyúlt fel a derékig, illetőleg a nadrágszíjig, nehogy a lánc a mozgásnak akadályául szolgáljon; 2. *kötötvas*, a bal lábat a jobb kézzel kötötte össze és rendszerint még lakattal is volt. ellátva. (Kutatásaim tanúságaként ezt csak rakoncátlanok rabokkal szemben, fegyelmi fenyegetésként, de csak elvétve alkalmazták a 19. században); 3. ritkább esetekben a két lábat nyugvással kötötték össze, ezenkívül pedig még a jobb kezét is leláncolták; 4. *derékvas*; 5. *nyakvas*. *A motolla*, vasrúd, melybe a két kezét illesztik be, már nem volt alkalmazásban *Vajná* szerint.

² 1786. évi 9910. sz. rendelet.

³ 2372|1839, 2900|1839.

⁴ 1838 május 14.

A közönséges, másképp közmunka, háromféle: I. *voltaképcni*, II. *házi*, III. *konyhásrab-munka*.

A 40-es évek közepén lép ezek helyébe a *dolgozóházi munka*. (Erről a XV-ik fejezetben szólunk.)

Lássuk ezeket egyenkint.

I. Voltaképeni közmunka.

a) *Bácsi-csatorna*. Már 1795-től kezdve a bíróság, de a kegyelmi hatóság határozataiban is, derűre-borúra találkozunk a közmunka kifejezés helyett vagy a mellett „*bácsi csatornaépítési munkálatok*“ kifejezéssel.

E büntetésmódot a kormány 1794-ki, már több ízben idézett, úgynevezett országszéki rendeletével tette általánossá.

50. §. Oly nemes teremtés, mint az embernek méltósága kívánja, hogy minden utak s módok elkövetessenek, hogy a gonosztevők megbaboláztassanak és a közbátorság is fentartasson a nélkül, hogy valaki halálos büntetés által életétől megfosztasson. Ilyen út és mód, ha tolvajok és haramiák, kik mind munkakerülők, közmunkára kényszerítettek. Erre jó alkalom nyújtatik, hogyha a megítélt gonosztevők azon árok ásására, mely a Tiszát a Dunával egybeköti, Bács vármegyébe fognak kísértetni. De ez intézkedés dacára a halálbüntetés nem tekintendő eltöröltnek. (Egykorú tolnamegyei fordítás latinból.)

Kezdetben mégis rendkívüli szigorításnak tekintik, úgy, hogy csak nagyobb súlyú bűncselekmények esetén mondják ki. 1800-ban változik a felfogás. Brosko Jánost (285) a fenyítő törvényszék 2 évi fogházra, a Cúria halálra, a kancellária 8 évi közmunkára ítéli. A RR. erre fölírnak a királyhoz, engedné meg, hogy a rab a 8 évet bácsi csatorna-építési munkával töltsse ki. Arra is kéri, hogy „a jövőben általában hosszabb idei rabságra ítéendő rossztevőket a házi pénztár terheltségének eltávolítására bácsi csatorna-építésre vagy más olyas munkára sententiálni méltóztasson, hol tartásukat megérdemlik.“ Ezúttal a RR. kérelme teljesül. A helytartótanácsnak egy ugyanez évben kelt (1080) leirata szerint: Bácsban sürgősen 1000 munkás kezére lévén szükség, ezentúl ne csak a nagyobb, de a kisebb rabok is oda szállítandók.

Eddigelé bácia munkát csak a bíróság vagy a kegyelmi hatóság szabhatott ki. Csakhamar oda fejlődött a gyakorlat, hogy kimondhatta ezt a *meggyűlés* is. A fogháznak ez is felügyeleti hatósága. Ezért a közmunkára is ügyel. Ez persze nem ment egykönnyen. „Köz“ alatt a RR., szűkebben értelmezve a szót, megyét; közmunka alatt megyének szükséges, megyének jövedelmező munkát értenek. De idővel — mint-hogy költségekíméléssel jár — a bácia munkát is ilyennek tekintik.

A rabokat a csatornaépítési igazgatóság veszi át elismervény ellenében.

b) A csatornaépítkezés befejeztével kibocsájtott *1802. évi december 14-én 26597. számú helytartótanácsi* rendelet értelmében a törvényszékeknek meghagyatván, hogy bácia munkákat közmunka gyanánt többé ki ne rójjanak: innét kezdve, a mindenkori szükséghez képest, Pest vágj' Buda sz. kir. város utcáinak söprűztetésére alkalmazzák a rabokat,¹ a mi iránt azonban a mindenkori városi tanácsok, nyilván emberbaráti szempontokból, csak rendkívüli esőzésekor, tehát csak kivételesen keresik meg a RR.-t.²

c) A 30-as évek vége felé *a pesti magyar színház építtetésére* alkalmazzák a rabokat.³ Ezt néha az ítélet, illetve a kegyelmi hatóság, többnyire azonban a RR. mondják ki.

d) *Országút*, vasút akkor még nem kell. Nem is igen bíbelődnek azok karban tartásával. Kereskedelemről, iparról még kevesen álmodoznak.

A „Hitel“ megjelenése után némileg érdeklődni kezdenek az országutak ügye iránt. Az ország több megyéjében a rabokat tüstént útéptésre kezdik alkalmazni.⁴ *Körmötzi* ügyész

¹ Ez a közmunkának országszerte, még a 40-es években is, legelterjedtebb faja. A P. H. bihari levelezője (1843. évi 185. l.) helyesen jegyzi meg, hogy az a por és szemét, mit a rabok sepernek, korántsem oly káros, mint a rabok nyilvános megszegyenítése. Az utcaseprést — úgymond — egyébként Biharban a nők végzik most, kik szintén rabok: csakhogy a divat rabjai . . .

² így 1810. esztendő Boldogasszony havának 31-én 269. sz. pestvárosi átirat.

³ 590/1837, 5547/1837.

⁴ 4025/1847.

jelentése szerint ugyanezt teszi a kecskeméti törvényszék. Az útépitési munkálatok kellő számú rabőr ellenőrzése mellett folynak.

e) A rabnók ugyan *szalmazsákok, váncosok és lepedők* készítésével szórakoznak, de ez inkább unaloműzés, vagy a kegyelmi kérvény kedvezőbb elintézése céljából történik; szóval esetenként, nem pedig általánosan.

*

II. Házi munka.

A helytartótanács 1816. évi augusztus 13-iki 23974. sz. rendelete szerint közmuunkára nem ítelt rabok *házi munkára* alkalmazandók; nők női munkára. Alig volt meghagyás, mit a házi pénztár érdekeit mindig lelkiismeretesen szíven viselő megye nagyobb készséggel és pontosabban figyelembe vett volna.

A házi munka az, mit a rab, legalább részben, a megyeházán belül teljesít. A rendelkezési jog e tekintetben a kapitányt illette, kit esetenként a köz- illetve kisgyűlés utasított. De ez csak kivételesen történt, csak egyik-másik rabot illetően. A kapitánynak meglehetősen szabad kezét engedtek. Ily beavatkozás csak különös okokból történt.

1904/1811 közgyűlés kegyelmi úton rabságra ítélteteket árnyékszék tisztításra és egyél) a legterhesebbek közé tartozó közmunkákra kötelezik. — 4509-1837 kisgyűlés Gróf Beleznay Ferencz kegyelmi leiratának felolvastatása után nyomban: ... minthogy a raboskodó fogságának idejét közmunkában tartoznék eltölteni, utasításul adatik jelenlevő főügyész *Gál József* urnák, hogy figyelmezve a raboskodó természetére, fogságának idejére, megyebeli tömlöcök mineműségére és a már feljebb említett raboskodó grófnak abban az esetben, ha a többi rabokkal, kik közmunkákra ítéltetnek, közelebbi érintésbe jövend: vélek való összekötetéséből származható környülményekre, és a közbátorságra, és arról, hogy miképen lehetne a raboskodom mért közmunkabeli büntetést mája nézve legcélirányosabban sikeresíteni, minél előbb tegyen véleményes tudósítást. — A kisgyűlés eljárására okul szolgált a grófnak országszerte ismert, de a királyi leirat felolvastatása alkalmával is tanúsított rakoncátlan természete, (kiabált, toporzékolt és a bilincsek azonnali eltávolítását követelte a gyűlésen jelenvoltaktól.) A véleményadásra felhívott t. ügyész különös fogházba szállítását kívánja a RR.-től, látnoki szavakkal írva le a 15 évi hátralevő rab-

ság alatt várható botrányok sorozatát. A RR. nem tesznek eleget a felhívásnak és a *favágásra* kötelezik a gyilkost.

Munkanemek: 1. Kenyérsütés, 2. hóseprés, 3. szemét-hányás, 4. kútvízmerítés, 5. dunavíznek az udvarra hordása, 6. favágás, 7. kádba vízfordás,¹ 8. meszelés,² 9. árnyékszék-tisztítás, 10. lámpagyújtogatás, 11. udvarok, folyosók, lépcsők tisztántartása.³

Az udvarházi munkálatok okszerű folyamánya lett a fegyelem megbomlása.

Banai Kovács József fahordozás közben lerészegedik, a börtönőrrel felesel; Egressy Sámuel főügyésznek a kanc.-hoz önkézüleg írt igazoló beadványa szerint nyelveskedésében annyira megy, hogy a főügyész önkézüleg eszközölt megpofozás által sem képes ocsmány száját és szidalmait fékezni. A kanc. (518/1845) leír, miszerint az, hogy a börtöntisztviselők hivatalos eljárásaikban saját bántalmokért elégtétel vételére vetemednek, nem nézettethetvén el, azok ily rossz például szolgáló és az igazság rendes kiszolgáltatása céljaihoz sem vezethető fenyegetéstől eltiltandók. — Itt megjegyezzük, hogy a rabnak a kancelláriához írt feljelentése szerint Egressy őt 15-ször vágta arcul; a rabnak e tárgyban a megye panaszos törvény-székéhez intézett beadványa pedig egyszerűen elkallódott.

A munka mérve változott a rabok száma és a mindenkori szükséghez képest.

Így p. o. a kádba vízmerítés, szemét és hóhányás 3133/1824 szerint hetente csak kétszer történt.

*

III. *Konyhásrabok* voltak azok, kik a tisztviselő urak házánál szükséges munkát végezték. Ez a munka merőben cselédi természetű. Bér fejében ellátás járt a tisztviselő urak konyhájából. A munka e neme megilleti a tisztviselőt akkor is, ha a megyeházán kívül lakott. A „szokásjog” és az „írott jog” e tekintetben — mint majd később látni fogjuk — fájó ellentétben állottak egymással. A dolog természetének megfelelően, ily munkára csak a szegényebbeket⁴ és azok közül

¹ Ez azonban csak a tisztviselő urak- lakásán levő kádakba történt; a fogházban nincs kád; csak 2448/1841 intézkedik a beszerzendő kádak tárgyában.

² 4694/1844. Bálla Károly udvari kapitány jelentése szerint Lebák Mihály és társainak meszelése révén a megye 100 napszámot takarított meg.

³ 3978/1838, 1107/1843, 3133/1824, 1553/1795 590/1837.

⁴ 3978/1838.

is elsősorban az önként jelentkezőket alkalmazzák. Munkájuk rendjét csak *Bulin Károly* udvari kapitány idejében szabályozták, és pedig a börttel, mint mellékbüntetéssel kapcsolatban. A kisgyűlés¹ kimondja ugyan, hogy a börti 2 napon csak 10 óra előtt alkalmazhatók, és pedig nem csak házi, azaz konyha-, de megyeházi munkákra is, 10 után pedig, minthogy ekkor már van főtt étel a konyhában: a tömlőcön elzárva tartandók, de a „gyakorlat csakhamar hatályon kívül helyezi a végzést.

Annyi eredménye mégis volt a végzésnek, hogy a jobb sorsú beteg raboknak más rab általi kiszolgáltatása — a mint ez eddig több ízben, így 1830|1824., a beteg Janisch-házaspár esetében történt — megszűnt.

Egyébként már, 1395|1804. sz. közgyűlési határozata a megyei törvényszék javallata folytán, kimondja, hogy:

„mivel eddig egynemely *megyebeli rabok szolgálat végett a városbeli magistratualis uraknak ki szoktak adadni* és náluk állandóképp lagnának, megtörtént volna pedig, hogy gyakran elszöktek, az okra való nézve éjszaka által a tömlőcön kívül egy rab se maradjon. De ez csak éjszakára szól.”²

E tekintetben volt a legtöbb visszaélés tapasztalható.

Egy ízben 5043/1841 a solti úriszék egy rabját (Parczi Jánost) a tömlőcön kibocsájtolták és arra kényszerítették, hogy az úriszéki főügyész házánál dolgozzék. Az e miatt kérdőre vont úrszék helyesli a fő-ügyvédnek eme tettét, mert — úgymond — a rab nem tudja a tartásdíjat fizetni. A megye „nem hagyhatván jóvá az ügyész eme tettét, azt a hasonlók elkövetésétől eltiltani rendeli.” De ez az eltiltás csak papíron marad, kellő ellenőrzés híján, főleg azonban azért, mert a megyénél magánál sem különbek a viszonyok.

A megyegyűlés mindent megtett a panaszok megszüntetésére, de a merő jóindulat itt is elégtelennek bizonyult:

¹ 8978/1838.

² *konyhásrab*. A láncoknak választása a várnagyra s általa a hajdúkra bízatik s valamint épen kedve csoszszant, vagy véletlenül kezébe akadt, vagy mert könnyebb vasak már feltétettek (minek egyikünk tanúja vala), ötven fontos vasat rak annak lábára, ki első lopásért került a megye tömlőcébe, míg az úgy nevezett *konyhásrabok* kényelemmel pipázva néznek le a tornácról s új gonosz-tettek elkövetéséről beszélgetnek, melyek által úgy is csak a jelen kényelmes helyzetbe juthatnak, minthogy régen felvett szokás, hogy minden tisztviselő ügyesnek mutatkozott konyharabját, ha az ismét visszakerül, visszavegye. (Eötvös-Lukács Fogházjavítás).

Már az 1804-ki jegyzőkönyvben a kisgyűlés intézkedni kénytelenül. „A megyeház udvarára^u — így szól a végzés — „és a tisztviselő urak konyháira kibocsájtani szokott rabok közt oly rossz fenyték uralkodik, hogy azok, a szükséges fenyték híján, egész idejüket henyléssel sőt *kicsapongó dorbézolással* töltik, aminek oka abban rejlik, hogy e foglalkozásokat a büntetést helyettesítő közmunkákúak tekintik. Ezért I. alügyész *Gál József* megbizatik, tegyen jelentést II. alispán urnák arról, hogy e munkákra hány rab kell, s ne engedjen e célra többet az alispán által jóváhagyott számmal, sem olyat, ki nagyobb vétkéért büntetésének szigorítására ítéltetett közmunkákra, sem olyant, kinek javulására alapos remény nincs, és mondja meg a tömlöctartóknak, hogy elbocsájtani fognak, ha bárkinek parancsolatára a rabok közül csak egyet kibocsájtani merészelnek. „¹

A közmunkát némelyek a század első tizedeiben nem szigorításnak tekintik, hanem enyhítésnek. Ezért, néha csak kisebb bünti gonosztevők által végeztetik.² *Balla Károly* udvari kapitánynak 1824 augusztus 28-án 3133. szám alatti iktatott jelentése szerint a közmunkára ítélt rabok jó részét mindig zárva kell tartani, mert a vármegye eddigi szokásai szerint csak a csekélyebb vótkességűeket ítélték közmunkára, a hosszabb idejű rabok, nevezetesen a megkegyelmezettek legnagyobb része, oly rakoncátlan természetű lévén, hogy munkára alkalmaztatásuk esetén 2—2 rab mellé egy-egy fegyveres ember volna rendelő; ellenesetben őrizetüket még a város közepén is megtámadnák.

Itt megjegyezzük, hogy közmunkára nehezen lehetett kényszeríteni a dolgozni nem akaró rabot.

Beleznay Ferencz gróf, 4500,4510/1837 kit a kisgyűlés, bűnének lázasztó voltára tekintettel, folytonosan figyelemmel kísér, megtagadja a rárótt közmunka teljesítését. Az udvari kapitány által e miatt kérdőre vonatván, még csak süvegét sem veszi le fejéről, az udvari kapitánynya-megjelent börtönészt, azért mert levette süvegét, arcul üti, az ennek folytán támadt *negyedórái* dulakodás közben kardját eltöri. A kapitány jelentése szerint a rab rakoncátlan természeténél fogva nem volna közmunkára

¹ Ugyanily tartalmú végzést sürget *Hegedűs tiándor*, Vasvármegye tábla bírása az ott dívó konyhásrabrendszer megszüntetése céljából, az ellen is tiltakozva, hogy a rabok egy része naphosszat valamely magányos házban tartózkodjék, (id. mű 29. 1.)

² De kisebb bűni gonosztevők alatt félférvre vagy nem sokkal hosszabb időre ítélték értendők.

alkalmazandó, hanem nehéz vasakkal ellátandó. De a RR. nem tesznek eleget a kapitány előterjesztésének, a mennyiben a főügyész által csak annyit üzennek a grófnak, hogy grófi állása dacára csak úgy kötelezik őt a fogházrendtartás szabályai, mint bármely inás, akár nemes, akár nem nemes rabot, miért is, *ha tovább is engedetlenkedik*, nehéz vasakat kap. — A fenyegetésnek nem sok hatása volt. (Később 4578/1844, betegségére tekintettel (vért hányt), a kancellária felmenti a közmunka alól.)

* * *

Betegség esetén az ítéletnek a közmunkákra vonatkozó intézkedése alól felmenthetett a kaneelláia, alispán, udvari kapitány, tiszti ügyész. Egy ^hatóság volt, mely nem avatkozhatott, vagy legalább is nem szokott avatkozni a kérdésbe, s ez: a törvényszék.

XIII. A rabdolgoztató intézetek ügye országszerte.

(1845.)

Az 1880. évi *Tudományos Gyűjtemény* H. köt. 102. lapján *Toldy Ferenc* „Könyvismertetés” cím alatt foglalkozik *Friedrich*nek „Magazin für die philosophische medicinische gerichtliche Sellenkunde” 1829. évi két első füzetével.¹ Majd így folytatja:

Befejezésül álljon itt kivonatja annak, mit az igen intereszáns *Miscellaneak* között (I. 137.) találni *Julius* munkájából véve: (*Vorlesungen uener Gefaengnissskunde* Berlin, 1828). A fogság kinjai munka által enyhülnek. (*Dolgozóházat a bűnösök számára hazámfiak! Az emberiség kívánja ezt tőletek. Ref.*) — De innen is (a dolgozóházból) kilép végre a szerencsétlen azon kevéssel, a mit szorgalom s munka által keresett magának, kilép a világba az emberek közé, kiket új szabadsága mámorában megölelni, kik között ismét letelepedni vágya, kenyerét ezentúl becsületesen keresni. De a jobbak is hidegen fogadják a megjelelted a kevésbé jók megcsalják, eligazítják magoktól. Egyedül áll ismét, elhagyatva, kerülve, gúnyolva. Csak vétkeinek hajdani társai köszöntik nyájasan, édesgetik magokhoz mindenkép, csalogatják, a magokhoz csaliban felgerjesztik az embergyűlölést, másrésről a régi, vad és tán

¹ És *Dr. Günthemek* az első füzetben megjelent chiromentiáról szóló cikkével, *Grohmann* dr.-nak a halálos büntetés céliránytalanságáról szóló cikkével.

együtt érzett örömek emlékezetét; ravaszul megfelelnek kívánságainak, buja élmény horgán újra a bűn örvényébe rántják. Halhatatlan hála tehát azoknak, kik elsők szereztek oly intézetet, melyben a fogság után ismét a polgári életben való felvételre tétetnek alkalmasakká ezen szerencsétlenek. — *Mikor fogunk mi is hazánkban ily intézeteknek örülni?*

Szóval a dolgozóház eszméje nálunk már 1830-ki keletű.

A fenyítő perek feljebb viteléről szóló, *Tolnamegye* indítványára alkottatni rendelt törvénycikknek 1835. évi november 17-ki kerületi ülési tárgyalása alkalmával *Kubinyi* hangsúlyozza, hogy jó volna, ha a törvényhatóságok *dolgozóházakat* létesítenének, melyek egyszersmind erkölcsi javításul is szolgálnának, mert a mostani tömlöcök a még el nem romlott, sőt csak gyanúba jött ártatlan emberből is valóságos gonosztevőt nevelnek.

Az e beszédre vonatkozó föl jegy zéseket merőben *Kossuth Lajosnak* köszönhetjük, ki később is, a *Pesti Hírlap* szerkesztésekor, meg nem szűnt a fogház-ügy javítása iránti érdeklődést ébren tartani. Így a *Pesti Hírlap* első számának megjelenése után írott, a *Nemzeti Múzeum* kéziratárában¹ *elfekvő levelének* tanúságaként is, vidéki levelezőit arra kéri *Kossuth*, hogy jelentéseikben a megyéjökbeli *rabdolgoztató intézetekre* különös súlyt helyezzenek. — Tehát már 1840-ben több megyének van dolgozóháza.

E tekintetben az irodalom még mindig csak kutat.

A *Pesti Hírlap*, nevezetesen *Kossuthnak* izgatásai, *Széchenyivel* való vitái, *Szemele*, majd *Eötvös-Lukács* föllépte, leginkább azonban az 1840: 5. t.-cz. s az ezzel kiküldött bizottság működése csakhamar a fogházügy felé terelik a közfigyelmet; minek eredményeképp, dacára a sok kedélyeket méltán fölkorbácsoló politikai kérdéseknek, 1842-ben már alig van közgyűlés, mely a rabok kérdésével, és pedig behatóan, ne foglalkozott volna, és nincs lap, a fogházjavítást legtürelmetlenebbül sürgető *Pesti Hírlaptól* kezdve a félhivatalos jellegű *Ofen Pesther Zeitungig*, mely a kérdések fölött napirendre térhetett volna.

¹ 1841-es csomó.

Az utolsó évek politikai pereivel elkeserített nemzetet a sajtónak engedélyezett nagyobb szabadság által vélték némileg megbékíthetem. Az évtizedeken át hallgatásra ítélt toll részben felszabadul béklyói alól, írtó csatát vív a közigazgatással a fogház-ügy terén. — Elhallgatni a közgyűlések valamelyikén kiderített visszaélést annyi, mint a nyilvánosság jogát megsérteni s ez — legalább a „*Kossuth-liga*“ felfogása szerint — egy a honárulással.

A *magánelzárás* (elzárás) eddig külön szigorítás, mely hosszabb tartamú szabadságvesztéseknek csak egy részére, rendszerint 2—6 havi tartamban, de mindig csak ítéletileg volt elrendelhető. Következőleg a *magányfogházrendszernek* azonnali életbeléptetése, különösen a már megítélt rabokkal szemben, oly közigazgatási úton életbeléptetett szigorítása a büntetésnek, melyet a törvényes igazság sem kifejezetten, sem hallgatag meg nem enged, a méltányosság elve határozottan tilt. Ennek dacára az ország igen sok megyéjében csak anyagi akadályok állják útját a magányrendszerű javítóháznak.

*

Nógrád. és úgy látszik *Szabolcs* 1843-ban magányrendszerű fogházat építenek, a közmunkakényszeret azonban nem szüntetik meg. *Bihar* dicséretes kivételt képez, a mennyiben fogházában csak részben érvényesíti a magányrendszert; a közgyűlés pedig (1843-ban) tekintettel azon körülményre, hogy a bírák 800 éves függetlenségök sérelme nélkül a bot és vas kimondásától közgyűlésileg el nem tilthatók, csak óhajtja és reméli, hogy a bírák hozandó ítéleteikben a botot és vasat mellőzendik.¹

Más megyék meg alkalmasint azért nem vélik a kétszeres szigorítást jogsérelemnek, mert a büntetés eddigi főcélját, az elrettentést és megtorlást, szembeállítják újabban a javítással. Minthogy pedig a dologhoz azért szoktatják a rabot, hogy ne éljen az erkölcsökre káros, henye életet magányban meg azért tartják, hogy magábaszállva, bűnét megbánja és megjavuljon, következőleg — úgy vélik — kétszeres jóval illetik a rabot, nem kétszeres rosszsal, mért is nincs oka panaszra.

¹----- Egyébként a fogház megszemelése alkalmával a RR. fájó szívvel tapasztalják, hogy a közfalok oly vékonyak, hogy a hang egyik cellából a másikba hallatszik. Ennek dacára a *Philadelphiai rendszer* mellett foglalnak állást. De — teszi hozzá *Lukács György* a P. H. levelezője — „előreláthatólag nem lesz a' *philadelphiai rendszer, hanem csak afféle Bihari rendszer*“.

² Innét a gyakran használatos „bosszúálló igazság“ elnevezés.

Kenessey Kálmánnak, a P. H. 1841. 207. lapján a *philadelphiai* rendszerről értekező cikkéből megtudjuk, hogy többek közt *Komárom*, *Tolna* és *Kassa* fogházában építenek dolgozóházat.¹ — A „dolgozóház” és „javítóház” kitételeket felváltva használják. — Sok megyére vonatkozólag csak annyit tudunk a lapokból megállapítani, mikor *volt* már dolgozóháza; mikor létesült? az vitás. Megjegyezzük egyébként, hogy a tulajdonképeni rendszeres, hogy ne mondjuk gyárszerű dolgozóházak létesítése előtt is a legtöbb megyében a fehérség, már az 1816. évi 23974. hely tartató tanácsi rendelet életbelépte óta, *fonással*, *varrással*, *kötéssel*, itt-ott azonkívül *lőszőr tépéssel* foglalkozik, a férfirabok pedig, a mennyiben nem konyhás rabok, házimunkálatokkal (seprés, fűtés, világítás sth. itt-ott — mint pl. Temesben 1841-ben — kőfejtés) foglalkoznak.

Esztergomban (1841-ben) elhatározza a közgyűlés, hogy épít dolgozóházat,² *Nyitra* (1843-ban) még csak szándékozik dolgozóházat építeni. A terv részleges keresztülvitele azonban 1846-ban is még csak óhaj. — *Somogyinak* (1842-ben) már van dolgozóháza. Minthogy azonban a házikézelés mellett ráfizettek, bérbeadják. — *Borsod* dolgozóháza (1846-ban) jövedelmez. — *Nagy Károlyban* a rabok fogházon kívül dolgoznak. — *Bars* (1841-ben) határozza el a dolgozóház létesítését. — *Ugocsának* (1843-ban) van dolgozóháza, de a rabokat utcaseprésre is használják. A hajdúkerületben a rabok maguk őrlik a kenyérük sütéséhez szükséges lisztet. — *Bereg* (1842-ben) elhatározza rendszeres dolgozóház létesítését, de a rabokkal a megyeház udvarának és utcájának kövezését is végeztetik. — *Pozsony* — mely mint láttuk — fenyítőeljárás tekintetben első helyet foglal el, 1841-ben még nem bír dolgozóházzal, bárha Pozsony városának már van. — A *Székegyházi Udvarhely* széken egybegyűlt rendei (1842-ben) elhatározzák a dolgozóház építését. — *Békésnek*, úgy látszik, 1841-ben már van dolgozóháza, mert tanácskoznak a rabmunkáért befolyt pénzek hova fordítása tárgyában. — *Szabolcs* (1842-ben) azt határozza, hogy a rabok a koltai határban dolgozzanak.³ — *Vasban* 1841-ben, a *Jászkiséri* (1842-ben) már van. A rabokat utóbbiban mezei és földmunkálatokra is alkalmazzák. — *Csongrád* 1842-ben megbízza a választmányt a rabok célszerű dolgoztatását célzó terv

¹ *Komáromban* 1843-ban 62 személy részére van magánzárka. *Tolnában*, *Bezerédy*-nek az 1840. ovi 5. t.-c. által kiküldött országos választmányának 1841. évi december 11-ki ülésén tett kijelentése szerint; ugyan ez évben a hallgató rendszer dívik.

² Bárha csodálatosképen ezen 5900 lakójú törvényhatóság székházában csak nyolc rab ül.

³ Az 1842-ki börtönügyi bizottság véleménye szerint víz és favontatásra alkalmaztassanak és pedig nyilvánosan nézőség előtt. Ezenkívül a rabok 3 osztályra (vétkes, vétkesebb és legvétkesebbekre) osztandók, a külvilággal való érintkezéstől eltiltandók és egyenruha viseletére kényszerítendőek.

készítésével. *Révkomárom* 1841-ben javítóházat épít. Az idő egy részét magán-elzárásban töltendik a rabok. Gépeket is fognak beszerezni.¹ Szerenka Ádám dolgozóházbeli haszonbérő 1841. febr. 15-én kezdte meg a munkát. A gyár három teremből áll. A rendszer a hallgató, de ostor helyett koplalással *Győrött* is érvényesítik, a dolgoztatás mellett, legalább részben a magányrendszert 43-ban.

*

A pest-városi dolgozóház.

Remellay Gusztáv a Pesti Hírlapnak már 1841. évi 506. lapján sürgeti egy pestvárosi dolgozóház létesítését. A város² már régen tervezi javítóház létesítését, oly célból, hogy a koldusgyermek és a csavargók abban elhelyezhetők legyenek. Ám a htan. kellő pénz híján, megtagadja a kért engedélyt. *Kossuth* ennek folytán³ felszólítja a város lakosságát, adakozzanak e célra.⁴

A P. H. 1843. évi 50. 1. szerint: ha már dolgozóházakat a városok, nevezetesen Pest, nem tudnak építeni, hát építsenek országos pénzen, holland példára, *szegény gyarmatokat* a haza elhagyott vidékeire.

Az 1843 évi január 18-án megjelent *Pesther Tageblatt* és *Nemzeti Újság*, valamint a megye levéltárában az 1846-os csomóban elfekvő pestvárosi átírat tanúságaként a városi dolgozóház *1843 január 16-án* nyílt meg. Létrejött körül *PeUachich* városi tanácsos szerzett legtöbb érdemet. Pettachiilien kívül az intézet vezetésében, a 43-ki *Pesti Hírlap* szerint, részt vesznek: Farkas Ján., Szilágyi Istv., Appel Józs., Ferdinándy Ign., Pillér Ján., Michel Kár., Posfay Pál, Sáros Józs. (gazda), Schaffer Ján., Weiss Márt., Gozsdál Manó Jegyző. Keresztes Kár. város hadnagya. A „szállításokat”⁴ a társadalom foganatosítja (nem a városatyák). A bútorokat az asztalos-céh, 50 pár csizmát a csizmadia-céh, a többi szükségleteket a polgárság ajándékképp bocsájta az intézet rendelkezésére.⁵

A dolgozóház igazgatóságának 1846-ki jelentése szerint végrendeleti úton sokat juttattak a polgárok.

A ház csak 60 rabnak épült, idővel kicsinek bizonyulván, a város házhelyet ajánl. Ennek dacára az intézőség — a P. H. 1844. évi 526. lapja szerint — az olvasó által csak sejtetett okokból, e házhely helyett a kerepesi úti Kubinvi-házat veszi meg, persze méregdrágán. A vezetőség eljárása sok tekintetben esik kifogás alá. Kezdetben túlságos a szigor,

¹ Világ 1841 évi 142. 1. szerint.

² Pesti Hírlap 1842. évi 204. sz.

³ L. u. ez évi 212. 1.

⁴ L. még az u. ez évi G48. lapot is.

⁵ 1842-ben jótékony célú farsangi mulatságot rendeztek a dolgozóház javára. 1845-ben a hercegprimás 100 forintot, egy tisztviselő, kit megvesztegetni akartak a pénzzel, a P. H. szerint, ugyanannyit juttat.

de a házvétel évében „a rabok jórésze“ megszökik. A Kubinyi-ház egyébként úgy volt építve, hogy az I. emeleti ablakon is le lehetett ugrani az utcára lábficamodás nélkül.

*

Vasmegye 40-es évek elején fennállott, 1838 május 26-án megnyílt *rabdolgoztató intézetének* szabályzatából kiemeljük: ¹

A dolgozó rabok a tömlőcépületnek bármely osztályában legyenek is, egy sorba fognak záratni és ételöket is részint magány, részint társaságban kapják, hogy így a társaság jobban fenntartathassék és így az étel adás vagy megvonásával büntetni lehessen.

A *tisztaság* fenntarthatása tekintetéből minden rab reggel a kútnál *megmosdani* tartozik, fehér ruhája pedig minden hétben meg fog szapulítani. — Mielőtt a rab az intézetbe kísértetik, minden nap reggel megmosdani és fehér ruháját hetenkint legalább egyszer változtatni tartozik.

A *fonó, szövő, csévéző* és *csapó* rabok által végzendő egy napi munka legkisebb mérvét is meghatározzák a szabályok, valamint a rab munkabér mérvét. Az intézet főleg szürkésítéssel foglalkozik és a szűr előállításához szükséges anyag feldolgozásával.

Az intézet kezdetben részvénytársulati alapon, majd a házipénztárból felvett pénzen, anyagilag is, erkölcsileg is kielégítő eredménnyel működött.

Élelem. Minden rab, ki a munkája által a tartását be tudja hajtani, a hétnek szombati napján, azaz már ezentúl egy hétben 4-szer kap meleg ételt.

Munkaidő. Szentgyörgy naptól Szentmihály napig reggeli 6-tól 12-ig, délután 1-től 6-ig, mind délelőtt, mind délután félórai szünettel; Szentmihály naptól Szentgyörgy napig pedig reggeli 7-2-től 12-ig és délután 1-től 4-ig, a mikor is szünet nem engedtetik.

Dohányozni és beszélgetni az intézetben dolgozó rabnak nem szabad.

Fegyelmi fenyíték a magányelzárás, mely a dolgozni nem akaró rabokkal szemben is célirányosnak bizonyult.

Valláserkölcsi oktatás. A katolikusok minden vasárnap reggel misét és prédikációt hallgatnak, délután tanításban részesülnek; az evangélikusok nagyobb ünnepeken oktatásban és lelki táplálékot kapnak.

Az új ház 1844. esztendő Szentmihály havában nyílt meg. A rabmunkadíjból a tartásdíjat fedezik. A fölösleget a rab kapja kilépcsőkor. Kőborlókát és kisebb vétségek miatt elítélteket helyeznek el a dolgházban. Néha szülők is odaadják gyermekeiket fenyítés végett. A magánosok kérelmére bekerültek (ezek száma 1841-ben kb. 30) tartás-

¹ L. e. i. *Hegedűs Sándornak* az irodalom által teljesen elfeledett könyvét Vasvármegye börtönéről.

díját az fizeti, a kinek kérelmére a felvétel történt. Beérkezte után mindenkit, akar férfi, akár nő, megfűrésztének. A különnemű rabok ezután sem találkozhatnak. A teljesített munka mérve és az ezzel arányos munkabér szerint 3 osztály van. A munka mind könnyű. (Lószórtépés és nyúlászórvágás.) Főtt étel hetente 3-szor. A többi napokon csak kenyeret és vizet. *Fegyelmi büntetés:* a főtt étel megvonása. Házi rend: 5-kor felkelés, fél 6—6 templom; 6—8 munka; 8-kor reggeli (kenyér és víz); 8—12 munka; 12-kor étkezés; 1—7 munka. Egy személy 5“2 frt 50 krba kerül évente. Olvasni is tanulnak. A fegyenc kiengedését „egy kis jobb tapintat szerint“ a felügyelő ítéli és bírálja meg. A fegyenc addig marad fogva, a míg ezt jónak látja. Kiengedési előfeltétel: 1. hogy a 3 osztályon átment; 2. jó viselkedést tanúsított legyen; 3. hogy kibocsájtása után állás vagy szolgálat várjon reá. E részben azonban, az átirat szerint, nincs akadály, olymód keresik a volt fegyenceket, hogy bármely napon akár mind a fegyenceket el tudnák helyezni. „S ime“ — így végzik jelentésüket — „ezen intézet részint javít, részint ijeszt; nem egy fegyenc kívánczozott a büntető bíróság által rabságra és testi büntetésre ítéltetni, mint dologházra vitetni. Annyira irtózik mindenki még a legemberségesebb bánásmód mellett is a kényszerűeit dologról. — A dolgozóházat bárki megtekintheti.“ 1844-ben Buda elhatározza, hogy Pest városának mintájára dolgozóházat épít.¹

XIV. A rabdolgoztató intézet ügye Pestmegyében (1810—1845).

Dolgozóház létesítését a helytartótanács már *1809-ben* tervezi. Föl is hívja ennek folytán az összes törvényhatóságokat, nyilatkozzanak. Az ugyanez évi Karácsony havának 1.5-ön tartott pestvármegyei közgyűlés bizottságot küld ki véleményezés céljából. A bizottság jelentését 1810. évi április 10-én olvassák fel a közgyűlésen. E szerint „egy tökéletesen felkészült intézet hasznosabb sok héjányosnál“, mért is azt javasolja a bizottság, ne minden törvényhatóságban létesítsenek dolgozóházat, hanem csak Pesten, az ország összes törvényhatóságainak anyagi hozzájárulásaival, a szegedi javító-

¹ Itt megjegyezzük, hogy ugyanez időtájt (1815-ben) Beregmege is nagyban javít a rabok sorsán, a mennyiben közgyűlése (csudálatosképen) a főispán helytartó által kidolgozott fogházrendszabályt elfogadja, ennek életbe léptetésével eltüntetvén a tisztviselőket attól, hogy rabokat házimunkára alkalmazzanak. *Tolna* pedig 1846-ban megtiltja, hogy a rabokat házimunkára vagy a fogházon kívül végzendő közmunkára alkalmazzák.

ház mintájára. A nehezebb vétkűeket továbbra is Szegedre, a kisebbek elkövetőit Pestre szállítsák.¹ Minden elítélt maga tartozzék viselni a rabtartási költségeket. Ha ezek be nem hajthatók, feleljen a törvényhatósága. Az intézet fentartási költségeinek fedezésére a bírságpénzek, nevezetesen a királyi fiskus vádja alapján kirótt kontrabandiumok szolgáljanak első sorban. A szolgálat nélkül csavargók is e házba volnának szállítandók, melyvégre külön osztály volna létesítendő. A ki pedig ismeretlen, vagy passzus nélküli egyént a felsőségnek való előzetes bejelentés nélkül házába fogad, vagy szolgálatból el nem bocsájtott cselédet szegődtet: 14 napi árestom, vagy ezen istitúció javára fizetendő 50 forintokban marasztaltassék. — A *közgyűlés* (825) elfogadja a bizottság véleményét és ily értelemben fel is ír a helytartótanácsnak.

A helytartótanács nem intézi el a megye föliratait, hanem még 1810. évi Szent András (nov.) havának 14. napján 24,304. szám alatt ismét, leír az ország összes törvényhatóságaihoz, nyilatkozzanak: mikép lehetne a (némely júrisdictio területén létező rossz állapotban lévő) fogházakat jobb karba hozni és a rabokat (általában) célszerűen dolgoztatva, erkölcsbeli és vallásbeli oktatásukról is gondoskodni. Pestmegye értesíti a helytartótanácsot, hogy ezen egyesített megyék fogháza legközelebb újból felépül és a rabokat mind a földszinten fogják elhelyezni. Az ítélet alatt lévő rabokat az elítéltektől elkülönítve tartják. Vasár- és ünnepnapokon minden rab lelki pásztora által vallási oktatásban részesül. Az úriszékek fogházainak állapota tekintetében teendő jelentés elkészítését az illető főszolgabíró uraknak pedig meghagyták. (486.)

Hat évvel utóbb a helytartótanács újra a fogházügy országos rendezését veszi tervbe.

*Az 1816. esztendőben*² az összes törvényhatóságokhoz leír a rabtartás és élelem egységesítése tárgyában. A deáknyelvű rendelet 8. pontja, az egykorú hivatalos fordítás szerint, így szól:

„... Arra pedig, hogy a Vármegye pénztára a tartásbeli költségekre nézve kárán kívül helyeztessen, szükséges, hogy áltáljában minden rabok,

¹ A később, a törvényjavaslatok tárgyalása alkalmával érvényre emelt kerületi börtönök eszméje tehát, mint látjuk igen régi keletű.

² 23974. sz. a. (iktattatott a vármegyénél 3597. sz. a.)

ha mindjárt az ítélet által munkára nem ítéltettek volna is, a Vármegye által meghatározott bérért munkára alkalmaztassanak és a mit keresnek, a Vgye pénztárába adattasson, úgy mindazonáltal, hogy annak valamely lésze a Rabnak számára fentartasson, oly végre, hogy kiszabadulása alkalmatosságával nékie általadattasson, hogy legyen, melyből a szükséges útiköltségeket elgyőzhesse, mivel gyakran megtörténik, hogy nem lévén a rabnak kiszabadulásakor semmi pénze, már az útban kénytelen rász tselekedetekre vetemedni, ennél fogva a' teljességgel meg nem engedtetik, hogy a Rabok a Vgye tisztviselőinél (innét kihagyta a hivatalos fordító azt, hogy „*vagy másoknál*“ (*aut aliis*), a mint néhol¹ szokásban vagyon, ingyen dolgozzanak, hanem a Vgye által meghatározandó bérért szoros felvigyázás mellett alkalmaztassanak. .. Többnyire valamint kívánatos dolog volna, hogy a Rabok a henyélésnek eltávoztatása és a Vgye pénztárának megkímélése végett *fanyásban és egyéb kézimunkában* foglalatoskodtatnának, úgy a menyiben ezt a tömlőtzőknek mostani helvheztetése meg nem engedné, a Vgye azon legyen a lehetőségig, hogy a rabok dolgozzanak, kiváltképpen az asszonyok, a kik munkájukat a tömlőtzőkben is eltehetik, foglalatoskodjanak, a mint ez némely megyében is szokásban vagyon. — A leirat azzal végződik, hogy a kegyelmes rendelése 0 Felsőségének a megyebeli főbenjáró hatalommal bíró úriszéknek is tudtára adandó.

A vármegye a leirat tárgyában bizottságot küld ki. A bizottság jelentése szerint, a megye tisztviselői nem szokták a rabokat ingyen dolgoztatni. Ez a jelentés azonban, mint később látni fogjuk, valótlan. A bizottság szerint, a rabokat *utcnseprésre, favágásra* és a *vármegye egyéb házi teendőinek* elvégzésére szokták használni. Célirányos volna azonban a rabokat, Pest város tanácsával egyértőleg, a szokásos munkabér feléért a város határán, országútépítésre alkalmazni, addig, míg a *RR. által óhajtott közönséges dolgozóházat* felállítják. — Minthogy a megyének 1810. évi 825. számú, ez iránti felirata mind az ideig elintézetlen maradt, ezúttal is megsürgetik az elintézést. Persze hiába!

1820-ban, a büntetés végrehajtása tárgyában teendő jelentés céljából, bizottságot küldenek ki. Ennek elnöke *Bárczay alispán*. A bizottság jelentése szerint: Pest és Buda városával egyetértőleg, dolgozóház volna felállítandó. A köz-

¹ Franciaországban még nem is 10 éve, hogy a rabok bérbeadását (entreprise generale) megszüntették.

gyűlés azonban, bár elvben helyesli a dolgozóház eszméjét, mégis megvalósíthatatlannak tartja, mivel egyik rab hosszabb, másik rab rövidebb időre ítéltetvén, az egységes kiképzésnek és így a dolgozóház célirányos felállításának még csak a lehetőségére sem lehet gondolni.

Tahy Károly táblabíró, a 30-as évek elején a közgyűlésen (úgy látszik több ízben) szót emel a létesítendő dolgozóház érdekében. Szavai nem vezetnek tényleges eredményre. Septemvir *Szentkirályi László* is szót emel. Ő sem ér célt, legfőljebb azt, hogy a megye 1832-ben bizottságot küld ki a felállítandó dolgozóház tárgyában készítendő és a megyének benyújtandó véleményes jelentés céljából. Évek múlnak és a bizottság — legfőljebb csak tanácskozik, nem cselekszik. 1837-ben *Tahy* újra fellép a közgyűlésen. Fel-szólítja a RR-et, álljanak szavuknak és, ha 1832-ben megígérték a dolgozóház eszméjének a körülményekhez képest lehető megvalósítását, bizottságot küldve ki e végre, tegyenek hát legalább annyit, a mennyi könnyű szerrel kivihető: töltsék be az időközben elhalálozott bizottsági tagok helyét. Ő maga, jó példával járva elől, 200 forintot ajánl fel a gyűlésen a létesítendő dolgozóházra.

A példa hat.

Ráday Gedeon és báró *Bánffy Pál* 200—200; báró *Prunoy Albert*, *Beniczky Ádám*, *Dorcsányi Pál* 100—100; *Janióvi ex Miklós*, *láltái Józset*, *Lipthay Sándor*, *Ilkey Sándor*, *Bolyár József* 40—40, *Patay Pál* 10 pengő forintnyi „dicséretes ajánlást” eszközölnek. Az indítványozó bőkezűséget a RR. szíves köszönettel tudomásul veszik.

Egy ideig még gyűjtik az aláírásokat. Aztán megint lelohad az érdeklődés.

*

Büntetőtörvénykönyv létesítésére bizottságot az országgyűlés már Lipót alatt (1791: XLVII.) küldött ki. A bizottság munkájából nem lesz törvény. A 1827. évi VIII. t.-c. 8. cikkelye pedig a btk. tárgyalását későbbi időre halasztja. Az 1840. évi V. t.-c. kimondja, hogy a büntetőtörvénykönyvvel válhatatlan kapcsolatban levő büntető és javító rendszer behozása iránt kimerítő véleményadás végett, a törvényben névszerint megnevezett tagokból álló választmány nevezetik.

mely a külföldi intézetekre tekintettel, készítendő munkáját a legközelebbi országgyűlés elé terjeszse.

A bizottság működése, mint tudjuk, nem vezet a törvénytarban is látható nyomokra. Mégis, az idézett törvény meghozta a maga gyümölcsét. Érdeklődni kezdenek ország-szerte a büntetési rendszer kérdése iránt. *Kossuth Lajos*, majd *Szalay László* vezércikkekben rázzák fel a közvéleményt évszázados nembánomságaiból.

*

1839-ben¹ Ns. *Csongrád* megye közönsége azt kéri, hogy Pest megye a kebelében már szerencsés sikerrel létező börtönjavító intézetének tervét véle közölni szíveskedjék. Válaszul irattatni rendeltetik, miszerint, „valamint a megkereső Nemes Vármegyének, úgy ezen megyének is forró óhajta az érdekelt *börtönjavító intézet* létesíthetése. Az mindamellert eddig nem létezik.”

Elvben tehát már elfogadták a rendszeres javító-intézetet.

Ugyanez évben körlevél érkezik a megyéhez. A levél így szól:

Nagymélt., mélt., főtiszt., tiszt. ts. ns., nemzeti és vitézlő RR.! kedves atyánkfiai!:

A szorgos szükségnél fogva tömlőceiknek nemcsak bővítéséről, hanem az előhaladó idők által vajmi igen keveset javallott s külföldbeli több helyeken már létre is hozott javító rendszerhez alkalmaztatásáról gondoskodásunk közben *báró Eötvös József* és *Szemere Bertalan* megyénknek két jeles fia a közfogházak és ezeknek a büntető igazság által falaik közé zárt lakosaik javításáról külföldi utazásaikban gyűjtött tapasztalásaik után is írt s önköltségeiken kinyomatott értekezéseiket terjesztettek élőkben.

Mi a hazafiúi szorgalomnak e két újabb gyümölcsét kedvesen fogadván, és illetőleg használván, és a mennyiben köztudomásunkra van, hogy a jelen időben a tömlőcök és a büntető rendszer javításáról számosabb köztörvényhatóságok szinte érdekesen gondoskodnak, az említett két szerzők által készített munkáknak az országbeli minden Ns. megyék által ingyen ajándékozott egy és egy példányát Nagyságtok, Kegyelmeteknek ide rekesztve barátságosan megküldjük.

¹ 6179.

Akik egyébiránt atyafiságos, barátságos szeretetekben ajánlottak szokott tisztelettel maradunk 1839 évi Bőjt előhavanak 4. n. Miskolcon tartott közgyűlésünkől, Nagyságotoknak, Kegyelmeteknek kész köteles szolgálói és szíves baráti és atyjok fia. Borsód Vgyének közönsége.

Pár hóval utóbb jelenik meg Pesten a „*Véleménye u büntetés mód javítása iránt.*“ Szerzője *Bállá Károly* Pest vármegye fogházának hosszú éveken át udvari kapitánya, több megyének táblabírája és a magyar tudós társaságnál: már akkor is tagja.

*

1841-ban *Nyáry Pál* főjegyző azt indítványozza a tavaszi közgyűlésen, hogy azon rabok részére, kiknek ügye rövid úton szokott elintéztetni, szintűgy mint a perbefogott rabokra nézve történik, védlő ügyészek rendeltessenek. Miután azt a karok és rendek sokkal fontosabbnak találták, mintsem hogy afelett az indítvány előterjesztendése alkalmával azonnal határozás tétethetnék: utasításul adatott említett főjegyző urnák, hogy okokkal támogatandó indítványát Írásban foglalván, az alispáni hivatalnak oly végre adja be, hogy az országgyűlési tárgyakkal megbízott küldöttség által, melyhez két alispán urakon kívül jelen esetre táblabíró *Kossuth Lajos*, *Földváry Gábor*; *Batta Sámuel*, *Szilussy György*, *Halász Boldizsár*, az összes főszolgabírók fő és alügyészek és udvari kapitány *Bulla Károly* urak is kinevezettek, azzal, hogy az augusztusi közgyűlésnek véleményes jelentést tegyenek az idítványról.

Nyáry javaslata „*Indítvány a megyei büntető eljárás lehető javítása iránt*“ cím alatt jelenik meg nyomtatott alakban¹ és csakhamar közérdeklődés tárgya.

A némely helyen szinte szónoki lendülettel megírt munkának legérdekesebb része az, mely a *rabmunka és rabtartás* szabályozását követeli. A szolgabírák gyűlölt hatalmának megszorítása céljából a megyét a lakosság számarányához képest kerületekre kívánja osztatni. Minden kerületben egy kerületi törvényszék állítandó fel, kerületi börtönnel.² „Nem

¹ Újból Fayer 43-iki anyagyűjtemény 1. köt. 49. és köv. II.

² Így véli elejét vehetni annak, hogy merő följelentés alapján sokszor ártatlanok kerüljenek a mezei biztosi, illetve szolgabírói vagy községi fogházba.

látom át“ — így kiált fel — „mért ne lehetne a rabokat kellő felügyelet alatt kívül *dolgoztatni*. Rabbal még e tekintetben is éreztetni kell, hogy rab“. Nyáry a középponti törvényszéki börtön mellett a kerületekben létesítendő fogdákat következetesen letartóztatási helyeknek nevezi. Még csak a nevek se legyen börtön. Börtönbe csak a középponti törvényszék által elítéltek kerüljenek.

A közgyűlés¹ elrendeli, az „Indítványának rendek közt való szétosztását.

Ekkor már nem lehetett kitérni az égetően szükséges ügy rendezése elől. Csak a kivitel módozatai tekintetében nem tudnak egyetérteni. Voltak, kik *Szemere Bertalannak* 1838-ban megjelent „*Terve az Építendő Javító fogháznak*“ című művének hatása alatt magányrendszerű fogházat óhajtanak megvalósítani. Csak kevesen vannak még, kik közmunkatermeket kívánnak létesíteni.

*

Ugyanazon a közgyűlésen, melyen Nyáry indítványának kinyomatását elrendelték, főügyész Rákóczy Endre és udvari kapitány Bállá Károly urak, az ugyanez évi 2663. sz. a. határozás következtében, bemutatják a megyei börtönök gyökeres javítása iránti véleményüket. Ennek címe: „*Tervezet Best vármegye udvari házában levő javítások iránta* — Átadni rendeltetett, véleményadás végett, azon küldöttségnek, mely a Nyáry-féle „Indítványt megfontolásával bízott meg. E tervezetből, melyben a magánrendszer mellett törnek lándzsát, helyszűke miatt csak a következőket idézzük:

A mostani levéltár előszobáján kezdve az egész épületszárny, az Újvilág-utcáig, mind egygyé teendő. Egy szoba világossága egy öl széles, 58', hosszú legyen. Minden szoba ablaka az udvarra nyíljon. így a szobák száma 193 lesz. Minden szobát a pincéből vascsövekkel fűtenének. Minden szobába vízvezeték és szükségcső vezetendő.

Az utolsó tíz évet tekintve, az egyszerre benn volt rabok legnagyobb száma 352, — legkisebb 170. A 352-es számot rendkívüli ok, a cholera okozt. Mostani számuk 250. Ha folyton-folyvást bünszék tartatnék, a rabok száma rohamosan csökkenne.

¹ 4554/41. sz. a.

Azon szigorú fenyíték, mely a rabokat a beszélgetéstől kiszabadulásokkori terv készítésétől, egymás vigasztalásától s biztatgatásából, kártya, mesélés és tréfálgodás multságától, a szabadban kint éldelt közmunkák megkönnyebbítése elől s több efféle enyhítő körülményektől megfosztandja, bizonyosan oly hatással fog lenni, mely már magában is a visszajesztés által legalább egy negyedrészzsel fogja megkevesbíteni a legnagyobb számot. Majd így végzi: ^Ezen tervezetből méltóztatott a T. Vgye általlátni, hogy közmunkálkodási termekről itt szó nem tétetik, azon okból, mert az efféle büntetésformák véleményünk szerint a büntetés főcéljával homlokba ütköznek és kivántató eszközését kivihetetlennek ítéljük. Ha azonban csalatkoznánk, és a valóságot félretertenénk és a jövő országgyűlésen ne talán tán! az auburni köz munkáltatás határoztak] ék. azon épületszámtyól, mely a kaputól a börtönudvar és Újvilág-utca közt a börtönökig nyúlik, ilyenek is létesíthetők. -al.*

XV. A Nyáry-féle rabdolgozóház (1845—1849).

A dolgozóház eszméjének megvalósulása *Vaics János* rab nevéhez fűződik. *Vuics* hosszú idejű rab volt. A tömlöc-élet változatosságai már nem izgatták. így hát folyamodott büntetése hátralevő részének elengedése iránt. A szépen megírt beadványt sajátkezűleg adja át az alispánnak, hivatalában. Az alispán nyomban jelenti a kisgyűlésnek a hallatlan (?) esetet, melynél fogva egy rab bilincs és hajdú nélkül jöhetett ki a tömlöcökből. E szerint — úgymond — a rabokra a fogházban általában nem gyakoroltatik kellő felügyelet és megszökésüktől méltán lehet tartani. A közgyűlés *Dnbra-viczky Simon* előlülöse alatt 1844. évi március 11-én *Egressy* főügyvódet a fogházviszonyok megvizsgálásával és jelentés tételével bízza meg. *Egressyn* kívül, a törvényszéktől és a börtönügyi bizottságtól is kérnek jelentést.¹ E bizottság szerint² *n börtön az ország legrosszabb börtöne*, az egészségügyi viszonyok kétségbeejtők, a fegyelem, minthogy az udvaron való átjárást meg nem szüntették, rász. Indítványozza, hogy a kúriális házban más, mint tisztviselő ne lakhasson, a vizsgálati foglyokat pedig külön e célra építendő fogházban helyezték el.

¹ Utóbbinak tagjai *Stembach Ferenc* kir. tanácsos, *Kendelényi Károly* törvénybíró, *Nagy István* jegyző.

² 5423/1844.

Ez utóbbit a közgyűlés, nyomban hozott határozatával, pénz híjján, kivihetetlennek mondta ki.

Egrossy jelentése szerint: nem lehet a rabok ügyét rendezni mindaddig, míg a vármegye háza átjáróház, míg a vármegyeház körüli munkálatokra rabokat fognak alkalmazni, és a rabok leveleket írhatnak és általvehetnek, az udvari kapitány tudta és előzetes engedélye nélkül. De ezenkívül a rabok itókái is beszüntetendők. Nem szabad tűrni, hogy a megye kúriális házában az udvarán a korcsmaszerű ivások tovább is napirenden legyenek.

Az iránt is kell intézkedni, hogy a postahivatal a raboknak a bécsi kancelláriához címzett kegyelmi kérvényeit csak udvari kapitányi különös engedély után továbbítsa, nehogy a királyt hiábavaló kérésekkel is zaklassák.

[Itt megjegyezzük, hogy a *levelezés* tekintetében a rabok rendszerint teljes szabadságot élveznek, azaz leveleiket senki sem szokta kézbesítés, illetve továbbítás előtt átolvasni. Csak kivételes esetekben történik intézkedés, hogy az érkezendő levelek a postán által, az alispánnak kézbesítendők, hogy az azokat előbb elolvashassa. (Zenthal-ügy.)¹

A törvényszék véleménye szerint (1844. június 21-én)² mindenekelőtt a megyeházán való átjárást kell megszüntetni, mert az udvarból valóságos országút lett. S aztán: *im a megyének valamely tisztviselője konyhás rabot kér, azt azzal együtt, a ki neki ilyet adott, állásából azonnal felfüg-*

¹ De az írások ellen régtől fogva nagy az ellenszév. Nemes Kaszás Éva folyamodik a kancelláriához, hogy rendelje fiának Gozony Dániel ügyvédnek gyengébb fogházba való áttételét, mert az nem bírja ki az ily erős fogházat. A kancellária leirata folytán a RR. elutasítandónak vélik a kérelmet, mert a folyamodó iia, a ki *Beleznay Sámuel* gróf megszőktetése miatt van fogva, folyton folyvást haszontalan kancelláriai irkafirkákat készít a raboknak, 4594|1819. Czágány György rab a kancelláriától perének újólagos megvizsgál-tatását kéri. A kancellária felvilágosítást kér a megyétől. A megye megfelel a felhívásnak, *meydorgálnán egyúttal a tömlöc> ariót, mert a rabnak írásszereket adott.* Knoll András levelet ír a fogházból 64^r-|182u. A RR. meghagyják a tömlöctartónak, adjon neki katonavasat a jövőben, de ne adjon írószközt. Csepesányi rab 3834/1820. a rabokat ítélő törvényszéket vádolja be a cancellária utján a királynál; azt panaszolja, hogy védőjétől megvonták a szót, így hát nem csuda, hogy ártatlanul ül. A cancellária felvilágosítást kér. A RR. kimondják, hogy igaz ugyan, hogy minden rabnak jogában áll a felséghez folyamodni; mégis, ne hogy a királyt hiábavaló kérvényekkel zaklatgassák, ne álljanak írószközők a jövőben a rab rendelkezésére.

² 1135. tvsz. sz. a.

gesztem; meg kell tiltani, hogy a bebörtönözöttek magánosoknak dolgozzanak, de a megyeházán szükséges dolgokat *lámpa gyújtogatás, hivatalok tisztogatása* sat.) sem rabok által, hanem szolgák által kell végeztetni. Ugyanaz áll a rabok számára szükséges kenyér és élelemnek a házhoz hordozásáról. Méltóztassék ezeket elhatározni, — így szól a jelentés, nem minden célzatosság nélkül — de egyúttal fogamatba is vétetni, és nem lesz rab a megyeház minden sarkában és minden időben, csoportosan beszélgetve, *evés, ivás mellett, kártyáztatva, látható*, nem fog magának a Dunához jártában tentát, pennát, papirost és mindent vehetni, ha pénze van, pedig soknak van. — Hogy pedig a börtönben, tiszta levegő hiányában, a raboknak egészsége ne veszélyeztessék, a zárva tartandó második udvarba naponta kibocsáthatók és őrizhetők lesznek a rabok. — Az eddig végeztetni szokott összes munkákból csak a favágás maradna meg. Egyébíránt méltóztatott kir. tanácsos *Stenbach Ferenc* elnöksége alatt küldöttséget küldeni a rabok részére emelendő külön ház tárgyában. Míg e ház a terv szerint létrejő, méltóztassék *Borsód, Fehér* és más megyék mintájára a rabokkal utakat készíttetni. így a rabok őriztetése nem okozhat gondot. Csak a hajdúkat kell az eddigieknél jobb rendben tartani. *Borsód* és *Fehérmegyében* 5—6 ügyes hajdú sokszor több száz rabot is megőriz és azok közül egy sem szökhethet el, mert a hajdú nem eszik, iszik a rabokkal... így nem fog a börtönbe bor, pálinka és egyszóval minden, mit a rab csak akar, becsempésztetni. Nem fognak folyamodások és levelek, tisztviselők tudtán kívül, a rabok által szerte küldöztetni és viszont elfogadtatni, nem fognak a rabok lerészegedhetni, nem történendik, a mi eddig tény, hogy a megye házában gyakrabban és jobban lopnak, mint akárhol, szóval nem leend a megyeház büntánya stb.

*

Erre aztán 1844. augusztus 26-án *Balla Károly* udvari kapitány beadványilag fordul a megyéhez. Szerinte a *magányrendszer* volna megvalósítandó. Majd kifakad a megyei ügyek intézői ellen, kik az udvari kapitányt, a fogházat

érdeklő kérdések elintézése előtt, meg nem hallgatják, bárha meghallgatása joggal elvárható volna a RR.-től. Nagy sérelmet lát abban is, hogy az utóbbi években a börtön-kormányzat, az egy testi büntetést kivéve, közvetlenül az ügyészi tisztségre bízattatott. Kérdi, mi indítá a rendeket az új szabályok rendezésére? Nem volt a rab lábán bilincs? Hát hogy is lett volna, ha a Kúria vas nélküli rabságra ítélte! Őr nélkül ment az alispáni hivatalba? No hát ezen no tessék fönnakadni, mondja Bállá, mert a szokást a neheztelő másodalispány úr honosította meg, számos esetben véve át személyesen a rabok folyamódásait. Ezután kimutatja Bállá a (mű-)felháborodás alaptalan voltát. *Vuics János, Sehopper János* állami rabbal több napokon át festegetvén a levéltár új thékáit, minden őr nélkül, a mi ellen senkinek sem volt kifogása: könnyen mehetett a szomszédos alispányi hivatalba.¹

Bállá ezután a fenyítő törvényszéki javaslatot veszi bonckés alá: Nem csak a városi nép az, mely az udvari házon kívül lakik. A tapasztalás bebizonyítja, hogy sokszor olyan cselédek álltak az udvarban lakók szolgálatában, kikről csak később lehetett megtudni, hogy csupán pósta és kihordás végett szegődtek be. — Másik főbaj, hogy a rabok közül csak a beteg rab kap *főtt ételt*, ellenben meg van engedve épen azért, hogy magának a magáéból kiki főzhessen. Az is baj, hogy a *fehérneműk mosatása* nincs rendszeresítve. így a legtöbb rab maga mossa a ruháját. A rabok 1. főzéskor, 2. mosáskor, 3. szellőzéskor *összevegyülnek*. S ha bent a szobákban nem tudtak volna *tanácsadókra* találni, ilyenkor mint közpraelectión koholják a legszemtelenebb tagadási terveket. Kimutatja számtanilag, illetve mértanilag, hogy a mostani túlsúfolt börtönökben képtelenség minden rabnak külön ágyat adni. A belső térfogat 190 négyszögöl körül van. *A rabok állandó száma 250-nél ritkán kevesebb, gyakran több.* így egy rabra alig esik 2—3 □-öl, holott az országgyűlésen 3 [J-öl is keveseltetik. A törvényszék által czélba

¹ Itt megjegyezzük, hogy a levéltár egyúttal irattár, iktató és kiadó is, a hová ügyészek, táblabírák és felek folyton folyvást he és kijárnak. A rab tehát vajmi könnyen szökhett volna meg.

vett bővítés (*a levéltárnak hozzácsatolása*) folytán egy rabra 5—6 □-öl esik, melyből még a *kályhákra* és *szükségvödrökre* ki kell venni. Ilyen körülmények közt a munkatermekről még csak álmodni sem lehet. *Balla* előre látja, hogy mihamarabb országszerte a *magány rendszer* fog meghonosíttatni. A hely oly szűk — jegyzi meg — hogy itt csak a megítélt rabok fognak tartathatni. Folytonos tői vény szék mellett, az államrabokat is idevéve, a megítélendők számára elegendő lesz száz magánszoba. Meg vagyok győződve, — úgymond — hogy a t. vármegye börtöneinek javítása megtörtént volna, ha mintegy 16 évek óta részint nemzeti színház, részint a *megyei két udvarház*, és a *váci hegyen vágató országút* stb. effélékre tett roppant és folytonos költségek a célt el nem ütik. Ezután kifejti, hogy az ő terve mindenestre jó, mert a becsatolt tervezet szerint építendő magányrendszerű intézet könnyen átalakítható, ha később kell, közmunkateremmé. Hivatkozom az országgyűlési naplókra — úgymond — a méltóságos országos választmány munkálataira, melyekben a kényes kérdésnek megfejtését, sőt még kellő érintését sem találom.¹

Kár volt erőlködni!

*

Zitterbúrih építész tervrajzot készített. E szerint a tömlőc 44 szobából fog állani. E 44 szobában 100 rab lesz elhelyezendő.

¹ S hogy három célszerűtlen börtönterv közül, melyek e végre készítették, egyik sem választandó. Pedig, ha a börtönterv oly szerkezetű lenne, mint a melyet, az alsó táblának e tárgyban véghetetlenül megéljenezett vezértagja, *Szemere Bertalan* tervezett 1838-ban kiadott munkájában, t. i. 5 angol hüvelyknél nem magasabb ablakú s ez is fent a boltozat irányában, s ba a séta-udvarkák, ugyancsak szerinte, nem raboknak való promenádok — akkor következetesen nem lehet a magány rendszert elfogadni, mert az ily vernek legalkalmasabb műhelyei az örültségnek és a büntető törvénykönyvben szabott büntetések a legkegyetlenebbek azok közül, melyek a ferrum caudons és szent inquisitio büntetései után első helyet foglalnak. Mert akkor nincs ember, kit e szörnyű kínzás 10—12 év alatt az életből ki ne szólítana. Épen ennek meg nem fontolásából eredtek amaz időt pazarló szőrszálhasogatások, melyek a természet útmutatásáról és józan észről a börtöntudomány tömkeleges terére rántották a tanácskozást, innen van, hogy mivel a börtönstatisztikákra hivatkoztak, soha sem vizsgálták azon börtönök belszerkezetét, melyekből a slalisztikák kerültek ki, holott azok egymástól lényegesen is különbözhetnek; a különféle szerkezetű börtönök különböző hatásait összevették és a hiányt magának a rendszernek tulajdonították.

A megye a teendőknek megfontolására bizottságot küld ki. A bizottság jelentése szerint:¹ *Zitterburth* terve sem fogadható el, miután az építkezés sokba kerülne és idővel a börtön, a rabok számának növekedtével, meg sem felelne.

A küldöttség azt ajánlja a megyének, létesítsen dolgozóházat. Addig pedig, míg a megye az e célra szükséges pénzti megszerzi, létesítsen a volt levéltári szobák közfalainak lebontásával egy nagy, 80 rab munkáltatására alkalmas, közmunkatermet, *Ebben Úzőnek kér Ferenc,* korábban a *pozsonyi,* *jelenleg pedig a budai dolgozóház* igazgatója, *oly munkákra taníthatná a rabokat, mely ekei kiszabadulásuk után a lég kevesebb költséggel folytathatnának önállóan, (lennék törése, finomítása, a jobb részeknek kereskedésre elkészítése, a kőnek pedig gyapjú- és gabonaszákra való fonása és szövése.)* A: anyagiakat egy 2000forint alaptőkével alapítandó részvénytársaság intézné, melynek Szonekker is tagja volna.

A közgyűlés magáévá teszi a közmunkaterem és részvénytársaság eszméjét. A kívánt célra a volt levéltári szobákon kívül a fegyvertárat is átengedi.

Még a közgyűlésen megkezdődik a részvénytőke aláírás. Főispáni helyettes úr *Ő* méltósága, *Dubraviczky Simon,* az 1836-iki országgyűlésről visszaérkezte után nyomban és *Szentkirályi Móric* alispán úr is 100—100 pengőforintokat írnak alá.

A bizottság 1845 november 17-iki ülésén¹ Nyáry Pál bemutatja *Nagy és Czettier* pesti polgároknak ajánlatát, E szerint vállalkozók kötelezik magukat a fonatás, szövetés és egyéb esetekhez szükséges gépeknek önköltségen való beszerzésére. E végre elegendő padlás és a régi per- és levelestár helyiségeinek átengedését kéri.

Dologidő volna reggeli 5 órától 11-ig és délután 1—7.

A rendőri felügyelet az intézetben a megyét illesse. A dolog és ipar tekintetében a vállalkozókat.

¹ I316/145.

² Elnöke Szentkirályi Móric első alispány. Tagjai: Nyáry Pál másodalispány, továbbá báró Eötvös József, Kovách József, Miskey Imre, Ensel Sándor, tisztelendő Körmöztzi Imre és Deák József táblabíró, Nagy István főjegyző, Zlinszky János főszolgabíró és Egressy Sámuel főügyvéd urak.

Minden rab a dolgházba vezetetés előtt *fürösztesség* meg. Erre a célra helyet kérnek a megyéből.

A 8. pont szerint kötelezik magukat a vállalkozók a munkában kitűnt rabok kitüntetésére, remélik, hogy e tekintetben a megye megtenni semmit el nem mulasztaná. A 9. pont szerint a szerződés 10 évre kötendő.

A megye a pontozatot elfogadja, de kimondja, hogy:

vizsgálati rabok nem kötelesek dolgozni, csak önszántukból; az *állami rabok* pedig, minthogy ezekre nézve elv, hogy a megyei rabokkal lehetőleg azonos elbánásban részesüljenek, az e végre ezennel megbízott *Nyáry Pál* úrnak a kir. ügyigazgatóval történt tárgyalásai után fognak a tudvalevő szabályok alá vétetni.

Nem fogadta el a bizottság a megye¹ végzésével ellenkezésben álló pontot, mely szerint a rabok 12 óra hosszat tartozzanak dolgozni, minthogy az *1840. évi XVII. t. c.*

6. §-a szerint a napi munka, egy órai megszakítással, 9 óránál több még gyárakban sem lehet. A küldöttség szerint, ennek megfelelően dolgoztatni a rabokat csak 6—11-ig és délután 1—6-ig szabad.

Rabmunkabér címén a vállalkozók a szerződési 10 év első 3 évében, minden rab után 5, az azt követő 7 év alatt fejen kint, és a rab ügyességéhez mérten, 6-8 krajcárt tartoznak a dolgházi pénztárba fizetni. A megyének választmánya a vállalkozókkal együtt fogja eldönteni, hogy kik tettek szert oly ügyességre, hogy munkájokért 3—7 év alatt 7 vagy 8 krajcár jár. (A pontozat szerint ugyan „a vállalkozók remélik, hogy a magokat kitüntetés rabok kitüntetése tekintetében a maga részéről a megye is mindent elkövetendő de ez irányban, legalább a jegyzőkönyv szerint, a megye részéről nem történt intézkedés és a jegyzőkönyv hallgat.)

1107/43. 200 írtra becsült munkáért a RR. 6 rabnak 39 frtot; 3444/44. s egy lepedőért 3 krt, szalmazsákért 2 krt, vánkusért egy krt szavaznak pengőben; 269/10, Pest város tanácsával történt megállapodás szerint az utcaseprésért egy-egy rab 18 krt, az örök pedig 30 krt fognak kapni.

¹ 769/1845. sz.

Tűlmunka, (melyet a rab a fönnebb előírt időn túl teljesít) esetenként szerződészerű megállapodásnak tárgya. De a különbér is a dolgozóházi pénztárba fizetendő.

*Fedezendők a munkabérek*ből mindenekelőtt a rabtartási költségek. Az ezek levonása után fenmaradó összeg a kiszabaduláskor segedelempépen fizetendő ki a rabnak. (Rabsegélyezés.)

Házirend. Nyáry Pált megbízza a bizottság, hogy írjon „házfentartási“ szabályokat és kinyomatván, függessze ki azokat a dolgozóházban.

Hetenként legalább egyszer *egyházi oktatásban* részesítendő minden rab, illető egyházi egyének által. E tekintetben is *Nyáryra* bízzák az intézkedést.

Itt megjegyezzük, liogy az egyházi oktatás, papíron, már Mária Theresia idejében is kötelező volt és, hogy a tanács azóta is nem egy ízben hívta fel a vgyéket a szükséges számú fogházlelkészek alkalmazására, persze sikertelenül.

Írásban és olvasásban is kiképzendőek a rabok. E tekintetben is *Nyáry* fog intézkedni.

1846 január 1-én megkezdődik a munka. Március 1-én minden rabnak dolgozni kell. Ellen esetben a vállalkozók elvesztik óvadékukat.

Munkanem tekintetében a rabnak korábbi foglalkozása az irányadó. Mindenki oly munkát fog végezni, melyhez mesterségénél fogva ért. De a megyeházán szükséges munkát rabok végezzék.

Ágy, *szalmazsák, vánkus*, valamint alkalmas honi szövorből célszerű egyenruha minden rab részére készítendő a fogházban lévő elitéit szabólegények által.

A mi különösen az ágyakat illeti, e tekintetben rászolgáltak a viszonyok az intézkedésre. Pajor Titusz alszbíró úrnak 2592/44. sz. jelentése szerint 340 rab részére 176 ágy volt ... A kisgyűlés ekkor elrendelte volt az ágyak számának szaporítását, de intézkedése még egy évvel utóbb is csak írott malaszt.

*

1845 március 19-én, ugyanaz nap, midőn a RR. a rabdolgoztató intézet tárgyában határozván, a Balla által óhajtott magányrendszer ellen foglaltak állást, *Balla Károly* udv.

kapitány úr, a tudós társaság tagja és több megyének táblabírája, lemond hivataláról. Harminckét évig szolgálta megyéjét. A RR. sajnálattal bár, de tudomásul veszik a lemondást, közgyűlésileg kérvén meg a nádort, hogy Ballát pestmegyei táblabíróvá kinevezni méltóztassék, mert, ha a fogházügy terén Balla nem is szerzett érdemeket — a pesti fogház nem tartozván a leggondozottabbak közé — de az irodalom terén szerzett érdemei el nem vitathatók.

A bizottsághoz érkezett eszmék és ötletek ismertetése külön kötetet ölelnének fel.

1. *Szentkirályi Móric* merőben csak nehéz rabmunkát, tart helyesnek. E végre az utcakövek faragását ajánlja. így legalább a gr nilküvekol nem kell külföldről hozatni, mert „Budapest“ — így írja — „szemlátomást növekszik.“ Beadványához tervrajzot csatol. E szerint a négyszegű alapon építendő dologház kőfallal és vízcsatornával volna körülveendő. Budapest és az úriszékek is ideszállítanák rabjaikat, ha a dolgozóház fontai fási költségeihez hozzájárulnak. A dologház 500 rab befogadására volna alkalmas. Elhelyezésére a Soroksári országút és;J Duna közti hely a legalkalmasab. A Dunából csatorna volna az udvarba vezetendő. A csatornán majd kőszállító dereglyék járnak. A fölös kövezetei hajón Bajának szállítanák. Minthogy pedig a nehéz munkához meleg étel is kell, azt ajánlja, hogy a raboknak 9—10 kr. értékű ételt főzzenek, a böjtiétől leket a böjti szerda és vasárnapi napokat kivéve. Az étel a megyeházán készüljön és ugyanott költendő el.

2. *Szentiványi Ant.* ügyefogyott ügyvéd, ki gyöngébb elméjű jurátusoknak ügyvédi vizsgára való előkészítésével foglalkozik, a megyétől engedélyt kér, hogy a rabokat reggel, mielőtt dolgozni kezdenek, az írás-olvasásban, este pedig erkölcsös és történelmi tárgyú mesék előadásával oktathassa.

*

A *Nagy-Crettier-féle* dologház fényesen bevált. A rabok szívesen dolgoztak. Kezdetben 118 rab dolgozik. *Nyáry Pál* jelentése szerint, 1848 június 6-ig egyetlen fegyelmi büntetést sem kell vala kiróni, a dolgozóházba való felvételt pedig a közmunkára nem ítélt rabok is nem szigorításnak, hanem büntetésenyhítésnek tekintik. Ajánlja, hogy a dolgozóházat oly mód bővítsék ki, hogy az 300 rab dolgoztatására

alkalmas legyen. A 4ö-ki Pesti Hírlap¹ szerint *Kossuth* e jelentés folytán módokról kíván gondoskodni, melyekkel eleje vehető annak, hogy a kibocsájtott rab szerzeményét elpazarolja. Egy tisztelendő pedig a vallási oktatásnak a dolgozóházban való rendszeresítését sürgeti, mire *Nyitrai* kijelenti, hogy az *ipuregyletet* népszerű ismeretek tér“ j esztése végett már megkeresték. Megszűnt hát végre a konjdiásrab rendszer, a benső fegyelemnek ez a megrontója. Csak még az ndvarházi munkálatokat tartották fenn. A dorbézoló, rakoncátlankodó rabok helyét szorgalmas, cselekvő emberek foglalták el. A börtön falain belül fegyelem és tisztaság uralkodik. A rabok tisztán járnak. (Az egyenruha-rendszer azonban nem valósult meg.) A rabruhafoltozásf a rabnők végzik. Élelem tekintetében is javulás észlelhető. Eddig a rab, ha tehette, a cellájában levő u. n. főzőlyukban főzte eledelét. Nyáry ennek is véget vet. Központi konyhát létesít. Eleintén csak a dolgozóházbelieknek főznek. Később a többi is kap eledelt, 6 kr napidíj lefizetése mellett.

Ám a szellemi munka eszméjével való behatóbb foglalkozás csak a testi munka szabályozását követi.

Szemerényi Kár. belvárosi káplán a fogházban raboskodó 11 éves Kurázs Mihályt egy év alatt az irás, olvasás és fejszámolásban tökéletesen kiképezte. A tvszék 1847. évi 980. sz. a. felhívja a megye figyelmét nevezett lelkész úrnak buzgóságára és ajánlja, hogy a megye a rabok rendszeres kiképzését célzó alapítványról sürgőben gondoskodjék. A KR. 487/48. sz. a. örömmel osztoznak a tvszék által nevezett lelkész úrnak Imzgalirias fáradozásai iránt kifejezett méltányos elismerésben és ennél fogva, részint ez érzelmeik tolmácsául, részint a közerkölcsiség érdekében teljesített szorgalomnak némi jutalmául, említett lelkész úrnak dicsérőlevelet kiadni elhatározták. Meggyőződve pedig egyszersmind azon előnyükről, melyek a rabok rendszeres tanításából a közre minden tekintetben kihatnak, az országgyűlési tárgyak előleges megfontolásával megbízott küldöttségnek kötelességévé tették, miszerint az érdemben javaslatot terjeszsenek elő, oly végre, hogy annak alapján követ urak e részben alkotandó törvény szorgalmazására utasíthatók legyenek.

Az intézet jó híre messze földre eljár.

Zlinszky Imre Fejér megye alispánja átiratilag kéri a

¹ i. k. 396.

megyétől a rabdolgozókhoz szabályzatát, hogy az mintául szolgálhasson nekik.

Az *élelmezés* ügye azonban csak némileg rendeződik. 1845 november 1-től kezdve a böjti szerda s szombat napokat kivéve közös konyhán főznek a szakácsok. A *Bulla Károly* által¹ bemutatott főzési rend 12. §-a szerint egy rab sem főzethet ettől kezdve magának külön. *Ételek*: vasárnap bab, hétfőn krumpli, kedden kása, csütörtökön árpakása, pénteken tészta, káposzta vagy kása. A ki azonban $\frac{1}{4}$ font hús árát fizetni tudja, azt is kapja. Az ételkiosztás ideje: 12 óra. Ekkor minden rab magával hozza a bögréjét és kanalát.

A dolgozóhoz munkarendjének megállapításával együtt, mint tudjuk, a választmány megbízza ugyan *Nyáryt*, hogy a kir. ügyek igazgatójánál tegyen lépéseket aziránt, hogy az államfoglyok a megyei rabokkal azonos ellátásban részesüljenek, ámde *Nváry* fáradozásai sikertelenek, úgy hogy még 48-ban a kir. rabok jobb, a beteg rabokéval egyenlő ellátásban részesülnek (1815|1848), reggel és délből levest kapnak stb. A kisgyűlés felhívja *Hegedűs János* udvari kapitányt, tegyen az egész főzésre terjedő általános javaslatot. Ez azonban (335|1848) lehetetlennek tartja, mikor a dolgozó rabok száma 110 és 140, a beteg raboké 18 és 30 közt váltakozik, az állami rabok száma is 20-ra teendő, mert a dolgozó házbeliek pénteken húst nem kapnak, az állam és beteg raboknak ellenben naponta van húsról igényük.

*

Midőn *Nyáry Pál*, a szívet fölemelő kedvező eredményekre tekintettel, a dolgozóhoz kiszélesítését indítványozza, a RR. a *nemesi pénztárból 2000 forintot* szavaznak meg a kívánt célra, merőben csak azt kötvén ki, hogy *Nyáry* a rabnőknek erkölcsi kiképzésére is gondot fordítson.

Midőn 48-ban¹ *Nagy* és *Cretter* a RR.-től óvadékukat visszakérve, engedélyt kérnek a munkáltatási kényszernek határozatlan ideig való felfüggesztésére, (mert a kereskedelem pang és vevő közönség nincs):

¹ 44-9/1846. sz. a.

² 6119.

6119/48. A RR. nem örömet áldozzák fel aggasztó körülményeknek, mik kereskedelmünkre oly zsidbasztólag hatnak, azon intézetet, mely a javítás magasb értelmezését és szellemi hasznot anyagival egyesíteni tűzte ki nemes feladatául, és emberiség iránti főkötelességének ismerik gyöngéd szorgalommal ápolni azt, mi két éves gazdag remény közt első példánykép áll Honunkban és szüleménye bár a lealkonyodott kornak, méltó helyt érdemel új életünk legnemesebb intézetei közt. Megakadályozandónak tartják minden árért a munka félbeszakítását, jelenleg annyival inkább, mert a dologtalanság különben is könnyen idéz elő lázas kedélyekben vészes ingerültséget. S miután intézeti bérlők azon készsége is, miszerint a kezdet akadályait legyőzve, önzetlenül nyújtsanak jobb jövő reménye alatt segédkezet az intézet gyarapításához, a választmány méltányló megismerésével találkoznék, addig, míg közéleti és pénzügyi viszonyaink jobbrafordullával a kereskedelmi élénkség folytonos keletet biztosítana az intézeti készítményeknek, Nagy és Cretier urak részére, ezen összegből, mi a szűkösök felsegélyezésére gyűlt össze, (Lisznyay Gedeon pénz tárnok úr által folyósítandó) 3000 frtnyi kamattalan kölcsönsegély rendeltetik.⁴¹

*

Az 1849. május 29-iki ceglédi közgyűlés kimondja, hogy a dolgozóházból a megyére is háramlik haszon, mert a rabok élelmezésének költsége megtérül, de a rabokra is hárul erkölcsi haszon, mert dolgozni tanulnak, és anyagi haszon is, mert keresnek. Ennek folytán Gerendai Ambrus főügyész megbízott, hogy Nagy és Crettier urakkal a további dolgoztatás céljából tárgyaljon. Gerendái jelenti, hogy Nagy József elköltözött, Crettier pedig kijelentette neki, hogy a rabok által végeztetni szokott munkához szükséges pamutot Bécsből és Brünnből szokta hozatni. A háborús viszonyok folytán azonban a pamutszállítások elmaradtak, miért is most dolgoztatni nem lehet. A főügyész ennek folytán Rosehkovitz kereskedőt szólítja fel a vállalkozásra. Ezt is eredménytelenül. Deutsch Jakab kereskedő ellenben a főügyész felhívására kijelenti, hogy posztót hajlandó a rabokkal szövetni, arra való tekintettel, hogy a fonógára Budán van. A közgyűlés azonban Nagy és Crettier iránt nagyobb bizalommal viseltetvén, Deutsch Jakabbal csak az esetben szándékozik szerződést kötni, ha nevezett vállalkozók június 5-ig a dolgoztatást megkezdik.

MÁSODIK RÉSZ.

Testi büntetés.

I. Az u. n. „testi büntetés” (fingarica, poena corporalis) a törvényszék ítélete alapján.¹

Testi büntetésnek nevezik, szemben a fogságbüntetéssel, pedig a fogság is testi . . .

Most el van törölve, de csak jogilag, mert az 1878. évi 5. t.-c. alapján kibocsájtott 1880. évi igazságügyminiszteri rendeletek (a szabadságvesztés büntetések végrehajtásáról) lehetővé tették annak fegyelmi fenyítékként való alkalmazását az elítéltekkel szemben.

*

Széli az 1835. évi november 17-ki kerületi ülésen (a fenyítő perek feljebbviteléről szóló tolnai indítvány tárgyalása alkalmából) indítványt tett az iránt, hogy csak egy évi fogság vagy 40 botra szóló ítélet ellen lehessen felebbezni. Ezzel szemben *Nógrád, Zala, Bars, Somogy, Tolna és Veroc*““*, Kubinyi* indítványához mérten, a korlátlan feljebbvitel törvényileg való biztosítása mellett szavaznak. *Péchy* nem a büntetéstől, hanem a büntől óhajtja függővé tenni a felebbviteli jogot.² *Péchynek* válaszolva *Bernáth* kifejti, hogy „a botoztatásról szeméremmel tud csak gondolkozni, ha látja, 800 évek alatt hova vezetett a botoztatás gyakorlata. Kéri egyébként a RR-t, hogy mentül kevesebb fogság után engedjenek feljebbvitelt, mert nálunk a börtönök, fájdalom

¹ A szolgabíró ítélete alapján kiróható testi büntetésről a 66. lapon szóltunk.

² És a kit első ízben ítélték el, korlátlanul fellebbezhessen.

nőm erkölcsi oskolák”. *Szavazásnál Széll* indítványát fogadták el. „Nehogy azonban”, írja *Kossuth Lajos*,¹ „a törvénynek emberi irányzata akár indulatosság, akár pedig balmagyarázat miatt az által elenyésztethessék, hogy a bűnös 40 ütésnél kevesebbre ugyan, de gyakran ismétlendő verésre ítéltetnék, némi viták után, *Dubraviczky* javaslata szerint, ezek fogadtattak el: 1. testi büntetésre csak úgy lehet a bűnöst ítélni, ha az u. n. angaricákat² gyakrabban, mint 3 hónapban ne szenvedje; 2. 3 hónaponként angaricákba sem lesz szabad többet, mint 25 ütésekkel büntetni; 3. ha a megítélt testi büntetés ennél súlyosabb lenne, az 40 ütésre, melynek egyszeri félretételétől a feljebbvitel engedtetett, ne terjedne s azzal a megítélt rab csak félévenkénti szakaszokban illetetnék. *Phanschmiedt* indítványára elfogadtatott, hogy fölebbező nemes embernek a nemtelen büntársa akkor is fölebbezhessen, ha egyébként, a kirótt büntetés mérvénél fogva, e jog meg nem illetné.³

*

A magyar jognak a testi büntetésre vonatkozó tételes intézkedései közismertek. Az 1791: 43. t.-c. 3. §-a szerint, a halálbüntetéssel azonos súlyúnak tekintendő 100 egyszerre elveendő bot vagy korbács. Ez a vétkesnek nevelése, társadalmi állása és korára (tehát nagyjában az 1791. jav. praefatio 11. pontjában felsoroltakról) tekintettel rovandó ki. Ezért a fölebbezés, ez esőtekben, a kir. ítélő tábláig megengedett. Az 1836: 17 t.-c. szerint az egy negyedéven belül kiróható bot vagy korbácsütések legnagyobb mérve a 25-öt meg nem haladhatja. — Az 1786. évi július 10-ki rendelet⁴ szerint 50 bot annyi, mint 3 évi fogság, es mortis poenae aequivalere innuitur. — Ebből következtetés vonható az ütések súlyára. (Utóbbi rendelkezés, már tudniillik a megye ítéleteinek nagyobb

¹ Országgyűlési Tudósítások 501. füzet.

² Eredetileg évnegyedes, átvitt értelemben azonban általában botbüntetésből esedékes részlet.

³ Ugyanezen a napon *Palöczy* indítványára kimondatott: 1. hogy a vádlott terhére bejelentett felebbezés esetén az ítélet a vádlott javára is felülvizsgálandó, azaz a vádlott büntetése le is szállítható; 2. hogy nemnemes tisztviselőt cassatióval, állásának felfüggesztésével sújtó ítélet ellen is van feljebb vitelnek helye.

⁴ L c. i. Kassics.

részét tartva szem előtt, a törvény életbelépte előtti gyakorlatnak is megfelel.) Minthogy azonban a törvény az egyszerre kiróható csapások legnagyobb mérvét csak arra az esetre nézve korlátolta, a mikor azok negyedévente többször voltak alkalmazandók, és a bírói visszaélések száma elszaporodott, a helytartótanács 1839. évi 41751 sz. a. némi gátat vet az egészségre nézve, gyakran gyilkos eredményű garázdálkodásoknak, a mennyiben a félévente egyszer kiróható ütések legnagyobb mérvét 30-ban határozza meg. Az 1842. évi 17416. számú helytartótanácsi leirat pedig a főbüntetésül egy részletben kiróvándó büntetések legnagyobb mérvét állapítja meg 30-ban.¹ Minthogy a 39-iki rendelet szerint az évente kiszabható csapások száma 100 helyett 60 volna, a mi az elrettentési célzatnak nem felelne meg, a megye törvényszéke megmarad a negyedévi kirovás mellett.²

A negyedévi 25 bot nem minden törvényhatóság területén általános. Előfordul a 4-havonta kiszabandó bot is, különösen a kancelláriának szegedi javítóházra ítélő kegyelmi határozataiban.***

Legkisebb mérve a kiróható csapásoknak sem törvényileg, sem rendeletileg nincs meghatározva. *Pestmegye* gyakorlata szerint 8.

Nemes ember nem sújtható testi büntetéssel.⁴ Az országos gyakorlat kiterjeszti a nemesek ez előjogos állását a *honom-*

¹ Itt jegyezzük meg, hogy a helytartótanács egy ízben a *Hajdúkerületnek* leírt, (P. Ű. 1845. évi II. k. 335. 1.) hangsúlyozván, hogy 30 pálcánál vagy korbácnál, illetve 40 vesszőnél többet nem szabad kiróni, 18 évöket be nem töltötteket pedig pálcára vagy korbácsra ítélni tilos. De a RR. felírása szerint az intéző levél az 1836 évi 17. tc. 2. §-ával össze nem egyeztethető.

² *Zemplén* megyében 1770-ben a nő tolvajt 100 botra, 1772-ben 100 és 1773-ban 80 korbácsra, súlyosabb esetekben ugyancsak tolvajnot 1772-ben 1 évre és 200 korbácsra, 1777-ben pedig 1 évre és 180 korbácsra ítélték el; gyújtogató nő 1747-ben 100 korbácsütéssel lakolt. A feszület megsértéséért 1773-ban 100 botot, az aduiter férfira 1731-ben 40 botot, nőre pedig 60 botot mértek. A gyilkosságot aránylag enyhén büntettek; a gyermekgyilkos 1751-ben félévi börtönre és 150 korbácsra, 1775-ben pedig 3 évi börtönre ítélték. A nagyapja megöléséért a férfi 1772-ben 80 botot kapott. A közönséges gyilkolt 1772-ben 80 botot kapott. A közönséges gyilkost 1770-ben 40 botra és 40 frt homagiurara, 1776-ban pedig 70 botra ítélték, általában a nőket keményebben büntették, mint a férfiakat. *Abafi* Hazánk 1834. évf. 919 l.

³ 1282|1899 Hulák Mihály ügye.

⁴ *József* császár 1786. rendelete szerint esetleg a nemeseket is meg lehetett botozni.

tiorokra, is, majd az 1764. évi január 16-ki kir. rendelet alapján a városok polgáira is.

A 18. század társadalma, úgy látszik, kedvezni akar a műveltségnek. Az 1800. évi 11304. sz.¹ kir. rendelet életbe léptéig a honorator-pályára készülő akadémiai ifjúságot is botmentességben részesítik. A kiváltságos elbánást csak 1800-ban szüntetik meg. A 91-iki javaslat szerint: *cultioribus hominibus minus malum ad emendationem sufficit*. Ugyané codex nem a honoratorokat foglalja a nemesség gyűjtő neve alá, hanem ép megfordítva: a nemeseket azért részesíti botmentességben, mert honoratorok. A mi, minthogy *Wesselényi* szerint² főnemesek között még a 30-as években is nem egy írni-olvasni nem tudó akad, első sorban nyilván a honoratorokra nézve nem nagy megtiszteltetés.

Neque honoratiores verberibus subjiciuntur. Pro honoratoribus autem omnes in publico quopiam munere constituti, Nobiles item ac Givés in aetuaü Júrium suofum usu existentes ac his etiam communi hominum aexistimatione acquirarari reputabuntur.

A megye gyakorlata a mentesség tekintetében általában véve egyezik az országgal. Általában véve, mert Matyók Sándor nemes ifjút a törvényszék 1816 március 18-án féléstendei kenyéren és vízen töltendő rabságon felül 46, deákhoz illő korbácsütésre ítéli ugyan,³ de az ítélet szükségesnek látta hozzátenni, hogy a „törvényszék atyai módon gondoskodván, a fenytés állapotában oly módot találni kívánt, mely eddig a nevetlen nemes ifjakra nem gyakoroltatott. Ugyanezért elsőrendű vádlott ügy büntettetett, mint apa a gonosz fiát büntetni szokta.”⁴

¹ Kassics által is közölt.

² Babfélétektől.

³ Mert a Váci-utcában egy lengyel zsidótól pecsétnyomókat, a Szervita-téren egy házból pipákat és pisztolyt, egy utcai kofától meg tarisznyát holmistól lopott.

⁴ L. még az 1844. évi P. H. 28. lapján megjelent zempléni tudósítást: ügyvédet ítelt botra a törvényszék.

Bácsban legalább az idősb bírák szükségesnek találják a botot még 1842-ben. Így történik, hogy a megyének egy volt juratusa (P. H. 1842. évi 401. l.), pantallón nélkül deresre kerül. Az elítélt 26 más vádlott után került sorra, fájdalmában össze-vissza harapja leláncolt karjait, mialatt az óriás termetű hajdú nyugodtan méri rá a korcsmai káromkodás és verekedés miatt félévi rabságon felül kimért 50 botot.

Így hát e kivétel szabályerősítő. Nemesnek nem büntetés a bot.

A nemesség botmentessége egyébként újabb keletű. A *Primae Nonus* nem említi. Ettől azonban eltekintve, kétségtelen, hogy a hivatalos tortúra idején mentessége csak a vallató tortúrára terjed.¹

Fajai a testi büntetésnek:

1. bot vagy pálca (*baculorum ictus.*)
2. korbács (*scuticarum ictus.*)
3. vessző (*virgindemia.*)
4. seprű (*fustigatio.*)

Lássuk ezeket egyenkint.

1. *Bot.* Csak 18. évüket betöltött férfiakkal szemben szokták kiróni. A testi büntetésről rendelkező törvények szerint ugyan, a nem és kor különbsége szerint, a cselekmény elkövetője bottal vagy korbáccsal büntetendő, de gyakran eltérnek a szabálytól és nőre botot rónak ki, ha a nő erős testalkatánál fogva kibírja és a bűncselekménynél tanúsított kegyetlenségeért megérdemli a vadlelkű férfiakkal azonos elbánást. Ezt azonban külön kell megindokolni. A botnak, valamint a korbácsnak egyszerre kirovatni szokott rendes mérve 25 csapás. A kegyelmi leiratok szerint gyakran 50.²

2. *Korbáccsal* csak nők és 18. évüket be nem töltött ifjak³ sújthatók ítéletileg. Pedig *Balla Károly*, Pestvármegye udvari kapitányának 1841-ben sajtó alá került munkája szerint⁴ is azon törvények, melyek a férfiakat pálcáztatni, a nőket korbácsoltatni rendelik, a meztelen teória fonák szüleményei, mert azonnal szembeötlik, hogy a korbács sokkal nagyobb sérelmet és kínokat okoz. Érdekes egyébként, hogy a Balla vezetése alatti pesti fogházban, dacára mindezeknek, épen Balla parancsánál fogva, mindazon esetekben, melyekben a „pálcárszlet“ végrehajtása közben sérült meg az elítélt, a hátralékos csapá-

¹ Huszty,

² 1991/1817.

³ 2045/1848.

⁴ Vélemény a Büntetés mód javítása iránt.

sokat korbáccsal osztják ki, jóllehet a helytartótanácsnak¹ leirata szerint bot és vessző, bot és korbács, vagy korbács és vesszőnek együttes alkalmazása tilos, és a megye ítéletei sem rendelik vagy engedik az együttes kirovást.

A vesszőzés tekintetében a gyakorlat még a 20-as, 80-as években sem állapodott meg. A helytartótanács 1819. esztendei Szentgyörgy havának 2-án 9712. számú rendelete szerint a testi büntetés kérdését országszerte egységesen akarván szabályozni, az összes törvényhatóságokat felhívja a vesszőzésekkel sújtatni szokott bűncselekmények bejelentésére. A felhívásnak csak többszöri ismételt sürgetés után felelnek meg. Pestmegye csak a 20-as évek elején bízza meg *Mushiy István* tiszti ügyészt a jelentés elkészítésével. A fővesztő hatalommal bíró úriszékeket az illető szolgabírák útján kötelezi a jelentés elkészítésére. Muslay 80 évre visszamenőleg kutatja át a levelestári anyagot és arra az eredményre jut, hogy a vessző csak elvétve, kivételesen, felnőttekre csak káromkodás esetén, ezenkívül pedig csak serdületlen korú gyermekekre szokott kirovatni, ha és a mennyiben ezek a pálcát vagy korbácsot ki nem bírják. Fővesztő hatalommal bíró Kecskemét városának és az óbudai² urszék jelentéséből is ugyanez tűnik ki.³ Ellenben *Étre-Kiir diai- Georch Illés* úr, mint a császári és királyi ráckevei uradalom fiskálisának jelentése szerint, az uradalom területén, az utolsó 16 év alatt a vesszőbüntetés alkalmazásban nem volt. A törvényhatóságok jelentéseinek beérkezte után kibocsájtott⁴ helytartótanácsi rendelet szerint, a vessző ezentúl csak carnifex (hóhér) útján, és csak az anyagi jog szerint, és becstelenséggel sújtott bűncselekmények miatt róható ki. De *Pest* gyakorlata marad a régi.

¹1817. évi 325^o24. sz.

² . . . humillime referrimus Poenam viraarum apud nos pro nullo Delicto in speciifico designatam osse ac non nisi illó in casu Delinquenti dictari, dum sive per actatcm sive per vires physicas etiam corporalem poén aj n sufferre non potest et has semper per Hajdú infligere solet. (Itt hát a virgát nem is tekintik tulajdonképeni poena eorporalisnak.)

³ 1167/1820.

⁴ 18-23. évi 29360. sz.

3. *A seprűztetés* (fustigatio) is német eredetű. *Feuerbnch* és *Mittermaier* korában még dívik. Úgy látszik hazánkban is, mert *Szlemenics* a testi büntetés rendes fajai közt említi. A kutatásnak alapjául szolgáló 52 évi anyagban csak egy ízben, becsületsértés miatt 30 seprőre ítélt Hakker Labukki Mátyás esetében fordult elő.¹

*

A végrehajtás módja tekintetében első sorban a lealázási célzat az irányadó. Ezért a 20-as és 30-as években is, a midőn a büntetést már nem a dunaparti akasztófa előtt hajtják végre, gondoskodnak a kellő nyilvánosságról. Így az elrettentés követelményeinek is eleget tesznek. E felfogás már a 91-iki javaslatban is kifejezésre jut (minél nagyobb nyilvánosságot kíván). Innét, hogy a megye, szemben az úriszékekkel, (melyek, mint *Kecskemét* még 23-ban is, akasztófa nélkül nem vélik végrehajthatni a botot) a legtöbb esetben az illető község vagy mezőváros főterén, piacán hajthatja végre a büntetést, ha az ítéletben „színhelyen való végrehajtást” rendel. A század elején, a 91-iki jav. elveinek megfelelően, csak a nép zöme előtt ismeretlen bűncselekmények esetén intramurán a végrehajtás.

A szeméremérzetet semmibe se veszik, egyenesen kiölik az emberekből. *Nőkön* is hajdú hajtja végre a büntetést. Persze „nagyszámú nézőség és hallgatóság gaudiomára.” *Női végrehajtóközegekről* — a mint ez példának okáért az osztrák tartományokban már a század eleje óta dívik — nem gondoskodnak.

Hegedűs Sándor, Vasvármegye táblabírája, már 1836. évi július 4-én, de később is több ízben sürgeti a fogházügy rendezését, a testi büntetésnek, mint fegyelmi fenytéknek megszüntetését és ágyelvonással és étel- és italmegvonással való helyettesítését. Egyúttal a testi büntetés nyilvános végrehajtásából származó erkölcsi károkra is utal. Később (1841-ben), midőn Vasvármegye fogháza fölépült, a RR. kinyomatják *Hegedűsnek* a fogházzal írott munkáját a fogházügy tárgya-

bari tett indítványokkal együtt. A művet, mint tudjuk, minden törvényhatóságnak megküldik a RR.

Már a 40-es évek elején az ország legtöbb törvényhatósága¹ az *intramurán végrehajtást*² teszi kötelezővé. *Temes* pláne már a 30-as években foglal el ily álláspontot.⁸

Az intramurán végrehajtás azonban nem mindig egyértelmű a nyilvánosság teljes kizárásával, a mint ezt a felsoroltak közül például *Veszprémnek* joggyakorlata mutatja. Visszaélések, kicsapongások persze itt is, ott is fölös számban fordulnak elő. Így a *Festi Hírlap*⁴ szerint a lap levelezője jelen volt, midőn a hajdú a városház udvarán 14 éves lánykát láncolt a deresre. A pálcázást⁵ a vasárnapi közönség röhögve szemlélte végig. Tapasztalatból tudom, úgy írja — és láttam, mikép bizonyos szobákban épen ily fiatal lányokon gyakoroltatik a korbácsos szelíd tortúra. A végrehajtás intramurán újabban.

Ellenőrző közeg a szolgabíró, vagy udvari kapitány.

*

A *végrehajtási mód* tekintetében váltakozó a gyakorlat. A botot mindazonáltal rendszerint az elítélt *hátsó részére* verik. Némely megyében, mint *Bácsban*, meztelen hátsó részére, a *Világ*⁶ szerint, nem lealázási célból, hanem a hatósági tekintély megóvása érdekében, melyet az elítélt okvetlenül tönkresilányítana, ha nadrágját kóccal kitöltve, enyhítené az ütések súlyát. Ugyanez áll a korbácsról és vesszőről is, jóllehet, ezek az ítélet szerint, néha az elítélt vállára csa-

¹ Veszprém, Bártfa 1841-ben, Nyíra és Ung 1842-ben.

² *Ama* ugyanez évben az intramurán végrehajtás mellett foglal állást.

³ *Szepes* 1842-ben akarja mondani az intramurán végrehajtást, de a törvényszék kijelenti, hogy az ily értelmű határozat a bírói függetlenség elvét sértené, miért is a közgyűlés a törvényszéket arra kötelezi, hogy ezentúl hozandó ítéleteiben határozottan rendelkezék nyilvánosan vagy intramurán hajtandó-e végre a bot?

Lócsén 1844 intramurán a végrehajtás, de vásárkor, a nép okulására, a piacon.

⁴ 1841. évi 724. l.

⁵ Talán korbácsozást ?

⁶ 1842. évi 454. l.

pandók. (A fennebb megbeszélte seprűzésnél azonban a község piacán levő akác fához kötötték az elítéltet. A végrehajtás e módja azonban annyira szokatlan volt, hogy a szolgabírótól jelentést kértek az elítéltek a végrehajtás után tapasztalt egészségi állapotáról.)

Hogy a testi büntetés sok embernek okozta halálát, az ismeretes.

Am e túlságig vitt lealázási célzat csak a betyárvirtus megteremtésére volt jó.¹ Szisszenés nélkül túrik sokan a botot. Kezdi belátni, hogy a bot sem nem rettent, sem nem javít. *Balla* elbeszélése szerint, sokan azért tagadják el nemeségüket, hogy fogság helyett bottal sújtassanak. Már-már csak szükséges rossznak tekintik. A végrehajtás már a 80-as években általában intramurán. *Végrehajtási hely* a megye kúriális háza, az a folyosó, mely a tömlőctartó szobájából a fogság celláiba vezet. Am a tömlőctartók ellen sok a feljelentés. Ezek szerint pénzért elengedik a botot. A gyanú ellen pedig csak a nyilvános végrehajtás véd. így hát még a 40-es évek végén is sokan nézik.

II. Testi büntetés helyett fogság.²

Nem róható ki botbüntetés: 1. ha nemes a vádlott; 2. származásra való tekintet nélkül, ha a büntetést koránál vagy egészségi állapotánál fogva ki nem bírja. Különösen ágyékszakadás, aranyér, terhesség és gyermekszoptatás ily végrehajtást akadályozó okok, már a század elején. Ezek közül az ágyékszakadásra a helytartótanács 1814. évi 29374, és 1845. évi 22565. sz. rendeletével kifejezetten hívja fel a törvényhatóságok figyelmét.

Az 1792-ild Codex-javasla t szerint: Ne irreparabile

¹ Bácsban a P. H. 1842. évi 96. lapján *Sehol-* tollából eredő cikk szerint az elitéit 30 bot elszüvésére alatt bajszát pödri, a nők pedig fogság helyett botbüntetésért rajonganak.

² 1322|1800,49311805, 46711825, 2244|1827, 545811831, 6150805,521311842, 22911830. 1843. okt. 30., 257211841, 10011835, 1322/1880, 391./1815, 186211809, 178011810, 391011815, 68211811, 183311805, 722511839, 275211828, 3751118H7, 295011830, 506111828, 362711814, 97511795, 4088|1839, 1662(1828, 3146)1815, 5123(1842, 2584(1840, 2125(1843, 213711823, 58(1822, 484511828.

³ Hivatalos kiadás Praefatio 9. lap.

Delinquentis Sanitati detrimentum inferatur, eapropter ubi de viribus Delinquentis dubium quodpiam suboriretur, Jurisdictionis Medicus v. Cherurgus praevis consulendus erit quotnam verberum ictibus ad semel sufferendis Delinquentem parem esse censeat. Séd et sub ipso Executionis actu, si observatum fuerit Delinquentem, dictato verberum numero Sufferendo absque jactura valetudinis imparem esse id ipsum pro faciendis dispositionibus congruis procedenti Iudicio insinuabitur.

A javaslat 1807-ben sajtó alá kerül, de nem válik törvénynyé. 1814-ben még nincs megnyugtatólag szabályozva a büntetés átváltoztatásának kérdése. Ekkor a helytartótanács 29374. sz. leiratával a Codexnél is messzebb megy egy lépéssel: minden végrehajtás előtt tisztiorvosilag megvizsgálandó a rab. Testi alkalmatlanság esetén a király fog intézkedni. E leiratot számos későbbi, így az 1845. évi 22565. is fön tartja hatályában. Számtalan közgyűlési határozat szigorúan meghagyja *Bulla Károly* udvari kapitánynak a leirat betartását, de *Bulla*, a magyar tudós társaság tagja, s mint ilyen, úgy látszik, lanyhán eszközli a fogházellenőrzést, ritkán van jelen a végrehajtásnál és inkább tanulmányainak, inkább a tudományak ol.

1841-ben megjelent, nagy olvasottságra valló munkája szerint megvizsgálhatja ugyan a rabokat, de csak egyszer, a legelső botrészlet végrehajtása előtt. (A leiratok és a közgyűlési határozatok szellemének megfelelően, minden botrészlet esedékessége előtt kellett volna orvosi vizsgálatot tartatnia.) Egyikök, ki *Balla* felhívása dacára sem hajlandó magát orvosilag megvizsgáltatni, belepusztul a betegsége dacára elszenvedett ütésekbe.

Akadály fenforgása esetén a törvényszék, hivatkozással arra, hogy főbüntetésül vagy szigorításképen botot vagy korbácsot rótt volna ki, fogsággal, illetőleg hosszabb tartamú fogsággal sújtja a bűncselekményt.

¹ Az 1784. évi 3533. sz. helytartótanácsi rendelet is meghagyta volt, hogy a bot kiszabásánál az elítélt testi állapotát figyelembe vegyék.

Ha ci törvényszék akadály dacára botbüntetést rótt ki, úgy a tábla fölebbezés esetén megváltoztatja ez értelemben az ítéletet.¹ Ezért felsőbb rendelkezések szerint, a vádlott egészségi állapotára vonatkozó bizonyítvány mindig csatolandó a felebbvitt ügy irataihoz.

Épp azért az alább közölt esetben kelt felirat tartalma nem felel meg a tényleges gyakorlatnak:

4454/1846. Ő Császári és Apostoli Királyi Felség legkegyelmesebb Urunk nevében Pestvármegye Főpap, zászlós, országnagyurai és nemesi közönségével kegyesen tudatandó:

A testi büntetésnek előforduló szükség esetébeni átváltoztatása iránt folyó évi február 7-én 942. sz. a. tett felírás következtében e megyének válaszoltatik: hogy ha e megye kisebbszerű büntárgyakban a sommás eljárással törvényes korlátok közt élve, ezt nagyobb és több évi fogsággal és ahoz mért testi büntetéssel fenytendő büntények elítélésére, a milyen e megye feliratában érintett *Fleischman* János ügye is, ki nem terjesztendő alig fog történni azon e megyének aggodalmat okozó eset, hogy a rabot a legfelsőbb rendelet megérkezéséig, a szükséges időn túl fogságban tartani kelljen. Egyébiránt e megye figyelmeztetik: miszerint éppen a büntető rendszer hiánya tekintetéből és különböző rendszerek a törvényhatóságok által önkényesen nem hozattathatnak be, és hogy e megyének új törvény-alkotásig az e tárgyban megszabott és a többi törvényhatóságok által is mindenkor szorosan és folytonosan megtartott szabályhoz magát hasonlólag alkalmazni kell. Kelt a birodalmi fővárosban Bécsben, Ausztriában, böjtmáshó huszonhatodik napján, ezernvolcszáznegyven hatodik esztendőben.

Gróf Majláth Antal s. k., Platthy Mihály s. k., Ő Csász. és apóst, kir. Felsége kegyes parancsára Kemnitzer Zsiginond s. k.

Közgyűlés: Annak kijelentése mellett, mikép a vármegye törvényszéke a sommás útoni eljárás alkalmával mindenkor a fennebbi gyakorlat s szabályokhoz alkalmazta magát, e kegyelmes udvari rendelvény oly megjegyzéssel vétetett tudomásul, mikép a törvényszék jövőre nézve is a törvény és gyakorlathoz alkalmazandván magát, törvénybiztosította a független állását, valamint eddig, úgy jövőre nézve is fentartását kötelességének ismerendi.

A kancelláriának pedig felirattatni rendeltetett ugyan ez ügyből

¹ Itt jegyezzük meg, hogy a testi büntetést nem ismerő 48-ki javaslatok nem váltak ugyan törvénynyé, de — a többség akarata a testi büntetés ellen nyilvánulván, — tagadhatatlanul van annyi hatásuk, hogy a tábla a testi büntetési igen gyakran helyettesíti fogsággal.

kifolyólag, 947/1846. sz. a., hogy szakadatlan gyakorlata a törvényszéknek, hogy a testi büntetést fogsággal helyettesítse, valahányszor a testi büntetés végrehajtását illető akadály az ítélet kimondása után merül fel. A törvényszék e gyakorlata pedig annál is inkább indokoltnak tekintendő, mivel az akadályok jó része (terhesség, aranyér, szédülés) orvosilag, ítélethozatal előtt, meg sem is állapíthatók.

*

Ha azonban az akadályok csak az ítélet vagy kegyelmi határozat kihirdetése után derülnének ki: a hozott ítélet megváltoztatása közigazgatási úton a helytartótanács, illetőleg kancellária útján eszközzendő.¹

Kérhetik az átváltoztatást a rab, illetőleg hozzátartozói, barátai. Ha ezek nem kérik, úgy a tiszti ügyész hivatalból is.¹

Az okot persze igazolni kell. Nemességet nemességi bizonyítvánnyal, szavahihető emberek bizonylatával, vagy nemességi pörben hozott ítélettel, a mennyiben a rab nemessége nem köztudomású.

A betegséget, gyengeséget a fogház, vagy a „rendszerint való tiszti orvos”, úriszékeknél az uradalom rendszerint való orvosa bizonyítványával.

Ezenkívül a tiszti ügyész okvetlenül meghallgatandó. Véleménye alapján a helytartótanácsnak a kis- vagy közgyűlés tesz előterjesztést.

A nemességre, testi alkalmatlanságra való merd hivatkozás is bír bizonyos joghatálylyal, a mennyiben felsőbb rendelkezések szerint az ellenkezőnek bebizonyításáig a testi büntetés végrehajtása felfüggesztendő.

Részbizonyítás is eredménynyel járhat, a mennyiben, ha a vádlott nemessége kétséges, testi állapota, ereje pedig az orvosi bizonylat szerint közepes, elengedhető, a helytartótanács gyakorlata szerint, a büntetés, ha a tiszti ügyész, illetőleg udvari kapitány jelentése szerint, a rab jó viseletű.

Múló betegség esetén is felfüggeszti a kis vagy közgyűlés a végrehajtást.³ Az elmaradt pálcacsapások utólag

¹ 1839. évi 25961. sz. helytartótanácsi intéző levél (L. e. i. Paulert).

² 1830. évi 10774. sz. helytartótanácsi intéző levél (L. e. i. Paulert).

³ 1786. évi 13495. sz. rendelet.

pótolandók. Az intézkedési jog ilyenkor az udvari kapitányt is megilleti, csakhogy jelentéstétel kötelezettsége mellett.

Ha a fogságbüntetés leteltével esedékes „pálcárszlet“ bármi okból végre nem hajtható, úgy a rabnak utólag, az akadály megszűntével kell jelentkezni.

A botbüntetésnek fogságbüntetésre való átváltoztatása nem egységes szabály, hanem a szabad mérlegelés elvei szerint történik. Dacára annak, hogy a fogságot bottal, böjttel, kényszermunkával és vassal szokták szigorítani, egy-egy pálcacsapást rendszerint egy, legfeljebb két napi, 100 botbüntetést rendszerint 3 havi fogság helyettesít, ritkán több, úgyszólván sohasem kevesebb.¹

1920/1832. 60 pálca = 2 havi rabság; Knoll András 300 pálcája = 1 évi. Tarjay Antal 5 évi rabsága alatt félévente elszenvendő 30. összesen tehát 300 elmaradt pálcáját 1 évi, 1086/1830: 80 bot 1 3 havi, 2090/1831. Sós Jánosénak hátralevő 30 pálcáját 30 nappal, Erős János 40 pálcáját pedig 40 nappal helyettesíti a király. 1837/1807: 60 pálca helyett 60, ráckevei úriszék 1086/1830, 4588/1839: 50 pálca = 50 nap.

Ha a büntetés megkezdésének határnapjául véghatározatilag is a törvényszéki ítélet kihirdetésének napját jelölték meg, úgy a törvényszéki és táblai, vagy kegyelmi határozat kihirdetése közti időben elmaradt botbüntetés esetleg póthatározatilag megállapítandó fogságbüntetéssel helyettesítendő. A határozás joga itt is a kormányzékot illeti.

Ha az elitét más törvényhatóság területére költözött, úgy a végrehajtás iránt megkeresősileg kell intézkedni.

1845-ben (402) *Fleischmann* József esetében, a törvényszék, nem kérve királyi intézkedést, önmaga változtatja át a jogerősen kirótt botbüntetést fogságra.

1845 július 22-én Pesten tartott fenyítő törvényszék alkalmával. *Fleischmann* János 31 éves izr. zsámbéki születésű és 1844 évi február 14-én rövid úton két évi rabságra s 200 pálca ütésre ítélt fogva levő

¹ Az 1791-iki javaslat szerint (Praeifatio 17. pont) 100 bot vagy korbács annyi, mint 1 évi fogság, 25 bot, vagy korbács 1 havi fogság. Az 1701:43. t.-c. a 3 évi fogság és az egyszerre elveendő 100 bot vagy korbács tekintetében azonos rendelkezést tartalmaz a fölébvezés tekintetében, mért is némelyek ebből azt akarnák kimutatni, hogy száz botot vagy korbácsot a törvényhozó a halálbüntetéssel azonos súlyúnak tekint.

rabot illetőleg az ügyészi hivatal által terjesztetvén elő, hogy nevezett rab a 200 pálcautésekből, minthogy kevésse az ítélet kelte után megbetegedett, csak ¼ évre járó 25 pálcá ütést vett el, a többi 175 ütésekből többet mind ez ideig tartó betegsége miatt meg nem kaphatván, a megyei főorvos bizonyítványa szerint jelenleg is és pedig oly betegségben szenved, mely miatt a pálcautésekre továbbra is alkalmatlan lenne, a még hátralevő 175 pálcautések helyett, ezennel ismét rövid úton bíróilag fél évi, vason, közmunkán, saját költségen tölthető rabságra ítéltetik.

Az erről értesült kancellária jóváhagyni kénytelen a végtére is igazságos intézkedést, de egyúttal kemény hangon rója meg a törvényszéket a király jogainak bitorlásáért. A törvényszék azonban, „nem tűrhetség e hangot¹⁴, a közgyűléstől kér elégtételt! a megrovásáért, a minek persze hosszú fel és leírások a következményei.

A ráckevei úriszék egy 1840-iki jelentéséből. Az úriszék azon kötelezettségét, hogy a fenvitendőt a botbüntetés végrehajtása előtt hites seborvossal megvizsgáltassa, el nem mulasztá; a seborvosi bizonyítvány pedig helyesnek bizonyult, mert *a megbüntetett a botbüntetés folytán nem hogy ártalmat, szenvedett volna egészségében, de azóta megizmosodott*, betegsége (hasgörcs) pedig inkább elfojtott harag és boszúból eredt.

III. A testi büntetés ellen.

Széchenyi István, a ki nem tartozott a „rohanva haladók” táborába, és csak „némileg” véli a botbüntetést szükségesnek, a *Stúdium* szerint (155. l.): nyíltan pálcát, a botbüntetés mellett, ő sem tör.

Már az 1835. évi november 17-ki kerületi ülésen (a fenytő perek felebbviteléről szóló törvényjavaslat tárgyalása alkalmával) voltak egyesek, kik a testi büntetéssel szemben ellenséges álláspontot foglaltak el. A felszólalók egyike, *Bornáth*, nyíltan kijelenti, hogy „csak szeméremmel tud a botoztatásra gondolni, ha látja, 800 évek alatt hová vezetett a botoztatás gyakorlata.”

Az érdekes tárgyalás lefolyásáról már fönnebb szólottunk. A botbüntetésre vonatkozó indítványok följegyzése, illetőleg megőrzése az utókor részére *Kossuth Lajos* érdeme, a ki az *Országgyűlési Tudósítások* szerkesztése alkalmával mindenkor súlyt helyezett arra, hogy az eszméinek, elveinek isi ápolására, továbbterjesztésére alkalmas kitételek kellek

kidomborítva kerüljenek a kéziratban megjelenő lap olvasóközönségének kezébe.

Az oroszánt karmáról . . . Alig indul meg a *Pesti Hírlap*, *Kossuth* már is elemi erővel küzd a botbüntetés minden néven nevezendő pártolói ellen.¹ Csakhamar politikai lesz a a kérdés és a testi büntetést pártolni vagy ellenezni annyit tesz, mint a „fontolva-haladó” vagy „rohanva-haiadók” pártjához tartozni. így becézgették egymást conservatívek és radicalisok.

A botbüntetés eltörlése ellen küzd az irodalomban *Szemere Bertalan* is, 1838-ban, a javító fogházról Írott munkájában:

Ki tilalmat tör, p. o. hallgatást szeg, engedetlen, dolgozni rost, kárt tesz, az büntettetni fog, de nem testileg, mert az, mint állati szer a javulást előli a lélekben örökre, eltöröltetik, hanem az élelem megkevesbíése. a dolog megvonása és sötét kamarába zárás által, — mi hogy mindig fogatos, tapasztalat által megerősített igazság.

Ugyanígy *Bállá Károly* úr pestmegyei udvari kapitány, 3 évvel utóbb megjelent munkájában:

„. . . a bot és korbács, melyeknek célszerűségük soha sem volt, nem is lehetend, nem egyéb, mint a népnek igazságróli fogalmával s a törvényhozás céljával össze nem fékezhető, erkölcsileg és anyagilag emberrontó s bűnmértékül soha nem szolgálható célelles eszköz és így istei és emberi törvények szerint eltörlendő“.

Am a botbüntetés megszüntetése első sorban a hírlap-irodalom érdeme és dicsősége, melynek tagjai akkor még eszményeket szolgálnak és az igazságot. A vezérszerep itt is a *Pesti Hírlapnak* jutott, illetve *Kossuthnak*. Cikkei, hatásukról nem is szólva, nem csak irány, de jogi szaktudás tekintében is messze túlszárnyalják a jelenkor irodalmát, úgy tudományos mélység, mint irány, azaz csin dolgában, és a nem jogász csak úgy tanulhatott belőle, mint a jogász. Csak a *P. II.* 1841. évi 250. lapján egy *pécsi* panaszlevélhez szóijegyzetszerűleg irt vezércikkére, valamint az ugyanez évi

¹ Megszorítása iránt már az 1838. évi május 2-ki, *Dubruoiczky* és *Császár* előlülése alatt tartott kerületi ülésen emeltek szót és különösen *Deák Ferencz* „a volt szalai köveinek öcsce és választott követ“ a mint róla az *Országgy.* Tud. 40. füzetében följegyezve találjuk. Ez volt Deáknak első követi szereplése. (L. e. i. Ferenczy Z.: „Deák élete.“)

164. lapon „*Ütleghvirtuózok*“ és 321. lapon „*Bot for ewer*“ című vezércikkeire utalunk. Utóbbiban igazságtalannak és megszüntetendőnek mondja a gazdának testi fenyíték jogát is, melylyel a *Csemegi-codex* az ország szegényére még most is szerencsétet. A többi cikkek közül *Karvassy Zsigmondiak*,¹ *Kenessey Kálmánnak*,² valamint a „*Pillanat fenyítékünkéről*“ feliratú³ érdemel különös figyelmet. De a lapnak alig jelent meg száma 1841. és 1842-ben, mely a botbüntetés eltörlése iránti mozgalmat többnyire vidéki levelezők jelentései útján nem szította volna. Akár a megyei levelezést, akár a külföldi rovatot⁴ kíséri figyelemmel az olvasó, mindig talált adatokat, mely a hazai szegyetlenjes viszonyokat azzal állítá szembe, a minek lenni kellene.⁵ A *Pesti Hírlap* izgatásai folytán a „*Világ*“, „*Jelenkor*“ a „*Nemzeti Újság*“ sőt az „*Ofen-Pester Zeitung*“ is kénytelen, legalább hébe-hóba foglalkozni a kényes kérdéssel, persze mindegyik a saját szájaize szerint.⁶

Míg *Kossuth*, *Pestmegye* közgyűlésein kifejtett álláspontjához mértén, szentül hiszi, hogy a kormányt a nemzeti szellemnek megfelelő újítások megvalósítására csak a „véd-bástyák“ kényszeríthetik, mihez képest nagyon is inyére volna, ha a megyék, tágan értelmezve a szabályalkotó hatáskört, ha csak apródonként is, de eltiltanák a bírói hatalom gyakorlóit a testi büntetéstől, addig a *DessewíTy Aurél* által vezérelt „*Világ*“ felveti a kérdést, szabad-e a megyéknek a törvényhozási kérdést megbolygatni s téve-tagadva, hogy szabad, volna-e eredménye a dolognak, midőn a kir. ítélőtábla a megyei határozatot nem tartozik figyelembe venni? Véleményünk szerint a konzervatívok ellenvetései csak félig-meddig bírnak megállható alappal, amennyiben törvé-

¹ P. II. 1841. évi 506. 1.

² U. o. 208. 1.

³ U. o. 207. 1.

⁴ 1841. évi tavaszéleő 31 -ki szám.

⁵ L. még a „*Világ*“ 1841. évi 169. és 487. 1. és a „*Nemzeti Újság*“ 1845. évi május S-ki sz., mely tiltakozik a botbüntetésnek törvényhozó intézkedés bevárása nélkül való eltörlése ellen.

⁶ Így a *Világ* 1842. évi 454. 1., a P. H. u. e. évi 149, számában megjelent cikkére válaszul, azért tartja szükségesnek a testi büntetést, mert némely ember a baromnál is oktanabb.

nyeinknél fogva a rövid útú pörök — és a pörök tekintélyes része ilyen volt — nem voltak a táblához felelőbbiek; ilyenekbe tehát a tábla nem avatkozhatott. A szolgabírói ítélőhatalom pedig anélkül sem törvényen alapulván, szabályrendeletileg meg volt köthető. A kérdés inkább politikai, hogy ne mondjuk állambölcseleti, mert azon fordul meg a dolog: szabad-e a (megyei) közigazgatásnak a megyei ítélőhatalom körébe avatkozni? Ha szabad, úgy eltilthatja a törvényszéket a kor emberségesebb felfogásával meg nem egyeztethető testi büntetés kirovásától. Figyelembe véve, hogy az 1869. évi IV. t.-cikk mondva csinált elméleteit nem ismerő korszakban sohasem jutott valakinek eszébe függetlennek mondani valakit attól, kinek akarától függött (bírói) hivatalának elnyerése — legalább oly megyékben, melyekben közgyűlési választás útján töltötték be a megyetörvény szaki, táblabírói székeket:— merőben csak elméleti fontossággal bírt volna az a kérdés: de lege lata szabad-e a megyének meghatároznia, *hogy* ítéljen a bíró? *Montesquieu* „Esprit des lois“-ját ők is nagyon jól ismerik, különválasztandónak mondják a közigazgatási és bírói hatalmakat, csak-hogy minden elvet a gyakorlati kivihetőség szempontjából vizsgálván, a közgyűlésen amúgy is tanácskozási és szavazati joggal bíró táblabíráknak ítélőhatalmát nem a közgyűlés hatalmától akarják különválasztani, hanem a kormány hatalmától.

Mi sem természetesebb, mint, hogy az országnak lassanként legtöbb megyéje állási foglal a testi büntetés megszüntetése mellett. *Békés* törvényszéke 1842-ben botot nem ró ki.¹ Itt már korábban *báró Wenkheim Béla* alispánsága alatt kezdődnek a bot elleni agitációk. Az utolsó 5 óv alatt csak a büntetett előéletűeket botoztatták s az enyhítés folyományaként: ezen idő óta fogházzal sújtott egyént botoztatni, illetve újólág büntetni nem kellett. *Szabolcs* már 1841 december 20-án óhajtandónak mondja a bot eltörlését, de, alkalmas helyettesítő büntetés híjján, lehetetlennek tartja. *Nyitra* törvényszéke 1841-ben kimondja, hogy botot ritkán fog kiróni.

¹ Pesti H. 1842. évi 111. 1.

Az 1840:6. t.-c. által kiküldött országos bizottság, mint tudjuk, *Andrássy* indítványára egyhangúlag mondja ki, hogy a megalkotandó büntetőtörvénykönyv büntetési fajai közt a bot nem foglalhat helyet. *Ráday Gedeon* és *Szentkirályi Móricnak* 1844 szeptember 11-iki követ jelentése szerint: szeptember 2-án az országos ülésen a BTK. I. A. vétetvén tanácskozás alá, a büntetések nemei közé a testi büntetést csak egy megye követe kívánta soroztatni, a mi összehasonlíttatván az 1832|6. évi országgyűlési tanácskozásokkal, midőn az úrbéri kihágások eseteiben a botbüntetések eltörléséről volt szó, igen örvendetes előlépést s a közértelem felvilágosulásának fokozatát mutatja.¹ Ezen egy megye, mint a történelemből tudjuk *Vas* volt, mely a halálbüntetésnek is eltörlése miatt, alkalmasint az utolsó közgyűlési kicsapongások hatása alatt, állást foglalt az 1843-iki javaslatok ellen, 1843 szeptember 2-án.

A javaslat nem emelkedvén törvényerőre, Pest 1845 márc. 12-én, *Kossuth Lajos* táblabíró úr indítványára a gyárosokat, mesterembereket és községi bírákat emancipálja a bot alól. A „*Budapesti Hiradó*“ szerkesztősége erre vonatkozólag azt mondja, hogy helyes, csak hogy a felsőbbíróságok is rendelnek botbüntetést. E határozat az összes megyékkal közöltetvén, azok körül többen, így Tolna még 1845-ben, magukévá teszik a *Kossuth* indítványát. Az 1840: 5. t.-c. által kiküldött országos bizottság, mint tudjuk, *Andrássy* indítványára egyhangúlag mondja ki, hogy a megalkotandó büntetőtörvény könyv büntetési fajai közt a bot nem foglalhat helyet.

*

A *Kossuth* szavát követő *Országos védegylet* 1846 novemberében beadvány útján kéri fel a megye közgyűlését, hogy méltányolván az egyletnek az ipar fellendítése tárgyában kifejtett munkásságát, erősítse meg újólág a megyének azon közgyűlési határozatát, mely szerint iparosok testi büntetéssel nem sújthatók, mert az iparosok botoztatása, könnyen érthető okokból, gátja az iparfejlődésnek és a megye tisztviselői közt alvad olyan, a ki a tilalmat megszegi. — A megye méltánylólag ismeri el az egylet áldásdús működését és a fenyítő törvény-

¹ Pest megyei levéltár 1843-iki országgyűlési iratai.

széket bízza meg, hogy e tárgyban a legközelebbi közgyűlésnek véleményes jelentést tegyen. Ez a legközelebbi közgyűlésre megrendelt véleményes jelentés csak a márciusi napok zajában tud elkészülni.

Nyáry Pál másodalispán úr, mint a törvényszék elnöke jelenti a törvényszéknek, hogy miután március 15 óta, midőn a polgári jogegyenlőség kimondásával egyszersmind tisztább fogalmak kezdtek életet nyerni, a botbüntetést egyáltalában, még azokra nézve is, kik azt kimondott ítélet mellett lettek volna elszenvedendők, felfüggesztette. *Nyáry* indítványához képest a törvényszék kimondja, hogy a botozást mint büntetés eszközt céltalannak, az ember méltóságát lealázónak, a becsületérzetet előlőnek tekintvén, a kor igényeinek szellemében alkotott, a nemtelent a nemessel egyenlő polgári jog élvezetére emelő törvényekkel összeférőnek *nem*, sőt veszedelmesnek tartja. Hogy e büntetés módjának eme különbözősége továbbra is fenn ne maradjon, alispán úrnak intézkedését helyeseli és ez alapon a polgárosodott előhaladás követeléséhez képest *elrendeli, hogy ezentúl a megyében bottal fénytetni senki sem fog. Mi eránt a tisztviselők azzal utas itta inak, hogy a hivatalaikkal összekötött büntető hatóságot a törvények korlátai közt megengedett elzáratással gyakorolják.*

Ugyan c határozatával a törvényszék végre megvalósítandónak mondja azt, mit *Nyáry* 7 évvel korábban, még mint főjegyző, hasztalan sürgetett: a járási börtönök létesítését a nagyobb bátorságnak okáért, az emberi érzet szempontjából pedig utasította a tisztviselőket, hogy, ha ezentúl *rabot küldenek be*, azt ne vasra fűzve, gyalog, hanem kocsin s hadnagygyal kísértessék.

Végül meghagyja a törvényszék a t. ügyésznek, hogy az udvari kapitánynyal egyetértőleg készítsen lajstromot az elítélteken végrehajtandó bot hátralévő mennyiségéről, hogy a büntetés e nemének átváltoztatása iránt az igazságügy-miniszternek felterjesztés tétethessék.

A lajstrom pár nap alatt elkészült és a megye felír úgy az igazságügy-, mint a külügyek minisztériumához 3061/1848. szám alatt:

Méltóságos miniszter Úr.¹

Az újabban alkotott törvényeket a hon minden polgáira kiterjesztett jogegyenlőség szelleme lengvén át, mi azon meggyőződésben vagyunk, miszerint a nem nemesekre eddig bünteteskép alkalmazott botoztatás nem csak becstelenítő voltánál fogva, hanem azért is megszüntetendő, mivel annak az eddigi gyakorlat szerinti használása lerontaná a törvényekben felállított egyenlőség elvet. Ennélfogva a megye“törvényszéken volt rendes fenyítő eljárásokban botra ítélték jegyzékét gróf miniszter úrhoz azon kérelemmel terjesztjük fel, méltóztassék akkép intézkedni, hogy a botbüntetés helyett — a kegyelmezés útján más büntetés helyettesíttessék. Egyébiránt ez alkalommal megjegyezzük egyrészt, hogy mivel az újabban alkotott törvények a vérhatósággal bíró uradalmak hatóságát a megyékre ruházták át, az illető iratokat átveendjük. Az ottan hasonló minőségben szenvedő rabokra nézve újabb felterjesztést teendők. Megjegyezzük egyébiránt azt is, hogy az igazságügyminiszterhez hasonlóan intéztünk felírást a végeit, hogy a törvényszékeknél akkép méltóztassék intézkedni, miszerint a botoztatás végkép megszüntetessék.

Deák kellemetlen helyzetbe jut. Ő csak a végrehajtó hatalmat képviseli, a kért intézkedés pedig a törvényhozást illeti. Annak pedig most nincsen ráérkezése. Március hó 18-án kelt leiratával úgy intézi el a dolgot, hogy sem a törvényhozásnak, sem a végrehajtóhatalomnak joga meg ne sérüljön. Rendelet helyett azt jelenti ki, hogy a kérdés esetenként a törvényszék által döntessék el.

E leirat folytán a törvényszék 1848 május 23-án tartott fenyítő törvényszéken 545/1848. fenyítő törvényszéki sz. a. kimondja, hogy minden *két bot vagy korbácsbüntetés 1 napi fogsággal* helyettesíttessék. A határozatról *Hegedűs János* udvari kapitányt nyomban értesítették.

De pár héttel utóbb a *Deák* leiratát figyelembe sem vett *külügyminisztertől* is megérkezik a leirat, mely, a megye közönségének legnagyobb ámulatára, a botátváltoztatást továbbra is esetenként kegyelmileg mondja elintezendőnek:

„A külügyminiszter Pestvármegye egyetemének.

F. é. május 23-ról 3001. sz. a. kelt felterjesztésében foglalt kérelme folytán ... a felmutatott rabjegyzéknek visszaadása mellett e vármegye egyetemét Ő Felsője nevében oda utasítom, hogy miután a törvényes bíróságok annak rendje szerint hozott ítéletei s az általok a fennálló

¹ A leírás alkalmával a méltóságos kitélt kihagyták.

törvények alapján meghatározott büntetések rendelet által általánosan meg nem változtathatnának, következésképpen a testi büntetésekre nézve fennálló hazai törvényeknek a kor igényei által kívánt módosításai a *törvényhozás köréhez tartoznak*; addig, míg a törvényhozás e részben intézkedni fog, csupán csak egyes raboknak az ítéletileg rájuk rovatott testi büntetésnek mássali felcserélése iránt legfelsőbb helyen teendő folyamodások tárgyalhatók. A magyar külügyminiszter távollétében álladalmi titkár *Futsz hy Ferenez*: Bécsben július 3-án 1848.

A fenyítő törvényszék lojálisabb magánál, mert a külügyminiszteri leiratot teszi magáévá, jóllehet *Deák* leirata a megyei hatáskört szélesebben értelmezi, mint az. Julius 14-én kimondja, hogy e leirat irányadónak fog vétetni és a *kalocsai* és *kecskeméti* törvényszékeknek is megküldetni. Egyúttal kimondja a törvényszék, hogy mindazon esetekben, melyekben 545. sz. a. hozott (föntebb közölt) határozatához képest a botbüntetést fogságra átváltoztatta és erről a rabot értesítette is, a külügyminiszter útján Ő Felségének *legfelsőbb helybenhagyás* céljából jelentést fog tenni.

A megye 1848 november 17-iki, Pesten tartott *nagygyűlésén* a törvényszék végzését helybenhagyván, annak jóváhagyása iránt Ő Felségét megkerestetni rendeli.

Itt jegyezzük meg, hogy a nemzeti őrseregről szóló 1848. évi XXII. t.-c. 31. §-a szerint a nemzeti őrsereg tagjai testi büntetéssel nem fenyíthetők.

HARMADIK RÉSZ.

A halálbüntetés, a magánjogi büntetés és az erkölcsi büntetések.

I. A halálbüntetés.

A míg *Kossuthé* a P. H., a lap soha sem foglal állást a halálbüntetés mellett. *Szalay* szerkesztősége alatt azonban a lap, a Hírnökből átvéve az ungmegyei követek gyilkosain végrehajtott halálos ítélet végrehajtására vonatkozó cikket, azzal végzi: „a társas élet eseményeinek legborzasztóbbika végbemenvén, a ragyogó naptól bájfénybe öltözött természet közepeit erős ingerül szolgált mindeneknek, megbecsülni és megóvni az oly drága életet!

Pedig, hogy a halálbüntetésnek épenséggel nem lehetett a büntől elretentő hatása, azt ugyancsak a P. H.-nak ez évi 258. lapján megjelent cikk igazolja a legfényesebben: Muratty pesti gyilkosának kivégzésére ezrenként tolong a nép. Az akasztófa közelében korcsmákat rögtönöznek, mert az akasztás állandó mulatsága már a lakosság egy részének. Ez alkalommal pedig az akasztás alatt 3 zsebtolvajlás követtetett el . . .

A megyének, valamint a királyi táblának, mint hazasértési perekben I. fokon ítélkező bíróságnak ítéleteit, ha azok „legfelsőbb helyen is helybenhagyattak“, (ez a bevett szólásmócl) a megye hajtja végre. A városok (Pest, Buda) és a fővesztő hatalommal bíró úrszékek közül mindeniknek külön fogháza és így, ennek megfelelően, mindegyiknek külön hóhérja van.

A halálbüntetés kétféle: *kötél* vagy *pалlos* általi.

Nemes ember nem ítéltető kötél általi halálra.²

A kegyelmi kérvény elutasítása után a rabot a siralom-

1 1844 évi 90. l.

2 L. e. i. P. II. 1841. évi 20. sz

házba kísérik; majd másnap reggel 7 óra felé a vesztőhelyre. A 20-as években az átkísérés helyébe az átszállítás lép. A szállítás kocsin, vármegyei lovas katonák kíséretében történik.

A *pалlos* általi halálbüntetést, legalább a század elején csak ott lehet végrehajtani, a hol bitó van. (Ekkor még a botbüntetést is ott hajtják végre.) A vesztőhelyre érkezett rab körül hajdúk, katonák és kivezényelt falusi parasztok szorosan egymás mellett állva kört alkotnak, melyen belül helyet foglal: 1. a tiszti ügyész, (hazasértési pereknél a királyi ügyigazgató, a Martinovits-féle perben a közvádólként szerepelt nyéki Németh János maga); 2. a bíróság tagjai közül egy itőlómester; 3. a törvényes bizonyság, azaz a szolgabíró esküdtársával együtt; 4. az elitéit mellett van folyton vallásának lelkésze.

Az elrendezés befejeztével a szolgabíró felolvassa, illetőleg anyanyelvén megmagyarázza az elítéltnak a végrehajtandó ítéletet. Ezekután idő engedendő, hogy a rab végső töredelmes ájtatosságát végezze, minek megtörténte után a szolgabíró átadja a rabot a hóhérnak. A hóhér a rabot az e végre készített székre ülteti, hozzákötözi, szemét kendővel beköti.

A kötél általi halál bekövetkezte után a rab holtteste még több napig lóg az akasztófán.

3633|1828, 4390|1817, 4595|1828, 1107|1835, 527,1806, 1157|1797.

Az írott jog szerint 61 esetben alkalmazandó a halálbüntetés.¹ A gyakorlat enyhébb az írott jognál és csak ritkán alkalmazza a halálbüntetést. így, az 1840. évi április 11 -ki országos ülés elnökének kijelentése szerint, országos joggyakorlatnál fogva csak „előre elhatározott gyilkosság esetén és a déli nap fényénél világosabb próbák esetén van helye; de az indulatok enyhítő körülményeket képeznek“.

1—2 évtizeddel e kijelentés előtt még volt rá eset, hogy lopásért halálbüntetést róttak ki rendes törvényszéki úton.

1480|1802. Jelentés tétetvén ez alkalmazhatósággal, hogy a vármegye akasztófáján csüggő test minden ing és gatyá nélkül mezítelen, az utasok botránkoztatására függjön, udv. kapitány Halász Ferenc úr, amennyiben azon akasztott testet, az utasoknak botránkoztatására, mezítelennek lenni

¹ L. e. i. *Sárfláry Jakab*: „A halálbüntetésről“.

tapasztalni fogja, oly rendelkezéseket fog tenni, hogy a test az akasztófáról levétetvén, eltemetessen.

A bankócsinálás miatt elítélt Schirmer János esetében (527/1806) a hóhér a palloscsapást valamivel alább tevén, a rab nyakát el nem ütötte ugyan, de mégis annyira kivágta, hogy a feje egészen félre konyult. Ezután még két vágást és egy rántást kellett végezni pallosával.

4595/1828 (Tóth Zsuzsanna ügye): Mivel ez alkalmatossággal hitelesen jelentetett, hogy a hóhér nem a megkívántató módon járt el kötelességében, mivel az említett szerencsétlennek fejét két csapással, sem egészen vágta el, ahoz képest az ez alkalommal személyesen jelenlevő főszolgabíró Kis László úrnak szóval meghagyatott, hogy a hóhért hívassa maga eleibe és ezen tettéért hathatósan megdorgálván, adja tudtára, hogy, ha ismét ilyen vigyázatlanságba fog tapasztaltaim, a fenyítéket el nem kerülendi.

*

A kivégzéseket sokan nézik.

Nyombanítélló hatalmú törvényszék által elítélt holttestet a „Norma“ szerint három napig kell az akasztófán hagyni (elrettetés céljából). Ily esetekben¹ nincsen se felebbezésnek, sem kegyelmi eljárásnak helye. Innét, hogy hivatalos jogtudomány szerint, nyilván, mert merőben csak a rendes fenyítő törvényszékek által megítélt ügyek statisztikája volt beszerezhető, ritka a halálos büntetés végrehajtása.

A hóhér fejéenként a 20-as években 12, a negyvenes években 40 pengőforintot kap.

A halálbüntetést sem szigorítani (exasperatio), sem pedig terhes nőn végrehajtani nem szabad.²

¹ A mint ezt a Hatáskört tárgyzó fejezetben láttuk.

² L. e. i. 5073/1819. kancelláriai, 1930/1819. megyei sz. a. kecskeméti urszéki ügyész felperessége alatt Kis, másképp Vajeto v. Sárközy Marcella és Lakatos Péter nős parázna és tulajdon gyermekeinek gyilkosa ellen folyó per iratait.

II. A magánjogi büntetés.¹

A század elején a helytartótanács törvényhozási hatalmat bitorol. 1808. évi július 25-én² kibocsátott rendeletével meghagyja, hogy „a ki másnak nem segít tüzet oltani, az az okozott kárban elmarasztalendő/⁴ 1812. évi január 21-iki³ rendelete pedig a rablók elősegítőit is az okozott károkból marasztaltatni rendeli.

A szónak mai értelmében vett vagyoni, azaz pénz-büntetés a törvény és az országos gyakorlat értelmében alkalmazandó volna ugyan bizonyos esetekben, nevezetesen nemesekkel szemben, testi büntetés helyett, kisebb bűncselekmények főbüntetéseként. (256/1823. sz. a. kancellária⁴ véleményes jelentést kér a megyétől Gyenge János ügyében, lehet-e a kirótt rabságot pénzzel megváltani.) Pénzbüntetésnek, a helytartótanácsnak és a kancelláriának⁵ leiratai értelmében, van helye a *sújtóvétségekért* és az 1790:31. t.-c. szerint törvényszéki kirovando, behajthatatlanság esetén fogságra vagy botra átváltoztatandó 100 arany erejéig, és *szerecséjék* miatt;⁶ miért is nem képezheti vita tárgyát, hogy az országos jogszabályok értelmében alkalmazandó büntetések sorában a pénz is helyet foglal, ennek dacára Pest és a legtöbb megye uralgó gyakorlatát tartva szem

¹ 1719|1797, 4276|1805, 2447|1807, 98(1794,1650|1814, 2(814|1815, 729|1818 fi 3029|1815, 1470|1812. 566(1811, 1605(1815, 898)1826, 2f3|1827, 3041(1821 3871(1820, 3771|1828, 789(1822, 508|1823, 1997(1826, 2469|182i:, 2045(1624 2020|1827, 828|1826, 253(1827, 3041(1828, 3871:1820, 377(1828, 4428(1839 12237|1836, 5296(1836, 382(1837, 30(1833, 1409(1835, 6633(1837, 1637(1837 5392(1835, 3657(1832, 2631834, 5593(1835, 391911836, 71711840, i32|1844 1658|1840, 3615(1848, 35111841, 395511840, 1505(1843, 360(1841, 1314(1840 551)1841, 5043|1842, 1216|1842, 6655|1841, 398411816, 1417|1819, 147(1819 795(1838, 1941(1821, 1052(1828, 2503(1827, 277111828, 1710(1827, 2098(1827 270111827, 101,1827, 304(1823, 4100(1839, 4442(1839, 646111838, 1004(1832 843(1833, 3919(1836, 2507(1847, 5112(1841, 8615(1816, 3639(1840, 1959(1840 739(1840, 533|1841, 2752(1845, 203(1845, 1269—1300| 1847, 2701(1827, 670(1827 670(1823, 2825|1836, 48311838, 1028(1833, 43|1833, 5034(1841, 3517(1797.

² 16429. sz.

³ 1396. sz.

⁴ 1593. szám.

⁵ 1793. évi 16039. és 1794. évi 8529. sz.

⁶ L. e. i. a Doleschall testvérek és Okolicsányi János ügyvéd ellen 5910(1843. büntető kereset.

előtt, kétségtelen, hogy a pénz nem szokott kirovatni a törvényszék által, minek hitelül hivatkozom azon körülményre, hogy pénzbüntetésben marasztaló ítéletet sem a megye kebelbeli törvényszékei által elintézték, sem a megkeresések mellett elfekvő iratok közt nem találtam.

E tekintetben a ráckevei úriszékek alá tartozó városi tanácsok gyakorlata némileg eltér.

281|1836. ráckevei iktató szám: Csépi Handzsán, Czveta és Kis Besza panaszosképen előadván, hogy őket Ösztovics Máté és Zsifko Esküitek azért, mintha ezek unokatestvérjőkről azt költötték volna, hogy háromfejű gyermeket szült, 6 korbács és illetve 1 pengő forinttal büntették, elégtételért esedeznek.

A *jobbágyoknak* pénzzel való büntetésük tilalmas lévén, az 1 pengő forintnak visszatérítésében az előljárók marasztaltatnak és azért, hogy Hadzsán Czvétát gondatlan beszédéért 6 korbácscsal megfenyegették, a törvény színe előtt megdorgáltattak.

78/1839. ráckevei iktató szám (Katona Léninek a promontori városi tanácstól felebb hozott Gáspár Antalné elleni becstelenítő perében).

Jobbágyok közt becstelenítés miatt pénzbeli büntetésnek helye nem lévén, a helyett az alperes M. Vazul házánál szenvedendő három napi elzárásra ítéltetik és ezen kívül az okozott és a végrehajtáskor kitudandó kárnak megtérítésében marasztaltatik, az irományok végrehajtás végett a Tanácsnak visszaküldetttven.

*

Annál gyakoriabbak a szónak immáron elavult értelmében vett vagyoni jogi büntetések, nevezetesen a sértettel és a házi pénztárral szemben megállapított vagyoni jogi kötelezések. Ezeket is büntetésnek tekintik, mert a bűncselekmény folytán kirótt rossz.

Ide tartoznak:

I. a. *sértettet megillető díjak* nevezetesen *kártérítési díj, fájdalomdíj, orvosi és gyógykezelési díj*, a 40-es években ezeken kívül a *keresetmulasztási díj*, 48-ban pedig a *nemzet-ország ellen lázítók* ügyében a rend fentartásra szükséges *katonaság napidíja*. Ez utóbbiak megítélését Fabinyi Teofil tiszti ügyész szorgalmazta.

II. *A bűnügyi költségek* (tanúdíj és útiköltségek).

III. *A rabtartásdíj*.

Lássuk ezeket egyenkint:

I. A sértettet megillető díjak:

a) *Fájdalom vagy szenvedési díj* testi sértés esetén jár. 5 és 100 pengőforint közt váltakozik. A gyakorlat nem állandó. Zsinórmérték nincs, nem is lehet, mert a díj mérvének megállapításánál nemcsak a gyógytartam, hanem a szenvedett sérüléssel járó fájdalom mérve és a kegyetlenkedések nagysága is figyelembe veendő. Ennek dacára a 40 irtot ritkán haladja meg. 10 és 20 pengőforint a leggyakoribb.¹

b) *Vérdíj* (homagium) 40 pengőforint, mely a megölt személy örököseinek jár. Gondatlan emberölés esetén is megítélhető. Tartásdíj (kivéven a ráckevei úriszéket) nem ítéltető meg.

c) *Orvosi- és gyógykezelési díjak*. Ezekre nézve szabály, hogy az orvos vagy a sérült mulasztása, hibája folytán okozott kiadásokat nem a vádlott, hanem a hibás fél viseli.

d) *A kártérítési díjjal* azonos elbírálás alá esnek a vádlott által jogtalanul bírt ingók. Minthogy, a mint ezt fönnebb kifejtettük, a lopás vagy orgazdaság tanúk és sértett jelentkezése nélkül is könnyen megállapítható, különösen gyanús személyekkel szemben, ha a birtokukban talált ingó dolog jogos szerzsmódját kimutatni nem tudják, nem csudálkozhatunk oly ítéleti rendelkezések fölött, mely szerint a szolgabíró vegye el a vádlott lovait, kivéven, ha azok jogszerű szerzsmódját a végrehajtáskor bebizonyítani tudná.² Megjegyezzük egyébként, hogy kártérítési és megtérítési kötelezettség *közgyűlési határozat útján is* kimondható, bünper lefolytatása nélkül, a mint ezt a közbenszóló eljárásról szóló fejezetben kifejtettük. E felfogás folyamányaként, — ha kivételként is — de előfordul bünperbe nem idézett személyeknek, a kihallgatott tanúk vallomása alapján, kártérítésre kötelezése.

¹ 1835]1837.

² 715]1838, 1941|1891, 1052|1818.

A kártérítés kiváló gondoskodás tárgya országszerte. Innét, hogy a helytartótanács akárhányszor országos körözését *rendeli el, értékkel alig bíró tárgyaknak: ködmennek, csizmának.*

Tettes Ns. Pest Vgyének 1827. Észt. Szent András hava 6. napján, sz. kir. Pest Városának tartott Kis Gyűléséből költ

Hirdetmény.

4118|1828. Nemes Szabolch Vgye Rabokat ítélő Tvszékének f. é. kisasszony hava 27-ről költ hivatalos megkeresése következtében ezennel tudokra adatik a megyében helvheztetett mezővárosok és Helységek lakosainak a fent tisztelt Vgye Tszke által akasztófára ítéltetett, de perének a felsőbb Tszékekről lett visszaérkezése előtt elszökött és később Horváth János név alatt megforgattatott Erdélyi Joannal a % jegyzetben le irt lovak és kolsi találtattak, annál fogva a kik azokhoz való igazaitat bebizonyíthatnak, a többször tisztelt Nagyságos Vgyének magokat jelentik.

Mellesleg megjegyezzük, hogy a legtöbb visszaélést e tekintetben az uradalmi úriszékek követik el, melyek az uradalom kárára elkövetett bűncselekmények tárgyában is ítélkeznek.

e) A *keresetmulasztási díj* oly esetekben, melyekben a sértettnek nem volt állandó alkalmazása, 30 pengőkrajcár minden elmulasztott nap után.

*

II. A *tanú nupidíját és útiköltségeit* csak a 10-es évek végén kezdik megítélni, mert tapasztaltattott, hogy sok ember már a vizsgálat során is vonakodik vallani, nehogy messze vidékről beidézttetvön a törvényszéki tárgyalásra, senkin nem követelhető kiadásokba verődjék. E díjak mérvének ítélet-hozatal előtti meghatározását a kir. tábla csak a 40-es évek végén teszi kötelezővé.

*

III. A *rabtartásdíj, (kényérportio)* a helytartótanács leiratai szerint, a próbák hiányossága okából felmentettekkel szemben meg nem ítéltető. Rendszerint 4 kr. a szegedi javítóházra ítétekkel szemben 12 kr., egy-egy fogházban töltött nap után. Idegen törvényhatóság, például a tudományos egyetem júrisdictiója alá tartozó rabot a megyének első sorban

az illető törvényhatóság (megye, város, uradalom vagy főiskola) pénztára felel a kebelében lévő úriszékkel szemben, esetleg érvényesíthető jogainak sérelme nélkül.¹ S ha kötelezettségének teljesítésére barátilag eredménytelenül hívták fel, úgy fizetésre a helytartótanács utján kényszeríthető.

Az összes díjak hivatalból ítélendők meg.

*

Az 1816. évi² összes törvényhatóságokhoz intézett körlevél 5. pontja, az egykorú fordítás szerint, kimondja, hogy „mihelyst a rab befogattatik és olyanok a környülállások, melyekből gyanítani lehet, hogy vétkesnek fog találtatni, az ilyennek az értéke azonnal íratasson össze és mind az okozott károk, mind a tartásbeli költségek megtérítése végett tilalom és zár alá vétessenek, mindazonáltal arra gond legyen, hogy a rabnak ártatlan felesége és gyermekei élelmeiktől meg ne fosztassanak és feleségek hozomány! javaik az ő javaikhoz ne foglaltassanak.”⁴ Az összeírást, a leirat 6. pontja szerint, a t. ügyész tartozik eszközölni, a megye gyakorlata szerint ezt a vizsgáló közeg, tehát a szolgabíró vagy csendbiztos végzi.

Az 1799. évi október 1-én 23904. sz. a kelt helytartótanácsi rendelet szerint a följelentő az ártatlanul elítéltnak okozott vizsgálati (értsd: fogság-) költségek megtérítésében elmarasztalendő, de a gyakorlat nem veszi figyelembe.³

E tekintetben egyébként gyakran páratlan a szigor.⁴ A vádlott minden holmiját lefoglalják, minek folytán a fogházban gyakran mezítláb és rongyosan jár.⁵

A sértettet nem is kérdezik, kívánja-e a megítélést. Ugyanez áll a behajtásról, illetve az ingók összeírásáról, melyet hivatalból foganatosítanak.

¹ 1810. április 6. helytartótanácsi rendelet. Kassics.

² 23974. sz.

³ 191811807.

⁴ L. e. i. Pesti Hírlap 1844, évi 177 l. *Bácsmegye*.

⁵ Úgy látszik egyebütt is, mert például a Pesti Hírlap 1842. évi 95. l. szerint Bácsban komolyan számbaveendő oldalról indítvány tétetett az iránt, hogy az elitét vádlott oly esetekben, melyekben vagyoni fedezetet nyújtani nem tud, a károsnak megítélhető legyen.

⁶ 1138,1823.

A közgyűlés 1844 szeptember 18-án¹ mondja ki, hogy az elfogott rab vagyonának zár alá vétele, minthogy a kártérítés a büntető igazságszolgáltatás legfontosabb célja, el ne maradjon az eljárás megindításakor, s hogy elmaradása esetén a *szolgabírák az elsikkadt vagyon erejéig kártérítéssel tartoznak*. Ezt azonban nem mindig veszik figyelembe.

Már az ítélet rendeli el a vagyoni büntetés behajtását, megnevezvén azt a szolgabíró, kire jelen ítélet végrehajtása bízatik.

A kótyavetye (árverés) megejtése után az iratok az ügyészhez kerülnek és csak akkor jutnak levelestárba, ha a tiszti ügyész a végrehajtást szabályszerűen lefolytatottnak találta.

Az *elsőbbség* tekintetében irányadó a helytartótanács 1816. évi² rendelete, mely szerint a kótyavetyén befolyt pénz első sóiban a sértettet megillető díjak kiegyenlítésére fordítandó. Csak a fennmaradó összeg szolgál a megye házi pénztárának rabtartásdíj címén fennálló követelésének fedezetére.

Nemleges eredményű végrehajtások nyilvántartandók a község-elöljáróságok és szolgabírák útján, hogy ha a végrehajtást szenvedő valamikor vagyonhoz jut, a követelés behajtása újlag megkísérelhető legyen.^{1*}

A szolgabíró minden késedelmissége miatt a kisgyűlésnél tehető panasz. Úrszékeknél az úri törvényszék rendeli el s egy úriszéki tisztviselő foganatosítja a végrehajtást.

Ítélet után, ha a vádlott az I. és II. fokú ítélet hozatala közt halt meg; az ítélet a magánjogi büntetés tekintetében a halál által jogerőre emelkedik és végrehajtható.

A kótyavetyén *adóhátralékos* kárvallottak javára befolyó pénz a házipénztárba fizetendő és adójukba betudatik.

Permegújítás nem hátráltatja még a kótyavetyének a megtartását sem, de a köz- vagy kisgyűlésnek jogában áll különösen tekintetbe veendő esetekben a felfüggesztő hatályt kivételesen elrendelni.

¹ 1511. sz. alatt.

² 23979. számú.

³ 029411845, 0835/1847, 1888/1845, 2200/1845.

Kegyelem útján a király egy ízben¹ (Gál István ügyben) az ítéletnek a magánjogi rendelkezésekre vonatkozó részét is hatályon kívül helyezte. A közgyűlés tiltakozása folytán azonban (Hk. és 1715. évi 48. t.-c.) visszavonja az elengedést.

III. Erkölcsi büntetések.

(Dorgálás, perbenállás, kitiltás, illetőségi községbe utalás, felfüggesztés, pellengér, katonaság).

1. Kis súlyú bűncselekmény esetén;
2. ha vitás, büntetendő-e az erkölcsessel ellenkező cselekmény;
3. nagyobb súlyú bűncselekmények esetén, esetleg perbenállásnak vagy a vizsgálati fogságban töltött időnek büntetésül való betudása mellett, különösen, ha a cselekmény az indulat rohamos felgerjedésében, meggondolatlanságból vagy más, a beszámítás fokát lényegesen alászállító enyhítő körülmények vagy okok közt követte el, *dorgálásnak* van helye.

Büntetésnek tekintették-e vagy sem a dorgálást, bajos eldönteni. A jogirodalom nem törődik vele. A bírák meg . . . nem okoskodnak, hanem ítélnék. Az 1820. évi február 20-án orgazdasággal vádolt Horváth Ferenc ellen hozott ítélet szerint, vádlottat azért kellett dorgálásra ítélni, mert büntetve eddig még nem volt és keményebb büntetésnek helye nem találtatott. Itt tehát határozottan büntetésnek tekintik a dorgálást. De az ily esetekből nem lehetett általában érvényes következtetést levonni, mert kirótták perbe se vont személy ellen is, így (128/1827.) *Bogáthy Antal* orvos, szakértőként szerepelt chirurgusra, mert a vádlott ellen szóló (hamis) orvosi bizonyítványt a tényállásról való előzetes meggyőződés nélkül helyesnek mondta, jóllehet könnyelmű bizonyítással már sok kellemetlenséget okozott.

1815. Ész. Nov. Holnap 20-n. Törvényesen egyesített Pest Pilis és Solt Vármegyének Pest Városában tartott Törvényszéke által 318 sz. a. ítéltetett: Kajzer, másképp Császár János taksonyi mészáros két lopott ökrököt Juhász Mihálytól és Geregely Sándortól 200 irton megalkudván,

¹ 2071| 1808, 3112/1808, 1445/1806.

noha magát e részben gyanússá tette, hogy írás nélkül a kérdéses ökröket általvenni merészkedett, mivel mindazonáltal a helybeli bírák a tettes törvényszék előtt azt jelentették légyen, hogy mindaddig a kérdéses marhákat a mézáros megvenni nem akarta, míg a Bírák meg nem nézték és mivel Juhász Mihály rabnak az apja ismeretes volt a helységbe, annál bátrabban megvehette, ennél fogva *a büntetéstől felmentetvén, dorgálással és intéssel elbocsájtatt.*

Dorgálásra, többnyire kemény dorgálásra ítelt a törvényszék véres verekedésért, vigyázatlanságból keletkezett emberölésért 13 éves vádlottat,¹ nyelveskedésért,² bűnpártolásért³ (3 havi vizsgálati fogságnak büntetésül való betudása mellett) orgazdaságért.⁴

A dorgálás, mint büntetés, országszerte ismeretes.

1025/1823 sz. a Kúria rendeli el Ns Prikkel Antal közgyűlési megdorgáltatását a tiszti pert nekie büntetésül betudván, felmentvén alperest a reá kiszabott 1 heti büntetés alól (engedtlenség volt a vád).

Lásd az 1416/1820. sz. a. jegyzőkönyvi bejegyzést ugyanilyen septemvirális táblai ítéletről Farkas György ügyében.

Vágó Illés Gzagány János. Amannál 2 elvzertt malac, emennél pedig egy bitang ló, melyet tőle ezután Czerne József betyár ellopott, találtván, de úgy az egyik, mint a másik, ezeknek hozzájuk való tévedéseket állítván; minekutánna a kérdéses ökörhusban is, vallomásuk szerint, tudtok nélkül részesükének, szabadon bocsájtatni rendeltettek — az ökör árának megfizetése pedig stb. stb. 1539)1815 folyó sz. 16511814.

1539)1815. Nemes, máskép Somodi András tinnvei lakos, némely rossz és a tinnyei erdőbbe mulatozó embereknek takargatásával és orgazda-

¹ 1837. szeptember 18.

² 1844. február 12-én Bensdorfer Friderikát.

³ 1814. augusztus 22-iki ítélet nemes Somosdi Andort.

⁴ 1820. február 23. Horváth Ferenc (jövendőre nézve javításul szolgáló megfeddése után szabadon bocsájtatik) és 1836. február 22-iki ítélet, Jakoda József ügyében: minekutána az be nem bizonyosodott, hogy a kérdéses bundát, mint tudva lopottat, vette volna, sőt az jött viláosságra, hogy az nem ér többet a kifizetett árúnál, 1 heti fogság beszámíttván, hogy máskor ismeretlen jószágot venni óvakodjék. — Ugyancsak orgazdaság miatt 1847. július 17-én nemes Frangusz Antal; 1843. szeptember 18-án Kleisinger ügy; 1840. nov. 22-én a kecskeméti törvényszék Palócz Samut; 858/1829. számú csomóban: Szabados Krisztinát Ecséri Erzsébet által provocatván, eltaszításnál egyebet nem tett; lámpa meggyújtásának elmulasztása által okozott vonatkisiklásért törvényszék elébe hurcoltatásának betudása mellett, 1848. március 8-ikán (Lazsányi József).

sággal vádoltatván, azért, hogy noha Földes asszonyának otléteket tudtára adta, azt mindazonáltal a Helybeli tisztviselő uraknak bejelenteni elmulasztotta, ennek okáért 6 hónapi áristomozása büntetésül beszámíttatván kemény dorgálás mellett elbocsájtatott.

A dorgálást, a megyei törvényszéki gyakorlat szerint, különösen „büntetőperbenállásnak büntetésül betudásával”, az úriszékek gyakorlata szerint (becsületsértések és az úri törvényszék és uradalmi tisztviselők megrágalmazása esetén) bocsánatkérésre kötelezéssel kapcsolatban szokták kiróni. A bocsánatkérésre kötelezés megyetörvényszéki ítéletekben nem fordul elő.

Ráckevei úriszék 184|1841. Raboskodó Veres Nagy Péter, a törvény színe előtt eddigi vétkes élete módja miatt töredelmes szánást-bánást jelentvén ki, és erősen fogadván, hogy ennek utána magát megjobbítja és soha többet vétkes cselekedeteket elkövetni nem fog, miután nem ok nélkül, gyanítani lehet, hogy eddigi rász viselete többnyire onnét van, hogy egész éven át nem Ráckeve városában, hanem a Somlyói szigetben, minden emberi társaságtól elszakasztva, egy kunyhóban, mintegy nomadikus (!) életet él, annál fogva kötelességül tétetett néki, hogy mai naptól számított 8 napok alatt Somlyói lakását odahagyván, Ráckeve városába beköltözzék és itten tartsa rendes lakását — különben fentartja az uradalmi ügyész magának ezen javithatatlan jobbagynak kibecsültetése végett törvényes keresetét.

Erkölcsei büntetésnek tekintendők ezenkívül:

II. *A perben állás*, különösen hosszú ideig tartott per esetén.

III. *A vármegye területéről örökre kitiltás.*

IV. *Az illetőségi községbe utalás, különösen csavargókkal szemben, igen gyakori² és pedig rendszerint fiskálisi menedéklevéllel. 5322/1828.*

V. *A viselt hivattól és városi választott polgárjog gyakorlatától való felfüggesztés, ügyvédekkel szemben az ügyvédség gyakorlatától való eltiltás (silentium),³ vagyon*

¹ Szokoly Ignác ügye: csalás miatt kirótt 5 évi fogságbüntetésének letelte után 3961/1809.

² 1688/1812, 1258|1811.

³ 3986/1845, 2194|1846, 2145|1846.

elleni bűncselekmények és ügyvédekkel szemben pedig „izgágaság” (alaptalanoknak talált feljelentéseknek a jogkeresők nevében való beadása) esetén.

1816. évi Szent András hó 22-n. Csermák István törvény bíró lopásért, mellékbüntetésül, viselt hivatalától megfosztatik és kimondatik, hogy abban, sem bármiféle más közhivatalban jövőre nem alkalmaztathatik.

1811. esztendei Szent Mihály hó 19-én. Szentmihályi Mihály tartsai nótárius, ki egy öreg muzsikust megvert, mert az néki zenélni nem akart, (mellékbüntetésül) viselt nótáriusi hivatalára érdemetlennek ítéltetvén, megliagyatik a szolgabíró urnák, hogy helyébe más nótáriusról gondoskodjék.

VI. Elvéte, de csak a ráckevei úriszék területén: a pellengér:

1837|1821. ráckevei iktató szám. Minthogy pedig Szent Miklóson egy idő óta a borozások és vérengzések több szomorú példái fordulnak elő, a raboskodó Bányay Sámuel, mind magának jobbulása, mind mások elijesztő példájára, egy vasárnap a helység háza előtt, az istenszolgálat után, felolvastatván és kihirdettetvén, a jelen ítélet az egész lakosság előtt is kiszolgáltattván, egész estvélig a bűn jeleivel, úgymint a késsel, Török István keresztülszúrt kalapjával és véres ingével kitétetni rendeltetett. A végrehajtás végett pedig Bauman Károly tökölei distriktuális tiszt kiküldetik, jelentése felvartván.

VII. Ide soroljuk a *tartósan szabadságotlagnak a katonasághoz* való visszaküldetést is,¹ a mi a 19. században már az úriszékeknél is csak elvéte fordul elő.

¹ 838|1836. ráckevei szám. ...